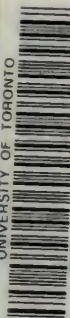

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00261782 7

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

MAGYARORSZÁG KÖZGAZDASÁGA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLTAL

A SEMSEY-FÉLE NEMZETGAZDASÁGI DÍJBÓL JUTALMAZOTT PÁLYAMUNKA

IRTA

MILHOFFER SÁNDOR.

MÁSODIK KÖTET.

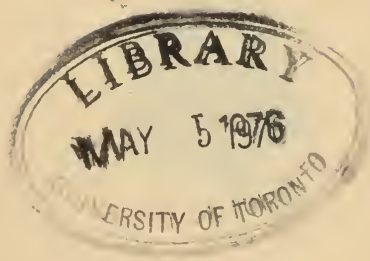
BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1904

HC
300
24
MS
Köt 2.

MAGYARORSZÁG KÖZGAZDASÁGA

1867—1900.

I KÖZGAZDASÁGI VISZONYUNK AUSZTRIÁHOZ.

Modern állami kialakulásunk az 1867-ik évvel kezdődik. Az alkotmányosság helyreálltával, minden téren az öntudatos haladás kora veszi kezdetét. A gyarmati állásból való kibontakozás mértőföldjelzője az 1867. év, mely ki fog magasodni minden idők korszakalkotó eseményei közül; a mult névleges szabadságát az absolutizmus kora után felváltotta a tényleges önállóság, mely fokról-fokra haladva, erősödve, az államiság minden előfeltételeit kivívta magának. Dicasteriumainkat a multban csak Ausztria kirendeltségeinek lehetett tekinteni; az abszolút korszakban hazánk tartományi színvonalra süllyedt; az egységes birodalom eszméje ülte időelőtti diadalát, mert az ausztriai birodalom nem volt elég erős elviselni a hosszú évszázadok során át megerősödött nemzeti öntudatot, nem volt elég erős a ragaszanyag; s azok a mozaikszerű darabok, melyekre Ausztria hazánkat megosztotta, összeforrvá estek ki a birodalom keretéből. A gazdasági érdekek számai, s a pragmatika sanctio összefűztek bennünket továbbra is Ausztriával, de a nemzeti eszme ténykedéseinknél mind erőteljesebben domborodik ki. Kezdetben sok nehézségbe ütköztünk; hisz a külföld nem szokta meg, hogy egy önálló Magyarországgal álljon szembe, mely pénzügyeit maga intézi; de minden akadály csak a kezdet nehézségeinek bizonyult. Az államnak nehéz helyzete volt, mert hisz nemcsak az állam legsajátosabb ügyeit kellett alapjában reformálni s rendezni, hanem cselekvőleg kellett belenyúlni a közgazdasági ténykedések szövevényes anyagába is, melyeknek irányítására a még gyenge társadalmi erők elégségesnek nem bizonyultak. Ez a helyzetet tagadhatatlanul súlyosbította, sőt nem egyszer káros visszahatással is járt, mert így az állami ügyek állapotának

gyengülésével a közgazdaság terén is mélyebb nyomokat hagyott az állami beavatkozás. Egyébiránt bizonyos, s a következmények is megmutatták, hogy a berendezkedés nehézségeivel megszűntek azok a bajok is, melyek minden nagyobb, mélyreható állampolitikai művelettel járnak különösen oly országban, mely magára utalva egy ósdi alapot van hivatva reorganizálni. Az első harminczhárom év már megmutatta, hogy egy erőteljes alapokon álló ország hatalmas gazdasági ereje bontakozott ki a százados elnyomatás bilincseinek erőszakos lerázása nyomán.

Minden téren megindult a vállalkozási kedv az országban; a közgazdasági fellendülés mérve nem igen hagyott kívánni valót maga után. Az állami pénzügyek vezetése realis alapokon, a takarékoság elveinek szem előtt tartása mellett eszközöltetett, a mi az általános gazdasági viszonyokra tagadhatatlanul nagyon jó hatással volt. Az 1868. év jó termése fokozta a kedvező állapotot s valóban minden téren olyan nagy volt az egészséges irányú fellendülés, oly erőteljesen nyilvánult meg a vállalkozási kedv, hogy az alkotmányát, szabadságát csak az imént visszanyert nemzet szinte feledni látszott a multak szenvedéseit. A közel-mult bajait egy csapásra kihevertük, s a későbbben fellépő kalamitások már egy rendezett pénzügyekre támaszkodó ország bajai gyanánt jelentkeztek, melyek a rohamléptekkel haladó fejlesztési törekvést látszottak megboszulni. Hogy azonban ezek a jelenségek mélyreható nyomokat nem hagytak maguk után, hogy azokat sikerült elsimítani, rendezni, az is csak azt bizonyítja, hogy berendezkedésünk egészséges alapokon nyugodott.

Közgazdaságunk alakulását az Ausztriával való egyezkedés befolyásolta az egész korszak alatt a legnagyobb mértékben. Az 1867-iki kiegyezés közgazdasági helyzetünket tisztázta s a tíz évenként megújuló egyezkedések alapján szabályozódott közgazdasági viszonyunk a következőkben is. Egyébiránt az 1867-iki kiegyezésnek vannak állandó határozmányai is, melyekre szinte rátérünk.

Az 1867: 12. t.-czikk képezi tulajdonkép egész közgazdasági állapotunk sarkkövét. Hisz az összes közgazdasági ténykedéseink többé-kevésbbé Ausztriával vannak kapcsolatban; áll ez különben fokozott mértékben korszakunk elején.

Ausztriához való közgazdasági viszonyunk állandó, s időnkint megállapítandó ügyekre oszlik. Az állandóan szabályozott ügyekhez tartozik: 1. a közös költségekhez való hozzájárulás,

melynek nagysága quotáját, azonban időnkint határozzák meg; 2. az osztrák államadóságok terheiben való aránylagos részese-dés; a külkereskedelmi képviselet közössége. Az időnkint meg-állapítandó ügyekhez tartozik: I. a quota; II. a kereskedelmi és vámszövetség, mely utóbbi több alosztályra oszlik. Eme alosztályok a következők: 1. a szabad forgalom Ausztria és Magyarország között; 2. a vámügy; 3. kereskedelmi és vám-szerződések a külföldi államokkal; 4. consulátusi ügy; 5. szabad telepedés; 6. részvénytársaságok szabad működése; 7. biztosító társaságok szabad működése; 8. házalás; 9. szabadalmi ügy; 10. árújegy és mustra oltalom; 11. mérték és súlyrendszer; 12. fémjelzés; 13. valutakérdés; 14. forgalmi ügyek; 15. fogyasztási adók és jövedékek; 16. statisztika; 17. vám- és kereske-delmi értekezlet.

Ezek azok a pontok, melyekre nézve Ausztriával közgaz-dasági tekintetben többé-kevésbbé közös ügyeink vannak: ezek az 1867-iki törvények alapjai.

A mi az állandóan szabályozott ügyek első pontját illeti, ennek tekintetében azt mondja a 16-ik §, hogy a pénzügyet annyiban ismeri a magyar országgyűlés közösnek, a mennyiben közösek lesznek azon költségek, melyek a fentebbiekben közö-seknek elismert tárgyakra fordítandók. Ez azonban úgy értel-mezendő, hogy az említett tárgyakra megkívántatandó összes költségek közösen határozottassanak meg azon módon, mely a kezelésről szóló alábbi szakaszokban előadatik; de azon összeg-ből, mely a költségekből . . . . Magyarországra esik, kivetéséről, beszédéséről, s az illető helyre leendő áttételéről Magyarország országgyűlése és felelős ministeriuma fognak intézkedni oly módon, a mint a kezelésről szóló alábbi pontok megállapítják. 17. §. Magyarország minden egyéb államköltségét, a magyar felelős ministerium előterjesztésére az országgyűlés alkotmányos úton fogja elhatározni; azokat, mint általában minden adót, a magyar ministerium minden idegen befolyás teljes kizárásával saját felelőssége alatt veti ki, szedi be és kezeli. — Ily módon szabályozódnak a közösügyi költségek, melyeknek kezelési mód-jára nézve is szorosan körülírt intézkedések vannak.

Ugyanis a közösügyek kezelését közös ministerek végzik, kik egyik állam kormányzati ügyeibe sem folynak be. A közös-ügyi költségek nagyságának megállapítására szolgálnak a dele-gatíók, mert a 28. § szerint a közösügyek azon részére nézve,

mely nem tisztán a kormányzat köréhez tartozik, Magyarország se teljes birodalmi tanácsot, se bármi néven nevezhető közös vagy középponti parlamentet czélszerűnek nem tart, s ezeknek egyikét sem fogadja el, hanem ahoz ragaszkodik, hogy egyrészről a magyar korona országai együtt, másrészről Ő Felsége többi országai és tartományai együtt úgy tekintessenek, mint két külön s teljesen egyenjogú fél. Következne, a két fél között a közös ügyek kezelésére nézve mellőzhetlen feltétel a teljes paritás; 29. §. Ezen paritás elvénél fogva Magyarország részéről a magyar országgyűlés válasszon saját kebeléből egy meghatározott számú bizottságot (delegatiót), és pedig az országgyűlés mindkét házából. Válasszanak Ő Felsége többi országai és tartományai is hasonlóul alkotmányos módon egy épen annyi tagból álló bizottságot a maguk részéről. Ezen bizottságok tagjainak száma a két fél egyetértésével fog meghatározottni. Ezen szám egy-egy részről hatvanat meg nem haladhat. 30. §. E bizottságok csak egy évre, vagyis az országgyűlésnek csak egy ülésszakára választandók, s az év leteltével, vagyis az új ülészek kezdetével, azoknak minden hatásköre teljesen megszűnik. 38. §. A közös költségvetés megállapítása leendő a bizottságok feladatának évenként előforduló legbiztosabb része. E költségvetést, mely egyedül azon költségekre terjedhet, a melyek a jelen határozatban közösöknek vannak kijelölve, a közös ministerium mind a két külön felelős miniszteriumnak befolyásával fogja készíteni, s úgy adja azt át mindenik bizottságnak külön. 41. §. Az ily módon megállapított költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindenik azon arány szerint, mely előre megállapított, a közös költségvetésből reá eső részt elviselni. De mivel ezen közös költségekre nézve a kivetés, beszedés s az adórendszernek megállapítása Magyarországra nézve a magyar országgyűlés és a magyar felelős ministerium köréhez tartozik: a magyar ministerium a magyar országgyűléshez terjesztendő költségvetésbe is fölveendi mindig azon összegeket, melyek a már megállapított közös költségvetésből az említett arány szerint Magyarországra esnek, csakhogy ezen rovatok, a mennyiségre nézve vitatás alá többé nem vehetők. Beszedetvén az ekként megállapított közös költségekre szükséges összeg a magyar felelős ministerium által, a havonként befolyt államjövedelmekből a közös költségek fedezésére szolgáló rész, a magyar pénzügyminister által havonként

a közös pénzügyministerhez áttétetik, azon arány szerint, a mely arányban áll a közös költségek összege az országos költségek összegéhez. A közös pénzügyminister felelős lesz az általvett összegnek a kitűzött czélokra leendő fordításáért; magától értendővén, hogy az, ki az összegeket kezeli, szoros számadással fog tartozni. — A számadások megvizsgálása szintén a delegációkat illeti; a zárszámadásokat elkészíti számukra a közös számvevőszék, mely a közigazgatási ellenőrzést a közös ministerek pénzkezelési ügyét illetőleg is gyakorolja.

A közös költségek, a két állam közös ügyeinek mikénti alakulása tehát ily módon szabályozódott: így mindkét állam méltányos követelései érvényesülést szerezhettek, a mennyiben azok a másik állam érdekeit nem sértették, vagyis ha azok egymással össze voltak egyeztethetők. Ez képesítette azután a két szerződő államot, hogy kifelé annál erőteljesebben érvényesíthesse befolyását, s érvényt szerezhessen követeléseinek.

Az állandóan szabályozott ügyek második pontja az osztrák államadósságokban való részesedésre vonatkoznak. Kétségtelen, hogy Magyarországot alkotmányos állásánál fogva oly adósságok nem terhelhetik, melyekre nézve beleegyezését, törvényszerűleg kimondott elhatározását nem adja; de «ha a valóságos alkotmányosság hazánkban is, Ő Felsége többi országai-ban is minél előbb tetteleg életbe lép, kész azt, a mit tennie szabad, s mit az ország önállóan és alkotmányos jogainak sérelme nélkül tehet, a törvényszabta kötelesség mértéken túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetekből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az abszolút rendszer eljárása összehalmozott, Ő Felsége többi országainak jóléte össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következései elháríttassanak.»

A mi a hozzájárulási arányt illeti, Lónyay pénzügyminister az osztrák kormányval hosszas tárgyalásokat folytatott, melyek alatt azt kívánta, hogy az államadósságok egyrészét az osztrák tartományok viseljék, másrésze pedig a két állam között osztódjék fel. Az előleges elvállalás hányada azért esne Ausztriára, mert hisz ott nagyon sok hasznos beruházás tétetett, ott az adóztatás nem oly kiterjedt s mert hazánkban nagy a földtehermentességi adósság is. Minderre való tekintettel a felosztandó összegből 25 milliót vállalt el Ausztria, s ezen kívül a fennmaradt összeg 70%-át. Magyarország quotája így 30%: «a magyar ministerium óhajtotta volna, hogy az arányrész 28-nál nagyobb ne

legyen; azonban hosszantartó, két hónapi időt haladó tárgyalások után 30% hozzájárulási kulcsot vél javaslatba hozni. Okai következők: — a valóságos adóbevételek — ide nem számítva az államjavak és a bányászat jövedelmeit, hat évi átlag szerint $28\frac{1}{2}$ százalékot tesznek; ezen évek közt azonban kettő, u. m. 1861. és 1863-iki, rendes évnek nálunk alig tekinthető; és czélszerű önkormányzat mellett hazánkban az adóképeség fejlődése bizton várható. Megjegyzendő végre, a mi egyik legfontosabb körülmény, hogy az évjárulék, melylyel az államadósságok kamataihoz járulunk, egyszersmindenkorra állapítottatott meg és semmi körülmények folytán változást nem szenvedhet; minélfogva méltányosság szerint a jövő gyorsabb kifejlődésének lehetősége is számba veendő.» Tagadhatatlan, hogy ennek alapján nagy teher hárult hazánkra, de az is bizonyos, hogy aránylag véve az egyezés nem volt előnyösebben megköthető. Egy fontos lépés volt az mindenestre viszonyaink rendezéséhez. A hazánk által elvállalt évi járulékról szóló törvény szerint.

1. §. 1868 január 1-től kezdve a magyar korona országai az eddigi államadósságok kamatainak fedezéséhez 29.188,000 frtnyi állandó, további változás alá nem eső évi járulékot fizetnek, s ebből 11.776,000 frtot ércpénzben.

2. §. Egyszersmind egyezségileg megállapították, hogy 1863 május 1-ig törvényjavaslat terjesztessék elő alkotmányos tárgyalás végett, mely által a jelenleg létező különféle adóssági czimek lehetőleg kimerítő módon egységes járadékadóssággá változtassanak át, s a pénzügyeknek tökevvisszafizetések általi terheltetése lehetőleg kevesbitessék. A mi azon adósságczimek tökevvisszafizetéseit illeti, melyek természetöknél fogva ily egységes járadékadósságra való átváltoztatásra nem alkalmasak, ezekre nézve törvényesen megállapítandó, hogy a visszafizetésekre megkívántató összegek jövőbeli egységes járadékadóssági kötvények kibocsátása által szereztessenek évenként be, s hogy az ezen beszerzésből származó tehertöbbletet Ő Felsége többi országai és királyságai vállalják el, s hozzá a magyar korona országai által évenként egymillió egyszázötvenezer frt állandó összeg fizettessék, és ebből 150,000 frt ezüstben; ellenben minden, e törlesztések folytán eleső kamatoknak, valamint a status adósságai kamatszelvevények és sorsjátéknyeremények után fizetendő adóknak is, Ő Felsége többi országai és királyságai javára kell esniök.

A fentebbi ezüstben járó 150,000 frt által azonban az osztrák általános földhitelintézettel kötött, s mintegy feléig magyar kincstári uradalmakra kebelezett államjósággölcsön határoztatik törleszteni, melynek kamatai az 1. §-ban megállapított állandó évjáruléokban befoglaltatnak. A magyar kincstári uradalmaknak ezen bekebelezett kölcsön alóli teljes felszabadítása után tehát, ama 150,000 frtnyi ezüstben járó fizetés megszűnik, s a tervszerű törlesztés, vagy az egész kölcsönnek korábbi visszafizetése szerint, az évi kamatjárulék is az államjósággölcsön kamatainak Magyarországra eső részéhez képest kevesbítendő.

A magyarországi állampénztárakban elhelyezett biztosítékokat és letéteményeket annak idején a magyar pénzügyi igazgatás fogja visszafizetni. Az ezekért járó kamatok azonban a 29.188,000 frtnyi állandó évjáruléokban befoglaltatnak s a mennyiben a fizetés Magyarorszában történik, ezen összegbe beszámítandó.

6. §. Mind a magyar korona országainak, mind Ő Felsége többi országainak tetszésökre hagyatik, államadóssági kamatjárulékokat adóssági kötvények törlesztése vagy készpénzbeli tőke visszafizetése által csökkenteni. A törlesztett adósságösszeg kamatainak megfelelő összeg ez esetben a törlesztő pénzügyi kormányzat hozzájárulási tartozásából levonatik.

9. §. Mind a magyar korona országai, mind Ő Felsége többi országai kötelezik magukat a közös kiadás és államadóssági járulékok fedezésére havi bevételeik egy részletét, mely ezen bevételekhez oly arányban van, mint összes járulékok összege, az illető évi kiadási budgetjök főösszegéhez minden hóban beszolgáltatni. Ha a havi részletek ama hozzájárulási tartozás összegét nem érnék fel, kötelezik az említett országok magukat, a különböző bevételeikre való tekintet nélkül, teljesen beszolgáltatni, és pedig oly időközben, hogy a központi pénzügyi szükséglet fenn ne akadjon. Ez esetben a közös pénzügyminiszter a magyar korona országainak pénzügyministerével kellő egyezményre fog lépni.»

Az 1867-ik évi 15-ik t.-cz. ily formán rendezte az általános osztrák államadósságot; sajnos, a konvertálás nem lett precizizirozva, de azért kétségtelen, hogy hazánknak joga van a reá eső 583 $\frac{1}{2}$ millió frt adósságot akár konvertálni, akár kifizetni.

Mindez azonban a függő államadósságok kérdését, a mint

láttuk, nem érintette; a fenti törvényczikk többi részei azonban azt is rendezték. Még pedig az 5. §. értelmében.

«Az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló s összesen 312.000,000 frtot tevő függő adósság, mindkét fél közös jótállása alá helyeztetik.

Mivel pedig a gmundeni, ausseei és halleini sóbányákra bekebelezett 100.000,000 forintnyi zálogjegyek, a melyeknek kamatozásához és törlesztéséhez szükséges összegekből a Magyarországra eső évi járulék az 1. és 2. §-ban megállapított és változhatlan összegekben már befoglalva van, oly összefüggésben állnak az államjegyek forgalmával, hogy a zálogjegyek és az államjegyek együttléve 400 milliót meg nem haladhatnak ugyan, de ezen véghatáron belül a zálogjegyek időnkinti kevesbedése a forgalomban államjegyekkel pótolandó; a két fél jótállása az államjegyeknek ez összefüggéséből időnkint eredhető többletére is kiterjesztetik.

Az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló függőadósságnak minden más szaporítása, valamint jövőben a megállapítására (Fundirung) szolgáló rendszabályok csak a két ministerium kölcsönös beleegyezésével, s a két törvényhozás jóváhagyása mellett jöhetnek létre.»

A függőadósság kezelése a közös pénzügyministerre bízott, ki azt a ministerium egyik osztálya által végezteti.

A 10 kros papírpénzek a forgalomból kivonattak az 1870: 24. t.-cz. alapján, vagyis 1870 szeptember 30-ikáig beváltattak.

A mi már most a függőadósság megszüntetését illeti, a tekintetben csak az újabb időben, a valutarendezés alkalmával történt végleges intézkedés. Ugyanis az 1894: 24. t.-cz. értelmében 57.883,360 egy frtos, 142.116,640 frtnyi öt és ötven frtos, vagyis az államjegyekből álló függőadósság 200 millió forintja volt beváltandó. E helyett azután 1894. és 1895-ben kibocsátott évente 20 millió frtnyi egy koronás, s a bank kapott 160 millió frtnyi húszkoronást, a melyért kötelezte magát ezüstforintosokban vagy bankjegyekben a megfelelő értéket forgalomba hozni.

Összesen azonban 312 millió frt állampénz vonatott be — mely művelet minden részénél a két állam 30:70 arányban részesedett; — a fölös 112 milliónak bevonásáról az 1899: 31. t.-cz. intézkedik, olyformán, hogy elrendeli, miszerint 32 millió forintnyi ötkoronás ezüstpénz, s 80 millió forintnyi tízkoronás bankjegy hozatik forgalomba, mely utóbbi fejében a bank 80

millió frtnyi aranyat kap az államtól. Kimondatott azonban eme 312 milliónyi függőadósság rendezésével egyidejűleg az is, hogy a sóbánya-utalványoknak az államjegyek forgalmához való aránya megszűnik, s az előbbi tisztán csak osztrák államadósságot képez.

Az osztrák államadósságok egy másik része, a 80 millió bankadósság, csak az 1878-iki kiegyezési tárgyalás alkalmával került megvitatásra. Ez az összeg az államnak a bankkal évek hosszú során át kötött ügyleteiből maradt fel, s a mely összeg még 1863 január 3-ikán 221.768,734 frtot tett ki. Osztrák részről azt vitatták, hogy ezen 80 milliónyi tartozás visszafizetésére Magyarország is kötelezve van, míg a magyar kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy az 1867-iki államadóssági kimutatásban ez a 80 millió is fel van véve, s így «a magyar kormánynak mindenkor vallott és most is fentartott álláspontja szerint, a magyar korona országainak ezen 80 millió bankadósság visszatérítésére nincsen semmi kötelezettsége, miután a monarchia két állama között 1867-ben kötött és az 1867-ik évben a törvénybe felvett egyezmény létesítésénél, mely szerint a magyar korona országainak évi járuléka az előbbi időktől származó adósságok kamatainak és törlesztési részleteinek fedezéséhez állandóan és változatlanul meg lett állapítva, nézete szerint, a szóban levő 80 millió bankadósság is tekintetbe vétetett.» Hosszadalmas tárgyalások következtek, melyek során sem egyik, sem másik fél nem tudta egymást meggyőzni, míg végre a magyar kormány a meddő vitának az 1878 : 26. t.-czikkel vetett véget, mely «a szabadalmazott osztrák nemzeti bankot cselekvőleg illető 80 millió frt államadósságot illetőleg kötendő egyezményről» szól. Ennek értelmében : «az 1863 január 3-án az akkori cs. kir. pénzügyminiszterium és a szabadalmazott osztrák nemzeti bank közt kötött egyezés 4. §-ban említett, a szab. osztrák nemzeti bankot cselekvőleg illető 80 millió o. é. frtnyi államadósság — az 1867 : 12. t.-cz. 53. §-nak világos kijelentése szerint, a magyar korona országait jogilag nem terheltetvén, az azon törvényczikk 54. és 55. §-aiban elfogadott méltányosság szempontjának pedig a törvényhozás az 1867 : 15. t.-czikk által eleget tévén — a magyar korona országai ezen adósság törlesztéséhez járulni kötelezve nincsenek. Mégis azon czélból, hogy a Magyarország és Ő Felsége többi királyságai és országai között függőben levő pénzügyi és gazdasági kérdések törvényes rendezése további késedelmet ne szenvedjen, felhatalmaztatik a kormány,

hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormányával a következő egyezményt köthesse meg: I. cikk. Az osztrák magyar bank évi tiszta jövedelméből a bank alapszabályainak 102. cikke értelmében a magyar korona országai, illetőleg a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok javára eső rész az osztrák-magyar bank szabadalmának tartama alatt évről-évre az 1863. évi január 10-én kötött egyezményből származó 80 millió osztrák frtnyi kölcsön törlesztésére fordítandó, és ezen tartozásból leírandó. II. cikk. A magyar korona országai a 80 millió osztr. ért. frtnyi adósság azon részének törlesztéséhez, a mely az osztrák-magyar bank szabadalma lejártával még törlesztetlenül fenmarad, oly módon járulnak, hogy a 80 millió o. é. frt adósság törlesztetlenül fenmaradt része 30 százalékanak megfelelő összeget 50 évi egyenlő részletben kamat nélkül fogják a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok részére lefizetni.» Ily módon rendeztetett ez az ügy, melynek megoldása oly sok nehézségbe ütközött, s mely mindkét fél idejét lekötve, gazdasági szempontból is hátrányos visszahatással járt. A hivatkozott 102-ik cikk egyébiránt azt mondja, hogy a bank tiszta jövedelmének 5%-a a részvényeseké, majd a még fenmaradó összegből 7%-ra egészítették ki; az ezután még fenmaradó tiszta nyereség fele a részvényeseké, fele a két országé 70 : 30 arányban.

Egyébiránt, midőn 1887-ben a kiegyezés megújított, az említett visszafizetési határidő 1898-ra tolatott ki, de viszont törlesztés céljaira utaltatott ki a bankjegyadó is, mely az új bankalapszabályok 84. cikke szerint abban áll, hogy ha a forgalomban levő bankjegyek összege az érczkészletet 200 millió forinton túlmenő összeggel haladja meg, a bank ezen 200 millió forintot meghaladó többlet után évenként 5%-nyi adót tartozik a két államkormánynak, és pedig olyképen fizetni, hogy abból 70% az osztrák császári és 30% a magyar királyi államkormány javára esik. A bankjegykibocsátás czimén fizetendő adó megállapítása céljából a bank igazgatása a bank érczkészletének és forgalomban levő jegyeinek összegét minden hó 7., 15., 23. és utolsó napján megállapítani, s a jelzett határnapok mindegyikén megállapított összegek kimutatását az év végével mindkét pénzügyi kormánynak benyújtani tartozik. Ezen kimutatások alapján a bank által fizetendő bankjegyadó olyképen állapíttatik meg, hogy a bankjegyforgalomnak azon összegei után, a melyek

e határnapokon adóköteles többletként mutatkoznak, $\frac{5}{48}\%$ vetetik ki adótartozás gyanánt. Ezen az egyes határnapok után adótartozás gyanánt kivetett összegek sommája képezi a bank által fizetendő adót.

A lefizetés azonban 1898-ban sem történt meg, de arra vonatkozólag 1899-ben fontos intézkedések történtek. Ugyanis az adósság összege a bankszabadalom 1907-ig terjedő megnyitásának napjától 30 millióra szállíttatott le, olyformán, hogy Ausztria 30 millió frtot a koronaérték aranyérmeiben lefizet. A bank ezután az adósság álladékból részleges törlesztés gyanánt oly összeget ír le, a melylyel a kölcsönnek még törlesztetlen része meghaladja azt az összeget, — 30 milliót — melyre leszállítandó; erre a tartalékalap nyújtand fedezetet. A még fenmaradó összegre az új bankszabadalom alatt törlesztések nem történnek. A magyar kormány 50 éves — 180,000 frtos — részletekben fizeti az osztrák kormánynak az általa fizetendő 30 milliónak 30%-át 1900 január 1-től. Az új szabadalom lejártával történik intézkedés a még fenmaradó 30 millióról.

Az állandóan szabályozott ügyek harmadik pontja a külkereskedelmi képviselet: ezt a közös külügyminiszterre ruházzák át, vagyis, mint a törvény mondja: «A *pragmatica sanctió*ból folyó közös és együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerű vezetése. E czélszerű vezetés közösséget igényel azon külügyekre nézve, melyek az Ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat együtt illetik. Ennélfogva a birodalom diplomatikai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében felmerülhető intézkedések, mindkét fél miniszteriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminiszter teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződések mindenik miniszterium saját törvényhozással közli. Ezen külügyeket tehát Magyarország is közöseknek tekinti, s kész azoknak közösen meghatározandó költségeihez járulni.

Az időnkint megújuló tárgyalások csak alkotmányos államok között folyhatnak. Magyarország alkotmányának fentartása az egyik alapfeltétel, míg a másik «hogy a teljes alkotmányosság Ő Felsége többi országaiban és tartományaiban életbe lépjen; mert Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviseletével léphet bármilyen közös viszonyokra nézve érintke-

zésbe. S Ő Felsége maga is azért kívánta ez ügyek tárgyalásának eddigi módját megváltoztatni, mert alkotmányos jogokkal ruházta fel többi országait is».

Az időnkint megújuló tárgyalások egyik fontos részét képezi a quota, a közösügyek költségeihez való hozzájárulási arány, mely az 1867-iki törvények értelmében kölcsönös alku útján határozandó meg mindig előre, a *pragmatica sanctio* által közöseknek elismert ügyek költségei tekintetében. Mindegyik állam országgyűlése egyenlő számú küldöttséget választ. «E két küldöttség az illető felelős ministeriumok befolyásával, részletes adatokkal támogatott javaslatot fog kidolgozni az említett arányra nézve». E javaslatot az országgyűlés rendesen tárgyalja. «Mindenik országgyűlés az illető ministeriumok útján közlendi határozatait a másik országgyűléssel, s a két félnek ily módon eszközözlendő megállapodásai szentesítés végett Ő Felsége elé fognak terjesztetni». Ha a két küldöttség, s ezek véleménye alapján a két országgyűlés sem tud megegyezni egymással, úgy Ő Felsége dönt, — az osztrák törvények szerint egy év tartamára.

A quota nagyságát 1877 végeig, tehát tíz év tartamára, Magyarországra 30%-ban állapították meg. De a Határőrvidék bekebelezése folytán 1872-ben elrendeltetett, hogy a közös költségek fedezetlen részéből Magyarországot $\frac{4}{10}$ rész terheli: annak polgárosítása után 2%-ban állapítottatott ez meg Magyarországra, a mi már az 1873-iki költségvetésbe is felvétellett. A 30%-on kívül tehát Magyarországot még 2% *præcipuum* terhelte, s az fennállt egész 1899 végeig. Ugyanis, a mint már említettük, az 1867-iki kiegyezés 1877 végéig köttetett meg; a megújított kiegyezés 1878-tól 1887, majd 1888-tól 1897 végeig tartott, mely idő alatt a fenti quota folyton fentartatott. Sőt miután 1897 végével az újabb quota tekintetében a két állam megegyezni nem tudott, Ő Felsége úgy 1898, mint 1899-re az eddigi quotát fentartotta. Pontosan kifejezve, az, mivel 100-ból 2%-ot Magyarország fizetett, s a 98-nak 30%-át vagyis 29·4%-ot szintén mi fizettünk, 31·4%-ot tett ki. Csak 1899 november 22-én jött létre a két bizottság között a megállapodás, mely szerint a hozzájárulási arány 1900 január 1-től 1909 december 31-ig 34·4%-ban állapítottatott meg. Mivel ez az ausztriai zavarok folytán törvénytényé nem válhatott, a király állapította újra meg a quotát 34·4%-ban 1900-ra.

A quota megállapítása folyton nagy nehézségbe ütközött, mert a törvény semmi alapot nem jelöl ki, melyen a kiszámítás megejthető volna: csak annyit mond, hogy «kölcsonös alku által előre kell meghatározni az arányt». Így azután mindkét állam ahoz az alaphoz ragaszkodik, mely reá nézve a kedvezőbb. 1867-ben azt az arányt fogadták el alapul, «melyben a magyar korona országai az állami főszámvevőség által az 1860—65. évekről készített és az illető ministeriumok útján mindkét küldöttséggel hivatalosan közölt zárszámadás adatainak átlaga szerint az állam központból fedezett kiadásaihoz, az érintett időszak alatt tényleg járulnak». Mert a bizottságok szerint «az érintett zárszámlák bármely kifogás alá eshetnének is közjogi szempontból azon arányra nézve, melyben a magyar korona országai az általuk közöseknek ismert államköltségekhez ezentúl járulandanak, Ő Felsége többi országaival szemben, tényleges alapot szolgáltatnak, mely ellen e tekintetben alapos kifogás nem tétethetik. Oly időszakból származnak ugyanis a közlött hivatalos kimutatások, mely alatt a magyar korona országainak összes adója és jövedelmei, ez országokra nézve nem alkotmányos úton kezeltettek; a hatalom feltétlenül rendelkezett ez országok vagyoni erejével; a közterhek kivetésében az állam rendkívüli mértékben növekedő kiadásai és szorult pénzügyi viszonyai voltak minden egyéb tekintetek fölött irányadók; és behajtatott, a központi pénztárba beszolgáltatott, és az onnan ellátott államügyek költségeinek fedezésére fordítottatott mindaz, a mi kényszerítő eszközök alkalmazásával is be volt hajtható.

Midőn az ily viszonyok között tényleg befolyt, s a központból fedezett költségekre fordított fizetések veszi a magyar országos küldöttség azon meghatározása alapjául, mely szerint a magyar korona országai a törvényben közöseknek kijelölt terhek fedezéséhez járulni készek: nem hiszi, hogy bárki által azzal vádoltathatnék, mintha az érintett országok terheit Ő Felsége többi országainak rovására kívánná könnyíteni». — Így érvelt a bizottság.

A számítás alapjául elfogadott, s a központi pénztárnak rendelkezésére bocsátott összegek voltak 1860—1865. években:

	Az örökös tartományokban	A magyar korona országaiiban
1860-ban — — —	142.858,551 frt	43.567,283 frt
1865-ben .... — — —	168.475,369 «	55.100,137 «
1860—65-ben össz.	949.570,498 frt	317.407,452 frt

Vagyis az arány volna a közös kiadások alapján 74'948:25'052, de a Határőrvidék visszacsatolása «vagy közigazgatási egyesítése esetén, az ezen részeket illető közös terhekre nézve azon kulcs szerint, mely most javaslatba hozatott, újabb megállapodás történnék». A bizottság továbbá azt kívánta, hogy legalább 10 évre állapíttassék meg a hozzájárulási arány.

E két utóbbi kikötést Ausztria el is fogadta, de nem úgy a számadatokat. Szerinte azok hibásak. Helytelen a dohánykezelési költségek felszámítása, mert e tekintetben nem a gyártmányoknak a birodalom egyes részeiben való eladása vétetett alapul, hanem csak a dohánykezelés által tényleg kiadott összegek szerepelnek minden esetben; pedig e kettő között nagy a különbség. Az 1860-iki zárszámadásban 6.983,739 frt, 1861-ben 593,323 frt, mint az 1848. és 49-ik év törlesztett tételei nem a központ javára lettek volna beszámítandók, hanem az igazgatási költségek között szerepelnek, — a mi, szerintük, nem helyes. De az osztrákok szerint a magyar vasutakért Bécsben fizetett jövedelmi adó stb. összege is kihasítandó az örökös tartományok bevételeiből, a melynek összegét egyébiránt meg sem tudják adni. Így a fenti alap — azon tételek kiigazítása után, melyek így helyesbítették — a következőkép alakult:

	Az örökös tartományokban	A magyar korona országában
1860-ban — — —	135.881,814 frt	52,523,834 frt
1865-ben — — —	160.744,007 «	57.563,129 «
1860—65-ben össz.	907.484,918 frt	336.741,215 frt

Vagyis az arány nem a fenti 74'948:25'052 volna, hanem 72'936:27'061. Az alapot azonban nem fogadták el, mely a hozzájárulási arány meghatározásához vezethetne. Nem pedig azért, mert a bevételek között államjavak eladásából származó jövedelem Ausztriában a kérdéses időszak alatt 17.448,123 frt volt, míg Magyarországon csak 2.939,576 forint, a mi semmi esetre sem rendes bevétel. Vagy továbbá azért sem helyes a fenti alap, mert a közvetett adókból folyó jövedelem a maga egészében nem azon ország lakosaitól származik minden esetben, melynek pénztárába a jövedelem befolyt. De meg a kérdéses jövedelem a közigazgatási költségek levonásából áll elő, s így, ha ez nagy, úgy a jövedelem kisebb; már pedig ez nem lehet jogcím a quota aránylagos csekélységére. Fokozza az alap hátrányait, hogy Ausztriában több tárgy van fogyasztási

adó alá véve, mint Magyarországbán, viszont egyes dolgok nagyobb jövedelmei ellenszolgáltatásokkal járnak, mi Ausztriában több (illeték, stb.).

Ausztria szerint az egyenes adók adják a quota megszabásának leghelyesebb alapját, s azért a következő számadatokat terjeszti elő. Az egyenes adók összege kitett:

		<i>Az örökös tartományokban</i>	<i>A magyar korona országában</i>
1860-ban	---	59.964,774 frt	29.239,135 frt
1865-ben	---	71.760,088 «	34.061,198 «
1860—65-ben össz.		395.131,354 frt	199.866,864 frt

A mi 66:50290:33:49710 számokat ad. Az osztrák küldöttség szerint «az ez által netalán feltételezett nagyobb igénybevétele a magyar korona országainak az által egyenlítettethetnék ki, hogy némely indirekt adónemek jövedelme, miként ez a vámok iránt a magyar törvényhozás által már is indítványoztatott, mindenekelőtt a közös költségek megtérítésére fordíttatnék, s csak az ezután fenmaradó összeg fődöztetnék a hozzájárulási arány szerint». Egyébiránt osztrák részről mindezen kívül még azt is követelték, hogy úgy a közösügyi költségekre, mint az államadósságokra nézve egyforma legyen a hozzájárulás. Ezt azonban a magyar bizottság nem fogadta el, mert hisz a kettő nagyon eltérő természetű. A közösügyekhez való járulás a *pragmatica sancti*óból folyik, míg az államadósságra nézve csak azt mondja a törvény, hogy az ezt illető ügyek a közös költségek arányának megállapításával egyidejűleg intéztessenek el, de az elintézés módját azzal kapcsolatba hozni nem lehet. A kettő sokkal eltérőbb természetű, semhogy azokról együttesen lehessen alkudozni.

Így újból csak a közös költségek hozzájárulási aránya felett folytak a tárgyalások, mely alkalommal hangsúlyozták a magyar kiküldöttek, hogy «a feladat, melyet a magyar küldöttségnek szem előtt kellett tartani, nem lehetett más, mint ki tudni azt az arányt, a melyben egyrésről a magyar korona országai, másfelől Ő Felsége többi országai a központból fedezett költségek fedezéséhez, bizonyos időszak folytán, tettleg járultak. E kiszámítás eszközlésére a magyar korona országait illetőleg se részrehajlatlanabb, se biztosabb adatokat nem használhatott a magyar küldöttség, mint az állami főszámvevőségnek vele közlött zárszámláit. Oly rendszer bevételeinek és ki-

adásainak képezik e zárszámlák egybeállításait, mely az Ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokra nézve egységes elvekből indult ki, s legkevésbé vádolható kedvezéssel a magyar korona országai irányban. Nem hiheti, hogy e tekintetben részrehajlás vádja érhetné a kezeket is, melyek ezen zárszámlák téteit könyvezték».

Ha Ausztria az egyes adónemeket kifogásolhatja, Magyarországnak is lehetnek kifogásai. Hisz az értékpapir jövedelmi adó bevételei felvéve nincsenek, pedig azok nagy arányú bevételt jelentenek Ausztriában. Viszont ama körülmény, hogy nem a fogyasztó ország állampénztára kapja a jövedelmet minden esetben, az természetes egy oly területen, mely két állam közös vámterülete gyanánt szerepel. Egyébiránt «az adók ezen átruházása a mily természetes, oly kevésbé igazolhatja azon állítást, mintha a közvetett adókat ez okból nem lehetne tekintetbe venni azon összegek kiszámításánál, melyekkel egy vámterülethez tartozó két állam a közös költségekhez járult. Általában minden termelő törekszik a közterheket, melyeket az állam reá rótt, a mennyire lehet, a fogyasztóra áthárítani. Oly törekvés, mely nem minden közvetett, de viszont nem is csupán a közvetett adóknál sikerül. Az iparúzó, válságos időket kivéve, mikor üzletét szaporítja meg, készítményei árához toldja az adót, mely üzletét terheli: s alkalmazva ez elvet, bizton állíthatni, hogy az osztrák gyáripár összes adója tetemes részét a fogyasztó Magyarország fizeti meg. Ellenben általánosan ismert dolog, hogy a földművelőnek sikerül legritkábban a terhek ilyenén áthárítása. A föld termékeinek értéke, az időjárás szélséye mellett, mely a termelést szabályozza, sokkal inkább és kizáróbban függ a kereséstől, mint bármely más árucikk ára. Ime a tér, melyre Ő Felsége többi országai küldöttségének okoskodása a közvetett adókat illetőleg vezetett, csak még inkább feltünteti a különbséget a földművelő Magyarország és Ő Felsége gyáripáros országai közt. Oly párhuzam, mely bizonynyal nem a magyar korona országai hozzájárulási arányának emelésére nyújt védelmet».

A mi viszont a nagyobb közigazgatási költségeket illeti, arra nézve szintén fentiek állanak, s Ausztria ez irányú kifogásainak alapja nagyon ingatag. Érthető egyébiránt, hogy a kisebb hozzájárulás iránti törekvés oly intenzíven nyilvánult meg Ausztriában, miután nem voltak ahhoz szokva, hogy méltányos rész

hazánknak minden körülmények között kijusson. Határozottan tagadják a kiküldöttek, hogy az egyenes adó magában véve, megfelelő alapul szolgálhatna. «Általában az egyenes adók soha sem nyújtanak helyes mértéket valamely nép vagyoni erejéről. Az egyenes adókat ugyanis a törvényhozó kénye szabja meg, mely az állam szükségait gyakran nagyobb mértékben tartja szem előtt, mint az adózók nehezen megbecsülhető fizetési képességét; míg ellenben a közvetett adókban részesedés, az adózók szüksége mellett, azok akaratától is függ. S ha a tudomány kétségtelen alapelvei szerint általában nem vétethetnek az egyenes adók mértékül valamely nép fizetési képessége megítélésénél, még kevésbbé vétethetik ez adók kivetése; s még kevésbbé vétethetnek alapul ez adók a magyar korona országaiban, hol azok elsietve, önkényesen, a helyzet ismerete nélkül hozattak be. Ha általában nem a valósággal behajtott, hanem a kivetett adók szolgálnának valamely nép adóképesége kulcsául, ekkor a hátralékok is az adóképeség jeléül volnának tekinthetők». Az adóalap hazánkban kétségtelenül hátrányosan alakult: a földadó nagyobb súlylyal nehezedett a népre, mint Ausztriában, s így aránylag nagyobb jövedelmet adott, a mi különben a kereseti adóra is állt, mely nálunk a nép óriási tömegét sújtotta, míg Ausztriában csak üzleti kereseti adó alakjában, tehát mérsékeltebb kihasználási alapon jelentkezett. Ezért nem fogadhatták el a magyar kiküldöttek az egyenes adót alapul.

Az osztrák részről a közös költségekből egyes indirekt adók levonását hozták javaslatba, de azt a magyar kiküldöttek nem fogadták el, már csak azért sem, mert a hisz megterheletés mikénti aránya csakis az összes adók tekintetbevételével tüntethető fel. Különben is az «ellenkezik azon határozatokkal, melyek Magyarországnak a közös ügyeket szabályozó törvényében a közvetett adókra nézve foglaltatnak». Erre az osztrák kiküldöttek, annak a hangsúlyozásával, hogy ajánlatukat csak a közös költségek hozzájárulási s az államadósságok együttes arányszámának feltételezése mellett teszik, azt javasolták, hogy fordítsák a vámjövedelmet a közös költségek fedezésére, de abból fedezni kell azon adóvisszatérítéseket is, melyek adóköteles tárgyak kivitelénél adatnak; viszont a hozzájárulási arány az 1860—65 közötti évek direkt s indirekt adójövedelmeiből számoltassék ki; kiveendő azonban belőlök a vámjövedelem s azon adók, melyek a két félt nem egyformán terhelik. Kivétetnek tehát az úti-

vámok, fémjelzési illeték, a zárt helyiségek fogyasztási adója, sör s boradó. Mivel a jelzett idő alatt Ausztria jövedelme 161.050,000 frt, Magyarországé 72.500,000 frt, az arányszám volna 68:96:31:04, s ennek alapján kikerekítve, 69:31 quotaszám hozatott javaslatba. E mellett állítólag Ausztria hátrányt szenvedne, mert «a vámjöveldelmeknek eleve való elkülönítése a közös költségek fedezésére nem fekszik az osztrák kormány érdekében, s ha ebbe mégis beleegyezik az osztrák küldöttség, ez csupán a szabad közlekedés érdekében történik. De ezen érdek azt is kívánja, hogy az adó-visszatérítésnél az eljárás minél egyszerűbb legyen, és nevezetesen, hogy származási bizonyítványok stb. előmutatása elmaradjon».

Eme ajánlatra a magyar kiküldöttek már nem válaszoltak hivatalosan, mert időközben megtörtént a közeledés. De a magyar delegatio a kormány számadásai alapján ezt megelőzőleg a dohánykezelés több milliónyi kezelési kiadását a két állam jövedelme szerint felosztotta, az államjósáágok eladási árából befolyt jövedelmet kihagyta s az országos előlegek s visszafizetések nem vétettek a bevétel s kiadás rovatai közé, mikor is «úgy tűnik ki, hogy 1860-tól 1865-ig hat év alatt átlag Magyarország direkt s indirekt adói összes jövedelmei, a német-szláv tartományok összes jövedelmeihez megközelítőleg úgy állottak, mint 29 a 71-hez».

A közeledés a ministerium előterjesztése alapján történt: az osztrák s magyar ministerium tárgyalt egymással a pénzügyek rendbehozatala dolgában általában, s az eredményeket a delegatio előterjesztette, mely a következő határozatot hozta: «Miután a magyar országos küldöttség értesítettett, hogy Ő Felsége többi országainak küldöttsége az utolsó nyilatkozatában foglalt javaslattól eltért s habár feltételeesen elfogadta, hogy azon arány, melyben a magyar korona országai és Ő Felsége többi országai az 1867: 12. t.-cikkben közöseknek ismert államügyek költségeihez ezentúl járulandanak, a magyar korona országaira nézve 30, s Ő Felsége többi országaira nézve 70 százalékban 10 évi időszakban állapíttassék meg: nem tartja az országos küldöttség már az idő előhaladása miatt is szükségesnek a birodalmi tanács küldöttségének szeptember 14-én kelt újabb jegyzőkönyvében tett ellenvetésekre felelni, s az indokok taglalása és czáfolásába ereszkedni, melyek az ezen jegyzőkönyvben ajánlott javaslat mellett hozattak föl, melytől Ő Felsége többi országainak küldött-

sége maga is elállott; hanem azon óhajástól vezéreltetve, hogy a közös költségek aránya ügyében közös javaslat jöjjön létre, az Ő Felsége többi országainak küldöttsége által kikötött feltételek felett a határozást az országgyűlésnek tartván fenn, a magyar korona országaira nézve a 30, s Ő Felsége többi országaira nézve a 70 százaléknyi arányt, mindamellett, hogy az nagyobb terhet ró az országra, mint a mennyivel eddig járult a *pragmatica sancti*óból folyó közös terhekhez, késznek nyilatkozik a mindkét részről szintén elfogadott tíz évi időszakra a magyar országgyűlésen javaslatba hozni. Azon reményben teszi ezt a magyar országos küldöttség, hogy a birodalmi tanács által is ez arány fog megállapíttatni, s egyidejűleg a még függőben levő kérdések, a melyekre nézve Ő Felsége többi országainak hozzájárulása kívántatik, egész összegükben az 1867. 12. t.-cz. értelmében kedvező megoldást nyernek s ez által, és a visszanyert önkormányzat folytán az ország anyagi ereje, azon tíz év alatt, melyre az arány megállapíttatik, emelkedni fog». Ezen határozat ellen Ghyczy Kálmán külön véleményt jelentett be, mert szerinte, ha már a direkt s indirekt adókat vesszük alapul, úgy a bruttójövedelmet kell számításba venni, nem pedig a kezelési költségek czímén levont összeg után nyert maradékot, mert hisz ez esetben sok, a helyi körülményekkel összefüggő dolgokat is kellene számításba venni. Ennek alapján szerinte a quotaszám 28,052:71,948 volna.

A 30:70 quotaszámot a törvényhozás elfogadta, s így a közös költségekhez való járulás feletti vita befejeződött. De a mint már említettük, a Határőrvidék bekebelezése után még 2%-ot fizetett Magyarország, mely 2% az egész összegből levonódott. A pénzügyi bizottság szerint ez az egyezmény Magyarországra előnyösnek nem mondható. Ugyanis a Határőrvidék tetemes beruházásokat igényel, a közigazgatás rendezése nagy költségbe kerül, a mi mellett e terület, sajátságos helyzeténél fogva, évekig igen csekély jövedelmet fog adni. A bizottság «meg van győződve, hogy a Határőrvidék polgári kormányzat alá helyezése után nemcsak nem fogja fedezni a közös költségek azon hozzájárulási arányát, melynek elfogadása javasoltatik, de hosszabb ideig az állam pénzéből nevezetes áldozat fog e részben igényeltetni. S ha a bizottság mindezek mellett is az egyezmény elfogadását ajánlja, teszi azt politikai tekintetből — jelesül azon okból, mivel ezen egyezmény elfogadása által

Magyarország részéről a Horvátországgal kötött egyezmény alkalmával tett ígéret részben beváltatik — és azonkívül, mivel ez úton a közös kiadások hozzájárulási arányának ép oly jelentékeny, mint kényes természetű kérdése egyrészt a magyar korona országai, s más részről Ő Felsége többi királyságai és országai közt szabad egyezkedés alapján végleges megoldásra talál, s minden, netán később felmerülhető nehézségnek eleje vétetik».

Ily hosszadalmas volt már az első alkalommal is a quota-szám megállapítása, pedig akkor még a két ország adóalapja valami nagy eltérést nem tüntetett fel. Ugyanis, ha az Ausztriában fennálló országos pótlékot, s a magyar földtehermentesítési pótlékot kivesszük, úgy a két állam adórendszere egész homogén alapon áll. A továbbiakban a helyzet lényegesen változott, mert hisz az adórendszerben s az adóügyi közigazgatásban folyton nagyobb s nagyobb változtatások eszközöltettek. Mindjobban szaporodtak azok a tételek, melyeket az országos végeredményből le kellett vonni, ha megbízható eredményt akartak kapni. Már pedig az adónemek egymásra való hatásából következik, hogy a szaporodó adóféleségek mellett a régi adók is változást szenvednek, s így természetsszerűleg az összehasonlításra kerülő alap ellen is mind több kifogás tehető, a mi annál nagyobb nehézséget okoz, mert hisz a közösügyi költségek folyton szaporodnak, s így mindig nagyobb összegek kerülvén megosztásra, egy s ugyanazonos százalékszám a különböző időszakokban más és más, súlyosabb s súlyosabb terhet ró a népek vállaira.

A quota megállapítása ily formán el volt intézve, s csak az 1877-iki alkudozások alkalmával került annak meghatározása újból tárgyalás alá. A magyar bizottság a kiszámítás alapjául akarja venni az összes adók és jövedelmek bruttóbevételeit, de «kihasíttattak azon bevételek, melyek csakis az egyik állam területén fordulnak elő»: a tiszta jövedelem számítás alapját nem képezheti, mert hisz nem a pénzügyek eredményeinek feltüntetéséről van szó, hanem az adóképessegről, a népesség jólétéről. Igaz, hogy a tiszta jövedelem feltüntetése, illetve a quotának ennek tekintetbe vétele mellett való feltüntetése Magyarországra káros lett volna, de viszont ama körülmény, hogy csak a hasonnemű adók vétettek föl, Ausztriára előnyös, mert hisz ott sokkal több adónem van, mint Magyarországon (pl. szelvényadó stb.). De még a Határőrvidék 2 %-os præcipuuma Magyarországra

hátrányos, mert hisz csak ha az eredeti számadatokat vesszük alapul, úgy az 1867-iki hozzájárulási alap szerint az nem 2%-ban, hanem 0.68%-ban lett volna megállapítandó, a mi azután nem 31.4, hanem 30.476%-ot adna. Ugyanis 1872—1875. években a Határ-őrvidék egyenesadója 8.823,911 frt, közvetett adója 1.799,405 frt, vagy az összes adó 10.623.316 frt, vagyis évi átlagban 2.655,829 forint. Ha ehhez hozzáadjuk Magyarország évi adóját, úgy 112.502,318 frt jön ki, míg az ausztriai évi adó átlaga 275.335,603 forint, s az összes évi adóátlag 390.493,750 frtot tesz ki, a mi az adott arányszámokat adja. Sőt ha az 1872:4. t.-cz. a Határ-őrvidék után vállalandó közös költségek hozzájárulási arányáról létre nem jó, úgy 115.158,147 frt jövedelem után a quota-kulcs 29.48 lett volna. Ezzel a bizottság nem akarja a 2%-os hozzájárulás ügyét szóvá tenni, csak demonstrálni akarja, hogy nem áll egyoldalú alapon.

Az osztrák kiküldöttek szerint most főképp arról lehet szó, hogy vajjon a vámjövedelem mennyiben maradjon közös bevétel. Az ausztriai vámbevétel aránytalanul nagyobb, mint a magyar; a nyers vámjövedelemnél az arány olyan, mint 86.3:13.7, míg a vámjövédék feleslegénél, mint 87.6:12.4. Vagyis, ha a vámjövedelem közös, úgy Ausztria károsodik; ennek alapján csak akkor volna a vámjövedelem közössége elfogadható, ha az adóvisszatérítések s a vámkezelési átalánynál az eddigi szabályok fennmaradnak, a jelenleg szükségessé vált vámtarifa módosítások mellett. A mi a quotát illeti, 1867-ben 69 és 31%-ot hozott a bizottság javaslatba, leszámítva a direkt s indirekt adók tiszta jövedelméből az úti vámokat, fémjelzési illetéket, a zárt helyiségek fogyasztási adóját, s a sör és boradót. Azóta azonban a helyzet a szigorúbb adószedés s az adóemelések folytán Ausztriában lényegesen változott. Ugyanis a földadónál $\frac{1}{12}$, a házosztályadónál $\frac{1}{4}$, a kereseti adónál $\frac{3}{5}$, a jövedelmi adónál az ordináriumban $\frac{3}{5}$ %-kal emelkedett, míg a házak tiszta jövedelme után a házadómentes épületeknél 5% adó szedetik az újabb időben. A bizottság az imént felemlített 1867-iki adólevonásokat (útivám stb.) most is levonni kívánja a felveendő alapból, továbbá a közös kiadások fedezésére fordított magyar-osztrák Lloyd jövedelmi adóját is, s így az egyenes adók nyers jövedelme s a közvetett tartozások netto eredménye (azért netto eredmény, mert a lotto-, só- és dohány előállítás s kezelési költsége nagyon magas, s ezek a költségek különben is nem állami

adók) tekintetbevételével 1868—75-ben a kérdéses jövedelem kitett Ausztriában 1636.061,218 frtot, Magyarországon 740.382,781 forintot. Évi átlagban volt ez Magyarországon 92.547,848 frt, Ausztriában 204.507,652 frt, melynek alapján az arány 31'1551:68'8449 volna; de még fenti számokból le kell vonni a Magyar országba és külföldre eladott dohányárúk bevételeit 11.912,692 forintot, a külföldre és Magyarországra eladott sóért 7.014,706 forintot, a minek tekintetbevétele mellett Ausztria jövedelme 1617.133,820 frt, Magyarorszáké 202.141,728 frt, vagyis a quotalukus 68'595:31'405 volna. De tekintetbe véve, hogy Magyarországon az adó kezelése rosszabb, a tényleges eredmény helyett az előírást vették, melynek alapján a quotasám 67'2771:32'7229. Hangsúlyozza az osztrák bizottság, hogy szelvényadót Ausztriában csak az 1868-ig általános államadósságot képező adósság után szednek, s azért szednek, mert az előálló állapot Ausztriára nézve terhesebb lett, s «ez oknál fogva nemcsak ezidőszerint, hanem jogilag is indokolva van, hogy ez az adó egész terjedelmében Ausztria javára essék, s egyáltalában meg nem engedhető, hogy ez tőle bármikor az által részben is csak elvonassék, hogy általa a hozzájárulási arány a legcsekélyebb összeggel is nagyobbodjék. A mi viszont a Határőrvidéket illeti, ott a 2% hozzájárulás a közös költséghez való hozzájárulás arányától függetlenül állapított meg. De meg a magyar kifogás csak azért sem alapos, mert hisz az államadóssághoz azért az ország nagyobb arányban nem járult; különben is a magyar kincstár maga óriási erdőterületek birtokába jutott a Határőrvidéken, s így a 2%-nál ez is tekintetbe veendő. A magyar részről kifogásolt fogyasztási adóvisszatérítésnél az eddigi állapotot kívánják fenntartani, s a kérdéses változtatások a cukoradóreformnál nyerhetnek érvényesítést az osztrák bizottság szerint.

Hogy az osztrák álláspont mennyire helytelen, arra a magyar bizottság válaszában rámutatott. A 2%-os præcipuum állandósága csak újabb törvény statuálásáig mondható el. Azt mondja az osztrák bizottság, hogy a kincstár tulajdonába átment határőrvidéki erdők jövedelme nagyobb az adó összegénél; ez tartahatatlan állítás, mert hisz számadatokkal igazolható, hogy az alig egy ötödét képezi az adójövedelemnek. Ugyanis frtokban kitettek:

	1873	1874	1875
A közvetett s közvetlen adók	2.465,265	2.825,985	2.776,621
Az államerdők nyers jövedelme	1.079,957	1.150,511	1.272,450
„ „ tiszta „	542,940	534,904	672,470

Különben is e jövedelem határőrvidéki beruházásokra fordítandó. Viszont igaz, hogy az államadóssághoz Magyarország nagyobb arányban nem járul, de hát a törvény mondja, hogy: «állandó és többé változás alá nem eső összegben állapítottatott ez meg,» míg a közös költségek aránya tekintetében kimondatott, «hogy azon esetre, ha oly akkorában elkülönzött részek, milyen a Határőrvidék, a magyar korona országaihoz «visszasztatoltnak, a hozzájárulási arány is ki fog igazíttatni, illetőleg fölemeltetni. S ezért «miután kétségbevonhatlan tény, hogy az érintett törvényben megállapított határőrvidéki quota nem felel meg sem az illető országrészek teherviselési képességének, sem azon aránybullának, mely szerint a monarchia többi részei a közösügyi költségek terhéhez hozzájárulnak: a méltányosság érdekében már a jelen alkalommal sem hagyhatta a magyar országos bizottság említés nélkül e tényt, mint oly körülményt, mely a magyar korona országai hozzájárulási aránya kiszámításánál szinte tekintetet érdemel.»

Egyébiránt az sem áll s helytelen az a következtetés, hogy Magyarország a vámjövedelemben aránytalanul részesedik s hogy a részesedés Magyarországra kedvezőbb, mint Ausztriára. Mert «ha a szóban álló számításból következtetést szabadna levonni, akkor ez a következtetés csak kétféle lehetne: vagy azt bizonyítaná, hogy Magyarország fogyasztása Ausztria fogyasztásához csakugyan úgy áll, mint 13 : 87-hez s akkor — a fogyasztás mértéke egyik főfokmérője lenne a jólétnek s így a teherviselési képességnek is — a magyar korona országai 30%-ot élvezvén a vámjövedelmekből, többet kapnának ugyan, mint a mennyi őket megilleti, de egyszersmind 30%-kal járulván a közösügyi költségekhez, ezáltal még sokkal nagyobb és teherviselési képességükben messze túlmenő mértékben károsodnának; vagy pedig az következne az említett számításból, hogy ezen 13 % az illető cikkek nem képezi Magyarország összes fogyasztását, hanem a fogyasztásnak csak azon részét, a melyet a külföldről behozott cikkekkel fedez, de akkor annál nagyobbak kellene lenni azon fogyasztásnak, mely osztrák eredetű, vagy Ausztriából másodkézből vásárolt gyártmányokkal fedeztetik, a

mi azon körülménynél fogva, hogy a fogyasztó az árú árában a vámot is megtéríti, kétségkívül bő kárpótlást nyújtana Ausztriának még azon esetre is, ha ezek a vámjövedelem közössége által valamivel többet fizetnének, mint a mennyi őket a bevitt árúknak általunk közvetlenül történt fogyasztásánál fogva megilletné.»

Hogy a vámtarifa tételeinek emelése esetén új egyezkedés válnék szükségessé, az nem áll: egyébiránt a vámemelések oly cikkekre is kilátásban vannak, melyekből Magyarország nagyon sokat fogyaszt s így ez által újból csak az osztrák iparnak válik haszna. Viszont nem kifogásolja a magyar bizottság a hozzájárulási adatok egyenlősítését, azt sem, hogy a Lloyd társaság évi 160,000 forintnyi jövedelmi adója az osztrák adójövedelemből levonassék; abba is beleegyeznek, hogy az említett dohány- s sójövedelmek is számításba vétessenek s levonásba legyenek hozhatók, de a dohány s só tekintetében ez a magyar adójövedelemre is álljon. De mindezzel szemben követeli, hogy vagy minden tekintetben a brutto-, vagy a nettojövedelem legyen a számítás alapja s a kettő kombinációba vétele kerültesse, mert hisz ez reális alap nem lehet, ha a különböző természetű tételek jönnek egyenlő elbírálás alá.

Felállítja a magyar bizottság azt az alapot, melyen a számítások felállíthatók s ennek alapján a brutto eredmény a következő összeállítást engedi meg:

<i>Magyarország :</i>	<i>1868—75. években frtban</i>	<i>Évi átlagban frtban</i>
Egyenes s közvetett adók	900.018,544	112,502,318
Levonandó külföldön eladott sóért	3.472,770	434,096
„ „ „ dohányért	3.452,837	431,605
Marad brutto jövedelem	893.092,937	111.636,617
<i>Ausztria :</i>		
Egyenes s közvetett adók	2,202.684,829	275.335,603
Levonandó a Lloyd jövedelemadója	1.371,318	164,665
„ a külföldnek eladott sóért	6.622,054	827,757
„ Magyarországnak eladott sóért	391,652	48,956
„ a külföldnek eladott dohányért	4.553,770	569,221
„ Magyarországnak eladott dohányért	7.358,922	919,865
Marad brutto jövedelem	2,182.441,113	272.805,139

Ezen számok alapján a quota arányszámai úgy aránylanának egymáshoz, mint 29'039 : 70'961. Míg viszont a netto eredmények alapján :

<i>Magyarország :</i>		<i>1868—75. években frtban</i>	<i>Evi átlagban frtban</i>
Egyenes adók bruttó eredménye	.....	342.072,160	
" " kezelési költsége	.....	2.677,767	
" " netto eredménye	.....	339.394,393	
Közvetett " bruttó " "	.....	557.946,384	
" " kezelési költsége	.....	124.519,160	
" " netto eredménye	.....	433.427,227	
Egyenes s közvetett adók netto eredménye	.....	772.821,617	
Levonva a külföldön eladott só s dohányért		6.925,607	
Marad netto jövedelem	.....	765.896,010	95.737,001

<i>Ausztria :</i>			
Egyenes adók bruttó jövedelme	.....	685.206,916	
" " kezelési költsége	.....	422,794	
" " netto jövedelme	.....	684.784,122	
Közvetett " bruttó " "	.....	1,517.477,913	
" " kezelési költsége	.....	288.762,358	
" " netto jövedelme	.....	1,228.715,555	
Egyenes s közvetett adók netto eredménye	.....	1,913.499,677	
Levonva a Lloyd, külföldi só s dohányért		70.243,716	
Marad netto jövedelem	.....	1,893.255,961	236,656,996

Vagyis 28'802 : 71'198 arány.

Viszont ama körülmény, hogy az osztrák bizottság az előirányzat s a tényleges bevétel között oly tetemes különbséget talált, abban találja magyarázatát, hogy a tényleges bevételnél a földtehermentesítési pótlék tekinteten kívül hagyatott. Ha Ausztriában az adóalap változott, az Magyarországra is elmondható: ugyanis a házadó 1868-ban, a kereseti adó 1873-ban, a bélyeg- és illetékadó szintén 1873-ban emeltetett s így e czímen semmi nagyobb különbség elő nem áll.

Mindezzel azonban a helyzet nem tisztázódott. Az osztrák bizottság hangsúlyozta, hogy a határőrvidéki egyezmény igaz hogy megváltoztatható, de csak mindkét törvényhozás beleegyezésével. A határőrvidéki erdőket a magyar részről megjelölt 30,000 holdnál többre teszik s azt állítják most is, hogy Magyarország kevesebbet fogyaszt, mint a mennyi az élvezett vámjövedelemnek megfelel s ha a só és dohány értékét le is vonják, a quotaszám akkor is 68'797 : 31'203, mert az alaptól nem térhetnek el. Az 1867-iki bizottság is bruttó (az egyenes adóknál) s netto (a közvetett adóknál) bevételekkel számolt, mert a közvetett adók kezelési költsége nagyon magas.

Az adóvisszatérítéseknél egyébiránt tényleg nagy volt

Magyarország vesztesége. Ugyanis 1868—1875. években cukor-, szesz- és söradó fejében Magyarország visszatérített 6.859,957 forintot, Ausztria 44.681,788 forintot, vagyis összesen 51.541,745, évente átlag 6.442,718 forintot. Ezen összegből 31.4%, vagyis 16.184,108 forint s évente 2.023,013 forint esett Magyarországra. A tényleges visszatérítés, a mint említettük, Magyarország részéről 6.859,957, vagyis évenként 857,495 forint, a mi az egész 13.31 %-a: így tehát összesen 9.324,151 s évi átlagban 1.165,519 forinttal lett hazánk jobban megterhelve. Ha egy másik számítást fogadunk el alapul, úgy az egyes, adókkal terhelt iparágaknál a helyzet a következőkép alakul: a cukornál 1868—1875 alatt átlag évente a túlterhelés 1.084,349, a sörnél 85,770, vagyis összesen 1.170,119 forint, míg a szesznél a kevesebb teher 146,464 forint, melynek tekintetbevételével a nagyobb terheltetés összege 1.023,655 forint. 1871—75-ben viszont a cukor átlagos túlterhelése 1.457,584 forint, a söré 96,843 forint, a kisebb terheltetés a szesznél 59.639 forint s így összesen 1.494,788 forintnyi túlterheltetés áll elő. Az adóvisszatérítések tekintetében egyébiránt kimondatott azon adóágra, melyre adóvisszatérítés jár, hogy a szerződő felek az egy-egy naptári évben — a kérdéses adónemben — együttesen fizetett adóvisszatérítések annyi százalékat fizetik, a hány százalékat a két fél összes nyers jövedelmének kiteszi az a nyers jövedelem, melyet az illető adónemnél elért.

A quotaszám maradt 30 és 70 s a tárgyalások az 1887-ik évig szüneteltek: ez év végén járt le a megkötött szerződés, a mit megelőzőleg a tárgyalások széles mederben indultak meg.

A magyar bizottság mindenekelőtt a Határőrvidék 2 %-os præcipuumát akarja törölni s helyette egy megfelelő quotaszámmat akar felállítani. A kérdéses 2 % ugyanis merőben önkényes, számadatok nem szolgálhattak annak idején az arány megállapítására alapul. Megállapították, hogy körülbelül 1.600,000 forint körül volt az az összeg, mely a Határőrvidéktől a hadi pénztárba befolyt s mivel a közösügyi kiadások 80 milliót tettek, két százalékot kértek Magyarországtól hozzájárulás czimén. Miután a polgárosítás már keresztül vitetett s mivel a magyar bizottság szerint nem állhatott a két állam törvényhozásának szándékában az 1872: IV. t.-cz. által a volt katonai határőrvidék számára még a polgárosítás után is akár közjogi, akár pénzügyi tekintetben is bizonyos különállást biztosítani, a jelenlegi hely-

zeten annál is inkább változtatni kell, mert a tulajdonképeni kötelezettség csak 0·8 %-ban lett volna megállapítható.

A mi a quota kiszámítását illeti, azt követeli a bizottság, hogy a zárszámadás direkt s indirekt brutto adó bevételei legyenek az arány kiszámításának alapjai; ezekből kivétessenek mindazon adónemek, melyek csak az egyik államban állanak fenn s levonassanak azon adók, melyek nem képezik az egyenes adók kiegészítő részeit, továbbá a közvetett adóknál azon összegek, melyek nem valódi bevételek, hanem csak végzett ténykedések ellenértékei, illetve teljesített költségek visszatérítései gyanánt szerepelnek. Megjegyzi azonban, hogy az 1876—1884. évek adóiban hazánkban országos pótlék címén 25.591,161 forint van felvéve, ha azon százalék alapján számítunk, mely használatott a pótlék állami adó gyanánt történt elszámolása előtt. Viszont az osztrák adóban nem fordul elő ezen idő alatt 194.615,857 forint, mely összeg az osztrák államadóssági kötvény kamataiból vonatott le. Ezek felszámításától a magyar bizottság el kíván tekinteni, ha az alábbi számítását az osztrák bizottság elfogadja :

A magyar korona országaiban (a Határőrvidékkel együtt) a	
brutto bevétel	1,606,881,461 frt
Ebből levonandók az oly adónemek, melyek csak ezen államban állanak fenn :	
a vasúti és gőzhajózási szállítási adó	25.963,813 frt
a nyereségadó	1.067,808 „
a vadászat és fegyveradó	3.454,922 „
az általános jövedelmi pótladó	82.644,720 „
a fényűzési adó	1.004,663 „
a pénzügyintézeteknél elhelyezett tőkék utáni adónak 1883—1884. évben 7 %-kal történt felemelése	1.955,722 „
a cukor-, kávé- és sörfogyasztási adó	7.200,576 „
az élesztőtől járó fogyasztási adó	4,680 „
bélyegzett marha- és lólevél, valamint vadászati jogi őrlapok	2.936,250 „
Levonandók továbbá azon összegek, melyek nem képezik az egyenes adók kiegészítő részét, a közvetett adóknál pedig valódi bevételnek nem tekinthetők :	
a hadmentességi díj	14.083,988 „
a késedelmi kamatok	14.111,255 „
az adóbehajtási illetékek	3.769,906 „
földtehermentesítési járulék	176.825,281 „
az osztrák dohánykezelőség részére bevál-	

tott dohánylevelek értékének megtérítése,
dohánytermelési előlegek térítményei és
az osztrák dohánytermelési költség térít-
ménye

45.579,537 frt

Összesen levonandó

381,603,121 frt

Marad

1,225.278,340 „

Évi átlag

136.142,037 „

Százalék

29'75 „

A birodalmi tanácsban képviselt királyságok
és országokban az összes brutto bevétel

2,954,154,786 „

Ebből levonandók, mint oly adónemek, me-
lyek csak ezen államban lettek behozva :

a Tirol és Voralbergben, továbbá Trieszt
városa és területének 1882 február 9-én
életbeléptetett házbér, házosztályadó és az
ideiglenesen adómentes épületek után fize-
tendő 5 %-os adónak az előbbi megadó-
zatással szemben mutatkozó többletek

989,567 „

külön adózásokat az égetett szeszes italok-
kal való kiskereskedés után

5.041,605 „

a sajtolt élesztő utáni fogyasztási adó

175,645 „

a Lloyd jövedelmi adója, mint a mely a kö-
zös háztartásnak engedtetett át

1.815,600 „

üzleti akadályok folytán teljesített adóvissza-
fizetések és jövedéki biztosítékok vissza-
térítése

44.431,735 „

a fogyasztási adóvisszatérítések felosztásá-
ból a quota és termelési arány közti kü-
lönbség, mely valódi bevételt nem képez

2.113,373 „

a jogilletékek és díjak címén teljesített
visszatérítések

5.490,910 „

az égetett szeszes italokkal való kiskereske-
dés után fizetett adóra teljesített vissza-
térítés ; minthogy ily adóvisszatérítések a
a magyar korona országaiban hallgatólag
vonatnak le a bevételekből

77,634 „

Összesen levonandó

60.136,069 „

Marad

2,894,018,717 „

Évi átlag

321.557,635 „

Százalék

70'25 „

Vagyis kerekszámában, minden præcipium nélkül volna a
quota ; 30 : 70.

Az osztrák bizottság azonban kijelentette, hogy a præcipium
tárgyalására nincs mandatum, egyébiránt az 1877-ik évi bizott-
ság álláspontja szerint «az 1872 : IV. t.-cz. által adott meghatal-
mazás folytán 1872-ben kötött egyezmény, mely a közös kiadá-

sok hozzájárulási arányára a katonai határőrvidéknek a katonai közigazgatásból a polgári közigazgatásra történő átvétele folytán vonatkozik, függetlenül az időnkint törvényesen megállapított quota arányára bir hatálylyal». Egyébiránt már 1877-ben hangsúlyozta a bizottság «hogy a megállapított præcipium közvetlenül a kötött egyezményen és csak közvetve alapul a törvényen, mely a szerződés létrejöttének előfeltételét képezte, hogy tehát e tekintetben a monarchia mindkét fele között szerződési viszony áll fenn, melynek megváltoztatása nem oly módon történhetik, mint a törvényeké, hanem mint a szerződések és szerződési jogoké, minthogy egy szerződési viszony a szerződő felek mindegyike részére jogokat létesít, melyek beleegyezése nélkül meg nem szüntethetők és egyoldalúan époly kevésbé változtathatók meg.» A szelvényadó szerinte sohasem képezheti számítás alapját s így számításba semmi körülmények között sem vehető, ennél fogva ez Magyarország hozzájárulását épen nem csökkentheti. Különben is Magyarország hozzájárulása szerintük nagyon alacsony, mit már az is mutat, hogy az osztrák egyenes adók alig voltak egy csekélységgel emelhetők, míg a magyar új adónemek mintegy 140 milliót tesznek ki. Különben az összes új adók nem is vehetők ki a számításból, mert hisz azok egy része legjobban mutatja az adózási képesség emelkedését.

Az osztrák bizottság 1876—1885 között az osztrák egyenes s közvetett adókat 2,287.944,980 forintra teszi, vagyis az évi átlagot 228.794,498 forintra; a magyar adók ezzel szemben 1,118.648,983 illetve 118.864,898 forintra rugnak s az ebből előálló quotaszám 65·81 : 34·19 volna. A bizottság az egyenes adót a brutto jövedelem, a közvetett adókat a nettojövedelem alapján veszi számításba, kizárja számításából az egyoldalúlag fennálló adókat, de felveszi az «általános adójövedelmi pótlékot,» a «pénzügyintézeteknél elhelyezett tőkék utáni adónak 1883. és 1884. évben 7 %-kal történt felemelését». Ugyanis Ausztriában a földadónál 33 $\frac{1}{3}$, a házadónál szintén 33 $\frac{1}{3}$ % jövedelmi adópótlékot hoztak be, sőt Tirolban s Triesztben is új házbéradót rendszeresítettek, a mi szintén nem jött levonásba. Különben is a tiszta jövedelem is nagyobb százaléku adóval van Ausztriában terhelve, mint Magyarországon. A már az előző kiegyezéseknél említett uti vám, fémjelzés, zárt városok fogyasztási adója, sör s bor utáni jövedelem, továbbá a közvetett adóknál a tett ki-

adások visszatérítései gyanánt mutakozó bevitel is levonatott (czukor s szesz visszatérítései 1878 második felétől).

A tanácskozások még folytatódtak, de az eredmény csak kompromisszum lett. Ennek értelmében: «Miután a birodalmi tanács bizottsága a magyar országgyűlés bizottsága részéről kifejezett azon kívánságot, miszerint az 1872: IV. t.-czikkben megállapított 2%-os præcipuum mellőzésével a magyar korona összes országai részére egységes hozzájárulási arányszám megállapíttassék, nemcsak közjogi szempontból jogosultnak elismerte, hanem annak valószínűsítésére is kezet nyújtani kész volt, föltéve, hogy törvény alakjával bíró biztosíték nyújtható arra nézve, miszerint a præcipuum illetén megszüntetéséből nemcsak a legközelebbi 10 év alatt, hanem egyáltalában a jelenlegi állapothoz mérve, anyagi hátrány nem fog háramolni, a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokra; — ilyen mindkét részre elfogadható és megnyugtató, de egyszersmind a kiegyezési törvénynyel is teljes összhangzásban álló biztosíték azonban mindkét rész legbuzgóbb iparkodása daczára sem volt található; — miután továbbá a hozzájárulási arány kiszámításának valamely szilárd alapjára nézve a két bizottság egyetértésre jutni nem tudott; ezen bizottságok — hogy a törvényben a legvégső esetre fentartott, de alkotmányos szempontból nem kívánatos módokat alkalmazása elkerülhető legyen — akképen egyezkedtek, hogy minden részletes számítástól eltekintve, egyedül az 1876-tól egészen (bezárólag) 1885-ig terjedő adatok általános tekintetbe vételével, és a jövőre nézve minden præjudicium nélkül a legközelebbi 10 év tartamára a jelenleg törvényesen fennálló állapot fentartását indítványozzák».

Ezzel az 1887-iki kiegyezés el volt intézve. Az 1896-ik évben meginduló kiegyezési tárgyalások azonban már évek során át huzódtak, s elintézésük a legnagyobb nehézségbe ütközött.

Eddig mindig az adójövedelem fogadtatott el mindkét részről kiinduló pont gyanánt. Most is csak azt mondja a magyar bizottság, hogy «az eddiginél jobb számítási mód hiányában ma is lényegében elfogadható az egyenes és közvetett adókból eredő brutto bevétel, azaz ugyanaz az alap, amelyen 30 év óta a hozzájárulási arány kiszámítása történt.» Bizonyos, hogy minden kiegyezési tárgyalásnál az adók mikénti összeállítása körül nézeteltérések merültek föl, de azok alapján mindkét fél feltétlenül tárgyalni óhajtott. Most azonban mindjárt a tárgyalások kezde-

tén kijelentette az osztrák bizottság, hogy «az egyenes adók csupán egyforma törvényhozási elvek és egyenlő adóláb mellett nyújthatnának biztos alapot a hozzájárulási arány kiszámítására. Szorosan véve csakis a jövedelmi és vagyonadók szolgáltatnának, amennyire általában lehető, megbízható támpontokat, és ezek is csupán úgy, ha a becslésre és beszedésre nézve a törvényes szabályok azonosak, és ha a nehéz mívellet keresztülvitelére kivétel nélkül alkalmas közegek állanának rendelkezésre».

Magyar részről a nemzeti vagyonban rejlő gazdasági erőt óhajtották volna számítás alapjává tenni, ezt azonban az osztrák bizottság visszautasította. Szerintük: «még arra sincsen megbízható statisztikai anyagunk, hogy bármely állam jövedelmét kiszámíthassuk, sem hogy statisztikánk volna, melynek segítségével az osztrák-magyar monarchia gazdasági erejét megállapíthatnók. Az államok termelési és fogyasztási erejének meghatározására eddigelé tett kísérletek csak nagyon kétes becslő eredményekre vezettek, s a mérvadó statisztikai szakférfiak még az alkalmazandó módszerre nézve sem tudtak megegyezni. A földmívelési államok termelési ereje iparos államokéval össze nem hasonlítható, a fogyasztásra pedig az erkölcsök és szokások különbsége sokféleképp szokott befolyjni». Részben mindenesetre igaza volt az osztrák bizottságnak, jöllehet tagadhatatlan, hogy egy csekély jóakarattal ez alapon lehetett volna legalább egyes adatokra támaszkodni.

Ép így eredménytelen volt a Horánszky által megpendített ama eszme is, hogy a két nemzet jövedelme szolgáljon a teherviselési képesség kiszámításának alapjául. Ezen az alapon a magyar bizottság szerint 30·78%-os quota jönne ki, amennyiben millió forintokban volt:

	<i>Ausztria</i>	<i>Magyarország</i>
A földjövedelem — — — — —	164·5	144·5
A házbérjövedelem	212·8	77·7
A keresetadó, illetőleg a jövedelemadó első osztálya alá eső jövedelem — — — — —	206·3	94·3
Nyilvános számadásra kötelezett vállalatok jövedelme — — — — —	145·1	34·1
Tőkekamat és szelvény jövedelem — — — — —	153·9	41·7
Összesen	882·6	392·3

Az osztrák bizottság azonban ezt illetőleg is a rideg negatív terére lépett; egyébiránt a számítások helytelenségének fel-

tüntetésére «nehány megjegyzést» elegendőnek tart. E szerint «a földbirtok jövedelméül a megadóztatás czéljából mesterséges becslés által kiszámított katasztrális tiszta hozadék vétetik fel. Oly országokban, hol az adók nagyrésze hozadéki adóból áll, a jövedelem megállapítására csak némileg is megbízható eredményre jutni már magában véve is nehéz feladat. A földbirtokból eredő jövedelem kiszámítására a kataszteri tiszta hozadék teljesen alkalmatlan. A valóságos tiszta jövedelem korántsem azonos a kataszteri tiszta hozadékkal. Mert az, hogy Ausztriában a földbirtok jövedelme 164 millió frt, époly kevésbé felel meg a valóságnak, mint azon állítás, hogy a Magyarországra nézve kiszámított 153 milliónyi katasztrális tiszta hozadék a jövedelemmel egyenlő». Egyébiránt bizonyos is, hogy e tekintetben az alap még nem volna egész megbízható.

Az osztrák bizottság ez alapon tárgyalásokba bocsátkozni nem akart, pedig kétségtelen, hogy a két utóbbi mód adná a legbiztosabb bázist a teherviselési képesség meghatározására. E helyett azonban a viszonyokhoz képest a legképtelenebb alapot, a népesség számát kívánta alapul venni, ami oly eltérő viszonyok, eltérő vagyonossági fokon álló népesség szem előtt tartása mellett mint Ausztria s Magyarország, komolyan alig jöhetne szóba. A katonai Határőrvidék népességével együtt Magyarországra 42·2% esne a quotából az 1890-iki népszámlálás alapján: s ez az alap «más államegyesületek példájára önként kínálkozik, és a közös költségek viselése arányának legegyszerűbb és legtermészetesebb mértéke gyanánt tekinthető», mondja az osztrák bizottság, pedig ép az az egyszerű s természetes, hogy a népszám s a vagyonosság között összefüggés nincs, s így a hozzájárulás arányának sincs a népszámhoz semmi köze. Hogy ez az alap mennyire helytelen, azt mutatja például Németország példája is, hol a matricular járulékok a népesség aránya szerint fizettetnek, s a hol az épen nem vált be, s a hol e rendszert Bismarck s Miquel pénzügyminiszter is tökéletlennek tartották. Svájcban is fennáll ily rendszer, de ott a kantonok osztályozva vannak, s a népesség arányával ez osztályok kombináltnak, s ily alakban adják a megfelelő járulékot. Egyébiránt a két számítási mód, úgy Németországban mint Svájcban csak névleg áll fönn. Ugyanis Németországban az 1879-iki Frankenstein záradék azt rendeli, hogy a birodalmi vámok és a dohányadóbevétel csak 130 millió erejéig fordítható birodalmi

célokra; a fenmaradó összeg a lakosság arányában az egyes államokra átutaltatik. Ez körülbelül felér azzal az összeggel, mely az anyakönyvi járulék címén volna kifizetendő. Ami Svájcot illeti, az anyakönyvi járulék ott is csak névleges, mert amint említettük ott a kantonok osztályozva vannak, s a járulék fejénként 15—90 centime között váltakozik. Az ebből előálló jövedelem sem vétetik különben rendszeresen igénybe, mert az csak arra az esetre tartatik fenn, ha a többi jövedelem a szükségletet nem fedezi, ami vajmi ritka eset. Csak Svéd-Norvég országban van hasonló természetű adózás a maga teljességében keresztül vive, amennyiben a diplomáciai külügyi költségeket a népesség, számának arányában fedezi: ez azonban nagyon csekélyre rug, mert a katonai költségek nem közösek.

Az osztrák bizottság szerint különben azért is helyes az általa proponált eme alap, mert az összes bruttokiadások 1886—94-ben Ausztriában 4865, Magyarországon 3508 millióra rugnak, ami megközelíti a fent jelzett kvótát, amennyiben $58\cdot1 : 41\cdot9$ arányt tüntet föl, míg a bevételek tekintetében Ausztria 4880, Magyarország 3667 millió forintot mutat föl, ami $57\cdot1 : 42\cdot9$ -nek felelne meg. Tehát álláspontjuk e szerint minden esetre jogos volna.

Hogy a brutto jövedelem miért nem lehet alkalmas a hozzájárulási arány meghatározására, arra helyesen rámutatott a magyar bizottság, midőn kifejti, hogy hazánkban a pénzügyi egyensúly helyreállítására 1875 óta az adózás hatványozódott, s az adóterhek a végletekig feszítették; emellett a legkülönbözőbb tételekből van a brutto jövedelem összetéve, úgy hogy az még az abszolút adóképesseget sem fejezi ki. Így mindentől eltekintve, benne vannak az államvasutak jövedelmei, melyekhez hazánk egy milliárdnyi államadósság révén jutott. Ami viszont a brutto kiadásokat illeti: «a szükséglet és a meglevő erő nem mindig fedezi egymást, vannak szükségletek, melyeket minden körülmények között ki kell elégíteni, még akkor is, ha erre a meglevő erő nem elegendő és így a quota megállapításánál, melynek alapját a teherviselési képesség, tehát a meglevő erő képezi, a szükséglet egymaga nem szolgálhat mértékül.»

Láng egy új alapot adna a quota meghatározására, mely ugyan a bizottságban nem tárgyalatott, de annak minden tagja előtt ismert volt, s amely érdekességénél fogva széles körben pertraktáltatott. Szerinte a quotakulcs leghelyesebb kiszámítási

alapja a két államban egyforma alapon kezelt szesz, cukor, sör s ásványolajadó, valamint a dohány- s sójövedék volna. «A négy termelési fogyasztási adó és a monopoliumok az egyedüli és az összes bevételi források, melyek egyenlő törvények és szabályok alá esnek; és ebben rejlik az általuk szolgáltatott alap igazi ereje.» Az 1886—94 éveket veszi alapul a brutto bevételek tekintetében, a kiadások levonása nélkül, levonva az adóvisszatérítéseket, de nem a kiviteli jutalmakat. Ennek tekintetbe vétele mellett az arány 32·92 : 67·08.

Egyébiránt a cukor- és pálinkaadó már az osztrák bizottság első üzenete szerint a közös kiadások fedezésére volna fordítandó. «A két adóból folyó jövedelem, daczára a hadsereg és a hadi tengerészetre fordított kiadások tetemes emelkedésének, a költségeket majdnem teljesen fedezte volna, s a még hiányzó összeg szűk korlátok közé lenne szorítva.» De magyar részről a közös bevételek szaporításába belemenni már előbb sem akartak, s így e kérdést nem is tárgyalták.

A tárgyalások semmi eredményre sem vezettek évek során át; az osztrák kiküldöttek a népesség aránya alapján tett számítások mellett maradtak, ettől az alaptól távozni nem akartak. Végre azonban 1899 november havában megtörtént a megegyezés. A magyar kiküldöttek álláspontja az volt, hogy az összes direkt s indirekt adók nyers eredményéből az átfutó tételek s a nem egyforma adók levonásával jöjjenek számításba. Ez a kiindulási pont vezetett az 1887—97-ik évek eredménye alapján 33·84 %-os quotához, majd alkú útján egészítettett az ki 34·4 %-ra. A Határőrvidék 2 %-os præcipuumára vonatkozó 1872 : IV. t.-cz. azonban hatályon kívül helyeztetett.

Így a quota lényegesen felemeltetett. Hisz annak előtte a quota a præcipuum nélkül 29·4% volt, a 2 %-os præcipuum egészítette ki azt 31·4-re, mely præcipuumot azonban a magyar kiküldöttek rendkívül magasnak tartottak s így leszállítani kívántak; az 0·8% mellett lett volna a tényleges állapotnak megfelelő. Már most 29·4 és 0·8% adott volna 30·2 %-ot, s így az új quota 4·2 %-kal magasabb annál a számnál, mely a multban Magyarországot megillette volna, míg a tényleges fizetésnél 3 %-kal magasabb terhet jelentett. Aránylag nagymérvű tehát az emelés, még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy a magyar kiküldöttek még a tárgyalások megkezdésekor, 1896 szeptember 19-ikén azt mondták, hogy «a magyar országos bizottság teljes

összhangban a magyar közvéleménnyel, soha nem állította fel a priori és megdönthetlen elv gyanánt azt, hogy Magyarországnak soha sem lehet a mostaninál nagyobb quotát fizetnie». A baj csak az volt, hogy az osztrák bizottság a maga merev álláspontjára helyezkedett, s arról mozdulni nem akart. Pedig «a magyar bizottság azt várta, hogy már most az osztrák bizottság két út közül egyet fog választani, tudniillik vagy elfogadja általánosságban a magyar bizottság részéről ajánlott alapot, azután bíráló alá veszi egyenként az ezen alapon megajánlott számítás részleteit, megjelölve azon tételeket, miket kihagyandóknak vagy olyanokat, melyeket még tekintetbe veendőknak tart, és a magyar bizottság biztosíthatja az osztrák bizottságot, hogy ily eljárás mellett ő a maga részéről minden igazságos és méltányos kívánságot figyelembe venni hajlandó; vagy pedig elvetvén a magyar bizottság által ajánlott alapot, annak helyébe mint aránylag jobbat hoz javaslatba, és a felett megindítja a vitát; mindaddig pedig, míg az általa javasolt alapra nézve a két bizottság közt az egyetértés helyre nem áll, tartózkodik attól, hogy egyoldalúan már előre is konkrét számot állítson fel, ami vagy felesleges, ha az majdan a közösen elfogadott alaphoz úgy is önként következne, vagy elfogadhatlan, ha nem felel meg a mindkét részről elfogadandó alapnak. A magyar bizottság lényegében fentartandónak véli azon alapot, amelyen a quota kiszámítása 1867-ben és azóta folyvást történt, természetesen mutatis mutandis et correctis corrigendis, tekintetbe véve az azóta szükségesebbé vált változtatásokat.»

Magyarország az átutalási eljárással — a fogyasztási adók tekintetében — tagadhatatlanul kedvezőbb helyzetbe jutott, s ennél fogva a régi quotánál magasabbat el is birt. De hogy a 34·4%-os quota feltétlenül magas, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy számítások útján nem lehetett nagyobb quotát 38·84%-nál kihozni, s az aránylag hátrányos helyzetet ép a fogyasztási adók nagyobb jövedelmének kell kiegyenlíteni, melytől hazánk annyi éven át jogtalanul elűttetett. Tudatában volt a magyar bizottság, hogy nagyobb százalékszámnak kell a jövőben hazánkat terhelni, de azt meg nem ajánlhatták, midőn Ausztriában 50%, az osztrák bizottság viszont 42·2% quotát követelt.

A magyar bizottság tehát nem zárkozott el teljesen a quota felemelésének eszméjétől, de a megfelelő alapot akarta keresni;

ezt kívánta az osztrák bizottságtól is. 1897 május 1-én is azt mondja a bizottság, hogy «a jelenlegi bizottság is feltétlenül csatlakozik, valamint a múlt évi bizottság, azon kijelentéséhez, hogy ha az osztrák bizottság a magyar bizottság által ajánlott alapot elvetvén, annak helyébe mást, aránylag jobbat hozna javaslatba, a magyar országos bizottság hajlandó ilyen javaslatot a maga részéről is komoly megfontolás és beható eszmecsere tárgyává tenni. Mindaddig míg ilyen mindkét részről az eddiginél jobbnak ítélt alap el nem fogadtatik, a jelenlegi magyar bizottság is, habár nem feltétlenül megbízhatónak, de aránylag legjobbnak tekinti azon alapot, melyen a quota harmincz, húsz és tíz év előtt megállapított és melyet a múlt évi bizottság is javaslatba hozott, tudniillik az egyenes és közvetett adók brutto jövedelmeit, az időről-időre szükségessékké váló korrekturek tekintetbe vételével. Valamint a múlt évi, úgy a jelenlegi magyar bizottság sem tekinti, és a törvény értelmében nem is tekintheti az eddig fennállott 31·4%-ot soha változás alá nem eshető merev számnak. A jelenlegi magyar bizottság, úgy mint elődje, azt hiszi, hogy ezen nyilatkozat által előzékenységének és az egyetértés elérésére célzó őszinte törekvésének világos tanúságát adja és nem őt fogná terhelni a felelősség, ha — anélkül, hogy osztrák részről általunk elfogadható más alap ajánltatott volna — ezen csakis az elvi alap elismerését határozottan követelő, de a részletekben a kapacitációnak tért nyitó javaslat visszautasítása következtében a tárgyalások eredménytelenek maradnának».

Ami a kereskedelmi és vámszövetséget illeti, annak tekintetében első sorban áll az, amit a 67-iki kiegyezés mond, hogy vannak oly elintézendő ügyeink, melyek közössége nem következik ugyan a *pragmatica sanctioból*, de amelyek részint a helyzetnél fogva politikai tekintetből, részint viszont a két fél érdekeinek közösségénél fogva is a leghelyesebben közös egyetértéssel intézhetők el. Így az 58. §. szerint «a kereskedelmi ügyek közössége nem foly a *pragmatica sanctioból*, mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag különálló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedhetnének, s vámvonalak által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket, 59. §. Miután azonban Magyarország és ő felsége többi országai közt az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak: kész az ország-

gyűlés arra, hogy a kereskedelmi ügyekre nézve egyrészről a magyar korona országai, másrészről ő felségének többi országai közt időnkint vám- és kereskedelmi szövetség köttessék. 60. §. E szövetség állapítaná meg azon kérdéseket, melyek a kereskedelemre vonatkoznak, s meghatározná az egész kereskedelmi ügykezelési módját. 61. §. A szövetség megkötése kölcsönös alkú által történik, oly módon, mint két egymástól jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek. A két fél felelős minisiteriumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot, s terjessze azt mindenik az illető országgyűlés elé, s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek ő felsége szentesítése alá terjesztendőek. 62. §. Magában értetődik, hogy ha és amennyiben a fentebbi §-ban elsorolt tárgyak felett az egyezkedés nem sikerülne, az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fentartja, s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak».

Megkötetett 1867-ben a vám- és kereskedelmi szövetség minden nagyobb nehézség nélkül, mert általános volt a meggyőződés, hogy az új rend a réginél csak jobb lehet. Annak alapján legalább törvényes garanciája volt az országnak a gazdasági paritás betartására, meg volt védve minden önkénytől, s az ország gazdasági fejlődésének menete nagyobb akadályokba nem ütközhetett, kivált nem az ország akkori állapota mellett. Ausztriával szemben megvolt így a bázisunk, melyen haladhatunk, s gazdasági érdekeink megvédése szigorú formákba öntött. Mint Gorove, a kereskedelemügyi miniszter mondotta: «alig van ok, mely a szomszéd nemzetek között a viszálykodást, a gyűlöletet annyira ápolja, emeli, mint ha az egyik a másikat anyagi téren igyekszik mesterségesen kizsákmányolni. Ez idők... igen hosszan tartottak hazánkban. Kellett, hogy ez idők megszűnjenek.»

A vám- és kereskedelmi szövetség 1868-tól 1877 végeig kötött meg: az «a kihirdetés napján s 10 évi időre lép érvénybe, s ha fel nem mondatik, további 10 évre, s így 10 évről 10 évre folyton fennállónak ismertetik el. A felmondás mindenkor csak a 9-ik év végén történhetik meg, s ez esetben a szerződés megújítása iránti egyezkedés hasonló úton haladéknélkül megkezdendő. Mindazonáltal a szerződési idő öt első évének elteltével mindenik félnek szabadságában állandó e határozmányok megváltoztatására alkudozást indítványozni, mely alkudo-

zást a másik fél vissza nem utasíthatja. Ha ezen úton az egyezés hat hónap alatt el nem érhető, mindkét fél szabadságában áll egy évi felmondással élni. Ez esetben a szerződés megújítása iránti egyezkedés haladék nélkül megkezdendő.

Ez a vámszövetség, mely 1877 végeig kötöttség, 1878 június 30-ig maradt a meghosszabbítások folytán érvényben.

A vámszövetség az agrikulturális érdekeket volt hivatva első sorban szolgálni; hisz a közös vámterületnek különben is ezt állítják oda főelőnyéül, a minthogy kétségtelenül úgy is állt a dolog. De hogy ennek daczára röviddel a szövetség megkötése után bizonyos tekintetben bajok merültek föl, azt mutatták, hogy a vámszövetség nem minden bajt orvosolt. 1873-ban a gabona beviteli vámját felfüggesztették, mert a belföldi termés nem volt elég a szükséglet fedezésére. Így ez évben az ipari érdekek feláldozása nem nyújtott kellő kompensációt. Ennek az évnek a tanúsága indította a kereskedelmi köröket arra, hogy a gabonára vetett vám eltörlését kérjék. A budapesti kereskedelmi és iparkamara a földművelés-, ipar- s kereskedelemügyi miniszter elé terjesztett véleményében azt mondja, hogy «a gabonavám hazánknak csak kárára van, mivel az termelésünknek a bevitel megnehezítésétől várt védelmet a normális években nem nyújtja, míg szükség esetén némely fontos termelési ág fejlődését annál inkább megnehezíti. Ugyancsak a gabonára rótt vám egyike azon főbb akadályoknak, melyek fővárosunk kereskedelme felvirágzásának útjában állanak. Egyébiránt már közlekedési intézeteinkre való tekintettel is, melyek érdekében Magyarország nagymérvű garantiákat vállalt, a kormánynak arra kellene törekednie, hogy ezen vám teljes megszüntetését kieszközölje.» A következtetés ugyan nem helyes, de annyi bizonyosnak látszik, hogy a vámszövetség nem mindig nyújtotta a kellő ellenértéket hazánknak agrárius téren, az ipari s kereskedelmi hátrányokkal szemben.

A kereskedelmi s vámszövetség egyébiránt nagyarányú megváltatásnak volt kitéve, 1873 márczius 28-ikán a kormány utasíttatott, hogy a vám- s kereskedelmi szövetséget «szakértők meghallgatásával vizsgálja át, és adjon véleményes jelentést az iránt, hogy az Magyarországra nézve nem káros-e, s nincsenek-e annak oly pontjai, melyeket az ország érdekében megváltoztatni kellene». Majd a szaktestületekhez intéztetett kérdés a szövetség gazdasági hatása tekintetében 1874-ben az országgyűlés 21-es.

bizottságot küldött ki, «hogy a minisztériummal értekezve, vizsgálja meg, minő gyökeres intézkedések és reformok szükségesek a végett, hogy az állam pénzügyeinek rendezése, és az államháztartás egyensúlyának helyreállítása eszközöltessék». A bizottság meg is alakult, s annak kebelében Irányi azt az indítványt teszi, hogy «mondja ki a bizottság, hogy a közös ügyek eltörlése és a vám- és kereskedelmi ügyek közösségének megszüntetése nélkül az ország pénzügyének gyökeres rendezését nem tartja lehetségesnek.» Ez az indítvány azonban mellőztetett, mert hisz annak rendezése csak a másik törvényhozás hozzájárulása mellett lett volna lehetséges. De általános volt már az a tudat, hogy a vámszövetség revíziója, módosításokra szorul.

Egyébiránt Ausztriában ez alatt a védvamos irányzat kapott felszínre, a mi Magyarország kívánalmaival homlokegyenest ellenezett, a miért is az osztrákokat kellemetlenül lepte meg a revízió követelése. Ennek következménye volt a vámszövetség felmondása. A magyar kormány kívánalmai a következők voltak az eddigi szerződéses megállapodásokkal szemben:

1. «hogy olyan intézkedések történjenek, melyek alapján megszűnjék az, a mi ma a fogyasztási adók restitucziójába a vámvonalaknál történik, a midőn ugyanis az ily kivitelre szánt fogyasztási cikkek adója befizettetik azon állam kincstárába, melyben azok termeltettek, míg az adóvisszatérítés a vámpénztárból történik, tehát a közös pénztárból;

2. intézkedés történjék, hogy a magyar kincstárt jövőben ne érje az a veszteség, mely éri ma az által, hogy az osztrák kincstárba befolyó fogyasztási adók bizonyos részét a magyarországi fogyasztó fizeti meg.»

E követelményeket Ausztria nem fogadta el, s így a magyar kormány a szerződést felmondotta, de azért a közös vámterület alapján kívánta az egyezkedést megindítani, mely, ha eredményre nem vezetne, a miniszterelnök «sajnálkozva fogja az osztrák gazdasági szövetséget nélkülözni».

A vámszövetség ügye széleskörű érdeklődést keltett: szél-tében, hosszában pertraktálták annak ügyét; az önálló vámterület hivei szaporodtak, s azt lehetett volna hinni, hogy lényeges változtatásokat fog az új szerződés hozni; ez azonban nem következett be. Az országos gazdasági egyesület kebelében tartott tanácskozásokon Lónyay Gábor a közös vámterület fenn-tartása esetén a következőket kíváná:

- a) a szabad kereskedelmi irány fenntartását s fejlesztését,
- b) ennek alapján bizonyos esetekben, például bornál a kiviteli vám leszállítását,
- c) egyes fogyasztási cikkek vámjának leszállítását,
- d) elhárítását ama körülménynek, hogy a magyar kincstár a fogyasztási adóknál, a monopóliumoknál, dohánynál, sónál s vámviisszatérítéseknel megkárosíttatik,
- e) a közvetett adózásoknál, mint gazdasági iparágak, szesz, cukor, Magyarország részére való kedvezőbb módozatokat s eljárásokat,
- f) fiskális vámvonalak felállítását.

A kérdéshez sokan hozzászólottak, míg végre az elnök a határozatot a következő pontokban összegezte:

- a) kívánják, hogy a közvetett adók megállapítása tekintetében az ország szabad rendelkezési joga biztosíttassék,
- b) kívánják, hogy a közvetett adók jövedelmei a magyar kincstárba folyjanak,
- c) kívánják, hogy a magyar kormány a megállapítandó vámszabályzatoknál, s a külhatalmakkal kötendő szerződéseknel a magyar közgazdasági érdekeket méltányolja, s valaminthogy a külföldi vámtarifánál a szabad kereskedelem elvei tartassanak szem előtt,
- d) kívánják a vámszövetség megállapításánál a magyar hitel önállósítását,
- e) kívánják, hogy azon összeg, melylyel Magyarország drágábban fizeti Ausztria javára az osztrák gyártmányokat, kárpótoltassék.

Az új vámszövetség azonban nagyon csekély módosításokat tartalmaz. Így kikötöttet, hogy ha az egyik fél felmondási jogát igénybe akarná venni, úgy erről a másik szerződő felet a felmondási határidő előtt 6 hónappal értesíteni tartozik. Ha egyezés nem jön létre, úgy a szerződés egyoldalúlag is felmondható. A helyi érdekű vasutakat illető ügyekben mindkét fél szabadon intézkedik, a mérték és súlyok tekintetében azonban a kölcsönös ellenőrzés joga áll fenn. Kihagyták a régi szerződés ama rendelkezését, mely szerint a képesítés bizonyítás felesleges a másik állam területén a képesítéshez kötött iparágaknál, ha az egyik állam területén az iparengedély megadatott. Elrendeltetett, hogy a szabadalmi ügyekben ott fizetendő a szabadalmi díj, hol a szabadalom megadását kérelmezték, s a másik félnek csak 25 %

lajstromozási díj jár. Végül kihagyatott a szerződésekből ama pont, mely a szerződő feleknek az öt év utáni egyoldalú felmondási jogot biztosítja. A többi módosításnak elvi jelentősége nem igen van.

Az újonnan kötött szerződés idejére esik Bosznia és Hercegovina okkupációja. Ezek a tartományok az osztrák-magyar vámterületbe kapcsolattak az 1879: 52. t.-cz. alapján. Az egész vámterületen szabad, vámdíj nélküli közlekedés állt fenn, míg e tartományoknak Szerbia, Törökország és Montenegróval szemben levő határain a megnagyobbított vám- és kereskedelmi terület közös határvonala lett felállítva. A közös vámterülethez csatoltatott Dalmatia is, és az eddig vámkülzetet képező többi részek, így Isztria is.

A tárgyalások mintegy harmadfél esztendeig tartottak, a mi közgazdasági szempontból is hátrányos helyzetet teremtett. A bizonytalanság, a helyzet zavarossága, egy téren sem engedett intenzívebb fejlődést. Mindehhez jött az 1873-iki válság még mindig jelentkező bajai. Az 1876-iki árvízek, az 1878- és 1879-iki boszniai okkupatio, mely mind súlyos teher gyanánt nehezedett az országra, s az erőteljesebb gazdasági fellendülést gátolta. Mindennek daczára 1880 körül a helyzet előnyösebbre fordult, az ipar s kereskedelem fellendülésnek indult, daczára annak, hogy a vám- és kereskedelmi szerződés részéről nagyobb kedvezésnek nem volt alávetve. Jelentkezni kezdett azonban a hetvenes évek nyomán megindult gazdasági válság, mely a mezőgazdaságot vetette vissza, Amerika s Oroszország versenye, mely a mezőgazda boldogulásának vetett gátat.

A vámszövetség megújítása 1886-ban kezdte újra hullámaint vetni: ez a mozgolódás azonban nem is volt hasonlítható az 1878-ban s azt megelőzőleg lezajlott vitékhöz. Nem is történt semmi lényegesebb változtatás a vámszövetségen, mely 1888 január 1-től 1897 december 31-ig hosszabbított meg. Ama módosítások, melyek eszközöltettek, részben Fiume és Trieszt szabad kikötő területeinek vámterületünkbe való beolvasztására vonatkozó rendelkezéseket tartalmazzák, majd Bosznia és Hercegovina tekintetében tartalmazznak intézkedéseket; egyébiránt semmi lényegesebb változtatásokat nem foglalnak magukban. Így nagyban, egészben az eddigi állapotot szentesíti az újabb törvényalkotás is, melynek megújítása azonban már nem csekély nehézségbe ütközött.

A megújítás ugyanis Ausztria zavaros belviszonyai folytán nem volt lehetséges. Az osztrák parlament képtelen a rendes működésre, a nemzetiségi viszályok megakadályozzák a törvényhozói működést. Fennáll ugyan az alkotmányosság, de annak legfőbb alkatrésze, a központ, a népképviselői szervezet nem képes funkcionálni.

A magyar kormány az 1896-ik év decemberében felmondta a vámszövetséget: 1897-ben viszont újra egyezséget kötni nem sikerült, s így 1898-ban Magyarország a törvény értelmében önállóan rendezkedett be olyformán, hogy az eddigi állapotból folyó intézkedéseket fenntartotta a viszonzosság feltételezése mellett. A tényleges állapot tehát a régi maradt, ha az jogilag merőben ellenkezett is az előbbi helyzettel. Kimondotta azonban folytatólagosan az 1898 : 1. t.-cz. azt is, hogy a mennyiben 1898 május 1-ig a vámszövetségre s a bankra vonatkozó egyezmények a törvényhozás két háza elé nem terjesztetnek, úgy az ország törvényadta joga alapján ez ügyek állandó szabályozása tárgyában teendő javaslat olyképen, hogy az az év végéig törvényerőre emelkedhető legyen. A kiegyezési javaslatokat a magyar kormány április 20-ikán az országgyűlés elé terjesztette, sőt azok bizottságilag le is tárgyalattak, de miután az ausztriai zavart belállapotok miatt nem lehetett reménység arra, hogy azok december 31-ikéig törvényerőre emelkedjenek, kimondja a magyar törvényhozás az 1899 : 4. törvényczikkben a következőket:

«Mínthogy a magyar korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok között az 1867. évi 12. t.-cz. 61. §-a szerint a vám- és kereskedelmi szövetség nem jött létre, az 1867 : 12. t.-cz. 58. §-a alapján és értelmében, a mely szerint «a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országától jogilag különálló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásaik útján intézkedhetnének, és vámvonalak által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket», a magyar korona országaira nézve az önálló vámterület jogállapota állott elő».

Ennek daczára azonban a törvényhozás 1899 december 31-ig fenntartotta az eddigi állapotot, abban a reményben, hogy egy vám- és kereskedelmi szövetség elfogadását sikerülend mindkét állam törvényhozásával elfogadtatni.

Ez azonban nem sikerült: Ausztriában a politikai helyzet sívársága tovább is tartott, s a közeljövő semmi kedvező ered-

ménynyel sem biztatott. Ennek folytán az 1899 : 30. t.-cz. Ausztriával szemben a következőkben rendezte a viszonyokat:

«Mint hogy a magyar korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok között az 1867 : 12. t.-cz. 61. §-a szerint a vám- és kereskedelmi szövetség nem jött létre, az 1867 : 12. t.-cz. 58. §-a alapján és értelmében, a mely szerint «a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló országok saját felelős kormányuk és törvényhozásuk útján intézkedhetnének, és vámvonalak által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket», a magyar korona országaira nézve az önálló vámterület jogállapota állott elő.

Ebből kifolyólag az 1867 : 12. t.-cz. 68. szakaszának alapján a mely szerint «az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fenntartja, és minden jogai e részben is sértetlenek maradnak», rendeltetik, a mint következik:

1. Az 1887. évi 23. t.-cz. 1. §-ának második bekezdésében foglalt határozatok.

2. Az 1878. évi 20. t.-czikknek az 1-től bezárólag 22-ikéig terjedő cikkeiben foglalt határozatoknak megfelelő jelenlegi állapotok azon módosításokkal, melyek ezen határozatokon az 1887. évi 24. t.-cz., továbbá az 1891. évi 29., az 1892. évi 18., az 1893. évi 41., az 1897. évi 8. t.-czikkek; végül a jelen törvény 2. §-ában foglalt intézkedések által tétettek, az 1907 december hó 31-ig hatályban maradnak, feltéve, hogy az ezen határozatoknak és törvényeknek megfelelő jelenlegi állapotok és a viszonyosság Ő felsége többi királyságaiban és országaiban szintén változatlanul fenntartatnak».

E törvény értelmében az adóvisszatérítéseken kívül az eddigi állapot fenntartatik a magyar törvényhozás önrendelkezési joga alapján, feltéve azonban, ha a viszonyosság Ausztria részéről fenntartatik. Ellenkező esetben a törvény 5. §-a a következőkép intézkedik:

«Arra az esetre, ha a jelen törvény hatályának tartama alatt az 1. §-ban említett jelenlegi állapot, illetőleg viszonyosság Ő felsége többi királyságaiban és országaiban bármi oknál fogva változást szenvedne, utasíttatik a kormány, hogy az ország pénzügyi és közgazdasági érdekeinek megóvására és érvényesítésére szükséges javaslatokat haladéék nélkül az országgyűlés elé terjessze.

A mennyiben e célra azonnali intézkedéseknek szüksége

merülne föl, a kormány a szükségesnek mutatkozó intézkedéseket rendeleti úton életbe léptetheti.

E rendeletek azonban a törvényhozásnak, ha az együtt van, 14 nap alatt, ha együtt nincs, összejövedele után azonnal bemutatandók».

A vámszövetség meg nem köthetése folytán Magyarország az önálló rendelkezés terére lépett, de azért a vámszövetség kötéséről le nem mondott, sőt a törvény 3. §-a utasítja a kormányt, hogy az osztrák kormányval a kereskedelmi és vámszövetség megkötése végett a tárgyalásokat legkésőbb 1901-ben megindítsa, hogy így az ország érdekei az idegen államokkal kötendő szerződésekben kellőképp érvényesíthetők legyenek.

Hazánk végtelen közgazdasági hátrányára ilyformán a végleges megállapodások évek hosszú során át hajótörést szenvedtek Ausztria zilált belviszonyai következtében, a mely idő alatt csak a magyar józan politika tudta megőrizni a közös érdekeket, csak a magyar törvényhozás gondossága tudta a mélyrehatóbb bajokat távol tartani, ha ugyan a függőben levő viszonyok az általános gazdasági állapot stagnálását is vonták maguk után.

Ausztria s Magyarország közötti viszony a szabad forgalmat biztosította a két állam határain belül, s így a forgalommal kapcsolatos minden irányú követelmény rendeztetett, kimondatik az egységes forgalmi terület elve. Mindkét fél államterülete e szövetség idejére és annak értelmében egy vám- és kereskedelmi területet képez, melyet egy közös vámhatár vesz körül. Ennek következtében a szövetség ideje alatt a két fél egyikének sem lesz joga azon forgalmi tárgyakra, melyek az egyik fél területéből a másik fél területére vitetnek, bárminemű beviteli, kiviteli vagy átviteli vámilletéket vetni, és a végből közbenső vámvonalat állítani. Bárminemű és bárki részére szedett belső adókkal az egyik fél a másik fél területéből bevitt cikkeket csak oly mérvben terhelheti, a milyenben ily adókkal saját területe hasonló iparkészítményeit vagy termékeit terheli».

A mi a vámterület nagyságát illeti, arra nézve, már utaltunk a Bosznia, Hercegovina s Dalmatia stb. által teremtetett helyzetre. Hangsúlyozni kívánjuk itt, hogy 1867-ben a vámküzetek nem tartoztak a vámterületekbe. Külön vámterület volt Dalmatia és Isztria, melyek az 1879: 53. t.-cikkkel olvasztattak be a monarchia vám- és kereskedelmi területébe, Bródy az 1879: 54. t.-cikkkel, Martinschizza, Buccari, Porto-Ré, Zengg és Carlo-

pago, melyek az 1879: 55. t.-cikkkel olvasztottak be az osztrák-magyar általános vám- és kereskedelmi területbe. Bosznia és Hercegovina 1880 január 1-én szűntek meg, mint vámkülzetek, míg Trieszt és Fiume szabad kikötők csak 1890 óta nem szerepelnek mint vámkülzetek, de a bevitel s kivitel tekintetében a vámmentes kezelés megengedett továbbra is. Mindehhez jön még, hogy a Liechtenstein hercegség az osztrák-magyar vámterülethez, míg Jungholz tiroli község vámterületileg Németországhoz tartozik sajátos helyzeténél, fekvésénél fogva.

Jóllehet az egész osztrák-magyar vámterületen a vámmentes közlekedés áll fenn, Tirolban gabonavám czimen régi jogok alapján folyton szedetett egy vámnem. A tiroli gabonavám kérdését az 1867-iki kiegyezés nem érintette, s így ezen évszázados jog szabadon gyakoroltatott belső adószedés czimén s alakjában. Tirolban ugyanis Ausztria bármely tartományából eredő gabona után vám szedetett; sőt a vele egy közigazgatás alatt álló Voralberg tekintetében is ez állt, nem csak a külföldi eredettel szemben. Magyar részről is gyakran felszólaltak ez ellen, de megszüntetése nagyobb akadályokba ütközött. A tiroli gabonavámból eredő jövedelem ugyanis a Tirolt terhelő földtehermentesítési adósság egy harmadának pótlására rendeltetett, a mit más úton pótolni nem lehetett. Egyébiránt 1895-ben a földtehermentesítés kérdése teljesen rendeztetett, de ezen illetéknek fontos talajjavítási költségekre való fordítása a következőkben is nélkülözhetetlen volt. De már az 1898-iki vám- és kereskedelmi szerződésbe felvétellett, hogy a «gabonaneműeknek Tirolba való bevitelénél régóta szedett országos illeték legkésőbb 1903 végével meg fog szüntettetni, vagy akkép szabályoztatni, hogy ezen illeték a Tirolban termelt gabonaneműek után is szedessék». Miután azonban a vámszövetség meg nem kötöttet, a tiroli gabonavám ügye is függőben maradt.

Daczára a vámszövetségben kikötött szabad forgalom elvének, az osztrák kormány 1878 óta a magyar állatbevitel elé nagyobb nehézségeket állított oly formán, hogy állategészségügyi okokból a forgalmat eltiltotta vagy megnehezítette. A magyar kormány tiltakozásai évek során át eredménytelenek maradtak, míg végre az 1898-iki szerződésbe a következő megállapodások vétettek föl: Az egyik államból származó állatok, állati termékek, ragálytfogó anyagok, a másik állam területén nem kezelhetők máskép, mint a saját területéről származó

használó anyagok. Tehát a járványmentes vidékekről egészségesen megérkező szállítmányok szabad forgalomba hozhatók, a másik állam területén is. Ha azonban azok megérkezésekor ragadós betegség konstatáltatik, úgy az egész szállítmány visszaküldhető: ilyen esetben a kérdéses állatfaj bevitele korlátozható, sőt meg is tiltható; ugyan ez az eset áll akkor is fenn, ha valamely határmenti kerületben vagy járásban ragályos betegség uralkodik. Minden idevágó intézkedést, kivéve a fertőzött szállítmány visszaküldését, vagy a határmenti községek tilalmazását, melyek a kérdéses hatóság intézkedési körét érintik, az illetékes miniszterek rendelik el. A vám és kereskedelmi szövetség híján a két kormány e kérdést rendeleti uton szabályozta.

Eme rendelet 9-ik pontja különösen figyelmezteti a törvényhatóságokat, hogy: ha egyik állam területéről a ragadós tüdőlob, a ragadós száj- és körömfájás, a sertésvész, vagy más ugyanoly mértékben veszedelmes betegség (ez alatt első sorban új, a bejelentési kötelezettségnek még alá nem vetett, azután pedig a bejelentési kötelezettségnek már alá vetett betegségek értendőek, ha azok kivételesen fenyegető jelleget öltenek) az állatforgalom útján a másik állam területére behurczoltatott, ezen utóbbi kormányának jogában áll a fertőzött szállítmány származási helyének közigazgatási területéből: Magyarországon és Horvát-Szlavonországokban szolgabírói járás (járás) és törvényhatósági jogu város (városi törvényhatóság) — Ausztriában kerületi kapitányság és önkormányzati szabályzattal bíró város, — az illető betegség iránt fogékony állatnemek bevitelét mindaddig korlátozni vagy megtiltani, míg az illető betegséget a vonatkozó törvényes intézkedések értelmében, hivatalosan megszűntnek nem nyilvánítják. Ez az intézkedés mindazokra a határos közigazgatási területekre is kiterjeszthető, melyeknek határa a fertőzött szállítmány származási helyéhez tíz kilométernél közelebb esik.

A vám- és kereskedelmi szerződéseknek a múltban az a hátrányok volt, hogy a szabad forgalom elvénél fogva nem írták elő a másik félnek azon korlátozásokat, melyeket az egyik fél közgazdasági, vagy közegészségügyi tekintetben tenni kényszerült: ez az eset áll például a mezőgazdasági terményekre, vagy a borhamisításra is. Ezért a magyar kormány az 1898-ban megállapított vám- és kereskedelmi szövetség pontjai közzé felvette, miszerint: a két kormány a földművelés érdekeire való tekin-

tetből megfelelő intézkedéseket fog tenni arra nézve, hogy a monarchia két államában a mesterséges borokra (borhoz hasonló vagy bortartalmú italokra) vonatkozólag, valamint a fontosabb mezőgazdasági terményekre és a mezőgazdasági termelés céljaira szolgáló cikkek hamisításának meggátlása érdekében lehetőleg azonos alapelvek érvényesüljenek. Ebben az értelemben kell egyébiránt a jövőben a vám- és kereskedelmi szerződésnek intézkedni.

A vám- és kereskedelmi szövetség a vámtarifa tekintetében kimondja az 1867: 14. t.-cikkben, hogy: mindkét fél államterülete e szövetség idejére és annak értelmében egy vám és kereskedelmi területet képez, melyet egy közös vámhatár vesz körül. Ennek következtében e szövetség ideje alatt a két fél egyikének sem lesz joga azon forgalmi tárgyakra, melyek az egyik fél területéből a másik fél területére vitetnek, bárminemű beviteli, kiviteli, vagy átviteli vámilletéket vetni, és a végből közbenső vámvonalat állítani. Bárminemű és bárki részére szedett belső adókkal, az egyik fél a másik területéből bevitt cikkeket csak oly mérvben terhelheti, a milyenben ily adókkal saját területe hasonló iparkészítményeit vagy termékeit terheli. A fennálló vámdíjszabályzatok (tarifák) és vámtörvények, továbbá a vámszedési és vámkezelési rendszabályok mindkét állam területén teljesen érvényben maradnak, és csak a két törvényhozás, illetőleg a két felelős ministerium közös egyetértésével változhatnak vagy szűnhetnek meg.

A mi a vámtarifákat magukat illeti, 1867-ben az 1865-ben megállapított vámok voltak érvényben. Az 1865-ik évben azonban csak ideiglenes vámtarifa volt érvényben. Az 1878: 21. t.-cz. állapította azután meg az osztrák-magyar monarchia általános vámtarifáját, a mi azonban 1882-ben majd 1887-ben is jelentékenyen módosul. Egyébiránt 1882-ben a vámtarifa két ízben is módosul: először a 16., majd a 18-ik törvénycikk határozatait értjük. Ez utóbbi honosítja meg az ásványolajadót, mely már az 1878-iki kiegyezési tárgyalások között is szerepelt. 1877-ben Széll Kálmán, 1879-ben gróf Szapáry Gyula terjesztett elő e tárgyban törvényjavaslatot, de abból Ausztria ellenkezése folytán törvény nem válhatott. Ugyanis a tervezett intézkedések nagyobb súlylyal nehezettek volna az iparos Ausztriára mint Magyarországra, s így sikerült annak behozatalát 1882-ig elodáztatni, mikor is azután a kérdés úgy oldatott meg, hogy a galicziai

nyers olaj védelmére a belső fogyasztási adó némileg leszállítatott. A vámtarifa tételei újból 1899-ben módosítottak a petroleum, cukor és szesz tekintetében, a mely évben egyébiránt azt is kimondja a törvényhozás, hogy a «külfölddel megkezdendő tárgyalások előtt az autonóm vámtarifa új autonóm vámtarifával helyettesítendő, a mely mindkét állam mezőgazdasági és ipari érdekeit egyaránt védi».

A vám-törvények egy fontos kiegészítő részét képezi a kikészítési eljárás, mely az 1878: 17, majd az 1882: 16. törvény-cikk alapján megengedtetik olyformán, hogy a külföldről behozott vámmentes áruk a belföldön átalakítva, a kivitelnél az eredetileg behozott áruból készültnek ismertetik el. A kikészítési eljárás tehát vámmentességet biztosít.

Az 1887: 25. t.-cz. szabályozza újból a kikészítési eljárást. E szerint oly áruk és tárgyak, melyek kikészítés, kijavítás vagy feldolgozás végett hozatnak be a vámterületre oly feltétel alatt, hogy a kikészített, kijavított vagy megmunkált áruk és tárgyak ismétli kivétele a pénzügyi hatóságtól előre meghatározott idő alatt történjék és hogy a behozott és ismét kivitt áruk azonosága biztosítható legyen, — a beviteli vám alól felmentetnek.

A behozandó áruk vámmentes forgalmára nézve: I. A cs. kir. osztrák kormány nyal létre jött megállapodás értelmében egyes, esetről-esetre adandó engedélyek, valamint a már adott engedélyek meghosszabbításai az alább 1—12 pontok alatt felsorolt forgalmi módok és az alábbiakban meghatározott alapelvek szem előtt tartásával, valamint az osztrák cs. kir. kormány nyal leendő utólagos közlés mellett engedélyeztetnek. 1. Minden oly nemére nézve e feldolgozásnak vagy kikészítésnek, melynél a behozott tárgyakon a feldolgozott, vagy kikészített állapotban leendő kivitelnél ismét felismerhető ugyan azonosági jegyek alkalmazhatók; a nyers cacaobabra nézve az abból készült csokoládégyártmányok kivitele mellett; 3. albumin és tojáskonszervek alakjában kiviendő tojásra nézve; 4. szövetekre és az azokhoz tartozó himző anyagra nézve, ha azok hímzett vagy kivarrótt állapotban ismét kivitetnek; 5. szövetekre, ruházatok alakjában való kivitel mellett; 6. kiviteli cipőárúk előállítására szolgáló szövetekre (ruganyosokra is) és kiviendő nap és esernyők bevonására szolgáló szövetekre; 7. nyers és ócska vásra, nemtelen fémekre, vasból és nemtelen fémekből való félgyártmányokra nézve, ha azok főzőedények, építési és hidszerkeze-

tek, nagyobb öntött tárgyak, gépek, készülékek és járművek alakjában vitetnek ismét ki; 8. czinkre nézve pléhek, öntvények, vagy czinkoxyd alakjában leendő kivitel mellett; 9. konzerv- és más nemű dobozok alakjában kiviendő pléhekre nézve (tekintet nélkül arra- hogy a dobozok töltött vagy töltetlen állapotban vitetnek-e ki); 10. liszt vagy más örlemények alakjában kiviendő gabonára nézve; 11. egészben vagy részben hüvelyes nyers rizsre nézve polirozott állapotban és hulladékriszre nézve keményítő alakjában leendő kivitel feltétele mellett; 12. más régebben adott engedélyek alapján tényleg már fennálló kisebb kikészítési forgalomra nézve, II. 1. A kikészítés vagy feldolgozás végett a magyar korona országaiba behozni szándékolt és kikészített, vagy feldolgozott állapotban az osztrák-magyar vámterületből ismét kiviendő áruk vámmentes behozatalának engedélyezése, valamint a már adott hasonló engedélyek meghosszabbítása iránti folyamodványok, a mennyiben más, mint a következő bekezdésben felsorolt forgalmi módzatokról van szó, a m. kir. fővámigazgatóhoz nyújtandók be. A kijavítás végett behozott tárgyak vámkezelésre, valamint a fennálló kereskedelmi szerződések értelmében megengedett kikészítési és feldolgozási forgalom engedélyezésére, úgy szintén a határszéli forgalomban a belföldön kézi iparszerűen feldolgozandó tárgyakra nézve a vámhivataloknak engedélyezett hatáskör a részükre eddig is megállapított illetékesség mellett továbbra is fenttartatik. 2. A m. kir. fővámigazgató köteles a hozzá érkező és az első pont értelmében kezelendő folyamodványok érdemét illetőleg kipuhatolni, illetve a neki beszolgáltatottak alapján megállapítani: a) a kérelmezők megbízhatóságát jövedéki szempontból; b) az illető iparvállalat üzemének minőségét és kiterjedését annyiban, a mennyiben ezek a kérelmezett kikészítési forgalom kivihetőségére és az ellenőrzés biztos keresztülvitelére befolyással lehetnek és tartozik ebbeli eljárása eredményéről a m. kir. pénzügyministernek jelentést tenni. 3. A kérelem fölött a m. kir. pénzügyminister egyetértőleg a kereskedelemügyi m. kir. miniszterrel és mindkét minister nevében határoz. A kereskedelemügyi m. kir. minister minden fontosabb esetben egy vagy több, a kérdésnél kiválóan érdekelt kereskedelmi kamarát is meghallgathat. III. Az I. 1—12. pontok alatt felsorolt forgalmi módzatok csakis jövedéki szempontból teljesen megbízható oly egyéneknek vagy iparvállalatoknak engedélyeztetnek, kik, vagy

melyek a feldolgozást saját üzemökben eszközlik, — munkaközvetítőknak (factoroknak) csakis egészen kivételesen, ha különös körülmények forognak fenn — mindenkor meghatározott (egy vagy több évi) tartamra és a visszavonhatás feltétele mellett. Azonkívül minden esetben és a fél ajánlatának lehető figyelembe vételével meg fog állapíttatni azon minimális mennyiség, melyet a fél a feldolgozott árukból évenként külföldre vinni tartozik.

Az árukat ugyanazon vámhivatalnál kell kiszállítani, mint a melyen azok beszállítottak. Kikészítési forgalom áll fön Olaszország, Svájc, Szerbia s a Németbirodalommal szemben. A kikészítési eljárás alá tartozó áruk változók az egyes országok szerint.

Ezen alapul az őrlési forgalom is, mely az utóbbi időben nagy port vert fel. Malmaink ugyanis búzát hoztak be, s az őrlési forgalom kedvezményének igénybe vétele mellett lisztet vittek ki. A kérdés akkor vált aktuálissá, midőn 1892—93-ban a malmok sok búzát hoztak be, de a megfelelő lisztmennyiséget nem vihették ki, mert Németország a kivitel elé akadályokat gördített; így a lisztáruban rendkívül nagy készlet halmozódott fel, a mi visszahatását kezdte érvényesíteni. Az őrlési forgalom kedvezménye egy évre állott fenn, de a Németországgal megkezdett tárgyalások folytán azt az egy évet meg kellett hosszabbítani.

Az őrlési forgalom kedvezménye mellett behozott búzát az árak lerombolói gyanánt igyekeztek a magyar s osztrák agráriusok, úgy szintén a cseh molnárok is feltüntetni, s az együttes agitatio folytán a két kormány 1896 január 1-től kezdve az őrlési forgalmat a következőkép szabályozta:

Az őrlési forgalomban vámmentesen behozott külföldi gabonából előállított liszt kivitelére nézve korábban fennállott egy évi határidő a gabona átvételétől fölszámított és meg nem hosszabbítható hat hónapra szállíttatott le. A vám visszatérítés, illetve leírás az örlemény kiviteli vámkezelése alkalmával oly módon történik, hogy minden 100 klg. kivitt örlemény után, melyhez a korpa és egyéb hulladék nem számítatik, a 100 klg. gabonáért biztosítékkép letett vámdíj visszatéríttetik. A vámmentesen behozott külföldi gabonáért járó vámdíj fejében a biztosíték készpénzben teendő le. Az egész kikészítési eljárás végre 1900 január 1-vel megszüntettetett — rendeletileg.

Az őrlési kikészítés ügye egész irodalmat teremtett. Az a

lisztértékesítésre feltétlenül előnyös volt; a malmok szerint ezért a búzáért nagyobb árt lehetett fizetni, mert a malmok üzlete jól jövedelmezett. Az agráriusok ellenben azt vitatják, hogy annyi idegen búzát hoznak be a malmok, hogy az a buza árát leszorítja. Tény, hogy a finomabb lisztnek csak a külföldön van piacza, már pedig több finom lisztet vittek ki a malmok, mint a behozott búzának megfelelne, vagyis a külföldi búzát is vásárolták e célra. Mindenesetre érdekes, hogy az Német- s Franciaországban fennáll.

Az 1896. és 1900. évek kikészítési eljárása a következő forgalmat eredményezte a közös vámterület előjegyzési forgalmában:

1896.	Be- hozatal	Vám- kivitel	Kivitel	Vám- behozatal
Kikészítés céljából ezer mmázsa	1,921'6	1,594'8	9'9	7'6
Javítás " " "	3'5	1'6	3'7	3'1
Bizonytalan eladásra " "	0'4	0'0	19'9	1'0
Egyéb forgalom " "	35'5	42'4	23'2	9'5
Összesen " "	1,961'2	1,638'8	56'7	21'2
Kikészítés céljából darab szám	—	2,029	—	—
Javítás " " "	973	1,113	622	448
Bizonytalan eladásra " "	549	301	5,643	1,770
Egyéb forgalom " "	4,914	11,621	953	583
Összesen " "	6,436	15,064	7,218	2,801
Kikészítés céljából, ezer forint	20,896	42,068	158	324

1900.	Be- hozatal	Vám- kivitel	Kivitel	Vám- behozatal
Kikészítés céljából ezer mmázsa	1,419'7	1,617'1	13'4	11'3
Javítás " " "	4'1	3'1	5'6	4'1
Bizonytalan eladásra " "	0'7	0'3	37'9	0'7
Egyéb forgalom " "	51'3	29'5	42'9	12'3
Összesen " "	1,475'8	1,650'0	99'8	28'4
Kikészítés céljából darab szám	321	319	7	1
Javítás " " "	1,757	1,497	610	315
Bizonytalan eladásra " "	515	337	2,981	709
Egyéb forgalom " "	15,646	16,356	18,711	13,564
Összesen " "	18,239	18,509	22,309	14,589
Kikészítés céljából, ezer forint	25,821	59,328	5,022	483

Míg azonban itt Ausztria is nagy hányaddal szerepel, addig az őrlési forgalomban már Magyarország dominál. A közös vámterület őrlési forgalmában behozott gabona és a megfelelő visszkivitel őrleményekből 1896. és 1900-ban a következőkép alakult Magyarország feltüntetése mellett:

1896.	mmázsa	Behozatal volt összesen :		
		ezer forint	ebből hazánkra mm	ezer forint
Szerbia	869,396	4,999'0	807,410	4,642'6
Románia	188,845	1,038'6	171,099	941'0
Bulgária	9,592	52'8	9,592	52'8
Oroszország	122,168	696'4	—	—
Egyéb országok	2,933	16'1	497	2'7
Összesen	1,192,934	6,802'9	988,598	5,639'1
Rosz.	10,586	49'0	3,496	16'2
Kétszeres	—	—	—	—
Árpa	20,602	74'7	20,214	73'4
Zab	331	2'0	—	—
Kukoricza	9,350	4'6	—	—
Köles	500	3'0	500	3'0
Egyéb	203	1'0	—	—
Összes gabona	1,226,091	6,937'2	1,012,808	5,731'7

	mmázsa	Visszkivétel örlemény :		
		ezer forint	ebből hazánkra mm	ezer frt
Liszt	1,244,332	15,055'9	1,050,631	12,712'6
Egyéb örlemény	17,143	238'3	16,267	211'5
Korpa	364	2'0	—	—
Összes visszkivétel	1,261,839	15,296'2	1,066,898	12,924'1

1900 június 30-ig.	mmázsa	Behozatal volt összesen :		
		ezer forint	ebből hazánkra mm	ezer frt
Szerbia	—	—	—	—
Románia	—	—	—	—
Bulgária	—	—	—	—
Oroszország	—	—	—	—
Egyéb országok	314	2'3	—	—
Összesen	314	2'3	—	—
Rosz.	2,032	12'7	—	—
Kétszeres	—	—	—	—
Árpa	373	3'65	—	—
Zab	323	1'95	—	—
Kukoricza	455	2'8	—	—
Köles	—	—	—	—
Egyéb	10	0'05	—	—
Összes gabona	3,193	21'15	—	—

	mmázsa	Visszkivétel örlemény :		
		ezer forint	ebből hazánkra mm	ezer frt
Liszt	556,306	7,281'7	492,239	6,450'8
Egyéb örlemény	6,294	71'1	5,365	59'0
Korpa	111	0'6	99	2'6
Összes visszkivétel	562,711	7,353'4	497,802	6,512'4

Az őrlési forgalomban behozott mennyiség tehát nagyban emelkedett s ép ez adott okot a rekriminációkra. 1900-ban az őrlési forgalomban való behozatal megszűnt, csak a behozott áru után engedélyezett kivitel állt még fönnt hat hónapig. Hazánkban, a mint láthatjuk, a kivitel értéke — egy év kivételével — sokkal több volt, mint a behozatalé, a mi mindenesetre az ország javára irandó.

A vámok szedése s kezelése tekintetében kimondja az 1867 : XIV. t.-cz., hogy az «a két fél kormányainak egyaránt fentartatik az alájok rendelt államterületek határai közt. A vámok kezelésében és szedésében követendő összhangzatos eljárás feletti kölcsönös örködés végett mindkét fél részéről felügyelők alkalmaztatnak, kiknek joguk van a tulsó vám- és pénzügyi hatóságoknak a vámügyre vonatkozó ügyvitelébe betekinteni és a tapasztalatokat az illető szakministereknek tudomásukra juttatni». Bosznia és Hercegovina vámszedését az országos igazgatás alatt álló közegek teljesítik ; másodfokulag az ottani pénzügyi szolgálatot vezető hatóság intézkedik, míg harmadfokulag a külügyminister útján a két szakminister közös megállapodás alapján határoz.

A vámbevételek tekintetében azt mondja az 1867 : XII. t.-cz., hogy a közös egyezményben «meghatároztatnék az is, hogy az összes vámvonalak egyforma kezelése fölött ki által s mikép gyakoroltassék a felügyelet s kimondatnék, hogy a vámokból befolyó jövedelmek a közös költségek fedezésére fordítandók : a jövedelmi összeg tehát mindenekelőtt le fog vonatni a közös költségek összegéből». Miután azonban ezen intézkedés minden tekintetben megállapodást nem statuál, pótlólag kimondatott a quotáról szóló XIV. t.-czikkben, «hogy a vámok tiszta jövedelméből előbb a közös vámvonalon átvitt, adó alá vetett tárgyak után járó adó-visszatérítések fedeztetnek és az ezután fenmaradó felesleg fordíttatik a közös költségek közös fedezésére». A vámkezelési költségek fix összegben állapíttattak meg, még pedig olyformán, hogy 1868 január 1-től kezdve Magyarország 450,000 forintot, Ausztria 1.400,000 forintot kapott évente e czímen, tekintet nélkül a tényleges költségek nagyságára. Az 1867 : XVI. t.-cz. eme intézkedése a további kiegyezési tárgyalások alkalmával érintetlenül hagyatott, de az 1879 : LII. t.-cz. Bosznia és Hercegovina ez irányú költségeire 600,000 forintot állapít meg. A vámátalányokon az 1899 : XXX. t.-cz. sem tesz változtatást, de az adó-

visszatérítések tekintetében kimondott fenti elv már az 1878 : XIX. t.-cikkkel módosíttatik olyformán, hogy azok nem a vám-bevételekből, hanem az adóbevételekből eszközöltettek.

A külfölddel kötött vám- és kereskedelmi szerződések az 1867-iki kiegyezés értelmében ő felsége minden országára egyformán kötelezők: ilyenek a kereskedelmi, vám, hajózási, konzulátusi posta és távirda szerződések. Az újabb szerződéseket a külügyminister köti a két szakminister felvilágosításai alapján, a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fentartása mellett. Hogy azonban e szerződések nem voltak minden tekintetben körültekintők, azt az angol pótkonventió felmondása mutatta a legjobban. Az angol pótkonventió az 1875-ik év végén felmondott, a mely fölmondás tisztán az osztrák pamut- és gyapjúárú-sok érdekében történt s a mely alkalommal a magyar kormány befolyását érvényesíteni nem tudta. 1878-ban azután fölvették a szövetség megkötésekor azt az intézkedést, hogy «ha ily szerződés lejártával az egyik fél az abban kikötött felmondási jogot igénybe vétetni akarja, e szándékról a másik fél legkésőbb hat hóval a felmondási határidő előtt értesítendő, hogy a további eljárás iránt a szükséges tárgyalás megindíttassék. Ha ezen idő alatt egyetértés nem jön létre, a külügyminister által a szerződés, mielőtt csak egyik fél is kívánja, felmondandó». Egyébiránt a külfölddel kötendő szerződésekre nézve az 1899 : XXX. t.-cz. is intézkedik olyformán, hogy daczára miszerint most már Magyarország önálló vámterületet képez, azért a külkereskedelmi szerződések Ausztriával együttesen a külügyminister útján köttetnek meg. De kimondja a törvény, hogy «a mennyiben 1903-ig az 1867 : XII. t.-cz. 61. §-a értelmében vám és kereskedelmi szövetség nem jön létre, a nemzetközi kereskedelmi szerződések hosszabb időre, mint a jelen törvény hatályának tartamára, vagyis az 1907-ik éven túl terjedő időtartamra nem köthetők». Vagyis e szerint az Ausztriával kötött szövetség lejáratára s a külföldi szerződések hatályának tartama egy időpontra esik s így Magyarországnak a külfölddel szemben fennálló önrendelkezési joga nemcsak a papiroson áll fönn. Az volt ugyanis eddig mindig a legnagyobb baj, hogy az Ausztriával kötött szerződés s a külföldi szerződések lejárata ideje nem esett egybe s így Magyarország a külfölddel külön semmiképen sem szerződhetett, mert hisz ennek kötése időpontjában még Ausztriával szemben le volt kötve. Ez az állapot ezen törvénnyel meg-

szűnt, a mi nagy vívmánynak tekinthető s politikai helyzetünk tisztázására nagyban befolyt. A külföldi szerződések felmondása tekintetében az 1899-iki törvény is meghagyja az 1878-iki fentebb említett határozatát, de e mellett kiköti, hogy a lejárat nélküli szerződések bármelyik fél kívánságára 1903-ra felmondhatók.

A konszultatusi ügy tekintetében már az 1867-iki törvény — mely évben a konzulátusok közös hivatalokká váltak — kimondja, hogy azt a külügyminister vezeti. A konszultatusok felállítása s megszüntetése, valamint a kereskedelmi ügyek tekintetében — a mint azt már az 1878-iki törvény elrendeli — a két szakministerrel egyetértőleg jár el; levelezéseket, felvilágosításokat a szakministerek a konszuloiktól direkt kérhetnek s azok azt kötelesek megadni, míg a rendes jelentéseiket a külügyminister útján kapják meg. «Idegen konszultatusoknak az egyik állam területén való felállításánál és idegen konszuloznak működésük megkezdéséhez való bocsátásánál a külügyi ministerium az illetékes ministeriummal egyetértőleg fog eljárni».

A konszuli biráskodás ügyét az 1891 : XXXI. t.-cz. szabályozza s megváltoztatja azt az anomaliát, hogy a konszuli ítéletek fölött a magyar honosokat illetőleg másod- s harmadfokúlag osztrák bíróságok határoztak. Kimondja a 10. §. 1. pontja, hogy a konszuli bíróságoknál a magyar honosok jog- és cselekvőképessége, úgyszintén családi jogai is, valamint a magyar honosok által elkövetett büntetendő cselekmények, ama törvények és szabályok szerint ítélandók meg, a melyek az államnak azon részében vannak hatályban, a melyben az illető magyar honos községi illetősége van, illetőleg volt.

A konszultatusi intézménynek mintegy kiegészítésére az 1898-iki kiegyezési tárgyalások alkalmával a következő megállapodás szövegeztetett meg: «Az illető szakministereknek jogukban áll, hogy a külügyministerrel egyetértőleg a kereskedelmi, mezőgazdasági és műszaki kérdések tanulmányozása céljából költségükön a külföldre szaktudósítókat küldjenek ki, a kik a nélkül hogy a cs. és kir. követségekhez vagy konszultatusokhoz be lennének osztva, azoknak oltalmában és támogatásában részesülnek és azoknak közvetítésével az illető külföldi hatóságoknál a feladatok teljesítése végett szükséges értesülések megszerzése céljából be lesznek vezetendők.» A földművelésügyi minister a külföld több államaiba küldött is ily megbizottakat, kiknek feladata

a kérdéses állam közgazdasági nyilvánulásairól értesítést adni, figyelemmel kísérni azon ügyeket, melyek viszonyaink között fontossággal bírhatnak.

A szabad telepedés elve a két állam között a maga teljességében kimondatott. «Az egyik állam területének lakosai, kik a másik állam területén kereskedést és ipart akarnak űzni, vagy munkát keresnek, az iparüzlet megkezdésére és folytatására, valamint a fizetendő adóra nézve, a belföldiekkel egyforma bánásmódban részesülnek.» E mellett azonban 1867-ben még kimondatott, hogy ha az iparos ipara üzéséhez megkívántató műtani képességét az egyik államban bebizonyította, annak igazolására a második államban már nem kényszeríthető. Ez a pont azonban már az 1878-iki vámszövetségből kimaradt, mert képesítéshez kötött iparágunk nem volt, daczára azonban annak, hogy ez a továbbiakban épen nem volt elmondható, az újabb vámszövetségbe sem vétetett fel ezen intézkedés. De kimondja még a törvény, hogy az egyik terület iparosai és kereskedői fel vannak jogosítva a másik területen gyármányaikat bizományba adni, fióktelepeket és raktárakat — ugyanazon feltételek alatt, mint a belföldiek — állítani, megrendelésre dolgozni, megrendelt munkát mindenütt végezni, megrendeléseket és aláírásokat gyűjteni és vételeket eszközölni. Továbbá az egyik terület lakosai a vásárforgalomra nézve a másik terület lakosaival tökéletes egyenjogúságot élveznek.

A vámszövetség a részvénytársaságok szabad működését mondja ki, ennek értelmében a «hitel- és biztosító intézetek engedélyezése azon ministeriumot illeti, melynek államterületén az illető társulat székhelyét választja; ha azonban működését a másik államterületre is ki akarja terjeszteni, alapszabályainak előmutatása mellett az ez iránti engedélyt az ottani ministeriumnál köteles megszerezni.» De ez csak az intézetek két neméről, a biztosító- s hitelintézetekről szól, a mi mellett az engedélyezéssel a másik állam belügyeibe is avatkozik. Ezért azután 1875-ben a magyar kormány az engedélyezéstől eltekint. Az 1878-iki kiegyezés minderre való tekintettel már olyformán intézkedik, hogy «az egyik állam területén törvényesen megalakult részvénytársaságok, biztosító társaságok, közkereseti és iparszövetkezetek működésüket (kivéve a takarékbetétek elfogadására alapított takarékpénztári üzletet, 1878: XXII. 10. §.) a másik állam területére is kiterjeszthetik és ott fióktelepeket

állíthatnak. Ily esetekben a belföldi társulatokkal és intézetekkel egyenlőknek tekintetnek és az ezen államterületen folytatott üzletre nézve azon szabályoknak vetvék alá, melyek a belföldi vállalatok által folytatott üzletekre nézve fennállanak.» De hogy az itt kimondottak gyakorlati érvényesülése biztosíttassék, egy külön egyezményt is tartalmaz az 1878 : XXII. t.-cz. E szerint, ha az utóbb említett társaságok saját czégük alatt fióktelepeket akarnak a másik állam területén állítani, úgy az üzlet megkezdése előtt azon kereskedelmi bíróságnál, melynek kerületében üzletüket megnyitják, czéhüket be kell jegyeztetni. Ugyanerre kötelesek azon ügynökségek is, melyek függetlenül működnek az ugyanazon államban működő fióktelepektől. Az ily fióktelepekre a másik államban levő főüzlet képviselőt tartozik kirendelni, ki a fióküzletet vagy fióküzleteket képviseli s a ki az államban tartozik lakozni. A társaság képviselőjének jogi cselekményeit magára nézve kötelezőnek ismeri el; a fióküzletre azon állam törvényei kötelezők, hol az felállított. Üzleti könyveket a fiók a telep helyén tartozik vezetni. Egyébiránt megengedettett a részvénytársaságoknak a fióktelepnélküli megtelepedés, üzletfolytatás is, a mely ép oly korlátlan volt, mint az egyes kereskedők üzletvitele. Kötelesek azonban a részvénytársaságok a czégjegyzés eszközzésére alapszabályaikat a törvényszéknek bemutatni, valamint azt is igazolni, hogy a társaság a másik állam törvényei szerint, tehát jogszerűen fennáll, legkésőbb két hónappal a közgyűlések után a jegyzőkönyvek, az alapszabályok esetleges változtatásai s az évi mérleg bemutatandó. Ezen egyezmény lényegében nem más, mint azok az intézkedések, melyeket a magyar kereskedelmi törvény azon külföldi részvénytársaságoknál megkövetel, melyek üzletüket Magyarországra is kiterjeszteni akarják. Mindenesetre áll az, hogy semmi különösebb megszorításokat e tekintetben a vámszövetség nem statuál.

A biztosító társaságok szabad működése tekintetében is intézkedik a vámszövetség egyes pontjaiban. Kimondja, hogy «az egyik állam területén létező biztosító társaságok, melyek működésüket fióktelepek felállítása által jövőre a másik állam területére kiterjesztendik, tartoznak ezen fióktelepek bejegyzése előtt mindazon feltételeknek is megfelelni, melyekre a honi törvények a belföldi biztosító társaságokat a biztosítási ügylet megkezdhetése végett különösen kötelezik. A mennyiben valamely alap tényleges befizetésének igazolásáról van szó, a társaság

főszékhelyén történt befizetés igazolása elégséges». Ezen intézkedésnek azonban 1880, majd 1896 után még inkább, semmi gyakorlati eredménye sem volt Magyarország szempontjából. Az osztrák kormány a biztosítottak jogainak megvédésére rendkívül szigorú szabályzatokat állapított meg. 1880-ban a koncessionálás föltételei s az állami felügyelet jogköre szigoríttatik, míg 1896-ban az engedélyező hatóság a biztosítási intézet üzleti elveinek vizsgálatára is jogosulttá válik, a mi egyenest megakadályozza a biztosítási intézetek megalakulását. Ez annyival inkább jogtalan, mert hisz a vám- s kereskedelmi szerződésből folyik, hogy a magyar fióktézetek — jöllehet az osztrák törvényeknek alá vannak vetve — miután a főintézet az ország törvényei alapján megalakult, minden korlátozás nélkül jogosítva vannak osztrák területen működni, ha az osztrák intézetek tekintetében a törvény esetleg újabb korlátokat kíván is felállítani. Kimondja ezt a vámszövetség 20-ik cikkelye s az 1878-iki kiegészítés 22-ik cikke is.

Eme zavart állapot tisztázására az 1878 : XXII. t.-cz. 8. §-a helyébe az 1898-iki egyezmény a következőket véli helyezni: Az egyik állam területén létező biztosító társaságok, melyek működésüket fióktelep felállítása által a másik állam területére kiterjesztik, üzleteik folytatása tekintetében a másik állam területén azon szabályoknak vannak alávetve, melyeket az ottani törvények és rendeletek a belföldi biztosító vállalatokra nézve előírnak. Kötelesek azok a fióktelep üzemét az illető állam területén a belföldi biztosító társaságokra nézve előírt szabályoknak megfelelően berendezni s az e tekintetben az állami felügyeletet gyakorló illetékes hatóságok részéről adott utasításoknak megfelelni. A fióktelep kereskedelmi bírósági bejegyzésének kieszközlését követő három nap alatt köteles a társaság erről a biztosító társaságok felett az állami felügyelet gyakorlására illetékes hatóságának a cég kivonat bemutatása mellett jelentést tenni. Ugyanannak bemutatandók az általa bekövetelt egyéb okmányok is. Hasonlókép köteles a társaság eljárni az alapszabályoknak a társaság hazájában jogérvényesen történt és az 1878 : XXII. t.-cz. 4. §-a értelmében a másik állam területén külön bejegyzett kiegészítése vagy módosítása esetében is. A társaság megszűnése a társaság részéről ugyanakkor jelentendő be a felügyeletet gyakorló illetékes hatóságnak, midőn az az 1878 : XXII. t.-cz. 4. §-a értelmében a törvényszéknek bejelentetik. A mennyiben ezen

rendelkezők be nem tartatnának, a felügyelő hatóság előzetes felszólítás után az 1878 : XXII. t.-cz. 6. §-a szerint a fióktelep bejegyzésének törlése iránt intézkedhetik.

Ilyformán a biztosítási intézetek érdeke is védve volna s az állam fentebb említett rendszere folytán lételők biztosítva van. Mindenesetre méltányosabb elveken alapulnak az utóbbiak s nem teremtenek oly helyzetet, mely a fennálló vívmányokba nem illeszthető.

A házalás ügyének törvényes rendezését a vámszövetség egyik passzusa tette lehetetlenné. Ennek értelmében ugyanis: «az egyik államterületen annak lakói számára szabályszerűen kiadott házalási engedélyek a másik államterületen az ennek lakóira nézve fennálló korlátozások mellett a házalási engedélynek az illetékes hatóság által történt láttamozása után jogot adnak a házalás gyakorlására. A házalási engedélyek kiadására nézve mind a két területen lehetőleg összhangzó elveknek kell alkalmaztatniok.» Ilyenformán tehát a házalás ügyét egyoldalúlag rendezni nem lehetett, Ausztriában pedig még a közelmúltban is sokkal nehezebben voltak egyes ügyek elintézhetőek, semhogy egyes magyar kívánalmak könnyen érvényesülhettek volna. Egyébiránt néhány éve már a belpolitikai zavarok is lehetlenné tesznek minden békés működést.

Az 1867-iki vámszövetség alapján a szabadalmi eljárás egységsége mondatott ki. «A szabályszerűleg kieszközölt találmányi szabadalmak mindkét állam területén érvénynyel birnak. E czélból a szabadalmi engedélyezés feltételei mindkét állam területén egyforma elvek szerint lesznek kölcsönös egyetértéssel törvényhozási uton megállapítandók, és ha a szükség kívánná, hasonló uton megváltoztatandók. Addig, míg ez megtörténhetik, az e részben mindkét állam területén jelenleg fennálló, lényegében egymástól el nem térő rendszabályok maradnak érvényben. A szabadalmak kiadásában követendő eljárást illetőleg a szabadalom iránti kérvény azon terület ministeriumánál nyújtandó be, melyben a feltaláló lakik. Külföldieknek szabadságukban áll találmányi szabadalomért az egyik vagy másik államterület ministeriumához folyamodni. Azon ministerium, melynél a szabadalomérti kérvény benyújtatott, a kérvényt szabályszerűleg megvizsgáltatván, azt azon esetre, ha a szabadalmat megadhatónak véli, a másik terület ministeriumához elfogadás eszközzése végett hivatalból átteszi. A szabadalomlevelet mindenik minis-

terium a kormányzása alatti államterületre nézve külön állítja ki, de a két okmánynak ugyanazon kelte lesz, és mindkettő egyszerre adatik ki a kérvényezőnek azon ministeriumnál, hol folyamodását benyújtotta. A találmányi szabadalmak meghosszabbítása vagy érvénytelenítése hasonlóképp közös egyetértéssel történik». A kérdést tehát a törvény meglehetősen szabadelvű szellemben tárgyalja, s annak alapján a szabadalom egységes módon volt érvényesíthető s üzhető. A folytatólagos kiegészítési törvényekbe fentiek újból felvették minden változtatás nélkül, de 1878-ban a szabadalmi díjakra vonatkozó következő toldalék vétetett föl: «a szabadalmi díj ott fizetendő, a hol a szabadalom megadása kérelmeztetett. A szabadalomnak a másik állam területére való engedélyezéseért lajstromozási illeték fizetendő, mely a szabadalmi díj 25%-ában állapítatik meg. Ezen lajstromozási illeték a szabadalmi díjjal együtt szedendő be, és a másik fél ministeriumának átküldendő».

A szabadalmi eljárás azonban nem maradt napjainkig egységes, jóllehet annak érvényesítésére a továbbiakban is kölcsönös kötelezettségeket vállalt a két kormány. Az 1893: 41. t.-cz. megszüntette a két kormány egységes eljárását, vagyis az 1867: 16. t.-cikket, s kimondatott, hogy a két kormány egymástól függetlenül jár el, különböző elvek alapján.

Az 1894 január 1-én életbelépett elvek a következők:

Találmányok és használati mustrák mind a két állam területén törvényes oltalomban részesítendőek.

Az egyik állam polgárai, vagy azon személyek, kik ezen állam területén laknak, vagy ott teleppel bírnak, a találmányok és használati mustrák oltalma tekintetében a másik állam területén ugyanazon jogokat élvezendik, mint ennek saját állam-polgárai.

Ha valamely, az egyik állam területén bejelentett találmány a szabadalom megadásának napjától számítandó 90 napon belül vagy az egyik állam területén bejelentett használati mustra a bejelentés napjától számítandó ugyanily határidőn belül a másik állam területén is mint találmány, illetve használati mustra jelentetik be, ezen későbbi bejelentésnek minden tekintetben ugyanazon hatálya van, mintha az első bejelentés idejében eszközöltetett volna.

Valamely, ezen cikk értelmében az egyik államterületen bejelentett találmány vagy használati mustra ezen állam terüle-

tén nem részesülhet nagyobb terjedelmű vagy hosszabb tartamú oltalomban, mint azon állam területén, hol a találmány vagy használati mustra először bejelentetett.

Az egyik állam területén előállított árúknak a másik állam területére való bevitele, az illető találmány vagy használati mustra tekintetében, ezen utóbbi államban, nem vonhat maga után hátrányos következtetéseket.

Az egyik államterület szabadalmi hatóságától kiadott határozatok és hirdetések, ha azok a másik állam szabadalmi hatóságai előtt használatnak, külön hitelesítésre nem szorulnak.

Az eddig közös egyetértéssel engedélyezett szabadalmak addig, míg azok újabb törvény értelmében át nem alakíttatnak, tartamuk idejére mindkét állam területén érvényben maradnak.

Ily szabadalmak meghosszabbítása vagy érvénytelenítése iránt a két államterület kereskedelemügyi ministerei egyetértőleg határoznak.

A mennyiben az egyik államterület kereskedelemügyi ministere a hosszabbításhoz hozzá nem járulna, a szabadalom ezen állam területére nézve hatályát veszti. Ha ily szabadalomnak egyik állam területére nézve kimondott érvénytelenítése a másik állam területén megtagadtatik, vagy az ez iránt javaslat-hoz a hozzájárulás a javaslat beérkezésétől számítandó három hónapon belül nem nyilvánított, a szabadalom azon állam területére nézve és azon terjedelemben válik hatálytalanná, a melyben és a mely terjedelemben az érvénytelennek kimondott.

Az ilyen szabadalmakat érintő egyéb ügyeket mindkét állam kereskedelmi ministerei közlik egymással.

Az ily szabadalomnak a másik állam területén eszközözlendő meghosszabbításáért az utóbbinak a jelenlegi szabadalmi díjnak megfelelő 25 %-nyi lajstromozási díj fizetendő.

Addig, míg az egyik vagy a másik állam területén a szabadalmak oltalmára nézve új törvényes határozmányok életbe nem lépnek, ugyanott az eddigi szabályok maradnak hatályban.

Magyarország szabadalmi törvénye 1896-ban hozatott meg, míg Ausztriában 1897-ben, s a kettő egymástól meglehetősen eltérő rendelkezéseket statuál. Így azután megszűnt az eddigi gyakorlat, melynek helyét az újabb intézkedések foglalták el.

Az árújegy- és mustra-oltalmat az 1867: 16. t.-czikk 17. §-a tárgyalja. Ennek értelmében «az árúbélyeg- és mustra-oltalomra

nézve jelenleg fennálló rendszabályok érvényben maradnak, és azok megváltoztatása csak a két fél egyetértésével eszközölhető. Az árúbélyeg, mustra, vagy mintának a két államterületen levő akármelyik iparkamaránál történt letéteményezése és lajstromozása az illető részére mindkét fél területén törvényes oltalmat biztosít. A két államterületen bejelentett árúbélyegek nyilvántartása végett mindkét kereskedelmi ministeriumban árúbélyeg-lajstrom fog a két kereskedelmi minister kölcsönös havi közleményei alapján vezetetni». Mindemellett még az iparos vagy termelő neve, czége, czíme vagy bármily megnevezése a törvény oltalmában részesíttetik mindkét állam területén. Ezen rendelkezések alapján jött azután létre a védjegyek oltalmáról szóló 1890: 2. t.-czikk.

Az 1896: 36. t.-czikk a találmányi szabadalmakról szólva, kimondja, hogy minden új találmány szabadalmazható, a mely iparilag értékesíthető. A találmánynak új volta azonban hivatalból vizsgálatnak és döntésnek tárgyát nem képezheti. A szabadalom engedélyezését tehát nem zárja ki az, hogy a találmány nem új. De ha nem új a találmány, úgy az a szabadalmi oltalomban nem részesül. Szabadalom nem adható az oly találmányokra, melyeknek gyakorlatba vétele törvénnyel, rendelettel, vagy a közerkölcsiséggel ellenkezik; ha azok az ország hadképességét érdeklik, a mennyiben azok ellen a kereskedelmi minister tiltakozik; tudományos elvek és tantételek mint ilyenek; emberi és állati élelmezésre szolgáló czikkek; gyógyszerek s vegyi úton előállított tárgyak. A szabadalmi igényt írásban kell bejelenteni a szabadalmi hivatalnál, a találmány pontos leírása mellett. A ki a szabadalmat megnyeri, az annak jogos fennállása egész idejére kizárólagos jogot kap arra, hogy a szabadalmi tárgyat iparszerűleg készíthesse, forgalomba hozhassa, s iparszerűleg vagy üzemi berendezésként használhassa. A szabadalom annak tartama alatt oltalomban részesül: örökölhető s eladható. Az állam a szabadalmat a véderő érdekében, vagy egyedárúság céljaira kárpótlás mellett bármikor igénybe veheti. A kinek a belföldön lakása nincs, az csak úgy nyerhet szabadalmat, ha a belföldön lakó képviselőt nevez ki. A szabadalom 15 év lejártával megszűnik, de meg akkor is, ha a szabadalmi díjak nem fizetődnek. A bejelentési díj 10 forint; az első évi díj 20 forint, a 15-ik évre 250 forint, vagyis a díjak fokról-fokra emelkednek az évek számával. Ha gyakorlatba

nem vétetik a szabadalom a belföldön, akkor is megszűntnek tekintetik.

A mérték- s súlyrendszer tekintetében azt mondja a vámszövetség, hogy lehetőleg egyforma mérték- és súlyrendszer alkalmaztassék mindkét államban, a miről a két állam törvényhozása egyenlő törvényjavaslatot fog a törvényhozás elé terjeszteni. Míg ez megtörténik, addig az eddigi mértékek és súlyok maradnak használatban. Ez azonban nem történt meg: egyenlő törvényjavaslatok nem terjesztettek be, az új mérték — a méter, mely elvileg elfogadtatott — sem honosított meg egy időben a két államban. Ausztriában 1870-ben, Magyarországon 1874-ben lépett az életbe, melyre nézve az 1878. és 1887-iki kiegyezések alkalmával kimondatott, hogy «a fennálló métermérték és súlyrendszer csak közös egyetértéssel változtatható meg». A méter, illetve tizedes rendszer alapja összes mértékeink s súlyainknak.

A fémjelzés tekintetében kimondatott, hogy «az arany- és ezüstárúk finomsági tartalmára vonatkozó szabályok és az azok feletti őrködés iránt, mind a két állam területére egyenlő elvek vétetnek gyakorlatba, és azok csak közös egyetértés útján változtathatók meg». A vámszövetségek megkötése alkalmával ez az elv mindig újra kimondatott, melynek ellenőrzése 1878 óta a vám- és fogyasztási adókkal egyenlő ellenőrzés alá jutott, mely szerint «mindkét félnek szabadságában álland, hogy ezen elveknek a másik állam területén való helyes alkalmazásáról felügyelők által magának meggyőződést szerezzen; az e részben szerzett tapasztalatok az illető szakministerek tudomására juttatandók».

A fémjelzés tulajdonkép nem is minden európai államban kötelező. Ott, hol be van hozva, ott is sok esetben kifogásolják, mert hisz könnyen kijátszható, s a külföldi hamisított árúk nagy tömege jön be mellette az országba. A fémjelzésért járó illeték az aragnál kilogrammonként 24, az ezüstnél 3 forint. A magyar állam területén fémjelzett arany- és ezüstárúk mennyisége 1867-től kezdve a következő:

	Aranyárúk		Ezüstárúk	
	belföldi kg	külföldi kg	belföldi kg	külföldi kg
1867-ben	166'4	17'6	184'0	785'7
1870-ben	486'7	143'1	629'8	1928'9
1875-ben	390'2	72'3	462'5	1607'8
				144'7
				930'4
				529'9
				2458'8
				166'9
				1774'7

	Aranyárúk				Ezüstárúk		
	<i>belföldi kg</i>	<i>külföldi kg</i>		<i>belföldi kg</i>	<i>külföldi kg</i>		
1880-ban	442'2	118'2	562'4	2022'7	349'2	2371'9	
1885-ben	654'3	68'0	722'3	2336'7	465'0	2801'7	
1890-ben	720'0	108'0	828'0	2322'3	730'5	3052'8	
1895-ben	1180'5	286'8	1467'3	5724'1	2383'4	8107'5	
1900-ban	1245'4	321'4	1566'8	8599'3	3077'0	11676'3	

Bejelentett arany- és ezüstárússzer-iparos csak oly árút készíthet, melynek finomsági foka az érvényben levő törvényekkel megegyezik. Ezek szerint belföldi aranyárúknál az első fok 920, a második 840, a harmadik 750, a negyedik 580 ezredrész; az ezüstárúknál az első fok 940, a második 900, a harmadik 800, a negyedik 750 ezredrész. A súlymérték a kilogramm, míg a régi pénzfönt 500 gramm volt ($\frac{1}{2}$ klgr.), a bécsi gíra (márka) 280'670, az arany súly 3'4909 gramm volt. Az 1875:15. t.-cz. az arany- és ezüstdrótok finomságát módosította.

A valutakérdés alapjait is az 1867-iki törvények igyekeznek rendezni. Elvi kijelentéseket találunk e törvényben, melyek a pénzrendszer s pénzláb tekintetében jelölik meg a követendő utat. Hangsúlyozza, hogy «a kereskedelemmel szoros kapcsolatban áll a pénzrendszernek és általános pénzlábnak megállapítása is. Nemcsak kívánatos tehát, hanem mindenik fél érdekében szükséges is, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb a kötendő vámszövetséghez tartozandó országokban egyenlő legyen. Ugyanazért a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése alkalmával a pénzrendszer és pénzláb fölött is szükséges leendő intézkedni. Ha pedig az így megállapított intézkedések megvaltoztatása, vagy új pénzrendszernek és pénzlábnak megállapítása utóbb szükségesnek vagy czélszerűnek mutatkoznék, ez a két ministerium kölcsönös egyetértésével, s a két országgyűlés helybenhagyásával fog történni. Magában értetődik, hogy a pénzverésre és kibocsátásra nézve a magyar király fejedelmi jogai teljes épességükben fenmaradnak.

Az ausztriai érték, míg törvényesen meg nem változtatik, közös érték marad; azonban mind a két törvényhozó testületnek az aranyérték behozatalára nézve egyforma előterjesztések fognak mielőbb tétetni, miben a párisi pénzértekezlet elvei lehetőleg érvényre emeltetnek.

Szabadságában áll mind a két félnek 20 krajczáros és azon alóli váltópénzt is veretni, mely a másik állam területén

is a forgalomba fel fog vétetni. E váltópénz finomsági tartalma és súlya, valamint a mindenik fél által veretendő összeg mennyisége iránt a két ministerium közt egyetértés lesz eszközzendő.

Ezen határozatok alapján azután a magyar törvényhozás 1868-ban már pénzverésről intézkedett. Azonban az 1868:7. t.-cz. alapján a 10 krajczáros papírpénz helyett ércpénz verését határozta el.

Az államjegyek és váltópénzjegyek összes forgalma 312 millióban lőn megállapítva, s mint a törvény mondja, «a mely arányban a 10 krajczáros papírpénzjegyek a fém váltópénzekkel, kicserélés folytán a forgalomban kevesbednek, azon arányban fognak államjegyekkel pótoltatni akként, hogy az összes 10 krajczáros papír váltópénz bevonása után az összes államjegyek forgalma a 312 milliót meg ne haladja».

Fenti intézkedéseket az 1887-iki vámszövetség is fentartotta. De 1892-ben a koronaérték meghonosításakor a két állam az érme- és pénzrendszer tekintetében 1910-ig tartó szerződést kötött, mely szerződés az új érmeügyet, a koronaértéket tárgyalja. Érmeügyünk teljes rendezése vezet el bennünket a rendezett aranyvalutához.

A forgalmi ügyek is megfelelő szabályozást nyertek a vámszövetségben, a mint az természetes is, mert hisz a két állam területe tulajdonkép egy forgalmi területet képez, s így a két fél forgalmának egyforma alapon kell lebonyolítódnia. A közlekedési eszközök mindegyikéről megemlékezés történik a két állam szövetségében, s így az e körüli ügyek teljesen tisztázódnak.

A folyamhajózásra nézve mindegyik vám- s kereskedelmi szövetségbe felvétellett a következő intézkedés: Mindazon ügyek, melyek oly folyók hajózására vonatkoznak, a melyekre a bécsi kongresszus-okmány s az 1857-iki dunai szerződés határozmányai alkalmaztatnak, a mennyiben ez ügyek az idegen államokhoz való viszonyt illetik, a jelen szerződés III-ik cikkében körülményesebben meghatározott kikötések mellett a külügy-minister által kezeltetnek. Mindazon belső vizeket illetőleg, melyek folyásukban mindkét fél területét érintik, a hajózásra, a folyamrendőrségre, javításra, vagy jó karban tartásra nézve egyetértő eljárás fog követtetni. Valamennyi belső vizeknek hajók, vagy talpakkal való használatára nézve a két államterület lakói teljesen egyenlő bánásmódban részesülnek.

Ezt írja elő az 1867-iki vámszövetség. Pótlólag kiegészíti ezt az 1878-iki szövetség ama pontja, mely szerint a külföldön a folyamhajózás számára a tengeri lobogó használata rendeltetik, a mennyiben: mindkét fél folyamkereskedő hajói, a midőn az osztrák-magyar monarchia határain túl üznek folyamhajózást, oly esetben, a mikor lobogót tűznek fel, a tengeri hajók számára rendelt közös lobogót kötelesek használni.

A tengeri hajózásra nézve a két állam ugyan külön intézkedik, de egyenlő elvek s eljárások tartatnak szem előtt, s a két államban a másik fél hajói s tengerészei ugyanazon bánásmódban részesíttetnek, mint a saját hajók s tengerészek. Mind ez elvek 1867 óta változatlanul fennállanak, csak a 6-ik cikk szenvedett változást, mely a következőkép hangzott: «Mind a két fél kereskedelmi hajói egy és ugyanazon lobogót használnak, mely az eddigi jelvényekkel a magyar korona alatti országok színeit és czímerét egyesíti. Mindazon ügyeket illetőleg, melyek a tengeri hajózásra és egészségügyre vonatkoznak, egyforma törvényes rendszabályok fognak a két fél között egyetértőleg megállapíttatni, addig pedig a jelenlegi szabályok maradnak érvényben. A kereskedelmi hajók, tekintet nélkül azoknak, valamint legénységüknek illetőségére, mindazon ügyekben, melyek külföldön való oltalmukra és érdekeik képviselőjére vonatkoznak, az ott székelő cs. és kir. konszultusoktól és felső vonalban a közös külügyi ministertől függenek. Minden egyéb tekintetben a tengerészeti és kikötői közigazgatás a két államterület mindegyikében az illető kereskedelmi minister legfőbb vezetése alatt áll, mely lehetőleg összhangzatosan fog intéztetni. A két fél hajói a két államterület kikötőiben egyenlő bánásmódban részesülnek, mindkét államterület tengerészei mindkét fél hajóin vállalhatnak szolgálatot és minőségi bizonyítványaik mind a két államterületen egyenlő érvénnyel bírnak. A kikötői, egészségügyi és egyéb hajózási illetékek addig, míg törvényesen összhangzólag szabályoztatnak, a két államterület kikötői hatóságai által az eddigi határozmányok szerint fognak szedetni, s a beszedő résznek javára esnek. Hasonlókép fog történni a világító tornyok illetékeik beszedése, melyeknek felszámolása és végleges odaitétele külön egyezkedésre hagyatik fenn. Mind a két államterület tengerpartjain és mindkét fél kereskedelmi tengerészeténél egyforma tengeri magánjog fog alkalmaztatni.» Ezek az intézkedések szenvedtek változást. Egyébiránt a felügyelet

tekintetében is történt időközben megállapodás. Ugyanis az 1870-iki egyezmény értelmében ez év november elsejétől kezdve a magyar tengerparton a földművelés-, ipar- s kereskedelemügyi minster vette át a tengerészeti ügyek kezelését a fiumei tengerészeti hatóság képében. Továbbá határozatba ment, hogy az oly világító tornyok, melyek közös érdeket szolgálnak, közösen építtetnek ugyan, de a hozzájárulási arány a két fél részéről esetről-esetre lesz megállapítva.

Az 1899. év intézkedett újból a tengerészeti ügyekben, a melynek tekintetében a 6-ik cikk szerint a tényleges állapot a következő: A kikötőügyi és tengeregészségügyi közigazgatás, a tengeri hajózás üzésére, a tengeri egészségügyre és a tengeri halászatra vonatkozólag, mindkét állam területén a két fél kormányai által egyenlő szabályok szerint és általában lehetőleg összhangzatosan fog intéztetni. Mindkét fél tengeri kereskedelmi hajói a szabályszerű közös lobogót fogják használni. A tengeri hajózás és a tengeri halászat üzését illetőleg, a két állam területének hajói és polgárai, valamint maguk e területek egyenlőknek tekintetnek. Nevezetesen mindkét fél tengeri kereskedelmi hajói a két fél kikötőiben egyenlő bánásmódban fognak részesülni. A tengerészek minőségi bizonyítványai mindkét állam területén egyenlő feltételekhez kötendők s mindkét állam területén egyenlő érvénynyel bírnak. A tengeri kereskedelmi hajók és személyzetük, valamint a külföldön tartózkodó egyes tengerészek, tekintetek nélkül azoknak illetőségére, mindazon ügyekben, melyek külföldön való oltalmukra és érdekeik képviselőre vonatkoznak, az ott székelő cs. és kir. konszultatusok és felsőbb vonalban a közös külügyi minster illetékessége alá tartoznak. Mindazon ügyekben, melyek a tengerészet és kikötői közigazgatás körébe tartoznak, a konsuli hivatalok a belföldi hatóságokkal, úgy mint eddig közvetlenül érintkeznek. A hajózási illetékek mindkét államterület kikötőiben egyenlő szabályok szerint fognak kiszabotni; kivétetnek e részben a tisztán helyi természetű illetékek, milyenek a bizonyos kikötőrészek és révkalauzok használatáért fizetendő illetékek, továbbá a tengerész segélyalapok javára szedett díjak. A két fél hajókikötői, révei, és tengerpartjának egyéb pontjai, a kikötői illeték fizetését illetőleg egyenlőknek tekintetnek. Az összes hajózási illetékek elvileg a beszedő állam javára esnek. Mindkét állam hajói, melyek a kikötői illetéknek a folyó naptári évre egyszerre való

lefizetése kedvezményét igénybe veszik, a megfelelő illetéket azon kikötőben tartoznak lefizetni, a melyben lajstromozva vannak. A két fél hajóival egy tekintet alá eső idegen hajók, melyek ugyanezen kedvezményt igénybe veszik, a kikötő illetéket választásuk szerint az egyik vagy másik államterület bármely kikötőjében fizethetik. Az egyik államterület kikötőiben ilykép beszedett illeték fele a másik állam tengerészeti igazgatásának javára visszatérítésképen átengedtetik. Ugyanezen eljárásnak van helye azon hajók kikötői illetékei tekintetében, melyek az illeték lefizetése után a 20, illetve a 60 nappal megállapított illetékmentesség tartama alatt a másik államterület tengerpartjának valamely kikötőjét, révét vagy más pontját érintik és ott kereskedelmi műveletet végeznek. Azon világító tornyok, melyek helyzetüknél fogva mindkét fél kikötőibe vezető forgalomnak szolgálnak, közös költségen építendőek, és e kiadások méltányos kulcs szerint osztandók meg. Mindkét fél tengerpartjain és kereskedelmi tengerészeténél egyforma tengeri magánjog fog alkalmaztatni, és annak korszerű átalakítása minél előbb eszközöltetni.

A vámszövetség egyik pontja az osztrák Lloydra is tartalmaz fontosabb intézkedéseket. Előre kívánjuk bocsátani, hogy a Lloyd 1836-ban alakult Triesztben, 3 millió frt alaptőkével, mely összeg azonban csak 1845-ben lett teljesen befizetve. Mindjárt kezdetben megkapta a kormánytól a postaszállítás kizárólagos jogát, sőt a kormány annyira kedvezett e társulatnak, hogy előlegekben részesítette, majd 1845-ben a részvénytőke 4%-ának Trieszttel együtt vállalt állami biztosítását is megnyerte. Az első postaszerveződés 1851-től 1864-ig kötöttetett 14 évre: ekkor azonban már versenytársak kezdenek fellépni, melyek a Lloydot működésében érzékenyen sujtják. Ennek következtében 1852-ben 4 millió forintnyi elsőbbséget kénytelen fölvenni, majd 1853-ban — midőn arzenálját is építeni kezdte, — újabb 5 millió forint áru részvényeket bocsát ki. 1854-ben 2 millió frt kölcsönt vesz fel, s újból 3 millió forintnyi részvény kibocsátását kell foganatosítania. Üzletei nem jövedelmeznek úgy annyira, hogy 1854-ben 950,000 frt veszteséggel zárja mérlegét. Pedig 1854 — a krími háború — után, a nyugati államok versenye nagy erővel lép fel, melyek a kelet felé akarták érvényesíteni hatalmukat, illetve üzleti erejüket. Miután a Lloydot az állammal való összeköttetésből érte veszteség, a kormány 1855-től

1864-ig, vagyis tíz éven át egy millió segélyben részesítette a vállalatot. Ennek alapján újból 3 millió forint részvénytőke szereztetett be, s 2 millió áru elsőbbségi kölcsön vétetett föl; de mivel a helyzet ekkor sem javult, 4 millió forint kölcsönt volt kénytelen a társulat felvenni, a mi mellett különben az állami szerződés módosítását is kérte. 1858-ban tényleg megkapta az új szerződést, mely mértföldenkint állapította meg a díjazást, s a mely változtatás folytán mintegy 2 millió forintnyi kárpótláshoz jutott a társulat. Főképp ez az oka, hogy ügyei 1860-tól kezdve jobbra fordultak. Az új szerződés 1865-től 1871-ig szólt, mely 2 millió forintnyi maximális segélyt biztosított. — Ilyen volt a Lloyd-társaság multja nagy vonásokban, s így álltak ügyei, midőn 1867-ben a vám- s kereskedelmi szövetség kimondja, hogy «az ausztriai Lloyd cím alatt működő s mindkét fél forgalmi érdekeit előmozdító nemzetközi, tengeri, postaszállító és hajózási vállalat a külügyminister vezetése alatt áll, ki az ezen intézetet illető tengerészeti és postaügyekben a két kereskedelmi miniszterrel egyetértőleg fog eljárni. Az ezen vállalatnak szerződésileg biztosított államsegély a külügyministerium költségvetésének egyik részét képezendi», vagyis abban a quota arányában részesedik a két állam.

A Lloyd újabb szerződése 1872 január 1-től 1877 december végéig kötöttség — midőn is a Lloyd az «osztrák-magyar Lloyd» címet vette fel — az 1872: XXVI. t.-cikk értelmében: tehát a vámszövetség tartamára állapítottatott az meg, 1.700,000 frt évi subventió kikötése mellett. Az országgyűlés a szerződést minden nagyobb nehézség nélkül elfogadta, de kimondotta «hogó valamint a szerződés a magyar királyi földmívelés, ipar s kereskedelmi minister egyetértésével jött létre, úgy ezentúl is minden oly intézkedés, mely a szerződésben a külügyministerre bízatik; a m. kir. földmívelés, ipar és kereskedelmi miniszternek az 1867: XVI. t.-cikk által kikötött egyetértésével történjék.» Vagyis ily formán a pénzügyi bizottság jelentése alapján az országgyűlés jogaink épségben tartását követelte a jövőben is.

Az 1877-iki kiegyezési tárgyalások során az osztrák-magyar Lloyddal való szerződés 10 évre való megújítását terjesztette elő a kormány 2 millió frt maximális segélyvel. Jóllehet a vámügyi bizottság ezt elfogadta, a pénzügyi bizottság egyes vonalakat meg akart szüntetni (liverpool—fiumei, és a keletázsiai vonalakat), s a segélyt 1.300,000 frtra akarta leszállítani. Az 1878:

XXVII. t.-cikk tényleg 1.300,000 frtot állapított meg, vagyis a képviselőház pénzügyi bizottságának javaslatát elfogadta; a szerződés 1888 június végéig kötött meg, azzal, hogy a társulatnak biztosított államsegély «valamint az általa fizetendő jövedelmi adó», a külügyministerium költségvetésének egy részét képezik.

Az 1888: XXI. t.-cz. alapján egy újabb szerződés jött létre a Lloyddal 1897 végéig, vagyis 10 évre, újból 1.300,000 forint segélylyel, a melynek fejében 17 gőzhajózási járatot, mintegy 946,000 tengeri mértföld hosszaságban kellett a társulatnak teljesítenie.

1891 december végével a Lloyd megszűnt közös vállalatnak lenni: hatályon kívül helyeztetett a törvény megfelelő intézkedése, a konzuli hajóilletékek fizetésétől a társulat felmentetett a megkötött hajózási és postasz szerződés tartamára. Ellenben szabályoztatott a Lloydnak és az Adriának a két állammal, valamint az egymáshoz való viszonya is, nehogy a Lloyd magatartása talán ellenséges legyen hazánk irányában. Ezen egyezmény 1898 június 30-ig szólt, majd 1906. végéig meghosszabbított. A szerződésszerű, segélyezett, s a szabad szolgálatban való külön járatok tekintetében a következő megállapodások jöttek létre:

«A szerződésszerű és segélyezett szolgálatra nézve a forgalmi területek oly módon elkülönítetnek, hogy a Lloyd ezen szolgálatot a Keleten és Indo-Khinában, a magyar tengeri hajózási vállalatok pedig a Nyugaton, vagyis Olaszországban, Maltában, Spanyolországban, Franciaországban, Nagy-Britanniában, Észak- és Nyugat-Afrikában (Egyiptom kivételével) és Észak-Amerikában látja el.

A fekete tenger semleges és mindkét vállalat részére feltétlenül nyitva áll.

A magyar kereskedelemügyi minster kijelenti azonban, hogy az odessa—konstantinápolyi és batum—konstantinápolyi vonalokon, a mennyiben e vonalakon az Ausztria által segélyezett Lloyd-járatok közlekednek, a maga részéről nem fog segélyezett járatokat berendezni.

A Fiume, illetve Trieszt és Brazília esetleg a La Plata terület közt fentartandó járatok a magyar tengeri hajózási vállalat, és a Lloyd által váltakozva teljesíttetnek.

Az adriai tengernek keleti partján a keleti forgalomban határol a tengeri kereskedelmi hajók lajstromozásáról szóló

1879. évi XVI. törvényczikkben a kispart hajózásra nézve megállapított határvonal fogadtatik el, és ezen vonalon belül mindkét fél rendes segélyezett járatokat berendezhet.

A szabad szolgálatban külön járatokat úgy a magyar tengeri hajózási vállalat, mint a Lloyd meghatározott forgalmi területre való korlátozás nélkül teljesíthet, a mennyiben tulajdon vagy bérelt gőzösökkel a másik fél forgalmi területén szerződés-szerű vonalakon időszaki járatok nem rendeztetnek be, vagy egyes járatok nem oly célból indíttatnak, hogy valamely szerződés-szerű segélyezett vonalnak verseny támasztassék.»

A vasútügy tekintetében a kiegyezési törvények meglehetősen óvatosságot tanusítanak. Azt mondja ugyanis az 1867: XII. t.-cz. 65. §-a, hogy «a kereskedelem előmozdításának egyik leglényegesebb eszközei lévén a vasutak, ugyanakkor, midőn a vám- és kereskedelmi szövetség megkötötték . . . egyezkedés által határozathatják el, hogy melyek azon vasútvonalak, melyekre nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek, és hogy ezen intézkedések mennyire terjedjenek. Minden egyéb vasúti vonalak fölött kizárólag azon ministeriumot és országgyűlést illeti az intézkedés, melynek területén ezek keresztül mennek.» Ennek megszövegezésénél különben főkép az osztrák államvasutak, a déli vasút s a kassa-oderbergi vasút érdekeit tartotta Ausztria szem előtt, mert tartott tőle, hogy ezek érdekei csorbíttatnak. Ennek alapján azután az 1867-iki vámszövetség XVI. t.-czikkének 8-ik §-a intézkedik, a nélkül azonban, hogy közös intézkedések tétetnének. Csak azt az elvi kijelentést találjuk, «a létező» vasutak mind a két államterületen egyenlő elvek szerint kezelendők. Az ujonnan építendő vasútsakra nézve, a mennyiben kölcsönös forgalom érdekei megkívánják, egyforma építési és üzleti szabályok veendők alkalmazásba. Különösen az 1851 november 16-iki vasúti üzletrend és az 1863 június 30-iki üzletszabályzat mind a két államterületen változatlanul meghagyatnak mindaddig, míg kölcsönös egyetértéssel mind a két félre nézve egyforma módon meg nem változtatnak.» Ebből következik, hogy a kölcsönös lekötöttség, az egységes eljárás aránylag csak kis mértékben biztosított: nagyban egészben egymástól függetlenül járhatott el a vasutak tekintetében a két állam, a mit az 1867: XII. t.-czikkben nem mertek még kimondani.

Az 1898-iki egyezkedések alkalmával a vasutak a tanács-

kozások fontos tárgyát képezték. Tervbe vétetett a szövetség pontozataiba a következőknek felvétele: «A fővasútak mind a két államban, a mennyiben azt katonai, vagy általános forgalmi érdekek kívánják, egyenlő elvek szerint építendő, tartandók üzemben és igazgatandók. Különösen a fővárosiakra vonatkozó forgalmi szabályzatok alapelvei, a vasúti jelzésekre, a személy- és áruforgalmi díjszabások és díjszabási kedvezmények hirdetésére és a robbanó tárgyak szállítására vonatkozó szabályzatok, továbbá a vasúti üzletszabályzat mindkét államban, valamint azok kölcsönös forgalmában, változatlanul megtartandók mindaddig, míg közös egyetértéssel meg nem változtattnak. Ily változtatás kölcsönösen fentartatik különösen a vasúti üzletszabályzatra nézve oly törvényhozási intézkedések esetére, a melyek a szállítási jog elveit érintik. Igyekezet lesz fordítandó arra is, hogy a díjszabási határozmányoknak és az áruosztályozásnak fennálló, különösen az áruforgalomra vonatkozó közös I. tarifarész által kifejezésre jutott egyöntetősége a vasúti igazgatások által lehetőleg fentartassék és tovább fejlesztessék. Az alsóbb rendű vasútak (helyi érdekű vasútak, kis vasútak, stb.) építésének és üzletének szabályozása, a mennyiben az ily vasútak az egyik állam határain nem terjednek túl, mindegyik államnak önállóan fenttartatik. — A mint látjuk ezen újabb intézmény a közös eljárást sok esetben biztosítja, jóllehet kétségtelen, hogy azért az egyes államok érdekeit nem sérti, azoknak fejlesztését nem gátolja. Inkább hadászati, s általános kezelési szempontból jöhettek ezen változtatások tekintetbe, melyekkel kapcsolatban az is elhatározott, hogy a két kormány 1868-iki egyezménye revízió alá vétetik. Viszont a vasúti tarifák ügyében is lényegesebb változtatásokat kontemplálnak. «Mindkét szerződő fél államvasutai kötelesek a másik állam azon áruforgalma számára, mely vonalaikon keresztül külföldre tranzitál, közvetlen díjszabások felállításához minden esetben hozzájárulni. Az ily közvetlen díjszabások felállításánál azon árucikkek és viszonylatok tekintetében, a melyekre nézve ez idő szerint a díjképzésre az illető vonalon a rendes díjtételekkel szemben mérsékelt díjrészletek vannak engedélyezve, ezen díjrészletek a vám- és kereskedelmi szövetség tartamára maximális részleteket fognak képezni. A mérsékelt díjrészleteket, illetve az illető árucikkeket és viszonylatokat a két szerződő fél államvasutainak igazgatóságai — a szakministeriumok jóváhagyásának fen-

tartása mellett — egyetértőleg fogják megállapítani. Titkos díjtételek továbbra is ki vannak zárva. Egyebekben az osztrák-magyar monarchia és a német birodalom közt 1891. évi decz. hó 6-án kötött kereskedelmi és vámszerződés XV. cikkéhez felvett zárjegyzőkönyvben foglalt határozatok a két állam vasúti forgalmára is teljes alkalmazást nyernek. A monarchia egyik államának államvasúti vonalain a külföldi származású árúk átvitelének nyújtott díjmérséklések és engedmények a másik állam hasonló termékeitől az ugyanazon határállomás felé használt államvasúti vonalon nem tagadhatók meg, és a külföldi származású árura a befutott államvasúti vonal egész hossza után átlag eredményező egységtétel a másik állam átviteli forgalmának rendelkezésére bocsátandó. A fentebbi határozatok nem alkalmaztatnak az osztrák államvasútak azon díjszabási intézkedéseire, a melyek oly célból tételnek, hogy az orosz származású küldemények az Észak-Németországba való átvitelben az osztrák vasútvonalak számára megszereztesse. Ha azonban a magyar korona országainak azon czikkekből, a melyekre nézve ezen kedvezmények megadattak, Észak-Németországba irányuló kiviteli forgalma azt megkívánná, ez esetben a két kormány tárgyalásba fog bocsátkozni arra nézve, hogy a magyar eredetű hasonnemű szállítmányoknak nyújtandó kedvezmények, illetve egységtételek ezen irányzatban is az idegen szállítmányokéival egyenlősíttessenek.» Ilyenformán a vasútügy meglehetősen körültekintő módon rendeztetett az 1898-iki megállapodások alapján. Mivel azután mindez a törvény, vagyis a megkötött vámszövetség alapján nem volt életbe léptethető — miután a vámszövetség nem köttetett meg —, 1899 szept. 29-ikén kormányrendelettel az osztrák kormánynyal egyetértőleg lett elrendelve.

A posta- és távirdajövedék pénzügyileg teljesen önállóvá tétellett. Az 1867: XVI. t.-cikk 18. §-a a következőkép intézkedik a vámszövetség keretében: «A posta és távirda ügy a két állam területén külön, de a mennyiben a forgalom érdeke kívánja, egyforma elvek szerint fog rendeztetni és igazgattatni. Az állami posta- és távirdaintézet részére fentartott jogok, az ezen intézeteknek a közönség részéről való használata, a postaküldeményekért való jótállás, a díjszabályzat, a kezelés és számvitel iránt jelenleg fennálló határozmányok és szabályok a két törvényhozás, illetőleg a két kormány közös egyetértése útján

és mindkét területre nézve egyenlő módon változtathatók meg.» 1888-ban azonban új egyezmény jött létre, mely kimondja, hogy az egyezmény csakis a csereforgalomra vonatkozik, a belforgalomban mindkét fél fentartja magának a szabad intézkedést. Ennek alapján azután sok lényeges változtatás történt postakezelésünkben; a postai kezelésnek az egyenleg rendszerre való fektetése, a csomagok és ajánlott levelek sommás kezelése, s a mozgópostai átrovatolás ennek alapján hozatott be.

A mi a fogyasztási adókat és jövedékeket illeti, úgy a só és dohányjövedék, mint a szesz-, cukor- s söradó, valamint 1882 óta az ásványolajadó is egyenlő elbánásban részesítették a két állam területén. A fogyasztási adók s jövedékek tekintetében az 1867: XII. t.-cz. 63. §-a a vámszövetség keretében kimondja, hogy «ez alkalommal szintén . . . egyezkedés által határozathatnak meg az ipartermeléssel szoros kapcsolatban levő közvetett adók neveire, egyforma arányára, és azok kezelésére nézve oly szabályok, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy egyik törvényhozásnak vagy felelős kormánynak e részbeli intézkedései a másik fél jövedelmeinek csonkítását vonhassák maguk után; megállapíttathatik egyszersmind jövendőre azon módozat, mely szerint az ezen adóknál behozandó reformok a két törvényhozás által egyetértőleg fognának eldöntetni». Ennek alapján azután a XVI. törvényczikk kimondja, hogy «a só- és dohányjövedék és azon közvetett adók, melyek az ipartermelésre közvetlen befolyással vannak, névszerint a pálinka-, sör- és cukoradó mindkét állam területén e szerződés ideje alatt egyenlő törvények és igazgatási rendszabályok szerint fognak kezeltetni. Az e végből a két pénzügyminister által már is egyetértőleg megállapított törvényjavaslatok még a jelenlegi ülősszak alatt, alkotmányos tárgyalás végett, mindkét törvényhozás elé fognak terjesztetni, s magától értetődik, hogy az ekként alkotott törvények ismét csak közös egyetértéssel törvényes úton változtathatók meg. Hogy az egyenlő rendszabályok kezelésében az összhangzat megóvassék, a két fél pénzügyministerének joga lesz a másik fél vezérő és beszedő hatóságainak ügyvitelére időről-időre betekinteni. Az e célra kijelölt közegek a másik rész pénzügyministere által a szükséges igazolvánnyal ellátandók».

A fogyasztási adótörvények egyébiránt folytonos módosításoknak voltak kitéve s a kiegyezési tárgyalások egyik fő tárgya

rendesen ezek voltak. Magyarország 1880-ban a cukor és sörre külön fogyasztási adót rendszeresített, hozzájött ehhez az italmérési adó a regále megváltása után, a mi mind közrehatott a póttadók meghonosítására, a melynek tekintetében a megindított 1898-iki tárgyalások a kötendő vámszövetség keretében a következő intézkedéseket tervezték:

A törvények és igazgatási rendszabályok egyenlőségétől eltérésnek lehet helye:

a) a sójövedéket illetőleg annyiban, a mennyiben annak az alapelvnek megóvásával, hogy mindegyik egyedárusági terület részére biztosíttassék az ott fogyasztásra kerülő só után járó adójövedelem, mindegyik szerződő fél a másik szerződő fél kormányának hozzájárulása mellett marhasót szolgáltatathat ki;

b) azokat a közvetett adókat illetőleg, a melyek az ipari termelésre közvetlen befolyással vannak, annyiban a mennyiben mindegyik szerződő fél emez adók mindegyike után kizárólag saját területén adópótlékokat szedhet, és az adópótlék alá esőkkel egyenlő oly tárgyakat, a melyek a vámvonalon át vagy a másik szerződő fél területéről vagy Bosznia és Hercegovinából behozatnak, az adópótlék mérvével egyenlő adóval illetheti.

Ennek az adópótléknak, illetőleg a vele egyenértékű adónak behozatala alkalmából azonban sem adóvonal nem létesíthető ezekkel a területekkel szemben, sem valamely kiviteli vagy termelési jutalom nem engedélyezhető.

Az ily adópótlékok beszedéséről szóló törvényjavaslatok csakis a másik szerződő fél kormányával történt előzetes meg egyezés után terjeszthetők a törvényhozási tárgyalás alá.

Az adópótlékot nem szedő szerződő fél jogosítva van azt kívánni, hogy ebbeli kívánságának közlésétől számítandó egy év leforgása után, a másik szerződő fél, a mely az adópótlékot szedi, az adónak a pótlék teljes mérvével vagy eme mérvnek bizonyos részével való felemelését megengedje, illetőleg fogantossítsa.

Ha valamely szerződő fél országainak területén ilyen adópótlék szedetik, ezt az adópótlékot és annak egyenértékét illetőleg, a másik szerződő fél pénzügyministerét szintén megilleti a fentemlített ama jog, hogy a vezénylő és beszedő hatóságok ügyvitelébe betekintsen és az ennek fogantossítására kijelölt közegek a szükséges igazolványokkal szintén ellátandók. Ugyanez a rendelkezés a marhasó kiszolgáltatásának esetére is szól.

A mint tudjuk azonban a vámszövetség nem jött létre, s így az itt kontemplált intézkedések törvénynyé nem válhattak. Hogy azonban a fogyasztási adók dolgában rend teremtsék, megszüntetve lett Magyarországon a cukor- és sörfogyasztási adó, valamint az italmérési adó is, ellenben az 1899: XXIII. t.-cz. meghonosította a söradópótlékot, míg a XXIV. t.-cz. a szeszadópótlékot. Ugyanez év hozta meg végre a fogyasztási adók igazságos megosztását is, mit magyar részről oly hosszú évek sora óta hiába követeltek. Kimondta ugyanis a XVII. t.-cz., hogy a fogyasztási adó annak a területnek jut, a mely területen a fogyasztás történt, a mit egyébiránt a szeszre nézve már az 1894: XV. t.-cz. kimond. Az adóvisszatérítés helyes megosztására a vámterület három pénzügyi kerületre osztatott fel, a mi azonban máskülönben a vámterület egységességét épen nem érintette. E törvény értelmében «a magyar korona országai, s másrészt a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok, valamint Bosznia és Hercegovina közti forgalomban, az említett három fogyasztási terület egyikéből a másik két fogyasztási terület valamelyikébe egy-egy termelési időszak alatt átvitt már megadóztatott sör, ásványolaj és czukormennyiségek után a lefizetett adó a befogadó terület javára megtérítetik azon terület kincstára által, amely területről az illető cikkek kúldetnek. Egy-egy termelési időszakra a sörre és ásványolajra nézve az egyik év szeptember hó első napjától a közvetlenül reá következő év augusztus hó utolsó napjáig, a cukorra nézve pedig az egyik év augusztus hó első napjától a közvetlenül reá következő év július hó utolsó napjáig terjedő időtartam véte-tik. Az egyrészt a magyar korona országai és Bosznia és Hercegovina között, valamint másrészt a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok s Bosznia és Hercegovina között megejtendő leszámolások minden egyes adótárgyra (sörre, égetett szeszes folyadékok, ásványolaj és cukorra) nézve elkülönítve foganatosítandók. Ha az egy-egy termelési időszakra kiterjedőleg a magyar korona országai részéről, valamint a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok részéről Boszniával és Hercegovinával a fenti határozmány értelmében megejtett mindkét leszámolás együttes eredménye szerint Bosznia és Hercegovina javára megtérítés lenne teljesítendő, a megtérítendő összeg a Boszniával és Hercegovinával való vámkapcsolat létesítéséről szóló 1879: LII. t.-cz. 13. §-a szerint az

e két ország részére a határvámjövedék közös bevételeiből 600,000 forinttal aranyban megállapított összegből, de csak 300,000 forint erejéig aranyban, levonatik, és mint visszatérített határvámátalány az osztrák-magyar monarchia két állama javára a quota arányában elszámoltatik. A megtérítendő összegnek aranyértékre való átszámítása évenként a termelési időszakok utolsó hónapjának lejártá után az illető termelési időszak hónapjaiban a vámilletékek fizetésére nézve megállapítva volt árkeletpótlékok átlaga alapján történik». Ily módon a fogyasztási adók ez irányban rendezettek, még pedig a cukor tekintetében 1899 augusztus 1., a szesz illetőleg 1899 szeptember 1., s a sör és ásványolajra nézve 1900 január elsejével kezdődőleg.

Az 1867 : XIV. t.-cz. értelmében Magyarországra nézve az az igazságtalan eljárás állt fön, hogy a vámok tiszta jövedelméből első sorban a közös vámvonalon átvitt, adó alá vetett tárgyak után járó adóvisszatérítések fedeztettek. A szesz, cukor s sör nem vitetett ki a quota arányában, az adóvisszatérítések tekintetében mégis annak arányában részesedett. Az 1878-iki kiegyezés ezt a visszás állapotot elismerte, s méltányolva Magyarország jogos kívánságait, ezt az ügyet kivette a közös költségek sorából, s a vám- és kereskedelmi szövetség pontjai közzé sorozta. Ezen kívül úgy az 1878-iki, mint az 1887-iki vámszövetség is — időközben Bosznia és Hercegovinára való tekintettel is — kimondotta, hogy «a közös vámvonalon át kivitt, adó alá vetett tárgyak után járó adóvisszatérítések, illetőleg adóleírások a magyar korona országai, továbbá a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok, valamint az 1879: LII. t.-cz. értelmében a közös vámterületbe beolvasztott tartományok: Bosznia és Hercegovina által egyelőre közösen, utólagos leszámolás és megterhelés mellett a következő határozatok szerint fedezendő. A magyar korona országainak, továbbá a birodalmi tanácsban képviselt királyságoknak és országoknak, valamint Bosznia és Hercegovina tartományoknak, az említett adóvisszatérítések, illetőleg adóleírások tekintetében való megterheltetése minden egyes adóra nézve, melyre ezen adóvisszatérítések, illetőleg adóleírások vonatkoznak, tudniillik a sörtermelés után járó fogyasztási adóra, a zárt városokban beszedett söradópótlékot kivéve, továbbá a szesztermelés és a répaczukortermelés után járó fogyasztási adókra nézve elkülönítve, oly módon vitetik keresztül, hogy mindegyik rész az egyes naptári évben fizetett

adóvisszatérítéseknek, illetőleg adóleírásoknak annyi százalékát tartozik viselni, ahány százalékát teszi ki a saját részlete, az ugyanazon naptári évben az illető adónemben valamennyi rész által elért összes nyers jövedelemnek. Nyersjövedelemnek azon adóösszegek tekintetnek, a melyek az illető naptári évben a kérdéses adónemben készpénzben vagy váltókban befolytak, mintán azokból az üzletakadályok folytán visszatérített adóösszegek levonattak. Az adóvisszatérítések illetőleg adóleírások iránti végleges leszámolás és kiegyenlítés évenként legkésőbb 12 hónappal az illető naptári év lefolyta után, a megvizsgált zárszámadás alapján történik. Mindazonáltal havonként ideiglenes leszámolások fognak megejtetni és pedig azon arány szerint, mely az azt mindenkor közvetlenül megelőzőtt végleges évi leszámolásnak alapjául szolgált.

Említettük már, hogy a későbbi időben a fogyasztási adók kérdése olyformán rendeztetett, hogy azt a fogyasztó állam kapta meg; a most vázolt rendelkezés a kívánalmaknak nem is felelt meg, jóllehet igazságosabb alapokon nyugodott, mint az 1867-iki rendelkezés, mert hisz kétségtelen, hogy az enemű adók akkor a legigazságosabbak, ha nem termelési, hanem tényleges fogyasztási adókká alakulnak. Az adóvisszatérítés ügyének rendezését tartotta egyébiránt szem előtt az 1899: XXX. t.-cz. 2. §-a, midőn a következő intézkedéseket statuálja: «A magyar korona országaiból, továbbá a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokból, valamint Bosznia és Hercegovina területéről a vámvonalon át kivitt fogyasztási adótárgyak után járó adóvisszatérítésekből, illetőleg kiviteli jutalmakból (melyekről jelenleg az 1887: XXIV. t.-cz. 2. §-ának a 11. cikkre vonatkozó határozmányai, valamint 22. cikkének határozmányai intézkednek), a magyar korona országai 1900 január 1-től kezdve csak azt a részt viselik, mely a saját ilyféle kivitelükre esik. A cukorgyártelepek részéről a cukoradótörvény 3. §-a értelmében netán megtérítendő cukorkiviteli jutalmi összegekben a magyar korona országai abban az arányban részesednek, a mely arányban ez országok a jelen szakasz első bekezdése értelmében a kiviteli jutalmakat az illető cukortermelési időszakban fedezni tartoztak, úgy hogy a magyar korona országai a cukorkiviteli jutalmaknak megállapított legnagyobb összegéből csak annyit viselnek, a mennyi saját cukorkivitelük arányában reájuk esik. Az 1900. évi január hó 1-től ugyanazon évi július hó végeig terjedő

időre az 1899—1900. czukortermelési időszakra eső jutalomtérítmények $\frac{7}{12}$ (hét tizenketted) része fog számításba vétetni». Így a fogyasztási adók ügye a maga teljes egészében rendeztetett: sok visszasságot szüntettek meg ez intézkedések, melyek egy méltányosabb eljárás korszakának kezdő pontját képezik.

A statisztikai anyag tekintetében az 1867-iki szövetség azt kívánja, hogy a két állam statisztikája egy főmunkába gyűjtessék össze. 1878-ban e kívánság módosul s csak a kereskedelmet és forgalmat illető anyag összesítése s közzététele kívánatik. Egyik kívánság sem teljesült, mert hisz mindkét állam statisztikai anyaga különállóan dolgoztatik fel, csak a két állam áruforgalma s a vasuti statisztika anyaga foglaltatik egy munkába. Az 1898-iki vámszövetség e kérdést már oly módon kívánja rendezni, melynek a gyakorlati életben való keresztülvitele biztosítva látszik, s a mely intézkedés rendeleti úton keresztül is vitetett. E szerint «mindkét állam ministeriuma az osztrák-magyar vámterület külkereskedelmére vonatkozó statisztikai anyagot kölcsönösen közölni fogja egymással, és gondoskodni fog, hogy az egy összmunkálatba foglaltassék és a történt megállapodások szerint közzététessék. Épúgy megfelelő intézkedéseket fognak tenni, hogy a kölcsönös közbenső áruforgalomra vonatkozó statisztikai anyag egyetértőleg megállapított elvek szerint gyűjtessék és mind két állam által külön-külön közöltessék.

Megemlítjük még, hogy a vámszövetség egy vám s kereskedelmi értekezletet is kíván alakítani, mely azonban tisztán csak előkészítő s tanácskozási természettel bír, s így a vámszövetség mikéntjére, a kormányok határozataira befolyással nem birhat. A vámszövetség szerint ugyanis «a nemzetközi kereskedelmi szerződések, a vámok, a közvetett adók és az ezen vám- és kereskedelmi szövetségben foglalt egyéb tárgyakra nézve, a törvényhozás és közigazgatás egyforma alapjainak előkészítése és közvetítése végett vám- és kereskedelmi értekezlet fog egybegyűlni, melyet a két részről való kereskedelmi és pénzügyi ministerek, s a mennyiben a tanácskozás tárgya a külföldhöz való viszonyt érinti, a közös külügyminister, illetőleg mindezek megbízottjai képeznek, s a melyhez, a hányszor a tárgy megkívánja mindkét államterületbeli szakférfiak s különösen a kereskedelmi kamarai tagok hivatnak meg. Mindkét fél ministeriumai, valamint a közös külügyminister fel vannak jogosítva, valahányszor

szükségesnek tartják, a vám és kereskedelmi értekezlet egybehívását igénybe venni, és az értekezleten való részvétel meg nem tagadható».

Ausztria s Magyarország közötti kiegyezés hatása gyanánt a két állam közös háztartása a következőkép alakult az utóbbi 15 évben (1900-ban csak a kezelési számadás adatai szerint).

	1886	1890	1895	1900
	ezer forintban			
Rendes kiadás	116,107	121,092	135,598	163,470
Rendkívüli kiadás	11,377	22,715	21,005	23,862
Összesen	127,484	143,807	156,601	187,332
A közös miniszteriumok s a főszámszék saját bevétele	2,979	2,897	3,095	5,998
Netto szükséglet	124,505	140,910	153,508	181,334
A netto szükségletet fedezték:				
A vámbevételek összesen	18,489	41,527	53,711	65,524
Százalékban	14'85	29'71	34'99	36'13
A quota arányában Magyarország	33,289	31,206	31,336	39,833
„ „ „ Ausztria	72,727	68,177	68,461	75,971

A teher tehát folyton növekszik, a mi mellett, sajnos, 1899-ben a vámbevételek csökkentek, a mi különben az ország nagyobb megterheltetésével is járt, mert hisz a közös költségek épen nem apadtak.

A közös háztartás kiadásainak és saját bevételeinek megoszlása a következőkép alakult:

1. Külügyminiszterium, pénzügyminiszterium, főszámszék.

	Külügyminiszterium					Rendes kiadásokból esett				
	Rendes kiadás	Rendkívüli kiadás	Összesen	Saját bevétel	Netto szükséglet össze- sen	%	Központi közigazgatásra	Diplomatára	Konzulatokra	Osztromagy. Lloydra
	ezer forintban						ezer forintban			
1886-ban	4461	47	4508	486	4022	3'23	1048	1244	869	1300
1890-ben	4521	332	4853	211	4642	3'29	1069	1207	949	1296
1895-ben	3890	105	3990	123	3872	2'52	1259	1499	1132	—
1900-ban	5019	187	5206	185	5022	2'77	1458	1848	1712	—

A közösügyi kiadások képe a hadügyieken kívül a fentiek szerint alakul: láthatjuk, hogy azok folyton emelkednek, ha olykor visszaesés is mutatkozik. De nézzük a hadügyminiszterium adatait:

Pénzügyminiszterium						Főszámszék				
	Rendes kiadás	Rendkívüli kiadás	Saját bevételek	Netto szükséglet összesen	%	Rendes kiadás	Saját bevételek	Netto szükséglet összesen	%	
	ezer forintban					ezer forintban				
1886-ban	2013	1	12	2002	1'61	131	2	129	0'10	
1890-ben	2006	—	8	1998	1'42	128	2	126	0'09	
1895-ben	2044	—	6	2038	1'33	129	2	127	0'08	
1900-ban	2167	11	41	2136	1'18	155	6	148	0'08	

2. Hadügyminiszterium.

Szárazföldi hadsereg					Haditengerészet			
	Rendes kiadás	Rendkívüli kiadás	Saját bevétel	Netto szükséglet	Rendes kiadás	Rendkívüli kiadás	Saját bevétel	Netto szükséglet
	ezer forintban				ezer forintban			
1886-ban	100,416	9,085	2383	107,118	9,086	2244	96	11,234
1890-ben	104,680	19,884	2566	121,998	9,757	2499	110	12,146
1895-ben	119,218	17,819	2865	134,172	10,317	3081	99	13,299
1900-ban	141,406	18,030	5502	153,836	14,720	5635	264	20,090

Együtt				
	Rendes kiadás	Rendkívüli kiadás	Saját bevétel	Netto szükséglet összesen
	ezer forintban			
1886-ban	109,502	11,329	2479	118,352
1890-ben	114,437	22,383	2676	134,144
1895-ben	129,535	20,900	2964	147,471
1900-ban	156,128	23,665	5766	174,027

A közösügyi bevételek s kiadások képe imígyen alakult: az emelkedés mindenütt nagymérvű, s az eléggé demonstrálja az ezekből ránk háramló terheket. Ha van valahol csökkenés, úgy az csak pillanatnyi. Egyébiránt erre is csak kevés eset van.

A bankügy a kiegyezéssel ugyan nincs szorosban kapcsolatban, de Magyarország s Ausztria együttesen intézkedik a bankkérdésben, mely a multban a paritásos jelleget nagyon nélkülözte. Az osztrák-magyar bank a pénzjegyekkel kapcsolatos ügyeket intézi, a mint azt már az előzőekből is láthattuk.

Hogy a bank egész működése szerves kapcsolatban álljon előttünk, az alkotmányos korszak ez irányú tevékenységét az alábbiakban kívánjuk adni:

Az alkotmányos korszak a bankügyet az absolut korszakból elintézve kapta örökségbe: az 1862-iki törvény a bank szabadalmát 1876 végeig meghosszabbítja. A bankjegy-kontingens 200 millió forintban lőn megállapítva: ha az ezt felül mülja, úgy a kérdéses mennyiség ezüsttel, esetleg $\frac{1}{4}$ részben arany-

nyal fedezendő. A mi a banknak államadósságát illeti, e tekintetben is új egyezmény lőn kötve, melynek értelmében azon tartozás 1866 december 31-ig, a banknak elzálogosított államjóságok eladása, a nála levő államkötvények értékesítése, úgyszintén készpénzfizetések által, a már említett 80 millió forintig törlesztendő. Ez a 80 millió állandó kölcsön marad, ha a bankrészvények évi osztaléka 7%-nál kisebb, úgy az állam azt 1 milliónyi maximalis összeggel kiegészíti. A készfizetések felvétele 1867-re volt tervezve, de azt az 1866-iki porosz-osztrák háború, s az újabb államjegykibocsátás elodázta. Az 1 és 5 frtos bankjegyek az 1866 május 5-iki törvénnyel az állam terhére vétettek át s így államjegyekké váltak; a bank köteleztetett azok 112'4 milliónyi összértékét az állampénztárnak kiadni. Mindezen felül a Komáromba szállított érckészletből, melyet a bank a háború kitörése után ott biztonságba helyezett, 30 millió szintén előlegezve lőn az államnak hadikárpótlás kiegyenlítésére. A bank kezelésében levő államjóságokat az állam 1866. és 1867-ben újra átvette.

Az 1866-iki nikolsburgi békeelőzmények, majd a prágai béke vetett véget a háborúskodásnak. Ennek következménye volt a pénzügyek rendezése, a mi az 1866. augusztus 25-iki törvénnyel meg is történt. 1867 január elsejétől kezdve ennek következményeképp az 1866-ban államjegyekké nyilvánított 1 és 5 forintosok, államjegyekkel váltattak be. Az 1866. július 7-iki törvény a bankot 200 millió hitel nyitására készítette, a melynek terhére egyelőre 60 milliót kellett a banknak utalványozni az állam részére: ennek államjegyekben való visszatérítése elrendeltetett. Ezen kívül 90 milliónyi 5 és 50 forintos kibocsátása rendeltetett el, hogy a nagyobb arányú forgalom kielégítést nyerhessen.

A sóbánya-jegyek legnagyobb hányada 100 millióban állapított meg, s az esetleges hiány államjegyekkel pótolható. Az államjegyek kibocsátását a bank óvással fogadta ép úgy mint az 1866. május 5-iki törvény 1 és 5 frtosokat illető rendelkezéseit, valamint a juliusi kölcsönadási kényszert.

Ilyformán az egész vonalon a papirgazdálkodás állt fönn. Ezt az 1867-iki kiegyezés nem érintette. Ellenben egy, Ő felsége által egybehívott értekezletből kifolyólag Lónyay és gróf Andrássy a következő kijelentést foglalták írásba: «A jegybankot illetőleg mi abban a nézetben vagyunk, hogy hasonló úton, mint

azt a tizenötös bizottság a *pragmatica sancti*óból folyó, de közös érdekű ügyekre nézve javaslatba hozta, elvi megállapodások szükségeseek, hogy az átmenet a most fennálló bankmonopoliumból egy, a birodalom különböző országai hitelviszonyainak inkább megfelelő jegybankrendszerre lehetővé tétessék».

A kiegyezés a kereskedelemügyről és a pénzrendszerről megemlékezik, a nélkül, hogy a bank ügyeit szabályozná. Ebből kifolyólag a két kormány 1867 szeptember 12-én a következő megállapodásra jutott: «Mindaddig, míg a birodalom mindkét felerésze egyértelmű megállapodás útján az osztrák birodalom bankjegyügyében új, törvényes határozatokat nem hozand, kötelezi magát a magyar ministerium, hogy Magyarországon jegybankot állítani nem enged, és az osztrák nemzeti bank jegyeinek kényszerforgalmát azonkép, mint az államjegyekét, valamint azoknak minden közpénztárnál leendő elfogadását úgy mint eddig föntartja, de annak határozott kikötése mellett, hogy a nemzeti bank köteleztessék arra, hogy Magyarországon annyi fiókbankot fog felállítani, a mennyit a magyar ministerium szükségesnek tartand, s ezeket a kereskedelmi forgalom igényének megfelelő dotatióval ellátja, továbbá alapszabályait oda fogja módosítani, hogy jogában legyen a birodalom mindkét felerészének értékpapirjaira, valamint egyéb szilárd hitelű s a börzén jegyzett értékpapirokra is kölcsönt adni».

A bank ügye ilyformán törvénnyel nem lőn rendezve: a 80 millió adósság ügye a továbbiakban nagy hullámokat vert, míg az végre a már előzőleg vázolt alakban rendeztetett.

A bank ügyei valami kedvezőek nem voltak, úgy hogy az 1867-iki s 1868-iki évek is veszteséggel végződtek. Hogy a bajok reparálhatók legyenek, Lucam vezértitkár javaslatára, a részvénytőkét 110 ¹/₄ millióról 90 millió forintra szállította le, s megengedetett, hogy a bankjegyfedezetül érczváltókat is használhasson, a mit különben 1870-ben júliusban, midőn a jegytartalék már csak 9 millió volt, egy ideig 33 millió forint erejéig érczkészletébe is beszámíthatott; ez az intézkedés 1871 márczius haváig maradt érvényben.

Miután a bank Magyarországgal szemben folyton ellenséges magatartást tanusított, az 1869-iki válság alkalmával a piacz igényeit nem elégítette ki stb., bankfiókokat felállítani nem akart, egy önálló magyar nemzeti bank felállítása tárgyában történtek előkészületek.

Általános volt a bank ellen az animozitás, mely nagyon is alapos volt. Ennek eredménye gyanánt a pénzügyminiszter az országgyűlés elé következő indítványt terjesztette: «Az országgyűlés egy szakbizottságot küld ki a végett, hogy kihallgatván a pénzügy, ipar és kereskedelem kitünőbb férfait, tekintettel a jelen pénzértékre, a tényleges viszonyokra és annak okaira, adjon indokolt véleményt az iránt, minő törvényhozási intézkedések létesítendők a jegybankügyben, hogy a rendszeres forgalom biztosítása mellett a hazai hitel szilárd, önálló alapokon fejlődjék». Az országos bankanket 1870 tavaszán kezdte meg működését. Az egész bankügyet alaposan megvitatta, kimutatta hogy a meglevő jegybank mennyire negligálja Magyarország ügyeit, melyen az ország érdekében változtatni lehetne. Szakértőket hallgatott meg; de az egész vitának semmi gyakorlati eredménye sem volt, már csak azért is, mert a többség a jegybankkal való méltányos egyezséget kívánta. Az országgyűlés jegybankügyi bizottsága 1871-ben nyújtotta be az országgyűlés elé jelentését. Határozottan rámutatott-e jelentésében a bizottság, hogy hitelügyünket máról holnapra rendezni nem lehet, mint némelyek hiszik, s hogy annak legbiztosabb alapja elsősorban is a valuta rendezése volna. Ausztriával való viszonyunknál fogva kívánatos volna, hogy a fenálló jegybank rendezze az egész kérdést, jóllehet az osztrák nemzeti bank eddigi kiváltságai hazánkban jogerővel nem birnak. Feltétlenül szükséges azonban, hogy a bank eddigi magyar ellenes politikájának vége szakadjon, mert az ország kedvezőtlen pénzügyi helyzetének csak a bank az oka. Mint a jelentés mondja: «a szakértők csaknem egyhangú nyilatkozata szerint két mód áll előttünk, hogy a bizonytalan s azért válságosnak mondható helyzeten segítsünk. Az egyik mód oly egyezség kötése, mely a nevezett bank szabadalmát 1876 végéig, a meddig a szabadságom ő felsége többi országaiban fenáll, a magyar korona országaira nézve is elismervén, ez országok részére, érdekeink kellő megóvása tekintetéből kellő befolyás kikötése mellett, fejlődő iparunk, kereskedelmünk hiteligényeink kielégítését, s a rendszeres pénzforgalmat biztosítani. A másik mód egy jegybanknak azonnali felállítása, ha másként nem lehet, ugyanazon alapokon, a melyeken az osztrák nemzeti bank jelenleg fennáll, jegyei kényszerű forgalmának biztosításával. Vannak ugyan a kik az utóbbi módnak, egy magyar jegybank rögtöni felállításának elsőbbséget adnak, az osztrák nem-

zeti bank iránti viszonyunk ideiglenes szabályozása fölött, a szakértők nagy többsége azonban, s az ipar és kereskedelmi kamarák általában úgy vélekednek, hogy az önálló magyar jegybank, vagy jegybankok ügye a jegybankügy természetének megfelelőbb alapon lesz elintézhető, a midőn az osztrák nemzeti bank szabadalma lejár, s addig a valuta rendezése és a hazai hitel önálló szilárd alapokra fektetése, s egyéb törvényhozói intézkedések által is előkészítetik. Ez időszak tartamán, az 1876. év végéig, az érintett szakférfiak és kamarák megkisérlendőnek vélik az osztrák nemzeti bank iránti viszonyunk olyatén szabályozását, a mely befolyásnak kikötése mellett pénzforgalmunk szükségleteinek és hitelünk igényeinek kellő mérvben megfelelnie». Majd azt mondja ez előterjesztés, hogy ha egyezés nem jönne létre, kötelezettsége lesz a törvényhozásnak «a valuta kérdésnek rendezését nem várva be, kereskedelmünk és fejlődő iparunk érdekeit, hazai hitelünk növekedő igényeit nagy áldozatokkal is megvédeni, s a rendszeres pénzforgalmat a magyar korona országai részére, ha másként nem lehet, önálló jegybank azonnali felállításával is biztosítani». Mert hogy a jegybank felállítható, azt a szakértők s a kamarák egybehangzóan elismerték.

Az egész ügyet tehát nagyon komolyan tárgyalták, s annak minden részletét megvitatták. Fentiekkel különben az egész ügy épen nem merítettett ki. Sőt az csak a kezdetnek volt tekintendő. 1872 február 15-én újból kezdődött a bankügyi vita az országgyűlésen, melynek magvát Trefort Ágoston következő határozati javaslata képezte: «A pénzügyminister utasíttatik, hogy 1. érintkezvén a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügyminiszterével, azzal egyetértőleg készítsen törvényjavaslatot a valuta rendezésének módjáról és terjeszsze azt a törvényhozás elé; s gondoskodjék, hogy addig is, míg ez megtörténhetnék, a bankjegyforgalom oly központi közeget nyerjen az országban, melynek igazgatósága annak idején törvényhozásilag jóvá hagyandó alapszabályai értelmében a magyar kormány törvényszerű felügyelete és ellenőrzése mellett függetlenül járjon el, és mely a magyar korona országai valódi hitel-szükségletének fedezésére megfelelő összegekkel rendelkezék». Az első pont megegyezik a bankügyi bizottság javaslatával, míg a második a bank ujabban megnyilvánuló fenyegető magatartása ellen foglalt állást. Tehát ha a megegyezés nem sikerül, úgy fennáll a második módja a kibontakozásnak. Csakhogy nem

említi e javaslat, hogy mi történik, ha az ideiglenes intézkedések lejárnak?

Trefort javaslata felett hosszú, sok tekintetben szenvedélyes vita keletkezett. A bank eljárása mindenesetre provokálta a radikális javaslatokat, miután Magyarország jogait respektálni nem volt hajlandó. Ezért azután a Deák-párt fenti — Trefort által körvonalazott — álláspontjával szemben, az ideiglenes intézkedések lejárta után Ghyczy Kálmán, a balközép vezére, a következő határozati javaslattal vélte a kérdést leghelyesebben megoldani: «A miniszterium oda utasíttatik, hogy az államjegyekből álló függő adósságunk megállapítására, vagy megosztására szolgáló rendszabályokra nézve ő felsége többi királyságai miniszteriumával az 1867: XV. t.-cz. 5. §-ának értelmében egyezményt haladéktalanul igyekezzvén létesíteni, még a jelen országgyűlés alatt törvényjavaslatot terjeszszzen elő, a valuta helyreállítása és egy önálló, jegyeit ércpénzzel mindig beváltó, s a magyar korona országainak mindazon vidékein, melyekben a forgalom érdekei igénylik, fiókokkal ellátandó jegybanknak Pesten oly módon leendő felállítása iránt, hogy az átmeneti nehézségek tekintetéből ily módon felállítandó jegybanknak szabaddalma lehetőleg rövidre szoríttatván, ennek elteltével a törvény általános rendeletei által szabályozott bankszabadság életbeléphessen». Ghyczy az egész ügyet hamarosan szeretné megoldani; a valutát azonnal helyreállítaná vagy ha ez nem volna lehetséges, úgy a bankjegyek alapjául államjegyeket kívánna tenni, hogy így a pénzügyek mi hamarabb helyre legyenek állítva. Az osztrák nemzeti bankkal karöltve ha lehet, a nélkül ha kell. Az országgyűlés Trefort javaslatát fogadta el, mely megmentette a pénzügyi rendezést az 1873-iki válságtól, mely az egész rendezést elsodorta volna. Ghyczy az északamerikai Egyesült Államok államadósságainak ércpénzzel való beváltása folytán előálló pénzbőségben hitte a valutarendezés garantiáját, mely az államjegyek disagióját egész eltüntette. Ez azonban nem lett volna elég realis alap; a legcsekélyebb rázkódtatás magával sodorta volna az egész rendezési műveletet.

A magyar kormány a határozati javaslatot a bankkal közölte: kijelentette, hogy az ország a bank szabadalmát kész biztosítani, ha a bank a quota arányában dotálja a Pesten felállítandó igazgatóságot, s a magyar bankfiókokat, s ha ez igazgatóság a magyar kormány felügyelete alá helyeztetik. Kész továbbá az ideig-

lenes egyezséget is megkötni, a mely után megindítja az 1876 végével lejáráó bankszabadalom meghosszabbítása iránti tárgyalásokat.

Miután a bank semmi engedményt nem tett, sőt hitel megvonással, illetve a hitel tovább nem terjesztésével fenyegetődzött, 1872 október 14-én a közös minisztertanács azon megállapodásra jutott, «hogy azonnal kezdessenek meg a nemzeti banknak a szabadalom lejárta utáni viszonyának végleges megállapítása iránt a lehetőleg gyorsított értekezletek, melyeknél mint elmozdíthatatlan czél megállapítva maradjon, hogy az érték egysege biztosítva legyen és mindaz kizárassék, miből a monarchiában forgó fizetési eszközöknek egyenetlen értéke származhatnék; továbbá hogy a cs. kir. pénzügyminiszter közvetítését oda irányozza, hogy a nélkül hogy a bankkal továbbra terjedő megállapodások befolyásoltassanak, a magyar fiókoknak adandó dotatiók azonnal oly mérvben emeltessenek fel, mely szükséges arra, hogy a magyar fiókok dotatiójának aránya úgy álljon, mint az 1869 szeptember végével állott». A bank emelte is a dotatiót, de nem annyira, mint kellett volna.

A kibontakozás útja még épen nem látszott: a helyzet a bizonytalanság képét mutatta. A bank ereje tudatában jogaiból engedni nem akart, míg Magyarország méltányos kívánságait tolta előtérbe. Ennek következménye volt, hogy Csengery és Lukács Antal 1872-ben egész tervezetet dolgoztak ki, mely azonban nem vitetett keresztül. 1873-ban Kerkápoly nyújtott be egy törvényjavaslatot egy nagy bankintézetről, mely nem lett volna jegybank, de egész 50 millióig felemelhető alaptőkével alakult volna az 1873:XXVI. t.-cz. értelmében; de az nem lett megvalósítva. 1873 decemberében tartott üléséből kifolyólag azután az osztrák nemzeti bank eddigi szabadalma meghosszabbítását kérte. Hosszas tanácskozások folytak ez időponttól fogva, mely alatt a bank szabadalma időről-időre meghosszabbíttatott, míg végre az új szabadalom 1878 július havában 1887 végeig megadatott.

A tárgyalások folyamán a magyar kormány első sorban egy magyar nemzeti bank felállítását kérte, az osztrák nemzeti bank részvénytársaságtól. A tagadó válasz után a paritás álláspontjára helyezkedve két bankintézet létesítését követelte, egyikre a magyar, másikkra az osztrák kormány gyakorolt volna befolyást. A bank ellenállása folytán ez sem valósulhatott meg.

A hosszú meddő vitatkozás után végre szentesítést nyert az 1878-iki banktörvény, melyben kimondatott, hogy «az osztrák-magyar monarchia mindkét államát önálló jegybankok felállítása tekintetében megillető és kölcsönösen elismert jog, a legközelebbi 10 évre igénybe nem vétetvén, az 1878 július 1-től 1887 deczember 31-ig terjedő időre egy osztrák-magyar bank létesítése határoztatik el, és ennek a törvény kiegészítő részét képező alapszabályokban foglalt szabadalom adatik».

Az új bankkal szemben általános volt a törekvés, hogy az mennél jobban illeszkedjék a fenálló állapotokba, s minden rázkódtatás nélkül nyerjen érvényesülést, de azért a dualisztikus álláspont s a paritás a kellő módon kidomborodjék. Úgy Budapesten mint Bécsben főintézet székelt. Hazánkban fiókéntézetek felállítása lett kötelező. Nem tartjuk szükségesnek itt a bank szervezetének mikéntjét bemutatni: annak egészében érvényesülést nyertek egyébiránt a főbb magyar szempontok.

A leszámítolási és kölcsönüzletek lebonyolítására Magyarország 50 milliót kapott, sőt szükség esetén ez összeg nagybitható is. E dotatio határa gyakran s tetemesen túl lőn lépve: így 1884 október 4-én mint a 10 éves bankszabadalom legnagyobb összegét 66 milliót találunk: ez 1893-ban 120 millió.

Az érczczel fedezett jegykontingens újból 200 millióban lőn megállapítva.

1877-ig bezárólag Magyarországbán 1867 óta folyton csak 6 fiókéntézet állt fenn: 1878-ban kapott egy főintézetet, a melyen kívül ez évben csak 5 fiókja volt a banknak.

Az 1887—1897-ig megújított bankszabadalom a régi állapotot hagyta fenn. A bankjegyfedezetre vonatkozó utasítást azonban megváltoztatta. Az 1862 óta fennálló rendelkezések alapján eddig a 200 millión felüli minden jegy érczczel volt fedezendő: a törvény újabb intézkedései értelmében a forgalomban levő összes bankjegyek legalább két ötödrészben érczkészlet által fedezendő, a bankjegyforgalom többi része bankszerűleg fedezendő. Ez az intézkedés tehát lényegesen eltér az eddigi, a Peel acta alapján álló rendszernek. Ha a 200 milliónyi kontingentált összeget a forgalomban levő bankjegy meghaladja, úgy attól 5 % bankjegyadó fizetődik 70:30 % arányában a két kormánynak.

1887-ben 1 főintézet, 17 fiók, s 59 mellékhelye volt a banknak hazánkban, míg 1897-ben 23 bankintézetet, s 80 mellék-

helyet találunk, Ausztria 35 bankintézete s 65 mellékhelyével szemben.

A valutareformból kifolyólag a banknak aranygyűjtésre volt szüksége, a mit az 1892-ik évtől a valutareform kezdetének évétől folytatott. Aranyrudakat kezdett vásárolni, valamint az árszabássszerű aranyvásárlásokat is megkezdette: viszont az 1894 július 24-iki egyezmény értelmében államjegyek beváltására fordított ezüst pénz s bankjegy ellenében a két kormánytól húsz koronásokban 160 millió forintot kapott. Ezek következtében az aranykészlet folyton emelkedett. Az arany és aranyváltók az 1892-iki valutatörvények életbeléptetésének idején (aug. 11.) az új pénzláb szerint átszámítva az addigi könyvértékhez képest 13.525,166 forintot eredményezett többlet gyanánt.

A bankszabadalom 1897-ben járt le, de még az év őszén is, az 1894-ben megindított tárgyalások eredménytelenek voltak, úgy hogy a magyar kormány 1897 december 30-ikán a bankkal a statusquo fentartására egyezséget kötött, mert a bank szabadalmának egy évi ideiglenes meghosszabbítása tárgyában alkotott törvényjavaslat csak 1898 január 22-én lépett életbe. Ennek lejártával egy újabb törvény 1899 végeig tartotta érvényben a bank szabadalmat: ez Ausztriában császári rendeletek segélyével volt csak biztosítható, mert a parlamenti kormányforma szabályos működését belzavarok megakasztva tartották.

A bankszabadalom megújítása körül folytatott tárgyalások 1898 márczius havában fejeztettek be, a minek megtörténte után a törvényjavaslatot a törvényhozás elé terjesztette mindkét kormány. Az eszközölt módosítások minden tekintetben «határozottan kifejezésre juttatják, hogy a bank két teljesen egyenjogu, a banktörvényhozás terén mindenkép önálló államtól nyeri szabadalmát és ezért a jegybank köteles a két állam közgazdaságát minden megkülönböztetés nélkül egyaránt szolgálni.» A magyar szempontok minden tekintetben jobban kidomboríttanak, a magyar befolyás a főtanácsosok ügyköre tekintetében (fele magyar, fele osztrák állampolgár) biztosítatik. Igazgatóság, alkormányzók a tett intézkedések folytán mindkét állam érdekeit egyformán tartoznak figyelemmel kísérni. Az igazgatóságok «a hitel igénybevételét minden irányban ellenőrzik, s az e tekintetben szükséges intézkedéseket megteszik». Jogosítva vannak továbbá az igazgatóságok «nekik alkalmasaknak tetsző helyeken a leszámítolási üzlet számára bankmellékhelyeket felállí-

tani,» s a főtanács jóváhagyása nélkül váltóbirálókat kinevezni. Az állam az állami pénzügyek megfelelő elintézése czéljából magának a legszélesebb körű beleszólási jogot biztosított.

A banktörvény értelmében a részvényeseket megillető praecipuum a tiszta jövedelemből fizetendő 4 %-ban állapíttatik meg. A részvénytőke 110 millió forintra emeltetett, a mi, mint tudjuk, 1868-ban 110 $\frac{1}{4}$ millió volt: ez olyformán történt hogy 15 millió a tartalékalapból leiratott s a részvénytőke javára iratott. A 4 %-os részvény osztalék után az eddigi 8 % helyett 10 % jó a tartalékalap javára, s 2 % úgy mint eddig, úgy ezentúl is a nyugdíjalapnak utaltatik át. Ha az osztalék nem éri el a részvénytőke 6 %-át, úgy a tiszta jövedelem a két állam között feleztetik; ha azt meghaladja, úgy a maradék $\frac{2}{3}$ -a a két államnak adatik $\frac{1}{3}$ -a a részvényeseké lesz. Úgy e nyereségy-pénzt, mint a jegyadót, s a felmondott, de be nem váltott koronaértékű bankjegyek összegét a két állam a továbbiakban nem 30:70 százalékban kapja, hanem oly arányban, a mikép a bank adóztatásra kerülő jövedelme a két államban adóköteles, s az készpénzben kifizetendő. Ez Magyarországra mintegy 10 %-kal nagyobb nyereségyrészesedést jelent a jövőben.

A mi a bankadósságot illeti, az új szabadalom kezdetén az osztrák kormány ezen kölcsönre 30 millió forintot fizetett le 20 koronás aranyakban, viszont a bank a tartalékalap terhére további követeléseit 30 millióra szállította le, a mi a szabadalom ideje alatt kamatmentesen meghagyatott. A bank továbbá az 1892-ben mutatkozó fentemlített 13.525,166 forintnyi érték-többletet, kiegészítve ezt külföldi piacokra szolgáló váltókkal 15 millióra, a tartalékalapból az érczkészletbe tette át.

Ezüst öt koronások veretésére külön egyezmény alapján a két állam 32 millió frtot fizet a banknak 20 koronásokban.

Jogosítva van a két állam a szabadalom lejártakor, vagy ha a banktársaság előbb feloszlana, úgy előbb is a banküzletet átvenni: a most az osztrák magyar bank kebelében mintegy külön fennálló jelzálogüzlet a banktársaságé marad. Az átvétel a mérleg álladékaiban és értékeiben történik: átvéttetik a szolgálati személyzet, a nyugdíjalap s a nyugdíjszolgálat is. A 105 milliónyi részvénytőkén kívül még 9 millió forint, vagyis részvényenkint 60 frt felpénz fizetődik, a mi mellett a tartalékalap is a részvényeseké marad, ha csak az az átvétel időpontja előtti veszteségek fedezésére nem szükséges. Ha a szabadalom lejár,

az meg nem újjítatik, s a két állam a bankot át nem veszi, úgy a jegyüzlettlől eltekintve a bank tovább is fenállhat minden külön engedély nélkül, ha alapszabályai az állam törvényeinek, melyben a bank székel, megfelelnek.

A bankszabadalom 1909 januártól 1910 deczember 31-ig szól; de ha a vám- és kereskedelmi viszonyoknak az 1899: 30. t.-cikkben foglalt szabályozása az 1907. év végén hatályát veszti, s a két kormány legalább a bankszabadalom lejárta napjáig a vámügyek közösségét meg nem hosszabbítja, úgy a bankszabadalom 1907 végén megszűnik. Kárpótlás gyanánt azonban a részvényesek minden egyes részvény után 11 frtot kapnak.

Jegykibocsátásunk tehát a kormány felügyelete alatt az osztrák-magyar bank által gyakoroltatik, s gyakoroltatott a múltban; a több bankrendszer nálunk nem ismeretes, míg például Németországban, Olaszország s Svájcban, vagy az Egyesült-Államokban (1898-ban 3600 «nemzeti bank» volt) ilyenek állnak fenn. Az ily központi bank, mint a mienk, kétségtelenül egységesebben járhat el minden tekintetben, mint a decentralizált jegybankok összesége, de az utóbbiak nagyobb agitálást fejthetnek ki, az állammal egy-egy oly sok érdekszál nem köti össze, függetlenebb, s esetleg a hiteligényeket jobban kielégíti. Egyébiránt e tekintetben a múlt hagyományai, a berendezkedés is sokat határozhatnak, s tagadhatatlan, hogy a megfelelő körültekintés, ellenőrzés, mind a két rendszer előnyös hatásait kidomboríthatja, s hátrányait elnyomhatja.

A forgalomban levő papírpénz összege és az államjegyek értéke, az arany s ezüst árfolyammal kapcsolatban, a következő volt az alkotmány helyreállítása óta:

	1867	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900
	ezer forintban							
A közös jótállás alá eső államjegyek összege	313.1	352.1	346.5	327.7	338.2	370.4	193.5	112.0
Az osztrák államot terhelő sóbánya-jegyek összege	98.9	59.9	66.5	84.3	73.7	41.6	41.3	—
Bankjegyforgalom	247.0	296.9	286.2	328.6	363.6	445.9	619.9	747.4
Évi átlagos aranyárfo-lyam %-ban	126.50	124.13	111.63	117.25	123.50	113.00	121.92	120.63
Évi átlagos ezüstárfo-lyam %-ban	128.8	122.2	103.4	99.6	97.6	87.8	—	—

A magyar állam pénzügyeinek folytonos javulását állíthatjuk oda kísérőül e számoknak az utolsó évtizedben; de bizonyóságot tesznek a számok arról is, hogy a bank igénybevétele folyton nagyobb s nagyobb mérveket öltött. Az államjegyek összege körülbelül egy lustrum alatt a harmadrészre süllyedt, a mi az osztrák sóbányajegyekre is elmondható. De nézzük ezek után az osztrák-magyar bank mérlegét az utolsó 15 évben:

	1886—90	1895	1900
<i>Vagyon:</i>		<i>ezer forint</i>	
Részvénnyitőke	90,000	90,000	105,000
Tartalékalap	18,670	32,458	5,141
Bankjegyforgalom	413,823	619,854	747,011
A két állam pénzügyikormány. számlakövetelése	—	2,633	86 827
Azonnal visszafizetendő idegen pénzek:			
Girotartozások	5,363	12,619	24,368
Esedékes záloglevelek	1,763	695	322
Fel nem vett záloglevél kamatok	78	44	28
Fel nem vett részvényosztalékok	48	44	47
Bankutalványok és egyéb tartozás	1,425	12,523	47,779
Záloglevelek	96,935	128,541	142,947
Zálogleveleknek a zárlati évbe tartozó még nem esedékes kamatai	1,086	1,310	1,488
Nyugdíjalap	3,999	5,278	5,470
Egyéb tartozások	5,103	3,425	7,568
Átvitelek a jövő évre	1,906	1,639	1,386
Tiszta jövedelem	6,678	7,086	8,255
Összes tartozások	646,877	918,154	1,138,637
 A záloglevelek a jelzálogkölcsonök %-ában	92·6	95·7	98·8
 <i>Teher:</i>			
Érczkészlet: arany	61,014	244,091	459,803
" külföldre szóló aranyváltó	18,132	6,827	29,996
" ezüst folyó pénz	153,123	126,603	119,251
Összesen	232,269	377,521	609,050
 Államjegyek	5,224	13,753	34,557
Leszámított váltók, közrakt. jegy. értékpapir	163,762	219,475	227,751
Kölcsonök kézi zálogokra	31,804	46,275	33,571
Az osztrák állam tartozása	79,043	76,322	30,000
Jelzálogkölcsonök	104,086	134,290	149,808
Tőzsdeszerűen vásárolt záloglevelek	5,236	8,731	11 659
A tartalékalap értékpapirjai	12,152	18,848	4,636
A nyugdíjalap	3,884	5,175	5,389
Épületek és leltári tárgyak	2,918	4,886	8,868
Egyéb követelések	3,288	10,186	18,977
Kifizetett osztalék az év közepén	2,250	2,250	2,100
A nyugdíjalapot illető rész a tiszta jövedelemből	64	103	487
A két államkormányt illető rész a tiszta	237	339	1,784
Összes követelés	646,877	918,154	1,138,637
 Az érczkészlet aránya a bankjegyforg. %-ában	56·1	60·9	81·5

A banknak eme mérlege a két állammal való kapcsolatot bizonyos oldalról eléggé kidomborítja. De láthattuk az előzőkből, hogy a bankhoz való viszonyunk a körülmények egybejárása folytán Ausztriával is összeköttetésbe hoz, s így a közös ügyektől eltekintve, időközönként szabályozásra szorul a két államnak a bankügyekből kifolyó viszonya is.

Quota, vámszövetség s bank tehát az a háromszoros kapocs, mely bennünket Ausztriához fűz. A múltban sok méltánytalanság esett meg ezekből kifolyólag hazánkon, s az újabb időben, midőn mindjobban megnyilvánul a jogos követelések hatása alatt a dualizmus érvényesülése, a paritás, rekriminációk esnek Ausztriában, melyek Magyarország túlzásairól, méltánytalan követeléseiről beszélnek. Viszont nálunk az osztrákok túlzott követelése képezik panasz tárgyát. Izgatások tágítják azt a kapcsolatot, mely a két államot egymáshoz fűzi, úgy, hogy a hatvanhetedik alap fenntartását úgy látszik főképp Magyarország békés működése, tevékenysége teszi csak lehetővé. Ez a helyzet a XIX. század végén. A több mint harminczhárom éves kiegyezés fonálán eljutottunk ama pontig, midőn Magyarország állampolitikai érettsége adja a főerőt, s tartja fenn az egyensúlyt a két államtest között, miközben a két állam mérlege Magyarország felé billenti azt a serpenyőt, mely az alkotmányos erőt, (a külpolitika irányában is), s az erőteljes kormány formát tartalmazza.

II. ÁLLAMHÁZTARTÁS.

A) Állami hitel és pénzügy.

Az alkotmányosság helyreálltával természetesen Magyarország pénzügeit is önállóan kezdte intézni. Ha egy állam kölcsönök nélkül korszakunkban meg nem állhat, úgy az fokozatosan mondható el egy oly országról, mely a berendezkedés küszöbén állva, századok mulasztásait akarja pótolni, századok elhanyagolt kulturális tevékenységének hiányát akarja egy csapással megszüntetni.

Jóllehet, régibb terhet, s nem újabb kölcsönt képezett, első sorban a földtehermentesítési kölcsönt említjük fel, mely az alkotmányos korszakot egy nagyarányú megterheléssel súj-

totta. Az 1853-iki patens nyomán lőn az úrbériséggel kapcsolatos terhek megváltása keresztülvéve, jöllehet, azt már az 1848-iki törvények kimondották. Az összes földtehermentesítési kötvények értéke, — úgy az erdély- mint a magyarországiakat illetőleg, melyeket az abszolút kormány külön bocsátott ki — 234.295,260 frtot tett ki 1867-ben 5% kamatozás mellett. 1888-ban azután a még fennálló 172.575,285 frtnyi törlesztetlen földtehermentesítési tartozás 4%-uvá konvertáltatott. Miután ez a tartozás nem az egységes Magyarország által bocsátatott ki (különben is legnagyobb része nem is került a pénzpiacra) a magyar államhitel szempontjából szóba nem igen jöhetett.

Az első kölcsöne Magyarországnak a vasúti kölcsön volt. A vasútügy terén nagyon el volt még maradva az ország, jöllehet, mint az előzőekből láttuk, már 1867 előtt is nagyarányú tevékenység volt e téren tapasztalható. Ez azonban vajmi kevés gyakorlati eredményt tudott felmutatni, mert hisz a multban e tekintetben semmi sem történt. Az egész ország úgyszólván teljesen vasút nélkül állott, a minek nagy része volt hátramaradásunkban. Egyébiránt a későbbi években ép ama hatalmas fellendülés, mely a vasútépítés terén mutatkozott, lett jórészt oka a pénzügyek válságos állapotának. Rengeteg befektetéseket eszközöltek, a vasútépítés roppant kiterjedést vett, a mi az államot pénzügyileg azért érdekelte, mert úgy mint a külföldön, nálunk is a kamatbiztosításra fektetett magánvasutak rendszere volt uralkodó. Miután a példák alapján veszélytől tartani nem lehetett, az állam egymás után engedélyezte a kamatbiztosításon alapuló vasutakat, a mi a továbbiakban rengeteg terhet nyomott vállaira. Engedélyezve s építkezés alatt álltak korszakunk elején számos vasútvonalak: abból azonban az állam is ki akarta részét venni. A vasúti kölcsön felvételére az 1867: 13. t.-cz. hatalmazta fel a kormányt.

A vasúti kölcsön 60 milliónyi tényleges kölcsön felvételére szólt, 50 évi törlesztésre, évi 4.650,000 ezüst forint, vagy 11.625,000 frank évi 5% kamat- s tőkefizetés mellett. A kormány 85.125,600 frt névértékű hollandi forint, frank, font sterling, s ezüst frtra szóló kötvényt bocsátott ki, melynek biztosítására lekötettek az építendő vasutak és csatornák, de e mellett az állam összes jövedelmeivel is kezeskedett a kölcsönért.

Az értékesítés 1868-tól 1872-ig öt részletben 71·15—75·3% mellett történt, a következő részletezés mellett:

	Kibocsátott névérték frt	Eladási ár- folyam százalék	Befolyt készpénzben ezüstben frt	bankértékben frt
1868-ban	41.728,680	71'15	29.690,375'91	34.999,965'67
1869-ben	15.011,760	71'28	10.701,238'66	12.993,183'—
1870-ben	3.722,400	74'74	2.782,193'81	3.347,400'—
1871-ben	19.800,000	74'03	14.659,080'38	17.353,680'—
1872-ben	4.862,760	75'03	3.648,540'—	3.975,045'08
Összesen	85.125,600	72'22 átlag	61.481,428'76	72,669,273'75

E mellett a kibocsátási költségek 3.700,095 frt 66 krt tettek ki, s így ennek levonásával maradt 68.969,178 frt 19 kr. E kölcsön kamatja 6'92%-ot tett ki, míg ha a törlesztést is beleszámítjuk, úgy 8'07%-ot kapunk; az aránylag nagy kibocsátási költség egyébiránt a kamatot tetemesen emelte. A tiszta készpénzhez képest az árfolyam 81'02 volt.

Ez a vasúti kölcsön nem maradt fenn az eredetileg tervezett ötven évig, mert az 1888-ban konvertálva lett. Ez idő alatt eme kölcsön árfolyama az év utolsó napján volt:

1871-ben	109'75 frt	1885-ben	152'00 frt
1875-ben	101'00 „	1888-ban	144'00 „
1880-ban	126'50 „		

Daczára annak, hogy e kölcsön az ország első kölcsöne volt, s viszonyaink még teljesen rendezve nem voltak, az körülbelül oly feltételek mellett jött létre, mint Ausztria az időbeli kölcsönei. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a kibocsátás körülményei valami kedvezőek voltak, hisz láthatjuk az előzőekből, hogy a feltételek meglehetősen terhesek voltak — a mi mellett különben oly nagy hasznot mégsem biztosítottak, mint Ausztria egyik-másik papírosai. Hisz az osztrák metalliquesok, melyek 5%-osak voltak tulajdonkép, 58%-os árfolyam mellett 8'5% kamatjövedelmet biztosítottak.

E kibocsátásunknál egyébiránt meg lehetett látni azt is, hogy pénzügyeinkhez a külföldnek valami nagy bizalma nincs, mert hisz az aláírások tekintetében Párisban hazánkat nagy kudarcz érte.

Az 1868-ik évben a szőlődézsma váltságot rendezi a törvényhozás. 1853-iki nyílt parancs értelmében ugyanis, csak az úrbéri telekhez tartozó szőlők tartozásait szünteti meg, s az úrbéri kapcsolat megszűnése után, csak ezen szőlők váltak birtokosaik korlátlan tulajdonaivá. Minden más szőlőtől a továbbiakban is fenmaradtak a szolgáltatások. Ezeket váltotta meg az 1868 : 29.

t.-cikk. A két megváltás között azonban az a különbség, hogy míg az előbbi az ország jövedelmeiből teljesítették, addig az utóbbit, vagyis a nem úrbéri természetű szőlők megváltását, az ország közvetítése mellett a birtokos tartozott végezni. A kettő között óriási tehát a különbség.

A szőlődézsma-váltásot rendező törvény értelmében a szőlő-birtokosok minden tartozásai megváltatnak. A váltáságtőke az évi tartozás húszszorosságában állapított meg, melyből azonban beszedési s kezelési költség czimén egy bizonyos hányad levonatot.

A váltáságösszegre jogosultak «jelzálogos váltásági kötvényeket» kaptak, melyek 5%-ot kamatoztak. A váltáságkötelezettek viszont tartozásaikat évente az ország javára törlesztették, még pedig 5%-ot kamat, $2\frac{1}{2}\%$ -ot tőketörlesztési járulék s $\frac{1}{2}\%$ -ot költség czimen, s így az összes váltáságtartozás 22 év alatt megszűnik, jóllehet ez hamarabb is kifizethető. A tartozás dologi terhet képez, s minden követelés fölött elsőbbséggel bír. A tartozások már 1868-ban megszűntek, s a megváltás kötelező volt, úgy, hogy az eddigi viszony a két érdekelt fél kölcsönös beleegyezése mellett sem volt fentartható. 1869–90 között összesen 25.766,890 frt névértékű kötvény lőn kibocsátva, mely 1891 január elsejére teljesen törlesztetett. Azoknak árfolyama az év végén volt:

1871-ben	75'50 frt	1885-ben	98'00 frt
1875-ben	74'25 "	1888-ban	98'25 "
1880-ban	94'71 "		

E kötvények kibocsátása tehát tulajdonkép nem is volt kölcsön az állam szempontjából: az csak annak közvetítésére vállalkozott e hitelművelet lebonyolításával.

Az 1870-ben felvett nyereménykölcsön tulajdonkép szintén nem az állam, mint ilyen, szempontjából történt, a mennyiben annak összege a fővárosban tervezett átalakítások foganatosítására volt rendelve. 24 millió forint erejéig hatalmaztatott fel a kormány sorsjegyeket kibocsátani, olyformán, hogy ez összegnek a maga egészében be kellett folyni. A kölcsön 50 évre szólt, mely idő alatt az államnak évente 1.224,000 frtot kellett fizetnie félévi egyenlő részletekben. Ebből a kölcsönből fedeztetnek: 1. a Lánchíd megváltása; 2. egy vagy két híd építése; 3. a Duna folyamnak Pest határai között való szabályozása; 4. a fővárosban

a megfelelő szélességű fővonalak nyitása; 5. fölvételek, tervek, kisajátítások s más előmunkálatok költsége. Ellenben az évi járadék fedezésére szolgálnak a Duna-hidak jövedelme, a vasúti kölcsönből épített összekötő-hidon átszállított áru mázsája után fizetendő egy krajczárok összege, az osztrák államterületen székelő közös vállalatok községi pótdója, a kölcsönből építendő rakpartok jövedelme, a szabályozások által nyert terhek eladásából befolyt jövedelem s az időközi: a fenmaradó hiányt az állam más irányú jövedelmeiből pótolja.

A nyereménykölcsön 30 millió forint névértékben 80%-os árfolyammal bocsátatott ki: az év végén e kölcsön árfolyama a következőkép alakult:

1870-ben (befizetés 75 frt)	66'00 frt
1875-ben (befizetés 1871-től 100 frt)	77'00 "
1880-ban	108'50 "
1885-ben	118'25 "
1890-ben	134'50 "
1895-ben	150'00 "
1900-ban	166'00 "

Ily módon, vagyis e nyereménykölcsön kibocsátásával meg volt vethető a főváros rekonstrukciójának alapja, mely a kezdet nehézségeiből kivezetett.

Mindeddig semmi nagyobb pénzügyi kalamitás nem érte az országot. A vasúti kölcsönberuházásra volt szükséges, a mi különben a nyereménykölcsönre is elmondható. A pénzügyi bajok azonban lassankint kezdetüket vették. Szükséges is lett rövidesen a költségvetés fedezésére kölcsönhöz nyúlni kincstári utalványok alakjában. Ugyanis az 1869-ik évi költségvetés rendkívüli szükséglete s fedezete között 8.400,000 frt hiány mutatkozott. Ennek pótlására felhatalmazza az országgyűlés a kormányt a fedezetre szoruló összeg erejéig a díjak, bélyegek s illetékek hátralékai-ból eredő s jórészt jelzálogilag is biztosított követeléseai alapján a kérdéses összegnek a szükséglethez képest kamatozó kincstári utalványok kibocsátására. Ezek azután abban az arányban vált-tatnak be, a mint a fedezetül nyújtott követelés az állampénz-tárba befolyik.

Az 1869-ik évvel veszik azután kezdetüket a nagyobb kala-mitások, melyek végeredményükben az állam alapjának meg-rendítésével fenyegetnek. A véletlen sok oly körülményt hoz

össze, melyek egymagukban is mélyreható változtatásokat idézhettek volna elő. A rossz termés, kolera s az inség, már magukban véve is nagy súlylyal nehezednek a mérlegbe. Ehhez jött a német-francia háború, mely a pénzügyekre is érezteti hatását, az 1869-iki válság, a keleti vasút bonyodalmai, a dalmatiai forrongás, mely az új politikai korszakot mind kedvezőtlenül befolyásolja, s a melyek mind a kormány hatalmi körén kívül álló tényezőktől függnék. Kétségtelen azonban, hogy a kormány is követ el hibákat; ne feledjük el azonban, hogy e hibák többnyire csak a viszonyok sajátos alakulásai mellett válnak ilyenekké, s kedvezőbb gazdasági helyzet mellett csak a fokozottabb haladás alapkövei lehettek volna. Kerkápoly pénzügyminisztersége egyesítette magában a pénzügyi kalamitások legnagyobb hányadát. A hiba csak az volt, hogy a helyzet válságossága mellett nagyobb vigyázattal nem járnak el az ügyek intézésénél. A vasutak építését tovább is egyre-másra engedélyezik: építik a fumei kikötőt, vízszabályozási munkálatokat kezdeményeznek, a mi mind közbejátszik a pénzügyek hátrányos alakulására. A pénztári készletek 1869 végén még 53 millióra rúgnak; 1870-ben nem tesz az ki többet 10·6 milliónál. Az adóságok mindjobban fokozódnak, az egyes évek folyton veszteséggel végződnek. Kényszerülve van az ország 30 milliót, majd 54 milliót kölcsön venni, mely után 153 millió frtnyi kincstári utalvány kibocsátása következik stb.

A 30 milliós kölcsön felvételére az 1871 : XLV. t.-cz. hatalmazta fel a kormányt. Eme 30 millió névértékű kölcsön 22.575,000 forint tényleges kölcsönt jelentett, melyet 32 év alatt kellett törleszteni 5% kamat mellett; ez a kölcsön azonban 1888-ban konvertáltatott. A fenti ezüstben befolyt összeg (75·25% árfolyam mellett) 10·11% agio mellett 24.945,375 forintot tett ki bankértékben, a melyből a költségek levonása után 24.859,214 forint maradt; így tehát ez 5%-os kölcsön tényleg 6·65%-ot hozott.

Ugyanezen évben a gömöri iparvasútak költségeinek fedezésére is kölcsönt vett föl az állam. 6.624,300 forintról szóló ezüst záloglevél lőn kibocsátva. Ez az összeg 79%-os árfolyam mellett vétetett meg az Union-bank által, a mi a 21½%-os agio mellett 95·98½ adott, vagyis 5.862,009 forintot. Ezüstben ez 72—83·33-at, vagyis 6.624,300 forintnyi ezüst kötvényért 1.799,601 forint 50 krajczár kibocsátási veszteség mellett, 4.824,698 forint 50 krajczárt tett ki ezüstben. 100 forint után

a kamat 7 forint 56 krajczár, a mennyiben az utóbbi ezüstmennyiség után 6·8649%, a kibocsátási veszteség után viszont a hányad 0·6921%. Ez a kölcsön is konvertálva lőn 1888-ban.

A költségvetés hiányainak fedezetére hatalmazza fel az 1872 : XXII. t.-cz. a kormányt «54.000,000 ezüstforint névértékű államkölcsön felvételére», olyformán, hogy e hitelművelet legalább 39.960,000 forint bevételt eredményezzen ezüstben. A kötvények 1875-től 30 év alatt törlesztendőek, — azok azonban időközben beváltattak, vagyis a konverzió e kölcsönt is rendezi. A kölcsön a fentebbi összegén kívül 3.140,366 forint felpénzt eredményezett, úgy, hogy az államnak az egész kölcsönből bankértékben rendelkezésére állott 43,100,366 forint. A kölcsön 5%-os volt, a mi tekintetbe véve a hitelművelet eredményét, 6·7567 százaléknak felel meg, vagy a 14.040,000 forintnyi kibocsátási veszteséget is tekintetbe véve, 7·89 % kamatot adott.

Kerkápoly ministersége alatt a pénzügyi bajok elematáris erővel törtek felszínre; szükség volt az állam hitelének mind intenzivebb igénybevételére. Az ország folytonos haladása mind nagyobb követelményekkel lépett föl pénzügyi tekintetben; mind nagyobb s nagyobb beruházásokat tesznek, a mit egyébiránt nemcsak a kormány sürget, hanem a közvélemény, a társadalom is követel. A kiadások rohamosan emelkednek, míg a bevételek nagyon szerény nívón maradnak. A pénzügyi kezelést a maradiság jellemezte, az nagyobb bevételek felmutatására képtelen volt. Az állam helyzetét csak súlyosbította az 1873-iki válságos év, midőn a túlspekulatio rengeteg veszteséget mért a pénzpiacra. Az előbb felsorolt bajok visszahatása folyton tartott. Kibontakozásról szó sem lehetett, annál kevésbbé, mert hisz Szlávy a pénzügyi tárca elfogadására egy államférfiút sem tudott megnyerni. Bitto Ghiczynek ajánlotta fel a pénzügyek vezetését, ki azonban semmi nevezetesebb alkotással sem javította meg azok helyzetét. A szigorú takarékoság elvét hangoztatta, azt meghonosította az egész vonalon, de kijelentette, hogy csak új adók rendszeresítésével s a régiek felemelésével lehet a pénzügyi bajokat orvosolni.

Mindez a baj juttatta el az országot a 153 milliós kölcsönhöz, a melyet a kormány, tekintettel az ország szomorú pénzügyi helyzetére, csak a legszigorúbb feltételek mellett tudott megszerezni. A kölcsön államjósáágok lekötése mellett volt csak megnyerhető. Egyelőre csak az összeg feléig hocsátottak ki

6%-kal kamatozó öt év múlva esedékes kincstári utalványok. A címletek első harmadáért $85\frac{1}{2}$, a másik kétharmadáért $86\frac{1}{2}$ %-os árfolyamot értek el, de e mellett 2% jutalék volt levonva. A címletek ezüst forint, márka s sterlingre szóltak. Egy font sterling $20\frac{4}{10}$ német birodalmi márkával vétetett egyenértékűnek, 117 o. é. papírforint 10 font sterlinggel és 172 papírforint 300 márkával vétetett egyenlőnek. Az egész 153 millió két részletben került kibocsátásra; két törvény is határozott e kölcsön felől.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a kedvezőtlen értékesítési viszonyok folytán a 6% kamat tulajdonkép 7.5%-ot jelentett, sőt ha számításba vesszük, hogy a beváltáskor a teljes névértéket kellett azért nyújtani, úgy az állam ezen adóssága 10.89% kamatteherrel járt. Láthatjuk ebből, hogy a 153 milliós kölcsön milyen terhet rótt az országra, láthatjuk ebből, hogy ez a kölcsön mindig érzékeny pontját fogja képezni államadósságaink története ismertetésének.

Egyébiránt e kölcsön elhelyezése a következő költségekkel járt: az átvevő konzorcium 2 %-os jutaléka 1.530,000 forint, az angol bélyegek ára fejében 179,267 forint, az utalványok nyomtatása, az aranypénznek bankpénzre való váltásának jutaléka, szállítási s egyéb költségek fejében 170,491 forint, vagyis összesen 1.985,029 forint.

A kölcsön második részéről a konzorcium, mely a kölcsön átvételére vállalkozott, megtartott $83\frac{1}{2}$ %-os árfolyam mellett 3.176,000 forintot, míg a többi nyilvános aláírás által adatott tovább kerekszám véve 90 % mellett.

A kölcsön visszafizetése — 1.965,153 forint kivételével, mely állami jószágokból folyt be — az aranyjáradék kibocsátása által történt.

Magyarországot a pénzügyek ilyen állapota mellett a pénzügyi válság a maga kérlelhetetlenségében fenyegette; sehol semmi biztató jel, mi egy kedvezőbb jövő kaleidoskopját eléje tárhatná. Mindenfelé csak vigasztalan kép s az eladósodásból való kibontakozás semmi reménye.

Széll Kálmán pénzügyministerségének idejére esik pénzügyeink regenerálása; ekkor terelődött új irányba hazánk kétségbeesett pénzügyi helyzete. Mesteri kézzel bogozta ki a pénzügyek összekeveredett szálait; feltárta a bajokat, megmutatta azok gyógyszerét s erős kézzel kezdte meg a reorganizálás ne-

héz munkáját. Midőn már a segítség sem biztatott eredménnyel, mintegy varázsütésre kezdett a helyzet megváltozni. Már Ghyczy kontemplált új adóterheket; de a mi ő alatta még népszerűtlen volt, azt Széll Kálmán minden nagyobb nehézség nélkül tudta a gyakorlati életbe bevinni.

1875-ben létrejött az egyenes adók reformja, majd újjá szerveztetett a pénzügyi administratio egy része, mit az adóügyi reformok is megkivántak. Rendezettek lettek a viszonyok az adózás terén, annak minden nyilvánulásánál; de rend teremtetett a vasútak ügyében is; a keleti vasút államosítottatott, míg a kamatbiztosítással engedélyezett vasútak ügye rendeztetett annyiban, hogy a tőkehiány folytán a forgalmat ki nem elégítő vasútaknak nagyobb kamatbiztosítás által beruházási kölcsönt helyeztek kilátásba.

A takarékoság következménye már az 1875-iki költségvetésnél látható volt; 5 millió forintnyi megtakarítást mutat itt fel a pénzügyminister. A pénzügyi helyzet kedvezőségét a kiegyezés megkötése is emelte; ugyanis a szesz- és cukoradó-reform, az adóvisszatérítés rendezése s a vámtarifa kérdésének tisztázása nagy nyereséget jelentett hazánkra. Pénzügyeink terén azonban az egyensúly, mely már egy szebb jövővel kezdett biztatni, veszélyben volt. A keleti háború s Bosznia okkupációja rengeteg megterhelést helyezett kilátásba, mely veszélyeztette finantiális állapotunkat. Mert igaz ugyan, hogy örvendetes javulás útján voltunk, de ez még nem volt egyenlő a megerősödéssel. Évek során át kellett volna még a takarékoság útján haladni, hogy a pénzügyi egyensúly helyreállhasson. Mivel a pénzügyminister kifogásai nem vezettek eredményre, otthagya azt a működési kört, melyben oly nagy eredménnyel működött, azt a helyet, melyről az államháztartás zilált állapotát a konsolidatio útjára vezette.

A deficzit s terhek újabb emelkedése Boszniára vezethető vissza, mert ennek figyelmen kívül hagyása mellett az államháztartás mérlege a határozott javulásról, az erősödő pénzügyi állapotról tanúskodik.

Széll Kálmán erőteljes pénzügyi politikája honosította meg hazánkban a járadékadósságot, az aranyjáradék kölcsön alakjában, melyre előzőleg zavart pénzügyi állapotaink mellett még gondolni sem lehetett s így, ha az okkupatio nem jó közbe, a legjobb úton lett volna az ország, hogy kibontakozzék abból a chaosból, melybe pénzügyeinek rendezetlensége vitte.

1875 december 7-ikén terjesztette be Széll Kálmán az aranyjáradék kölcsönről szóló törvényjavaslatot, mely 80 millióról szól s hangsúlyozta, hogy a kölcsönök ezen neme a legkevesbbé terhes az államra. Egyébként «azon tény, hogy államadósságunk a leghatalmasabb európai államok példájára járadékadóssággá változtatik át, állami hitelviszonyaink konszolidációjáról tanúskodik». A járadékkölcsönök lettek a következő évben a fő hitelforrások, a hitellevelek legfontosabb típusai.

Ezen kölcsönökre egyébiránt szükség is volt, hogy az év első hét hónapjában előálló hiánynak — melyet különben a következő öt hónap pótol — előre is fedezete legyen, továbbá vasúti beruházások teljesítésére, az okkupatio költségeinek fedezésére, de meg egy rész a 153 milliónyi adósság kifizetésére fordítottatott. 1875—1880 között összesen 400 milliónyi aranyforint névértékben bocsáttattak azok ki. A kibocsátások mikéntje a következőkép alakult:

		Névértékben forint s krajczárban	Árfolyam	Befolyt forintban aranyban	bankértékben
1876-ban	— —	40.000,000	80'5	32.200,000'—	37.034,765'—
1877-ben	— —	31,955,775	80'8	25,820,266'20	31.255,524'79
1878-ban	— —	146,719,925	75'20	110,343,215'40	128,486,785'73
1879-ben	— —	166,324,300	76'42	127.106,789.94	145.232,051'24
1880-ban	— —	15.000,000	87'10	13'065,000'—	15.059,666'21
Összesen		400.000,000	átlag 77'13	308.535,371'54	357.068,792'97

A 357 millióból kezelési költségek czímén le kell vonnunk 10.564,718 forint 28 krajczárt, úgy, hogy az állam rendelkezésére maradt ennek leszámításával 346.504,074 forint 69 krajczár, vagyis a 6%-os kamat tulajdonkép 7'78%-ot tett ki, a mit különben Széll Kálmán a 80 millió első részletére 7'45, a másodikonál 7'35%-ra számított. A most vázolt aranyjáradék kölcsön 1888-ban konvertáltatott 4%-os járadékokkal.

1876-ban egy körülbelül 10 millió aranyforint nagyságú kölcsön felvétele vált szükségessé a keleti vasút megvétele alkalmával. Ezen 5%-os magyar államvasúti kötvény kölcsön 9.988,300 forintról szólt, mely kötvények 75 év alatt törlesztendők. Így a vasútak az állam tulajdonába jutottak; a társaság három darab egyenkint 200 forintos részvényei két darab egyenkint 100 aranyforintos részvényt nyel cseréltettek be.

A keleti vasút ügye kezdettől fogva sok gondot okozott az államnak. Ügyei zavarosak voltak, az építkezés nehézkes, s az

ügykezeléshez is sok szó fért. Az eredeti vállalkozó, Waring visszaélései a válság szélére hozták a vasutat, az állam pénze is veszendőfélben volt; az egész vállalkozást viszont magára hagyni nem lehetett, mert hisz, mint az országgyűlésen halljuk: «nem zárkozhatunk el azon súlyos következmények méltatása elől, melyeket államhitelünknek, bár meg nem érdemelt, de előre láthatólag mégis bekövetkező csorbitására s állami- és magánvasúti papírjaink árkeletének gyöngítésére előidézhetni fog az a körülmény, hogy a keleti vasút részvényeinek túlnyomólag külföldi birtokosai az ország hitelére káros következtetéseket fognak vonni». Nagy részben ez is volt az oka a vasút megvételének, jóllehet tagadhatatlan, hogy azok prosperálása az állam legsajátosabb érdeke volt.

Az év utolsó napján e részvények árfolyamai a következőkép alakultak:

1877-ben	— —	65 ⁰⁰ frt	1890-ben	— —	110 ⁷⁵ frt
1880-ban	— —	86 ⁷⁵ „	1895-ben	— —	121 ⁰⁰ „
1885-ben	— —	110 ⁷⁵ „	1900-ban	— —	120.00 „

A vasútak ügyének rendezése egyébiránt nagyobb arányú állami tevékenységet tett szükségessé. Nagyobb arányú beruházások váltak szükségessé a kamatbiztosítással felépített vasúton, mert azok, a takarékoság elvét szem előtt tartva, kellőleg felszerelve nem voltak, de meg igen gyakran szükségessé vált a jóváhagyott terveket, a megkezdett építkezéseket megváltoztatni, a melynek alapján visszkövetelésekkel léptek fel az állammal szemben. Ezért az 1875: XLI. t.-cz. felhatalmazza a kormányt «a kassa—oderbergi, magyar—északnyugati, miskolcz—diósgyőri, miskolcz—bánrévei és a gömöri vasútak építéséből az állam ellen támasztott követelések iránt a volt építési vállalkozókkal, illetőleg engedélyesekkel vagy utódaikkal tárgyalásokba bocsátkozván, ha a követelések alaposaknak bizonyulnának s mint ilyenek az állam érdekében kiegyenlítést igényelnének és ha e kiegyenlítés a közhitel vagy közérdek veszélyeztetése nélkül a jövő országgyűlésig nem lenne elhalasztható, vagy addig a fenforgó kérdések némelyike a kormány külön előterjesztései alapján törvényhozási elintézkést nem nyerhetne, jogérvényes egyezségeket köthessen s azokat végrehajthassa». Miután szükségessé vált a vasútak jobb felszerelését szorgalmazni s lehetővé tenni, elhatározott, hogy a kamatbiztosítást élvező vasútak

kölcsönökben részesíttetnek. Először 6% kamatmegtérítésről volt szó, de mivel «elvégre is mindaddig, míg a kamatbiztosítási viszony fennáll, első sorban csakis az állam közvetlen érdeke az, hogy az illető vasútak olcsón kapják meg a szükséges tőkét, hogy ily módon pályáikat mentül csekélyebb (első sorban úgy is az államot terhelő) áldozattal mentől jövedelmezőbbekké tehesék; olcsóbban pedig a fenforgó viszonyok között a vasúttársulatok alig tehetnek szert új kölcsönökre, mint maga az állam s így a legolcsóbb, de magára az államra nézve is legelőnyösebb kölcsön az, melyet nekik az állam nyújthat ugyanoly feltételek mellett, mint a melyek alatt az állam maga kapta». Erre a célra az állam felhasználta a járadékkölcsönt s kapott helyette elsőbbséget, mely 5%-kal aranyban kamatozott s ötven év alatt törlesztendő. Az árfolyam megfelelt a járadék 80 $\frac{1}{2}$ %-os árfolyamának. Ilyen elsőbbségi kötvényt azonban az állam csak annyit vehetett át, a mennyinek névértékétől a kamatozás s törlesztés, az állam által adandó évi 686,425 o. é. aranyforintnyi külön biztosításban fedezetét találja. Az 1875 : LXI. t.-cz. tulajdonkép 700,000 forint biztosításról szól, de ebből 13,575 forintot a Bittókormány külön társulati biztosítások számára kötött le. Átvett az állam ennek az alapján 12.531,323 forint névértékű elsőbbséget 69 $\frac{1}{2}$ árfolyam mellett, a mi a 6% járadék 80 $\frac{1}{2}$ %-os árfolyamának felelt meg. A járadékkölcsön 10.820,066 forint névértékben volt szükséges, melytől a kamat 649,203 forint volt, a törlesztési összeg 37,221 forint; ezen kölcsön árfolyamban számítva 8.710,163 forint aranyban, mely 10% agióval 9.581,179 forintot ad. A beruházási kölcsön 1888 és 1892-ben konvertáltatott. A kölcsönt a következő megosztás mellett folyósították:

	Összesen	anyagszerekre forintban	Ebből egyéb beruházásra
Első erdélyi vasút — — —	2.820,172'80	297,092'—	2.523,080'80
Alföldi " — — —	776,451'81	466,950.—	309,501'81
Pécs-barcsi " — — —	217,459'24	43,757'—	173,704'24
Magyar keleti " — — —	1.024,127'83	499,027'28	525,100'55
Kassa-oderbergi vasút	1.433,750'52	473,918'—	959,832'52
Magy. északkeleti "	1.534,777'38	469,449'—	1.065,328'38
Magyar nyugoti "	397,176'53	214,313'—	182,863'53
Első magy. gácsországi v.	258,505'87	121,588'84	136,917'03
Eperjes-tarnovi vasút	37,224'45	30,925'—	6,299'45
Duna-drávai "	120,973'13	76,621'—	44,352'17
Összesen	8.620,619'56	2.693,641'12	6.926,978'41

A még fenmaradó összeg a szükséglethez képest jutott kiosztásra.

Hazánk egyik fontos hitelműveletét a papíráradék kibocsátása képezte. Az 5%-os papíráradékkölcsön tulajdonkép a földtehermentesítési kötvények törlesztésére szolgált s 1880-tól kezdve a 4%-os papírosokra való konvertálásig folyton bocsátattak ki azok kisebb-nagyobb összegeikig. Velök pótolattak a költségvetési hiányok, általok fizettettek a közös államadósságok törlesztésére fizetendő járulékok, a budapest—zimonyi vasút építési költsége; de általok szereztetett be a magyar államvasútak és vasművek üzemi tőkéjének kiegészítésére szükséges összeg is, valamint az fedezte a póthiteleket is. A különböző években kibocsátott papíráradékokat alábbi összeállításunk tünteti föl:

	Névérték	Árfolyam forintban	Befolyt az állam rendelkezésére
1881-ben	51.977,600	80'01	41.588,127'—
1882-ben	53.524,700	86'29	46.187,915'90
1883-ban	45.307,500	85'07	38.542,344'52
1884-ben	36.604,300	86'45	31.645,882'85
1885-ben	44.779,800	90'52	40.533,488'82
1886-ban	51.203,900	92'26	47.241,037'25
1887-ben	64.863,100	87'29	56.616,651'27
1888-ban	6.500,000	85'93	5.585,761'12
1889-ben	3.726,100	88'34	3.291,725'59
Összesen	358.487,000	86'818	311,232,932'29

Ezen 5%-os járadékok tulajdonkép 5'76% kamatot hoztak s 1892-ben korvertáltattak 4%-os papírosokká. A járadékok változtatták át a törlesztéses adósságokat járadék adósságokká s így ezek egyengették a pénzügyi egyensúly útját. Papíráradékaink jegyzése s kamatozása, valamint az osztrák hasonló papírosok árfolyama, úgyszintén a kettő közötti arány a következőkép alakult az osztrák-magyar bank zálogleveleivel kapcsolatban:

	1881	1885	1890	1895	1900
	december 31.				
Jegyzések osztrák 5% papíráradék	89'60	92'65	100'05	—	—
„ „ 4% koronajáradék	—	—	—	98'55	—
„ magy. 5% papíráradék	94'80	101'70	102'45	—	—
„ „ 4% koronajáradék	—	—	—	99'90	92'95
„ osztr.-magy. bank 5% záloglev.	101'25	102'40	—	—	—
„ „ „ 4% „	94'85	98'70	99'70	100'00	98'50

	1881	1885	1890	1895	1900
	december 31.				
Rentabilitás magy. 5 % papíráradék	5'58	5'39	4'98	—	—
« « 4 % koronajáradék	—	—	—	4'059	4'303
« osztrák 5 % papíráradék	5'27	4'91	4'88	—	—
« « 4 % koronajáradék	—	—	—	4'004	—
« osztr.-magy. bank 5 % záloglev.	4'94	4'88	—	—	—
« « « 4 % «	4'21	4'07	4'01	4'000	4'061
Különbség az 5 %-os s 4 %-os magyar papírosok rentabilitása és az					
osztrák 5 %-os papíráradék között	0'31	0'48	0'117	—	—
« 4 %-os koronajáradék «	—	—	—	0'055	—
osztr.-magy. bank 5 % záloglevél között	0'64	0'51	—	—	—
« « 4 % « «	1'37	1'32	0'987	0'059	0'242

1880-ban létesült a tiszai-szegedi kölcsön, melynek alapján 44 millió forint névértékű 4 %-os nyereségekölcsönkötvény lőn kibocsátva 50 évi törlesztésre. A kötvények 91'81 %-os árfolyamon bocsáttattak ki, s így azok 4'34 %-ot hoztak. A befolyt 40.539.029 frtból a Tisza és mellékfolyói mentén alakult vízbályozó és ármentesítő társulatok kaptak 25 milliót, a többi Szeged újjáalakítására fordítottatott. Ezen kölcsön tehát tulajdonkép a maga egészében beruházásokra lőn fordítva, s az állam tulajdonkép csak a közvetítő szerepét vitte. A kölcsönből befolyt pénzt a pénzügyminister kezeli.

A kölcsön árfolyama volt az év végén: 1880-ban 102'25; 1885-ben 123'50; 1890-ben 127'00; 1895-ben 140'00; 1900-ban 140'00 frt.

Az első konverzionális művelet 1881-re esik. Ugyanis a 400 millió forintnyi 6 %-os aranyjáradék 4 %-ossá való konverztálásának kérdése 1881-ben határozottatott el, s így a valuta-rendezésünkhöz egy nagy lépés lett megtéve. 545 millió aranyforint névértékű járadék bocsáttatott ki. Az ausztriai 4 %-os aranyjáradékot már 1876-ban honosították meg, s az a magyar konverzio idejében 81 %-os árfolyammal jegyeztetett a berlini tőzsdén. Úgy látszik, hogy a magyar konverzio időpontja még korai volt, mert az értékesítési árfolyam 72—75'4 volt, s valószínű, hogy ha még néhány évig várunk, úgy e tekintetben kedvezőbb eredményeket lehetett volna felmutatni. Tagadhatatlan azonban, hogy így is 2 milliót tett ki az évi kamatnyereség, s hazánk pénzügyi állapotának rendezését egy hatalmas lépéssel vitte előre. Államadóságunk alapja ilyformán mindjobban megfelelt a modern államalakulás követelményeinek, aminek következménye

lőn a járadékok árfolyamának folytonos emelkedése, amivel a pénzpiacz a belérték jóságát dokumentálta.

Az aranyjáradék kibocsátásának képe a következőkép alakult:

A konzorcium leszámolt	4%-os	Ár- folyam aranyfrt	Eladási ár	6%-os névérték	Ár- folyam aranyfrt	Vissza- váltási ár	Kész- pénz- beni fizetés
1881 október 1.	80000000	72' 0	57600000	56748700	101' 5	57599930.50	69.50
1881 október 1.	80000000	73' 875	59100000	58570300	100' 894	59099972.12	27.88
1881 november 1.	40000000	74' 944	29977600	29687200	100' 978	29977540.82	59.18
1882 február 1.	40000000	75' 397	30158750	29744100	101' 304	30158732.75	17.25
1884 január 1.	70000000	73' 90	51730000	49788860 1302500	101' 25	50411160 1318781.25	58.75
1884 decz. 15.	100000000	75' 00	75000000	74074000	101' 25	74999925	7.5
1884 decz. 31.	124739600	—	93485411.25	92331300	101' 25	93485441.25	—
Együtt	534739600	74' 2514	397051791.25	392252900	101' 2233	397051483.69	307.56
Alapok	10260400	75' 381 ar. érték 89' 4215 b. érték	7734392.13 9175006.51	7747100	99' 838 ar. érték 118' 43 b. érték	7734549.70 9175181.07	157.57
Mindössz.	545000000	74' 2727	404786183.38	400000000	101' 1965	404786183.38 arany frt	174.56

Az állam költségei 1.329,079 frt 6 krt tettek ki, s így maradt 484.533,625 frt 93 kr. vagyis a 4%-os papirosok 5'39%-ot hoztak.

A magyar aranyjáradékok értékét különféle viszonylatokban a következő táblázatos összeállításunk mutatja:

Jegyzések (berlini tőzsde):	1881	1885	1890 deczember 31.	1895	1900
4% magyar aranyjáradék —	76' 52	81' 18	93' 42	101' 89	98' 30
4% osztrák « —	80' 80	89' 40	95' 75	102' 80	100' 00
4% porosz konsol — — —	100' 80	104' 10	105' 10	105' 50	—
3 1/2% « « — — —	—	98' 70	98' 10	104' 40	—
3% « « — — —	—	—	87' 00	99' 60	—
Rentabilitás a					
4% magyar aranyjáradékok	5' 227	4' 927	4' 282	3' 926	4' 069
4% osztrák « —	4' 95	4' 474	4' 177	3' 891	4' 000
4% porosz konsolnál — — —	3' 968	3' 842	3' 806	3' 791	—
3 1/2% « « — — —	—	3' 546	3' 568	3' 352	—
3% « « — — —	—	—	3' 448	3' 012	—

	1881	1885	1890 december 31.	1895	1900
Különbség a 4%-os magyar aranyjáradék s a					
4% osztrák aranyj. szemben	0'277	0'453	0'105	0'035	0'069
4% porosz konsollal «	1'259	1'085	0'476	0'135	—
3 1/2% « « «	—	1'381	0'714	0'574	—
3% « « «	—	—	0'834	0'914	—

Megjegyezzük, hogy úgy a magyar, mint az osztrák járadékok 100 aranyforintos névértéke 250 frankkal illetve 202'50 márkával vétetik egyenlőnek; a magyar járadékoknál ezenkívül meg van alapítva, hogy a 100 forint névérték 10 font sterlingnek felel meg, míg az osztrák járadék angol értékre nem szól, s így csak 9'918 font sterlingnek felel az meg. A magyar járadék tehát az angol értéket illetőleg jobban kamatozik, mint az osztrák, a miért is a fenti táblázatban a magyar járadék adatai redukálódtak.

A fenti adatok is mindenesetre a magyar értékek jószágáról tesznek bizonyosságot, jelölül annak, hogy pénzügyi megerősödésünk mint befejezett egész áll az új század előtt. Pillanatnyi zavarok, melyek politikai hullámlásokra vezethetők vissza, az ellenkezőről semmi esetre sem győzhetnek meg.

Gróf Szapáry Gyula majdnem kilencz évig állt a pénzügy-ministerium élén, mely idő alatt maga előtt látta a pénzügyek javulását, majd a pénzügyek zavarának rémét is. Ugyanis a politikai helyzet nyugodtabb volta mellett az állampapirosok kelandósága nagy mérveket öltött; a pénzpiacz nagy arányokban kereste az állampapirosokat befektetési célokra. A kamatlábat lehetett leszállítani, s a folyton nagyobbodó hitel igények, a folyton jelentkező deficites államháztartási viszonyok mellett sem akadt meg az ország pénz dolgában; járadékaink folyton elhelyezésre találtak. Mindennek az volt a következménye, hogy az ország közgazdasága hatalmas léptekkel haladt előre. Az államhatalom a társadalmi tevékenységet mindjobban sarkalta a munkásságra. Nagy arányú befektetéseket tett közgazdasági s kulturális téren, hogy az országot elmaradott helyzetéből ki-segítse. Általános volt az óhaj az államnak ily irányú nagyobb befektetéseit tekintetében. Pénzbőség volt mindenütt, s a látszólag erőteljes alapon fekvő pénzügyi rendszerünk megengedte a nagyobb arányú költsékezést. Tagadhatatlan, hogy e nagy arányú tevékenység az országot minden téren előre vitte, s néhány év alatt a szemnek is, de meg a dolog lényegét értve is, több tetszetős történt, mint az előbbi évtizedben. Sajnos, eme rózsás

állapotnak 1885-ben vége szakadt. Az előző évek optimizmusa folytonos túlkiadásokkal járt, jóllehet a költségvetésbe már anélkül is nagy összegek illesztettek be. Az 1885-ik év folyamán már gondolkozóba estek a pénzügyek alaposabb ismerői a fölött, hogy az ily gazdálkodásra fedezet fog-e akadni. Gróf Szapáry az eddigi pazar költekezéssel szemben egyszerre a legtúlzottabb takarékoság terére kívánt lépni, mit azonban a kezdeményezett intézményekkel szemben megtenni már nem lehetett, ha csak azok lételét nem akarták veszélyeztetni. Emellett új és új hitelek igénybevétele vált szükségessé: az államvasutak és állami gyárak pénztárkészleteit ki kellett egészíteni, a túlkiadások s fedezet nélküli költekezések, beruházások újabb kölcsönök felvételét tették szükségessé, ami mellett a pénzügyminister takarékosági elvének hangoztatása megfelelő gyógyszernek nem bizonyulhatott, s így tárczájáról lemondott.

Gróf Szapáry pénzügyministerségét folytonos pénzügyi transzaktiók, pénzforrások teremtése jellemzi, a mi mellett pénzügyi viszonyaink a teljes konszolidációhoz nem juthattak. A rendezetlen pénzügyeket 1887 február 11-től 1889 április 9-ig Tisza Kálmán vezette. Erőteljes kézzel nyúlt bele azok tömkelegébe, s már az 1888-iki költségvetés előterjesztésekor rámutatott a kibontakozás mikéntjére. Három évet állított fel a pénzügyi egyensúly helyreállítására, s már 1890-ben el is tűnt a deficit. A pénzügyek konszolidálódásának alapjait Tisza erőteljes kézzel vetette meg, s a későbbi egészséges fejlesztés alapjait kétségtelenül ő adta meg. Tagadhatatlan azonban, hogy az adózás kiterjesztése nagymérvű volt, a nép teherviselési képessége nagy próbára tétetett. Általában véve minden téren érvényesülést nyert a financiaiális szempontból való mennél intenzívebb kihasználás, a mi az államot gazdasági s kulturalis téren nagy arányú befektetésekre képesítette.

Az 1888-ik évben kibocsáttatott 47 millió forint névértékű járadék, mely az állam szükségleteinek fedezetére szolgált. A kibocsátási árfolyam 76.05, s ennek az alapján befolyt aranyban 35.755,000 frt, vagyis bankértékben 44.262,911 frt, amiből a költség leszámlolása mellett maradt 44.117,355 frt, vagyis a 4%-os kötvény 5.26%-ba került. Egyébiránt a konverzionalis művelten kívül 1892-ben még találunk járadék kibocsátást 42 millió forint névértékben, s 95.17% árfolyam mellett, a mi aranyban 39.971,465 frtot, bankértékben 48.845,131 frtot adott. A kibocsá-

tási költség levonásával 48.477,672 frt maradt az államnak 4·2 % mellett. Az aranyjáradék árfolyama az év utolsó napján a következőkép alakult: 1881-ben 89·75; 1885-ben 101·30; 1890-ben 103·00; 1895-ben 121·75; 1900-ban 117·50 frt.

Az első konverzio 1880-ban történt 400 millió aranyforint névértékű járadékkal, a másodikat 1888-ban Tisza Kálmán hajtotta végre a) 169.172,550, b) 110.448,100, c) 172.575,285 frt névértékű címletekkel. Ilyenformán szabadulni akart az állam a nagy arányú tőketörlesztésektől, de meg a magas kamatfizetés kötelezettségétől is, annál is inkább, mert hisz ezek a törlesztések tulajdonkép csak újabb kölcsönök felvételét jelentették. Vagyis az adósság maradt, csak a név változott.

Konverzio alá kerültek a következő címletek:

	aranyforint
a) 1. Az 1867 : XII. t.-cz. alapján kibocsátott vasúti kölcsön	71.330,400
2. Az 1871 : XLV. t.-cz alapján kibocsátott 30 mill. frtos kölcsön	19.705,000
3. Az 1872 : XXXII. t.-cz. alapján kibocs. 54 mill. frtos kölcsön	38.071,000
4. Az államosított keleti vasút 1873-iki kibocsátású 30 mill. forintos elsőbbsége	29.986,800
5. A magyar vasútak 1875. és 1876-iki beruházási kölcsönből, az államosított vasútakra eső rész	4.849,000
6. A gömöri vaspálya terhére az 1871 : XXXVII. t.-cz. alapján kibocsátott államvasúti záloglevelek	5.230,350
Összesen	169.172,550

E helyett 182,000.000 aranyforint 4½ %-os 75 év alatt törlesztendő vasúti aranykölcsön vétetett fel. A kibocsátás 93-as árfolyammal történt, aminek alapján 169.260,000 frt aranyban folyt be, a mi 17·76 % agióval 251,016.283 frtot tett ki. A költségek levonásával befolyt 250.367,077 frt, s így a kamat 4·81 %-ot tett ki. Ezen kölcsön árfolyama az év utolsó napján a következőkép alakult: 1889-ben 113·75; 1890-ben 113·25; 1895-ben 123·75; 1900-ban 120·00 frt.

	aranyforint
b) 7. Az államosított magyar keleti vasút 1869-iki 45.020,100 frtnyi elsőbbsége	43.981,500
8. Az államosított első erdélyi vasút 1867-iki 21.000,000 frtnyi elsőbbsége	20.398,400
9. Az államosított alföld-fiumei vasút 1870-iki 19.000,000 frtnyi elsőbbsége	18.347,400
10. Az állam. alföld-fiumei vasút 1874-iki 1.706,600 frtnyi elsőbbs.	1.548,600
11. Az állam. tiszavidéki vasút 1872-iki 20.000,000 frtnyi elsőbbs.	19.361,000
12. Az állam. duna-drávai vasút 1873-iki 6.954,200 frtnyi elsőbbs.	6.811,200
Összesen	110.448,100

Ezt felváltotta egy $4\frac{1}{2}\%$ -os vasuti ezüst kölcsön 119.500,000 frt névértékben 93:31 árfolyamon kibocsátva 75 évi törlesztésre, a mi 111.511,023 frt bevételt eredményezett. Levonva a költségeket, maradt az állam javára 111.404,521 frt, s így e kölcsön $4\cdot83\%$ kamatjába került az államnak. Árfolyama az év utolsó napján volt: 1889-ben 95:15; 1890-ben 97:00; 1895-ben 101:25; 1900-ban 100:00 frt.

c) 13. Az 5% -os magyar földtehermentesítési adósság összege,
melynek névértéke — — — — — 172.575,285 frt

Ennek fejében kibocsátatott 199.509,000 forint névértékű 4% -os földtehermentesítési kötvény 70 évi törlesztési idővel, mely 86:81 árfolyamon értékesítettett, s így 173.205,303 forintot eredményezett, melyből az állam költsége levonásával maradt az állam javára 173.165,835 frt, s így a kamatozás $4\cdot61\%$ alapján történt. Árfolyama az év utolsó napján volt: 1889-ben 88:25 1890-ben 89:40; 1895-ben 96:00; 1900-ban 92:00 frt.

A kamatmegtakarítás, mely a konverzio folytán eléretett, a következő volt:

A bevont aranykölcsön kamata	— — — — —	8.458,627'50 frt (arany)
A bevont vasúti elsőbbségek kamata	— — — — —	5.522,405' — « (p. v. e.)
A bevont földtehermentesítési adósság kamata	— — — — —	8.026,698'75 « (p. p.)
Összesen		22.007,731'25 frt
A kibocsátott aranykölcsön kamata	— — — — —	8.190,000' — frt (arany)
A kibocsátott ezüstkölcsön kamata	— — — — —	5.377,500' — « (ez. v. p.)
A földtehermentesítési adósság kamata	— — — — —	7.980,360' — « (papír)
Összesen		21.547,860' — frt

Kedvezőbb tehát a helyzet 459,871 frt 25 krral. De nemcsak a fenálló kölcsönök kamata csökkent, hanem a törlesztési járadék évi kamatszükséglete, mely folyton emelkedett volna, teljesen elmaradt. Így tehát a konverzionális művelet az államra igen nagy haszonnal járt, s az állam terheit lényegesen megkönnyítette. Ha tekintetbe vesszük, hogy az alacsonyabb kamatozási államadósságok, eltekintve a csekélyebb megterheltetéstől, erkölcsileg is mennyi előnyt nyújtottak, az állam tekintélyét mennyire nevelték, úgy feleslegessé válik annak fontosságát magyarázatni.

A harmadik konverzio 1892-ben hajtatott végre. Azt megelőzőleg azonban, még 1888-ban az italmérési jogok kártalaní-

tása szempontjából hárult az államra nagyobb teher, amennyiben az italmérési jogok megszüntével a tulajdonosokat kárpótolni kellett. Az állam számítása szerint a kártalanítási összeg kitett:

	1882—86. évi jövedelem összege	Egy év átlaga	Egy évi átlag 10%-a	A váltáság alapjául szol- gáló összeg	A váltáság alap huszszorososa
f o r i n t o k b a n					
Városok — — —	4810334.95	962066.99	96206.70	865860.29	17317205.80
Községek — — —	16185390.65	3237078.13	323707.81	2913370.32	58267406.40
Papi birtokok	3491704.15	698340.83	69834.08	628506.75	12570135.—
Hitbizományok	5317263.45	1063452.69	106345.27	957107.42	19142148.40
Alapok stb. — —	1301692.25	260338.45	26033.85	234304.60	4686092.—
Kincstár — — —	3361530.90	672306.18	67230.62	605075.56	12101511.20
Egyesek — — —	21828115.15	4365623.03	436562.30	3929060.73	78581214.60
Összesen — — —	56296031.50	11259206.30	1125920.63	10133285.67	202665713.40

A kártalanítás 4½%-os kötvényekkel történt, amelyek 70 év alatt sorsolás útján beváltatnak.

Összesen 229.093,250 frt névértékű kötvény bocsáttatott ki átlag 99.18 árfolyammal; ezért befolyt 227.205,530 frt, de mivel a kölcsön egy aránylag csekély részét, mintegy 26 milliót, a magyar hitelbank bocsátotta ki 92—95.50 árfolyammal, ezen a címen bankköltség merült fel, a melynek levonásával az állam rendelkezésére maradt 227.193,299 frt. Az állami kibocsátás százas árfolyamnál történt. Fentiek tekintetbevétele mellett 4.54%-ba került. A kötvények árfolyama a következő: 1890-ben 94.75; 1895-ben 100.25; 1900-ban 98.50 frt.

Az állam pénzügyeinek rendezésére szükséges volt a harmadik konverziót is megejteni 1892-ben, hogy így a megtakarított összeg az arany beszerzését elősegítse. Konvertálva lettek:

a) az ötszázalékos papíráradék 358.487,000 frt névértékű kötvényei;

b) maradvány és irtványföldváltáság kötvényei;

c) az államosított első erdélyi, duna-drávai, alföld-fiumei, budapest-pécsi, első magyar gácsországi, magyar nyugati, s magyar észak-keleti vasutak részvényei;

d) az államosított magyar észak-keleti vasut 1869-iki 28.328,400 s az 1871-iki 3.120,000 frtnyi 5%-os ezüst elsőbbsége; a magyar nyugati vasut 21.000.000 frtnyi I. kibocsátású s a II.

kibocsátású 3.276,400 frtnyi 5%-os ezüst elsőbbségeinek a magyar részeket terhelő hányada;

e) a magyar észak-keleti vasut 1.605,000 frtos 6%-os, s az 5%-os 26.000,000 márkányi arany elsőbbsége; továbbá azon 1875 s 1876-iki elsőbbségek, melyek 1892 július 1-től kezdve kerülnek beváltásra.

Ennek fedezetére kibocsáttatott 531.000,000 forint névértékű koronajáradék 91.14 árfolyamon, melynek alapján befolyt 483.663,416 forint, vagy a kibocsátási költségek levonásával 480.684,336 frt, s így a kölcsön 4.42% kamatba került.

A konvertálási művelet számszerinti adatai a következők

1. A kibocsátott 531.000,000 frt 4 %-os korona értékű járadék- kötvényekért az átvevő konsortium elszámolt 91 %-os átvételi árfolyam alapján	483.210,000 frt
92.4 %-os árfolyamon felüli értékesítés fejében részesedésként	453,416 «
Összesen	483.663,416 frt

A bevont címletek beváltása átlag 99.945 %-os árfolyamon történt, minthogy az észak-keleti vasutak részvényei parin alul váltattak be: így jő ki a 91.14 %-os árfolyam. Miután az adósság 531.000,000 forintba emelkedett, az az előbbi 483.722,110 forintot 47.277,290 aranyértékű frttal felülmulta; a kamatteher 24.186,135 frtról viszont 21.240,000 frtra csökkent. Miután a konvertált adósságok egy része törlesztéses volt, s a bevont kölcsönök kamatozása és törlesztése évi 24.640,959 frtot igényelt, az egész megtakarítás, mi a konverzio folytán eléretett, az államadóssági szolgálatnál 3.400,959 frtot tett ki.

2. A konvertálás céljából kibocsátott 18 millió aranyforint névértékű 4 %-os aranyjáradék-kötvényekért elszámolt a konsortium 94 1/2 %-o alapján	17.010,000 frt
a 95.9 %-os árfolyamon felüli értékesítés fejében járt	5,626 «
Összesen	17.015,626 frt

Így az értékesítési árfolyam berlini jegyzés alapján 94.53%. A bevont aranyadósság megváltása 101.246% árfolyamon történt, s így az aranyjáradék kibocsátási árfolyama 93.284%-ra csökken, melynek alapján az állam kamatszolgáltatása 4.28%. Az államadósságok tőkeálladékát az aranyadósságok eme konverziója 1.295,000 frttal emelte, mert az 16.704,400 frtról 18 millióra emelkedett. A kamat 844,970 aranyforintról 720,000 frtra

szállt le. A konvertált aranyadósságok törlesztései évente 993,133 aranyfrtot igényeltek, s így az állam megtakarítása 273,133 frt. A konsortiummal megejtett leszámolásból kifolyólag 2·8 millió kamategyenleget kellett a kincstárnak megtéríteni; a gyors lebonyolítás az oka, hogy intercaláris kamatmegtakarítások nem jelentkeztek.

Hogy a valutarendezésre a szükséges arany mennyiség rendelkezésre álljon, elhatározott, hogy a kormány által már megszerzett 45 millió aranyforinton felül a szükséglet fedezésére a pénztári készletekből annyi 4%-os aranyjáradék bocsátható ki, amennyinek évi kamatja fedezetét találja a kamatcsökkenésben, melyet a konverzió előidéz.

Elhatározott továbbá, hogy 16.704,400 aranyforint névértékű 5%-os különböző vasuti címletek alacsonyabbakkal konvertáltatnak, s erre a célra 4%-os 42 millió aranyforint névértékű 95·64%-os árfolyamú járadékok bocsáttatnak ki. Ebből aranybeszerzésre, illetve annak a 93·6 millió aranyforint fedezetére, mely az államjegyek beváltásából Magyarországot terheli, csak 24 millió frt névérték kellett, jöllehet a konverzió folytán előálló megtakarítás folytán még 48 millió frt névértékű kötvényre lett volna fedezet.

A következőkben 1897-ig a magyar állam újabb kölcsönökhöz nem fordult a Vaskapu szabályozási kölcsönön kívül. Jellemző a viszonyokra, hogy 1895-ben a vaskapu-kölcsön 3%-kal volt kibocsátható: a törlesztési idő 90 esztendőben állapított meg. Kibocsáttatott 22.500,000 frt névértékű kötvény 82·50-es árfolyammal. Ennek alapján befolyt 15.703,125 forint aranyban, vagyis bankértékben 18.718,125 frt, amiből a kibocsátási költségek leszámításával mint tényleges bevételt csak 18.473,329 frtot tekinthetünk. Ilyformán a 3%-os kölcsön a valóságban 3·65%-ba került. A kölcsön árfolyama az év utolsó napján volt: 1895-ben 87·00; 1900-ban 81·00.

A mint említettük, 1897-ben akadunk csak újabb kibocsátásra. Évente óriási fölöslegeket találunk, óriási megtakarítások eszközöltettek minden évben, úgy hogy azokból nagy arányú beruházásokat lehetett eszközölni. Pénzviszonyaink rendezettsége az államháztartás teljes egyensúlyát eredményezték. Miután azonban az államvasutak terhére oly nagy mérvű beruházásokat akartak eszközölni, hogy azokat sem a folyó kezelés terhére, sem a meglevő vagyon rovására egyszerűen még sem lehetett

foganatosítani, törvényes felhatalmazást kért a minister, hogy vasuti beruházások céljaira 10 éven át 123 millió frtot fordíthasson. Ez a kölcsön 3½%-os beruházási kölcsön alakjában részben már 1897-ben kibocsátott. Járadékkölcsönre egyébiránt míg a továbbiakban is akadtunk: így 1900-ban is száz millió 4%-os koronajáradék helyeztetett el 91%-os árfolyam mellett, melynek elhelyezése egyébiránt, daczára a nyomott pénzügyi állapotnak, semmi nehézségbe sem ütközött, a mi a magyar papirosokhoz való bizalom fényes tanujelét adja.

A felsorolt adósságokon kívül más terhek is hárultak az államra: értjük az oly vasutak megvásárlásából származó tartozásokat, melyek által nem állami kötvények, hanem vasuti czimletekben nyilvánult a megterhelhetés.

1880—90 között a tiszavidéki vasut 82,675 darab részvényét vette át az állam 245 frtjával. Majd átvette az első magyar gácsországi vasut 61,600 drb részvénye 200 frtos beváltási kötelezettségét ugyanakkor, midőn a vasut magyar vonalait megváltotta, vagyis 1889-ben. A részvények beváltásának 1895 végeig meg kellett történni. Árfolyama volt ennek 1892-ben 201, 1893-ban 203, 1894-ben 207·50, 1895-ben 204. De átvállalta ezen vasutnak Magyarországra eső 7.363,983 frtnyi 5%-os elsőbbségét is, mely 174 frtjával bocsátott ki, s melynek árfolyama az év utolsó napján a következő volt: 1882-ben 91·50; 1885-ben 99·75; 1890-ben 100·00; 1895-ben 107·00; 1900-ban 105·00 frt.

Ezen első kibocsátási elsőbbségen kívül második kibocsátás is terhelte a vasutat, mely 200 frt névértékben 5% mellett volt forgalomban, s a megváltáskor 2.701,667 frtot tett ki. Árfolyama az év utolsó napján a következő volt: 1882-ben 90·50; 1885-ben 98·75; 1890-ben 103·00; 1895-ben 107·00; 1900-ban 105·00 frt.

Voltak még harmadik kibocsátású elsőbbségek is, melyek 4% mellett 88·25 árfolyamon bocsátattak ki; az ezekből Magyarországra eső 2.190,003 frtot vette át az állam 1961-ig való törlesztési kötelezettségével. Az év utolsó napján ennek árfolyama volt: 1889-ben 87·00; 1890-ben 88·00; 1895-ben 97·50 frt.

Átvállalta meg ezenkívül az állam azt a 3.376,938 forint 4½%-os beruházási kölcsönt is, mely tulajdonkép csak egy részét képezte annak a kölcsönnek, mely a gácsországi vasuton kívül a magyar északi és kassa-oderbergi vasutakat is érdekelte. Ezen kölcsönnek árfolyama volt az év utolsó napján: 1888-ban 117·50; 1890-ben 113·50; 1895-ben 130·00; 1900-ban 118·00 frt.

Ezek a kölcsönök terhelték a gácsországi vasutakat, s ezeket vette át a magyar állam, s így ezen adósságok nem állami kötvényekben, hanem vasuti címletekben jelentkeztek. Egyébiránt ez állt még más vasutakra is. Így a budapest-pécsi vasut megváltása folytán az államra hárult az 1889-ben a 90-es árfolyam mellett kibocsátott 4%-osra konvertált 9.399,800 forintnyi elsőbbségi kötvény, melynek törlesztése 1959-ig tart, s melynek árfolyama a következő volt december 31-ikén: 1889-ben 99'50; 1890-ben 90'00; 1895-ben 96'50; 1900-ban 91'50 frt.

A vasutak államosítása folytán átvállalt még a magyar állam a zágráb-károlyvárosi vasutért 4.800,000 frtot, melyet 1968 végeig évi 240,000 aranyforinttal kellett törleszteni; a tiszavidéki vasut első kibocsátású sorsjegy kölcsöne fejében 15.750,000 frtot, melyet 1923-ig évi 819.000 frttal bankértékben kellett törleszteni; az osztrák-magyar államvasuttól 191.923,374 forintot évi 9.598,500 frt bankérték törlesztéssel 1965-ig; az arad-temesvári vasuttól 5.554,800 forintot 1958-ig évi 288,750 forint törlesztéssel, s végre az osztrák-magyar államvasutaktól 5.000,000 frtot 1965-ig évi 250,000 frt törlesztési hányaddal.

Magyarország pénzügyei bámulatos fejlődésének alapköveit Széll majd Tisza Kálmán rakta le. Közben azonban a pénzügyi egyensúlyt nem egyszer veszély fenyegette. Az ország elmaradt állapotából kifolyólag oly befektetések váltak szükségessé, melyek azonnal nem jártak a kellő rentabilitással; a jövedelmek általában nem felelhettek meg a kívánalmaknak. Az alapvetést azért államférfiaink általában lelkiismeretes szigorúsággal végezték. Pénzügyi konszolidationk azonban csak Wekerle pénzügyministersége alatt éretett el a maga egészében, s napjainkban Lukács betetőzte azt a munkát sikeres tevékenységével, mely a magyar állam teljes megerősödésével járt. Wekerle névéhez fűződik a cukor-, szesz- és fogyasztási adók, dohányjövédékek, regalemegváltás, államadósságok konverziójáról szóló törvényjavaslatok előkészítése, amelyek az államháztartás egyensúlyának főtényezői; a költségvetési deficitet eltüntette, az aranyvalutára való áttérés útját egyengette, a pénzügyi közigazgatást újjászervezte, a mi mind megannyi emlékköve Wekerle financerőművelésének. Utána Lukács László a kiegyezési tárgyalásoknál védelmezte meg Magyarország jogait; a paritás s dualizmus elveinek az egész vonalon érvényt szerzett, a bankügyben Magyarország jogainak érvényre jutását kívívta, míg az átutalási eljárással

egy régi jogtalan eljárást szüntetett meg. A valutarendezési műveleteket is előbbre vitte; az államjegyekből álló függő adóságot teljes beváltásáról, az érmeforgalomról, a koronaértékben való számításról szóló törvény javaslatai mind a valuta rendezését segítette elő. Szigorú takarékoságával a pénzügyi egyensúly állandósítását érte el, a mi mellett azonban a közgazdasági kíválmak elől épen nem zárkózott el.

Az utolsó tíz év megteremtette a konszolidált magyar államháztartást; a deficiztes költségvetések csak a múlt nehéz álmai gyanánt tűnnek föl. Rendszeresség, s egészséges irányú pénzügyi politika váltotta fel a múlt kapkodásait.

Érdekessé válik tudni, hogy értékeinket mily arányban vásárolta a külföld, mily arányban voltak azok külföldön elhelyezve. Megjegyezzük azonban, hogy ez nem tekinthető pénzügyeink rendezettsége feltétlen fokmérőjének, mert hisz ha papírjaink nagy hasznót látszottak biztosítani, úgy azt a külföld minden további nélkül vásárolta. Ennek daczára azonban nagy átlagban a kettő között mégis némi összefüggés észlelhető, kivált, ha nem egy-egy évet, hanem egész lustrumokat, korszakokat, hasonlítunk össze.

Láthatjuk ezt az alábbi adatokból, melyeket a pénzügyminiszter állampapírjainkról összeállított (l. túl oldalon):

Az osztráktól eltekintve, a franczia tőke az, mely leg hamarabb állampapírjainkhoz fordul; eleinte nagy hányaddal szerepel, a mi azonban rövidesen jelentékenyen alábbhanyatlik. Az újabb időben Ausztria az, mely papírjainkat a legnagyobb mértékben vásárolja, úgy annyira, hogy e tekintetben szinte abszolút többsége van. Rajta kívül egyedül Németország az, mely papírjainkat nagyobb mértékben vásárolta. A század végén a válság egy neme vonul végig a kontinensen, mely a pénz nagymérvű igénybevételével jár, s mely így a papirosban rejlő tőkét értékesíteni igyekszik. Ennek következménye papírjaink visszaszivárgása lön bizonyos határok között; ez azonban csak a viszonyok pillanatnyi hatása gyanánt jelentkezik.

A mi a magyar államadóságok jelenlegi állapotát illeti, azt az utolsó években a következőkben kívánjuk feltüntetni (l. 119. oldal):

A z é v i t ő k é b ő l e l h e l y e z v e v o l t													Névre szóló köt- ményezett kötvények álladéka
Év	Évi tőke álladék ftt	Magyarország- ban		Ausztriában		Franciaország- ban		Angolországban		Németországban		Hollandiában	
		tőke	%-a	tőke	%-a	tőke	%-a	tőke	%-a	tőke	%-a	tőke	%-a
1868	272377501	242715592	89'11	29661909	10'89	—	—	—	—	—	—	—	70191700
1870	331857720	225696435	68'01	41346286	12'45	64844999	19'54	—	—	—	—	—	56880400
1875	632059428	192967743	30'53	128687300	20'36	41210275	6'52	172994000	27'26	77932927	12'33	18961783	41905500
1880	1086065092	383380980	35'30	278575698	25'65	74938492	6'90	115557326	10'64	196686389	18'11	36926213	88731500
1885	1523911215	446048813	29'27	508529172	33'37	86253325	5'66	115055297	7'55	302191594	19'83	65832964	107892900
1890	1947186203	487964863	25'06	1141829990	58'64	56663119	2'91	5841558	0'30	254886673	13'09	—	146039000
1895	2244407653	766689654	34'16	790480376	35'22	115362553	5'14	30523944	1'36	541351126	24'12	—	247030700
1900	249886751	870865518	34'85	807143651	32'30	257636255	10'31	40232237	1'61	522269421	20'90	749669	2229300050

I. Állandó és országos adósságok :

Visszafizetés kötelezettsége nélkül felvett kölcsönök :

	1896	1897	1898	1899	1900
			<i>ezer forint</i>		
1. Aranyjáradék 4 0/0-os —	577,919	577,919	577,919	577,919	577,919
2. Magy. koronaj. kölcsön 4 0/0	483,664	483,664	483,664	483,664	536,921
3. Máv. beruházási czélokra kibocsátott koronajár. kölcsön (3 1/2 0/0), az 1897:30. t.-cz. alapján — — — —	—	27,450	27,450	27,450	27,450
Együtt	1.061,583	1.089,033	1.089,033	1.089,033	1.142,290

Törlesztési adósságok :

a) Aranyértékben kamatozók :

4. Magyar keleti vasutat terhelő államadósság — —	9,539	9,507	9,474	9,438 $\frac{1}{2}$	11,193
5. A zágráb-károlyvárosi vasutat terhelő adósság — —	4,720	4,712	4,704 $\frac{1}{2}$	4,696 $\frac{1}{2}$	5,581
6. 4 1/2 0/0 államvasúti aranykölcsön — — — —	179,345	178,920	178,475	178,010	211,339
7. Az I. magyar-gácsországi vasút 1876. és 1888. évi kölcsöne — — — —	2,977	2,962	2,946 $\frac{1}{2}$	2,930	3,468
8. Az I. magyar-gácsországi vasút 1876. és 1888. évi beruházási kölcsöne — —	8,182	8,140	8,097	8,052	22,236
9. A 3 0/0-os vaskapu szabályozási aranykölcsön — —	22,452	22,398	22,344	22,290	9,411

b) Ezüstértékben kamatozók :

10. Az I. magy.-gácsországi vas. terh. I. kib. elsőbbs. kölcs.	7,200	7,175	7,148	7,120	7,091
11. Az I. magy.-gácsországi vas. terh. II. kib. elsőbbs. kölcs.	2,555	2,533	2,509	2,484	2,457
12. Az I. magy.-gácsországi vas. terh. III. kib. elsőbbs. kölcs.	2,148	2,141	2,134	2,126 $\frac{1}{2}$	2,119
13. 4 1/2 0/0 államvasúti ezüstkölcsön — — — —	117,760	117,480	117,185	116,880	116,560

c) Bankértékben kamatozók :

Osztr.-magy. bankot illető

160 m. koronatar. ból

M. O.-ra eső hányad — — — 9,000 8,820

14. Tiszavidéki vasutat terhelő I. kib. sorsjegykölcsön —	12,168	11,955	11,731	11,495 $\frac{1}{2}$	11,248
15. 1870. évi sorsolási kölcsön	18,910	18,400	17,890	17,380	16,870

	96	1897	1898 ezer forint	1899	1900
16. Lánchídjog megváltás —	354	351	347½	344	341
17. Tisza-szegedi kölcsön —	37,580	36,960	36,340	35,720	35,100
18. 4 0/0-os földtehermentesítési adósság — — — —	194,908	194,184	193,432	192,648½	191,834
19. Szőlődézsma adósság —	170	164	162½	162½	162
20. A magyar földhitelint.-től fölvelt jelzálogkölcsönök	6,680	5,702	5,237	4,847	—
21. A budap.-pécsi vasút 4 0/0 elsőbbségi kölcsöne — —	9,188	9,153	9,116	9,077½	9,038
22. Italmérési jogok után adott kártalanítás — — — —	226,306	225,685	225,007	224,298	223,567
23. Az osztr.-magy. államvasút-társ. magyar vonalának értéke fejében — — — —	190,124	189,771	189,400	189,010½	188,602
24. A nevezett társaság által az államnak adott előleg	4,953	4,944	4,934	4,924½	4,913
25. Az 1867. év végéig befektetett tiszti biztosítékok —	24	22	19	18½	18
26. Az arad-temesi vasút megváltási ára — — — —	5,494	5,480	5,465	5,449½	5,433
Együtt	1.063,742	1.058,740	1.054,098	1.049,403½	1.087,401

II. Egyes tárczákat terhelő adósságok :

27. Belügyminiszterium — —	1,257	1,466	1,545	1,530½	—
28. Keresk. „ — — —	21,364	24,282	24,664	25,870	—
29. Földmív. „ — — —	3,850	4,438	4,170	5,027	—
30. Vallás- és közokt. miniszt.	16,154	19,329	20,906	23,050	—
31. Igazságügyi „	2,475	6,551	7,500	8,416½	—
32. Honvédelmi „	4,461	6,205	5,036	5,497	—
33. Pénzügy „	2,804	2,943	6,059	6,874	—
Együtt	52,360	65,214	69,880	76,265	—
Mindössze	2.177,685	2.212,987	2.213,011	2.214,701½	—

Államadósságaink kamatterhét is a pénzügyminiszterium kimutatása alapján ismerjük: láthatjuk abból, hogy igaz ugyan, miszerint az államadósságok roppant mértékben emelkedtek, de a kamatteher százalékos arányszáma vele szemben, ha mindkettőt 1868-hoz viszonyítjuk, az utóbbi években nagyon kedvező. 1868-hoz képest 1870-ben az államadósság 20, a kamatteher 10 %-kal emelkedett; 1879-ben a százalékos arányszám már 129, illetve 110, tehát nagyon kedvezőtlen: ez a 153 milliós államadósság korszaka; már 1880-ban 324, illetve 250 %-os emelkedést találunk, míg 1885-ben 437, illetve 332 %-ost. A következőkben az arány mind kedvezőbb, a mennyiben 1890-ben 598, illetve 417 %-os,

1896-ban 715, illetve 512 %-os az emelkedés. Még például 1896-ban körülbelül 200% a kettő közötti különbség, addig 1875-ben a kettő majdnem megegyezett. Minden pénzügyünkre vonatkozó adat tehát az utolsó évek roppant haladását bizonyítja.

Nézzük ezek után a kamatteher abszolút nagyságát, kapcsolatban a tőketörlesztés nagyságával:

	<i>Tőketörlesztés</i>	<i>Kamatfizetés forintokban</i>	<i>Együtt</i>
1868-ban	2.447,601	15.631,934	18.079,535
1870-ben	3.099,591	17.327,942	20.427,533
1875-ben	10.363,656	32.941,558	43.305,214
1880-ban	57.306,845	54.847,408	112.154,253
1885-ben	64.246,983	67.559,930	131.806,913
1890-ben	39.289,565	80.971,312	120.260,877
1895-ben	27.280,603	95.213,755	122.494,358

Az előzőekben rejlik annak az oka, hogy a tőketörlesztés folyton kevesbedik.

A rövid lejáratú kölcsönök megszűntek, s így megszűnt a magyarányú visszafizetési kötelezettség is, a mi különben csak új terhek felvétele mellett volt lehetséges, s így tényleges törlesztést nem jelentett. Az 1881., 1888. és 1892-iki konverzionális műveletek az aránylagos kamatfizetés csökkenésével jártak, s a járadékadósság meghonosulása eredményezte a tőketörlesztés terhes kötelezettségének magyarányú csökkenését. Ezzel csökkent az inproduktív befektetés kényszere, enyhültek az államadósságok feltételeinek terhes módoszatai, s az ország pénzügyei minden tekintetben megkönnyítették a sok tekintetben elmaradt ország modern állami kialakulását.

Az állami bevételek és kiadások feltüntetése tekintetében meglehetősen zavart volt a helyzet egész 1878-ig; azok ugyanis vegyesek voltak a hitel- és pénztári műveletek adataival a zárszámadásokban, valamint mindenféle rendkívüli s előirányzat nélküli pénztári tételekkel. Most már rendszeres beosztással állunk szemben, melynek alapján az áttekintés könnyű szerrel megtörténhetik.

A rendes bevételek és kiadások a következő 22 fejezetre oszlanak:

- I. Királyi udvartartás.
- II. Ő cs. és kir. Felsége kabinetirodája.
- III. Országgyűlés.

- iv. Közsügyi kiadások.
- v. Központi kormány közegeinek nyugdíja.
- vi. Nyugdíjak.
- vii. Állami adósságok.
- viii. Vasutak átvétele folytán elvállalt adósságok.
- ix. Előlegezések a vasúti kamatbiztosítás alapján.
- x. Horvát-Szlavonország beligazgatási szükséglete.
- xi. Állami számvevőszék.
- xii. Közigazgatási bíróság.
- xiii. Miniszterelnökség.
- xiv. Ő cs. és kir. Felsége személye körüli miniszterium.
- xv. Horvát-Szlavon-Dalmát miniszterium.
- xvi. Belügyminiszterium.
- xvii. Pénzügyminiszterium.
- xviii. Kereskedelemügyi miniszterium.
- xix. Földművelésügyi miniszterium.
- xx. Vallás- és közoktatásügyi miniszterium.
- xxi. Igazságügyi miniszterium.
- xxii. Honvédelmi miniszterium.

A 1. rendes kiadás s bevételeken kívül vannak; 2. átmeneti kiadások és bevételek; 3. beruházási kiadások; 4. rendkívüli közügyi kiadások és bevételek; 5. rendkívüli kiadások és bevételek; 6. hitel- és pénztárműveleti kiadások és bevételek; 7. előirányzat nélküli kiadások államháztartásunk első 12 évében.

A fejezetek szerinti beosztásnál maradva, az állami kiadások a zárszámadás fejezetei szerint a következőkép alakultak:

Kiadások.

	1867	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900
A) Rendes kiadások.				<i>ezer forintokban</i>				
Udvartartás — —	—	4,650	4,650	4,650	4,650	4,650	4,650	4,650
Kabinetiroda — —	—	60	73	68	75	74	77	80
Országgyűlés — —	—	1,287	1,153	1,255	1,231	1,243	1,754	1,750
Közös kiadások	—	35,600	28,400	32,700	32,734	23,426	26,039	31,705
Központi kormány								
nyugdíjai — —	—	259	182	138	71	43	21	14
Nyugdíjak — —	2,802	2,342	2,870	3,960	4,715	6,559	7,817	9,651
Állami adósságok	—	83,935	80,809	94,391	108,457	106,155	125,218	130,361
Vasutak átvétele	—	—	—	6,989	11,799	12,635	13,890	13,770
Kamatbiztosítás — —	—	1,000	15,361	12,489	8,345	3,957	963	860
Horv.-szlavon bel- igazgatás — —	1,789	2,200	5,127	5,047	6,428	6,479	9,230	8,650

	1867	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900
	<i>ezer forintokban</i>							
Számvevőszék —	—	72	132	129	107	109	148	161
Közig. bíróság —	—	—	—	—	—	—	—	265
Miniszterelnökség	113	232	311	303	334	333	421	487
Ó Felsége szemé-								
lye kör. min. —	48	68	40	50	53	54	64	70
Horv. miniszterium	—	46	38	36	36	36	41	45
Belügy «	8,282	9,561	7,541	7,585	10,500	11,807	14,710	21,650
Pénzügy «	40,695	61,414	40,576	42,000	56,376	55,829	75,682	90,798
Keresked. «	3,571	3,803	11,170	20,385	44,487	49,193	93,811	93,005
Földm. « «	4,363	7,820	10,624	11,526	11,549	12,168	16,160	20,442
Vall. és közokt. m.	526	1,803	3,883	4,364	6,085	6,936	9,568	15,486
Igazságügy min.	2,117	3,024	10,232	10,031	11,718	12,136	15,048	17,714
Honvédelmi min.	16	4,424	6 081	6,435	7,270	9,924	13,779	17,120

B) Átmeneti kiadások.

Államszámvevőszék	—	—	—	—	—	—	19	1
Miniszterelnökség	—	13	—	—	1	3	86	696
Ó Fels. sz. kör. min.	—	—	—	5	2	11	4	10
Belügyminiszterium	—	962	11	25	140	58	273	513
Pénzügy «	—	2,202	2,763	4,326	2,088	2,826	21,170	14,558
Keresked. «	—	209	32	281	3	380	791	5,073
Földmiv. «	—							
Vallás- és közokt. m.	—	99	34	26	141	80	394	711
Igazságügyminiszt.	—	14	169	—	—	—	12	134
Honvédelmi «	—	4,071	17	55	516	5,470	4,546	549
Állami adósságok	—	34,961	2,159	45,419	127,043	30,674	9,019	203
Vasúti kamatbíz.	—	—	—	—	—	—	30	1
Szegedi árvíz kiad.	—	—	—	1,250	—	—	—	3
Közigazg. bíróság	—	—	—	—	—	—	—	3

C) Beruházások.

	1868	1870	1875	1885	1890	1895	1900
	<i>ezer forintokban.</i>						
Állando országház építése	—	—	—	250	702	1,730	1,183
Pénzügyminiszterium —	—	—	—	7,514	2,376	1,270	1526
Kereskedelmi « —	—	—	—	15,644	10,029	20,873	7,945
Földművelési « —	—	—	—	1,318	3,158	3,971	5,370
Igazságügyi « —	—	—	—	345	1,864	473	1,228
Egyéb beruházások —	—	—	—	201	500	2,787	14,763

D) Rendkívüli közösügyi

kiadások — — — —	—	—	—	4,250	4,688	6,623	6,111
------------------	---	---	---	-------	-------	-------	-------

Megkívánjuk jegyezni, hogy 1888-ig a kereskedelemügyi miniszterium közmunka- és közlekedésügyi miniszterium név alatt állt fön, míg a földművelésügyi földművelés, ipar és kereskedelmi nevet viselt; magától értetődik, hogy mindkettő beosztása az időben nagyban különbözött a jelenlegitől.

A kiadások tehát minden téren roppant mértékben emel-

kedtek; a modern állami kialakulás óriási mértékben fokozta a szükségleteket. 1890 előtt emelkedés még nem igen tapasztalható. A rendes kiadásoknál inkább stagnálást láthatunk. Az átmeneti kiadások már ekkor is emelkedtek, míg a beruházások inkább csökkentek. Ezeken belül az egyes fejezetek nagyon érdekes változásokat tüntetnek fel, a melyek sok esetben épen nem csökkenésről tanuskodnak. A közös kiadások emelkednek, s a kiadások általában nagyobbak lesznek. Az átmeneti kiadásoktól eltekintve, 1890-től kezdve általában emelkednek a kiadások tételei, még pedig nem egyes esetben szinte rohamosan. Egyes elmaradt ágak fokozottabb figyelemben részesíttetnek, a mi a zárszámadás megfelelő fejezetének nagyarányú kiadásaiban dokumentálódik.

A bevételek az utóbbi 15 év alatt a következőkép alakulnak:

<i>Bevételek.</i>				
	1885	1890	1895	1900
<i>ezer forintokban</i>				
A) Rendes bevételek.				
Állami adósságok	15,517	5,409	3,384	1,380
Állami számvévszék	2	2	—	—
Ő Felsége személye körüli miniszter	—	1	1	1
Belügyminiszterium	793	1,182	1,109	5,111
Pénzügyminiszterium	253,763	283,821	329,838	358,753
Kereskedelemügyi miniszterium	39,439	69,698	126,412	134,823
Földmívelésügyi	9,915	10,399	14,047	17,217
Vallás- és közokt. ügyi	559	881	1,377	2,220
Igazságügyi	678	832	913	1,132
Honvédelmi	250	287	327	374½
Vasúti kamatbiztosítás	608	711	—	—
B) Átmeneti bevételek.				
Pénzügyminiszterium	6,510	4,399	27,375	13,775
Állami adósságok	156,841	36,110	19,055	53,257
Egyéb átmeneti bevételek	2,027	6,441	7,272	7,144
C) Rendk. közösügyi bevételek	—	—	—	5,330½

Nemcsak a kiadások emelkedtek tehát, hanem a bevételek is, melyek az egész 15 év alatt folytonos növekvést mutatnak, ha ugyan olykor-olykor visszaesésnek is lehetünk tanui. Az egyes fejezetek számcsoportjai érdekesen mutatják, hogy a bevételek mily hullámvázokat mutatnak, míg az utóbbi évek magas színvonalára jutnak.

Rendkívül érdekes képet nyerünk, ha a magyar állami kiadások s bevételek főcsoportjait egyenkint tesszük vizsgáló-

dásunk tárgyává: így az államélet legsajátosabb nyilvánulásai domborodnak ki az adatokból. Vegyük elsősorban a kiadásokat:

	1886	1890	1895	1900
		ezer forintokban		
Kir. udvartartás s kabinetiroda....	4,723	4,724	4,727	4,730
Országgyűlés	1,231	1,242	1,755	1,750
Közösügyi rendes kiadás	—	23,426	26,038	31,704
« rendkiv. «	3,638	4,688	6,623	6,112
Államadósság	121,857	131,606	148,009	143,827
Vasúti kamatbiztosítás	7,879	3,957	993	861
Beligazgatás	11,519	11,902	15,085	22,575
Pénzügyigazgatás	11,815	19,968	19,432	24,581
Horvát-szlavon beligazgatás	6,259	6,479	9,230	8,650
Nyugdíjak	5,073	6,559	7,817	9,651
Közüktatás	6,386	7,479	12,436	20,967
Igazságügy	11,952	14,000	15,532	21,557
Honvédelem	8,299	15,394	18,536	19,771
Kereskedelmi igazgatás	2,107	2,488	4,454	11,608
Földművelésügyi «	2,329	4,732	5,647	9,965
Közút, vízi út, híd, kikötő	7,356	8,177	9,732	10,101
Posta, távirda, távbeszélő	9,648	9,280	12,737	19,956
Egyéb kiadás	37,198	26,638	39,425	30,085
Tulajdonképi állami kiadás összesen	289,406	299,739	358,211	398,451
Üzemi természetű kiadás	58,592	69,304	146,184	143,007
Állami kiadás összesen	347,998	369,043	504,395	541,458
Konverzió folytán keletkező kiadás	348	17,859	118	303

Az egyes kezelési ágak kiadásait e tételek minden tekintetben megvilágítják. Sok tekintetben elmondhatjuk, hogy a haladás csak aránylagos, de akárhányszor az messze kiválik a keretből, a többi kiadási tételeket messze túlhaladja. Ha a tulajdonképeni állami kiadások összegét vesszük, úgy annak százalékában a haladás nem egyforma. Nézzük csak a százalékos adatokat e tekintetben 1886-ban és 1900-ban.

	1886	1900		1886	1900
Udvartartás és kabinet	1'63	1'19	Nyugdíj	1'75	2'42
Országgyűlés	0'45	0'44	Közüktatás	2'21	5'26
Közös rendes kiadás	10'37	7'96	Igazságügy	4'13	5'41
« rendk. «	1'26	1'53	Honvédelem	2'87	4'96
Államadósság	42'11	36'10	Keresk. igazgatás	0'75	2'01
Vasúti kamatbiztosítás	2'72	0'22	Földmív. «	0'81	2'50
Beligazgatás	3'98	5'67	Köz-, vízi út stb.	2'54	2'53
Pénzügyi igazgatás	4'08	6'17	Posta stb.	3'33	5'01
Horvát-szlavon beligazg.	2'16	2'17	Egyéb	12'85	7'55

Legnagyobb az emelkedés a kereskedelmi s földművelésügyi igazgatásnál, mint a mely ágaknál az utóbbi évek nagyon sokat produkáltak. Hogy főkép az utóbbi évek tették ezt, azt láthatjuk abból, hogy például 1895-ben a kereskedelemügynél még csak 1'24, a földművelésnél 1'57%-ot találunk, a mi kétségtelenül sok az előző évekhez képest, de az aránylag kevésbé válik, ha az utolsó pár év erőteljes növekvését tekintjük.

Vannak oly ágak, melyeknél tetemes csökkenésre akadunk, azoknál mindnél megadják a fennálló állapotok a magyarázatot. A hanyatlás azonban nem sok esetre mondható el.

Nagyon tanuságosak mindezzel szemben a bevételek adatai, ugyancsak az állami bevételek főcsoportjai szerint az utolsó 15 évben.

Nézzük ennek adatait:

	1886	1890	1895	1900
	<i>ezer forint</i>			
Egyenes adók	93,857	101,100	107,002	112,926
Fogyasztási adók	31,605	47,924	78,932	88,468
Bélyeg	9,428	11,070	14,566	16,443
Jogi illeték	15,959	17,803	22,611	24,173
Díjak	439	473	661	989
Jövedékek	61,634	83,827	74,803	74,511
Posta	9,074	12,922	16,775	23,551
Távirda	2,157			
Egyéb bevétel	60,706	44,714	41,087	84,486
Tulajdonk. állambevétel össz.	284,859	319,833	356,437	425,547
Üzemi természetű bevétel	65,765	83,382	172,268	172,971
Államjóságok eladásából be-				
vétel	2,291	3,048	2,405	—
Állami bevétel összesen	452,915	406,263	531,110	598,518
Konversióból bevétel	—	13,910	—	—

Tulajdonképp az összes bevételek emelkedtek, csak az egyéb bevétel, s az államjóságok eladásából eredő bevétel nem. A bevételi többlet rendesen igen nagy. Ha a tulajdonképeni bevétel összegét vesszük, annak %-ában nem mindig akadunk emelkedésre: vagyis az emelkedés nem minden ágánál halad egyforma mértékben; nézzük csak az idevágó százalékos adatokat:

	<i>Egyenes adók</i>	<i>Fogyasz- tási adók</i>	<i>Bélyeg</i>	<i>Jogi illeték</i>	<i>Díjak</i>	<i>Jöve- dékek</i>	<i>Posta</i>	<i>Távirda</i>	<i>Egyéb</i>
1886-ban	32'95	11'09	3'31	5'60	0'15	21'64	3'19	0'76	21'31
1900-ban	26'55	20'79	3'86	5'68	0'23	17'51	5'53		19'85

A fogyasztási adók aránylagos emelkedése a legnagyobb, valamint a posta és távirdáé. Ezek az utóbbi években óriási módon fokozódó tételeket tüntetnek föl. Az egyéb bevételek elmaradása a többi tételnél oszlik meg, a melyek különben valami nagy variatiót nem mutatnak.

Ezek képezik a zárszámadás alapján a brutto eredményeket a költségvetéseknek megfelelőleg, a mely adatok a bírálathoz a legjobban megfelelnek, mert pozitív alapot adhatnak annak a tanulmányozására, hogy hogyan jövedelmeznek az állam bevételi forrásai, miként alakul a polgárság megterhelhetése, mely ágakban lehet nagyobb eredményeket a jövőben felmutatni.

Ha azonban az államháztartásban működő tényezők pénzügyi hatásáról van szó, úgy a netto-eredmények elsőrangú fontossággal bírnak, melyek államháztartásunk vizsgálata közben fontos segélyforrássá válnak. Épp ezért államháztartásunk kezdete óta, melylyel a költségvetés zárszámadások együttes kora kezdődik, adjuk a pénztári eredményeket, melyek így az állami ténykedések végső nyilvánulásait netto számokban mutatják be. Meglátjuk ez adatokból, hogy az állandó nagy szükségletnek megfelelő eredményeket miből teremtetten meg az állam, melyek voltak legdúsabb jövedelmi forrásai, melyek a folyton növekedő kiadásokat, az állammal szemben folyton fokozódó követelményeket ellensúlyozni tudták. Azokat a nagy pénzügyi eredményeket, melyeket államháztartásunk emez adatai feltüntetnek, csak egy erős alapokon berendezett államszervezet tudja nyújtani. Ez tartotta fenn az egyensúlyt a múlt viharai között, ez adja azt a monumentális alapot, mely a huszadik századot képesíteni fogja egy oly erőteljes nemzeti állam kialakítására, mely sziklaszilárdan fogja megállani helyét az európai államok koncertjében. A magyar állam maga is elég erős, hogy felvegye a versenyt a világ államaival.

A magyar birodalom zárszámadásaiban foglalt, az állam saját költségeiből származó pénztári eredmény a következőkép alakult 1868-tól kezdve az állami költségek tekintetében az illető tárczabeli bevételek levonása után *ezer forintokban*:

Év ...	1868	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1897
	ezer forintokban							
Királyi udvartartás ...	3253	3654	4650	4650	4650	4650	4650	4650
Kabinetiroda ...	36	59	73	68	75	74	76	80
Országgyűlés ...	976	1287	1154	1332	1231	1242	1749	1771
Közösügyi kiadások	31521	23778	28308	32348	35129	23850	30395	30865
Nyugdíjak ...	2864	2973	3730	4000	4792	6583	7751	8416
Állami adósság kamata s kezel. költs.	48520	44829	63226	90074	104281	112065	132637	131920
Vasuti kamatbiztosítási költség ...	—	653	535	179	431	44	146	129
Horv. Szlav. orsz. bel-igazg. szükséglete	2101	2342	4949	5768	6427	6479	9229	8782
Állami számvevőszék	—	62	130	120	105	106	161	148
Közigazgat. bíróság	—	—	—	—	—	95	110	212
Ministerelnökség ...	111	281	394	385	329	335	499	1210
Ő felsége személye körüli ministerium	83	63	39	53	52	63	66	87
Horv.-Szlavon minist.	63	45	38	35	35	35	41	42
Belügyministerium ...	9753	10504	6767	6755	9773	10575	13664	15210
Pénzügyi kormányzati kiadások ...	5230	5254	6739	6112	6646	7820	9534	10036
Földadó szabályozási költségek ...	—	—	498	1908	1699	—	—	—
Szegedi árvíz költs.	—	—	—	1121	382	—	—	—
Keresk.-ügyi minist. közigazgatási költs.	495	602	613	771	925	1460	2964	4141
Keresk.-ügyi minist. közutak fentartási költségei ...	2026	3436	2302	2711	3747	3091	3276	2248
Földm.-ügyi minist. közigazgat. költs. ...	419	644	891	1258	1162	1657	3055	3338
Földm.-ügyi minist. víziutak fentartási költségei ...	119	415	122	228	155	364	416	372
Vallás- és közoktatás-ügyi minist. költs.	992	1776	3735	3938	5466	5814	7860	10387
Igazságügyi minist. költségei ...	2230	2903	10114	9472	10784	10962	13620	14602
Honvédelmi minist. költségei ...	151	5222	4571	5139	4960	8014	11935	12039
Összesen ...	111953	110794	143590	178435	202386	205386	253845	260695

A közös rendes s rendkívüli kiadások 1868—1877-ben egyesítve vannak, s ennél a tételnél vannak figyelembe véve a pótkézelési eredmények is. A mi az állami adósságokat illeti, azoknak kamataihoz és költségeihez 1868-ban hozzá vannak adva a pénztári pótkézelési eredmények is; de számba vétetett itt a sorsolási kölcsön kezelése is. A Horvát-Szlavonország autonóm kormányának költségei egyesítve vannak a zágrábi főhadparancsnokság és a polgárosításra kerülő határőrvidék beligazgatási költségeivel. Viszont a miniszerelnökségi kiadások Fiume költségeivel vannak egyesítve; a pénzügyi kormányzat kiadásai szintén egyesítették a földadósszabályozási költségek kivételével, melyek külön vannak feltüntetve.

1872 óta a közösügyi kiadásoknál már a felemelt quota is érvényesülést nyert. 1878-ban e tételnél rohamos az emelkedés, a mi ama körülményben találja magyarázatát, hogy a Bosznia elfoglalásával felmerülő rendkívüli költség itt nyert beszámítást, mely a fedezet levonása után 26.177,058 frtot tett ki; a fogyasztási adóvisszatérítések az 1887:24. t.-cikk értelmében 1888-tól kezdve nem itt számoltattak el.

Az állami adósságok kamatai és kezelési költségeinél 1877-ben már bennfoglaltatik a 18.822,570 forintnyi kincstári utalvány — mely a 76½ milliós kölcsön első kibocsátása volt — 3.265,576 frtnyi agiója. Ugyanezen czímnél 1891-ben beszámítottak, a regale kártalanítási tőkék mintegy 10 millió forintnyi kamatai és kezelési költségei, úgyszintén az osztrák-magyar vasút magyar vonalai megváltása következtében elvállalt évi 5 millió forintot kitevő megváltási és törlesztési járadékaiban foglalt kamatok 9.582,213 forinttal; viszont 1894-ben az 5%-os papíráradék mintegy 18 milliónyi kamatai, s a 4%-os korona-áradék mintegy 20 milliónyi kamata vétetett számításba.

A vasúti kamatbiztosítás költségei 1876—1878-ban a keleti vasutat terhelő elsőbbségi kötvények kamatait is tartalmazzák.

A belügyministerium adatai tekintetében 1872-től kezdve nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a törvénykezési rend megváltoztatása folytán a költségek jelentékeny része az igazságügyministeriumnál került beszámítás alá. Ugyanezen tárczá-nál 1895 és 1896-ban a nagyobb kiadást a vármegye közigazgatási, a közegészségügyi, közbiztonsági kiadások emelkedése, de még ama körülmény is okozta, hogy az anyakönyvekről szóló

törvény értelmében 263,000, illetve 1.056,000 forintnyi kiadás merült föl.

A pénzügyi kormányzati kiadásoknál 1889-ben szem előtt kell tartani, hogy az adófelügyelők teendői majd minden vármegyében az új pénzügyigazgatóságokra, az illetékkiszabási hivatalok teendői viszont az adóhivatalokra ruháztattak át. 1893-ban a mutatkozó többletkiadást ama körülmény okozza, hogy az 1893: IV. t.-cikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeit szabályozza, a mi többlet kiadással járt.

A kereskedelemügyi ministeriumnál a közigazgatási kiadások tekintetében 1897-ben emelkedés van, a mi ama körülménynek tudható be, hogy a közigazgatási költségek emelkedtek, valamint az is, hogy az ezredéves kiállítás leszámolásánál mutatkozó 550,000 forintnyi hiány ennek a rovására fedeztetett.

A földművelésügyi ministerium közigazgatási költségei 1894-ben emelkedtek tetemesen, a mit a telepítési czélokra fordított 935,000 forint, s a nyugati tenyészmarhák vásárlására kiadott 500,000 forint okozott.

Az igazságügyiministerium tételénél 1891-ben fontos, hogy a királyi ítélőtáblák és főügyészségek az 1890: 25. t.-cz. alapján újjászerveztettek, a mi pénzügyi tekintetben is változásokkal járt.

Ha az előzőeket szemléljük, úgy az állam pénztári eredményeiről egy egységes képet alkothatunk magunknak, mert az alap, melyen az adatok egybeállítottak, azok figyelembe vétele mellett teljesen egységes. Harmincz év pénzügyi működésének eredményei e számok, melyeket különben a következő összeállítás, mely az állam saját jövedelméből származó pénztári eredményt tartalmazza, harmonikusan kiegészít.

Megjegyezzük, hogy az állam eme saját jövedelmeiből előálló pénztári eredményeinél is levonásba hozattak az azok előállítására fordított költségek, melynek tekintetbe vételével az adatok ezer forintokban a következők (l. a következő lapon):

Az állami számadások idevágó adata tekintetében általában 1868—1877 között a beosztást illetőleg szem előtt kell tartani, hogy a pénzügyi tárcza különféle bevételeihez a bányailletékek eredményei hozzáadattak, míg a posta és távirda adatai egyesítették. Ez utóbbi különben 1878—82-re is áll; viszont 1883—1887-ben a fogyasztási adók eredményei és a fogyasztási adó visszatérítésekből eredő eredmények egyesítve lettek. Egyéb-

Év — —	1868	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1897
ezer forintokban								
Egyenes adók és földtehermentesítési pótlék — — —	58162	62254	69687	83461	96212	99585	105283	108625
Fogyaszt. és italadók	12580	12890	13016	19780	35066	62179	72891	76451
Határvám (kezelési átalány) — — — —	206	195	186	190	192	268	1533	61
Aranyagio nyere-mény a határvám fölöslegéből — — —	—	—	—	207	213	574	54	2055
Bélyeg — — — — —	3612	4027	7204	7744	9125	10804	14179	14977
Jogilletékek és díjak	6947	10291	14153	14244	16919	18237	23241	23865
Fémjelzés — — — —	14	15	9	13	17	21	48	68
Út-, hid- és révvám	201	72	22	19	21	25	21	13
Dohányjövedék — —	14020	8680	14911	16718	21606	25402	33224	31853
Lottójövedék — —	1089	1325	1897	1609	1436	1366	1386	1403
Sójövedék — — — —	13826	11154	10407	11776	13268	13642	14400	14624
Állami jószágok —	3969	2890	2753	2972	2116	454	1188	1332
Bányászat és pénzverés — — — — —	2127	1130	1004	—622	—1200	—915	—1408	—1659
Állami nyomda —	—1	—253	57	50	173	186	—70	268
Állami épületek — —	76	1	24	14	8	9	—25	—11
Állami ingó vagyon	391	915	486	927	34	174	355	171
Pénzügyi tárcza klf. bevételei — — — —	4881	4756	1023	—546	90	658	937	1552
Posta, távirda, távbeszélő — — — —	—176	28	234	1005	1869	4156	4702	4648
Államvasutak gépgyárai, diósgyőri vas- és acélgvár —	400	450	1550	4679	12785	23466	35195	36322
Állami erdők — —	1194	—199	1469	1907	2048	1164	2298	3185
Gödöllői koronabirtok s állami lótenyészítő intézetek	—444	—237	—1536	—833	—1293	—380	—2068	—1106
Kincstári birtokok —	—	—	—	—	—	251	15	121
Összesen — —	123084	120389	136556	165322	210711	261336	307385	318824
Levonva ebből állami költségeket (lásd pénztári eredm.) —	110953	110794	143590	178435	202386	205386	253845	260695
Mutatkozik pénztári fölösleg, — hiány	12131	9595	—7034	—13113	8324	55950	53540	58129

ként az 1887—1897. években követett beosztás irányadó az összeállításnál.

A mi az egyes tételeket illeti, 1868—71-ben az egyenes adó összegekben a magyar és horvát-szlavon határőrvidék egyenes adói nincsenek benne: ez években a közös hadügy-ministerium adatai között szerepelnek azok. 1880-ban a fényüzési adók megszűnnek, de behozatott a nyereményadó s a hadmentességi díj, mely utóbbinak egész jövedelme 1880-ban az állami kiadások fedezésére volt fordítva. Az egyenes adóknál 1883-ban mutatkozó többlet ama körülményre vezethető vissza, hogy ekkor lépett életbe a pénzügyintézeteknél elhelyezett tőkéből folyó jövedelem megadóztatása; viszont ez az év kezdő pontja a napszámosok adómentességének, a hadmentességi díjak módosításának, a fegyveradó s vadászadót illető törvénynek. 1884-ben lépett azután életbe a földadót, házadót, tőkekamat s járadékadót, valamint az általános jövedelmi pótagót módosító törvény. Ugyanezen címnél egyébiránt tekintetbe kell azt is venni, hogy a vasúti és gőzhajózási szállítás használatának megadóztatását módosító 1887. évi törvény a személyszállításra nézve 1887 június 1-én, az árúszállításra viszont július 1-én lépett életbe.

A fogyasztási és italadóknál 1881-ben az emelkedést a cukoradó módosítása és a cukor, kávé és sörfogyasztás megadóztatása okozta: a következő évben hozatott be az ásványolajadó, míg 1883-ban a kávéfogyasztási adó megszüntetésére és a cukor- és sörfogyasztási adó módosítására vonatkozó törvény lépett életbe márczius 1-én. 1884-ben a szeszadó módosított, de meg a sajtolt élesztőnek a szesztermeléssel együttes készítésének megadóztatása is szabályoztatott. Egyébiránt a fogyasztási és italadók tekintetében még sok változtatás történt: 1888-ban a cukoradóról és szeszadóról szóló újabb törvény nyel ta jálkozunk, 1890-ben az állami italmérési jövedék szabályoztatott, a mi 1893-ban az 1890:36. t.-cikkkel egyetemben módosított. 1894-ben viszont a szeszadónak a fogyasztási terület részére való biztosítása tárgyában hozott törvény lépett életbe, míg 1896-ban a cukoradó emeltetett fel 11 forintról 13 forintra. Mind oly körülmény ez, melyet a fogyasztási- és italadók évtizedes fejlődésének vizsgálata közben figyelmen kívül hagyni nem szabad.

A határvám adatai kiszámítása tekintetében 1894. és 1895-

ben az a változtatás történt, hogy a vámtarifa szerint meghatározott érték és a pénztári érték közötti 1.048,085 forint illetve 1.444,447 forint különbözet itt lőn elszámolva.

A bélyeg- és illetékekre vonatkozó törvények és szabályok határozatai 1881-ben módosítottak, míg 1882-ben a játékkártyák bélyegilletéke lőn szabályozva. Egyébiránt a jogilletékek és díjak tekintetében más változtatás is történt: 1883-ban a biztosítási szerződések után fizetendő illeték szabályozására vonatkozó törvény lépett életbe. A jövedékek tekintetében azután még csak 1897-ben történt említésre méltó változás; ez azonban nagyon fontos s mélyreható intézkedés képében jelentkezett. Eltöröltetett a számsorsjáték, helyette be lőn hozva az osztálysorsjáték. A lottójövedék alakja ilyformán lényegesen megváltozott, a mivel különben hosszú évek sorának követelései lőnek teljesítve.

A bányászat és pénzverés rovatainál 1893 és 1894-ben a nagy arányú negatív eredmények közzé, óriási nagyságú plusdifferentia ékelődik. Ennek megítélésénél nem szabad szem elől téveszteni, hogy ez a fölösleg csak időleges és a koronaérték behozataláról szóló 1892: 18. t.-cz. alapján eszközölt pénzverésből származik, a mennyiben a pénzverésnél mutatkozó többlet ugyanekkor a valutarendezés céljaira is előíratik. Miután azonban lerovásra csak később kerül, ideiglenesen a pénztári eredményre nézve fölösleget tüntet föl.

A pénzügyi tárcza különféle bevételeinél 1891-ben benne van a horvát-szlavon földtehermentesítési pótlékok bevételeiből az 1889-ik év végeig felhalmozódott és az 1891: 28. t.-cikk alapján bevételeztetett 2.660,000 forint fölöslegnek a horvát-szlavon országos pénztárba beszolgáltatott 1.197,000 forint levonásával maradó 1.463,000 forintnyi része.

A posta és távirda kezelés, a mint arra már rámutattunk, 1888-ban egyesítettett, míg 1897-ben a távbeszélő hálózat vétett állami kezelésbe. Az ez évben tapasztalható visszaesést a posta és távirda igazgatási és kezelési költségeinek a forgalom emelkedése folytán beállott növekedése okozta.

Az államvasutak stb. rovatban 1891-től kezdve nagyobb-mérvű emelkedés tapasztalható. Ez ama körülményre vezethető vissza, hogy az osztrák-magyar államvasutak magyarországi vonalainak, melyek 1891 január 1-től kezdve megváltattak, már a jelzett évben 9.993,391 frt feleslege volt.

Vége a kincstári rovat pénztári eredményeinek vizsgálata közben számításba kell venni, hogy a kincstári birtokok egy része 1890-ben, más része 1893-ban a pénzügyi tárcza kezeléséből a földművelésügyi tárcza kezelésébe adatván át, a megfelelő zárszámadási eredmények az összehasonlítás kedvéért az 1888—1892. évben az állami jószágok kezeléséből kihasítottak és ide hozattak át.

Az állam költségeiből s saját jövedelmeiből származó pénztári eredmények ismertetése után nézzük az ugyancsak az állami zárszámadásokban foglalt hitelművelési, vagyoncserét képező és egyéb nem valódi bevételek illetőleg kiadások pénztári eredményeit (l. a következő lapon).

A utóbbi évek összeállításától az 1868—1877. évek annyiban térnek el, hogy az értékpapirosok értékesítése czímű tétel a bevételektől a kiadásokhoz tétetett át értékpapírok vásárlása czím alatt, a mi 1878—82-re is áll; viszont az év végén fennálló pénztármaradványoknál az 1868—1873. években a mult évi szolgálatra történt fizetések visszahelyeztetése folytán külön kimutatott összegek megfelelően figyelembe vétettek.

A kibocsátási költségek levonása után maradó felvett kölcsönök tekintetében 1878-ban e tételben 124.082,325 frt aranyjáradék is foglaltatik; a következő év megnövekedett adatában aranyjáradékra esik 140.672,625 forint, a keleti vasút átvétele folytán elvállalt adósságra 84.791,500 frt. Az 1881-ik évben az aranyjáradék konvertálására esik 172.840,104 forint, a papíráradékra 34.354,339 frt. A következő években is előfordulnak ily beszámítások: így 1882-ben az aranyjáradék konvertálására 45.265,037 frt, a papíráradékra 49.833,510 frt esik; 1883-ban a 4%-os aranyjáradékra 58.866,010 frt, az 5%-os papíráradékra 40.949,970 frt esik, 1884-ben 84.342,596 frt, illetve 32.722,661 frt, míg 1885-ben 126.518,433 frt, illetve 40.563,505 frt. A következő három év e tételeket nélkülözi, de már az 1889-ben óriási módon megnövekedett összegben foglaltatik 5%-os papíráradék 3.291,726 frt, földtehermentesítési kötvények konvertálása czímén 169.623,697 frt, vasúti ezüstkötvények czímén 107.228,910 frt, végre vasúti aranykölcsön 190.393,730 forint. Az összes 30 évi tételek tekintetében e rovatnál 1894-ben találjuk a legnagyobb összeget, de abból 4%-os aranyjáradékra 34.348,620 forint esik, míg 4%-os papíráradék konvertálására 483.368,030 forint.

A közözügyi költségek czímén megszavazott összegeknek

Év — —	1868	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1897
	e z e r f o r i n t o k b a n							
Vagyoncserét képező és egyéb nem valódi bevétel:								
Felvett kölcs. a kib. költs. levonásával —	34913	15321	70592	70832	209794	25089	22601	36349
Állami előlegekből —	—	—	94	—1941	295	263	—243	1424
Közös aktívákból —	8058	417	—	83	6	7	7	98
Átfutó bevételekből —	-18240	10353	-33508	14536	—435	-20771	-41817	-4669
Együtt — — —	24731	25717	37179	83510	209660	4587	-19452	33203
Ehez pénztári maradvány bank- és fémértékben az év elején	18628	37674	30783	34465	27321	41366	137662	117486
Összes bevétel	43360	63392	67962	117976	236981	45954	118210	150689
Ehez a valódi bevétel és kiadás közötti felesleg vagy hiány	12131	9595	—7034	-13113	8324	55950	53540	58129
Mindössze — —	55491	72987	60928	104862	245306	101904	171750	208819
Vagyoncserét képező és egyéb nem valódi kiadás:								
Mint közös költség megszavazott, de a produktív célokra fordított részből a quota arányában —	5857	1041	1721	1615	1855	4264	2266	2927
Duna, Tisza és mellékfolyók szabályozása, flumei kikötő, közutak épít., Rába-szabályozás — — —	1310	1761	3109	3291	4519	4596	5710	8069
Értékpapírok vásárlására — — — —	—2361	—869	1514	—362	179	468	1120	240
Ingatlanokszerzésére a bevét.levonás után	12917	25613	4753	53780	53950	3740	21697	56416
Termesztm., anyagok, szerek, eszközök gyarapodása — — —	2084	5401	1811	3671	9001	8391	3674	9493
Adósságok törlesztése — — — —	2550	2643	7022	9186	142149	24778	5039	6216
Vasuti kamatbiztosítási előlegek — — —	—	3034	14177	11948	8167	2461	846	666
Együtt — — —	22360	38626	34111	83130	219823	48700	40356	84032
Hozzá pénzmaradv. bank- és fémértékben az év végén —	33131	34361	26817	21731	25483	53204	131394	124786
Összes kiadás	55491	72987	60928	104862	245306	101904	171750	208819

produktív célokra fordított részéből szerzett értékek a quota arányában számítva 1878-ban igen nagy ugrást tesznek, mely az előző, de meg a későbbi évekből is jelentékenyen elütő adatot szolgáltat. Ennek oka az 1878. és 1879-ben megszavazott rendkívüli hadi kiadás. Az ez irányú kiadások 1888-ban mutatnak újból ily nagy arányú emelkedést, ha azok az 1878-ikét nem is érik el; itt viszont az okozza ezt a jelenséget, hogy az ismétlődő fegyverek beszerzésének költsége erre az évre esik, de meg ezenkívül ez évet terhelik az 1887-ben megkezdett katonai ovóintézkedések folytatására felhasznált összegek is.

Értékpapírok vásárlására 1896-ban igen nagy összeget fordítanak; abban 4.308,283 forint a helyi érdekű vasútak által az állami segélyezés ellenértékéül az állam tulajdonába bocsátott törzsrészvények értéke gyanánt van felvéve.

Az ingatlanok vásárlása fejében 1879-ben mint a keleti vasút leltári értéke 88.822,694 frt van beszámítva, míg 1880-ban a tiszavidéki vasút leltári értéke szerepel 51.902,143 forinttal; 1884-ben ugyanezen rovat alatt az első erdélyi vasút értéke 38.443,168 frttal vétetett számításba, míg a duna-drávai vasút 11.668,000 frttal. Az 1885-ik évben az alföld-fiumei vasút értéke van 40.551,470 frttal beillesztve, míg végre 1897-ben a feltüntetett összegben foglaltatik az államvasútak hálózatán az 1897:XXX. t.-czikk alapján eszközölt 36.699,176 frtnyi beruházási költség.

Adósságok törlesztésére egyes években igen nagy összegek lettek fordítva. 1878-ban a 76½ millió első kibocsátású kölcsön törlesztésére fordított 55.544,199 frt van felvéve, 1879-ben ugyanazon czímen 2.794,314 frt van beillesztve, míg a második kibocsátású kölcsön törlesztésére 75.710,010 frt lőn fordítva. 1881-ben fel van véve a 6%-os aranyjáradék konvertálására fordított 173.079,383 forint, 1882-ben ugyanezen czímen 45.365,660 forint, 1883-ban 58.956,052 forint, 1884-ben 84.751,716 forint, 1885-ben 126,767.966 frt. 1889-ben a kimutatásunkban látható összeg tartalmazza az 5%-os földtehermentesítési kötvények 167.580,835 forintos, az 5%-os vasúti elsőbbségi kötvények 107.393,800 frtos s az 5%-os vasúti aranykölcsön 190.219,095 frtos konvertálási összegét. A következő év összegében benne foglaltatik az 5%-os földtehermentesítési adósság 4.719,799 frt, az 5%-os vasúti ezüst és papír elsőbbségi kölcsönök 2.602,400 frt, és az 5%-os vasúti aranykölcsönök 10.409,117 frtos konvertálási összege. Adósságok törlesztésére 1894-ben fordított a legnagyobb összeg: abban

van az 1892: XXI. t.-cikk alapján bevont vasúti kötvények 20.649,669 frt és az 5 %-os papír és ezüst elsőbbségi kötvények 483.274,217 forint konvertálási összege.

E három kimutatásunk vezet el bennünket a magyar államháztartás rendezéséhez, ez a végeredménye az állam pénzügyi munkálatainak, melyek mind az államháztartás rendezésére voltak irányítva. Hogy egyes esetekben a kívánt eredmény nem mutatkozott a tevékenység nyomán, annak a sajátságos körülmények, véletlen események, előre számba nem vehető jelenségek voltak a főokai, melyek a zavart pénzügyek, a zilált államháztartási viszonyok között fokozottan éreztethették hatásukat.

A mi a nevezetesebb államok kiadásai s bevételeinek összehasonlító adatait illeti, azok a ki- s bevétellel egyetemben a Statesman Year Book szerint a század utolján font sterlingekben a következők:

	<i>Bevétel</i>	<i>Kiadás</i>	<i>Behozatal</i>	<i>Kivétel</i>
Ausztria	66.796,700	67,444,500	—	—
Magyarország	42.902,700	42,797,300	49.948,350	50.020,800
Ausztria és Magyarország*	15.159,700	15.659,700	67.033,000	77.556,000
Belgium	19.984,520	20.455,920	90.408,000	77.972,000
Bulgária	3.353,100	3.330,800	2.407,100	2.138,700
Dánia	3.990,900	4.263,000	27.064,400	20.048,700
Franciaország	144,797,870	141.091,400	180.720,000	166.120,000
Németország	92.838,850	92.785,400	289.181,400	218.420,450
Görögország	4.154,900	2.549,700	5.123,440	3.786,630
Olaszország	69.056,870	69.212,500	60.262,250	57.496,660
Németalföld	12.335,150	12.516,170	159.666,700	131.916,700
Portugália	11.185,430	11.236,700	11.592,650	6.761,750
Románia	8.877,420	8.421,700	13.330,720	5.964,790
Oroszország (európai)	185.251,506	188.695,100	64.277,800	62.647,500
Szerbia	3.111,590	3.050,370	1.857,144	2.629,800
Spanyolország	33.701,300	35.135,900	34.495,900	28.954,700
Svédország	7.628,200	7.628,200	25.291,630	19.161,630
Norvégia	5.316,800	4.912,400	17.249,160	8.854,800
Svájc	4.041,350	4.110,300	51.465,660	34.626,700
Törökország (európai és ázsiai)	17.034,970	17.816,600	19.223,740	13.885,600
Nagybritannia	119.839,905	133.722,407	523.633,486	291.451,306
Egyesült-Államok	117,418,860	100.956,750	174.937,800	283.748,100
Japán	24.695,310	24.645,200	22.040,200	21.492,990

A kiadás és bevétel között nagyban egészben nagy különbségek nincsenek: egyes esetekben akadunk csak ilyenekre. Már

* A közös adatokat illetőleg

a ki- s bevitel közötti különbözetek gyakoribbak. A külkereskedelmi forgalom s állami bevétel és kiadás között semmi határozott arány nincs. Oroszország bevétele s kiadása a legnagyobb, a mi a külkereskedelmi forgalomra épen nem mondható el: ez utóbbi Nagybritanniánál a legnagyobb. Az Egyesült-Államok, Németalföld, Francia- s Németország is óriási külkereskedelmi forgalmat mutatnak föl absolute véve: emellett Németalföld bevétele s kiadása csekély. Aránylag vagyis fejenként véve Franciaország bevétele s kiadása a legnagyobb, míg a külkereskedelmi forgalom tekintetében ez Németalföldre áll.

Ezek után, hogy tisztán álljon előttünk a Magyar birodalom vagyoni ereje, a vagyon s tehertételekkel fogunk megismerkedni. Igaz ugyan, hogy az állam ez irányú megnyilvánulása nagyban különbözik a magángazdaságétól, mert hisz ez utóbbi vagyona mobilizálható, értékesíthető, míg az államnál ez nagyon sok vagyontételre épen nem mondható el. Feltétlenül áll azonban, hogy a vagyoni erősség az államnál is a vagyonság mérvét mutatja; csak az oly állam tudja a szükségleteket kielégíteni, csak az oly állam tudja államháztartását teljesen berendezni, a melynek a megfelelő vagyoni erősség nyújt támaszt. Oly befektetésekre van az államnak szüksége, melyek a közjót, a kultura, s a közgazdaság haladását elősegítik. Az ily beruházások nélkül nemcsak az állam szegény, hanem a polgárság is. Ha az összes ily irányú szükségletek kielégítést nem nyernek, úgy az ország vagyonsága nagyon szomorú képet mutat. Vasútak, közutak, vízi beruházások, kikötők, posta, távirda s távbeszélő középületek, közgazdasági, közegészségügyi s kulturális czélok rengeteg tőkebefektetést kívánnak az államtól, melyek mindegyike direkt kamatot nem is hoz. Mérhetlen azonban az a haszon, mely általa a közre háramlik.

De nézzük magukat az adatokat:

	<i>Ingatlan állam- vagyon</i>	<i>Termesztmé- nyek, anya- gok és szerek</i>	<i>Készpénz és érték- papirok ezer forintokban</i>	<i>Állami követelések</i>	<i>Együtt</i>
1868-ban	325,561	24,743	57,221	107,692	515,217
1870-ben	357,884	49,394	85,383	120,550	613,211
1875-ben	442,246	79,526	45,505	237,879	805,156
1880-ban	735,861	80,293	40,924	349,580	1.206,658
1885-ben	975,853	95,711	44,606	563,211	1.679,381
1890-ben	1.366,832	123,004	79,175	765,243	2.334,254
1895-ben	1,567,976	161,427	173,839	940,616	2.843,858
1900-ban	1.834.143	178,820	173,370	1.115,114	3.301,447

	<i>Állami adósság</i>	<i>Állami tartozás</i>	<i>Együtt</i>	<i>Tiszta vagyon az év végével</i>
1868-ban	254,345	13,352	267,697	247,520
1870-ben	378,762	13,721	392,483	220,728
1875-ben	623,472	43,169	666,641	138,515
1880-ban	1.006,395	95,354	1.101,749	104,909
1885-ben	1.347,987	114,934	1.462,921	216,460
1890-ben	2.050,777	136,430	2.187,207	147,047
1895-ben	2.167,498	226,324	2.393,822	450,036
1900-ban	2.313,914	279,248	2.593,162	708,285

A vagyontétel főbb adatai a következő czímek alatt csoportosíthatók: vasutak, középületek, állami mezőgazdasági jószágok, erdő, bánya, jövedéki vagyon, ipari vállalat, oktatási célokra szolgáló épületek, tébolyda és kórház, opera és muzeumok, hidak, közutak, Fiume kikötője s vízi beruházások.

Ha e czímeket vizsgáljuk, láthatjuk, hogy azok egyik másika, dacára az óriási beruházásnak, szorosan véve vagyonnak nem is tekinthető. A folyamszabályozás például az államra vagyoni jelleggel alig birhat, ha a direkt kamatozást tekintjük, jóllehet abból közvetve mérhetlen haszon hárul reá. A folyószabályozásoknál, midőn a partok magánosok tulajdonát képezik, azok földjei válnak értékesebbekké; a folyó hajózhatóvá tétele viszont a kereskedelemnek válhat hasznára. Az állam kénytelen e beruházásokat eszközölni, hogy így az ország kultiváltabbá válhasson. Közvetve megkapja hasznát a közgazdasági haladásban, az adózási képesség nagyobbodásában. Nagyban egészen a közútakra is a fentiek mondhatók: magángazdasági értelmében ezeknek alig lehet az államra, de a közlekedés zavartalan lebonyolítása szempontjából nélkülözhetlenek. A fiumei kikötőre is ez áll: a költségek kikötői illetékekkel nem rekompenzálhatók; ezt közgazdasági érdekek is tiltják. A többi vagyontárgyak többé-kevésbé beilleszthetők a magán gazdasági vagyontárgyak körébe; a hidak sem tekinthetők kivételeknek, mert hisz azokon már illetékek szedetnek. Az államvagyon fenti direkt nem kamatozó részeiből a közutak mintegy 85, a folyamszabályozás 170, a fiumei kikötő 23 millió frtot képvisel. Mintegy 280 milliót tesz ki tehát az az összeg, mely ilyformán a vagyontételeiből levonásba volna hozható.

Államháztartásunk egészéről fenti adatok teljes képet nyújtanak. Megláthatjuk abból, mily arányokban haladt előre állami fejlődésünk, s mily arányban hátráltatta haladásunkat a pénz-

ügyi zavart helyzet, melynek folyamánya gyanánt 1888-ig államháztartásunk hiányokkal volt kénytelen küzdeni. Ezen évtől kezdve jövedelmi feleslegekkel zárulnak a főszámadások. Ha végig tekintjük az ide vágó adatokat, úgy azt látjuk, hogy 1868- és 69-ben volt csak államháztartásunknak jövedelmi feleslege: 14 éven keresztül folyton hiánynyal záródtak ezután évi számadásaink. 1881-ben érte el az tetőpontját 70·6 millió frttal. 1884-ben 1·8 milliónyi; 1885-ben 3 milliónyi felesleget találunk, de az 1886- és 1887-ik év ezt elvitte. 1888-tól kezdve azután állandó a vagyonosodás, illetve jövedelmi felesleg. Az utóbbi években ez már a 60 milliót is fölözte.

Államháztartásunk rendezésének egészét a valutarendezési munkálatok tetőzik be. Valutánk tulajdonképeni alapja az 1867: XII. t.-czikk, mely kimondja, hogy a két szerződő állam pénzrendszere s pénzlába egyenlő legyen, nemkülönben az 1867: XVI. t.-cz. képezi, melynek értelmében míg az osztrák érték meg nem változtatatik, addig az marad pénzrendszerünk kiinduló pontja. Egyébiránt e törvények csak a fennálló állapotot szentesítették.

Az osztrák érték háromféle forgalmi eszközből áll: az először a 45 frtos pénzláb szerint vert osztrák értékű ércpénz, másodsor az államjegy, harmadsor a bankjegy. Mindezekről már az államélet egyes nyilvánulásainál helylyel közel megemlékeztünk, szükséges azonban, hogy közgazdaságunk egészét áttekinthessük, annak szerves egészét ismerni.

Az 1857 január 24-iki érme-szerződéssel kezdődik az ércpénz rendszerére vonatkozó törvények és rendeletek sora. Ez az «osztrák érték» alapja, mely a pengő pénz nyomába lépett. Eme régi pénzrendszerünk 1748-ban hozatott be, és attól a conventiótól kapta a nevét, mely a bajor választó fejedelemmel 1753 szeptember 21-ikén létre jött; törvényesítve nem volt ugyan, de folyton érvényben maradt. Ennek értelmében egy bécsi-kölmi finom márka ezüsből, a mely 233·89 grammot tett ki, 20 frtot vertek, 13 lat, 1 quint és 1 denár finomságban; egy kölni márka finom aranyból viszont 283 forint 5 krt $3^{47/71}$ fillért, 23 karat s 8 gramm finomságban. Vertek egyébiránt ekkor császári vagy körmöczi aranyat 4 frt 30 kr., dublonokat 9 forint conventiós értékben. Ausztriában vertek souverain d'ort 13 frt 20 kr., s fél souverain d'ort 6 frt 40 kr. értékben. Az ezüsből vert tallér 2 frt, az egy forintos, az úgynevezett német frt értéke 60 kr., a fél forintos 30 kr., a huszas 20 kr.; a tizes 10 kr. volt; ver-

tek még máriást 17 krost, továbbá 15, 7, 5 és 3 krajczárosokat. A rézpénzek nem voltak törvényes ércpénzek; azokat az 1761 november 16-iki patens hozta forgalomba. Három faja volt: a régi nehéz váltópénz, a könnyebb s egész könnyű rézpénzek. Az elsőből vertek krajczárt, melyből 60 tett egy német forintot, polturát vagyis $1\frac{1}{2}$ krost, félpolturát, batkát, a melyből 5 drt, 3 krt, 100 pedig 1 német forintot tett ki, továbbá félbatkát. A könnyebből vertek krajczárost (1800), garast (1799) és hat-krajczárost (1800). A könnyű pénzek 1807-ben verettek a kis bankók kiszorítására 15 és 30 kros darabokban. Számítottak azonban ezeken kívül a paraszt forint alapján is, mely $49\frac{1}{2}$ krt vagy 33 polturát tett ki, s a Szepességen a gyolcskereskedők között dívott; a magyar vagy kurta forint $33\frac{1}{2}$ polturát, vagyis 50 krt tett ki konventiós pénzben, míg a vonás frt 3 máriást vagyis 51 krt. A birodalmi tallér $1\frac{1}{2}$ frt, vagyis 90 kr. volt, míg az ort, vagy fél parasztforint 12 kr., mely ugyancsak a Szepességen volt divatos. Ezekre jött azután a bankóczédulák özöne 1762-től kezdve, melyből 1777-ben 4 millió, 1790-ben 20·2, 1795-ben 35·5 millió volt forgalomban, de a melyeket már a francia háború hatása alatt beváltani kezdték. Egyébiránt a mint tudjuk azok szinte a végtelenségbe látszottak már süllyedni 1810 felé (1060 millió), s 1200 frtért is alig adtak 100 frt ércpénzt.

Az említett 1857-iki szerződés nemzetközi jelleggel birt. Az osztrák császárság s a Lichtensteini herczegség egyrészt, az 1838 július 30-iki érme egyezmény által összekapcsolt német vámszövetségi államok másrészt, voltak az egyezményre lépő felek. Az egyezményben kimondatott, hogy a pénzverés alapjául az 500 gramm súlyú font fogadtatik el. Kimondatott továbbá, hogy a szövetséges államok érmeszervezete a tiszta ezüst valuta épségben tartásával, és az új fontmérték alapján olyképen rendezendő, hogy a szerint, a mint az egyes államokban a tallér és garas, vagy forint százas felosztással, vagy a forint és krajczár szerinti számítás felel meg legjobban a viszonyoknak, vagy hozatik be, vagy a harmincz talléros láb (az eddigi 14 talléros helyett) 30 tallérral egy font finom ezüstműl, vagy a 45 forintos láb, 45 forinttal egy font finom ezüstműl, vagy az ötvenkét és fél forintos láb (az eddigi $24\frac{1}{2}$ forintos láb helyett), ötvenkét és fél forinttal egy font finom ezüstműl szolgáljon országos pénz-láb helyett. Az új érmék és a régiek teljesen egyforma értékűek: áll ez úgy a tallérértékre (30 talléros láb), mint az osz-

trák értékre (45 forintos láb), s a délnémet értékre ($52\frac{1}{2}$ frtos láb) is. Ausztriának azonban továbbra is megengedettett a levantei tallérok veretése. A legkisebb pénzek a tallérértéknél $\frac{1}{6}$ tallérra, a 45 frtos lábnál $\frac{1}{4}$ frtra, s az $52\frac{1}{2}$ forintos lábnál $\frac{1}{4}$ frtra szólhatnak. A finomságot ezredrészekben fejezik ki.

A kölcsönös forgalom lebonyolítására egyesületi tallérokat vertek, még pedig 1 és 2 tallér értékben. Az egyesületi egy talléros $\frac{1}{30}$ font finom ezüsből, egy tallér értékű tallér, $1\frac{1}{2}$ osztrák értékű forint és $1\frac{3}{4}$ délnémet értékű forint értékben: a két talléros mindennek kétszerese. Az 1838. évi julius 30-iki érmeegyezmény által összekötött államok által eddig egyesületi érmeként kivet két tallérosok, (illetőleg $3\frac{1}{2}$ forintosok) az új egyesületi érmekkel teljesen egyenrangúakká válnak. Az ezen egyezmény, valamint az 1839-ik év előtt az eddigi 14 talléros láb szerint kivet talléroknak az összes szerződő államokban a saját országos érmekkel egyenlő korlátlan érvényesség biztosítatik. Az egyesületi érmék fémvegyülete egyébiránt 900 rész ezüst s 100 rész réz. Az egytalléros 33, a kéttalléros 41 milliméter átmérőjű, kéttallérost minden állam tetszése szerinti mennyiségben veret, míg egytalléros 1857-től 1862 deczember végeig minden 100 főnyi lakosság után legalább 24 verendő. 1863 január 1-től minden további 4 év alatt 100—100 lélek után 16-ot vernek a szövetséges államok.

A kis forgalomban előforduló fizetésekre váltópénz veretik, mely nem lehet nagyobb értékű az ezüst váltópénz tekintetében a legkisebb teljes értékű pénz felénél, a rézváltópénz viszont nem lehet nagyobb értékű mint 6 és 5 fillér, illetőleg 4 századrész és 2 krajczár. Az ezüst váltópénz könnyebb pénzláb szerint nem verhető mint a tallérértéknél 34 és fél talléros, az osztrák értéknél $51\frac{3}{4}$ forintos, s a délnémet értéknél $60\frac{3}{8}$ frtos pénzláb. A rézváltópénz veretésénél egy vámmázsa rézből vert pénz névértéke nem lehet több a tallér értéknél 112 tallérnál, az osztrák értéknél 168 frtnál, a délnémet értéknél 196 frtnál. Réz és ezüst váltópénzből csak annyit szabad forgalomban tartani, a mennyi a kis forgalomban előforduló fizetésekre szükséges.

A kölcsönös forgalom és a külkereskedelem előmozdítására a szerződő államok korona és félkorona név alatt egyesületi kereskedelmi aranyérmeket is veretnek. A koronát $\frac{1}{50}$, a félkoronát $\frac{1}{100}$ font finom aranyból. A fémvegyülék 900 rész arany,

s 100 rész rézben állapíttatik meg, s így 45 korona s 90 félkorona nyom egy fontot. A korona 24, a félkorona 20 milliméter átmérőjű. Ausztria fentartotta magának a jogot, hogy 1865 végeig úgy mint eddig aranyokat (Dukaten) verethessen.

A szerződő államok egyike sincs arra feljogosítva, hogy kényszerárfolyammal ellátott papírpénzt bocsásson vagy bocsátasson ki, ha csak nincs megfelelő intézkedés téve az irányban, hogy az előmutató kívánságára, mindenkor teljes értékű ezüstpénzre legyen becserélhető. Az ily tekintetben fennálló kivételek legkésőbb 1859 január 1-ig megszüntetendők. Papírpénz, vagy más a pénzforgalomra szolgáló értékjegy, melynek kiadása vagy maga az állam, vagy más állami befolyás alatt álló intézet által történik, jövőre csak ezüstre és a törvényesen fennálló országos értékre szólólag bocsátható ki.

Ezen egyezmény határozatai az 1838-iki helyébe lépnek. Ha a müncheni 1837- és 1845-iki, valamint a drezdai 1838-iki egyezmények intézkedései jelen egyezmény határozataiba nem ütköznek, úgy azoknak az érmeügyben hozott megállapodásai érvényben maradhatnak, viszont az 1853-iki vám- és kereskedelmi egyezmény olyképp marad érvényben, hogy az egyezmény tagjait képező államok által között az 1845-iki karlsruhei egyezmény helyett, az utóbbiak számára is kötelezővé válik, s a most megkötött egyezményenyl egyenlő érvényességi időtartamot nyer.

Ez az 1857-iki érme-egyezmény 1878 végéig kötöttség s ha másképp nem határoznak úgy további öt évre hallgatagon meghosszabbíttatik.

A megfelelő osztrák intézkedést az 1859-iki szept. 19-ikén kelt nyílt parancs tartalmazza. Ez csak az osztrák érmerendszerről intézkedik s a megfelelő érmék veretéséről rendelkezik. A már jelzettekén kívül elrendeli, hogy kétforintosak verendők $22\frac{1}{2}$ egy font finom ezüstből; egyforintosak s negyedforintosak a megfelelő arányban. Egyesületi kéttaléros (háromforintos) 15 jut egy font finom ezüstre, egy talléros 30. Miután a negyedforintosokon kívül a finomság $\frac{900}{1000}$ rész, ennek tekintetbe vételével egy fontot nyom $20\frac{1}{4}$ kétforintos, $40\frac{1}{2}$ forintos, $13\frac{1}{2}$ egyesületi kéttallér s 27 egyesületi talléros. A negyedforintosok finomsági fokozata $\frac{520}{1000}$ rész, s így $93\frac{6}{10}$ negyedforintos nyom egy latot. Az átmérő a kétforintosnál 36, az egyforintosnál 29, a negyedforintosnál 23, az egyesületi kéttalérosnál 41 s az egytallérosnál 33 milliméter.

Mint váltópénzek veretnek tíz- és ötszázadrészek ezüstből, továbbá három- és egyszázadrész, valamint ötezredrészek rézből; 500 darab tízszázadrész és 1000 darab ötszázadrész tartalmaz egy font finom ezüstöt: az előbbiek $\frac{500}{1000}$, az utóbbiak $\frac{375}{1000}$ rész ezüstöt tartalmaznak s így 250 tízszázadrész érme és 375 ötszázadrész nyom egy fontot. Az előbbiek 18, az utóbbiak 16 milliméter átmérőjűek. A rézváltópénzek háromszázad, egyszázad, ötezredrész éremből állanak s egy font rézből 150 századrész készítettik: az átmérő 25, 19 illetve 17 milliméter.

Az egyesületi arany egykoronások $\frac{1}{50}$, a félkoronások $\frac{1}{100}$ font finom aranyból készülnek: a fémvegyülék $\frac{900}{1000}$ illetve $\frac{100}{1000}$ rész, vagyis 45 korona egy font. Az átmérő 24, illetve 20 milliméter.

A koronákban való számítás megkönnyítése végett a korona tizedkorona név alatt 10 részre osztatik, a tizedes rendszernek megfelelő alosztással.

A levantei tallérok tovább is veretnek, úgy mint eddig 12 tallér 1 bécsi márka (0.561,288 font) finom ezüstből, 13 lat 6 gran $\left(\frac{833\frac{1}{8}}{1000}\right)$ finomsági tartalommal. De veretnek osztrák aranyak is s azokból továbbra is 81 $\frac{189}{355}$ egy bécsi márka finom aranyból 23 karat 8 gran $\left(\frac{986\frac{1}{9}}{1000}\right)$ finomsági tartalommal.

Ily módon szabályozva lévén a pénzveretés. Az 1858 április 27-iki nyílt parancs az új érték életbeléptetéséről és az átmenet szabályozásáról intézkedik, kimondva, hogy 1858 november elsejétől kezdve az új valuta képezi az egyedüli törvényes érme és számítási lábat. Az új számítási alap szerint 100 forint pengőpénz (20 forintos láb) 105 forinttal egyenlő, 100 forint úgynevezett bécsi érték 42, 100 forint birodalmi érték (24 forintos láb) 87 $\frac{5}{100}$ 100 forint Lire Austriache 35, s 100 forint lengyel érték a krakkói területen 25 forinttal vétetik egyenlőnek. Az új pénz válik minden tekintetben törvényes értéknek, de a forgalmon kívül való helyezésig, az osztrák érték törvényes értékében érvényben marad és ily értékben mindenki által elfogadandók a következő érmenemek:

1.	2 frtos vagy	1 Scudo	...	2 frt	10 századrész értékben
2.	1	"	" $\frac{1}{2}$	1	" 5 " "
3.	$\frac{1}{3}$	"	" újveretű $\frac{2}{10}$ finomságú huszas		
	és lira austriaca	...	—	" 35	" "

4.	$\frac{1}{3}$ frtos vagy régibb veretű huszas $9\frac{1}{3}$ lat	frt 34 századrész értékben		
5.	$\frac{1}{6}$ frtos vagy 10 kros és $\frac{1}{2}$ lira	— „ 17	„	„
6.	$\frac{1}{12}$ „ „ 5 „ „ $\frac{1}{4}$ „	— „ 8 $\frac{1}{2}$	„	„
7.	$\frac{1}{20}$ „ „ 3 „	— „ 5	„	„
8.	A koronatalér	2 „ 30	„	„
9.	$\frac{1}{2}$ koronatalér	1 „ 12	„	„
10.	$\frac{1}{4}$ „	— „ 55	„	„
Ezüst váltópénzek:				
11.	A 6 kros 1848., 1849. évszámmal	— „ 10	„	„
Réz váltópénzek:				
12.	A 2 kros	— „ 3	„	„
13.	Az 1 „ és az 5 centesimo	— „ 1 $\frac{1}{2}$	„	„
14.	A 3 centesimo	— „ 1	„	„
15.	A $\frac{1}{2}$ kros és az 1 centesimo	— „ 05	„	„

Az egyesületi egy- és kéttallérosok 1 forint 50, illetve 3 forint értékben elfogadtatnak mindenütt. Ha a szabadalmazott nemzeti banknak a pengő (20 forintos) pénzlábnak megfelelő ezüstpénzre szóló jegyei a fennálló törvények értelmében készpénzben elfogadandók, bevonatásukig azon összeg fejében, melyre szólnak és azon kulcs szerint, hogy 105 osztrák értékű forint a pengő (20 forintos) pénzláb szerint 100 forintnak felel meg, osztrák értékben, érvénynyel fognak birni.

A pénzügyek tekintetében ezután jelentősebb mozzanat hosszabb ideig nem történt. Az 1858 április 28-iki pénzügyi rendelet egy csekély jelentőségű mozzanatról, a (pénzegység századrésznének elnevezéséről melyre az osztrák értékű forint feloszlik), intézkedik; az 1866 április 24-iki rendelet is csak az aranyak (Dukaten) veretésének meghosszabbításáról szól. Ezt követi azonban az 1866 augusztus 20-iki osztrák-porosz béke 13-ik czikke, mely Ausztria s a lichtensteini herczegség kilépését az 1857-iki érmeegyesületből kilátásba helyezi, a mi az 1867 június 13-iki szerződéssel ténnyé is válik. E szerződés kimondja, hogy az érmeegyezményből eredő jogok és kötelezettségek megszűnnek. A szerződő államok 1867 végéig az 1857 január 24-iki érmeszerződés határozmányai szerint vert egyesületi tallérosoktól és kéttallérosoktól, az őket illető ama tulajdonságot, hogy törvényes fizetési eszközt képeznek, 1870 lefolyása előtt nem vonják meg, hacsak időközben nem mennek át a mostanitól eltérő pénzrendszerre. Valamely más érmerendszer behozatala esetében az illető kormányok a szerződő feleket három hóval előre értesítik. Ettől az időponttól kezdve azután megszűnik a

változást eszközölő kormányokra nézve a most említett kötelezettség. A kormányok a saját veretésű tallérosokat és kéttallérosokat 1871 április elsejéig beváltják minden tekintetben egyforma feltételek mellett. A szerződő államok a többi egyesületi államok által az egyesületi tallérosokon és kéttallérosokon kívül 1867 végéig az 1857 január 24-iki szerződés értelmében vert teljes értékű ezüstpénzek magánforgalmát, a mennyire az különben meg van engedve, 1870 végeig nem tiltják meg, csak abban az esetben, ha érmerendszerűk változtatása vagy az illető kormányoknak érmeviszonyaikra vonatkozó intézkedései által nem lesznek indítatva. Így végződött az absolut korszak valutaügye, így önállósodott pénzrendszere a monarchiának a kiegyezés kezdetére.

A valuta alaptörvényei a kiegyezés alkalmával statuáltak. Az 1867 : XII. t.-cz. kimondja, hogy miután a kereskedelemmel a pénzrendszernek és az általános pénzlábnak megállapítása szoros nexusban van, nemcsak kívánatos, hanem szükséges is mindenik fél érdekében, hogy úgy a pénzrendszer, mint a pénzláb egyenlő legyen a vámszövetséghez tartozó mindkét államfélben. Ez tehát szükségessé teszi, hogy e tekintetben egyezkedés útján intézkedések tétessenek. Ha pedig ezen intézkedések megváltoztatása, vagy új pénzrendszernek és pénzlábnak megállapítása válnék szükségessé, a két ministerium s az országgyűlés határoz e felett. A pénzverésre és kibocsátásra nézve a magyar király fejedelmi jogai a maga egészében épségben maradnak. Ennek alapján azután a vámszövetség 1867 : XVI. t.-cz.-ben kimondja, miszerint az ausztriai érték, míg az törvényesen meg nem változtattatik, közös érték marad; mindkét törvényhozásnak azonban az aranyérték behozatalára nézve egyforma előterjesztések fognak mielőbb tétetni, miben a párisi pénzértékezlet érvei, ha csak lehet érvényesíttetnek. Mind a két félnek szabadságában áll 10 krajczáros s kisebb váltópénzt is veretni, mely mindkét államban elfogadtatik. A váltópénz finomsága, súlya s mennyisége, a két fél ministeriuma által közös egyetértéssel állapíttatik meg. A magyar törvényhozás még 1868-ban intézkedett a pénzverésről. Az 1868 : VII. t.-cz. elrendeli, hogy a 10 krajczáros papírjegyek helyett érczváltópénz veretik. Az 1867 : XV. t.-cz. az államjegyek és váltópénzjegyek összes forgalmát 312 millióban állapítja meg; a mely arányban a 10 krajczáros papírpénzjegyek a fémváltópénzekkel, kicserélés folytán

a forgalomban kevesbednek, azon arányban pótoltatnak államjegyekkel akként, hogy az összes 10 krajczáros papírváltópénz bevonása után az összes államjegyek forgalma a 312 milliót meg ne haladja. A be nem váltott (elveszett) papírpénzből eredő haszonból, a két állam 30 : 70 arányban részesedik.

Az 1868 : VII. t.-cz. intézkedik a magyar pénzverdékben veretendő pénzekről, a mely törvény tulajdonkép megfelel tartalomra nézve az 1857-ik évi érme nyiltparancsnak, de néhány lényegesebb változtatás fentartásával. Így e törvény már nem szól az egyesületi pénzekről, változtat a váltópénzekre vonatkozó intézkedésekben és intézkedik a váltó pénzjegyek bevonásáról. E törvény értelmében az 500 grammos pénzfönt 1000 szemerre vagy 10,000 asszra oszlik. Veretnek a magyar királyi pénzverdékben aranyak, ezüst egyforintosok, ezüst huszkrajczárosok, ezüst tízkrajczárosok, réz négykrajczárosok s réz egykrajczárosok. Az aranyak átmérője úgy mint eddig 19.75 milliméter, finomsági tartalma 989 $\frac{1}{9}$ ezredrész, súlya 815 $\frac{25}{201}$ parány. Az egyforintosok átmérője ezentúl is 29 milliméter, finomsága 900 ezredrész, súlya $\frac{2}{81}$ pénzfönt. A húszkrajczáros átmérője 21 milliméter, finomsági tartalma 500 ezredrész, 375 darab tartalmaz egy font finom ezüstöt és nyom 187.5 darab egy fontot. A tízkrajczáros átmérője 18 milliméter, finomsága 400 ezredrész; 750 darab tartalmaz egy font finom ezüstöt és nyom 300 darab egy fontot. A négykrajczáros átmérője 27 milliméter, súlya $\frac{2}{75}$ pénzfönt. Az egykrajczáros átmérője 19 milliméter, súlya $\frac{1}{150}$ pénzfönt. A 12 millió forintot tevő 10 krajczáros pénzjegyek helyett ép annyi fémváltópénz tétetik forgalomba, melyből 3 millió hatszázezer Magyarországra esik, ebből 3.300,000 forintig ezüstben, 300,000 forintig terjedő mennyiség rézben veretik.

A 1869 : XII. t.-cz. a frankrendszer meghonosítását veszi célba, a mi mellett az előbbi törvényczik némely intézkedésein változtat és a régi hatkrajczáros váltópénzek bevonását rendeli el. A 10 frank értékű négyforintos és a 20 frank értékű nyolczforintos aranyak veretését mondja ki e törvény a már megnevezett pénzнемeken kívül. A tízfrankos átmérője 19 milliméter, a húszfrankosé 21, mindkettő finomsága 900 ezredrész s az előbbi súlya $\frac{1}{155}$, az utóbbié $\frac{2}{155}$ pénzfönt. A forgalomban levő régi 26 millió forintnyi összeget tevő 6 pengő krajczáros ezüst váltópénzek a forgalomból bevonatnak és helyettök tíz- és húszkrajczáros ezüst váltópénzek veretnek, de ezek összege a

bevonandó 6 pengő krajczárosok összegét túl nem haladhatják. A bevonást és veretést a két állam 30 : 70 arányban végzi. A tízkrajczáros papírváltó és az 1848 és 1849 évszámú 6 pengő krajczáros ezüst váltópénzeknek a közforgalomból való kivonása az 1870 : XXIV. t.-cz. alapján történt: e szerint azok eddigi forgalmi értékükben csak 1870 szeptember 30-ig váltattak be. E határnap elteltével a papírpénzek beváltási kötelezettsége megszűnik, míg a 6 pengőkrajczárosok október 1-től kezdve csak belértékük alapján váltattak be ezüstpénzzel, de ezen 6 pengőkrajczáros ezüst váltópénzeket a határidőn túl papírpénzzel is beválthatja a kincstár. Az 1878 : VI. t.-cz. viszont kimondja, hogy 30 : 70 arányban tízezer forintnyi félkrajczáros és 490,000 forintnyi egykrajczáros verethető ki. A félkrajczáros súlyát az 1879 : XXIV. t.-czikk $\frac{1}{600}$ klgrban, átmérőjét 17 milliméterben állapítja meg.

A második vám- és kereskedelmi szerződés a valutára vonatkozólag kimondja, miszerint a fennálló ausztriai érték, mindaddig míg meg nem változtattatik, közös érték marad : a törvényhozó testületek elé azonban oly egyforma javaslatok terjesztetnek mielőbb e törvény értelmében, melyek alapján az érczforgalom helyreállítása eszközölhető lesz. Mind a két félnek szabadságában áll húszkrajczáros és azon alóli váltópénzt is veretni, mely azonban csak közös egyetértés alapján foganatosítható.

Miután a forgalomban levő rézváltópénz elegendőnek nem bizonyult, annak szaporítását az 1881 : VII. t.-cz. 1.500,000 forintban állapítja meg, a miből 30,000 forintnyi félkrajczáros és 1.470,000 forint egykrajczáros verettetik 30 : 70 arányban. Ugyanezen arányban a vám- és kereskedelmi szövetség (1878 : XX.) 12-ik cikke alapján a réz váltópénz (egykrajczáros) szaporítása az 1885 : XII. t.-cz. értelmében kétmillió forintban állapíttatik meg. Az 1891 : XXII. t.-cz. újra egymillióval emeli fel a réz váltópénzt, míg az 1887 : XXIV. t.-cz. a valuta végleges szabályozását szem előtt tartva kimondja, hogy mindkét kormány kötelezi magát arra, hogy közvetlenül a szövetség megkötése után bizottságot küld ki a végből, hogy azon előkészítő intézkedések fölött tanácskozzék, melyek arra nézve szükségesek, hogy kedvező pénzügyi helyzet beálltával a monarchiában a készpénzfizetés felvétessék.

Az osztrák érmeügyi törvényekből az alkotmányos korszakban az 1868 július 1-i törvény, mely az ezüst váltópénz külalak-

járól szól és az 1870 márczius 9-iki, mely az új aranyérmek veretéséről intézkedik, említhető, mert a törvények szövege a megfelelő magyar törvényektől némely tekintetben eltér.

Újabb pénzrendszerünk alapját az 1892-iki valutatörvények tetőzik be. A koronaérték megállapítása s rendezése érmeügyünket teljesen új alapokra fekteti. Kimondja e törvény, hogy az eddigi ausztriai érték helyébe az aranyérték lép, a melynek számítási egysége a korona, mely száz fillérre oszlik. Így az ezüst áringadozásától függetlenítettik valutaügyünk s a nemzetközi forgalom leghelyesebb fokmérője, az arany válik pénzrendszerünk alapjává. A pénzverés alapsúlya a kilogramm s annak tizedrészei. Az aranyérmék 900 ezredrész arany és 100 ezredrész rezeset tartalmazó ötvözetből készülnek. Egy klgr. ötvözött aranyra 2952 korona s így egy klgr. finom aranyra 3,280 korona esik. Finomsúlyra számítva 164 húszkoronás, vagy 328 tízkoronás arany jön ki egy klgr. finom aranyból. Száz aranyforintnak árát 119 ausztriai értékű forinttal véve alapul, egy forint vásárlási képessége 84 aranykrajczárban lett megállapítva s a forint fele vétetett egységül. Egy korona egyenlő lett 1·050,135 frankkal, vagy 0·85060975 márkával, 0·0416364 font sterlinggel vagyis 9,99 pennyvel s 0·42005 aranyforinttal.

Arany érmék gyanánt veretnek húszkoronások s tízkoronások. Egy klgr. ötvözött aranyból 147·6 húszkoronás, vagy 295·2 tízkoronás veretik. A húszkoronás nyers súlya 6·775067, finom súlya 6·09756 gramm, míg a tízkoronás mindennek a felét nyomja. A németbirodalmi s a latin érmeszövetségi területen vert érmek a húsz- és tízkoronásokéval összehasonlítva a következő képet mutatja :

Húszmárkások nyers súlya	7·9649,542	finom súlya	7·16,876 gramm
Tízmarkások „ „	3·9824,771	„ „	3·58,423 „
Húszkoronások „ „	6·7750,670	„ „	6·09,756 „
Tízkoronások „ „	3·3875,338	„ „	3·04,878 „
Húszfrankosok „ „	6·4503,600	„ „	5·80,644 „
Tízfrankosok „ „	3·2251,800	„ „	2·90,322 „

Húszkoronásunk átmérője 21, a tízkoronásé 19 milliméter. A forgalmi súly a húszkoronásoknál 6·74, a tízkoronásoknál 3·37 gramm, a mit ha el nem érnek az érmek, beolvasztatnak, de teljes névértékben fogadtatnak el, ha csak a forgalomtól eltekintve éri azokat a hiány. A magánosok által fizetett verdedíj-

a húszkoronásoknál 0,3, a tízkoronásoknál 0,5 %-ot meg nem haladhat.

A 1868 : VII. t.-cz.-nek megfelelőleg aranyak kereskedelmi érmek gyanánt a továbbiakban is verethetők, de az 1869. évi XII. t.-cz. alapján forgalomba hozott nyolcz- és négyforintos aranyérmek többé nem veretnek.

Az ezüst egyforintosok míg forgalmon kívül nem helyeztetnek, minden fizetésnél elfogadtatnak. Forgalomba hozattak azonban ezüst egykoronások, nikkel húsz- és tízfilléresek s bronz egy- és kétfilléresek; a törvény azonban ötvenfilléresek veretését és forgalomba hozatalát is megengedi. Az ezüstérmek 835 ezredrész tiszta ezüstöt és 165 ezredrész rezet tartalmaznak; egy klgr. ötvözött ezüstből 200 darab egykoronás, vagy 400 darab ötvenfilléres veretik. Az egykoronás súlya 5, az ötvenfilléresé 2,5 gram. Az egykoronás átmérője 23, az ötvenfilléresé 18 milliméter. Mindössze 60.000,000 korona összegben van ez ezüstpénzek verése megengedve.

Ezüst ötkoronások veretése külön egyezmény alapján történik; erre a célra, mint már említve volt, 32 millió forintot ad az állam a banknak húszkoronásokban.

A mi a nikkel pénzeket illeti, egy klgr. tiszta nikkelből 250 húszfilléres vagy 332 tízfilléres veretik; átmérőjük 21, illetve 19 milliméter. Egyedül az állam számlájára veretnek 18.000,000 korona erejéig. Forgalomba hozatalukkal egyidejűleg az ausztriai értékű húsz- és tízkrajczárosok bevonatnak. A húszfilléresek súlya 4, a tízfilléreseké 3 gramm; egy klgr.-ra húszfilléresre 50 korona névérték, tízfilléresre 33 korona s 30 fillér esik.

A bronz érmek ötvöze 95 rész rezet, 4 rész ónt és 1 rész horganyt tartalmaz. Az ötvözet egy klgr.-jára esik 300 darab kétfilléres, vagy 600 darab egyfilléres; átmérőjük 19 illetve 17 milliméter. Összegük nem haladhatja meg a 7.800,000 koronát s a régi rézváltópénz bevonása mellett bocsáttatnak ki.

Ausztriával kötött érmeegyezményünk felsorolja, hogy a két államban mily pénzek verendők; ez az 1867-iki törvényekből következik. A törvény értelmében mindkét államban egyelőre mindössze 200 millió korona összegben verettetnek az ezüstérmek. A nikkel pénzek összes mennyisége 60 millió korona. Az ausztriai értékű régi ezüst váltópénzekből a magyar korona országaira 11,100,000 forint, vagyis 22.200,000 korona, a két államban együtt 1857 óta 38.134,656 forint 15 krajczár, vagyis

76.269,312 korona 30 fillér verettetett. Egyelőre mindkét államban e törvény értelmében 26 millió korona értékű bronzérme veretik. A két állam közti arány a kibocsátás költségei tekintetében 30 : 70 az alkotmányos korszak kezdete óta.

A törvény kimondja, miszerint az 1868:VII. és az 1869:XII. t.-cz. alapján vert egy forintos osztrák értékű ezüstpénzek s a 2, 1 és $\frac{1}{4}$ forintos ausztriai értékű ezüstpénzek mindkét államban forgalomban maradnak. A két kormány osztrák értékű ezüstpénzt többé nem veret, kivéve abból az ezüstmennyiségből, mely a két pénzügyi kormányzat birtokában van, vagy általa pénzverési célokra beszereztetett. Az osztrák értékű pénzek bevonásig forgalomban maradvá, velök törvényes fizetés teljesíthető. Az osztrák kormány fentartja magának a jogot, hogy az 1857 szeptember 19-iki nyílt parancs alapján vert levantei tallérokat tovább is veresse, de azok az 1858 április 27-én kelt nyílt parancs értelmében törvényes fizetési erővel nem bírnak.

Az 1894:XXIV. t.-cz. értelmében a papírpénzek bevonása is megindított. Az egy, öt és ötven forintosok beváltása ezek alapján eszközöltetik.

A készpénzfizetések felvétele fejezi majd be a valutarendezés egészét, midőn minden fizetés alapját arany fogja képezni. Vele az agio neve eltűnik fizetéseink köréből. Bizonyos azonban, hogy azért a valóságban az agio meg nem szűnik, mert hisz fixirozva van az azzal az értékaránnyal, melylyel az új valutára áttérünk. De nemcsak pénzrendszerünk alapja biztosabb az aranyvalutánál: állami értékpapirjaink is emelkednek jóságukban. A külföld kereslete ez irányban intenzívebben nyilvánul meg, mert hisz a kölcsönök felvétele s azok törlesztése ugyanegy valutában történik, már pedig a külföld papirjaink értékét a fizetés teljesítési képesség szerint is ítéli meg, függetlenül az elvállalt kötelezettségek kiegyenlítésétől. Eddig papirjainkat a külföld államai közül főkép csak Ausztria s Németország vásárolta: a rendezett valuta vevőnké teszi a többi külföldet is — ha már nem lehetünk oly szerencsés helyzetben, hogy papirjainkat belföldön helyezhetjük el, — s így kevésbbé leszünk annak a kalamitásnak kitéve, hogy egy állam pénzszüksége folytán papirjaink nagyobb mértékben folyjanak vissza, mint az a legujabb időben Németországgal szemben történt.

Ez dióhéjba szorítva ércpénzrendszerünk történetének bennünket érdeklő oldala.

A mi már most a pénzrendszerünket oly közelről érdeklő papírpénzt illeti, annak főrésze az 1866-ik év politikai és pénzügyi bonyodalmaira vezethető vissza. Az államjegyeknek csak az a része megy vissza 1860-ig, mely azokat a váltópénzjegyeket helyettesíti, melyek már az alkotmányos korszak alatt küszöböltettek ki a forgalomból. Az ez évi november 17-iki császári rendelet intézkedik a váltópénzjegyek kibocsátásáról, mely 1870-ig maradt forgalomban. A váltópénzjegyek kibocsátására az elhatározó lökést ama körülmény adta, hogy az ezüstacionak a váltó pénzforgalmát zavaró viszonyai között a kisforgalom égető szükségleteinek elég tétessék. E váltópénzjegyek 10 krról szóltak, s azok összege e rendelet értelmében a 12 millió forintot felül nem múlhatta. Egyébiránt kimondatott az is, hogy ha a kis forgalom a váltópénzt nem szükségeli, az a forgalomból bevonatik.

Különben a papírpénz elszaporodása s kihasználása, amint már az előzőekből is tudjuk, nem új keletű. A bankóczédulák 1811-ben egy milliárdon felül voltak közkézen, és 1200—1500% disagioval birtak. 1810—11-iki devalvatio után a bécsi érték foglalta el a helyét, s az az 1816-iki devalvatio után is még 1858-ig részét képezte, némi maradványkép, forgalmunknak. Az 1848—49-iki évek újabb kibocsátásokkal jártak s 1849 végén a kamatozó s nem kamatozó czimletek 242·8 millió forintot tettek ki. Az összes papírpénzmennyiséget megkapta az 1854 február 23-iki egyezményen a nemzeti bank, a mely időponttól fogva a kérdéses összeg csak mint az államnak a bankkal szemben fennálló tartozása gyanánt jöhetett tekintetbe. Az 1866-ik év az állami papírpénzt újból forgalomba hozta, s ottmaradt az a legújabb időkéig. Az államjegyekkel rokon sóbányajegyek viszont az 1848-iki év eredményei, mikor is azok 30 millió forintnyi összegben bocsáttattak ki. Ez adósságnak nem alaptörvénye az 1863 november 17-iki törvény, mely a nyilvános hitel igénybevételéről az 1864. évi pénzügyi időszak államkiadásai egy részének fedezetéről szól. Ennek értelmében a szükséglettel szemben az 1864. évi pénzügyi időszakban hiány mutatkozik 15 millió, a magyar királyság inségének enyhítésére kell 20 millió, az 1860 november 17-iki váltópénzjegyekre szükséges 6 millió, s a részleges jelzálogutaltványok forgalmának leszállítására 20 millió,

ami összesen 69 milliót tesz ki: de ha az állami előirányzat személyi, fényüzési és osztályadója bármely okból a feltüntetett 16.115,200 frtot nem eredményezné, úgy a hiány szintén fenti összeggel egyetemben szerzendő be. A váltópénzjegyek négy millió frt összegig bevonandók. A kibocsátandó részleges jelzálog-utalványok teljes összege 80 millióban állapíttatik meg, de a fentebb jelzett 20 millióval az ezen teljes összeg felett forgalomban levő részleges jelzálogutalványok bevonandók. Miután az 1864-iki pénzügyi időszakban a pénztári álladék 25 millió frttal épségben tartandó, a 80 millió forinton felül a pénzügyminister még 20 millió részleges jelzálog-utalványt bocsáthat ki; de ha a pénztári álladék az előírt összeget túllépi, úgy a 80 millión túl kibocsátott jelzálogutalványok újból ez összegre leszállítandók.

A legujabb időkig forgalomban volt államjegyeinkre vonatkozó első törvényes intézkedés az 1866 május 5-iki, mely az egy és öt forintos o. é. bankjegyek átvételéről szól az államkincstár terhére, vagyis a melynek értelmében e bankjegyek államjegyeknek nyilváníttatnak, hogy mint a törvény mondja, az állam képes legyen a kincstár iránt külső bonyodalmak és a háború veszélye által támasztott igényeknek olyképen megfelelni, hogy a népre ne súlyosodjék fokozott adóteher, de meg hogy a szilárd pénzforgalom létesítésére irányult törekvésben eddigi pénzügyi és közgazdasági áldozatok kárba ne vesszenek. Ezen államjegyek összege, melyek beváltása alól így a bank felmentetik, 150 millió forintnál nagyobb nem lehet: köteleztetik a bank, hogy az állam által az 1 és 5 frtos bankjegyek beváltása iránt elvállalt kötelezettségének ellenértékét, e jegyeknek megállapított összforgalma erejéig, magasabb címletű bankjegyekben az államnak azonnal megtérítse. Eme törvényt azonnal követte — május 25-ikén — ama intézkedés, melynek értelmében a 4 millió forintra leszállított váltópénz összege 12 millió forint erejéig felemeltetik.

A további államjegy-kibocsátáshoz egy újabb lépés volt az 1866 július 7-iki törvény, mely 200 millió forintnyi hitel nyitását rendeli el, a háború veszedelmében szükséges pénzeszközök megszerzésére, és az ellenséges betörés által megzavart államháztartás továbbvitelének biztosítására. Ezen összeg a törvény értelmében kölcsön vagy újabb államjegyszaporítás, esetleg mindkettő által fedezhető. Míg ez megtörténhetik, a bank 60 millió frtig terjedő bankjegyhitelt tartozik engedélyezni, melynek elle-

nében az állam csak a gyártási költségeket téríti meg; a visszafizetés a nemzeti bank jegyeiben történik: zálogul a wieliczka-i bánya köttetik le, a mennyiben az jelzálogilag terhelve nincs, s míg a bank előlegei teljesen visszafizetve nincsenek, addig a jelen törvénnyel ellenkező intézkedései az 1862 december 27-iki törvénynek, de meg a készpénzfizetés felvételének kötelezettsége is fel van függesztve. Az ugyanezen évi augusztus 25-iki törvény viszont megállapítja az előző két törvény kapcsán az államjegyek maximális összegét, úgyszintén azok viszonyát a sóbánya-jegyekhez, a mi azután államjegyforgalmunknak alaprendelkezéseit is képezi. A törvény abból a célból, hogy a pénzügyi kormányzat a hadi események és azok utókövetkezményei által előidézett rendkívüli pénzszükségletet beszerezhesse, s hogy az állami háztartást, a rendes állami bevételek tartós csökkenése által okozott érezhető megzavarás daczára tovább vezethesse, továbbá, hogy az idők nyomása alatt a kényszerítő állami szükségletek folytán felszaporodott értékjegyekből álló függő államadósság biztos szabályzatot és határt nyerjen, elrendeli, hogy a 200 milliónyi hitelből még rendelkezésre álló 140 millióból 50 milliónyi 5%-os állami czimletek bocsáttassanak ki, viszont 90 millió erejéig 1 és 5 forintosak hozassanak forgalomba. A bank által adott 60 milliónyi bankjegy ellenértékét e törvény megengedi 1 és 5 frtos államjegyek kibocsátása által megszerezni, ha annak visszafizetése különben nem lehetséges. Az 1866 július 3-iki egyezmény, s a május 5-iki törvénnyel államjegyeknek nyilvánított, továbbá az 1858 január 1. kelettel kibocsátott egy, és 1859 május 1. kelettel kibocsátott öt frtosak 1867 január 1-től kezdve bevonatnak, s helyettük államjegy bocsáttatik ki. Ha az 1 és 5 frtosak a forgalmat túlterhelik, úgy 25 és 50 frtos jegyek bocsáthatók ki hasonösszegű jegyek helyett. Az említett 90 millió forint értékű államjegyek, az osztrák nemzeti banknak az 1866 május 5-iki törvény értelmében bankjegyekké nyilvánított bankjegyei 150 millió összegben, illetőleg a beváltásukra szolgáló hasonösszegű államjegyek, úgyszintén az osztrák nemzeti banktól az 1866 július 7-iki törvény értelmében előlegképen felvett és egy éven belül, esetleg az államjegyekben megtérítendő 60 millió frt, az állam által kibocsátott és az 1863 november 17-iki törvény által legfeljebb 100 millió frtban meghatározott részleges jelzálog-utalványokkal olyképen hozatnak kapcsolatba, hogy az állam terhére forgalomban levő pénzjegyek összege a

részleges jelzálogutalványok forgalomban levő összegével együtt a 400 millió frtnyi legnagyobb összeget túl nem lépheti, felhatalmaztatván azonban egyúttal a pénzügyminister, hogy az esetben, ha a részleges jelzálogutalványok forgalma az ezen érték-papírok tekintetében fennálló törvényes legnagyobb összeg alá száll, a részleges jelzálogutalványok e hiányát az államjegyek forgalmának megfelelő növelése által pótolja; ellenben azon esetre, ha a jelzálogutalványok utáni kereslet növekednék, az államjegyek forgalmát, az utalványok emelkedő kelendőségének arányában, de a 100 millió forintban megállapított legmagasabb összeg határán belül megfelelőleg csökkentse. Az ezen évben adott felhatalmazás alapján az 1867 január 2-iki pénzügyminis-teri rendelet 50 forintos czimletű államjegyeket hoz forgalomba.

Említettük már, hogy az 1867 : XV. t.-cz. a magyar alkotmányos korszak rendelkezését tartalmazza a függő államadósság tárgyában: a függő államadósság 312 milliónyi összege mindkét állam közös jótállása alá helyeztetik, s a 100 milliónyi sóbán-ya-jegyek tekintetében is rendeztetik az alap. Ezt már Ausztriával szemben fennálló közgazdasági viszonyunk tárgyalásánál a függő államadósság felsorolásánál érintettük. Egyébiránt papirpénzünkre vonatkozik még az imént, az ércpénzforgalmunkat illető törvényeink ismertetésénél említett 1868 : VII., 1870 : XXIV. t.-cz., melyek a váltópénzjegyeket bevonják a függő államadósság maximalis összegébe. Végre az 1868 : XLVI. t.-cz. a függő állam- adósság ellenőrzéséről rendelkezik.

A közös függő államadósság további sorsáról már meg- emlékeztünk. Az 1894 : XXIV. t.-cz. elrendelte, hogy a 312 millió- ból 200 millió beváltassék, a mivel szemben, mint azt említettük, 1894. és 1895-ben kibocsáttatott 20—20 millió forint ára egy koronás, s a bank kapott 160 millió 20 koronást. Ez utóbbinak megőrzésére kötelezte magát, s helyette ezüstforintosokban vagy bankjegyekben adja át a forgalomnak a megfelelő összeget. A 112 millió az 1899 : XXXI. t.-cz. értelmében a forgalomból kivonatik, s helyette 32 millió forintnyi ötkoronás ezüstpénz s 80 milliónyi tíz koronás bankjegy jó a forgalomba a törvény értelmében, mely utóbbiért a bank aranyat kap az államtól. A részesedés 30 : 70 arányban történik. A sóbányautalványok az államadósságtól elválasztva tisztán osztrák államadósságot képeznek.

Az államjegyek alakulása ilyen alakulást mutat korsa-

kunkban, illetve a vázolt alapokon helyezkedett el, míg nem a pénzügyek rendezetlenségére támaszkodva óriási kifejlődést nem vett. Pénzügyeink s hitelviszonyaink rendezése után azonban a pénzjegyek eme typusa lassankint kiválik államháztartásunkból, hogy helyet adjon a reális alapokra fektetett pénzügyi kialakulásnak.

A harmadik törvényes fizetési eszközt a bankjegy képezi: ez tehát valutánk integrans része. A törvények a bankjegyet valutává teszik és fedezetéről gondoskodva annak belső értékét is meghatározzák. Ezt csak az újabb rendelkezések teszik, mert hisz az 1815 július 15-iki és 1841 július 1-én kelt banktörvény a bankjegyek elfogadását kötelezővé teszi, sőt ez utóbbi év alapszabályai világosan kimondják, hogy «a bankjegyek elfogadására a magánforgalomban nem létezik kényszer». Csak az 1848 május 28-iki pénzügyministeri rendelettel kezdődött e tekintetben változás. Mert noha az osztrák nemzeti bank hatóság intézkedéseket tett arra nézve, hogy jegyeinek beváltása fennakadást ne szenvedjen, és noha az érczpénzkészletek szaporodása rövid időn belől várható, a legujabb események mégis a beváltó pénztáraknak oly váratlan és viharos igénybevételét, és az érczpénzkészleteknek oly gyors, minden számítást felülmúló apadását eredményezték, hogy a ministertanács minden körülménynek érett megfontolása után elismerte, hogy okvetlen szükséges oly átmenő intézkedéseket tenni, melyek alkalmasak arra, hogy a pénzforgalom aggodalmas megzavarásának elejét vegyék. Ennek folytán a nemzeti bank felhatalmaztatott, hogy jegyeinek beváltását ideiglenesen korlátozza. De egyúttal az is elrendeltetett, hogy mindenki köteles a szabadalmazott osztrák nemzeti bank jegyeit minden fizetésnél teljes névértékben elfogadni. Ha a fizetés valamely meghatározott érmenemben van kikötve, úgy az adós választása szerint ezen érmenemben, vagy annak a fizetés teljesítése idejében fennálló értéke szerint bankjegyekben szolgáltatandó, ha a fizetés aranyban vagy külföldi ezüstpénzben jár. Mindezt a június 2-iki nyílt parancs jóváhagyja, de a mellett még azt is, hogy ha a nemzeti bank jegyeinek beváltása ezüstpénz ellenében korlátozva van, felhatalmaztatik, hogy egy és két forintos bankjegyeket bocsáthasson ki. A bankjegyek forgalmi kényszerén csak az 1856 február 7-iki császári rendelet könnyített némileg, a meny-nyiben elrendeli, hogy azon kölcsönök, melyek az említett ren-

delet kihirdetése után készpénzben adatnak, és melyeknél a hitelező a kamatokat és visszafizetést az adott meghatározott érmenemben, vagy legalább ércpénzben köti ki, e kikötés szerint kamatoztatandók és fizetendők vissza, a nélkül, hogy az adós bankjegyek elfogadását követelhetné a hitelezőtől. Minden más fizetés tekintetében a kényszerforgalom teljes beszüntetéseig az 1848 junius 2-iki nyílt parancs határozatai maradtak mérvadók. Végleg azonban, jóllehet az első nagy valutarendezési kísérlet már befejezéséhez közeledett, és a készpénzfizetések megkezdődtek, csak az 1858 augusztus 30-iki császári rendelet teszi a bankjegyeket törvényes fizetési eszközzé, miután tekintet nélkül beválthatóságukra, kényszerárfolyamot ad azoknak. Ez a császári rendelet intézkedik először világosan a bankjegyek fedezetéről, valamint arról, hogy a bankjegyek mily összegről szóljanak. 1858 november 1-től kezdve az osztrák nemzeti bank 1000, 100 és 10 frtos jegyeket bocsáthat ki: bankjegyeit ezüstérmék ellenében mindenkor beváltani köteles. A bankjegyeket minden fizetéseknél teljes névértékben kell elfogadni. A forgalomban levő osztrák értékre szóló jegyekből legalább $\frac{1}{3}$ rész törvényes ezüstérmékkel vagy ezüstrudakkal, esetleg részben aranyérmékkel vagy aranyrudakkal, a maradvány pedig alapszabályszerűen leszámított vagy zálogtárgyát képező hitelértékekkel kell hogy fedezve legyen. Az osztrák értékre szóló jegyek kibocsátásával arányban a forgalomban levő pengőpénzre szóló jegyek bevonatnak. A pengőpénzre szóló jegyek forgalmának megszüntetésére a határidő 1859 október 31-ike. Az 5, 2 és 1 frtos jegyek összege lehetőleg gyorsan, 100 millióra szállítandó le e rendelet értelmében.

Az osztrák nemzeti bank összes pengőpénzre szóló jegyeinek bevonása tárgyában az 1858 december 26-iki császári rendelet intézkedik. Az 5, 2 és 1 frtos jegyek bevonásának határidejéül 1859 december 31-ike jelöltetik ki; ennek bevonásával arányban 100 millió forint erejéig 1 frtra szóló o. é. jegyek kibocsátására nyer a bank engedélyt, s azoknak fedezetére a banknak átadott államjavak szolgálnak. A pengő pénzjegyek bevonásáig 105 osztrák értékű frt 100 frt pengőpénzzel vétetik egyenlőnek. A következő év április 29-ikén kelt császári rendelet alapján 5 frtosak kibocsátása lőn engedélyezve. Ugyanis elrendelte az említett rendelet 200 millió 5 %-os államadóssági kölcsön kibocsátását, de mivel annak eladására a viszonyok nem

látszottak kedvezőnek, e kötvények névértékének $\frac{2}{3}$ -a erejéig a banknál elzálogosítandók, s ennek alapján a bank 5 frt értékű bankjegyeket bocsáthat ki. A mint tudjuk, az 1866 május 5-iki törvény a kis czimletű bankjegyeket államjegyekké teszi.

A rövid ideig tartó készpénzfizetések felvétele mielőbb véget ér: az 1859 április 29-én kelt rendelet az 1858 szeptember 6-ikától 1859 április 25-ig tartó készpénzfizetést beszünteti. Az osztrák értékű jegyeknek ezüstpénzzel való beváltásának kötelezettsége meg lőn szüntetve.

Az állam s a bank közötti viszonyt az 1862 december 27-iki törvényben foglalt egyezmény tünteti föl. Az adóssági tételek elseje a bécsi értékű papírpénz beváltásából származó megalapított (fundirt) államadósság maradványa. E tétel 1836 végén 98.029,760 pengő forintot tett ki: ez az 1821 január 1. és 1822 november 30-iki egyezmények értelmében 1837 óta rendes évi járulékkal törlesztetett, úgy hogy 1862 végeig mindössze 36.914,954 frt állt még belőle fenn, a mi 1866 végeig a banknak visszafizetendő. Az adósságtételek másodika az államjavakkal fedezett 87.053,779 frt 30 krnyi adósságmaradvány: ennek eredete az 1848 előtti időkre nyúlik vissza. A nemzeti bank ugyanis állampénztári utalványokat már 1822 óta számol le: ezen a czimen az állam a banknak 1848 végén 50 millió frttal tartozott, a mi törlesztések folytán 1851 végeig 37 millió frtra apadt. A bank további kölcsöneinek hatása alatt az 1849 december 6-iki egyezményenyl a kölcsönösszeg egy 96.948,768 frt 28 kros tétellé vonatott össze, mely 2%-kal kamatozott. Ez az adósság azonban 1851 végeig 7.500,000 frtig törlesztetett. A kincstári utalványok leszámítolásából eredő adósságnak, — a mi az 1852 február 23-iki egyezményenyl eszközöltetett, — 37 millió frtnyi maradványa, úgyszintén az 1849 december 6-iki egyezményenyl összevont 2%-os adósságnak 7.500,000 frtos maradványa, a bank pénztárában összegyűlt s általa beváltott 27.268,707 forint állampapírpénz ellenértéke ismét egy 2%-kal kamatozó tétellé vonatott össze 71.500,000 frtnyi összegben, a mi az időközben eszközölt törlesztések által 1853 végére 55.000,000 frtra apadt le. A bankadósság azonban 1854 elején egy újabb tétellel szaporodott. Az 1848 óta kibocsátott állampapírpénz 1853 végére mintegy 148 millióra szaporodott s a következő év február 23-án a bankra ruháztatott át, de ennek törlesztésére a vámjövedelmekkel biztosított 10 milliónyi évi járulék köttetett

le a bank javára. A továbbiakban 134 $\frac{1}{2}$ millió frt volt a különböző rendeletek értelmében az adósságok törlesztésére fordítva, úgy hogy a szerződés megkötése idejében a bankadósság egésze 268 milliót tett ki, melyben benfoglaltatik a bankadósság összes tétele; 1858 végeig a nemzeti kölcsönből átutalt részesedés, a most említett 10 milliónyi járulék, s a bécsi értékű papírpénz beváltási adósság törlesztési járuléka által 80 millió híján teljesen törlesztve, s a készpénzfizetés megkezdhető lett volna. De már 1855-ben újabb 100 milliót vett fel az állam a banktól, s úgy ennek, mint az 1852 február 23-iki egyezmény-nel összevont 2%-os adósság még 55 millió forintig fennálló része törlesztésére 156 $\frac{1}{2}$ millió frt értékű államjóságot adott át kezelés és értékesítés végett. Ezen 155 millió frtnyi adósság maradványa az 1862/63-iki egyezményben előforduló 87.053,779 frtos tétel, mely államjóságokkal fedezve van.

Az egyezmény harmadik tétele az 1859 április 19-iki legfelsőbb rendelettel előirt kölcsönre adott előlegek maradványa czímén 77.800,000 frtot, a negyedik a Londonban 1859-ben kibocsátott 3 millió font sterling kölcsönre adott előleget 20.000,000 frtban tünteti föl, a mivel egyébiránt az egész összeg 221.768,734 forint 42 krt tesz ki. A harmadik és negyedik tétel eredetére nézve megjegyezzük, hogy a készpénzbeváltás 1858 szeptember 6-ikán kezdődött meg. Ez év végén a bankadósság 145.733,823 forintot tett ki, még pedig 50.495,727 frtot bécsi értékű papírpénz beváltási adósság czímén, és 95.238,095 frtot államjavakkal fedezett adósság czímén. 1859-ben a jegybeváltás fel lön függesztve, s új adósságok felvétele is szükségessé vált. Ezen előlegek képezik a harmad- s negyedsorban adott összegeket. A bankadósságból 80 millió kihasításával 1863 január végén 63 millió frt állt fenn, december végén 60 millió, mely utóbbi államjegyek kibocsátásával törlesztetett, s így csak a jelzett 80 millió maradt fenn törlesztetlenül.

A bank szabadalmának tartama alatt saját magára szóló 10 frtnál nem kisebb összegű utalványokat bocsát ki, mely ezüstpénzzel mindenkor beváltható. A 200 milliónyi jegykontingensen felüli bankjegyek fedezetének ezüstpénzben vagy rudakban meg kell lenni. Azon összegnek, melylyel a forgalomban levő jegyek a létező készpénzösszeget felül mulják, fedezve kell lenni alapszabályszerűen leszámított, vagy zálogba vett értékpapírokkal, vagy beváltott és esedékessé vált földtehermentesítési kötvény-

szelvényekkel, továbbá a banknak alapszabályszerűen beváltott és újból való eladásra alkalmas zálogleveleivel, mely utóbbiak azonban nem mulhatják felül a 20 milliót, és a névértéknek csak $\frac{2}{3}$ -ával szolgálhatnak fedezetül. Az osztrák-magyar bank szabadalma, mint tudjuk, 1878 július 1-től 10 évre szól: ennek értelmében azon összegnek, melylyel a forgalomban levő bankjegyek, hozzászámítva az elismervény mellett, vagy folyószámlára vett rögtön visszafizetendő idegen pénzeket, a meglevő érczkészletet meghaladják, bankszerűleg fedezve kell lenni. Ily fedezetül szolgálhatnak az alapszabályok szerint leszámított váltók és értékpapírok, vagy zálogul elfogadott nemes érczek és értékpapírok, az osztrák és magyar állami, országos, illetőleg községi kölcsönök beváltott lejárt kötvényei és szelvényei, úgyszintén a külföldi piacra szóló váltók. Az 1887-iki bankszabadalom csak alapszabályszerűleg beváltott s lejárt értékpapírokat és szelvényeket említ az «osztrák és magyar stb.» alatt felsoroltak helyett. Egyébiránt kimondja azt is, hogy a bank a 200 millión felüli bankjegyforgalom után 5%-ot fizet. A 80 milliónyi államadósság további sorsáról s kifizetéséről már ez előzőkben megemlékeztünk. Tudjuk azt is, hogy az 1899:XXXVII. t.-cz. az osztrák-magyar bank szabadalmát hosszú alkudozások után 1900 január 1-től 1910 december 31-ig meghosszabbította azzal, hogy ha a vám és kereskedelmi viszonyok szabályozása 1907 december 1-én hatályát veszti anélkül, hogy a két államfél a vámközösséget 1910 december 31-ig elhatározta volna, a bank szabadalma 1907 december 31-ikén önmagától megszűnik. A bővebb részletezéstől ismétlések elkerülése végett eltekintünk: reámutattunk már arra, hogy a valuta rendezése után a bank helyzete milyen lett, s így az osztrák érték története, a fizetési eszköz alakulása a maga szerves egészében élénk tárul.

Pénzügyeink rendezésének egy fontos részét képezte a sóbányajegyek — melyekről már helyenként megemlékeztünk — ügyének végleges elintézése. Ennek időpontja 1900 novemberre esett, s ez tette tulajdonkép lehetővé utolsó sorban valutánk teljes szabadságát. Sorban utolsó volt ennek rendezése, de nem jelentőségben. Az osztrák pénzügyminiszter vette át e részleges jelzálogutalványokat, s így azoknak az államjegyekkel való okadatolatlan nexusa teljesen megszűnt. A sóbányajegyek az 1848-iki osztrák pénzügyi zavarokra vezethetők vissza. 30 millió erejéig bocsáthatott ki a nemzeti bank utalványokat a gmundeni

sóbányák jelzálogi biztosítéka alapján — a mint az már említve is volt —, 50, 100, 500 és 1000 frtos czimletekben: a négyhónapos lejáratú jegyek 5, a nyolczhónaposak $5\frac{1}{2}$, s a 12 hónaposak után 6%-ot fizettek. 1848 április 20-ikán kötötte az állam a bankkal a szerződést, de május 15-ikéig a czimleteket elhelyezni nem tudták, s így a bank azokat saját számlájára átvette, s forgalomba hozta. A kormány elrendelte a lejárt sóbányajegyek beváltását, vagy ujakra való kicserélését, valamint azt is, hogy azokat minden állampénztár készpénzfizetés gyanánt elfogadják. E könnyítések folytán azután 1849—1851-ben mind a 30 milliónyi czimlet forgalomba került, a mi az osztrák kormányt további 30 milliónyi érték forgalomba bocsátására indította: ezen többletet is a bank kapta a központi pénztár leszámított utalványai ellenértéke gyanánt. Miután ez a 30 millió is a banknál maradt, 1852-ben ez a kormány nyal azt az egyezményt kötötte, hogy a czimletek maximalis összegét 40 milliónál magasabb összegre nem emeli. Ekkor adta a kormány a $71\frac{1}{2}$ milliónyi adóssága jelzálogi fedezetére a jelzálogjogot a 140 millió frtra becsült halleini és aussei sóbányákra a sóbányajegyekkel egyenlő rangsorozatban.

A fenti 40 milliónyi fix tétel azonban rövidesen kellemetlennek bizonyul s azt a kormány megszüntette, de elrendelte azt is 1853-ban, hogy a sóbányajegyek csak ott válthatók be készpénzre vagy új utalványokra, hol váltattak. Emellett azután a későbbi könnyítések nem használtak, mert a forgalomban levő sóbányajegyek értéke folyton emelkedett. 1862-ben 978 milliónyi volt forgalomban. 1863-ban a maximalis forgalom 80, majd azonban 100 millióban lőn megállapítva. Az 1863-iki első törvényben gyökerező intézkedést az 1866-iki követte, midőn kimondta a törvény, hogy az államjegyek s a sóbányajegyek maximalis forgalma együttesen 400 milliónál többet nem tehet ki, a mi mellett azonban ez utóbbiak maximuma 100 millióban állapítottatott meg: ezek csökkenése arányában azonban az államjegyek összege nagyobbodhatott. Így jutott hazánk a sóbányajegyekkel kapcsolatba, mert ennek alapján történt az 1867-iki rendezés.

Ausztria 1867-ben a fenálló állapotot saját javára tudta állandósítani, a miből reá óriási haszon hárult; hisz azok kamatját állandóan $4\frac{1}{2}$ —6%-kal fizette 1866-ig: 1866-tól 1899-ig a kamat százaléka $2\frac{1}{2}$ —5% között ingadozott.

A sóbányajegyek kamatterhének viseléséhez hazánk mindenkor hozzájárult. De Ausztriára nagy haszon járt azért termésszerűleg a sóbányajegyek csökkentése által, mert a helyett államjegyeket hozhatott forgalomba, a melyek Magyarország kezessége mellett voltak forgalomban. A sóbányajegyek beváltása Magyarországot nem érintette, míg az államjegyeké őtet is terhelte. A kezesség érvényesítése ugyan szóba nem jött, de a nagy államjegyforgalom hazánk hitelét rontotta. Ettől eltekintve, az osztrák magyar bank államjegy-kibocsátását, kamatláb politikáját a kormány folyton befolyásolhatta, esetleg hátrányosan, mert a sóbányajegyek forgalomba hozatala vagy elvonása a forgalomba hozott pénz mennyiségét is befolyásolta. Az osztrák kormány így hazánk hitelviszonyait állandóan mintegy szabályozhatta, függetlenül az osztrák-magyar bankból. Hogy az ily kamatláb-politika reánk nézve előnyös nem volt, s nem lehetett, az könnyen belátható. Egyébiránt a sóbányajegyek után aránylag abszolúte véve Ausztriát nagy kamatösszeg terhelte, melytől könnyen szabadulhatott, ha csökkentette a sóbányajegy-címleteket. Csökkent is azok állománya 1871-ben 38·4, 1872-ben 36, vagy például 1891-ben is 33 millióra stb.

A valutarendezés kapcsán a sóbányajegyekkel való gazdálkodás ügye is rendezésre került. 1894 és 1895-ben 10—10 millióval apasztották a 100 milliónyi maximumot, oly formán, hogy e sóbányajegyeket megsemmisítették, s a helyettük forgalomban levő bankjegyeket kivonták a forgalomból. 1896 végén az elévülésre leszámított összeg tekintetbevételével a törvényes maximum 79.985,302·50 forint volt, de forgalomban csak 46.073,450 forintnyit találunk.

A sóbányajegyek, mint említettük, 1900-ban az osztrák pénzügyministerhez kerültek; így a pénzviszonyokra megszűnt régi befolyásuk. Ennek előtte a bankkamatláb politikájába a sóbányajegyekkel az osztrák kormány szinte elhatározó befolyást gyakorolt: igaz azonban hogy erre befolyással volt a nagy pénzjegyforgalom is, mely a kamatlábat lefelé irányította, s a sóbányacímletek esetleges ellenkező hatását ellensúlyozták. Óriási mennyiségű pénzjegy volt forgalomban, miben nem csekély része volt ama körülménynek is, hogy az 1878—1879 s 1880-as években, midőn az ezüstpénzveretés a magánosokra is aránylag nagy haszonnal járt, ily úton 60 milliónyi ezüst került a bank birtokába, melyért bankjegyet kellett kiadnia.

A sóbányajegyek hatalma megszűnt: Magyarország pénzügyeinek irányítása felett Ausztriának többé szabad keze nincs.

B) Adóügy.

Államháztartásunk mind erőteljesebben mutatkozó szükségleteit az adóviszonyok rendezése segítette elviselni: annak erős kiterjesztése, illetve az adóztatási elvek szigorú keresztülvitele adta az államnak a kezébe azt az eszközt, melylyel az államháztartás épületét megerősíteni sikerült.

Az abszolút korszak alatt hazánk adózási viszonyai teljesen átalakultak, s nagyban egészben hasonlóná váltak az ausztriai adórendszerhez. Az alkotmányos korszak kezdetén az úgyszólván a maga egészében átvétetett, már csak azért is, mert az idő rövidsége s a tárgy fontossága folytán újabb intézkedések meglehetősen nehézségekbe ütköztek volna. Így azután a benyújtott törvényjavaslatok úgyszólván csak a régi állapotot sanctionálták.

Az 1868:25. t.-cikk ugyan utasítja a kormányt, hogy «az adórendszernek törvényhozás útján leendő állandó megállapítása iránt kimerítő törvényjavaslatot mielőbb» terjesszen elő, de a mint tudjuk ez épen nem történt meg.

Bizonyos, hogy az adózók terheinek könnyítését is célozták e törvényalkotások, de azt azokban nem igen találjuk kidomborítva: kétségtelen azonban, hogy ennek magyarázatát jórészt a viszonyokban kell keresni. Így a pénzügyi bizottság jelentésében az egyenes adókról azt mondja, hogy «írányelvekül azt fogadták el, hogy az adók súlya lehetőleg igazságosan osztassék szét s kezelésöknél oly rendszabályok alkalmaztassanak, melyek folytán egyrészt az adózók által beszolgáltatott összegből lehetőleg legtöbb folyjon be az állam költségeinek fedezésére, másrészt a behajtási mód lehetőleg kíméletes legyen és végre mindenki teljesítse az állam ellenében teherviselési kötelezettségét, az az a többi adófizetők túlterheltségével senki ki ne vonhassa magát a törvényesen megszabott fizetési kötelezettség alól. Tudván egyúttal azt, hogy az adók általában való leszállítását helyzetünk feltétlenül tiltja, oda törekedett, hogy az adók súlya, a mennyire lehetséges most már igazságosabban osztassék szét. Ehhez kettőre van szükség: először arra, hogy a különböző adócímek az alkal-

mazott adóláb magassága tekintetében egymással kellő arányban álljanak ; másodsor, hogy azok mindegyike kiegyenlített legyen magában is. Alapegységül a kiegyenlítéshez a földadót vette a bizottság, mert a túlnyomólag földműves országban nem is vehetett mást. Ezt az adót változatlanul hagyta meg, hogy a többi adónemeknek ahhoz való arányításával magassága tekintetében változatlanul maradjon az egész rendszer».

Így állt az ország az adó dolgában : reformokat nem kapott, a régi nyomokon haladt csak előre.

Az adóbehajtás technikája különben nagy nehézségekkel volt összekötve közvetlen a kiegyezés után : csak lassan lassan lehetett annak tekintetében nagyobb rendszerességet tapasztalni. A törvényjavaslatok tárgyalásakor egyébiránt e bajokon már túl voltunk.

E nehézségeket érdekesen vázolja Lónyay egyik munkájában a következőkben : «Az 1867-ik év elején, midőn nekem jutott a nehéz feladat a pénzügyeket átvenni, s a magyar pénzügyi igazgatást a rendelkezésre álló erők felhasználásával átalakítani és rendezni, oly módon, hogy a szervezet működése egy napra se szenvedjen fennakadást, az állam pontosan eleget tehessen minden kötelezettségeinek : az első kezdetben elég okom volt az aggodalomra. Maga a békés úton eszközözlendő és mindkét fél érdekeire nézve egyenlően igazságos és méltányos elvek szerinti kettéválasztás nagy gondokat okozott. Hozzájárult ehhez, hogy azon időben üresek voltak a pénztárak, a pénzügyi igazgatásnál alkalmazott személyzet $\frac{9}{10}$ része idegenekből állott, kik nem értették a hivatalos nyelvet, hazai erők pedig nem állottak és nem is állhattak rendelkezésre. Az alkalmazott idegen hivatalnokok aggódván sorsuk felett, a pénzügyi helyzetnél néhány hétre csaknem szünet állott be. . . . Az adók az első hetek alatt csaknem egészen megszűntek befolyjni, minthogy a nép nem volt hozzászokva az önkéntes fizetéshez, másrészt pedig én az alkotmányos viszonyokkal és saját nézetemmel összeegyeztethetőnek nem tartottam az évekig fennállott katonai végrehajtás további alkalmazását, melyet azonnal meg is szüntettem. . . . Mindenekelőtt két irányban kellett intézkednem : Első gondom volt, hogy a mindennapi kiadások fedezésére pénzt szerezzek addig is, míg a pénzügyi igazgatásnak újjálagos megindítása rendessé teszi a jövedelmeket. Br. Becke segített ki a bajból, és pedig rövid idejű kölcsön adása által. Midőn az 1867-ik év folyamán tapasztaltam,

hogy az adók rendesen befolyanak, különösen pedig a közvetett adók folytonosan emelkednek, midőn a közös költségek arányának, és az államadóssági járuléknak az ország erejéhez mért megállapítását biztosítva láttam, megvallom akkor hazánk pénzügyi jövője iránt szép reményeim voltak, sőt számítottam arra is, hogy módunkban lesz a legsúlyosabb adónemeket mérsékelni a nélkül, hogy le kelljen mondanunk az ország anyagi és szellemi erejének lépcsőzetes és a szükséges reformok létesítéséhez szükséges igényelt összegek folyóvá tehetéséről: mi több, az állam hitelének emelkedése folytán foglalkozhattam az államadóssági évi járadék nevezetes leszállításának eszméjével is». A kiegyezés után ily alakban áll előttünk hazánk pénzügyi állapota. Kétségtelen, hogy tekintve azt a sok nehézséget, melylyel szembe kellett szállani, a kép csak vigasztkeltő lehet.

Az adórendszer törvényesítésénél már az adókezelés rendszeressége biztosítva volt; az adótörvények mindazonáltal nem voltak a továbbiakban megfelelők az adózás szempontjából, úgy hogy a módosítások s változtatások tág mezeje tárul a vizsgálódó szeme elé, a mi az adóreform szükségességének eszméjét érlelte meg.

1. Egyenes adók.

Az állam által szedett adók egy nagy kontingensét az egyenes adók adják. A fogyasztási és forgalmi adókkal szemben tulajdonkép egyenes adók azok, melyeket az állam egyesek jövedelme, vagyona, illetve gazdálkodásuk hozadéka után szed. A magyar állam egyenes adói a zárszámadás adatai szerint a következők: 1. földadó, 2. házadó (házbér- s házosztályadó), 3. kereseti adó (négy osztály), 4. nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója, 5. bányaadó, 6. tőkekamat- és járadékadó, 7. vasúti és gőzhajózási szállítás használata utáni adó, 8. nyereményadó, 9. fegyver- és vadászati adó, 10. hadmentességi díj, 11. általános jövedelmi pótagadó. Ezek a zárszámadásaink szerinti egyenes adók, jóllehet bizonyos, hogy a nyereményadó és a vasút és gőzhajózási szállítás használata utáni adó tulajdonkép forgalmi adónak tekinthető, s hadmentességi, továbbá a vadászati s fegyveradó sem tekinthető egyenes adónak.

Földadónk szorosan összefügg a kataszterrel.

A kataszter tulajdonképp osztrák intézmény. Megtaláljuk azt a XVIII. század elején egyik osztrák tartományban, a milanói hercegségben. A lombardiai tartományokban azt az 1719 április 14-iki nyílt parancs rendelte el. A birtokos vallotta be földje nagyságát, a művelési ágakat s a termelhető terményeket, mely bevallás alapján történt meg a mérnöki felvétel, a termő s terméketlen területek elkülönítése, a föld osztályozása, stb. Ennek az alapján kísérlette meg 1785-ben József császár a kataszteri felvételt, majd az állandó kataszter elvei 1817-ben ennek az alapján rendeltettek el, s ennek az eredményekép jelentkezett az 1850-iki magyar földadó ideiglen, az állandó kataszter.

Midőn az egyenlő teherviselés elve a francia forradalom után terjedni kezdett, Európa nyugati államai sorban elfogadták az osztrák katasztert az adókivetés alapjául, mert általa a jövedelem szerinti adóztatás a leghelyesebben látszott elérhetőnek.

Földadónk eredete az abszolút korszak kezdetéhez vezet vissza. Ekkor rendeltetett el hazánkban a földadó s az állandó kataszter behozatala; mivel azonban ez utóbbi rendszeresítése nagy nehézségekbe ütközik, s csak hosszú idő alatt végezhető el, a következő évben földadóideiglent, ideiglenes katasztert rendelt el az 1850-ik évi márczius 4-iki nyílt parancs. A földadóideiglen volt alapja 1884-ig adórendszerünknek, mikor is a részletes felmérésen alapuló kataszter lépett helyébe. A tiszta hozadékot becslés alapján állapították meg az 1824-iki, kivételesen az 1836—1845-iki piaci árak alapján. Az elkészült kataszter a következő eredményeket adta:

Tiszta jövedelem p. pénz forintokban:

Művelési ág	Magyarországon	Horvátországban	Erdélyben
Szántóföld —	49.107,746	3.390,274	5.106,190
Rét és kert	14.346,059	2,085,848	5.709,012
Szőlő — —	3.829,903	453,629	433,692
Legelő —	7.713,545	510,062	874,796
Erdő — —	7.165,261	721,984	1.028,266
Nádas —	750,148	18,101	9,514
Összesen	82.912,662	7.179,898	13.161,470

Ezzel az eredménynyel azonban a bécsi kormány nem volt megelégedve, mert ez esetben a földadó kulcsát nagyon magasra kellett volna felvenni, hogy a célzott adómennyiséget kihoz-

hassák. Ezért egy felszólalási bizottságot szervezett, melynek tulajdonkép mindkét fél — a magánosok s az állam — érdekeit tekintetbe kellett volna venni a felszólamlások alapján, de tényleg nagyon egyoldalúan járt el, a mennyiben az állam érdekében a kataszteri tiszta hozadékot több mint 12 millióval fokozta, jóllehet Horvátország és Erdély tiszta hozadéka lejjebb szállítottott, a mint azt az alábbi összeállítás mutatja:

Magyarország	97.386,650 p. frt
Horvátország	7.108,465 „
Erdély	11.469,134 „
Összesen	115.964,249 p. frt.

Jóllehet az első felvétel sem felelt meg a tényleges eredménynek, a másodikra [ez még kevésbé volt elmondható, még akkor sem, midőn 1860-ban a reklamatiók meg lőnek engedve.

1853-ban az adókulcs Magyar- és Horvátországra 16%, Erdélyre viszont 1855-ben 10%-ban állapítottatott meg; miután azonban a földadóhoz még rendkívüli pótlék, földtehermentesítés, s az országos alap pótléka is járult, az adókulcs 1867-ig Magyarországra 31·25, Horvátországban 32·42, Erdélyben 21·30%-ra emelkedett.

Ezt a nagy megterheltetést csak az 1868: 25. t.-cikk mérsékelte. E törvénycikk ugyanis kimondja, hogy a földadó az eddig gyakorlatban levő szabályok alapján beszédhető 1870 deczember 31-ig. A földadó a kimutatott tiszta jövedelem 20·76%-a, a mihez földtehermentesítési járulék czimén 9% jött s így összesen 29·76% lépett az eddigi 31·25 helyébe. Erdélyben földadó czimen 10%, az eddigi járulékok helyett 3% s földtehermentesítés fejében 9%, összesen tehát 22% szedtetett az eddigi 21·30% helyett, a mi tehát némi emelkedést jelentett. Horvátország adója 30·95% lett az eddigi 32·42% helyett, a mi szintén jelentékeny könnyebbséget jelentett. A reklamatio joga eltöröltetett s szabályoztatott az adómentesség kérdése is.

Érdekesnek tartjuk a kataszteri összeírás eredményét az alábbi táblázatban a részletekre kihatólag is ismertetni, mely az eredeti felvételt, a reklamatiók utáni s az 1868-iki állapotot tünteti fel:

Művelési ág	Térmérték			Tiszta jövedelem		
	eredeti felvétel	reklamatio után	1868-ban	eredeti felvétel	reklamatio után	1868-ban
	1600 □ öl			pengő forintot		
<i>Magyarország :</i>						
Szántóföld... ..	12598460	12653458	13798531	49107746	57601522	59010695
Rét és kert... ..	4322198	4653458	4481729	13346059	16785008	16472588
Szőlő... ..	503592	504775	512012	3829903	5522248	5287500
Legelő... ..	5337051	5380920	5760718	7713345	9171050	8606842
Erdő... ..	8475496	8417788	9218863	7165261	7556177	7386842
Nádas... ..	361198	328353	264076	750148	750645	553129
Összesen... ..	31600995	31626341	34035929	82912662	97386650	97317642
Terméketlen... ..	—	—	2762249	—	—	—
Főösszeg... ..	—	—	36798178	—	— o.é.102183524	—
<i>Horvátország :</i>						
Szántóföld... ..	890147	890147	954340	3390274	3442510	3740487
Rét és kert... ..	374984	374984	382175	2085848	1998153	1956207
Szőlő... ..	57124	57124	70686	453629	468949	636295
Legelő... ..	325888	325888	378419	510062	469072	556646
Erdő... ..	1253260	1253260	1323612	721984	715332	746108
Nádas... ..	20330	20330	5770	18101	14449	9790
Összesen... ..	2949838	2921733	3115002	7179898	7108465	764534
Terméketlen... ..	—	—	158889	—	—	—
Főösszeg... ..	—	—	3273891	—	— o.é.8027811	—
<i>Erdélyország :</i>						
Szántóföld... ..	2161345	2454954	2454954	5106190	5271429	5271429
Rét és kert... ..	1575635	1761296	1761296	5709012	4271854	4271814
Szőlő... ..	46989	38973	38973	433692	331813	331813
Legelő... ..	913775	1157034	1157034	874796	571063	571063
Erdő... ..	3563511	3978839	3978839	1028266	1015173	1015173
Nádas... ..	4037	4563	4563	9514	7802	7802
Összesen... ..	8265292	9395659	9395659	13161470	11469134	11469134
Terméketlen... ..	—	—	337915	—	—	—
Főösszeg... ..	—	—	9733574	—	— o.é.12042591	—

Az összesítésnél az érték tekintetében a krajczárok is tekintetbe vétettek, s a csekély eltérés innen ered.

A reklamatio utáni nagy emelkedést e táblázat elég jól mutatja; szembetűnőbb az, ha az 1868-iki állapotot is megfigyeljük, mely, jöllehet több mint tíz évvel későbbi időről szól, az értékadatok tekintetében úgyszólván semmi különbséget sem mutat.

Mindezzel azonban az ország megelégedve nem volt, a mi

az 1869-iki adóenquetehez vezetett: ezen tanácskozások folyamán a pénzügyminiszter ama javaslata, hogy a jövedelem mellett az értékelem is tekintetbe véttessék, mellőztetett, hanem a hozadék kataszter mellett foglaltak állást. Új kataszter létesítését kívánták a fennálló viszonyok teljes méltatása mellett: az eredmény állandósítását, az adókulcs változatlanságát kívánták hosszabb időre, úgyszintén a megkezdett s trigonometrikus alapon folytatott kataszteri felmérés teljes befejezését is. Ennek az alapján hozatott meg az 1875: 7. törvényczikk.

E törvény szerint a földbirtok tiszta jövedelme újból kinyomoztatik, s általános földadó-kataszter készíttetik. Földadó tárgyát minden gazdaságilag használható földterület képezi, habár tényleg más célra is fordíttatik (4. §.). A földadó tárgyát nem képezik a közutak, állandó dűlőutak, utcák és közterek, a beépített háztelkek és udvarok, szállításra használható és vízművekre szolgáló csatornák, törvény oltalma alá helyezett védőtöltések és csatornák, temetkezési helyek, országos vagy közhatósági kezelés alatt álló kertek, melyek tudományos, közhasznú vagy jótékony intézetek céljaira közvetlenül szolgálnak, a közhatósági vagy gazdasági, erdészeti és más hasonló célú egyesületek által közcélokra, nem pedig kereskedésre fentartott, úgyszintén a tanítási célokra szolgáló fa- és szőlőiskolák. Ideiglenesen adómentesek az 1868: 25. t.-cz. alapján adómentességet nyert földrészletek az adómentességi idő tartamára; az oly földek, melyek e törvény alapján történő adókimutatáskor adómentesek, s később csak nagy költséggel tétetnek gazdaságilag használhatókká, ennek időpontjától számított 15 évig; erdősítések, s másnemű művelésre nem használható területek, az erdősítés befejezésétől annak költségességéhez képest 20—40 évig; új telepítvényekhez tartozó földek, ha a telep legalább 50 családból áll 6, ha kevesebb, de legalább 10 családból áll 3 évig; oly szőlőterületek, melyekből a tőkék kivesznek vagy kivágatnak, s melyek a talaj megforgatása után újra beültetettek, ettől számított 6 évig (1891: 1. t.-cz. értelmében 10 évig). De az 1881: 42. törvényczikk szerint azon vízszabályozó-, illetve ármentesítő-társulatoknál, melyeknél az ártér fejlesztése befejezve nincs, s így azoknál a rendszeres karbantartási költségeket figyelembe venni nem lehet, a kataszteri tiszta jövedelem az ártéri részletek után e költségek figyelembevételével állapíttatik meg, de e fentartási költségeknek megfelelő adóösszeg a társulatok-

nak készpénzben visszatérítetik, a mi a társulati tagoknak a hozzájárulás arányában közös vagyonukká válik. Viszont az 1889: 29. törvenyczikk megállapítja, hogy ily visszatérítendő költségek a művek készítésébe fektetett tőke 5%-a, hozzáadva a védművek fentartására fordított költségek 6 évi átlaga: a visszatérítés azonban az adó 80%-át meg nem haladhatja.

De adóleengedésnek van helye egész dülőkre szóló elemi károk esetén is. Ily elemi károk: a jégeső, árvíz, tűz, egyes rovarok által előidézett pusztítás, szárazság, fagy. De elemi csapásnak vétetik reklamatiók esetén az is, melynek előidézője oly ok, mely a törvény alkotásakor mint ilyen hazai mezőgazdaságunkban ismeretes nem volt (jóllehet ezt törvény nem mondja ki).

A földadó a földtehermentesítési pótlékkal együtt az egész országra 37 millióban állapítottatott meg. Ennek szem előtt tartása mellett a volt Határőrvidéken kívül az adókulcs 25.5%, a Határőrvidék területén 17.1%, mert úgy a földadó, mint más kereseti adó 30%-át — vagyis 8.4% földtehermentesítési pótléket — a Határőrvidék nem fizeti.

A tiszta jövedelem a hozadéki kataszter útján számíttatik ki. Tiszta jövedelemnek vétetik különben a közönséges gazdálkodás mellett tartósan nyerhető középtermés értéke, levonva a rendes gazdasági költségeket. A földbirtokkal összekötött jogok, úgyszintén annak valamely iparággal vagy más földbirtokkal való gazdasági összefüggéséből eredő haszna a tiszta jövedelem kiszámításánál tekintetbe nem vehető, de a birtokon fekvő terhek is figyelmen kívül hagyatnak.

A becslés az egész állam területén egyidejűleg hajtatott végre, a melynek zavartalan végrehajtására az ország területe e célból megfelelőleg beosztott 15 kataszteri kerületre s 288 becselő járásra.

Elsősorban az abszolutizmus korában készült kataszteri munkálatot javították ki ideiglenesen a felszólalások alapján. Ennek nyomán készült az új kataszter; de a kiigazítás csak arra szorítkozott, hogy a régi kataszterből kimaradt földek felvétessenek, úgyszintén az azóta művelés alá vett területek bejegyeztessenek, a művelési ágak változása, s a földrészek térfigatának hiteles adatok alapján való kiigazítása jegyzékbe vétessék.

Ezen előmunkálat alapján folyt azután a felvétel.

A felvétel alapos elkészítése s bevégezése után jogukban volt az érdekelteknek a hozzászólás a kihirdetéstől számított 60 napig. Felszólalásnak volt helye, ha adómentes földrészlet, mint adóköteles iratott össze, ha adóköteles nem iratott össze a kataszterben, ha valamely földrészlet tévedésből többször vétetett föl, vagy ha nem a kérdéses község telekkönyvében szerepelt, esetleg nem a megfelelő birtokos nevén iratott össze. Reclamatiónak van helye akkor is, ha a térfogat hamisan tüntetett föl, ha a művelési ág, vagy az osztály, melybe jegyeztetett, nem megfelelő.

Kataszteri nyilvántartásnak van helye akkor, ha valamely községben a tagosítás, birtokrendezés, vagy a részletes kataszteri felmérés megtörtént, ha a község határa megváltozik, ha valamely földrészlet adómentes lesz, ha eddig adómentes földrészlet adókötelessé válik, vagy ha a földrészlet tulajdonost változtat.

A sok munka folytán a kataszter tulajdonképeni szerkesztéséhez csak 1877 közepén lehetett fogni. A munka csak lassan ment, miközben országszerte mind nagyobb lett a panasz a kataszteri felvétel ellen. Azok alaposágának megvizsgálására 1879 október 29-ikére szakértekezlet lőn visszahíva. Ez konstátálta, hogy ha a megkezdett alapokon haladnak előre, úgy a munkálat nagyon hosszú ideig fog tartani. Nagy volt a panasz arra, hogy az egész ország kataszteri tiszta hozadéka rendkívül magasan vétetett fel, a mi egy horribilis összeget, 204 milliót eredményezett. A szakértekezlet az összeg leszállítását javasolta, még pedig újabb felvétel helyett csak százalékos arányban, s helyeselte a kormány tervét, mely szerint a kivetendő földadó összege törvényben előre állapíttassék meg, a mi meg is történt.

A kataszteri munkák bevégeztével 1883-ban a kataszteri tiszta hozadék 155.582.100 frtban lőn megállapítva, s a földadó kivetése a következő évtől kezdve ezen alapon történt. De a földadó megállapított összege tekintetében az a változtatás történt, hogy míg az a munkálatok folyamán 29 millióban állapított meg a földtehermentesítési pótlék nélkül, addig az általános jövedelmi pótdó emelésével kapcsolatban leszállított az 26 millióra, s így jött ki a földtehermentesítési pótlék hozzáadásával a már említett 37 milliónyi összeg.

A földadó évi eredményei a következőkép alakulnak:

	ezer frt		ezer frt
1867-ben	32,410	1885-ben	35,270
1870-ben	34,341	1890-ben	34,733
1875-ben	36,617	1895-ben	34,785
1880-ban	38,129	1900-ban	34,294

Az egész ország holdankinti tiszta hozadéka volt 1897 közepén a művelési ágak szerint:

Művelési ág	Hold	Tiszta hozadék összesen frt	Tiszta hozadék holdanként frt
Szántóföld	22,920,123	105,715,556	4'61
Kert	730,628	5,089,226	6'96
Rét	5,953,591	17,733,561	2'97
Szőlő	523,979	5,273,460	10'06
Legelő	7,344,848	7,631,343	1'03
Nádas	146,808	517,228	3'52
Erdő	15,758,561	9,509,511	0'60
Összesen	53,378,541	151,469,918	2'83

Az egyes művelési ágak több osztályba vannak sorozva, azok szerint a kataszteri hozadék a főbb művelési ágak tekintetében a következőkép oszlik meg:

	Hold	Tiszta hozadék összesen frt	Tiszta hozadék holdank. frt
Szántóföld I. oszt.	1,069,171	11,391,009	10'65
" II. "	2,533,279	22,243,419	8'78
" III. "	3,898,491	26,486,210	6'79
" IV. "	4,469,298	21,505,507	4'81
" V. "	4,086,406	13,349,656	3'26
" VI. "	3,567,197	7,585,529	2'12
" VII. "	2,229,349	2,561,156	1'14
" VIII. "	1,066,928	593,066	0'55
Rét I. "	141,238	1,253,064	8'87
" II. "	398,219	2,805,170	7'04
" III. "	823,033	4,236,214	5'14
" IV. "	1,123,738	4,117,123	3'66
" V. "	1,226,085	2,772,087	2'26
" VI. "	1,072,977	1,607,351	1'49
" VII. "	782,403	730,279	0'93
" VIII. "	385,894	212,270	0'55
Szőlő I. "	56,434	791,391	14'02
" II. "	95,744	1,125,911	11'75
" III. "	123,708	1,328,594	10'73
" IV. "	107,274	1,024,461	9'55
" V. "	71,219	598,665	8'40
" VI. "	45,321	301,310	6'64

		<i>Hold</i>	<i>Tiszta hozadék összesen frt</i>	<i>Tiszta hozadék holdanként frt</i>
Szőllő	VII. oszt.	18,152	84,182	4'63
"	VIII. "	6,124	18,943	3'09
Legelő	I. "	350,265	1.275,710	3'64
"	II. "	1.049,847	2.060,718	1'97
"	III. "	1.851,769	1.999,193	1'07
"	IV. "	1.685,320	1.218,875	0'72
"	V. "	1.199,046	628,256	0'52
"	VI. "	775,829	310,216	0'39
"	VII. "	290,418	99,140	0'34
"	VIII. "	142,352	30,230	0'21
Erdő	I. "	658,260	1.115,344	1'69
"	II. "	1.228,238	1.593,936	1'29
"	III. "	1.961,839	1.923,410	0'98
"	IV. "	1.729,757	1.921,243	0'70
"	V. "	3.136,302	1.397,697	0'44
"	VI. "	2.712,484	939,504	0'34
"	VII. "	2.140,393	477,747	0'22
"	VIII. "	1.201,285	140,627	0'11

A jobb minőségű földek tehát aránylag nem nagy területtel vannak felvéve, s inkább azt mondhatjuk, hogy minden esetben a közepes minőség dominál. A rossz földek csak a szántóföldnél s az erdőnél szerepelnek aránylag nagy hányaddal, igaz azonban, hogy itt azután a tiszta hozadék rendkívül alacsony színvonalra is süllyed. Kétségtelen azonban, hogy a tiszta hozadék általában véve alacsonyan van feltüntetve hazánkban, a mi kivált akkor áll, ha az újabb gazdasági viszonyokat tekintjük, midőn az intenzív gazdálkodás minden téren magasabb eredményeket tüntet fel, mint pár évtizeddel ezelőtt, még akkor is, ha a csökkenő értékesítési viszonyokat, a hanyatló áralakulást is tekintetbe vesszük.

Ha minden számítástól eltekintünk, csak a gyakorlati gazdálkodás tényleges eredményeit vesszük, úgy azt látjuk, hogy a valóságos tiszta hozadéknak mindig alatta marad a kataszteri tiszta hozadék. Mennél helyesebb a gazdálkodás, annál nagyobb a különbség, a mi azonban a földadó összegére hatást épen nem gyakorol; ebből egyébiránt azt is következtethetjük, hogy a kisebb birtok megterhelhetése aránylag nagyobb, mert hazánk sajátos viszonyai között a nagy birtokok adják a nagyobb jövedelmet, ott érvényesül a maga egészében a gazdasági tudás eredményeképp jelentkező, fokozódó produktio. Ugyanazon adóalap tehát a kisbirtokot jobban terheli, mint a nagyot.

De ha ettől el is tekintünk, s az ország különböző vidékeit vizsgáljuk, akkor viszont azt látjuk, hogy az ország különböző vidékei termésének százalékos adata (ha az egész országot 100-nak vesszük), s a földadó százalékos adata között nagy a különbség; s ez a különbség valami rendszert nem tart be. A kataszteri tiszta hozadék tehát a termés nagyságával a megfelelő arányba nem hozható. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni ennek vizsgálata közben, hogy a termelési költség nem minden viszonyok között egyforma, s akárhányszor, jöllehet nem mindig, a nagyobb terméseredmény nagyobb telkesítéseket, befektetéseket igényel.

Egyébiránt, ha magát a száraz tényállást vesszük, akkor is elmondhatjuk, hogy a kataszteri tiszta hozadék a valóságnak meg nem felel, mert hisz abból a hozadékból, mit a kataszter feltüntet, a gazda meg nem élhetne. Már pedig tagadhatatlan, hogy a mezőgazdaság emelkedett, ha ennek egyik osztálya, a középbirtokos osztályra az ellenkező is áll. A mezőgazdaság általában emelkedő irányzatot követ, a mi nem volna lehető oly csekély tiszta hozadék mellett, mint azt a kataszter feltünteti.

Az adóreform céljaira a pénzügyminiszter összeállította az 50 forintot meghaladó bérletek kataszteri jövedelmét és bérösszegét, hogy így a kisbirtok magas átlaga zavarólag ne hasson. E szerint az országrészek szerinti megoszlás mellett ez adatok a következőkép alakulnak:

Országrészek	Ötven forintot meghaladó bérletek:		
	kataszteri hozadék frt	bérösszeg frt	földadó kules
Duna bal partja	1.705,913	3.997,253	10·9
« jobb «	4.565,680	8.656,784	13·4
Duna-Tisza köze	3.839,401	9.003,619	10·8
Tisza jobb partja	1.278,253	3.500,991	9·1
« bal «	2.972,338	8.060,552	9·4
Tisza-Maros szöge	1.936,384	4.837,831	10·0
Erdély — — —	571,023	1.391,283	10·4
Összesen	16.868,992	39.448,313	—

Ez adatok az összes földjövedelem 11·8%-ára vonatkoznak, a melyek alapján a föld jövedelme a kataszter által feltüntettnél 2·34-szer nagyobb. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy ennek alapján kockáztatott dolog volna az adózást elrendelni, mert hisz a földek bérösszege többnyire — ha nem is mindig — nagyobb, mint a mennyit azokból a tulajdonos

ki tud hozni. Az is igaz azonban, hogy a bevallások körüli eltitkolások folytán még a fenti összeg sem teszi a tényleges bérjövédelmet, s így a föld valóságos jövédelme a bérletek alapján több, mint a kataszteri tiszta hozadék 2'34%-a, s viszont a földadó tényleges kulcsa, mely annak alapján 10'8%, ennél a valóságban kisebbre sülyed.

E szerint az adóstatistika szerint az ország birtokosainak jövédelme a különböző kategóriák szerint a következő:

50 frtig terjedő jövédelme van					3.002,124 birtokosnak	
100	«	«	«	«	216,007	«
200	«	«	«	«	111,654	«
300	«	«	«	«	32,543	«
400	«	«	«	«	13,788	«
500	«	«	«	«	6,887	«
600	«	«	«	«	3,961	«
700	«	«	«	«	2,770	«
800	«	«	«	«	1,989	«
900	«	«	«	«	1,464	«
1,000	«	«	«	«	1,147	«
1.500	«	«	«	«	3,358	«
2,000	«	«	«	«	1,555	«
2,500	«	«	«	«	851	«
3,000	«	«	«	«	613	«
4,000	«	«	«	«	783	«
5,000	«	«	«	«	448	«
6,000	«	«	«	«	268	«
7,000	«	«	«	«	188	«
8,000	«	«	«	«	132	«
9,000	«	«	«	«	106	«
10,000	«	«	«	«	71	«
15,000	«	«	«	«	257	«
20,000	«	«	«	«	140	«
25,000	«	«	«	«	77	«
30,000	«	«	«	«	70	«
40,000	«	«	«	«	69	«
50,000	«	«	«	«	42	«
60,000	«	«	«	«	27	«
70,000	«	«	«	«	17	«
80,000	«	«	«	«	10	«
90,000	«	«	«	«	16	«
100,000	«	«	«	«	7	«
100,000-en felül					49	«

Daczára azonban, hogy a föld hozadéka a valóságban jelentékenyen több, mint a kataszteri tiszta hozadék, vesze-

delmes volna a földadót megfelelőleg emelni. A helyesbített tiszta hozadékkal a földadókulcs csökkenésének kellene járni, mely most 25·5 %-ban van megállapítva. Újabban hangok merültek föl az értékkataszter érdekében. Erre már az 1869-iki földadó enquete alkalmával is gondoltak.

Egyes közgazdák szerint ez a megadóztatás legigazságosabb alakja. Az értékkataszter ezek szerint a modern adófejlődés eszménye. A föld eladási árára és a bérösszegre mutatnak rá ezek, mint az adómegszabás leghelyesebb kiindulási pontjára: szerintük a kettő egybevetése adja a legreálisabb alapot, melyre a föld megadóztatása helyezkedhetnék.

Szerintünk ez a nézet alapjában véve helytelen. Sem a föld ára, sem bérösszege nincs szoros kapcsolatban a föld jövedelmezőségével. A kettő alakulása, aránya között semmi rendszer nincs, a kettő között semmiféle arányt megállapítani nem lehet. A földadó pedig csak a jövedelmezőség mintájára alapulhat.

A földárak akárhányszor kedvtelési árak — *pretium affectionis* — gyanánt jelentkeznek. Viszont akárhányszor előfordul, hogy egyes vidékek földárai aránytalanul magasak, mert nagyobb a kereslet, mint a kínálat. A kisebb birtokok vételára rendszeren magasabb, mint a nagyobbaké, hisz akárhányszor erre a jelenségre alapítják a parcellázásokat.

A földárak nincsenek mindig a föld minőségével szorosabb kapcsolatban.

Ezzel kapcsolatban azt is elmondhatjuk, hogy a kisebb birtokok eladása gyakoribb, s így mindenestre több magas egységár jut tudomásra, mint a nagyobb birtoknál. Vele szemben nem hozható fel, hogy a nagyobb eladási kvótában a kisebb arányszámok is gyakoriabbak, mert nagyban egészben elmondhatjuk, hogy a kis birtokok földjeinek ára nem igen süllyed a nagy birtokok egységárai alá.

De az eladási ár különben egyenlő körülmények között is nagyban differál a követett gazdálkodási mód racionalizmusa szerint. Jó karban levő föld értéke s ára mindig nagyobb, mint az elhanyagolté.

Hozzá fűzhetjük mindehhez, hogy a föld ára igen nagy ingadozásnak van alávetve, s így a helyes alap megszabása elé nagy akadályok gördülnek. Így napjainkban is 25—30 %-kal alacsonyabb földárakra akadunk, mint 5—6 év előtt. Tőkeszegény

ország vagyunk, s a legkisebb megrázkódtatás drágítja a pénzt, s olcsóbbá teszi a csereforgalmi tárgyak egynémelyikét. Sajnos ezzel a megélhetés olcsóbbsága nem jár karöltve.

Fentiek nagyban egészben a bérletekre is állnak, a mi mellett még az is áll, hogy, a bérösszeg s eladási ár között vajmi csekély a kapcsolat. Épen nem mondható, hogy a kettő mindig egyenes arányban halad előre, vagy hogy a kettő egymással lépést tart. Nagyon bajos volna a kettő egybevetéséből állandó alapot teremteni a kataszter megállapítására; viszonyaink között ez egyenest lehetetlen. Egyébiránt a bérlet s földár közötti arányt az is nagyon befolyásolja, hogy bérelni többen tudnak, mint földet venni, s így a bérletek ára aránylag magasabb lehet. Határozott arányszámokat fölállítani itt sem lehet, mert bérleti viszonyaink épen nem mutatnak egészséges állapotra.

A bérösszeg nem adja meg a tiszta hozadékot, sőt azt vele csak nagyon óvatosan lehet vonatkozásba hozni. A bérletek a bérösszeg aránylagos magas volta folytán zsarolásra vannak részben alapítva. Az eredmény az, hogy egy-két évtized alatt ez a bérösszeg már elérhető nem lesz s ki fog tűnni, hogy helytelenül vették ezt a kataszter alapjául.

A bérösszeg aránylagos kis vagy nagy volta nem mutatja a föld minőségének megfelelő arányban való emelkedését. Ezt szem elől tévesztteni sohasem szabad.

De meg nem szabad szem elől tévesztteni a bérleteknél látható progresszivitást sem. Kisbérlet rendesen drágább, mint a nagyobb. Vannak esetek, hogy holdankint 50—100 forint évi bért is fizetnek egyes vidékeken. Ily esetben az a vidék szerencsétlensége volna, mert hisz ez a föld adóját roppant módon emelhetné.

Azt sem szabad szem elől tévesztteni, hogy egyes vidékek racionalizmusa nagyobb eredményt produkál, mint egy más vidék elmaradott gazdálkodása, ha ez utóbbinak talán jobb is a földje. Ha az új kataszter a bérösszeget fogadja el alapul, úgy meg fogja adóztatni a racionalizmust.

Az eladási ár nem vehető alapul, mert az nem ad megbízható alapot, mert nem mindig felel meg a föld értékének, a bérösszeg sem, mert az gyakran túl magas, — a jelenlegi gazdálkodási rendszer mellett. S mindebben semmi rendszeresség nincs, úgy hogy az eredmény *relative véve* sem lehet helyes; a

jobb s silányabb földek ára között határozott arány nincs. Ez az értékkataszter legnagyobb baja.

Mindenesetre tekintetbe kellene venni a kataszter revíziójánál a termésátlagokat. De a termelési költségeknek kellene döntő befolyást engedni. A termelési költség s a termésátlag egybevetése megmutatja, hogy a föld mily költség mellett ad egy bizonyos tiszta hozadékot. Így megtudnánk, hogy egyes vidékek földjei milyenek, mert látnánk, hogy kisebb vagy nagyobb költséggel lehet-e a természettől kikényszeríteni a földhozadékot, s milyen lehet az a méltányos alap, melyet a kataszter elfogadhat. A termelési költségek igaz, hogy ingadozhatnak, de rendszeres gazdálkodás mellett azok mutatják meg a föld minőségét. Azokat csak a természet növelheti, meg a helytelen gazdálkodás. Ezeket pedig számba venni nem lehet. A mit a természet egy évben ront, azt a másokban visszaadja. A különbséget kiegyenlítik az évek. Mennél kisebb a métermázsánkinti termelési költség, annál nagyobb lehet a föld adója.

Az egyenes adók sorában másodiknak a házadót említettük. A tulajdonos által lakott épületek (házosztályadó), valamint a bérbe adott részek (házbéradó) adózás alá esnek: ez adja a házadót. A házadó 1850-ben léptettetett életbe az egész ország területén, s 1867 végeig állt fenn. Ha valamely ház bérbe adott részének bérjövedelme nagyobb volt, mint a lakott részek becslés útján meghatározott bér értéke, úgy az a rész házbéradó alá esett, melynek fejében 12% rendes adó, 4% rendkívüli pótlék fizetődött, továbbá a 12% rendes adó minden forintja után Magyarországon 6 kr. országos pótlék, 55 kr. földtehermentesítési járulék, Erdélyben 5 és 72 kr., Horvátországban 14 és 54½ kr. szedetett, s így a tiszta bérjövedelem után az adó Magyarországon 23·32%, Erdélyben 25·24%, Horvátországban 24·22%. A házosztályadó a házbéradóval szemben 12 osztályból állt az egész ország területén. Ez az állapot azonban 1868-ban megváltozott. Az 1868: 22. t.-cikk értelmében a házadó tárgya a házak évi tiszta haszonértéke: a bérbeadott részek a tiszta bérjövedelem alapján mindenütt házbéradó alá esnek.

Ausztria s Poroszország házadója hasonlít a mienkhez; ez egyébiránt az elsőre fokozottan áll. Franciaországban ablak- s ajtóadó áll fenn, míg például Dániában az épületek térfogata után vettetik ki az adó.

A házadó módosításával az 1875-ik évi 23. törvénycikk

foglalkozik: ez a házadó nagyságát tetemesen emeli. Ez méltányosnak is látszott, mert «az állam növekedett szükségleteinek el nem utasítható fedezése jövedelmeinek emelését mulhatlanul szükségessé teszi, s mivel akkor, midőn ugyanezen okból más egyenes adók szabályozására vonatkozó törvényjavaslatok folytán az ezen adók által érintett honpolgárok adófizetési képessége nagyobb mérvben vétetik igénybe: az igazság és arányos megadóztatás követelményei szerint nem követelhetem, hogy a nagyobb adóviselés alól épen azon honpolgárok vétesse ki, kik aránylag legalább részben csekély adóval vannak megróva». Az új törvény egy új adóztatási kategóriát is állított fel. Ugyanis a házak nyers nyers jövedelméből épületfentartási költség s törlesztés fejében a nyers jövedelemből Budapesten 15, egyebütt 30% volt leüthető: e törvény szerint az oly városokban, «melyek legalább 10,000 lakossal és egyszersmind rendes vágányú vasútállomással, vagy gőzhajózási állomással birnak», a levonható hányad 20% ra szállíttatott le, a mi így adófelemelést jelentett, s körülbelül 200,000 forint többletre nyújtott kilátást.

Midőn a főlemelés terveztetett, a következő városok jutottak az új kategoriába:

Pozsony — — — 46,540 lakossal	Zágráb — — — 19,857 lakossal
Arad — — — 32,725 «	Nagyszeben 18,998 «
Temesvár — — — 32,223 «	Eszék — — — 17,247 «
Nagyvárad — — — 28,698 «	Pápa — — — 14,223 «
Brassó — — — 27,766 «	Fiume — — — 13,314 «
Pécs — — — 23,863 «	Selmeezbánya 12,654 «
Székesfehérvár 22,683 «	Beszterczebánya 11,780 «
Kassa — — — 21,742 «	Nagykanizsa — 11,128 «
Sopron — — — 21,108 «	Ungvár — — — 11,017 «
Győr — — — 20,035 «	

Az 1868-iki törvény értelmében házadó alá nem esnek az isteni tiszteletre szánt épületek, a királyi udvar palotái és lakházai, állami épületek, kivéve az államnak mint jószágok birtokeosának magánjogi czímen birt épületeit, országházak, megyeházak, község-házak, dologházak, fegyintézetek, állami törvényhatósági és községi hivatalos helyiségek, tudományos akadémiák, muzeumok, egyetemek, nyilvános tanintézetek, iskolák, lelkészi és tanítói lakások, katonai laktanyák, gazdasági épületek, kórházak, szegénysorsú tanulók és szegények ellátására szánt épületek, kolduló szerzetek kolostorai, s halottas házak — ha mind-

ezek az épületek tényleg e célra szolgálnak. De az 1870: 51. törvénycikk értelmében adómentesek a gazdasági épületeken kívül még a gyárak tulajdonait képező s a munkásoknak lakás céljaira ingyen átengedett épületek is, nemkülönben az ipar-épületek mindazon részei, melyek az iparüzéshez szükségeltetnek s nem lakás gyanánt szolgálnak. Az 1896-ik évi 23-ik törvénycikk értelmében adómentesek azon épületek is, melyek az 1884. és 1885-iki törvények értelmében megalakult ármentesítő és belvízszabályozó, illetve vízrendező és vízhasználati társulatok tulajdonát képezik, s az árvédelmi töltések és a belvízrendezési csatornák mentén létesített, s a társulati gát-, zsilip- s csatornaörrök lakásául épültek, úgyszintén azoknak melléképületei, a vízemelő géptelepek, a mellettük épült gépkezelő személyzet lakása s melléképületei, végre az állam tulajdonában levő szállítási vállalatok bérbeadott tárházai, ha a bérbeadás a tárházvállalat fejlesztése érdekében történik.

Ezek az állandóan adómentes épületek; egyes építményekre az ideiglenes adómentesség kedvezménye áll fenn. Az ideiglenes adómentesség nagysága ugyanazon építmények mellett is változik — a helység szerint. Így 10 évi, Budapesten 15 évi adómentességnek van helye, ha oly helyen, hol előbb épület nem volt, új épület emelődik, vagy ha emelet emelésével vagy toldalék építésével a régi épület oly gyarapodást nyer, hogy ez által új adótárgy keletkezik. Nyolcz évi, Budapesten 12 évi adómentességgel bír az oly épület, mely egy színig lerombolt épület helyén keletkezik. Budapest építkezései tekintetében azonban ezen intézkedés többféle módosítást szenvedett. Az 1896: 23. t.-cikk értelmében az utóbb említett 12 év 15-re emeltetett fel, a mi az 1905-ik év végeig lakható állapotba helyezett épületekre nézve további három évvel meghosszabbított. Egyébiránt Budapest egyes helyein, mint Andrásy-út, nagy-körút s kiágazásain s a Duna két partján, adómentesség az 1870., 1871. és 1875-iki évek törvényei szerint 30, 25 s 20 év lett.

Ezekon kívül azonban a házadó tekintetében még más kivételek is vannak. A Margitsziget a házadó alól felmentetett, a közraktárak telepén emelt épületek ideiglenes adómentességet nyertek, a nemzeti színház bérházának adómentessége is törvénybe lőn iktatva. Ó-Budán az új házak 15, a leromboltak újból való felemelése után 10 évi adómentesség állapított meg. Az 1896: 23. t.-cikk értelmében a legalább 10,000 lakossal

biró városokban az általános házbéradó alá tartozó új épületek s toldalékok 15, a leromboltak helyén emeltek 12 évi házadómentességben részesülnek, míg az oly kisebb helyeken, hol általános házbéradó nincs, 10, illetve 8 évi adómentesség van megállapítva. A 10,000 lakossal nem biró s általános házbéradó alá tartozó városok 12, illetve 10 évi adómentességet élveznek az 1896: 23. t.-cikk értelmében. A gyógyfürdő-helyeken 20 évi adómentesség áll fön; ezeken kívül még adómentesek a katonai beszállásolásra szolgáló épületek, rendkívüli adómentességet élvez Fiume, azt élveztek Szeged árvízkárosultjai s Zágráb és környéke földrengés által sújtott háztulajdonosai.

Ha a tényleg bérbe adott lakrészek — szobák, boltok — száma a városokban és községekben legalább felét képezi a lakrészek összes számának, a ki nem bérelt épületek is házbéradó alá esnek, még pedig a kibérletekkel becslés útján összehasonlított tiszta bérjövedelem alapján. Ily helyeken tehát az általános házbéradó van érvényben.

A házak nyers jövedelmét képezik együttvéve a szoros értelemben vett lakbér, továbbá azon összeg, melyet a bérlő a bérbeadónak vízvezeték, éjjeli világítás, szemétkihordás és más ilynemű mellékköltségek czímén fizet, és esetleg azon összegek, melyeket a bérlő a bérbe vett bér vagy lakrész állandó átalakításának vagy jobb karba helyezésének költsége fejében a bérbeadó beleegyezésével sajátjából előlegezett oly feltétel alatt, hogy ezen költség visszatérítéseig készpénzben aránylag csekélyebb összegű lakbért tartozik fizetni. Ha az utóbb említett költség visszatérítése a szerződő felek által több évre osztatott fel, a nyersjövedelemhez a költségnek csak azon része számítandó, mely a megállapított felosztás szerint az illető évre esik. Butorzattal vagy házi kerttel együtt bérbe adott ház vagy lakrészek nyers jövedelmének vétetik azon összeg, mely a butorzat vagy házi kert bérértékének levonása után fenmarad.

A háznak nyers jövedelméhez nem számítatnak azon összegek, melyeket a bérlő községi pótagó czímén, házbérkrajczárok elnevezés alatt fizet, ha a bérbeadó ezen összegeket a ház nyers jövedelmétől elkülönítve mutatja ki, vagy bérvallomásában oda nyilatkozik, hogy ezen bérkrajczárok a mellékjárulkaival együtt bevallott nyers házbérjövedelemben már benfoglaltatnak. A házak nyers jövedelméből azonban minden 100 frt után épületfentartási költség és értéktörlesztés fejében leszámí-

tandó Budapest fővárosában, az ó-budai rész kivételével, húsz forint, Budapest főváros ó-budai részén, valamint az általános házbéradó alá tartozó egyéb városokban és községekben huszonöt forint, másutt 30 forint. Az ekképen kiszámított tiszta jövedelem minden 100 forintja után Budapesten, az ó-budai rész kivételével, 22, Budapest ó-budai részén, valamint az általános házbér alá tartozó egyéb városokban és községekben húsz forint, másutt tizenhat forint (1883:46., 1875:23., s 1886:25. t.-cz.). Így a házbéradó minden 100 forint bér után Budapesten — Ó-Buda nélkül — 17 frt 60 kr., Ó-Budán s az általános házbéradó alá tartozó más helyeken 15 frt, másutt 11 frt 20 kr.

Házbéradó tekintetében lakásüresedés czímén adóleírásnak van helye. Ha valamely ház vagy lakásrész két éven át nem béreltetik ki, s nem is használtatik, az az oly községekben is osztályadó alá esik, melyekben általános házbéradó áll fenn.

Mindazon városok és községekben, melyek az általános házbéradó alá nem tartoznak, vagyis ha a tényleg bérbeadott lakrészek száma a lakrészek összes számának felénél kevesebb, a ki nem bérelt lakrészek házosztályadó alá esnek. Ez az adó a lakrészek száma alapján s fokozat szerint vettetik ki. Az elsőbe azon kis és nagy községek tartoznak, melyekben az összes lakrészeknek egy harmada nincs bérbeadva, a másodikba a rendezett tanácscsal bíró azon városok, a melyekben az összes lakrészeknek egy harmada bérbeadva nincs, a harmadikba végre mindazon községek és városok, a melyekben a lakrészek összes számának legalább egy harmada bérebe van adva, és tartoznak erre való tekintet nélkül mindazon szabad királyi vagy törvényhatósági joggal felruházott városok, hol a tényleg bérbeadott lakrészek, tudniillik szobák és boltok száma a található lakrészek összes számának legalább felét nem képezi. Az adókivetés alapja az 1875. és 1868-iki törvények szerint a következő volt:

Osztály	Lakrész szám		I. fokozat az 1875. az egyházakra	II. törvény szerint kivetendő osztályadó	III. szertint	I. az 1868. törv. szerint	II. forintokban
	1875-ben	1868-ban					
I.	I	I	0'80	I'00	I'20	0'60	0'90
II.	2	2	2'00	3'00	3'60	I'60	2'40
III.	3	3	4'00	5'00	6'00	3'00	4'50
IV.	4—5	4—5	8'00	10'00	12'00	6'00	9'00
V.	6—7	6—7	12'00	15'00	18'00	11'00	16'50
VI.	8—9	8—9	18'00	22'00	27'00	18'00	27'00
VII.	10—11	10—14	24'00	30'00	36'00	30'00	45'00
VIII.	12—13	15—18	30'00	36'00	45'00	30'00	45'00

Osztály	Lakrész szám		I. fokozat az 1865. törvény szerint az egyházakra kivetendő	II. az 1868. törvény szerint	III. osztályadó forintokban	I. az 1868. törv. szerint	II. forintokban
	1875-ben	1868-ban					
IX.	14—15	19—21	36'00	45'00	54'00	50'00 60'00	75'00 90'00
X.	16 és ennél több lakrésznél minden egyes lakrész után fizetendő						
		22—24	3'00	4'00	5'00	70'00	105'00
XI.	—	25—27	—	—	—	80'00	120'00
XII.	—	28—29	—	—	—	85'00	122'50
XIII.	—	30—35	—	—	—	100'00	150'00

Az 1868-iki törvény szerint 35 szobán felül minden lakrész után még 3 forint fizetődött. A megterhelhetetés tehát általában nagyobb.

Oly házakra, melyek nyitott helyiséggel — mézsárszék, bolt, kávéház, korcsma — birnak, a fentebbi táblázatban foglalt osztályadó tételeken felül, a nyitott helyiségekhez tartozó minden egyes bolt és szoba után, ha a helység összes lakrészeinek egy harmada sincs bérbeadva; kis- és nagyközségekben 1 forint, rendezett tanácsos bíró városokban 2 forint, oly helyeken pedig, hol az összes lakrészek számának legalább egy harmada bérbe van adva, úgyszintén erre való tekintet nélkül az általános házbéradó alá nem tartozó szabad királyi vagy törvényhatósági joggal felruházott városokban 3 forint vettetik ki.

Osztályozás alá csak lakházak és lakrészek esnek; ez utóbbiaknak csak szobák és boltok tekintetnek. Ha más helyiségek vannak — pincze, konyha, padlás stb., — úgy ezek nem vétetnek fel, de ha bérbe adatnak, házbéradó alá esnek. Ha a bér nem pénz, hanem mezőgazdasági szolgálmány, úgy mindig csak házosztályadó fizetődik.

A házbéradó és házosztályadó tételek 70%-a állami adó, 30%-a pedig földtehermentesítési járulék gyanánt tekintetik; ez utóbbit a volt Határőrvidéken nem szedik.

Oly házak, melyek a városon vagy helységen kívül, de annak határában fekszenek, rendszerint ugyanazon fokozatú házbér- vagy házosztályadó alá esnek, mely alá ezen város vagy helység többi házai tartoznak. Ezen szabály alól kivétetnek, s a házosztályadó első fokozata szerint vétetnek adó alá azon házak, melyek a város- vagy helységtől egy kilométernél távolabb fekszenek, ha nem nyaralók gyanánt, hanem a tulajdonos vagy tisztje s házi cselédei lakásául használtatnak. Ha nyári lakul használtatnak, ugyanazon fokozatú adó alá esnek, mely alá az illető város vagy helység többi házai tartoznak.

A házadó új összeírás alapján három évenként vettetik ki: a házbéradóra alapul az összeírás évének állapota szolgál. Az összeírás mindig az új ciklust megelőző évben történik. Mivel a házbéradó három évenként szabatik meg, az időközben történő esetleges változtatások folytán vagy az adózó, vagy az állam károsodik. Mert reclamatióról csak a helyiségek üresen állása esetén lehet szó. Az 1883-ik évi házadó életbeléptetése előtt az évente történő kiszabás s felvétel volt kötelező, s mint az 1895-iki adóenquette irományai mutatják, helyesnek tartaná a pénzügyi kormányzat az ehhez az alaphoz való visszatérést.

A házadó korszakunkban a következőkép alakult:

	ezer forint		ezer forint
1867-ben	4,818	1885-ben	9,032
1870-ben	6,834	1890-ben	10,672
1875-ben	8,667	1895-ben	11,643
1880-ban	8,372	1900-ban	13,380

Az egyenes adó tárgya a keresetadó is. Keresetadó alá esik minden jövedelem, illetve kereset, mely kézimunkából, ipar s kereskedelmi üzletből, szellemi vagy bármi más hasznot hajtó foglalkozásból és üzletből, továbbá a föld-, ház- és tőkeamatadónál tekintetbe nem vett személyes keresetből származik. Ezen adónem tehát rendkívüli kiterjedt, s ez az oka, hogy az egyenes-adók között a második helyet foglalja el. Míg a földadó az összes egyenes adók 30·41%-át tette ki 1899-ben, addig a kereseti adó 21·35%-kal szerepelt.

Az abszolút korszakban a jövedelmi adó s személyes kereseti adó pótolta ezen adónemet. 1875-ben adórendszerünk átalakulásával vált ki a jövedelmi adóból a tőkeamat- és járadék-adó, a bányadó s a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója. A jövedelmi adó többi része a személyes kereseti adóval egyesítve alkotta a kereseti adót, a melyek azonban ezen új adónemben épen nem olvadtak egybe.

A kereseti adónak négy osztálya van: a régi személyes kereseti adó az I. és II. osztályba soroztatott, a jövedelmi adó a III. és IV. osztályba.

A kereseti adó négy osztálya teljesen elütő adónemeket foglal magában; csak egy közös pontban, a keresetben találkoznak.

Az elsőosztályú kereseti adó alá tartoznak a mezőgazda-

ságnál, gyárakban bányákban, kereskedelmi s iparüzletekben s vállalatokban cselédminőségben alkalmazottak; a házi cselédek; a gyárakban, kereskedelmi s iparüzletekben, úgyszintén vállalatokban alkalmazott segédek és segéd munkások, ha 40 forintnál több havi díjat nem kapnak — mert ellenkezőleg a IV. osztályba tartoznak — vagy ha darabszámra dolgoznak; a napi-díjasok évi vagy havi állandó fizetést nem húzó irtokok, az általában az írásbeli, számviteli, vagy felügyelői teendőket valamely üzletben, vállalatban vagy intézetben állandó alkalmaztatás nélkül végző, vagy esetleg oly egyének, kik foglalkozásuknál fogva sem a felsoroltak közzé, sem a többi osztályok valamelyikébe nem tartoznak; segéd nélkül dolgozó önálló kézműiparosok; kis- és nagyközségekben segédekkel dolgozó kézműiparosok s végre az állandó üzlethely nélkül működő házalók, míg a napszámosok adómentesek. Nem adóznak azonban a 16 éven alóliak, a közös hadsereg s a magyar honvédség legény-sége a tényleges szolgálat tartama alatt s a rokkantak, ha nyugdíjukon kívül más keresetük nincs; kivételnek a pénzügyőrök, bányamunkások, hajdúk, pandúrok, fogházőrök, ha más keresetük nincs, úgyszintén az összes felsoroltak özvegyei s gyermekei a nyug- s kegydíjakra nézve. Adómentesek mint említettük a napszámosok, de meg az oly darabszám dolgozó munkások is, kiknek napi keresete a munkásokét felül nem mulja, a keresetképtelenek, koldusok s az idegenek azon évben, melyben az országba költöztek, kivéve, ha a magyar honpolgárok hasonló körülmények között azon államban, melynek az illetők polgárai, adófizetésre vannak kötelezve.

A második osztályba tartoznak a föld- s házbirtokosok és a házközösségek fejei, úgyszintén azok, kik tőkeamat és járadékadóval vannak megróva. Adómentesek ezen osztályban egyedül csak a házközösségek fejei, ha föld- és házosztályadójuk együtt nem több 5 forintnál.

Azon napszámosok, kik ház- vagy földbirtokosok, feltétlenül második osztályú kereseti adóval rovandók meg. Ezen adónemet a jogi személyek is fizetik föld- s házbirtokuk után, de csak azon községben, hol az illető testület székhelye van.

A harmadik osztályú kereseti adó alá tartoznak a haszonbérlők, gyárosok és iparosok, kivéve a segéd nélkül dolgozó s az oly habár segédekkel dolgozó kézműiparosokat, kik kis- vagy nagyközségben folytatják üzletüket; ide tartoznak a bankárok,

kereskedők, gyógyszerészek s általában mindazok, kik valamely hasznot hajtó üzletet folytatnak, nemkülönben mindazok, kik évi, vagy havi fizetéssel vagy tiszteletdíjjal egybe nem kötött szellemi vagy művészi foglalkozást űznek, úgymint ügyvédek, mérnökök, orvosok, sebészek, szülészek, szülésznők, írók, művészek, tanárok, tanítók stb. Ide tartoznak végre a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek igazgatói a jelenléti jegyekért és a jutalékok fejében járó összegekre nézve. Adómentesek ez osztályban a török s bolgár kereskedők, az országban tartózkodó idegenek az országba való költözés évében, rövid ideig itt tartózkodó kereskedők, kivéve, ha a magyar honpolgárok hasonló körülmények között azon államban, melynek az illetők polgárai, adófizetésre kötelezvék. Adómentesek a törvény által alapított közművelődési intézetek, jótékonyági intézetek, kolduló, vagy betegápolással foglalkozó szerzetesek e minőségben húzott jövedelmei, úgyszintén azok, kik háziszükségletükre szolgáló iparczikkék készítésével foglalkoznak, vagy az iparúzóknél azon családtagok, kik az adóköteles üzletnél segédmunkáskép vannak alkalmazva s a kiknek munkájáért a családfő üzleti nyeresége bevallásában térítést nem vont le a nyers jövedelemből.

A negyedik osztályú kereseti adót fizetik az állandó fizetést, nyug-, kegy- vagy tiszteletdíjat húzó állami, törvényhatósági, közalapítványi, községi, egyházi, társulati és magántisztek, tisztviselők, hivatalnokok, közegek, nyug- vagy kegydíjat húzó özvegyek; ugyancsak ide tartoznak az állandó alkalmazásban levő üzletvezetők, felügyelők, kezelők, könyvvivők, pénztárnokok s általában a 40 forintnál több havidíjat húzó segédek, segédmunkások, állandó fizetést húzó lelkészek, tanárok, tanítók, nevelők, írók, művészek s hivatalszolgák. Adómentesek a külhatalmak személyzetei illetményeik után, a közös hadsereg s a magyar hadsereg tényleges szolgálatában lévő tisztek, tábori lelkészek, hadbírák, hadbírószági gyakornokok, tanonczok, tudori ranggal bíró katonai orvosok és hadtesti számvevők kincstári illetménye; adómentesek a Mária Terézia lovagrenddel és vitézségi érmekkel összekötött járandóságok s a nevezett rend vitézeinek és özvegyeinek nyug- és kegydíja. Nem fizetik ez adót a kincstári díjak levonásával terhelt államtisztai fizetések, a szabályszerű 12 havi levonási időszak tartamára. Adómentesek a szálláspénzek, napidíjak, köz- és magántisztviselők szálláspénzei,

lótartási járandóságai, sölletményei, átalányai s általában minden oly járandóságai, a melyek élvezete meghatározott hivatali kiadással van egybekötve, a működési pótlék kivételével, a kivételkép engedélyezett drágasági pótlékok s segély- és jutalomdíjak. De nem fizetnek adót azon nyug- és kegydíjak után sem, melyeket testületek és egyletek által alakított alapokból ugyane testületek tagjai vagy özvegyei s árvái húznak. Végre adómentesek a tényleges szolgálatban álló, vagy nyugalmazott állami és törvényhatósági tisztviselők hitvesei és gyermekei, a mennyiben velük közös háztartásban élnek s külön keresetet nem űznek.

Ha az adókötelesnek különböző foglalkozásból eredő többféle keresete van, úgy mindegyik után külön adózik. A kereseti adó a családfőre s családtagokra külön vetődik ki, de annak egészét a családfő fizeti. A családtagok után az adó csak egyszer rovatik ki, a családfő főkeresete után. A kereseti adó 70 %-a állami adó, 30 %-a földtehermentesítési járulék s így a volt Határőrvidéken ez utóbbival kevesebb szedődik.

Az első osztályba tartozók kereseti adója a következő táblázat alapján számíttatik ki:

Alosztály	Megnevezés	A fővárosban frt	forint*	forint**	Egyéb helyek frt
1.	Mezőgazdaságban, gyárakban, kereskedelmi- s iparüzletekben és vállalatokban cselédként alkalmazottak:				
	a családfő — — — — —	2'—	2'—	2'—	1'—
	a családtag — — — — —	1'—	1'—	1.—	—'60
2.	Házi cselédek:				
	a családfő s férjcseléd — — — — —	4'—	3'50	2'50	2.—
	a nőcseléd — — — — —	2'—	2'—	1'60	1'—
	a családtag — — — — —	1'20	1'—	—'80	—'60
3.	A gyárakban, kereskedésekben, iparüzletekben és vállalatokban alkalmazott segédek és segéd munkások, ha 40 frtnál több havidíjat nem húznak, vagy darabszámra dolgoznak:				

* Törvényhatósági, r. tanácsu városok, oly községek, melyek törvény-szék vagy törvényhatóság székhelyei, ha 10,000-nél több lakójuk van, esetleg vasút- vagy hajóállomásuk van, de ezenkívül minden 15,000 léleknél nagyobb népszámú község.

** Ha az említett kétféle városok, a mennyiben az említett székhely-lyel birnak, de a további kellékekkel nem birnak, úgyszintén 8—15,000 lélekkel bíró városok.

Alosztály	Megnevezés	A fővárosban frt	forint*	forint**	Egyéb helyek frt
	a családfő	5'—	4' 50	4.—	3'—
	a családtag	1' 20	1'—	—'80	—'60
4.	A napidíjasok, évi vagy havi állandó fizetést nem húzó irtokok és általában az írásbeli, számviteli vagy felügyelői teendőket valamely üzletben, vállalatban vagy intézetben állandó alkalmazás nélkül végző vagy olyan egyének, kik foglalkozásuknál fogva sem a felsoroltak közé, sem a többi osztályok valamelyikébe nem tartoznak:				
	a családfő	2— 6'—	2— 5'—	2— 4'—	2— 3'—
	a családtag	1'—	1'—	—'80	—'80
5.	A segéd nélkül dolgozó önálló kézműiparosok:				
	a családfő	5—12'—	4—10'—	4—8'—	3—6'—
	a családtag	1' 20	1'—	—'80	—'60
6.	Kis- és nagyközségekben segédekkel dolgozó kézműiparosok:				
	a családfő	5—12 frt			
	a családtag	1 "			

azonkívül minden segéd után 2—4 frt.

A három utóbbi osztálynál az adómentes családtagok nagyobb száma csökkentőleg, az üzlet nagyobb kiterjedése, a magasabb napi díj, vagy kereset emelőleg hat.

Ha a családfő a nőnemhez tartozik, úgy az adótétel felét fizeti: helytelen, hogy például a fogházörök, pénzügyörök, csendörök mint családfők adómentesek, míg a családtagok adókötelesek, míg ezzel szemben például a negyedik osztályú kereseti adó alá vont köztisztviselők családtagjai nem esnek kereseti adó alá.

Az állandó üzlethely nélküli házalók, ha üzletüket gyalog folytatják, úgy 3 forintot fizetnek, ha egy lóval járnak, úgy 6 forintot, ezenfelül minden ló után 3 forintot, segéd után pedig 2 forintot fizetnek.

* Törvényhatósági, r. tanácsu városok, oly községek, melyek törvénysek vagy törvényhatóság székhelyei, ha 10,000-nél több lakójuk van, esetleg vasút- vagy hajóállomásuk van, de ezenkívül minden 15,000 léleknél nagyobb népszámú község.

** Ha az említett kétféle városok, a mennyiben az említett székhellyel bírnak, de a további kellékekkel nem bírnak, úgyszintén 8—15,000 lélekkel bíró városok.

A keresetadó második osztályába tartozók keresetadó fejében fizetnek a reájuk a megelőző évben azon községekben, hol általános összeírás szerint rendes lakásuk van, a kivetett összes egyenes adók és földtehermentesítési járulék alapján 2 forintot az esetben, ha az adóalap nem nagyobb 50 forintnál; ha nagyobb, úgy 3 forinttól egész 100 forintig; ha az adóalap 100 forintot meghalad, úgy az adó 4 forint. A családtagok 1—1 forintot fizetnek, ha a családfő azon községben, hol az általános összeírás szerint rendes lakását tartja, a megelőző évben 40 forintnál több egyenes adót nem fizetett; ellenkezőleg 2—2 forintot. A házközösséghez tartozó családtagok keretesi adója 56 krajczár. A második osztályú kereseti adó a leghelytelenebb egyenesadó rendszerünkben s tervbe van véve, hogy azok, kik más adók címén 5 forintot nem fizetnek, ez adó alól mentesíttetnek.

Az I. és II. osztályú kereseti adó kivetése évenkénti összeírás alapján történik: a harmadosztályú kereseti adó, az adókötelesek által benyújtott vallomások nyomán készül, (a mi azonban nem kötelező) az adóévet megelőző 3 évi fennállása idejére eső tiszta kereseti vagy üzletnyeremény-átlagának alapján. Tiszta nyereménynek vétetik azon rész, mely az üzlet vagy foglalkozás folytatásához szükséges kiadások levonása után a nyers jövedelemből megmarad. A keresetadó a nyeremény 10%-a.

A 10%-kal megrovandó minimális kereseti nyereményt képez a haszonbérllőknél a szóbeli vagy írásbeli szerződésben elvállalt készpénz s egyéb kötelezettségek 25%-a. A mészárosoknál az adóévet megelőző évben levágott minden darab szarvasmarha után Budapesten 5 forint, 10,000-nél több lakossal bíró helységben 4 forint, 2001—10000 lakost számláló községben 3 forint, 2000 vagy annál kevesebb lélekszám mellett 2 forint; 4—4 borjú vagy sertés, 8—8 juh vétetik egy szarvasmarhának. Bérkocsisoknál, vagy társaskocsi tulajdonosoknál az adóévet megelőző évben tartott minden ló után Budapesten 100 forint, 10,000-nél több lakossal bíró helységben 60 forint, 2,001—10,000 lakossal bíró községben 40 forint, 2000 vagy kevesebb lakossal bíró községben 30 forint. Evezős teherhajók hordképességének 100 vámmázsája után 10 forint. A gyárosoknál s mindazoknál, kik a harmadik osztályú kereseti adó alá tartoznak, úgyszintén azoknál, kik évi vagy havi fizetéssel, vagy tiszteletdíjjal egybe nem kötött szellemi vagy művészi foglalkozást űznek (üggyvédek,

mérnökök, stb.), a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek igazgatóinál az általuk fizetett lakbér $1\frac{1}{2}$ —8-szorosa s az üzleti helyiség bérének 25—100%-a, a következő fokozat szerint: a lakbérnek a) $1\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ -szerese, ha az 500 forintnál nem nagyobb, b) $1\frac{1}{2}$ —3-szorosa, ha 500—1000 forint körül van, c) 2—5-szöröse, ha az 1000—2000 forintig terjed, d) 3—8-szorosa, ha a lakbér 2000 forintnál nagyobb. Az adóköteles minden kiskorú gyermekeért azonban a lakbér 10%-a levonandó, de az egy gyermekre nézve 50 forintnál s az összességére a lakbér 40%-ánál több nem lehet. A lakbér a tényleges állapot szerint veendő fel, vagy ha bér nem fizetődik, úgy becslés útján határozatják meg: az esetleg albérletbe adott rész levonódik. Ha az adóköteles lakása házosztályadó alá esik, úgy lakbérül veendő az oly nagy- és kisközségekben, melyekben az összes lakások egyharmada nincs bérbeadva, a kirótt házosztályadó 50-szerese, az oly rendezett tanácsú városokban, hol a lakrészek egy harmada nincs bérbeadva, a kirótt házosztályadó 40-szerese, míg az oly községekben s városokban, melyekben az összes lakrészeknek legalább harmadrésze bérbe van adva, a kirótt házosztályadó 34-szerese.

Társüzleteknél mindegyik fél lakbére felszámítandó; ha az üzlet két év óta nem áll fön, úgy a minimalis tételek fele részben alkalmazandók.

Ha iparosok meghatározott s 40 forintot meghaladó havi díj mellett vannak alkalmazva s másnak nem dolgoznak, a negyedik osztályú kereseti adóval rovatnak meg, míg ha másnak is dolgoznak, úgy a harmadik osztályú kereseti adó alá esnek.

Ha nem ügyvéd a tömeggondnok, úgy az e minőségben nyert díjak a harmadik osztályú kereseti adóval rovatnak meg, míg az ügyvédnél e minőség csak összes jövedelmei felszámításánál jöhet tekintetbe.

A családfő a családtagokért 1—1 forintot fizet, ha azon községben, hol rendes lakását tartja, a megelőző évben 40 forintnál több egyenes adót nem fizetett, 2—2 forintot viszont, ha ennél többet fizetett.

Ezen adó reformálása tekintetében az adómenyiség kontingentálása s az adótársaságok rendszerének életbeléptetése van tervbe véve.

A negyedik osztályú kereseti adóhoz tartozók progressiv

alapon egybeállított táblázat szerint fizetik az adót. E táblázat a következő:

<i>Évi fizetés frt után</i>	<i>Adótétel frt</i>	<i>Évi fizetés frt után</i>	<i>Adótétel frt</i>	<i>Évi fizetés frt után</i>	<i>Adótétel frt</i>
100	1	2100	43	4100	137
200	2	2200	46	4200	144
300	3	2300	49	4300	151
400	4	2400	52	4400	158
500	5	2500	55	4500	165
600	7	2600	59	4600	173
700	9	2700	63	4700	181
800	11	2800	67	4800	189
900	13	2900	71	4900	197
1000	15	3000	75	5000	205
1100	17	3100	80	5100	214
1200	19	3200	85	5200	223
1300	21	3300	90	5300	232
1400	23	3400	95	5400	241
1500	25	3500	100	5500	250
1600	28	3600	106	5600	260
1700	31	3700	112	5700	270
1800	34	3800	118	5800	280
1900	37	3900	124	5900	290
2000	40	4000	130	6000	300

A harmadik és negyedik osztályú kereseti adó után még általános jövedelmi pótdadó is fizetődik. A kereseti adó nagysága korszakunkban a következőkép alakul:

	<i>ezer frt</i>		<i>ezer frt</i>
1875-ben — — —	17,959	1890-ben — — —	19,666
1880-ban — — —	16,639	1895-ben — — —	22,551
1885-ben — — —	17,016	1900-ban — — —	24,182

Megjegyezzük azonban, hogy a közigazgatásilag előírt s a tényleges bevétel között egy adónemnél sincs oly óriási különbség, mint a kereseti adónál. 1899-ben a közigazgatásilag előírt összeg 25.889,715 forint volt, a mivel szemben csak 23.946,817 forint a bevétel; igaz azonban, hogy az előírányzattal szemben a folyó évi előírás 4.969,715 forinttal több. Vagy például 1895-ben közigazgatásilag elő volt írva 2.449,323 forint, a hátralék kitett 5.026,650 forintot s ezen 29.519,889 forinttal szemben mindössze 22.551,167 forint lőn behajtva. Egyébiránt ha az egyes kereseti adók bevételeit külön lehetne vizsgálni, az eltérés még nagyobb volna egyes osztályoknál; erre adataink azonban nincsenek. Buda-

pest ez irányú adatai ismereteseek csak előttünk s annak 1897-ik évi elsőosztályú kereseti adójának előírása 932,504 forint, amiből tárgyváltozás folytán 26,414 forint töröltetett, mint behajthatatlant töröltek 528,783 forintot, maradt tartozás 377,306 forint, a mire mindössze csak 32,668 forintot fizettek be s így hátralék maradt 344,638 forint.

Az 1868 : XXVI. t.-cz.-ben foglalt jövedelmi adó első osztályába 10 %-os adóláb mellett azon vállalatok is tartoztak melyek az 1875 : XXIV. t.-czikk értelmében «a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója» czímén szintén 10%-kal lesznek megadóztatva. A kormány előterjesztése szerint a szóban levő vállalatok «a foglalatosság és a munka eredményét képezik; ezen természetöknél fogva tulajdonképen a kereseti adó alá tartoznának, de miután a részvénytársulati vállalat egész szerkezete és célja is a magánüzletektől lényegesen különbözik, alapszabályok szerint szervezkedik és működik, nyilvános számadástételre köteleztetik s vagyona szaporítását, mely a magánvállalat főcélja, csak igen szűk korlátok között gyakorolhatja, hanem ellenkezőleg egész tiszta jövedelmét évenként a részvényesek közt rendszerint felosztani tartozik, a magánvállalatok megadóztatására vonatkozó célirányos s az adózó félre méltányossági szempontból is ajánlatos rendszabályokat a társulutokra s egyletekre általában alkalmazni nem lehet, sőt ily rendszabályok alkalmazása sok esetben a céljt egészen szem elől tévesztené.»

E törvény értelmében adóznak, ha a bányatörvény határozatai alá nem esnek, az ország területén bel- vagy külföldiek által ipari, kereskedelmi, pénzforgalmi, szállítási s bárminemű más hasznót hajtó célból nyereseményre alakult, vagy üzletben tartott s nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek üzleti jövedelmei. Kivétetnek azonban a kincstári kezelés alatt álló magyar államvasútak, továbbá azon vállalatok jövedelmei, melyek adómentességét külön törvény biztosítja.

Adóköteles jövedelemnek vétetik az adóévet megelőző három évi üzleteredmény átlaga. Érdekes, hogy Ghyczy javaslatában csak a megelőző év üzleteredményéről volt szó. Szerinte «a három évi átlag magánvállalatoknál helyes és pedig azért, mert felteendő, hogy a magánvállalkozó évi szükségletei fedezésére nem használja fel az üzleti viszonyok változásából eredő évi kisebb vagy nagyobb jövedelmét minden egyes évben, hanem annál inkább kénytelen évi szükségleteire jövedelmének több évi átlagát fel-

használni, mert bekövetkezhettek veszteségi évek is, melyekben életfentartási szükségletei annak daczára fedezetet igényelnek; azért rendeli ezekre nézve a törvény a három évi jövedelmi átlag után való megadóztatást, hogy az évenként fizetendő adó az évi életfentartási szükséglet átlagához arányban legyen s a némely évben netalán szenvedett üzleti veszteség a kirovando adóátlagra is kellő befolyást gyakorolhasson. A társulatoknál és egyleteknél ezen igazság és méltányosság parancsolta szempont teljesen hiányzik, mert ezeknek évi életfentartási szükségletük nincsen, hanem egész tiszta jövedelmüket a tartalékalapra fordítandó csekély összegek kivételével évről-évre a részvényesek vagy tagok közt felosztani tartoznak; itt tehát a három évi átlagnak nem volna értelme». Tagadhatatlan ennek daczára, hogy a több évi átlag mindig helyesebb képét adja a helyzetnek, mint egy évnek a véletlen által nagyban befolyásolt eredménye s így a törvény álláspontja helyesebbnek tekinthető.

Az évi üzleteredmény kiszámításánál a nyers jövedelemből levonatnak különféle igazgatási és üzleti költségek, a melyeket azonban a törvény precziziroz.

A megállapított adóköteles jövedelem után 10% adó fizetődik, melynek 70%-a állami adó s 30%-a földtehermentesítési járulék s így ez utóbbi a volt Határőrvidéken nem fizetődik.

Az adófizetés kötelezettsége a vállalat üzletbe vételét követő hónap elsején kezdődik s a vállalat megszűnésének havában, a hó utolsó napján szűnik meg. A belföldi társulatok igazgatói, a külföldiek belföldi meghatalmazottjai a község előljáróságát a fő- vagy fióközlet megkezdéséről értesíteni tartoznak. A fő- és fióköntézetek székhelyeinek, továbbá az alapszabályoknak két példányában való közlése és a befizetett részvénytőke pontos kitétele mellett tartoznak még azon királyi adóhivatalt is értesíteni, melynek területében a társulat igazgatóságának, vagy főügynökségének székhelye van, kijelölván mindazon fióköntézeteket, melyek után az adót együttesen tartoznak leróni. Az alapszabályok megváltoztatása, valamint új részvények kibocsátása hasonló módon és helyen bejelentendő. Ha a vállalat s igazgatás székhelye nem ugyanaz, úgy az üzletadó 20%-a az igazgatóság székhelyén, 80%-a vállalat székhelyén irandó elő. Az adó ugyan az igazgatóság bevallása alapján vettetik ki, de a vállalat igazgatója, vagy üzletvezetője a részvények utáni osztalékok, illetőleg kamatok felosztására és kifizetésére vonatkozó közgyűlési határozatok sza-

bályszerűen hitelesített kivonatát s a vállalat jövedelmi mérlegét csatolni köteles.

A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adója 1875 óta, vagyis a rendszeresítés évétől kezdve, a következőkép alakul:

	ezer frt		ezer frt
1875-ben	1873	1890-ben	3466
1880-ban	2647	1895-ben	3787
1885-ben	3119	1900-ban	4631

Az utóbbi évek tehát meglehetősen állandóságot mutatnak: az 1897-ik év mutatta fel a legnagyobb adatot az egész időszak alatt.

A bányaadó rendezése is az 1875-ik évre esik. Addig meglehetősen rendezetlenek voltak a viszonyok.

Régezte ugyanis a magánbányászat egy bizonyos hányadot adott a regale alapján: a nyers termények tizedrészét kellett beszolgáltatni vám gyanánt, olyformán, hogy miután a nemes fémeket s az azokat tartalmazó érczeket a kincstárnak be kellett szolgáltatni, az a kifizetésre kerülő összegből — tehát a különféle levonások után — egy tizedrészt tarthatott vissza fém fejében. A vas- és rézbánya termékeire találunk csak kivételt, melyeknél a tized megváltatott, sőt azt egyes helyeken nem is szedhették, mert a bányatulajdonosok a vám jogosságát nem ismerték el. A többi fémre nézve azonban ez a szolgáltatás 1862 május elsejeig fenállt s szedetett.

Ezen bányavám mellett bányaadót 1850-től kezdve szedtek; az április 25-iki nyílt parancs rendelte el annak szedését. Eszerint a bánya és huta üzleti jövedelem, az akkori jövedelemadó első osztályába tartozott, s 5%-kal volt megadóztatva. A bányavám nemcsak ezen adó mellett maradt fenn a továbbiakban is, hanem fentartotta azt az 1854 november 1-én hatályba lépett bányatörvény is. Az október 4-iki ministeri rendelet szerint azonban a bányavám a szerint amint a termékek eredeti termelési alakjában, vagy nagyobb átdolgozással hozatnak forgalomba, 5 illetve 3%-ra szállíttattak le azzal, hogy a beszolgáltatott fémekből a bányavám továbbra is a termékek értékének kifizetésénél eszközölhető a kincstári közegek által. Az említett bányatörvény még azt is elrendeli, hogy évente 6 frt 30 kr. telekdíj fizettségéig minden 12,544 □-öl bányamérték és 32,000 □-öl külmérték után, tekintet nélkül az üzem rentabilitására,

vagy a haladékendegély mellett művelésen kívül álló telkekre. A bányavám azonban 1862 május 1-től kezdve megszűnt, s ezen időtől kezdve a tiszta hozadék a bányaadó alapja. Ekkor a jövedelmi adó 5%-ban lőn megállapítva, ami a vas- és ólom-bányákra 1866 január 1-én három évre 3%-ra lett mérsékelve. De zárkutatási díj ezen jövedelmi adón kívül fenállt 4 frtban, s telekdíj szintén 4 frt szedődött.

Az alkotmányos korszak a bányaadót elfogadta, törvényesítette, s mint a jövedelmi adó első osztályának egyik alkatrésze került az 1868: XXVI. t.-cikkbe. E törvény szerint a bányajövedelmi adó 10%-ban állapíttatik meg, kivéve az arany, ezüst, réz, ólom, dárdany, higany, kékeny és álanyműtermelő bányákat, melyek jövedelme 7% adó alá esik. A felek vallomása alapján az adókiivető bizottságok végezték a kiivetést, amely tekintetben irányelvnek tekintetett, hogy a bánya évi nyers hozadékából csak a rendes üzleti kiadásokat szabad levonni. Egyébiránt az 1868-iki bányatörvény a követelményeknek nem felelt meg: érezték ezt jól, mert hisz az 1869-iki bánya enquete ezzel is foglalkozott, s különösen az adó 3%-ra való leszállítását, s a levonható kiadások nagyobb kiterjedését kívánták. Mindez azonban nem nyert szabályozást az 1875-iki adóreformig.

1875-ben a pénzügyminister javaslatára a bányaadó kivételt a kereseti adók köréből, s megalkottatott az 1875: XXVII. t.-cikk, a bányaadóról.

Ezen törvény értelmében bányaadó alá tartozik minden bányavállalat, mely a bányatörvény szerint adományozott külömmértékkel, vagy adományozott és bányatelekkönyvezett bányatelekkel bír, vagy segédhajtásra bányahatósági engedélyt nyert; a kőszénbányák, soroztassék bár a kőszén a szabadnak nyilvánított ásványok közzé vagy sem, és folytattassék ily bányák művelése a bányatörvény szerint kiadott kutatási jogosítvány, vagy adomány alapján, vagy anélkül; bányahatósági engedély mellett folytatott aranymosási üzlet; bányatermények feldolgozására szolgáló, a bányatörvény alapján felállított és bányatelekkönyvezett segédművek.

A bányaadó a kőszén termelés minden neménél a tiszta jövedelem 7%-a; minden más bányaműveknél e százalék 5-ben állapíttatik meg. Minden segédvájás után — al- és megyetárna — a vállalkozó 10%-ot fizet, ha a segédvájást mint önálló vállalatot üzembe vette, és azért más bányavállalkozótól díjat szed.

Eredetileg a vasat is 7% adóval javasolta a pénzügyminister terhelni, de a képviselőházi tárgyalások közben e % is mérsékeltetett 5%-ra.

Adóköteles jövedelemnek vétetik az adóévet megelőző 3 év üzleteredményének átlaga. A nyers jövedelemből levonásba hozható az általános igazgatási és kezelési költség, a tulajdonképeni vájnamívelési költség, az előkészítés végett megvett vagy beváltott nyers terményekért kiadott összeg, az előkészítési, kohászati vagy finomítási költség, az első szervezés létesítése céljából szükséges, egyszersmindenkorra teendő költségek, a műépítmények, üzemi épületek és azon lakóházak fentartásának költségei, melyek tisztviselők, felügyelők és munkások számára vannak rendelve, a leltár szerinti felszerelés karbantartására szükséges és e célra az üzleti év folyamán valóban kiadott összegek, a leltár üzleti felszerelésének értékcsökkenés pótlására rendelt összegei, a társpénztárak számára, az illetékes egyházi, iskolai és községi célokra fizetett járulékok, úgyszintén a bányamegyei intézmények, segédvájások, al- és megyetárnák költségeiben való részvétel és használt bányaszolgáltatások kárpótlása. Levonhatók még az idegen gépekért, épületekért, bányaművekért fizetett bérek, továbbá azon összegek, melyek az üzemhez szükséges telkekért, s esetleg a lemivelés jogáért a földtulajdonosnak fizettetnek, valamint a kezelési helyiségekért, a tisztviselői, felügyelői, és munkáslakásokért haszonbérül fizetett díjak. De levonásba hozhatók az elsőbbségi kötvények kamatai, a jelzáloggal biztosított tőkék kamatai, behajthatlanoknak kimutatott követelések, azon ingatlan vagyon után eső föld- és házadó, melynek jövedelme külön ki nem mutatható, vagy a bevételek közzé felvételre, elemi csapások elleni biztosítási illetékek, a vállalat helyén és azon kívül levő raktárak költségei, végre a telekdíjak.

A bányaadó a vallomások alapján állapíttatik meg, de ha ennek hitel nem adatik, úgy a bányajövedelem hivatalból határoztatik meg. A vallomásnak ki kell terjeszkedni a nyers jövedelemre s a levonandó tételekre.

Ha a bányajövedelem ily módon meg nem állapítható, úgy az üzemben fekvő álló és forgó tőkék 10%-a, valamint az alkalmazott munkások mindegyike után 2 frt fizetendő. Ha az üzem álló és forgó tőkéje ki nem nyomozható, úgy a bányaműveknél a telekdíjak ötvenszerese, kohó-műveknél a mű üzem

terjedelmének, munkásai számának, építményei, s a mű egyéb tartozékainak felállítására, az üzem folytatására megkivántató költségek összegének tekintetbevételével hivatalosan megállapított jövedelem alapján, míg önálló segédvájásoknál a bányavállalkozók által fizetendő díjak 5%-ával állapíttatik meg.

A földtehermentesítési pótlék itt is fenáll az adó 30%-ában, ami tehát a volt Határőrvidéken elesik; a bányaadó után általános jövedelmi pótdadó is fizetődik.

Ilyen formán alakult a bányaadó által alakított helyzet. Megkivánjuk azonban még jegyezni, hogy a kutatásokra 1866 óta 4 frt, a régi erdélyi aranykerületben, u. m. az abrudbányaverespataki és felsőbányai bányamegyékben dívó kisebb méretű szabadkutatások után 1 frt 44 kr., 4 kr., 2 kr. és 8 kr. évenkénti illeték volt megállapítva, mit az 1875-iki törvény is érintetlenül hagyott. Hogy azonban a szabad kutatók ezen utólag fizetendő illetékeket nem fizették, azt legjobban mutatja ama körülmény, hogy már 1884-ben 100,000 frt hátralék volt e címen, ami mellett még az a helyzet is állt elő, hogy az ily nagy tömegben jelentkező magánkutatók nagy területeket foglaltak le, hegyzárlatok keletkeztek, s ott más nem végezhetett kutatást. Ez a visszás állapot 1885-ben szűnt meg: az eddigi zárkutatmányi illetékek helyett felügyeleti illetékek szedettek, amely 4 frtban állapíttatott meg; a régi erdélyi bányakerületben, a kincstári bányatelkek határain kívül fekvő területen az eddig dívott kisebb zárkutatmányok után ez illetékek negyedrésze szedődött. A díjak mindig előre fizetendők. Igaz, hogy ennek hatására a kutatások száma tetemesen hanyatlott, de ez a bányászati kedv, a bányakihasználás hanyatlásával épen nem járt.

A bányaadó évenkénti nagysága a következő volt:

	ezer frt		ezer frt
1875-ben	109	1890-ben	142
1880-ban	82	1895-ben	221
1885-ben	94	1900-ban	287

A tőkekamat és járadékadó szintén csak 1875 óta szerepel külön adó gyanánt; addig a jövedelmi adó egyik részét képezte. Ezen törvény értelmében tőkekamat- és járadékadó tárgyát képezni mindaz a vagyon, mely a föld-, ház- és kereseti adó, úgyszintén a nyilvános számadásra kötelezett társulatok és egyesületek adója által bármily alakban nem érintetik. Így mindazon kama-

tok, osztalékok és jutalékok, melyeket az ország valamely lakosa (magán- vagy jogi személy), a következő jövedelemforrásokból, mint a) belföldről vagy külföldről folyó életjáradékokból, özvegyi állásból, vagy rokonsági évi járadékból; b) kézi jelzáloggal biztosított, vagy egyszerű adóslevelekre, váltókra vagy bármennemű magánkötvényekre, bel- vagy külföldön kölcsön adott, továbbá hitbizományi, családi és alapítványi tőkékből; c) belföldi földbirtokokkal összekötött, a földadó tárgyát nem képező dologi jogosítványokból; d) külföldön fekvő föld- vagy házbirtokokból, ipari, kereskedelmi, vagy bármi nevezet alatt értendő külföldi részvényekből; e) magyar állami és f) törvényhatóságok által kibocsátott s külön törvények által adómentesség kedvezményében nem részesített kötvényekből húz.

Kivételnek: 1. a királyi udvartartás költségei; 2. a külhatalmak követeinek és a követség személyzetének; 3. a külhatalmak konzulainak, a konzulatus személyzetének, ha azok külföldiek; 4. az országban egy évnél rövidebb ideig tartózkodó idegenek tőkejövedelme, ha azon államban, melyhez az illető tartozik, a magyar honpolgárok irányában ugyanaz az eljárás követtetik; 5. a külföldről folyó jövedelem, ha attól az adó kimutathatólag már egy oly országban megfizettetett, amely Magyarország irányában a viszonzosság elvét követi; 6. közvetlenül a tudományok előmozdítására, és a nyilvános közoktatás céljaira szolgáló tőkék kamatjövedelme; 7. közintézeteknek azaz nem pénzvállalatoknak tekintett jótékonyági intézetek tőkéinek kamatjövedelme, valamint az ezek által nyert segélypénzek; 8. kolduló és betegápolással foglalkozó szerzetek kamatjövedelme; 9. az alapszabályok értelmében takarékkönyvek kibocsátására jogosított pénzügyintézeteknél takarékkönyvecskékre elhelyezett betétek kamatai; 10. oly kölcsönök kamataiból eredő jövedelem, melyek adómentességét külön törvény biztosítja; 11. a részvények osztalékai; 12. elsőbbségi kötvények kamatai, ha azok adómentességét külön törvény nem biztosítja; 13. papnövendékek és más rendes tanulók ösztöndíjai; 14. 315 frtot túl nem haladó kamat: vagy életjáradék, ha az illető fél összes jövedelme adósságainak levonása nélkül a nevezett összegnél nem több; 15. az a kamatjövedelem, melyet az állami, törvényhatósági, vagy községi tisztviselők és alkalmazottak hivatali minőségükben állami, törvényhatósági vagy községi pénztárnál készpénzben letett óvadékaik után ugyanazon pénztárakból húznak;

16. a magyar földhitelintézet által kibocsátandó szabályozási és talajjavítási záloglevelek, valamint az azokhoz kiadandó zálogszelvények.

Ha azonban a 2., 3., 4., 6., 7., 8. és 14. pont alatti kamatjövedelmek pénzüintézeteknél elhelyezett tőkékből származnak, úgy az ily jövedelmek az 1883: VII. t.-cikk rendelkezései alá esnek.

Az adó 10%-a kiszámított jövedelem után (s az egész összeg 30%-a földtehermentesítési járulék gyanánt tekintetik: azt tehát a volt Határőrvidék nem fizeti) minden élet és évjáradékért, úgyszintén az előzőleg a), b), c), d), e) és f) pontok alatt említett tőkékből és jogosítványokból folyó döntvény szerint számított jövedelem után is. Azon életjáradékok után azonban melyek özvegyi jog címén az özvegy ellátására kiszolgáltatnak, valamint azok után is, melyek szülők részére a gyermekeknek vagy unokáknak átengedett vagyonért kikötöttek, 5% jár.

A tőkekamat- és járadékadó befizetésére a tőke-járadék és jövedelmet húzó egyén vagy erkölcsi személy, vagy annak törvényes képviselője köteleztetik. Kivételt képeznek a) a magyar államkötvények, b) az adómentességben nem részesített elsőbbségi kötvények kamatai, c) nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek által felvett és jelzálogilag biztosított tőkék kamatai. Ezen kamatok után járó tőkekamatadót, és pedig az a) pont alattiak után a kifizető állami pénztár, a b) és c) pont alattiak után a kamatokat kifizető társulat az illető kamat élvezőnek rovására vonja le, és az illető kir. adóhivatalba szolgáltatja be. A társulatok által levont tőkekamatadók részvényesekre vagy tagokra eső osztalékból való megtérítését a hitelező nem követelheti.

A tőkék birtokosai jövedelmüket bevallani nem tartoznak, de a pénzüintézetek kötelesek a kamatjövedelem összegét, még pedig a kifizetett kamatok összegét évnegyedenként a tőkésített kamatok összegét félévenként a királyi adóhivatalokkal közölni, s a kamatok után járó adót lefizetni; ezen adót jogukban áll a kamatokból lehúzni. A kimutatás adatait a pénzügyigazgatóságnak joga van az eredeti számadatokkal összehasonlítani. Ha az adót a pénzüintézet le nem fizeti, úgy az a késedelmi kamattal együtt egyenes adó módjára hajtatik be.

Az 1883: VII. t.-cikk értelmében a pénzüintézetek a náluk elhelyezett tőkékből folyó kamatjövedelemre nézve az eddig

fenállott 3½%-os bélyegilleték fizetése alól felmentetnek, s az üzletre vonatkozó okmányok (chequek, pénztári jegyek, s utalványok) bélyegkötelezettség alá nem tartoznak.

A tőkekamat- és járadékadó nagysága 1875-től napjainkig a következő hullámzást tünteti fel:

	ezer forint		ezer forint
1875-ben	1789	1890-ben	4563
1880-ban	3697	1895-ben	4827
1885-ben	5410	1900-ban	5816

A növekvés óriási, ha a korszak elejét és végét hasonlítjuk össze. Tagadhatatlan azonban, hogy az utóbbi évek haladása épen nem nagy, sőt jelentékeny visszaesés is látható, ha a nyolczvanas éveket a jelenlegiekhez vesszük.

Említettük már a kereseti adó tárgyalásánál, hogy az utóbb említett adónemek behozatala után a jövedelmi s személyes kereseti adó megszűnt. Megkivánunk ezekről is emlékezni, mert hisz célunk adórendszerünk kifejlődését követni, nem pedig a meglevő adónemeket tárgyalni.

A személyes kereseti adó az abszolút s alkotmányos korszakban lényegében megegyezett. De már az abszolút korszak jövedelemadójának megvolt a maga hibája. Ugyanis az önkéntes bevallások ellenőrzéséről gondoskodás nem történt, s így a terhek igazságos megosztása lehetséges nem volt; az osztrák vállalatok magyar fiókjaik után is Ausztriában adóztattak meg; a jövedelemadó kivetését úgy mint a reklamátiókat a pénzügyi hatóságok intézték el. De nézzük, hogy mily állapotokat teremtett az alkotmány helyreállítása.

Lónyay mindjárt 1868-ban előterjesztette a jövedelemadóra vonatkozó tervezetét, melynek adótételeit a pénzügyi bizottság elfogadta, «habár a föld- és házadóknál alacsonyabbak is. De figyelembe vette azt, hogy különbség van oly jövedelem közt, mely magát tőkesítvén, immár megkötötte és olyan közt, mely magát még nem, vagy nem is tőkésíti, vagy ha tőkésíti is, de megkötetlen maradt. Az előbbi esetben igazságtalan, az utóbbiban meg eszélytelen lenne egyenlően magas tételekkel való megrovás. Ismét egy újabb bizonyíték lelhető fel arra, hogy az egyenlőséget nem lehet az egyformaságban keresni, másfelől meg arra, hogy az adórendszer megállapítása közben a merev jog követelményein kívül még másra is kell figyelemmel lenni»

A jövedelem adó tárgya lett ezen törvény alapján mind az a jövedelem, mely föld- vagy házadó által megadóztatva nincsen. Ez alól azonban jelentékeny kivételek voltak, így az udvartartás költségei, külhatalmak képviselőinek jövedelme, a külföldiek, ha egy évnél rövidebb ideig tartózkodtak az országban, a török alattvalók, a tudományok előmozdítására szolgáló jövedelmek, a részvények jövedelme, ha az már az illető társaságoknál meg lett adóztatva, közkórházak, a hadsereg szolgálatában levők, a Mária Terézia lovagrendhez tartozók, s a nyugalmazott zsoldosok, a köz- s magántisztviselők havi fizetésén kívüli járulékok mint szálláspénz, napi díj stb., a díjlevonással terhelt tiszti fizetések, a pénzügyőri legénység, úgyszintén özvegyei s gyermekei nyugdíja, bányamunkások és özvegyek nyug- és kegydíjai, oly nyugdíjak és segélyezések, melyeket ugyanazon együlethez tartozók élveznek, kolduló vagy betegápolással foglalkozó szerzetesek, papnövéndékek s rendes tanulók személyes keresményük és nyert ösztöndíjaik után, árva- és szegényápoló intézetek, valamint a koldusok.

Nem rovatott meg jövedelmi adóval az, ki személyes kereseti adót, ennek első osztálya szerint fizet, s Erdélyben az, aki különben a jövedelmi adó első osztályába tartoznék, ha személyes kereseti adó fejében 3 frtnál többet nem fizet.

A jövedelmi adót három osztály szerint vetették ki. Az első osztályba tartozott a kilenczed és hegyvám, valamint a földbirtokokkal összefüggő mindazon jövedelem, melynek alapjánál a jövedelem élvező még megadóztatva nem volt, a királyi kisebb haszonélvezetektől eredő jövedelem, a haszonbérlet bérlemény utáni nyeresége, a nyereségre alakult részvénytársulatok évi tiszta jövedelme s végre minden jövedelem, mely bányászati, gyári, kézmű és más iparüzletből, kereskedésből, művészi, tanügyi, orvosi, sebészi, ügyvédi, mérnöki gyakorlatból, ügynöki, személy- és áruszállítási vagy bármi más haszonhajtó foglalkozásból és üzletből származik. Az első osztályba tartozó jövedelem 10% adó alá esett, kivéve az arany, ezüst, réz, ólom, dárdany, higany, kékeny és álny termelő bányákat, melyeknek 7% a jövedelme, továbbá a magántanítók tanárok, művészek, írók és mestereket, kik e minőségükben nyert jövedelem után a második osztály szerinti adókulcs alapján adóznak, s végre az adóminimumot fizetők.

A második osztályba tartoztak a köz- és magántisztviselők,

hivatalsszolgák, házi tisztek és bármi néven nevezendő bérvisszonyban állók állandó fizetései, valamint azoknak akár készpénzben, akár terményben járó illetménye, amennyiben határozott szolgálati kiadások fedezésének kötelezettségével egybekapcsolva nem voltak; úgyszintén ide tartoztak a szolgálati viszonyból származó nyug- és kegydíjak, az ápoló vagy életbiztosító intézetekből betételek folytán húzott évi járadékok, a tudományos akadémia tagjainak állandó fizetése, egyházi személyek és testületek rendes jövedelme, amennyiben az földvagy házadó alá nincs vetve, vagy minőség szerint az első osztályba nem tartozott. Ezen osztálybeli jövedelemadó kulcsa a következő táblázat alapján számított ki:

Évi fizetés frttól	Adótétel 1868. törv.	Évi fizetés frttól	Adótétel 1868. törv.	Évi fizetés frttól	Adótétel 1868. törv.	Évi fizetés frttól	Adótétel 1868. törv.
100	1	1600	28	3100	80	4600	173
200	2	1700	31	3200	85	4700	181
300	3	1800	34	3300	90	4800	189
400	4	1900	37	3400	95	4900	197
500	5	2000	40	3500	100	5000	205
600	7	2100	43	3600	106	5100	214
700	9	2200	46	3700	112	5200	223
800	11	2300	49	3800	118	5300	232
900	13	2400	52	3900	124	5400	241
1000	15	2500	55	4000	130	5500	250
1100	17	2600	59	4100	137	5600	260
1200	19	2700	63	4200	144	5700	270
1300	21	2800	67	4300	151	5800	280
1400	23	2900	71	4400	158	5900	290
1500	25	3000	75	4500	165	6000	300

Hatezer forinton felül 100 forintonként további 10 frt volt fizetendő. Ezen adó tehát progresszív adó természetével bírt, de a progresszio mindig csak a többlet után jött számításba.

A harmadik osztályba minden kamatjövedelem és életjáradék tartozott, s 10% adó alá esett. Ez alól azonban mentesek voltak a vasúti kölcsönök szelvényei, valamint a földtehermentesítési adósság szelvényei annyiban, hogy azok után csak 7% volt fizetendő, mivel ezek után csak államadó szedetett s földtehermentesítési járuléka nem. 1870-ben e kedvezmény a szőlőválsági kötvények szelvényadójára is kiterjesztetett. A ki a harmadik osztályban 515 frtot túl nem haladó járandóságot élvezett, az adót nem fizetett.

A jövedelmi adó 30%-a földtehermentesítési járuléknak tudatott be.

Megállapította a törvény a jövedelmi adó minimumát is. Kítette ez a haszonbérelőknél az évi haszonbér $2\frac{1}{2}\%$ -át, a gyakorló-ügyvédek, orvosok, sebészek, bábák, tanítók és mérnököknél összes évi lakbérük $12-20\%$ -át a családtagok száma szerint. A kereskedők, iparúzők és más haszonhajtó foglalkozásoknál kítette a minimum az évi lakbér $15-20\%$ -át, s ezenfelül az üzleti helyiség bére 5% -át; a falusi kézműiparnál, ha az legény nélkül üzetett 4 frtban, egy segédmunkással 6, két segédmunkással 8, s minden további segédmunkásért 2 forint többletben állapított meg, — mindig betudva a személyes kereseti adót. E minimumok azonban a részvénytársaságokra, s az állandó fizetést élvezőkre nem voltak alkalmazhatók.

Ezen törvény azonban csak 1869 végéig volt a maga egészében érvényben. Ez évben ugyanannak hatályát a XXI. törvény-cikk meghosszabbította a következő év végéig; majd az 1870: 49. t.-cz. 1871 végéig, de ez utóbbi törvény némi módosításokat rendelt el. Ugyanis az adómentességeket három osztályzat szerint külön sorolja fel, s ezenkívül is adómentességeket állapít meg; még pedig az első osztályban a kincstári kezelés alatt álló magyar államvasutak jövedelmét sorolja fel, majd azon vasúttársaságok jövedelmét, a melyeknek adómentességét külön törvény biztosítja — ennek tartamára, gyárakban, bányákban, kereskedelmi és iparvállalatoknál és a mezei gazdaságnál alkalmazott legények és egyéb segédmunkásoknak, továbbá napszámosoknak keresetük utáni jövedelmét. A harmadik osztályban ott találjuk az oly kölcsönök kamataiból eredő jövedelmet, melyek adómentességét külön törvény biztosítja, úgyszintén közvetlen a tudományok előmozdítására és a nyilvános közoktatás czéljaira szolgáló tőkék kamatjövedelmét. Felsoroltnak továbbá az első osztályban adómentes intézetek és egyesületek tőkéinek kamatjövedelmeit, valamint az ezek által az államkincstárból nyert segédpénzek, a kolduló és betegápolással foglalkozó szerzetek kamatjövedelme, részvények és elsőbbségi kötvények kamatai, ha azoknak adómentességét külön törvény biztosítja, vagy ha az utánuk járó adót az illető társulatok a kamatkiszolgáltatáskor levonják. Ide tartoztak még a papnövendékek és más tanulók ösztöndíjai is.

1871-ben e törvény újabb módosításával találkozunk, mely

kiegészítéssel a törvény 1872 végéig lőn meghosszabbítva. E törvény kimondja, hogy a jövedelemadó kezelésére nézve gyakorlatban levő szabályok 83. §-a érvényen kívül helyeztetik, a 82. §. b) pontja pedig ennek folytán a következő rendelettel pótoltatik: «részvénytársulatoknál az első osztályú jövedelmek bevallásánál a kiadás rovatában a nyersjövedelemből le nem vonhatók a külön törvény által jövedelmi adómentességben nem részesített elsőbbségi törvények és jelzáloggal biztosított tőkék kamatai, a mennyiben ez utóbbiakra nézve kiderülne, hogy az illető hitelezők jövedelmi adóbevallásaikba ezeket be nem vonták».

Az 1873: 7. t.-cikk újabb módosításokkal meghosszabbította e törvényt 1874 végéig. A módosítás a jövedelmi adó kivetési költségeit leszállította, s e mellett az adó befolyását jobban biztosította, az adóminimumosok meghatározására szolgáló maximumokat viszont felemelte: így a pénzügyminiszter számítása szerint a kezelési költségek 120,000 frttal kevesbednek s az adó jövedelme 400,000 frttal emelkedett, — attól eltekintve.

A törvény újabb határozatai szerint a hivatalsszolgák ezen adó fizetése alól mentesítették, a személyes kereseti adó a jövedelmi adóba nem számítatik, a jövedelmi minimum tanítók és bábáknál 12—20% helyett 10—20%-ban, kereskedők, iparűzők, magántanintézetek birtokosainál és más hasznothajtó foglalkozásnál 15—20% ról 15—25%-ra emelkedett, a falusi kézműiparnál, ha az segéd munkás nélkül önállóan üzetett, 4 forint helyett az adó 3—6, s minden segéd munkás után 2—3 forint variációval szabott meg.

Általában hangoztatták, hogy e törvénynek sok hibája van, a mi különben a személyes kereseti adóra is el volt mondható. Ez vitte különben e törvényeket az 1875-iki reformhoz is. A pénzügyi bizottság 1873-ban azt mondja, hogy «a jövedelmi adó és személyes kereseti adótörvények azok, melyek összes adótörvényeink közt a legégetőbb hiányokat mutatják fel, és a leggyökeresebb reformot igénylik, ha helyes alapokra akarjuk fektetni a jövedelmi adótörvényt, és egyenlő és igazságos adó alá akarjuk vonni a valóságos tiszta jövedelmet, lehetőleg úgy, hogy az magát az adó alól ki ne vonhassa, a mint az ma a jövedelem túlnyomólag nagyobb részénél sajnosan történik; kétségtelen azonban, hogy az egész adórendszer szabályozásánál nehezebb kérdés nincs, mint a jövedelemadó-törvény czélszerű

és minden irányban kielégítő megállapítása; oly nehéz feladat az, hogy annak megoldására még a kedvezményező lépéseket megtenni sem lehet hivatása azon törvényjavaslatnak, mely a fennálló törvény csak némely rendeletének módosítására van irányozva. A jövedelmi és személyes kereseti adó-törvények gyökeres reformja a pénzügyminiszter figyelmébe ajánlandó, s fel is szólítja a maga részéről a pénzügyminisztert a bizottság, hogy a jövedelmi és személyes kereseti adó-törvények gyökeres reformja iránt mielőbb terjesszen elő törvényjavaslatokat, melyek a mellett, hogy az igazságos és egyenlő teherviselés elvét érvényesítsék, intézkedjenek az iránt is, hogy a fennálló törvények elleni visszaéléseknek eleje vétessék, és azoknak kijátszása lehetőleg meggátoltassék».

A jövedelmi adó gyanánt mutatkozó évi bevétel a következő volt:

	ezer frt		ezer frt
1868-ban	5,354	1872-ben	6,863
1869-ben	7,688	1873-ban	10,520
1870-ben	10,464	1874-ben	11,798
1871-ben	7,659	1875-ben	123

Az általános jövedelmi pótagó csak 1876 január 1-én lépett életbe, s így az e czimen még fenmaradó bevételt 1875-ben a jövedelmi adó számlájára írjuk.

A személyes kereseti adó a jövedelmi adóval egyetemben szűnt meg. Már 1868-ban mondja a pénzügyminiszter, hogy a kivetési kulcs rossz. Miután ez adó jövedelme nagy, a reform pedig hosszadalmas, fel kellett azt tartani továbbra is. Az 1868-iki törvény kimondja, hogy a személyes kereseti adónak a jövedelemadóba való beszámítása, az eddig is fennállott szabályok szerint történik; 30%-a az adónak földtehermentesítési járulék. Egyébiránt az 1868-iki alkotmányos úton létrehozott eme törvény, lényegében az eredeti törvénytől nem tér el.

Az 1873 : 8. t.-cikk kimondja, hogy a személyes kereseti adó a jövedelmi adóba be nem számítatik; s így azok, kik a jövedelmi adót az első vagy második osztály szerint fizetik, saját személyükre nézve a személyes kereseti adó alól felmentetnek kivéve, ha a törvény 3. §. második osztályzata alá eső házzal vagy földdel is bírnak, vagy pedig, ha a jövedelmi adót a harmadik osztály szerint fizetik, esetleg, ha a jövedelmi adó első osztálya alá tartoznak és 40 frtnál több adóval vannak

megróva, de nem haszonbérlok. Ez esetekben a törvény második osztályzata szerint személyes kereseti adóval lesznek megróva. Felmentetnek a személyes kereseti adó alól az iparüzőknél a velök közös háztartásban élő azon családtagok, kik az adóköteles üzletnél segédmunkásképen vannak alkalmazva, s kiknek munkájáért a családfő jövedelmi adó vallomásában térítést nem vont le a nyers jövedelemből. Ugyanez áll a tényleges szolgálatban álló vagy nyugalmazott állami és törvényhatósági tisztviselőknek hitvesei és gyermekei tekintetében, ha velök közös háztartásban élnek, és külön keresetet nem íznek.

Ez által az adózók terhén épen nem apasztottak, mert ha a személyes kereseti adót ez intézkedés apasztja is, a jövedelmi adó vele szemben emelkedik.

Az adó tételei az eddigi adó nagyságával szemben a következő változást szenvedtek:

Az első osztályban:

A házas zsellérek, kertbirtokosok, napszámosok, cselédek és hivatalszolgák fizettek a kis és nagy községekben 1 forintot, előbb 56 krt.

Ugyanazok a rendezett tanácsú és törvényhatósági joggal bíró városokban 2 frtot, előbb 1 frt 13 krt.

A gyárakban, kereskedelmi és iparvállalatokban segédek és segédmunkások a kis és nagy községekben 2 frtot, előbb 85 krajczárt.

Ugyanazok a rendezett tanácsú és törvényhatósági városokban 4 frtot, előbb 1 frt 69 krt.

Az ezen osztályhoz tartozók feleségei, fiai, leányai és testvérei, ha a családfővel egy háztartáson vannak s külön keresetük nincs, kis és nagy községekben 50 krt, előbb 56 krt.

Ugyanazok a rendezett tanácsú és törvényhatósági városokban 1 frtot, előbb 85 krt.

A második osztályban a föld-, házbirtokosok és haszonbérlokon kívül azok, kik a jövedelmi adó első osztályába tartoznak, s 40 forintnál több adót nem fizetnek, vagy a kik a harmadik osztályba tartoznak az összes föld-, ház- s jövedelmi adó után 4 százalékot, a mely azonban, ha ott, hol személyes kereseti adó alá kerül, az adóköteles összes adója 10 forintot meg nem halad, együttvéve 1 frt 70 krt-nál, különben 2 forintnál kisebb nem lehet. Ezen adózók, valamint a jövedelmi adó első s második osztályába tartozók családtagjai, ha a családfővel

közös háztartásban élnek s nincs külön keresetük, fizetnek egy-egy frtot, de ha a személyes kereseti adó összeírasi helyén 40 frtnál többet tett ki az egyenes adója, úgy két-két frtot.

E módosítás által a vagyonosabb osztály nagyobb megterheltetése czéloztatott; a törvény maga jobb nem igen lett, a mi látható abból is, hogy mindenfelől emelkedtek fel hangok, melyek megszüntetését követelték. Az 1875: 29-ik törvényczikk meg is szüntette annak anyagi részeit, a mennyiben helyébe a kereseti adó lépett; ezen adónem azután az előbbi hiányait megszüntetve, a fokozottabb, de igazságosabb megadóztatást tette lehetővé.

Ezen adóból származó jövedelem nagysága a következő volt:

	ezer frt		ezer frt
1868-ban	7,711	1872-ben	5,489
1869-ben	7,755	1873-ban	7,458
1870-ben	7,878	1874-ben	8,324
1871-ben	5,590		

Az 1875-ik év azután úgy a jövedelmi adót, mint a személyes kereseti adót, mint ilyent, megszüntetve, törölte államháztartásunk jövedelmének sorából.

Az 1875-iki Ghiczey-féle adójavaslatok a gőzhajózási és vasúti szállítás megadóztatására is kiterjeszkednek. Tekintettel ugyanis ama körülményre, hogy az állam a vasutak érdekében rengeteg áldozatokat hozott, a kamatbiztosítási rendszer az állam óriási megterheltetésével járt, sőt a pénzügyi zavaroknak jórészt ez volt az előidézője, méltányos s indokoltnak látszott, ha a személyszállítás megadóztatik. Eddig a jegyek után $1\frac{1}{2}\%$ bélyegilleték szedődött, ezt most a menetdíjak 10%-os illetékével akarták felcserélni. Ez adóból a pénzügyminiszter 4 millió frt jövedelemre számított. Az adó természetére nézve azt mondja a pénzügyminiszter előterjesztésében, hogy «a jövedelmi többletet, melynek elérése képezi a törvényjavaslatnak célját, elérni lehetne a bélyegilleték fokozásával is; azt azonban azért nem hozom javaslatba, mert ezen bélyegilleték a kezdetleges megállapodás és folytonos gyakorlat szerint egyformán szedetik a monarchia mind a két államában és mindegyik állam azt, a mi e czimen az ő területén szedetik, tekintet nélkül arra, hogy a szállítás csak saját területén történik, vagy a másik államon át is folytattatik-e, magának tartja meg. E tekintetből mindazon kérdéseknek s értekezéseknek

melyek a bélyegilleték megváltoztatása folytán a monarchia két államának kormánya között támadhatnának, legcélszerűbbnek véltem a bélyegilletékre nézve a jelenleg fennálló gyakorlatot változtatlanul meghagyni, s oly adónak elfogadását hozni javaslatba, melyre nézve a magyar törvényhozás minden tekintetben önállóan rendelkezhetik».

A magyar korona országain belül az utasok és szállítók, illetőleg a szállítmányok átvevői által úgy a vasutakon, mint a gőzhajókon egyaránt fizetendő, személyszállításért a viteldíjnak 18 százaléka, úti málhaszállításért a málhának vitelbérmentes részét meghaladó túlsúlya után számított szállítási díj 18%-a, külön személyvonatokért és személygőzhajókért az összes szállítási díj 18%-a, gyorsszállítmányokért a szállítási díj 7%-a, teherszállítmányokért ugyanannak 5%-a, gőzhajókon külön kabin, vasutakon az alvóhelyűl szolgáló kocsiszakaszbérletért a bérösszeg 18%-a. Az adótételek kiszámításánál a fenti díjak és bérösszegekhez a kezelési illeték és érczpénz árkelet szerint időnkint meghatározott pótlék is hozzászámítandó. Megjegyezzük azonban, hogy az 1875: 20-ik törvényczikk alacsonyabb %-okat állapított meg, azokat csak az 1887: 14. t.-cz. emelte föl.

Ezen adóval nem rovatik meg a királyi udvar, a közös hadseregnek és honvédségnek a szokásos katonai szállítási okmányok mellett eszközölt személy-, gyorsárú és teherszállítmányai, a vasúti és gőzhajózási vállalatok saját építkezeseihez, üzletökhöz stb. tartozó javak, a közúti vasútak, a főváros és határának egyes részei közt a személyszállítást közvetítő gőzhajók és vasutak, nemkülönben azon révek, melyeknél a révközlekedés gőzerővel tartatik fenn.

Külföldi vállalatok magyarországi üzemeik után szintén tartoznak a szállítási adót megfizetni.

A vállalatok kötelesek minden hónap elteltével, utólagos kielégítés fentartása mellett 14 nap alatt egyelőre az előző évi ugyanazon hónap személy-, illetőleg málha-, gyors- és teherszállítmányok forgalmának megfelelő adóösszeget az állampénztárba befizetni. Három hónap alatt azután kötelesek az adóköteles szállítmányokról rovatos kimutatást küldeni, melynek alapján az adó végleges kiszámítása történik. Az oly adóösszegek, melyek a fentebbi határidő alatt be nem fizettetnek, a mulasztás tartama alatt késedelmi kamattal együtt, az egyenes adók módjára hajtatik be.

Az oly vállalatok, melyek üzletüket az osztrák államterületre, vagy a többi külföldre kiterjesztik, kimutatni tartoznak azon összegeket s adókat, melyek az említett területeken, a magyar korona országaiban történt vasúti vagy gőzhajózási szállítás használatáért fizettek. Az ezen kimutatás alapján fölösnek mutatkozó összeg visszatéríttetik, míg a hiány pótlása kötelező. A kimutatásokat a pénzügyi igazgatóságnak joga van a vállalat könyveivel összehasonlítani.

Ily módon a szállítási vállalatok adóztatása meglehetősen kiterjedt módon biztosított, s az állam jövedelmeit tetemesen szaporította. Áll ez különösen az utóbbi évekről, a mint azt alábbi kimutatásunk is mutatja:

	ezer frt		ezer frt
1875-ben	822	1890-ben	6315
1880-ban	2121	1895-ben	8237
1885-ben	4286	1900-ban	9970

A nyereményadót az 1879 : 49. t.-czikk rendszeresítette. Ennek értelmében azon nyeremények, melyek állami sorsjáték sorsjegyeire, úgyszintén jótékonycélokra rendezett állami sorsjáték sorsjegyeire esnek, nemkülönben azok az engedélyek, melyek pénzügyi hatóságok által ingóságok kisorsolására magánfeleknek adatnak, nyereményadóval rovatnak meg. A nyereményadó az állami számsorsjáték betéteire eső nyereményösszeg tizenöt százalékában állapíttatik meg: tulajdonkép az előterjesztés csak 10%-ra szólt, de tekintettel ama körülményre, hogy a tekeasztalokért és játékhelyekért a képviselőház a kormány adóztatási javaslatait ellenezte, az eredeti 10%, 15%-ra emeltett föl.

A jótékonycélokra rendezett állami sorsjátékok sorsjegyeire eső nyeremények után tíz százalék, a kisorsolási engedélyek után a játéktervekben foglalt összegnek szintén tíz százaléka fizetendő. E javaslatból a pénzügyminister 210,000 frt jövedelmet várt, hogy így a fényűzési adók elmaradt jövedelme, melyről alább meg fogunk emlékezni, pótolassék.

A nyereményadót fizetni köteles a nyeremények után, azoknak kifizetése alkalmával a betétjegy, illetőleg a sorsjegy átadója, míg a kisorsolási engedélyek után az engedély-okmány átvétele előtt, az engedélyt nyert fél. Nyereményadó alá nem tartoznak a nyertes fél által fel nem vett nyeremények, a jóté-

kony állami sorsjátékok el nem kelt sorsjegyeire eső nyere-
ményei. A nyereményadó után sem földtehermentesítési, sem
törvényhatósági vagy községi pótlék nem vethető ki.

A nyereményadó fennállása óta kitett:

	ezer frt		ezer frt
1880-ban	198	1895-ben	280
1885-ben	239	1900-ban	4 ¹ / ₂
1890-ben	216		

Az osztálysorsjáték nyereményei után nyereményadó nem
jár, s ennek behozatala óta vesztette az el jelentőségét: ekkor
ugyanis a lottó megszűnt.

A fényűzési adók a nyereményadó behozatalával szűntek
meg, a vadászati és fegyveradó kivételével. Itt kívánunk foly-
tatólagosan azokról megemlékezni. A fényűzési adókat Irányi
Dániel hozta javaslatba 1873-ban, s a ház utasította a pénzügy-
ministert, hogy «az adóreformokra vonatkozó javaslataiban a
fényűzési tárgyak kellő megadóztatására tekintettel legyen».

A kilenczes bizottság a fényűzési adóval terhelendők tekin-
tetében utalt a vadászati s fegyveradóra s a fényképekre; a
külföldi példa után hintók, fényűzési lovak, házi, főleg férfi
cselédek, s a gyufa is megadóztatandó volna. Kerkápoly pénzü-
gyministersége után Ghiczre maradtak e tervezetek, ki az
adójavaslatával benyújtott előterjesztésében körülményesen oka-
datolja azokat. Rámutat ama körülményre, hogy «az adók
története azt tanúsítja, hogy oly czikkeknak vagy élvezete-
eknek megadóztatása, melyeknek fogyasztása vagy élvezete
csak a vagyonosságnak nagyobb foka mellett lehetséges, vagyis
az úgynevezett fényűzési adók az államokban mindenütt akkor
hozattak be, midőn rendkívüli körülmények folytán az állami
szükségletek fedezésére az állam rendes bevételei már nem
elégsek, s a polgárok adókéességét az állam fentartásának
érdekében fokozott mérvben kellett igénybe venni. Igazolásukat
az adók abban találják, hogy midőn az osztó igazság azt kívánja,
hogy a közterhek a polgárok adókéességének mértéke szerint
viseltessenek, indokoltnak látszik, hogy azon polgárok, kiknek
vagyonai állása lehetővé teszi, hogy oly élvezeteket engedjenek
maguknak, melyek az élet szükségéhez nem tartoznak, s a
melyeket a polgárok legnagyobb része vagyoni állásának szűkebb
korlátai miatt magától megtagadni kénytelen, a közterhekhez

hozzájáruljanak jövedelmeik azon része után is, melynél fogva vagyoni állásukra nézve a polgárok nagy zöme közül annyira kimagasodnak, hogy maguknak ily élvezeteket is megszerezhetnek. Igazolásukat találják az említett törvények többek közt abban is, hogy a midőn a fogyasztási adókból várható nagy jövedelmet az államok a mai kor viszonyai közt egyáltalában nem nélkülözhetik, s a fogyasztási adók bő jövedelmeket csak akkor ígérnek, ha az élet mindennapi szükségére vettetik ki, ennél fogva a létező fogyasztási adóknak legnagyobb része aránylag leginkább a szegényebb, sőt a legszegényebb sorsú polgárokat terheli; s így igazságosnak látszik, hogy a fogyasztásnak és élvezetnek oly nemeire is külön adó vettessék, melynek aránylag leginkább a vagyonos, s a legvagyonosabb polgárookra nehezednek. Ez, s mivel az egyenes adók, ha helyesen vannak kivetve, a honpolgárokat különben is vagyonuknak aránya szerint terhelik: oka annak, hogy a fényűzési adók legczélszerűbben kevésbé egyenes, mint inkább közvetett s fogyasztási adók alakjában hozattathatnak be, s ez az oka másrészt annak is, hogy nálunk a fényűzési adók behozatalának köre igen korlátolt».

Váolja azután az előterjesztés, hogy a fogyasztási adók a termelésnél, s a vámvonalaknál szedhetők be a legczélszerűbben; mi ezt nem tehetjük sajátságos helyzetünknel fogva. Ausztriával szövetséges viszonyban vagyunk, s ez kivált az utóbbi tekintetében megköti kezünket. A fényűzési adók közvetlenül a fogyasztásnál volnának beszedhetők a leghelyesebben, a mi azonban nagyon könnyen ki volna játszható, ha Ausztria a megfelelő intézkedéseket nem tenné. Ha a belföldi fényűzési cikkek termelése adóztatik meg, az premium a külföldinek, míg a Lajtántúli termelést mi nem adóztathatjuk meg, akár előállítjuk a kérdéses cikkeket, akár nem. «Ezek az okai annak, hogy több, különben valószínűleg tetemes jövedelmet hozó fogyasztási, fényűzési adóknak behozatalát, milyenek például a selyemnek, külföldi boroknak, csemegéknek, pipere-árúknak, öltözékeknek, stb. megadóztatását javaslatba nem hozhatom, hanem egyedül csak oly egyenes fényűzési adókra kellett szorítkoznom, melyek e nemből más országokban is fennállanak, alapjukra nézve indokolhatók, s viszonyaink között is nagyobb költség nélkül kivithetők és beszedhetők».

A fényűzési adók 1875—1879-ig álltak fenn hazánkban;

azok alapján adó alá került a cseléd tartás, a tekeasztalok, játék-helyiségek, a kocs- és ló tartás.

A cseléd tartásért adót fizetett az, a ki saját magának, családtagjainak, vagy az azokhoz tartozók személyes szolgálta-tására, az adó alá tartozó lovai és kocsijai körül teendő szol-gálatokra 15-ik! évet betöltött férficselédet tartanak, továbbá minden egylet, kör s társulat, mely férfiszolgát tart. Mentések voltak ez adó alól az uralkodó család tagjai, külhatalmak követei, konzulai, ha nem belföldiek, úgyszintén az országban egy éven alúl tartózkodó külföldiek, a hadseregnél és honvédségnél aktív szolgálatban levő főbb tisztek, kötelezett és ló tartási illetékükhöz mértén tartott, nem kötelezett szolgálk után.

A férficseléd és szolgálk után fizetendő volt:

Egy férficseléd után	4 frt (javasoltatott	8 frt)
Két „ „	5 „ „	10 „
Három „ „	6 „ „	12 „
Négy „ „	8 „ „	15 „
Öt „ „	10 „ „	18 „
Hat vagy ennél több férficseléd után egyenkint	12 „ „	20 „

A teke- és játékadó tárgya volt minden nyilvános, zárt-körű vagy magánhelyiségben levő tekeasztal és kávéházak, ven-déglők s egyletek által tartott helyiségek oly termei és szobái, melyekben a vendégek vagy tagok kártyáznak vagy általában játszanak. Adómentesek az uralkodó család tagjai, a külhatal-mak követei s konzulai ha nem belföldiek, tekeasztal-készítők s árulók, tébolydák, kórházak s hasonló célú intézeteknek tekeasztalai s játékszobái, ha azok a betegek használatára szol-gálnak, úgyszintén a nevelőintézetek s növendékek használatára szolgáló tekeasztalok s játszószobák.

Teke- és játékhelyek után fizetendő: tekeadó fejében a magánlakokban felállított minden tekeasztal után 10 frt, míg a nyilvános vagy zártkörű helyiségekben minden tekeasztaltól vagy játékhelyiségtől fizettek:

Budapesten	25 frt tekeadót	30 frt játékadót
20,000 lakosnál nagyobb város v. községben	20 „ „	25 „ „
10,000—20,000 l.-ig terjedő „ „ „	15 „ „	20 „ „
3,000—10,000 „ „ „ „ „	10 „ „	15 „ „
3,000 lakosnál kisebb város „ „	5 „ „	10 „ „

Kocsi- és lóadó czimen fizették minden hintótól és ruganyos kocsitól, mely elé legalább két ló volt fogva, az első osztály szerint kivett adót, minden más kocsitól vagy az első osztály egylovas kocsi-jaitól a második, végre minden egyes hámos vagy nyerges ló után a harmadik osztály egységárai állapították meg. E tekintetben az alábbi táblázat volt mérvadó:

	I.	II.	III.
Budapesten	30 frt	15 frt	10 frt
Oly városokban, melyek I.-nak száma 20,000-nél több	25 „	12 „	8 „
„ „ „ „ „ 10—20,000 között van	20 „	9 „	6 „
„ „ „ „ „ 3—10,000 „ „	15 „	6 „	4 „
„ „ „ „ „ 3,000-nél kevesebb	10 „	3 „	2 „

A kocsi- és lóadó alól kivétettek az udvartartáshoz tartozó kocsik és lovak, az egy évnél rövidebb ideig az országban tartózkodó idegenek kocsi s lovai, a katonai célokra szolgáló, úgyszintén a tisztviselők, lelkészek, tűzoltók hivatalos használatára szolgáló kocsi s lovai, végül a tenyészlóvak ötödik évük betöltéseig.

A beszedett összes díjak kitettek 1875-ben 155 ezer forintot, 1876-ban 295 ezer, 1877-ben 210, 1878-ban 195, s 1879-ben 163 ezer forintot. A bevétel tehát rohamosan apadt, a mi csak a törvény visszahatásában leli magyarázatát. A cselédadó a felenyire süllyedt; kitett az 1875-ben 51, 1876-ban 36, 1877-ben 31, 1878-ban 28, s 1879-ben 24 ezer frtot. A nagymérvű megterhelés a cselédtartást a minimumra szorította le. Érdekes a kocsik s lovak száma ez időben (melyek adó alá estek), melyek száma majdnem a negyed-, illetve harmadrészre apadt az adóval egyetemben ennek hatására:

	Kocsi	Ló	Adó ezer frt		Kocsi	Ló	Adó ezer frt
1875-ben	18,558	21,306	319	1878-ban	6,514	6,602	124
1876-ban	10,151	10,974	191	1879-ben	5,224	5,615	106
1877-ben	8,260	8,850	164				

A munka s költség nem egyenlítődt ki a fényűzési adók eredményével, a mi mellett a kocsi-gyártás is roppant módon aláhagyott, s így ipari visszaesést is eredményezett e törvény. Budapesten a kocsi-gyárosokról a következő összeállítást lehet adni:

	Munkások	Készült kocsi		Munkások	Készült kocsi
1873-ban	293	1,614	1875-ben	110	818
1874-ben	252	1,428	1876-ban	71	122

A kormány kész is volt e törvény intézkedéseit hatályon kívül helyezni, a teke- és játékadó kivételével, mert ez utóbbiak jövedelmező adótárgynak látszottak. A képviselőház kívánatára azonban e törvény egészen meg lőn szüntetve s a játék- s teke-adóért kompenzációt nyert a kormány a nyereményadó nagyobb arányú kivetésében.

A vadászati és fegyveradó tulajdonkép fényűzési adó: több fényűzési adó nincs is hazánkban: 1875-ben hozza meg e törvényt a törvényhozás, mely Ghiczý adójavaslatai szerint 600,000 frt jövedelmet hozna az országnak. Az 1875-iki törvény rövidesen hatályon kívül helyezettett, de a vadászati- és fegyveradó alapjait ez vetette meg. Elrendeli a vadászat-, s a vadászatra használt fegyverek megadóztatását, a vadászati jegyváltás kötelezettségét, mely 12 frt bélyeggel látandó el, s a mely iránti kérelem 50 kros bélyeggel ellátott folyamodványban adandó elő. A jegy egy évre szól, még pedig január 1-től december 31-ig. A ki a maga számára vadászati jegyet szerzett, a vadászatok alkalmával segédszemélyek gyanánt használandó cselédei számára legfőlebb 3 cseléd-vadászjegy szerzésére volt feljogosítva, amelyekért évenként s darabonként 2 frt illeték volt fizetendő. Minden vadászatra használt egycsővű puskáért 1, kétsővű puskáért 2 frtot fizetett a tulajdonos.

E törvény azonban sok panaszra adott alkalmat, úgy hogy 1880-ban a képviselőház határozatilag utasította a kormányt egy törvényjavaslat benyújtására a vadászati és fegyveradó tárgyában. Az új törvény csak 1883-ban léphetett életbe, s hatályon kívül helyezte az 1875: XXI. t.-cízikket.

E törvény értelmében fegyveradót minden vadászatra használt lőfegyver után fizetnek: vadászati adót viszont csak az fizet, a ki vadászati jogát gyakorolja akár fegyverrel, akár lőháton ebek segítségével.

Fegyver- s vadászati adót nem fizetnek az uralkodóház tagjai. Fegyveradó alól viszont kivétnak a közintézetekben, nyilvános gyűjteményekben s közhatóságoknál őrzött fegyverek, magánosok oly fegyvergyűjteményei, melyekben már használaton kívül levő, régi szerkezetű fegyverek tartatnak, a kizárólag czéllövészetre használt fegyverek, a csendőröknek, az állami rendőröknek, törvényhatósági, városi, állandóan alkalmazott községi rendőröknek, fegyőröknek, pénzügyőröknek fegyverei, a felesketett erdőtisztéknek és a kir. erdőfelügyelőségi személy-

zetnek szolgálati használatra rendelt fegyverei, az erdőőröknek fegyverei azon esetben, ha ezen egyének az 1879:XXXI. t.-cz.-ben, Horvát-Szlavonországban az ott érvényben levő törvényben megszabott minőség alapján lettek felesketve, a közös hadsereg és honvédség tisztjeinek és legénységének vadászatra nem használt fegyverei, végre puskaműveseknél és lőfegyverárusoknál eladásra szánt fegyverek.

A vadászati adó alól kivételnek a külhatalmak követei s konzulai, valamint a követségek s konzulatusok tagjai, ha nem belföldiek, a vadászterületek tulajdonosainak vagy bérlőinek szolgálatában álló vadászcselédek, a mező-, szőlő- s erdőgazdaságnál alkalmazott csőszök, pásztorok, erdőkerülők, a hatósági-lag felesketett erdőtisztek, erdőőrök és a kir. erdőfelügyelőség személyzete. A külhatalmak követsége s konzulátusának tagjain kívül a többi személyek, azon vadászterületen, melyen alkalmazva vannak, vadászatra is használható fegyvert csak a vadászterület tulajdonosának, illetve bérlőjének engedelmével használhatnak és csak a vadászati törvény korlátai között vadászhatnak; más vadászterületen azonban a vadászatot még a vadászati törvény korlátai között is csak a vadászati adó lefizetése mellett gyakorolhatják. Hegyvidékeken, hol a dúvadak (farkasok) elszaporodtak, a birtokos vagy bérlő vadászati jegy nélkül is elpusztíthatja azokat. Tehát az 1875-iki törvénnyel szemben fontos kivételek állapítottak meg, a mi a törvénynek a gyakorlati életbe való illeszkedését nagyban megkönnyítette.

A vadászati jegy tárgyában benyújtott folyamodványra az új törvény értelmében bélyeg nem kell. Fegyveradó marad a régi, nemkülönbén a vadászati adó is, de az adóév augusztus elsején kezdődik. Évi vadászjegy mellett 30 napra szóló vadászjegyek is válthatók 6 frtjával.

A vadászati adó után nemcsak földtehermentesítési járulék nem fizetődik, hanem utána törvényhatósági s községi pótlék sem vethető ki. A vadászati adóból származó bevétel napjainkig a következőkép alakult:

	ezer frt		ezer frt
1875-ben	119	1890-ben	465
1880-ban	248	1895-ben	470
1885-ben	491	1900-ban	505

A hadiszolgálatra alkalmatlanok hadmentességi díjat fizetnek; úgyszólván csak a keresetképtelenek s szegények nem

fizetik. Így e két osztálytól eltekintve minden férfi adózik hadi célokra. Ha arra alkalmas, úgy tényleges hadkötelezettséget teljesíti, ha arra nem alkalmas, de nem tartozik fenti két kategóriába, úgy jövedelmének megfelelőleg adó alá esik. «Katonasági díj» név alatt már 1868-ban kilátásba volt ezen adó behozatala helyezve, de csak 1880-ban lépett életbe az ide vonatkozó törvény.

Azt mondja ugyanis az 1868:XL. t.-cz. 56. §-a, hogy «az oly védkötelesek, a kik valami hiányosság miatt a sorhad (hadi tengerészet) vagy honvédségbeli szolgálatra be nem soroztathattak, valamint azok is, a kik családi tekintetéből ideiglenesen felmentettek, és a kikre, mint póttartalékosokra, a tetteleges szolgálatteljesítés sora nem került, vagyonosságukhoz vagy keresetképesességükhöz képest a rokkant katonák eltartására katonasági díjt tartoznak fizetni. Ezen díj mennyisége és beszedési módja külön törvény által fog meghatározatni». A törvény azonban 1880-ig késett.

E törvény értelmében hadmentességi díjat fizetnek azok, kik hadi szolgálatra mindenkorra alkalmatlanok, s mint ilyenek az állítási lajstromokból töröltettek; azok, kik az utolsó korosztályban, vagy ebből való kilépésük után mint hadi szolgálatra nemképesek, az állítási lajstromokból visszahelyeztetnek; azok kik katonai szolgálati idejük eltöltése előtt oly testi fogyatkozás miatt bocsáttatnak el, mely az illetőt nem tette keresetképtelenné s kinél a testi fogyatkozás nem a katonai szolgálat teljesítésének következménye. Mindezek fizetik az adót a törvényszerű szolgálati idő mindegyik évére, melyet eltölteni képesek lettek volna, ha besoroztatnak, illetőleg el nem bocsáttatnak; fizetik továbbá azok, kik az utolsó korosztályban vagy ebből való kilépésük után a véderőről szóló 1868:XL. t.-cz. 17. §-a értelmében (családi okoknál fogva), vagy a 40. §. c) értelmében a tényleges hadi szolgálatból elbocsáttatnak, a 12 szolgálati év mindazon éveire, melyek alatt az illetőnek felmentési vagy elbocsátási czime fennáll. Azon védkötelesek, kik a törvényszerű szolgálati idő eltelte előtt Magyarországból vagy Ausztriából kiköltöznek, a 12 évi szolgálat mindazon éveire tartoznak ezen adót megfizetni, melyeket az illetőnek a véderőtörvény értelmében el kellett volna töltenie, akár alkalmas lett volna a szolgálatra, akár nem. A kiköltözési engedély átvétele előtt ezt egyszerre tartoznak lefizetni.

Hadmentességi díjat nem köteles fizetni a keresetképtelen, ha egyszersmind vagyontalan, a közsegélyben részesített szegény, továbbá a véderőről szóló 1868: XL. t.-cz. 18. §-ában említett védkötelesek (kik háború etetében hadi czélokra szükséges polgári szolgálatot teljesítenek) és a népfelkelőhöz tartozó azon évben, melyre szolgálattételre berendeltetik.

Hadmentességi díj czimén 3 frtot fizetnek a mezőgazdaságnál és gyárakban, kereskedelmi s iparüzletekben, valamint vállalatokban cseléd-minőségben alkalmazottak; ugyanez áll a napszámosokra is. 4 frtot fizetnek a házi cselédek, gyárakban, kereskedelmi- és iparüzletekben, valamint a vállalatokban alkalmazott segédek és segéd munkások, ha 40 frtnál több havidíjt nem húznak, vagy ha darabszámra dolgoznak. Ugyanennyit fizetnek a napidíjasok vagy havi állandó fizetést nem húzó irnokok, és általában az írásbeli, számviteli vagy felügyelői teendőket valamely üzletben, vállalatban vagy intézetben állandó alkalmazás nélkül végző egyének. Ugyanez áll egyébiránt az állandó üzlet és hely nélkül működő házalókra is. 6 frtot fizetnek a segéd nélkül dolgozó önálló kézműiparosok, s a kis- és nagyközségekben dolgozó kézműiparosok. Azon védkötelesek, kik a kereseti adó II. és III. osztályába mint családfők vagy mint családtagok tartoznak vagy bányaadó alá esnek, hadmentességi díj czimén fizetnek a reájuk, illetve a családfőre a megelőző évben bárhol kivetett összes állami egyenes adók és földtehermentesítési járulék alapján:

5 frtot, ha az adóalap	50 frtnál nem nagyobb,	
10 „ „ „ „	50 „ nagyobb, de	100 frtot meg nem halad,
20 „ „ „ „	100 „ „ „	500 „ „ „ „
40 „ „ „ „	500 „ „ „	1000 „ „ „ „
80 „ „ „ „	1000 „ „ „	3000 „ „ „ „
100 „ „ „ „	3000 forintot meghalad.	

Azon védkötelesek, kik a keresetadó IV. osztálya alá mint családfők, vagy mint családtagok tartoznak, hadmentességi díj czimén fizetnek a reájuk, illetőleg a családfőre a megelőző évben kivetett összes egyenes államadó és földtehermentesítési járulék alapján:

5 frtot, ha az adóalap	50 frtnál nem nagyobb,	
10 „ „ „ „	50 „ nagyobb, de	100 frtot meg nem halad,
20 „ „ „ „	100 „ „ „	200 „ „ „ „
40 „ „ „ „	200 „ „ „	400 „ „ „ „
80 „ „ „ „	400 „ „ „	800 „ „ „ „
100 „ „ „ „	800 forintot meghalad.	

A most meghatározott módon fizeti a hadmentességi díjat az oly védköteles is, ki a keresetadó IV. osztálya alól fel van mentve: alapul azon adóösszeg vétetik, melyet fizetni tartoznának, ha adómentességben nem részesülnek.

A hadmentességi díj után sem földtehermentesítési járulék, sem törvényhatósági vagy községi pótlék nem fizetődik.

A hadmentességi díjakból befolyt összegekből első sorban egy külön alapot képeznek, melyhez a magyar korona országai újonczjutalékuk arányában 857,470 frttal járulnak. Ez az alap a rokkantak eltartására, a hadsereg, a haditengerészet és honvédség állományához tartozott, az ellenség előtt elesett, továbbá megsebesülés vagy hadi fáradoalmak következtében elhalt havi díjasok, és legénység gyámoltalan özvegyeinek és árváinak ellátására fordítandó. Háború esetén az alap az előirt célra egészen is kimeríthető. Másodsorban a hadmentességi díj a mozgósítás esetén behívott s állandóan szabadságoltak, tartalékosak, póttartalékosak és honvédek gyámoltalan családjainak felsegélyezésére fordítatik.

Fenti adóskálát az 1883:IX. t.-cz. módosította; a minimumot leszállította, a maximumot felemelte. A minimum 3 frt lett, jöllehet erősen követelték a 2 frtos adótételt; a maximum 120 frtban állapított meg, még pedig:

<i>Ha az adóalap nem halad meg frtot</i>	<i>Díjtétel frtokban</i>	<i>Ha az adóalap nem halad meg frtot</i>	<i>Díjtétel frtokban</i>
10	3	500	32
25	5	800	48
50	8	1000	60
100	16	1200	80
300	24	1200-on fölül	120

Hadmentességi díjbevételek a következők:

	<i>ezer frt</i>		<i>ezer frt</i>
1880-ban	1457	1895-ben	1988
1885-ben	3004	1900-ban	1725
1890-ben	2451		

A hadmentességi díjak rendszere fennáll többek közt még Svájcban, Ausztriában, Szerbiában, Franciaországban s Württembergben. Érdekes, hogy például Ausztriában a hadmentességi díj az egyenes adók tételeinek összegéhez igazodik, míg pl. Württembergben 1868-ban minden díjköteles egyforma díjakkal rovatott meg.

Az általános jövedelmi pótdadó tulajdonkép csak kiegészítő része egyenes adórendszerünknek: annak szerves részét nem képezi. Szükséges volt azonban ezen adónem létesítése az állam-bevételek gyors gyarapítására, az állambáztartás egyensúlyának helyreállítására. Ghiczy pénzügyminister tulajdonkép «az egyenes adókra 1875-ben kivetendő rendkívüli pótlékról» kívánt törvényjavaslatot benyújtani, mely által az egyenes adók 5% pótlékkal terheltettek volna. Be is nyújtotta e törvényjavaslatot, de utóbb visszavonta s az általános jövedelmi adót kívánta megszavaztatni. Fő oka volt ennek, hogy az adó által beszerzendő hiányt először 3 millióra tette a minister, később azonban belátta, hogy ez nyolcz milliót is kitesz, már pedig ily összeget egyszerű pótdadóval beszerezni nem lehetett. A fogyasztási adókat emelni vagy újakat behozni elegendő idő nem volt, az egyenes adók kulcsának emelése vagy a törzsadókon nyugvó pótlékok fokozása célirányosnak nem látszott, s így jött létre ez az adó, mely a mindenkori szükségletekhez is alkalmazható volt, de meg általa az adózás tekintetében előforduló aránytalanságokat is ki lehetett egyenlíteni. E szerint «minden adózó, a ki ingó vagy ingatlan vagyonból vagy az 1868: XXVI., és az 1870: XLIX. t.-cz. szerint jövedelemadó alá vonandó keresetből vagy jogosítványból jövedelmet húz, a fennálló adótörvények szerint fizetett adóján kívül az 1875. évre általános jövedelmi adó alá esik».

A jövedelmi adó kivetésének alapjául szolgál a földbirtoknál, úgy a földsorozati munkálatoknál kimutatott tiszta jövedelem, mint az is, mely a telekkönyvekbe nincs foglalva, de belőlük a birtokos hasznót húz (adómentes terek, terméketlen, de időközben termőképessé tett talaj stb.); a haszonbérletnél az évi bér, házbirtoknál bérlet esetén a megállapított tiszta jövedelem, házosztályadónál az állami adó és földtehermentesítési járulék tízszerese, adómentes házaknál a bérjövedelem vagy a házosztályadó tízszerese, az 1868: XXVI. t.-cz. értelmében jövedelmi adó alá eső foglalkozásoknál az állami adó és földtehermentesítési járulék fejében kirótt jövedelmi adó tízszerese, míg a polgárosított Határőrvidéken a törzsadó és rendkívüli pótlék fejében kivetett föld-, ház-, malom-, kereskedelmi-, ipar- és jövedelmi adó ötszöröse, mind az 1874-iki adóállapot alapján. Az adóköteles jövedelemből az 1874-re kivetett adók, az ingatlanra bekebelezett adósságok egy évi kamatja. Nem rovatnak meg ez adóval a személyes kereseti adóval megrovott keresményükre

nézve azok, kik az 1873: VIII. t.-cz. szerint a személyes kereseti adónak első és második osztályába tartoznak, azok, kik mint családtagok vannak megadóztatva, s végre a földtehermentesítési, szőlő, dézsmaváltsági, maradvány- és irtványföldek megváltásáért kiadott jelzálogkötvények szelvényei.

Ezen tervezetből azonban Ghiczey alatt semmi sem lett: az ellenzék állást foglalt ellene, úgy hogy a Wenckheim-Tisza kabinet e törvényjavaslatot elejtette. Széll Kálmán azonban belátva annak sokoldalú előnyeit, felvette e törvényjavaslatot a megvalósítandók közé s így jött létre az 1875: XLVII. t.-cz.

Ennek alapján jövedelmi pótdadót fizetnek azon jövedelem után, mely földbirtokból, házbirtokból, bányaművelésből és a hozzá tartozó iparágak üzletéből, nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek üzletéből, ipar- és kereskedelmi üzletből, szorosabb értelemben vett szellemi és bármi más, még fel nem sorolt haszonhajtó foglalkozásból és üzletből, bel- és külföldről folyó életjáradékokból, özvegyi ellátásból ered. Fizetendő az a rokonsági évjáradékok, kézi vagy jelzáloggal biztosított, vagy egyszerű adóslevelek, váltók, magánkötvények, bel- vagy külföldön kölcsön adott, továbbá hitbizományi, családi vagy alapítványi tőkék belföldi földbirtokokkal összekötött, a földadó tárgyát nem képező dologi jogosítványok után, külföldön fekvő ház vagy földbirtokok, ipari, kereskedelmi s bármi nevezet alatt értendő külföldi részvények, végre törvényhatóságok, községek és társulatok által kibocsátott, s külön törvényekkel adómentesség kedvezményében nem részesített kötvények jövedelmei után.

Óriási tehát az a kör, melyet ez adónem felkarol.

A földbirtoknál jövedelemnek vétetik a földadóval megrótt birtoknál a földadó s tehermentesítési járulék (Horvátországban a rendkívüli pótlék) ötszöröse; a földadómentes résznél a kataszteri jövedelem alapján kiszámított adó- s földtehermentesítési járulék ötszöröse. Házaknál az adó alapjául szolgáló jövedelem, az előző évben házosztály alá tartozó házaknál, az azt megillető házosztályadó tízszerese, a volt határörvidéken a házadó, rendkívüli pótlék ötszöröse. Bányaművelésnél az adó ötszöröse, s nyilvános számadásra kötelezett vállalatoknál is az adó ötszöröse. Az ipar- s kereskedelmi üzletnél, a szellemi s más hasznot hajtó foglalkozások után, a keresetadó negyedik osztálya alá tartozó illetményeknél az adó tízszerese, ellenkezőleg

nyolczszorosa s végre a többi esetben jövedelemnek vétetik az azokra, mint mindig, úgy most is a megelőző évben kivetett adó hatszorosa.

Az általános jövedelmi pótagó után törvényhatósági vagy községi pótlék nem vethető ki.

Az adólabat évről-évre meghatározandónak mondja a törvény, s az 1876-ra $3\frac{1}{2}\%$ -ban állapítottatott meg.

Általános jövedelmi pótagó alá nem tartoznak azok, kik a keresetadó első osztálya alá esnek, az ezen osztályban keresetadóval megrovott keresményükre nézve, majd azok, kik a keresetadó negyedik osztálya alá tartoznak, amennyiben az ezen osztályban megrovott állandó illetmények Budapesten 2000 frtnál, másutt 1500 frtnál kisebbek, úgyszintén azok, a kik keresetadóval mint családtagok vannak megróva. Ide tartoznak azok is, kik tőkekamatadó és keresetadó tekintetében adómentesség kedvezményében részesített jövedelmeket húznak, ezen jövedelemre nézve, s végre a földtehermentesítési, szőlődézsma-váltsági, a maradvány és az irtványföldek megváltásáról kiadott jelzálogos kötvények birtokosai az ezen kötvények után járó kamatjövedelem tekintetében.

Az általános jövedelmi pótagó 1875-iki alapja nem volt sem jövedelmi adó, mert hisz az összes tényleges jövedelmet nem terhelte, sem pótagó, mert hisz kiszámítási kulcsa sem volt azonos a pótlékával, de meg azért is, mert fictio alapján képzett jövedelmet sujtott.

Az 1883:46 t. cz. ezzel szemben jelentékeny módosítást eszközölt, amennyiben azt tényleg adópótlékká tette, az egyenes adó bizonyos százalékat vette alapul. Jelentékenyen növelte ez adóreform a jövedelmeket, s emellett a megterhelést méltányosabb alapokra fektette.

E törvény értelmében a földbirtokra, házbéradó alá eső birtokra, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok s egyletekre a folyó évre kivetett állami egyenesadónak és földtehermentesítési járuléknak 30%-a, a házosztályadó alá eső házbirtokra a folyó évre kivetett egyenesadó és földtehermentesítési járuléknak 40%-a; a harmad osztályú kereseti adó alá eső ipar- és kereskedelmi üzletekből és haszonhajtó foglalkozásokból eredő jövedelmek után a folyó évre kirovott állami egyenes adónak és földtehermentesítési járuléknak 10 százaléka akkor, ha a keresetadó kivetésének alapjául szolgáló jövedelem a főváros-

ban 400 frtot, másutt 300 frtot meg nem halad, míg 35 százalékát akkor, ha a keresetadó kivetésének alapjául szolgáló jövedelem Budapesten 400 frtot, másutt 300 frtot meghalad. A negyedik osztályú keresetadó alá eső illetményekből, a bányaművelésből és a hozzá tartozó iparágakból, végre a kamatélvezetből és járadékokból eredő jövedelmek után a folyó évre kivetett állami egyenes adónak és földtehermentesítési járulék-nak 35 %-a.

A volt határőrvidéki részekben általános jövedelmi pótdó fejében, miután ott földtehermentesítési járulék nincs, a százalékok csak az állami egyenes adók után számítandók. Az oly föld és házbirtoktól, mely ideiglenes adómentes, jövedelmi pótdó fejében 20 %-ot kell fizetni az adó oly nagysága után, mely különben állami adó és földtehermentesítési járulék czimen fizetendő volna. A föld- s házbirtok jövedelmi pótdójából levonható az ingatlanokra bekebelezett terhek egyévi kamatának 10 %-a, a mit a hitelező tőkekamatadó czimén már különben is megfizetett. Ezen adónem az adópótléktól csak a kivétési % különböző mérvű megállapításában, valamint az ingatlanokra bekebelezett kamatlevonás engedélyezése által különbözik. A jövedelmi források különbözősége szerint különféle helyeken is kivettetik. A jövedelmi pótdó kiküszöbölése képezi az adó-reform egyik sarkalatos pontját. A multban szükség volt reá, míg pénzügyeink konszolidálva nem voltak, a jelenben azonban már adórendszerünkben helyet nem foglalhatnak. A kényszer hatása alatt létesült; a kényszer megszűnt, s így az általános jövedelmi pótdó létjogosultsága is megszűnt.

Ez adó fennállása óta a következő bevételeket adta:

	<i>ezer frt</i>		<i>ezer frt</i>
1876-ban	5,852	1889-ben	16,370
1877-ben	9,149	1890-ben	16,812
1878-ban	10,263	1891-ben	17,033
1879-ben	9,527	1892-ben	16,459
1880-ban	9,533	1893-ban	16,666
1881-ben	9,582	1894-ben	17,028
1882-ben	9,866	1895-ben	16,614
1883-ban	10,157	1896-ban	17,086
1884-ben	13,332	1897-ben	17,070
1885-ben	17,868	1898-ban	16,890
1886-ban	16,542	1899-ben	17,055
1887-ben	16,683	1900-ban	17,230
1888-ban	17,080		

A jövedelmi adók összessége napjainkban a fenti képet mutatja.

A volt Határőrvidékre nézve megkivánjuk jegyezni, hogy ott bizonyos tekintetben eltérő adórendszer volt. E terület sajátos helyzeténél fogva ott eltérő adórendszer fejlődött ki, s a Magyarország többi részeiben történt adóemelések itt jó ideig nem nyertek érvényesülést. A közvetett adók tekintetében egyéb-iránt eltérés nem volt.

Az eltérő egyenes adók a Határőrvidéken a következők voltak: földadó, jövedelmi adó, kereseti adó, kereskedelmi ipar s védelmi adó, malomadó, tekeasztaladó, és házadó a városokban.

A földadó azonban már 1884-ben az 1883:56 t. cikk értelmében a magyar birodalom egész területére kiterjeszthető, volt, majd az 1886:37 t. cikk a volt Határőrvidék összes eltérő adóit megszüntette, s így 1887-től kezdve az adóztatás teljesen egységessé lett, azzal az eltéréssel azonban, hogy a volt Határőrvidék földtehermentesítési pótlékot nem fizetett. A második osztályú kereseti adónál rámutattunk már a házközösségek adókedvezményére: itt csak azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy a volt Határőrvidék a bor s hús fogyasztási jövedelmek a községi kiadások fedezésére fordíthatja.

A malomadó állandóan 40.000 frt körül jövedelmezett, csak a polgárosítás első évében 1872-ben volt az 4000 frt. A kereskedelmi ipar- és védelmi adó (csak e két adónem szerepelt más néven mint az anyaország adja) jövedelme a következőkép alakult:

	ezer frt		ezer frt
1872-ben	25	1879-ben	271
1873-ban	270	1880-ban	320
1874-ben	333	1881-ben	309
1875-ben	376	1882-ben	321
1876-ban	351	1883-ban	306
1877-ben	337	1884-ben	299
1878-ban	280	1885-ben	294

Ilyenformán alakul hazánkban az egyenesadók rendszere. Az 1868-iki törvényalkotások képezik az alapot, melyen az 1875-iki adóreform lényegben valami sokat nem változtatott. Az adóztatás kiterjedtebb lett, a fiskális szempontok kidomborodtak, miközben az aránytalan tehermegosztás mindjobban éreztette hatását. Ez különben a tárgyi adóztatásnak mindig a főhibája. Az egyénre, az adóalanyra, ennek keretében tekintet-

tel lenni nem lehet, mert hisz a törvény mindig csak az adó objektumát keresi, arra vigyáz, hogy ki ne sikoljék a megadóztatás alól. Az állam mindig számíthat egy bizonyos hozadékra, nagy variációk nem igen lehetnek, s ez ép a hozadékadók főelőnye. Tagadhatatlan még, hogy a gyakorlatban megvan az az előnye is, hogy a termelő folyton fix tételekkel számíthat, s így ismeretlen tényező nem hathat zavarólag kalkulusaiban. Az alanyi adók a teherviselési képességet jobban szem előtt tarthatják, s így azok az adókötelesek magánviszonyaihoz simulhatnak. Egyenes adórendszerünkben a tárgyi megadóztatás mellől hiányzik az alanyi teher, s így amannak egyoldalúságát, terheit ez nem pótolhatja ki, nem könnyítheti. Egyébiránt az alanyi adó fejlődő képessége fiskális szempontból is előnyösnek mondható. Jelenlegi adórendszerünk mellett az alsóbb néposztály terhe sokkal nagyobb mint a vagyonosaké. Az ingó vagyon az adó alól könnyen menekedhetik, míg a ház, vagy föld annak terhét a maga egészében érzi. Földművelő államban ez utóbbi nagyon súlyosan nehezedik a mérlegbe. A multban az állami pénzügyek zavarossága nem engedett meg oly reformot, mely a jövedelmek csökkenését eredményezhetné — ha csak átmenetileg is; napjainkban azonban már az adóreformnak mondhatnánk kényszeréhez értünk. Egyébiránt az adócsökkenéstől az alanyi adózásnál tartani épen nem kell, mert hisz az jobban a személyhez alkalmazkodván, a felsőbb osztály nagyobb megterheltetésével járhat, míg a gyengébb teherviselési képesség mellett enyhíthet a terheken.

Mindezt régóta belátta mindenki, de nyílt megvitatásra csak akkor került, midőn 1892 tavaszán Wekerle a reformot bejelentette a képviselőháznak: az 1891-iki felesleg után már látni lehetett, hogy pénzügyeink konszolidálódnak, s így minden nagyobb nehézség nélkül lehetett a reform fonalát felvenni. 1893-ban tett Wekerle egy emlékiratot közzé e tárgyban, majd 1896-ban gyűlt össze az első szaktanácskozmány. Általában azt a megoldást vélik a leghelyesebbnek, mely a tárgyi adózás mellett az alanyit is felkarolja, tehát vegyesrendszert létesít. A meglevő adók egy részét át kellene alakítani, új adókat behozni s az általános jövedelmi pótdadót megszüntetni, melyet az általános személyes jövedelmi adó váltana fel.

A kereseti adóknál a 16-ik évet betöltött családtagok adója egyike a legterhesebbnek. Az a szegény ember, kinek sok a

gyermeke, aránytalanul meg van adóztatva a többivel szemben. Ezt a terhet az egész vonalon törölni kellene. A mi már most az elsőosztályú kereseti adót illeti, ott a házalók adója volna felemelendő, miután a jelenlegi adótétel nagyon mérsékeltnek tekinthető, a mi különben sem hajtható be a maga egészében. Foglalkozásuk magával hozza hogy könnyen menekedhetnek az adófizetés alól, s így ez alacsony tételeket sem fizetik meg mindnyájan.

Egyébiránt az elsőosztályú kereseti adónál még a kézműiparosok megterheltetéséhez is sok szó fér, s ép ezért kívánja az adóreformtervezet azokat a kézműiparosokat, kik legalább két segéddel dolgoznak, a harmadosztályú kereseti adó alá vonni. A tervezet szerint ez az adó azokra, kik 300 K. létminimum alatti jövedelemmel bírnak, egészen megszűnik. A második osztályú kereseti adó egészen olyan, mely rendezett viszonyú államban meg nem állhat. — Az adóreform- emlékirat ezt át is akarná alakítani, mivel teljes törlése a 8 millió forintnyi bevétel elmaradása folytán nem volna keresztülvihető. — Ez adó aránytalanul terheli a szegényebb s gazdagabb néposztályt, s különben is alapjában véve helytelen. Alapos átalakításra volna szükség e tekintetben, hogy méltányossági tekintetekből az intézkedések, az általuk teremtetett állapot kifogásolható ne legyen. Azoknak ez adót fizetni nem kellene, kik más adó czímén 5 frtnál kevesebbet fizetnek.

A harmadik osztályú kereseti adó kulcsának magassága ellen lehet főképp kifogás. A 10%-os adóalapnak óriási mérvű eltitkolás a következménye. A pénzügyminister emlékirata szerint a megadóztatott s tényleges üzleti nyereség között 100% a különbség. A pénzügyminister itt is progressiv megadóztatást kontemplál, mint a negyedik osztályú kereseti adónál látható. 5% adószolgáltatás volna a minimum, de e mellett a teherviselési képességre fokozott figyelemmel volnának. Kétségtelen, hogy hasonló irányú adómérséklés mellett a tényleges állapot kipuhatólására fokozott figyelemmel kellene lenni, mert hisz ha az eltitkolások a mostani arányban haladnak, úgy az adóreform káros visszahatása óriási mérvű volna. Vigyázni kell a hasonló adótervezeteknél, hogy azok a gyakorlati életbe átplántálva az állam szempontjából is megállják a sarat, mert esetleg olyan komplikációkkal járhatnak, melyek az államháztartás veszedelmes sérüléseivel járhatnak.

A magas adóalap tekintetében ugyancsak ez áll a tőkekamat s járadékadóra is.

A negyedik osztályú kereseti adónál változtatások olyformán volnának eszközölhetők, hogy az állandó illetmények a lakdíj beszámításával a jövedelmi adó keretébe volnának vonhatók, de a kevesebb adóbevétel kiegyenlítésére egy új illetményadót kellene behozni.

Általában jobban megfelelne a viszonyoknak, ha a kereseti adó évenként volna kivette az előző év eredményei alapján: így a fenálló állapotok jobban tekintetbe volnának vehetők.

A földadó alapja helyes, annak megváltoztatására semmi szükség. Tagadhatatlan azonban, hogy a becslési munkák sok tekintetben kifogásolhatók, de meg a viszonyok is változtak, kivált az utóbbi években úgy annyira hogy a tiszta hozadék s az adókulcs megváltoztatásának kérdése nagyon megfontolandó volna.

A tervezet meg akarja tartani a jelenlegi $25\frac{1}{2}\%$ -os alapot de reambulációk által akar segíteni a jelenlegi vizás helyzeten; mely abból eredt, hogy a kivetéseknél nem mindig egyforma mértékkel mértek. Ez egyébiránt nemcsak nálunk volt így, mert hisz például Menger az osztrák viszonyokról azt írja, hogy Ausztriában egyes koronatartományok 2·2-szer nagyobb földadót fizetnek, mint más hasonló helyzetben s viszonyok között levő koronatartományok. Hock szerint a kataszteri taxatióknál egyes departementokban oly eltérés mutatkozik, mint $1:2\frac{1}{2}$ -hez, sőt egyes községekben mint $1:10$ -hez. Ily számadataink nekünk nincsenek, de azt a gyakorlati élet lépten nyomon mutatja, hogy a kivetés alapja nagyon is egyenlőtlen. Igazságosabb osztályozásra volna szükség, melynél a működési ágakat az egész vonalon a kellő figyelembe kellene venni, mert bizon a kataszteri nyilvántartás jelenleg a tényleges állapotot nem tünteti föl. A bejelentés esetről esetre a tulajdonos kötelessége volna: az ellenőrzés nehéz, mondhatnánk lehetetlen, s ha a tulajdonos a magasabb adóalapot elkerülendő pl. legelőtörést nem jelent be, úgy alacsonyabban marad megadóztatva, s van is megadóztatva évtizedek során keresztül. Nem szabad elfelednünk, hogy Magyarország agrár állam, s így legfőbb adói a hozadékiak. — A föld- és házadó alapját tehát megváltoztatni nem szabad, mert az káros kihatásu lehetne az államháztartás egyensúlyára. A porosz, szász és osztrák adóreform a hozadéki

adókat csökkenteni akarja, s a kereseti és jövedelmi adókat megfelelően emelni: ezt mi nem tehetjük meg. Ennek daczára azonban az adóreform a gazdára előnyöket is rejt magában, mert hisz a jövedelmi pótdadó helyett az enyhébb kulcsu jövedelmi adót kívánja behozni.

A házadót tetemesen változtatásnak kellene alávetni. Ugyanis a házbéradó sokkal súlyosabb mint a házosztályadó; a kettő alkalmazása pedig nagyon is a véletlennek van kiszolgáltatva. Ha egy bizonyos ponton felül emelkedik a kibérlett lakások száma, úgy már a terhes házbéradó rovatik ki. Mindenesetre meg kellene változtatni a kettő közötti arányt. Egyébiránt az is helytelen, hogy három évenként lesz az adó megállapítva: ezt is évenként kellene megtenni, mert hisz ily hosszabb időközben a viszonyok előnyösebben is alakulhatnak, de meg az adózó fél e tekintetben hátrányos helyzetbe is juthat. A teherviselési képesség semmi esetre sem vétetik a jelenben egyformán — a fentiek mellett — tekintetbe.

Ezen átalakítások mellett hozadéki adóink a gyakorlati élet követelményeihez nagyon jól simulhatnának. Ezt harmonikusan egészítené ki az általános személyes jövedelmi adó, mely az egyesek személyes viszonyaihoz alkalmazkodva az adózóképességet a maga egészében kihasználhatná anélkül, hogy méltánytalan helyzetet teremtené. A jelenlegi általános jövedelmi pótdadó nem más, mint a hozadéki adókat felemelő egyszerű pótlék: tulajdonképeni jövedelmi adónk nincs. Ennek az egyesek valóságos tiszta jövedelmét a maga egészében kellene megadóztatni. A Wekerle-féle tervezet szerint a külföldről élvezett jövedelem is adóköteles volna, úgyszintén adó alá tartoznék az a külföldi is, a ki ingatlannal, ipar vagy kereskedelemmel foglalkozik. Tekintettel arra, hogy ezek jövedelmét kipuhatolni nehéz, kívánandó volna, hogy az idegenek jövedelmi adója nem lehet kevesebb, mint a föld-, ház-, bánya- és kereseti adó 35 %-a.

Az állam, törvényhatóságok s községeken kívül mindeki adóköteles volna e tervezet szerint, a kinek csak jövedelme van: a családtagok jövedelmei együtt vétetnének tekintetbe. A létminimum 300 frt volna, s az adókulcs 100.000 frtig 1—5 % között variálna. A maximalis százalék tehát 5, de e mellett megállapítanák, hogy a jövedelmi adónak legalább 30 %-át kellene kitenni a föld és házadónak, hogy így egy bizonyos alap

biztosíttatnék. Mindazok az állami, törvényhatósági s községi alkalmazottaknak, kik a negyedik osztályú kereseti adót fizetik, a vidéken adó alá eső illetményei 1500, Budapesten 2000 frtig adómentesek volnának. 5000 frtig a harmadát fizetnék ez adónak, azon felül viszont annyit, hogy a jelenlegi általános jövedelmi pótdó kijöjjön. A tisztek kincstári illetményei adómentesek volnának.

Mindenesetre tekintetbe volna veendő az összes jövedelem; de a kereseti adó a jövedelmi adóba be volna számítandó, az anyagi kettős adózás kikerülése végett. A mint már említettük, a létminimum 300 frtban terveztetik: ezen alól jövedelmi adó nem fizetődne, a mi viszonyaink között megfelelőnek is mondható. Figyelembe volna azonban veendő a közép-sorsuaknál minden oly körülmény, mely a megélhetést nehezíti (betegség, sok gyermek), s így az adó megszabásánál ezt szem előtt kellene tartani. A jövedelmi adó helyes megszabása, a mi a tiszta jövedelem megfelelő kipuhatolását feltételezi, az adóztatást a leghelyesebb alapokra fektethetné. A hozadéki adóhoz azonban a kiegészítő vagyonadónak is kellene járulni, hogy egyenesadó-rendszerünk gyökeresen reformálódhassék.

A tiszta vagyon után volna egy alacsony adótétel kiszabandó: így meg volna adóztatva az a vagyon is, melynek tulajdonkép hozadéka nincs is, s a mely rendszerint nagy értékkel bír (parkok, gyűjtemények stb.) Így ezen adótárgyak szintén megvolnának ragadva, s nem élveznének kiváltságos helyzetet, mint az most tapasztalható. A fundált jövedelemben rejlő nagy mérvű adózási képességet ragadná meg a kiegészítő vagyonadó, s főkép a vagyonos, illetve birtokos osztályt terhelné, mely a szegényebb néposztállyal szemben így e tekintetben is nagyobb terheket viselne, de a minek jogos s méltányos alapja volna.

Az adóreform általában az igazságos megadóztatás elveit tartaná szem előtt. A progressivitás abban, a mint láttuk fokozódva nyilvánul meg. A szegényebbet könnyítésekben részesíti, a vagyonosat jobban megterheli. Az adóerős osztály terhei gyarapodnak, míg a gazdaságilag gyengébbek védelemben részesülnek. Daczára annak, hogy nagyarányú könnyítések kontemp-altatnak, az adójövedelem fokozódva jelentkezne. A többletet fizetné az a vagyon illetve jövedelem, mely most vagy teljesen mentesen siklik át adórendszerünk hézagain, vagy aránylag csak kisebb mértékben lesz sok tekintetben tökéletlen adótételeinkkel sujtva.

2. Fogyasztási adó.

Az állam az elfogyasztott vagy használt cikkek egynemelyike után fogyasztási adót szed, vagyis a kérdéses cikkeket közvetve megadóztatja. Ilyen módon egy nagyon jelentékeny jövedelmi forráshoz jut, melynek tekintetében egy bizonyos összegre mindig számíthat, mert egy-egy év fogyasztási adója egymástól nem igen különbözik, ha csak valami törvényes intézkedés e tekintetben nem hat változtatólag. A külföldről jövő cikkeket határvám alakjában adóztatja meg, míg a belföldi használati cikkek egy némelyikét fogyasztási adóval sujtja.

A fogyasztási adók a régi, a királyi haszonvételek egyik-másikának maradványa. A királyi haszonvételek eredete Szent Istvánig vezethető vissza. Már Szent István fentartotta ugyanis magának a só és érczbányászatot, a pénzverést, a határ és belföldi vámokat, az uratlan és elkobozott vagyont. Ezeket tekintették ez időben királyi haszonvételeknek, melyekhez az árpád-házbeli királyok alatt az útvám s a vásárjog bevételei jöttek. A pénzverés s pénzbeváltás adta a legnagyobb bevételt, mely utóbbi, mint tudjuk, a «kamara haszna» név alatt egy adónemet eredményezett. Ilyen volt a posta s lotto regale is. Ezeket a kormány a kincstári javakkal, egyedáruságokkal, a harminczadokkal, a szabad kir. városok adójával, s más adókkal egyetemben 1848-ig kezelte. Ekkor került mindez pénzügyminiszteri kezelés alá. Ezek voltak tulajdonkép a királyi nagyobb haszonvételek, míg a kisebb királyi haszonvételek, a földesúri jogokkal kapcsolatban levő bizonyos jogok voltak. Eredetileg ez utóbbiak is a királyt illették meg, de idővel törvény, kiváltságlevél, vagy birtoklás útján másokra származtatták át. A kisebb haszonvételek voltak 1. az italmérési vagy korcsmáltatási jog, mely a bor sör pálinka, s általában a szeszes italoknak kimérésére, s e czélból korcsmák nyitására terjedt; 2. házatlan úrbéri zsellérek tartozásai; 3. a kizáró mészárszéki vagy húsvágatási és méretési jog; 4. malomjog; 5. halászati jog; 6. boltbérstedési jog; 7. pálinkafőző kazánoktól szedett díjak; 8. téglá és mészégetés, kővágás, agyag és fővenyásás, illetőleg az ezek után járó szolgáltatások; 9. rév és vámjog; 10. vásártatási (piacz) jog. Ilyeneknek mondható még a megszűnt egyházi tized, a dézsma és hegyvám, valamint a kegyurasági jog is, míg a harminczad már Jura Coronalianak mondható.

A fentebb elősorolt 10 jog közül a malom és vásártartási jog ma is fennáll bizonyos korlátozásokkal. A vásárjog tekintetében ma is érvényesek a földesurak vagy szabad királyi városok külön kiváltságlevelői alapján engedélyezett vásárjogok, de újabbakat csak a miniszterium engedélyezhet, s azt is csak községeknek. A malomjog megszüntetésére (melynél fogva a malomjog tulajdonosa engedélyezhet csak malomtartást) 1870-ben készítettet el egy törvényjavaslat, a mely azonban tárgyalás alá nem került. Miután azonban a gőzmalom felállítási jog szabaddá tétetett, a szél-, száraz-, vízi-, vagy hajómalmok joga nagyon illusoriussá vált. Ezek különben mindjobban fogynak.

Hajómalmok a régebbi időben nagy számmal voltak; a hajómalmok joga különben újabban is szabályozva lett. 1888-ban bocsáttatott ki egy hajómalmi rendszabály, mely háromféle malmot különböztet meg: 1. olyanokat, melyek 1851 február 15-ike előtt engedélyeztettek, s az akkori gyakorlat szerint szabad forgalom tárgyát képezték; 2. olyanokat, melyek ez időpont után, de 1888 november 1 előtt engedélyeztettek, s 3. melyek ezután lettek engedélyezve. Az első kategóriába tartozó malmok vagy az arra vonatkozó jog, most is szabad forgalom tárgyát képezheti; másodsorban említett csak az engedélyes vagy özvegye életére szóló jogosítványt képez, s így másra át nem ruházható; 1888 november után már csak kivételesen engedélyeztetett hajómalmi jog, s az is az engedélyes személyéhez van kötve, s bármikor visszavonható. A halászat s vámszedési jog is módosított; az italmérési jog új formát kapott, míg a 2., 3., 6., 7. és 8. pont alattiak véglegesen megszüntettek. A kárpótlás az úrbéri kárpótlásban befoglaltatott. A többi regale ekkor érintetlenül hagyatott. A malomjogra 1880-ban kimondatott, hogy ez a gőzmalmokat nem érinti. A rév és vámjogra azt mondja az 1885-iki törvény, hogy «kompot vagy révet saját területén és saját kizárólagos céljaira mindenki hatósági engedély nélkül állíthat fel, feltéve hogy ez által a hajózás, faúsztatás, tutajozás nem gátoltatik. A halászatot az 1888-iki, a közutakat és vámokat az 1890-iki törvény szabályozta, melyekről még megemlékezünk körülményesebben. Ugyan ezt mondhatjuk az italmérésről is, melyről már az alábbiakban emlékezünk meg kimerítően.

A szeszadót Ausztriában 1829-ben hozták be, Magyarországon 1850-ben, még pedig a használt erjesztő edények ürtartalma alapján. Lassankint az adótételek feljebb emelkedtek: így már

1856-ban tetemes adóemeléssel találkozunk. A panaszok azonban folytonosak voltak a szeszadóalap igazságtalanságára, s ennek következménye volt az 1858-iki szaktanácskozmány, majd az 1862-iki törvény, melynek értelmében a szeszgyártmány mennyisége és foktartalma adóztatott meg. Hamarosan belátták azonban, hogy a gyakorlati élet igényeinek ez sem felel meg, mert a szeszmérőgéppel rendkívül sok visszaélés történt, a mi az állam jövedelmeit csökkentette. Az 1865 október 18-ki törvény ezért is a kényszerített átalányozási rendszert hozta be, a mely szerint a használt edények az erjedési tartam, s az utóbbi évek adózása alapján lőn az átalány kivette, a mi mellett — az átalány alapjául szolgáló feltételek tekintetbe vétele mellett — a termelőtől függött a szeszgyártás nagysága.

Az 1867 szeptember 30-án a két pénzügyminiszter által kötött egyezmény azonban konstataulta, hogy a jelenlegi rendszer «az államkincstárra nézve igen hátrányos, miután a nagyobb szeszfőzdek üzletüknél oda törekednek, hogy tartalomdús anyagok választása, s a czefrék erjedésének rendkívüli gyorsítása által az adóátalányban foglalt ürméretből, melyet az átalányítás egyik időszakából a másikig kisebbitettek, a lehető legnagyobb szeszmennyiséget állítsák elő, sőt a dolog már odáig jutott, hogy egyes nagyobb szeszfőzdek, főleg a czukorüledékből, hárommnyi szeszt is termeltek, mint a mennyi után az átalány szerint adót fizettek». A szeszadó mennyiség csökkenését fokozta még, hogy az égetett szesz folyadék kivitelénél a teljes szeszadó tételt kellett fizetni, vagyis az állampénztárba folyt adón kívül, még 200 százaléknyi díj fizettetett vissza. Mindez a reformot sürgős szükséggé tette. Megis hozta ezt az 1868: XVI. törvényczikk,

E törvény alapján az átalányozás megszűnt: a szesztermelés részint megváltás, részint szabad egyezkedés, illetve árszabás alapján történt. Ha az edények összes ürtartalma legalább is 80 alsóausztiai akó, ha a szesz italok liszttartalmú terményekből, répából vagy mellasseből állítják elő, úgy a fogyasztási adót megváltás útján fizetik. Ha a szeszfőzésre kizárólag, vagy részben czukorüledék — mellasse — használtatik, az erjesztő edények ürtartalmának $\frac{2}{3}$ -a, ha más anyagok használtatnak, úgy ez edények ürtartalmának fele vétetik irányadónak.

A naponkinti termelési képesség az egész szeszfőzési időny alatt, az így kiszámított ürméret osztrák akója után 7—7, a ki-

zárolag nyers répát feldolgozó gyárakban 6 fok szesznyereményben határozott meg; az adótétel szeszfokonként 6 kr.

A kisebb szeszgyárak, ha erjesztő edényeik ürmérete 17 hektoliternél kisebb, szabad egyezkedés útján adóznak; liszt-tartalmú anyagoknál, akónként 38 kr. az adó, som, alma, körte s bogyóknál, úgyszintén gyöknövényeknél, sörházi hulladék főzésénél 25 kr.; szőlőtörkölynél 19 kr.; csontáros gyümölcsnél, bor, borseprő, szőlő és gyümölcsmustnál 38 kr.; s ha a főzés magas cukortartalmú folyadékokból történik, úgy maga a szesz rovatik meg, akónként és fokonként, még pedig szeszfokonként 6 krral. A székelyföld azon részein, hol a marhatartáshoz szükséges a pálinkafőzés, ott a liszt-tartalmú anyagokból, ha az üstök egy ausztriai akónál nem nagyobbak, 2 frt fogyasztási évi átalány mellett szabad a főzést folytatni.

A képviselőház e törvény tárgyalásakor a következő érdekes határozatot hozta: «A szesz és cukoripar képezvén a földmívelési ipar két legfontosabb ágát, s az ország anyagi jóléte egyik legfőbb tényezőjét, elhatározatik, hogy a szesz és cukor adóztatása tárgyában már a közelebbi költségvetés bemutatásának idejéig enquete tartassék, s ennek eredménye azon időben a törvényhozás elé terjesztessék, és hogy azután is időről-időre enquete tartassanak, oly célból, hogy ez iparágaknak minden lehető könnyebbítések folyton megadathassanak. S addig is utasíttatik a kormány, hogy különös tekintettel legyen azon kisebb városi vagy falusi gazdákra, kik gazdaságaik érdekében kívánnak saját termékeikből kisebb kazánokban szeszt égetni, lehetően kiméletes bánásmódban részesítvén őket».

Ausztria a szeszadót folyton feljebb akarta emelni: ez Ausztriában nem is ütközött volna nagy nehézségbe, mert ott a termelés kedvező helyzetben volt, de Ausztria szesztermelését ez tönkretette volna. Így a közvélemény és az adóenquete a leghatározottabban ellene nyilatkozott nálunk az adóemelésnek. Ausztriában a nyersanyag nagyobb keményítő és cukortartalommal bírt, a mi mellett az ár egyenlő marad; de meg az osztrák vasút az ausztriai szesznek a kivitelnél nagy előnyöket biztosított s így hasonlíthatatlanul előnyösebb helyzetben volt a szesztermelés Ausztriában. Szesze jobb, tökéje olcsóbb, az adói alacsonyabbak voltak. Ausztriában a szeszgyáros váltóval is fedezhette a hitelezett adót, a mi mind azt mutatja, hogy helyzete előnyösebb volt. Így tehát hasonlíthatatlanul előnyösebb volt

az osztrák szesztermelő helyzete a magyarénál. Magyar részről az átalányozási rendszert követelték, s a kisebb szeszfőzdéknél az adó leszállítását.

Ausztria s Magyarország érdeke ilyformán meglehetősen ellentétes volt, s így a megegyezés nehezen ment. Sok huza-vona után megalkottatott azután az 1878:XXIV. t.-cz., mely főkép a mezőgazdasági s ipari érdekeket akarta összeegyeztetni, a szeszipart gátló rendszabályokat mellőzni kívánta, de e mellett a kincstár nagyobb bevételeire is tekintettel kívánt lenni. «Az eddigi tapasztalás ugyanis kétségtelenül megmutatta, hogy az átalányozás alá eső szeszfőzdékben az erjedésre szükségesnek vélt 48 illetőleg 36 órai időtartam, a szeszfőzési technika jelenlegi kifejlődött állapotának többé meg nem felel, mivel a nyers anyagok erjedése sokkal rövidebb idő alatt történik, úgy, hogy a beczefrészésére bejelentett ürméret az átalányozás alapjául vett időtartam alatt, legalább a gyárilag berendezett szeszfőzdében kétszer, sőt többször is kihasználtatik; a tényleges termelés tehát a bejelentett és adó alá eső termelést legalább 100 %-kal meghaladja».

Ezen akart a törvény változtatni, nemkülönben a szabad egyezkedés rendszerén is, mely meglehetősen nehézkesnek bizonyult.

A szeszadó meg lett honosítva az anyaeczet és eczetgyártás után is, hogy így az egymáshoz hasonló anyagok hátrányos helyzetbe ne jussanak. A saját termesztményü anyagokból az adómentes főzés, úgy most, mint a múltban is megengedett, de az évi 1 hektoliter legfőlebb 50 fokos szeszre korlátoztatott. Ha lisztes anyagokból főzik a pálinkát, úgy arra 2 hektoliter ürtartalomnál nagyobb üstöt használni nem szabad.

Úgy a szesz, mint a likőrök adóvisszatérítésben részesültek: még pedig e törvény értelmében 100 negyedliteres palaczk után 93 kr., féliteresnél 1 frt 86 kr., literesnél 3 frt 72 kr. volt a visszatérítés, míg a hordóban levő likőrnél literenkint 3.4 kr. térített meg. A szeszre nézve a visszatérítés minden hektoliter szeszfok után 11 kr.

A megadóztatás történt átalányozás utján a beczefrészésre szánt ürtartalom, és a főzőkészülék termetőkéessége arányában, vagy szabad egyezkedés utján a szeszmenyisége és foka szerint, esetleg a szeszmérőgép jelzései alapján a quantum s a minőség után. Így tehát az átalányozással szemben a szeszmérő-

gép alapján történő adózás nyert tért, mert a kormány szerint előnyösnek látszott a különböző anyagokból történő gyártásra való tekintetből a gyárosoknak alkalmat nyújtani, azon adórendszert választani, mely reájuk nézve előnyösnek látszott.

Az adóztatás céljából való osztályozása a gyáraknak a következő volt: I. Az oly szeszfőzdék, melyek lisztes anyagokat, répát vagy mellassét dolgoztak fel, a) czeftredényeik összesen 17 hektolitert meghaladó adó alá eső ürtartalommal birnak vagy b) ha ezen ürtartalom 17 hektolitert meg nem halad, de gőzkészüléket, vagy több főzőkészüléket közvetlen tüzeléssel használnak, vagy csak egy olyan főzőkészüléket, mely alkatrészei tekintetében különbözik az alább II. alatt felsoroltaktól, vagy ha üstjük 2 hektoliternél nagyobb ürtartalmu, úgy az első osztályba tartoztak. II. A második osztályba oly szeszfőzdék tartoztak, melyek lisztes anyagokat, répát vagy mellassét dolgoznak fel, s összes czeftredényeik 17 hektoliter megadóztatandó ürtartalmat nem haladnak meg, csak egy főzőkészüléket alkalmaznak direkt tüzeléssel, s csak egy kazánnal, keverőkészülékkel, kazánsisakkal, hűtő-palaczkkal, hűtő-kigyócsővel birnak, vagy egyes hűtő-csőveket tartalmaznak, illetve üstsisakot, s hűtőkészüléket egybekötő egy csövet, melynek üstje nem nagyobb két hektoliternél. III. S végre a harmadik osztályba oly szeszfőzdék tartoznak, melyek gyümölcsöt, gyökérnövényt, seprőt, mézes vizet stb. dolgoznak fel.

Ezen osztályozás által a különféle gyárakra tekintettel lehetett lenni, de meg a kincstár érdekeit is védeni lehetett a kisebb gyárakkal szemben.

Az első osztály gyárai az adót átalányozzák, s erre a célra a törvény világosan rámutat azokra az edényekre, melyek ürtartalma alapján az adózás történik, úgyszintén azok is, melyek föltételesen vétetnek tekintetbe. Ennek tekintetbe vétele mellett állapították meg a napi termelést, mely az adóköteles ürméret után hektoliterenkint 24 óra alatt répánál 4, lisztes anyagnál 5, czukorüledéknél s más hasonló anyagnál 6 fokot eredményez. Az adóemelés ezen módosítás szerint az utóbbi sorrendben 37, 47, illetve 34 %-ot tett ki.

A mezőgazdasági szeszgyárak külön engedményeket kaptak. Megjegyzi azonban a törvény, hogy csak az a mezőgazdasági szeszgyár, mely a gazdaság kiegészítő részét képezi, s ha az edény adóztatásra kerülő ürtartalma s a birtok területe kö-

zött az arány olyan, hogy egy-egy hektoliterre 5 hektár esik. Ha a naponként megadóztatandó ürméret 35 hektolitert meg nem halad, úgy a leengedés 20 %, ha az 45 hektoliterig terjed úgy az engedmény 10 %. Az oly mezőgazdasági szeszgyáraknál, melyek a fentemlített II. és III. osztályba tartoznak, az átalányozás azon czefremennyiség alapján történt, mely a gyár napi termelőképességének megfelelő, s minden hektoliternél, a gyártásra kerülő anyaghoz képest, a hektoliter fokban megállapított szesznyeredék is tekintetbe vétetik. A szesznyeredék lisztes anyagok, répa s czukorüledék, vagy a velők egy osztályba tartozó anyagoknál 4 fok, szilvánál, cseresznye, meggy, barack s csontároknaál — a kökény kivételével, — valamint szőlő anyagoknál — törköly kivételével — s mézes víznél 3 fok, som, kökény, csipkebogyó, alma, körte, bogyók s gyök növényeknél 2 fok. A 11 kros adótétel mellett az új szesznyeredék a régi adóval szemben a következő arányt mutatja:

	Azelőtt	Új adótétel
Lisztes anyagnál	66	44
Szilva, cseresznye, meggy stb.-nél	66	33
Som, kökény, csipkebogyó stb.-nél	44	22
Törköly feldolgozásánál	33	22

A leszállítás tehát jelentékeny, a mi megkönnyítette a kisebb főzőknek az említett anyagok felhasználását, a mit eddig nem igen lehetett megtenni, s a mit pedig gazdasági szempontból, ily módon értékesebbé tenni nagyon is indokolt.

Az 1878-ki újítások azonban nem bizonyultak jónak sem a gyártás, sem a kincstár szempontjából. A becze frézésre szánt ürméret szerinti átalányozás volt a legjobban elterjedve, mert a a répa, lisztes anyagok s czukorüledék feldolgozására szánt s 17 hektolitert meghaladó erjesztő ürtérrel bíró gyárak az összes 98 $\frac{1}{4}$ %-át képezte, s az összes jövedelem 80 %-a ennek az alapján folyt be. Az adórendszer azon alapult, hogy 4, 5, illetve 6 hektoliter fokszesz állítható elő 24 óra alatt: ha a gyárak többet is állítottak elő, azért a 11 krnyi adó mégis ez alapon alkalmaztatott. Így a gyárosok igyekeztek az erjedési időt meg rövidíteni, mennél több szeszt naponta előállítani, mert így kevesebb adót fizettek. Ennek azután az a hátránya volt, hogy a gyártás megdrágult, a nyers anyagok nem lettek teljesen kihasználva, s élesztőt fokozottan kellett igénybe venni. Ennek követ-

kezménye volt a mezőgazdasági szeszgyárak számának csökkenése, mint a melyek új berendezéseket oly könnyen nem tehetek, inkább felhagytak az üzemmel, viszont a répát, lisztes anyagokat s czukorüledéket feldolgozó 17 hektoliteres gyárak, továbbá a 2 hektoliternél nem nagyobb üstök, melyek szintén átalányozás alapján fizettek s az összes jövedelemnek mintegy 10 % -át adták az államnak, azért voltak hátrányos helyzetben, mert az adóztatás mérve nálunk igen magas volt, s így a pálinkafőzés haszonnal alig volt üzhető. De meg a gazdasági pálinkafőzők télen marháik számára nem nyerhettek moslékot, mert a pálinkafőzést lisztes anyagokból nem űzhették; de meg mivel három nap volt a legrövidebb idő a főzésre, czukorüledék répa s lisztesanyagokból való főzésre, ez nagyon hátrányos volt a szegényebbekre. Egyezkedés útján csak gyümölcs és törkölyseprőből lehetett szeszt főzni s ki voltak belőle zárva azok, kik marhájokra való tekintetből lisztes anyagokat használtak a főzésre. Egyébiránt ez egyezkedés útján történő főzés alig 1 % -át adta az összjövedelemnek. Mindezeket orvoslandó, jött létre az 1884:XXI. törvényczikk.

Az 1884-ki szeszdó törvény elrendeli kötelezőleg a terményadót: ha mezőgazdasági a szeszgyár, úgy az összes edény ürtartalom, melynél az adófizetés kezdődik 35 hektoliter, más szeszgyárnál 50. A terményadó a 100 foku szeszmérő szerint 75 fokban állapíttatik meg; tehát nem a tényleg kimutatott szesz jött adó alá. Ez az intézkedés különösen a nagy gyárakat sújtotta az eddigi átalányozási rendszerrel szemben, s azért a kivitelnél a szeszmérővel megállapított hektoliterszeszfok után fogyasztási adó fejében 11 kr. lön visszatérítve, s apadás, költség stb. címén külön 10 % pótlék. Tehát 100 fok 75 foka után fizeték az adót, míg a kivitelnél 110 fok után kapták a visszatérítést.

De emeltetett azon átalányozást igénybe vevő szeszgyárak adója is, melyek a beczefrészésre szánt ürméret termelőképessége szerint adóztak; ezen szeszfőzők adója répánál 4 helyett 5 $\frac{1}{2}$, lisztes anyagok és csicsókánál 5 helyett 6 $\frac{1}{2}$, czukorüledéknél s más hasonlóknál 6 helyett 7 fokkal állapíttatott meg, de ha a szeszfőzők akarták, úgy szeszmérőgép alapján adóztak.

A két hektoliteres főzők adója megmaradt, de helyzetük annyiban javult, hogy a megváltás a lisztes anyagoknál is megengedtetett, a czeferőző edényeknek csak $\frac{4}{5}$ -e vétetett az adózás alapjául s két üstöt is használhattak.

A mezőgazdasági szeszfőzdék nagyobb leengedést kaptak: még pedig a naponként megadóztatásra kerülő erjüremérezhez képest 20 hektoliterig bezárólag 25 %-ot, 20—35 hektoliterig 20 %-ot, 35—50 hektoliterig 10 %-ot.

E törvény értelmében a sajtolt élesztőgyárak olyformán adóztatnak meg, hogy a 75 fokkal átalányozott eredmény 30 %-kal nagyobbítva képezi az adó alapját. Eddig e gyárak terményadót fizettek, még pedig a szeszmérőgép által mutatott szeszeredmény alapján. Az élesztő vámja 10 forintról 20 forintra emeltetett.

A szeszádó mint fogyasztási adó azonban tulajdonkép csak 1888: XXIV. t.-cz.-ben domborodik ki. Ennek értelmében ugyanis a szesz csak akkor adóztatik meg, ha gyárból fogyasztás céljaira kivitetik, míg ha külföldre vagy szabadraktárba megy, úgy utána adót nem fizetnek; ekkor azonban fogyasztási adó helyett továbbra is termelési adó jár.

Az 1888-iki szeszádótörvény értelmében minden édesített égetett szeszes folyadék után, vagy rum, arrak, francia pálinka, cognac után, ha ezek külföldön termeltettek, 100 kilogrammonként 76 forint, más égetett szeszes folyadék után 100 kilogrammonként 70 forint vámtétel fizetendő. A vámvonalon belül termelt szesz megadóztatik a szeszfőző vállalat minősége szerint termelési vagy fogyasztási adóval. A szeszádótörvény a gyárosokat öt osztályba csoportosítja. Az első osztályba tartoznak az oly vállalatok, melyek lisztes anyagokat dolgoznak fel — rizs kivételével — s a gyáros maga mezőgazda, ki saját terméséből szeptember—novembertől kezdődőleg legfőljebb hat hónapig gyakorolja a szeszfőzést, hogy így marhaállománya takarmányhoz jusson. Ily gazdák egy községben csak egy szeszfőzdét tarthatnak üzemben s czefreedényeik összes ürtartalma a 13 hektolitert meg nem haladja; ezek legfőljebb két hektoliteres üstben, egy kazánon s egy hűtőkészülékben párolhatják el a szeszt. A második osztályba az oly vállalatok tartoznak, melyek a most felsoroltaknak csak annyiban felelnek meg, hogy lisztes anyagokat dolgoznak fel. Egy másik csoportot alkotnak az oly gyárak, melyek növényi rostokat, csicsókát, keményítőt, répát vagy czukorüledéket dolgoznak fel. Külön csoportosítatnak azok, melyek borhulladékot dolgoznak fel s végre azok, melyek a fentiek egyikébe sem illeszthetők. A második és harmadik csoportba tartozók fizetik a fogyasztási adót, a többiek a termelési adót, melynek alapja mindenkor az előállított szeszmennyiség. Ennek meghatározása

vagy átalányozás, vagy szabad egyezkedés, vagy szesz mérőgéppel való tényleges mérés alapján történik. Az első és utolsó osztályba tartozó vállalatok átalányozás alá esnek, míg a többieknél a szesz mérőgéppel való mérés jön tekintetbe, kivéve azon vállalatokat, melyek legfőljebb két főzőkészüléket s négy hektoliternél nem nagyobb ürtartalmú üstökkel bírnak. Az egy vállalatra jutó kiosztott szesz mennyisége határáig hektoliter-fokonként 35 krajczár az adó, azonfelül 45 kr. Ha a vállalat élesztőt is állít elő, úgy a termelési adó alá eső minden liter alkohol után $2\frac{1}{2}$ krajczár fizetendő. Adómentes az a szesztermelés, melynek előállítója szeszszel nem kereskedik, évente egy hektoliteren alul termelt legfőljebb 50 fokos pálinkára. Fogyasztási adót nem fizet e törvény értelmében a vámvonalon át külföldre vitt szesz, továbbá az ipari, háztartási s tudományos célokra szolgáló szesz. Az ily szeszt fenolphtaleinnel denaturálják s utána literenként $1\frac{1}{2}$ krajczár illeték fizetendő.

Az alkoholnyeredék a lisztes anyagoknál 6 fokban, a cson-tároknál, boranyagoknál s mézes víznél 3, kökény, alma, körte, bogyfélék, szőlőtörköly, gyökér, növényyszer hulladéknál 2, magvas gyümölcs törkölynél $1\frac{1}{4}$ fokban állapítottatott meg.

A mi a mezőgazdasági szesztermelést illeti, az, a mennyiben fogyasztási adó alá esik, jutalomban részesíttetik; ez a jutalom vagy beleszámíttatik a 35 krajczáros adótételbe, vagy nem. Ha beszámíttatik, úgy négy hektoliteren felül, hét hektoliter napi termelésnél 3 forint, két hektoliteren felül négy hektoliter napi termelésnél 4 forint, két hektoliter napi termelésnél 5 forint. Ha nem számíttatik be, úgy 1, 2, illetve 3 forint.

A kivitelnél a fogyasztási adó alá eső szesz hektoliter-fokonként 5 krajczár, a termelési adó alá eső szesznél $17\frac{1}{2}$ krajczár a visszatérítés. A likőr kiviteli jutalma literenként $1\frac{3}{4}$ krajczár.

A kiviteli jutalom azonban egymillió forintban kontingentáltatott s a kivitelnél csak felerészben adatott ki. Ha a kiviteli jutalom a kontingentált összegnél többre nem ment, úgy a visszatartott rész a termelési év végén kiadatott; ha többre ment, úgy kiszámíttatott, hogy a jutalmak legmagasabb összegéből mennyi esik minden kivitt hektoliterre. Ha ez több hektoliter-fokonként $2\frac{1}{2}$ krajczárnál, úgy a kifizetés a teljes jutalmi tétel erejéig kifizetődött, ha kisebb, úgy a felek a már fölvevett és a tényleg járó jutalom közötti különbséget megfizetni tartoznak.

Ezen adó, úgy látszott, a legméltányosabb alapokon fog

állani, a termelést olcsóbbá teszi, lehetővé teszi a csekélyebb értékű nyers anyagok gazdaságos feldolgozását. Az adózás a fogyasztáshoz mellette közel esik s így a fogyasztóra való áthárítást megkönnyíti; a kincstárnak állandó s fokozódó jövedelmet biztosít, míg a termelő helyzetét minden tekintetben megkönnyíti.

A termelendő szeszmenyiség felosztás útján adódik ki. A kisebbik adótétel mellett a mezőgazdasági gyáraknak három évre 300,000 hektoliter volt kontemplálva, 540,000 hektoliter az ipari gyáraknak, míg a 32,542 hektoliter új mezőgazdasági szeszfőzdék részére került kiosztásra. Az ipari szeszgyárak üzemének esetleges felhagyása folytán megmaradó szeszmenyiség szintén a mezőgazdaság javára esett.

A törvény alapján tulajdonképen a továbbiakban is megmaradt, de jelentékeny módosítások hajtottak rajta végre. Az első módosítás az 1898 : XVI. t.-cz. értelmében történt, mely a szeszforgalmi adót rendezi. Ennek értelmében az ország területén fogyasztásra kerülő mindenféle égetett szesz folyadék, mely után az 1888-iki törvény értelmében szeszadó fizetendő, ha oly helyről szereztetik be, a hova e törvény hatálya ki nem terjed, szeszforgalmi adó alá esik. Ez minden hektoliter százfokú szeszmérő minden foka után 15 krajczárban állapított meg. Az 1899 : XVI. t.-cz. a likőr, arrak, rum, puncsesszenczia, francia pálinka s cognak vámját 100 kilogrammonként 60 forintban állapította meg, míg más égetett szeszfolyadékoknál 44 forintban. Az 1899 : XVII. t.-cz. azután elrendelte, hogy az adómegettérítés minden hektoliter alkohol után oly összegben, a mely azon a területen, mely a megettérítést eszközli, a szesztermelés időszakában (szept. 1-től egy év), megadóztatott összes szeszmenyiség után előírt szeszadóból egy-egy hektoliterre esik. Az ugyanezen évi XX. t.-cz. értelmében a termelési adó hektoliterfokonként 35 krajczár. Ezzel szemben a fogyasztási adónak két tétele van, még pedig 35 és 45 krajczár hektoliter-fokonként. A fogyasztási adó alá eső szeszgyárakban a kisebbik adótétel mellett egytermelési időszakban termelendő szeszmenyiség 1898 aug. 31-ig az osztrák-magyar vámterületre 1.878,000 hektoliter, a melyből a magyar korona országaira 853,000 hektoliter esik. A törvény intézkedik még az adómentességről, a mezőgazdasági szeszgyárak kedvezményéről, a jutalomról s adóvisszatérítésről. Az 1899-iki törvényhozás szabályozza még a vámpótlékok ügyét, a

szeszmenyiség felosztását, valamint az égetett szesz folyadékok után fizetendő szeszadóptótlékot és szeszforgalmi adó megszüntetését.

Az újabb szeszadótörvények a mezőgazdasági szeszgyárakat fokozott kedvezményekben részesítik. A kontingentálás s bonifikálás tekintetében igen nagy előnyök biztosíttatnak a szeszfőzdék eme részének, a mi tagadhatatlan, hogy bizonyos tekintetben visszahatással jár az ipari főzdekre. Nem szabad azonban elfeledni, hogy a szeszfőzés első sorban mezőgazdasági mellékiparág. Az ipari gyáraknál inkább az mondható bajnak, hogy a vámpolitika iránya miatt a külföldre való termelés nagy nehézségekbe ütközik. A kivitel úgyszólván minimális s annak fokozása a jelenlegi helyzet mellett úgyszólván lehetetlen. Pedig az ipari szeszgyárak mentsvéra, csak a külföld lehetne, mert a belföldön a mezőgazdasági szeszgyárak velök szemben folyton tért nyernek.

A szesztermelés, illetve értékesítés terén az utóbbi időben aggodalmakkal állunk szembe. A kivitelre kerülő mennyiség aránylag kevés, a belső fogyasztás szintén kis arányú.

Az olasz piacot a hetvenes évek óta a magas vámok folytán elveszítettük. Elveszítettük a francia piacot a fokozott vámvédelem folytán, mely pedig nagyon jó piacunkat képezte az olaszszal egyetemben s most utóbb elvesztettük a spanyol piacot is: 1892 óta a spanyol kivitel megszűnt. Ott is útját állják annak a magas vámok. Igaz, hogy Törökország felé szesz-kivitelünk nagyon szépen föllandult s a Levante, valamint Svájc állandó vevőnket képezi, de ez a termelés fokozódó aránya mellett nagyon sovány vigasz.

Emelni kell a belső fogyasztást: ez a szesztermelési bajok panaceaaja. E tekintetben a legsürgősebb tendőkre vagyunk utalva. A termelés magas arányú, melynek fogyasztási kört kell keresni, fogyasztási kört kell találni.

A szeszfogyasztás két irányban talál levezetésre: ipari czélok felé s élvezeti czélokra. A szesztermelésnek élvezeti czélokra való nagyobb arányú felhasználását minden rendelkezésünkre álló eszközzel meg kellene akadályozni. Szociális s gazdasági szempontok szólnak e mellett. A lehető legkiterjedtebb mértékben kellene azonban fokozni az ipari téren való fogyasztást.

Sajnos, e tekintetben nem történik hazánkban elég, nem fejtenek ki elegendő munkásságot.

A szesznek az ipari téren roppant elterjedést lehetne biztosítani, mely szesztermelésünket a legegészségesebb irányba terelhetné. Hogy konkrét példával szolgáljunk, ott van mindjárt a *világítás* kérdése. Be van bizonyítva, hogy a szesz, mint világító anyag, lámpásokba kitűnően megfelel a célnak; láthatjuk, hogy oly fénnel ég, mely kiállja a versenyt a legjobb világító anyagokkal. Égetése nem veszélyes.

Egyébiránt a szesznek fogyasztása nagyon sokoldalú levezetésre talál; csak egyengetni kell az útját terjedésének.

A fogyasztási kört kell megteremteni, a belső fogyasztást kell emelni. Ez iparfejlesztésünk legfontosabb teendője általában, mert az iparfejlesztés mit sem ér, ha vele nem tart lépést a fogyasztás nagyobb aránya.

A szeszadójövedelem és ellenőrzési illeték napjainkig a következő ingadozást mutatta:

	Ezer frt		Szeszadó ezer frt	Ellenőrzési illeték ezer frt	Sajtott éles- tőtől járó fo- gyasztási adó ezer frt	Szeszitalmérési adó (1889-től szeszforgalmi adó ezer frt
1869-ben	6,722	1885-ben	11,008	—	183	—
1870-ben	6,491	1890-ben	24,663	81	147	—
1875-ben	6,666	1895-ben	28,549	105	171	12,254
1880-ban	6,364	1900-ban	29,608	165	162	13,017

Ily módon növekedett szeszadónk a jelenlegi magaslatra. Az 1888-iki szeszadótörvény hatására áll elő a nagyobb mérvű emelkedés, mely azután kisebb-nagyobb variációkkal egész napjainkig tart.

Érdekesnek tartjuk ezzel szembeállítani a szeszgyárak számát s a bejelentett szeszmenyiség nagyságát, mely mintegy szerves kiegészítésére szolgál fenti adatainknak, s az adóbevétel emelkedésének magyarázatát a maga egészében megadja.

Idény	Szeszgyár	A befizetett szeszmenyiség hektol. frtokban	Idény	Szeszgyár	A befizetett szeszmenyiség hektol. frtokban
1868—69	73,641	68.015,787	1885—86	117 382	102,847,766
1870—71	77,439	64.231,692	1890—91	73,103	95,399,112
1875—76	94,139	59.351,115	1895—96	79,010	98,430,113
1880—81	83,176	62.989,458	1899—1900	72,134	105.886,155

A bejelentett szeszmenyiség hektoliterfoka tehát az utóbbi időben oly magasra szállt, a milyen magaslaton még egyáltalában nem is volt. Egyébiránt a szeszgyáraknak az utóbb tapasztalható hanyatlása nyomán is megerősödés tapasztalható: annak adatai is emelkednek.

Be akarjuk ezek után a szesztermelésnek az utóbbi időben megnyilatkozó más irányú jelenségeit is mutatni. Az 1888-iki szeszadótörvény oly nagy eredményekkel járt, hogy érdekessé válik tudni, mily adatokban nyilvánul meg a szesztermelés különféle vonatkozásaiban is. Úgy, mint eddig, úgy az alábbiakban is, a Magyar birodalomra vonatkozó adatokat adjuk.

A szeszfőzdék száma s a szesztermelés kimutatása a szeszadótörvényben foglalt osztályozás szerint a következő:

Év ... —	1888—89	1890—91	1895—96	1899—1900
Fogyasztási adó alá eső szeszfőzdék				
mezőgazdaságiak ... — — — — —	454	401	440	550
ipariak ... — — — — —	115	70	61	50
együtt ... — — — — —	567	471	501	600
ebből sajtolt élesztőt is készít...	21	21	22	23
Termelési adó alá eső szeszfőzdék,				
melyeknél a termelés meg-				
állapítása történt				
átalány ... — — — — —	79323	71082	78255	71266
megváltás ... — — — — —	3362	1546	252	261
szeszmérő gép jelzése alapján ...	4	4		7
összesen ... — — — — —	82689	72632	78509	71534
Termelt szeszmennyiség htl. fokok-				
ban a termelési adó alá eső				
szeszfőzdékben				
a fogyasztási adó alá eső ... — — — — —	84605061	92841215	94266559	100542068
átalányozás ... — — — — —	3100169	2461612	4114531	5304683
megváltás útján ... — — — — —	194331	60484	35653	21689
szeszmérő gép jelzése alapján...	61477	35801	13370	17715
az összes ... — — — — —	87961038	95399112	98430113	105886155

A fogyasztási adó alá eső szeszfőzdék termelése tehát óriási lendületet vett: tagadhatatlan, hogy a termelési adó alá eső szeszfőzdék összes termelése is emelkedett, jöllehet nagyobb visszaesésekkel, de az előbbieket az óriási kvantummal dominálnak.

A fogyasztási adó alá eső szeszfőzdék termelőképessége nagyság szerint a következőkép oszlott meg:

Év — —	1888—89	1890—91	1895—96	1899—1900
A szeszfőzdék száma, melyekben az egész termelési időszakban termelt alkohol mennyiség				
— 200 hektoliterre rugott	87	41	9	9
200—400 „	124	132	77	63
400—600 „	69	73	88	77
600—800 „	75	58	57	78
800—1000 „	50	56	74	103
1000—1500 „	68	43	76	166
1500—2000 „	28	26	75	58
2000—3000 „	21	10	7	5
3000—6000 „	11	11	13	12
6000—10000 „	9	5	5	5
10000-nél több „	27	16	20	24
Összesen — —	569	471	501	600

Nagyobb emelkedést mindössze a 800—2000 hektoliteres szeszfőzdék mutatnak fel: ezeknek kedvezett az utóbbi időben a törvény legjobban. A kisebb és nagyobb szeszfőzdék e mellett visszamaradnak, számuk apad, jeléül annak, hogy a megváltozott viszonyok mellett fejlődési képességük elnyomatott. Ez nyilatkozik meg az «összes» rovatban is, mely nagyon tetemes apadásról számol be, jóllehet az évtized végén már javulás konstatálható.

Ezzel szemben a termelési adó alá eső szeszfőzdék némi visszaeséssel ugyan, de azért elfoglalt álláspontjukat mégis megtartották, mint azt az alábbiak mutatják:

Év — —	1888—89	1890—91	1895—96	1899—1900
f o r i n t o k b a n				
Általányozás útján adófizető szeszfőzdék száma, amelyekben az egész termelési időszak alatt fizetett szeszadó:				
— 15	64300	56806	60876	53352
15—30	9444	8883	9070	8193
30—100	4272	4244	6019	6490
100—300	1052	925	1825	2443
300—1000	223	189	387	673
1000—3000	19	28	72	111
3000-nél több	13	7	6	4

Év ...	1888—89	1890—91	1895—96	1899—1900
f o r i n t o k b a n				
Megváltás útján adófizető szeszfőzdék száma, amelyekben az egész termelési időszak alatt fizetett szeszadó:				
— 15	2888	1423	184	16
15—30	370	78	11	66
30—100	88	34	25	111
100—300	14	7	22	6
300-nál több	2	4	10	62
A szeszmérő gép jelzései alapján adófizető szeszfőzdék száma, amelyekben az egész termelési időszak alatt fizetett szeszadó:				
100—1000	1	—	—	5
1000—6000	2	3	2	2
6000—10000	—	—	—	—
10000—30000	1	—	—	—
30000-nél több	—	1	—	—
Összesen ...	82689	72632	78509	71534

Bizonyos tehát, hogy a kategóriák keretén belül a változások jelentékenyek, de annak dacára végeredményben — néhány visszaeséstől eltekintve — jelentékenyebb változás nem konstatható.

Már a mi a szeszfőzésre felhasznált anyagokat illeti, azok tekintetében lényeges átalakulás mutatható ki. Nézzük csak az alábbi adatokat.:

	Fogyasztási adó alá eső szeszfőzdék			
	1888—89	1890—91	1895—96	1899—1900
A szeszfőzdék száma, melyekben a szeszfőzéshez felhasználtatott:				
tengeri	153	124	183	200
más gabona	44	23	29	64
burgonya	341	298	250	311
burgonya és gabona	57	53	79	127
czukorüledék	3	5	8	3
borseprő	—	—	—	—
répa	24	13	22	25
mézesvíz	—	—	—	1
más anyag	1	1	1	7

	Fogyasztási adó alá eső szeszfőzdék			
	1888—89	1890—91	1895—96	1899—1900
Termelési adó alá eső és átalányozás útján megadóztatott szeszfőzdék:				
tengeri	42	11	50	—
más gabona	5	3	732	—
burgonya	—	—	—	—
burgonya és gabona	4	156	2734	—
csontáros gyümölcs	43042	32071	53435	54250
magvas gyümölcs	4755	7019	5281	—
törköly	29657	31961	18486	14143
bogyógyümölcs	1557	859	1059	4611
gyökнемű	120	3	43	23
czukorüledék	—	—	—	—
borseprő	13172	11940	8263	5592
répa	—	—	—	—
mézes víz	80	22	16	20
más anyag	261	202	507	426
Termelési adó alá eső és megváltás útján megadóztatott szeszfőzdék:				
tengeri	12	13	43	—
más gabona	—	—	11	—
csontáros gyümölcs	2434	1361	142	252
magvas gyümölcs	251	116	50	—
törköly	656	56	4	7
bogyó gyümölcs	17	—	—	2
gyökнемű	1	—	—	—
más anyag	—	—	2	—

Igaz hogy egyes esetekben a változás jelentékenynek nem mondható, de nagyban egészben az évtized mélyreható változásokat tüntet föl. Nézzük végre az adómentes szesztermelést:

Év	1888—89	1890—91	1895—96	1898—99
A községek száma, melyek szeszt adómentesen termeltek	1846	2114	2564	2511
A felek száma, kik szeszt adómentesen termeltek	73856	58918	59721	91760
A termelés mennyisége hektoliterekben:				
lisztes anyagból	154784	187870	147111	90762
magvas gyümölcsből	237956	51235	36175	253205
csontáros gyümölcsből	308024	222450	419174	681781
törkölyből	117959	272710	164449	89229
borseprőből	81085	96803	100584	57617
vegyített anyagból	228	44	724	582
Összesen	900036	831112	868217	1173176
A fogyasztási adó tett volna frt	315013	290889	303876	410612

Ez adatok is tetemes emelkedést mutatnak, a mi azt bizonyítja, hogy az állam áldozatokat is hozott ez iparág emelésére.

A fogyasztási adók egyik fontos ága a borfogyasztási adó, mely 1893 óta mint boritaladó szerepel: vagyis ekkor a borfogyasztási adó az italmérési adóval egyesítettett.

A borfogyasztási adót hazánkban az 1850 november 21-iki rendelet hozta be, illetve részben az 1851 február 13-iki, a meny nyiben ekkor lön az Erdélyre kiterjesztve. Csak a 2,000 lélekszámon felüli községekben állt azonban fenn ez adó egész 1859-ig mikor is az a kisebb községekre is kiterjesztetett; majd 1868-ban, tétetett nevezetesebb módosítás az előbbi törvényesített állapoton. Ugyanis az 1868: XXXV. t.-cz. értelmében a saját fogyasztásra szolgáló borából a termelőnek 2%, de legfőlebb 15 akó nem került adó alá, ha e mennyiség még ugyanazon évben elfogyasztatott; adómentes volt a lőre is. Az adó beszedése ez időponttól kezdve megváltás, bérbeadás vagy kincstári kezelés útján történt. 1873-ban a kilenczes bizottság a boradókezelés tekintetében azután érdekes kijelentést tett. E szerint «a boradó jelen alapokon, az adótételeknek minden emelése nélkül is biztos jövedelmi többletet eredményez, ha a boradóra nézve a kezelés, különösen a kivetés, oly irányban szabályoztatik, mely a visszaélések meggátolására irányzott törekvéseinek sikerét is biztosítani képes. A ministerium feladata lenne a boradónak részrehajlatlan kivetése céljából a fennálló szabályok módosítására nézve előterjesztést tenni. Ezen törvényjavaslatban a borfogyasztás mennyiségének meghatározására nézve oly módot kellene megállapítani, mely, a midőn a kincstári közegek önkényes eljárását kizárja, lehetőleg biztosítást is nyújtson a kincstárra nézve a fogyasztási adó helyes megállapítására azon esetekben is, midőn ez a kincstár megrövidítése nélkül egyezkedés vagy kibérlés nélkül mindkét félre nézve megnyugtató módon nem történhetik meg. Ezen kívül átvizsgálandók és módosítandók lennének a jelenleg érvényben álló szabályok, a boradó kivetése után megengedett kivételekre és a községeket jelenleg illető százalékos térítvényekre vonatkozólag is oly irányban, hogy az államkincstár érdekei megóvassanak és a kincstár jövedelme ez úton is fokoztassék». Fontosabb módosítások azonban csak 1875-ben történtek.

Horvát-Szlavonországekban a boradót nem hozták be tör-

vényeink, s ez az oka, hogy itt a boradót a községek saját szükségletükre szedhették a multban s szedhetik a jelenben.

1875-ig a boradót fizető községek akkép osztályoztattak, hogy az első osztály adóját fizették azon községek, melyek lakóinak száma 20,000-et meghalad, a másodikét, melyek lakossága 10—20,000-et számlál, a harmadikét azok, melyek népessége a 10,000-et meg nem haladja. A fogyasztási adó a rendkívüli pótlékkal együtt volt akónként:

	I.	II. osztályban	III.
Bor — — — — —	1'26 frt	1'08 ₃ frt	0'50 ₁ frt
Bormust és szőlőczefre	—'94 ₃ "	0'75 ₆ "	0'37 ₈ "

Zárt és nyílt községeket különböztettek meg a fogyasztási adó tekintetében. A zártak közé tartozott Budapest Ó-Budával és Pozsonynyal és ezekben az alsó-ausztriai akó bor adója 1 frt 68 kr. volt, míg a bormusté s szőlőczefréé 1 frt 26 kr. Egyebekben az adótételek megegyeztek.

1875-ben, mint azt már említettük, a törvényhozás a boradó tekintetében lényegesebb módosításokat statuált. Első sorban is megszünteti azon intézkedést, hogy a szőlőtörkölyre öntött vízből készült löre, valamint a házi szükségletre szánt bor adómentes. E két adómentesség nagyon sok visszaélésre nyújtott alkalmat, s így szükségesnek látszott ennek megszüntetése.

Ha a nyomozás alapján való megváltás vagy bérbeadás nem sikerül, úgy e törvény értelmében a pénzügyigazgatóság rántalás útján állapítja meg a község által fizetendő adót. A törvény új adótételei a következők:

	I.	II. osztályban	III.
Bor hektoliterje — — —	2'25 frt	1'79 frt	0'90 frt
Zárt városokban	2'97 frt		
Bormust és szőlőczefre	1'68 "	1'34 "	0'67 "
Zárt városokban	2'23 "		

A borseprő hektoliterje után Budapesten az adótétel 0'99 frt.

E törvény intézkedései 1876 január 1-én léptek életbe. Az 1887: XLVII. t.-cz. azonban e tételeket újból módosította, még pedig a következőkép:

	Mérték	Budapest	Pozsony	I.	II.	III.
				osztályú községekben		
Bor	hektoliter	4'46 frt	4'00 frt	3'35 frt	2'69 frt	1'35 frt
Bormust és szőlőcsefre	«	3'36 «	3'00 «	2'52 «	2'01 «	1'01 «
Borseprő	«	1'49 «	— «	— «	— «	— «
Gyümölcsbor	«	1'20 «	1'20 «	1'00 «	0'80 «	0'60 «

Hazánkban mindenféle szőlő- és gyümölcsbor adó alá esik, tekintet nélkül arra, hogy mily czélokra adatik tovább (fogyasztás, kereskedés). Nyílt községekben a szőlősgazdák — ha kis-mértékben való elárusítással nem foglalkoznak — saját szükségletükre szánt bor után adó fejében hektoliterenkint 3 frttal, bormust s szőlőcsefre után 2 frt 25 krral kevesebbet fizetnek a rendes adónál, vagyis az 1892-iki adótételnél.

Az adózás szempontjából vannak nyílt s zárt községek: egyébiránt a pénzügyministernek jogában van bizonyos határok között a nyílt városokat zártakká alakítani:

Az adótételeket a következő táblázat mutatja:

	Mérték	Budapest	Pozsony	I.	II.	III.
				osztályban		
Bor	hl.	6'46 frt	6'00 frt	6'35 frt	5'69 frt	4'35 frt
Bormust és szőlőcsefre	«	4'85 «	4'50 «	4'76 «	4'27 «	3'26 «
Borseprő	«	2'15 «	— «	— «	— «	— «
Gyümölcsbor	«	2'20 «	2'20 «	2'00 «	1'80 «	1'60 «
Szőlősgazdák kedvezményes adója bor után	«	— «	— «	3'35 «	2'69 «	1'35 «
Szőlősgazdák kedvezm. adója bormust és szőlőcsefre után	«	— «	— «	2'52 «	2'01 «	1'01 «

A ki gyümölcsanyagokból nyert bort zárt városba bevisz, az fenti táblázat alapján adót fizetni köteles; kivételt képez az oly bormennyiség, melynek adója nem több két krajczárnál, s ha az csak mint átviteli cikk szerepel. Kivételnek van még helye az oly esetben, ha szőlőtermelők pinczéi a zárt városok területén vannak, mikor is feltételes adómentességnak van helye azon mennyiség után, mely a zárt területen elfogyasztott mennyiségen kívül ott találhatik. A nyílt helyek beszedési körökké alakulnak a boritaladó beszedése tekintetében, s esetleg több község is tartozhatik egy központba; rendszeren azonban egy község a határában levő lakhelyekkel alakul egy beszedési körre. Az ily nyílt helyeken fizetik a boritaladót a kereskedők általánosan, a szőlősgazdák s magánosok, ha a beszedési körbe gyümölcsféléből készült bort behoznak. A borkészítés tekintetében

irányadó, hogy 15 hektoliter szőlőcsefrének 11 hektoliter bor-must, s ennek 10 hektoliter bor felel meg; a megadóztatás minimuma tehát ennek az alapján alakul. Elpárolgás s apadás czimén évente 2%, forrásra és seprőre fehér bornál 1%, vörös-nél 6% leszámításnak van helye. A feleknek szemleív osztatik ki, melyben minden változás feljegyeztetik; szemleívvel bíró felek egymásnak legalább 56 liter bort adómentesen engedhet-nek át, vagy más beszedési körbe is átvihetnek, természetesen e bormennyiség azért a későbbi adóztatás alól nem menekszik. Romlott vagy megsemmisült bor után adóleengedést a pénz-ügyigazgatóság ad.

A boritaladót a kincstár rendesen megváltás, bérbeadás vagy reáutalás alapján hajtja be a községektől vagy az adó-köteles felektől; a reáutalás nagysága ellen felebbezással lehet élni. A boritaladónak községenkinti biztosítása a hús és czukor-fogyasztási adóval, valamint a sörital- és szeszfogyasztási adók-kal egyetemben történik a törvény értelmében.

A boradóból befolyt jövedelem a következőkép alakult:

	<i>Boradó ezer frt</i>		<i>Boradó</i>	<i>Boritaladó ezer forint</i>
1869-ben	2509	1885-ben	3718	—
1870-ben	2503	1890-ben	6155	—
1875-ben	2708	1895-ben	—	8116
1880-ban	3324	1900-ban	—	8073

A mint látjuk, a boradó kezdettől fogva emelkedő irány-zatot követ. Az 1887-iki boradó-törvény az adó tételét 50%-kal emelte, s ennek tudható be az 1888-iki ugrásszerű emelkedés. 1890-ben volt az adójövedelem a legnagyobb a borfogyasztási adó fennállása óta. Ez időtől kezdve a filloxerapusztítás érezteti hatását az adószolgáltatásban is. 1893-tól kezdve a borfogyasz-tási adó az italmérésivel egyesítettett ugyan, de számítás útján rájövünk, hogy a csökkenés a továbbiakban is tartott. Egyéb-iránt mivel a nyílt helyeken több fogyasztási adó van együtt bérbeadva, a borra eső hányad valami pontosan nem is állapít-ható meg. De különben ez nem veszi tekintetbe a magánosok s a községek által szedett adók nagyságát, de meg azt a fogyasztási adót sem, melyet a bor után a törvényhatósági joggal bíró s a rendezett tanácsú városok szednek.

A boradó, mint a szesz italok adója általában, egyike a leghelyesebb alapú adóknak. Általános fogyasztást képeznek, de

emellett nem elsőrendű szükségleteket pótolnak. Így a szeszes italok adója egy általánosan kiépített fogyasztási adórendszer legfontosabb részét képezik, melyeknek behozása egy bizonyos határig az állam legsajátosabb érdeke.

A húsadóra ez nem állhat: a hús elsőrendű fogyasztást képez, s nélkülözhetlen táplálék.

Az 1868-ik évet illetőleg a húsfogyasztási adóra ugyanaz áll, mint a borfogyasztásra, a mennyiben a törvény hús- és borfogyasztási adóról rendelkezik. Az adóosztályzat ugyanazon az alapon, mint a bornál, a következő volt:

	I.	II.	III.
	osztályban		
Vágó és kisebb marhák darabja (ökrök, bikák, tehenek, egy éven felüli borjak) — — — —	5'04 frt	3'78 frt	2'52 frt
Egy éven alóli borjak darabja — — — —	0'84 „	0'63 „	0'42 „
Juhok, kecskék, kosok, kecskebakok, ürök, birkák darabja — — — —	0'313 „	0'253 „	0'168 „
Bárányok 25 fontig, gödölyök és malaczkok — — — —	0'21 „	0'168 „	0'108 „
Süldők 9 fonttól 35 fontig — — — —	0'63 „	0'42 „	0'318 „
Sertések 35 fonttól — — — —	1'26 „	0'948 „	0'63 „
Friss hús, a vágott marha fogyasztásra alkalmas egyes drbja, besózott, füstölt, páczolt hús, szá- lámi és egyéb kolbászok bécsi mázsája — —	1'05 „	0'84 „	0'528 „

Az 1875 : XXVIII. t.-cz. intézkedik a bor- és húsfogyasztásról. A húsfogyasztás tekintetében csak az adótételek változtak. E tekintetben a most fentebb adott tizedeket kikerekítették 1—1 krajczárra, az utolsó sorban említett friss hús stb.-nél viszont 100 kgrkint 1'88 frt, 1'50 frt, illetve 0'95 frtot állapít meg. Ujak csak a Budapest számára rendelt következő adótételek:

Háziszárnyasok: a) pulyka, lúd — — — — — drbja	0'10 frt
b) kacsa, kappan — — — — —	0'05 „
c) csirke, tyúk, galamb — — — — —	0'03 „
Vad: a) szarvas, dämvad — — — — —	3'00 „
b) vaddisznó 17 kilogrammal s azon fölül — — — — —	3'00 „
c) „ 17 kg.-on alul, őz, zerge — — — — —	2'00 „
d) nyúl — — — — —	0'15 „
kivágott vagy feldarabolt vad 100 kg.-ja — — — — —	5'36 „
Vadszárnyasok: a) fáczán, siketfajd, fajdtyúk, tüzok — — — — —	0'30 „
b) császármadár, hófajd, erdei szalonka — — — — —	0'20 „
c) vadlúd, vadkacsa, szárcsa, fogoly, vadgalamb, mocsári és mezei szalonka — — — — —	0'10 „
d) fűrj és fenyőmadár — — — — —	0'01 „

A húsadóra nézve csak az 1871: XLI. t.-cz. rendelkezik olyformán, hogy egy beszedési körből a másikba kétszeres adó-fizetési kötelezettség nélkül lehessen húst vinni. 1887-ig azután semmi változás sem regisztrálható. 1887-ben viszont csak Budapest adatai változtak meg némileg: Pozsony adótételei ugyanazok, mint az első osztályú községeké. Budapest húsadója az alábbi tételeknél változott a feltüntetett adótételek erejéig:

Vágómarhák (ökör, bika, tehén, egy éven felüli borjú)	drbja	6'30	frt
Egy éven alóli borjú	«	1'05	«
Juhok, kosok, kecskék, kecskebakok, ürök, birkák	«	0'40	«
Bárányok 14 kg-ig, gödölyék, malaczkok	«	0'26	«
Süldők 6—20 kg-ig	«	0'79	«
Sertések 20 kg-mon fölül	«	1'58	«
Friss hús, a vágott marha fogyasztásra alkalmas egyes drbja, besózott, füstölt, páczolt hús, szalámi és egyéb kolbászok, szelencze hús, szalonna 100 kg-monként		2'35	«

A húsadónak beszedése tekintetében egyébiránt ugyanaz áll a zárt és nyílt helységekre stb.-re nézve, mint a boradóra. Zárt városokban az adó annyiszor fizetendő le, ahányszor az állat vagy hús a zárt területre vitetik. Bejegyzett czégű szalonnakereskedők, ha a kellő ellenőrzés alatt vannak, úgy a kivitt szalonna után adóvisszatérítésben részesülnek. Oly szeszgyárosok, kik hizlálás czéljaira hoznak be marhát, szintén adóvisszatérítésben részesülnek az ujra történő kivitelnél. A legelőre való kihajtás, valamint a szekér elé befogott marhákkal való járás tekintetében szintén könnyítések állnak fenn.

A nyílt helyeken eladásra levágott marhák adó alá esnek, nemkülönben a más beszedési körből eredő hús is. A húsadóból eredő jövedelem, napjainkig a következő, a miben Horvát-Szlavonország nem foglaltatik, mert annak ez irányú adója, úgy a boradó is, autonom czélokra van átengedve:

	ezer frt		ezer frt
1869-ben	1915	1885-ben	2696
1870-ben	1948	1890-ben	3294
1875-ben	2051	1895-ben	3839
1880-ban	2380	1900-ban	4190

Az adójövedelem tehát fokozatosan emelkedik. Megjegyezzük, hogy mint a boradónál, úgy itt sem mutatják az adóbevételek a fogyasztási tárgy teljes adóját, mert az adószedésre jogosítottak bevételeit az állam nem kutatja, de meg a törvény-

hatóságú s rendezett tanácsú városok külön községi fogyasztási adóval is meg vannak terhelve.

A fogyasztási adó tárgya a sör is. Az 1852 deczember 15-én kelt császári rendelet hozta be a sörlé foktartalma szerint való adóztatást, a mi a söradót a multtal szemben helyesebb alapokra fektette. A két pénzügyminister 1867-iki egyezménye a söradóra nézve a következőket mondja: «A söradóztatás mostani módja egészen okszerű termelvény megadóztatásul ismeretetik el, mely alatt az ausztriai sörtermelés nagyon is figyelemre méltó virágzásnak indult, s a termelési eljárás annyira meg-nemesült, hogy az ausztriai sör a világpiaczon győzelmesen érvényesíti versenyét. A pénzügyi eredmény is egészen kielégítő, s ezen söradóztatási módnak helyettesítése a sokszor hangsúlyozott malátaadóztatással minden tekintetben nemcsak nem haladás, hanem inkább visszaesés volna. Minthogy ez adónem-nél Magyarország specialis viszonyai megfelelő alacsonyabb adó-tétel megszabása által lehetőleg tekintetbe vétettek, azért kölcsönösen abban történt a megegyezés, hogy a söradóztatás mostani módozatán változtatást tenni sem szükséges, sem tanácsos». Az 1868: XIX. t.-cz. azután a söradó tekintetében fennálló szabályo-kat fentartja a továbbiakban is azzal a módosítással, hogy 1868 augusztus 1-től kezdve «a sörlé után fizetendő fogyasztási adó akónként a czukormérő minden egyes foka után 10 krajczárban állapíttatik meg».

1881-ben az államháztartás hiányainak pótlására a fogyasztási adók emeléséhez nyúltak, s ennek eredménye lett a «czukor, kávé- és sörfogyasztás» megadóztatásáról szóló törvény, mely ellen különben mindenfelé nagy ellenszenv nyilvánult. A sör után hektoliterenként egy forint adótétel állapíttatott meg. A törvényja-vaslat ezt 1 frt 60 krig változólag kontemplálta, a mi azonban a leg-hevesebb ellenzésre talált. Ily alakban maradt azután meg a sör-adó 1883-ig, mikor is az adótétel 1 frt 50 kr-ra, majd 1887-ben 3 frtra emeltetett. 1888-ban a szesz italok kimérése s kis mértékben való árusításának joga az államra szállt, a mikor is megállapítta-tott, hogy ez utóbbiakra engedéllyel bíró egyének állandó összegben meghatározott évi italmérési illetéket, s a kimért szesznek meg-felelő italmérési adót fizetnek. Ezen italmérési jövedéktörvény 1890-ben némileg módosíttatott, majd 1892-ben az akkor még ér-vényben levő sörfogyasztási adóval egyesíttetett, s ekkor sörital-adó czimen az adótétel hektoliterenkint 5 frtban állapíttatott meg.

A sör, czukor s szesz után járó adóvisszatérítés kivitel esetén 1887 végeig a vámjövedék tiszta hozadékából nyert fedezetet. A fennmaradó összeg fordítottatott csak a közös ügyekre. Mivel ily formán Magyarország károsodott, mert hisz az osztrák adóvisszatérítés aránylag nagyobb volt, az 1878-iki kiegyezésnél oly megállapodás jött létre a két állam között, hogy az adóvisszatérítés terhében Magyarország oly arányban vegyen részt, a minőben Magyarországnak az illető adónemnél elért nyers bevétele áll a két államnak ugyanazon adónemnél elért nyers bevételéhez. Az 1887-iki kiegyezés alapján 1888-tól kezdve viszont az adórestitutiót mindkét állam saját bevételeiből fedezi s a kiegyenlítés azután a fogyasztási adók eredménye alapján utólag történik. Így azután az adóvisszatérítés külön kiadási s bevételi czime 1888-tól kezdve megszűnt, a kiadások a költségvetés fogyasztási adó tételeinél vétetnek fel, a közös vámbevétel viszont a közös kiadások fedezetére irányoztatik elő.

A sörfogyasztási adó az 1898: XVII. t.-cz. alapján hektoliterenkint 5 frtban állapítottatott meg. Az 1899-iki kiegyezési tárgyalások alkalmával megállapítottatott, hogy a termelt sörle minden hektoliterje s minden százfokos czukormérő egy-egy foka után az adóvisszatérítés 17 kr. A törvény sörle alatt élesztő nélküli czukortartalmú folyadékot ért, melyből szeszese erjedés által sör készül. Az 1899: XXIII. t.-cz. azután a sörfogyasztási adó eltörlése mellett behozandó söradó-pótlékról intézkedik. A söradó-pótlék tétele a Magyarországbán készített sörle extrakt tartalmának hektoliterje s foka szerint 40 krajczár; ugyanennyi a külföldről behozott sör után fizetendő pótlék is.

Ily módon lőn szabályozva hazánkban a söradó, mely az állam szempontjából folyton jövedelmezőbbé tétetett. Bizonyos azonban, hogy a gyártás szempontjából a terhek hova-tovább szinte elviselhetlenek lesznek.

A söradóból befolyt jövedelem hazánkban a következőkép alakult:

	1869	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900
	ezer forint							
Söradó	1174	1239	1092	883	1356	1190	2944	3130
Sörfogyasztási adó	—	—	—	—	839	1555	305	—
Sörital adó	—	—	—	—	—	—	5038	9949

Az 1899-iki összevonás, a mint tudjuk, abban találja magyarázatát, hogy a Magyarországbán érvényben volt söritaladó, va-

lamint a Horvát-Szlavonországokban érvényben volt sörfogyasztási és sör utáni italmérési adó helyébe az 1898: XVII. t.-cz. alapján 1899 január 1-én a sörfogyasztási adó lépett.

A sörfogyasztási adó behozatala óta adni kívánjuk az alábbiakban a sörgyártásra vonatkozó különféle eredményeket is, mint a melyek az adózási viszonyokkal szorosan összefüggnek.

A sörfőzdék száma s a termelt sörmennyiség kitett napjainkig az egész ország területén:

	1880—81	1885—86	1890—91	1895—96	1899—1900
Sörfőzdék összesen — — —	138	110	95	107	99
Sörfőzdék száma 10,000 hl-nél nagyobb termelőképes. .... —	8	9	9	27	25
A sörtermelés mennyisége:					
összesen hektoliter — — —	455,527	630,135	644,988	1,676,471	1,448,252
átlag egy sörfőzde-re hektol.	3,301	5,728	6,810	15,668	14,628
Sörtermelési fogyasztási adó, ezer frt — — — — —	918	1,326	1,345	3,507	3,013

A sörtermelés tekintetében tehát emelkedést nem regisztrálhatunk az utóbbi években, sőt némi visszaeséssel kell beszámolnunk.

Nézzük ezek után a sörfőzdeket a termelés milyensége s az adó nagysága szerint:

Év	Üzemen volt sörfőzdék száma	Sebes		Lassú	Sebes és lassú	A reájuk kivetett adó szerint volt										
		forrásu sör termelt	100 frtnál kevesebb	100—500	500—1000	1000—2000	2000—3000	3000—4000	4000—5000	5000—7000	7000— 10000	10000 frt- nál több				
a d ó t f i z e t ő																
1880—81	138	3	127	8	7	33	23	19	18	9	5	7	5	12		
1885—86	110	1	109	—	2	19	8	24	10	8	5	8	4	22		
1890—91	95	5	88	2	3	10	7	16	16	4	4	10	10	15		
1895—96	107	16	35	56	—	6	—	11	13	7	5	9	9	47		
1899—1900	99	14	29	56	1	4	7	6	10	7	6	7	10	41		

Fenti táblázat azonban annyiban rektifikációra szorul, hogy 1894—95-től kezdve a sebes jelzés alatt adott számok lassú forrású sörre vonatkoznak, a lassú jelzés alatt állók álló sört termelő sörfőzdekre, s a sebes és lassú rovat lassú forrású és álló sört termelő főzdekre vonatkoznak a megváltozott viszonyoknak megfelelőleg. E számok különben azt is megmutatják, hogy a kis

gyárak mindjobban háttérbe szorúlnak, s csak a nagy gyárak tudnak a fennálló viszonyokkal megbirkózni.

A sörle cukortartalmának foka szerint előállított sörlekategóriák a következők:

Év	A sör- termelés összes mennyi- sége htl.	E b b ő l v o l t							
		9	10	11	12	13	14	15	16
		cukormérő fokkal bíró sörle hektoliterekben							
1880—81	455527	1478	36700	42338	251935	100218	19628	2936	294
1885—86	630135	108	37786	29646	172811	300458	83456	5740	130
1890—91	644988	711	27292	63487	197786	279178	73261	2888	385
1895—96	1676471	—	50193	112748	595432	755989	146151	13910	2048
1899—1900	1448252	444	62461	145466	479358	631544	110060	13935	4984

A 12—13 fokos sörök szerepelnek a legnagyobb adatokkal, míg az alsó s felső határ vele szemben szinte minimalis, jóllehet nagy átlagban e tekintetben emelkedést láthatunk.

A cukoradó Magyarországra az 1849 november 12-iki nyílt parancs által lőn kiterjesztve. Az adó a gyártmány után volt fizetendő. 1850-től 1865-ig az adó általában a gyártmány után fizetődött, még pedig a gyárak szabad választása alapján vagy a gyártásra kerülő répa súlya lett megadóztatva, vagy pedig a termelési időny alatt feldolgozandó összes répamennyiség átalányozása szerinti megváltás útján. Időközben azonban a bécsi mázsánként 5 krral megállapított adótétel fokozatosan feljebb emeltetett. Így 1853-ban a nyers répa mázsájára vetett adó 8 krra, 1855-ben 12 krra, 1857-ben 18 krra, vagy 31½ krra osztrák értékben emeltetett, a melyhez azután 1859-ben 20 %, 1862-től kezdve 30 % adópótlék is jött. Hogy ezen adóztatás tökéletlen volt, azt eléggé bizonyítja ama körülmény, hogy minden répa, tekintet nélkül a cukortartalomra, egyformán volt megadóztatva, s így az adóalap helyesnek épen nem volt mondható. A gyáros érdekei emellett azonban némileg a cukorkiviteli prémiumokkal előmozdítottak.

Az 1865-iki cukortörvény 1877-ig maradt érvényben. Az adó alapja a feldolgozott mennyiség, illetve a gyártmány neve és mennyisége volt. Az adótétel volt az átalányozásnál és a répa súly szerinti adóztatásánál nyers répáért 40'95 kr., szárítottért 2 forint 25 kr., míg a gyártmány neve és mennyisége szerinti adóztatásnál nyers cukorért 2 frt 27½ kr., finomított

czukorért 2 frt 73 kr. A termelőképeség szerinti adóztatás, melynél a répasajtók termelési képessége alapján rovatik ki az adó, szintén nem bizonyult megfelelőnek: a répa minősége, tehát a cukortartalom, most sem vétetett tekintbe. Az adójövedelem így sem felelt meg tehát a kívánalmaknak, annál kevésbé, mert adóvisszatérítés útján is nagymérvű csökkenést szenvedett az állam bevétele, daczára annak, hogy a kiviteli jutalom 1868-ban leszállított. Általában el volt ismerve, hogy az adóztatási rendszer volt az oka annak, hogy cukoriparunk fel nem lendült. Az 1869-iki szaktanácskozmányon azt mondja a pénzügy-minister «hogy a cukorgyártás Magyarországon oly mérvben mindeddig el nem terjedt, mint azt a földművelés és kincstár érdekeiben kívánnunk kell; ez egyéb éghajlati és földminőségi okokon kívül, a tökehiánynak és az előbbi években még fel nem ébredt vállalkozási szellem hiányának, de bizonyára a jelenben fennálló adózási rendszernek is tulajdonítható, miután hazánk dúsabb talajú földjei sok helyütt oly anyagokat tartalmazván, melyeknél fogva az cukordús répának előállítására kevésbé alkalmas, mint az örökös tartományok répatermő földje, s miután az adó a nyers répára, s nem a cukorrépára vagy répacukor tartalmára van vetve, hazai gyáraink sikerrel alig képesek versenyezni a birodalom másik felében kedvezőbb viszonyok közt működő gyárakkal. Az enquetbizottmánynak jut azon fontos feladat, oly javaslatokat készíteni, melyek a vám- és kereskedelmi szerződés szem előtt tartása mellett, midőn egyrészt a cukorgyártás kifejlődését Magyarországon lehetővé teszik, másrészt a kereskedelmi- és vámszerződés tartama alatt is Ő Felsége többi tartományainak ministeriuma és törvényhozása által is elfogadhatók legyenek».

Az adóvisszatérítések lassankint teljesen felemésztették a cukoradójövedelmet, sőt 1877-ben már többet kellett fizetni az államnak, mint a mennyit ez kitett. Ezért is az állam első sorban szükségesnek látta, hogy a cukorgyárak egy meghatározott fix adómennyiséget biztosítsanak. Ez a minimalis adójövedelem 1878—79-re Ausztriában és Magyarországon 6 millió forintban állapítottatott meg, a mely összeg egyébiránt évente fél millióval növekedik az 1878-iki cukoradó-törvény elrendeli, hogy azok a gyárak, melyek a répalevelet áztatás által állítják elő, az adót átalányozás útján fizessék, az edények használati ideje és termelőképesége alapján. Ha a gyárak a megszabott adómeny-

nyiséget nem szolgáltatnák be, úgy a törvény értelmében, ahoz oly arányban járulnak, a mily arányban a hiányzó összeg a megszabott adójövedelemhez áll. Az adóvisszatérítés nyers cukor után 9 frt 10 krban, finomított cukor után 11 frt 18 krban állapított meg. Az átalányozás előnyeit azonban csak Ausztria élvezte, mert hisz a magyar répa cukortartalma aránylag alacsony volt. Ezért is a képviselőház egy határozati javaslatot fogadott el, mely azt kívánja, hogy: «hívja fel a ház a minis-teriumot, tegye meg a szükséges tanulmányokat, s azok alapján a túlfél kormányával egyetértőleg azon intézkedéseket is, melyek lehetővé tegyék, hogy annak idejében a cukorfogyasztási adó ne csupán a gyárak termelőkészülékei termelőképességének és azok használati idejének, de sőt azok iparvállalati vagy gazdasági jellemének és mindazon tényezőknek is alapul vételével szabattassék ki, melyek, mint például a répa minősége és ára, a tüzelőanyagnak, valamint a fuvarnak és gyártási munkának többé-kevésbé költséges volta, a gyártásnál elérhető haszon mérvére lényeges befolyással vannak».

A cukorgyártás technikája lassankint kinőtt az adótörvények keretéből. A gyors létermelés kapott lábra, mely adómegtakarítással járt, a mi azután túltermelést is idézett elő. Az adóminimum a gyárakat nagyon károsan érintette, mert például 1878—79-ben 4.303,868 frt pótfizetést követelt a jelenlegi adó-eljárás. Az adóelőírás volt 20.599,922 frt, az adóvisszatérítés 18.409,346 frt, s így maradt tiszta adó 2.190,646 forint, míg a következő évben 19.292,058 frt volt az adóelőírás, a visszatérítés kitett 19.628,487 frtot, s így 336,429 frt veszteség mutatkozott; mit a gyáraknak a jelzett adóminimumon felül meg kellett fizetni.

Az 1880-iki cukoradótörvény az eddigi állapotokat alaposon reformálta. A cukoradó tételt métermázsánként a nyers répa után 73 krról 80 krra, a szárított répa után 3 frt 65 krról 4 frtra emelte. Az adóvisszatérítés viszont 1880 október 1-től, oly cukorért, melynek polarizatio %-a 92 fokon alul áll, és legalább 88%-ot tesz ki, 8 frt 40 kr., a mi eddig egyáltalában nem állt fenn. Ha a polarizatio % 99,5-ön alul van, de legalább 92%-ot tesz ki, úgy az eddigi 9 frt 10 kr. helyett 9 frt 40 kr. adódik vissza. 99,5%-ú minimalis cukornál az eddigi 11 forint 18 kr. helyett 11 frt 50 kr. állapított meg. A nagyobb adótételek a nagyobb kiviteli jutalmat annyira polarizálták, hogy

daczára a látszólagos emelésnek, tulajdonkép csekélyebbek lettek azok, hogy így a kivitelre ne nyujtassék nagyobb összeg. Az adóminimum 10 millióban állapítottatott meg, minden termelési idényben 400,000 forint emelkedéssel.

Az 1881-iki fogyasztási adótörvények a cukorra métermázsánként 3 frt fogyasztási adót rónak, a mi 1883-ban 4 frtra emeltetett, majd 1888-ban újabb 2 forintos adóemelés történt. Fizeti ezt minden kereskedő, ki cukorral kereskedik, vagy annak kereskedelmét közvetíti, cukrász, kávé, vagy oly iparosok, kik cukrot elárúsításra szánt fogyasztási cikkek előállítására használnak, cukor- és kandirozó-gyárosok, ha 50 klgron alul belföldi fogyasztásra árúsítanak. Fizetik magánszemélyek, ha oly helyről szerzik be a cukrot, hova e törvény hatálya ki nem terjed, esetleg ha belföldi gyárból 50, zárt városból 8 klgrt elérő mennyiségben szerzik azt be.

Az 1888: 23. t.-cikk szüntette meg az átalányozást s az eddigi adórendszert. Mindkettő hátrányos volt. A gyárosok sohasem tudták, hogy mennyit kell nekik a hiányzó adóminimumból megtéríteni, s így ezen megterhelést előlegesen sohasem vehették számba az elárúsítandó cukornál, mint termelési költséget. Az átalányozás hátrányos volt az államra, mert a gyárosok az áztató-edényekbe mennél több répát igyekeztek adni, és a léasajtók termelési képességét lehetőleg fokozni igyekeztek. A csekélyebb cukortartalmú répát feldolgozó magyar gyárak mindenesetre hátrányban voltak e tekintetben az osztrák gyárak fölött, míg a kincstár károsodott, mert aránylag kevés adóval menekedtek meg a gyárak. Emellett a gyárak erősen dolgoztak a kivitelre, mert hisz a kiviteli jutalom nagyon előnyös helyzetbe hozta őket.

Az új törvény a cukrot adóztatja meg, s nem a répát, nem a termelést, hanem a fogyasztást vonja adó alá. A törvény szerint mindennemű cukor, mely nyers anyagokból, vagy korábbi cukortermelés maradákaiból termeltetik, fogyasztási adó alá esik. A répacukor, és minden hasonló cukor (nád-cukor) adója, tekintet nélkül tisztaságára, az emberi élvezetre nem alkalmas szörpnek egyedüli kivételével, 100 klgr. tiszta súly után 11 frt. Másnemű cukor adója tömör állapotban 3 frt, híg állapotban 1 frt. A répacukornak a vámvonalon át való kivitelénél minden 100 klgr. tiszta súlyú olyan cukorért, melynek polarizációja 93%-on alul van, és legalább 88%-ot tesz ki,

1 frt 50 kr.; ha a polarizatio 99·5%-on alul van, de legalább 93%-ot tesz ki, úgy 1 frt 60 kr., míg ha a polarizatio legalább 99·5%, úgy 2 frt 30 kr. Ez nyílt kiviteli premium gyanánt tekinthető, az eddigi burkolt helyett. A kiviteli jutalom azonban 5 millió forintban kontingentáltatott, s ha az osztrák-magyar vámterületen ennél több fizetődik ki augusztus 1-től július végeig, úgy a többletet a gyárak megtéríteni tartoznak. A szabadraktárakból fogyasztásra kerülő cukor adó alá esik. A gyártelepről 500 klgrnál kevesebb cukor ki nem szállítható.

Ezen törvény hatása alatt az adó összege rohamosan emelkedett, s meg volt adva az alap, melyen a kincstár állandó s biztos jövedelemhez juthatott, de meg a gyárosok is vállalatukat a költségek biztosabb számbavétele mellett üzhették.

1899 január 1-én lépett életbe úgy Ausztriában, mint hazánkban az új cukoradótörvény. A cukorfogyasztási adókat ez megszüntette, s helyette a cukor 100 klgrját 6 frt, a cukorkáét 5 frt, a kandírozott gyümölcsét 4 frt, a csokoládé gyártmányét 3 frt 50 kr. fogyasztási adó alá vetette. Kivételnek azok a cukoranyagok, melyek cukrozott italok készítésére fordítatnak, vagy csokoládé, cukorka és kandírozott gyümölcs előállítására használtatnak, és oly helyekre szállítatnak, hol jelen törvény-czikk határozmányai hatálylyal nem birnak: adómentesek a cukorminták is.

Az adót 50 métermázsa alatt a gyár fizeti, a felett az átvevő.

E törvény határozatai azonban csak 1899 augusztus elsejéig voltak érvényben, ekkor életbe lépett az 1899:18. t.-cz., mely szerint répacukor és nádcukor tekintet nélkül a tisztaságára, mégis az emberi élvezetre alkalmatlan szörp kivételével, métermázsánként 19 frt adó alá esik. Minden másféle cukor métermázsánként 3 frt fogyasztási adót fizet.

Az állam cukoradójövedelme a következőkép alakult:

	1869	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900
				ezer forint				
Cukoradó	871	896	738	1,744	2,513	3,283	5,559	13,627
Cukorfogyasztási adó	—	—	—	—	1,397	2,426	3,082	—

Ebből a maga egészében kitűnik az adójövedelem óriási emelkedése. Bemutatjuk ezzel kapcsolatban az új adótörvények hatására jelentkező állapotot a cukorgyárak termelésének különféle nyilvánulásai tekintetében is.

A cukorgyártás főbb adatait a következő kimutatásunkban újítjuk:

Év	1880—81	1885—86	1890—91	1895—96	1899—1900
Üzemben* állott gyárak száma	15	14	17	21	20
Az alkalmazott hajtóerő					
gőzgépek száma	140	161	237	309	349
« lóereje	1417	1618	4164	8446	10238
vízművek	—	—	8	6	8
járgányok	—	7	21	—	2
Munkás személyzet					
férfi	3150	3303	6276	9385	10520
nő	2824	2183	1996	3027	2173
együtt	5974	5486	8272	12412	12693
Feldolgozott répa	3215495	1731579	7038511	11295712	16800264
A termelt cukor mennyisége polarizációval					
legalább 99,5%-os mm.	—	—	554977	862016	1652177
99,5%-on aluli mm.	—	—	376944	836008	852324
összesen	—	—	931921	1698024	2504501
Átlag esik egy gyárra					
munkás	386	392	498	591	635
feldolgozott répa mm.	214366	123684	414030	537891	840013
előállított cukor mm.	—	—	54819	80858	125225

A cukorgyártás tehát nagy mértékben emelkedett az utóbbi időben, jeléül annak, hogy a viszonyok arra kedvezőek.

Ha a világ fontosabb cukor- és répatermelő államainak adatait egymás mellé állítjuk, úgy azon tapasztalatra jutunk, hogy hazánk még mindig nagyon hátul áll. Ez természetes is, mert hisz

* 1868—1880 között a részletes adatok híján adjuk alább a gyárak számát és a feldolgozott répanem mennyiségét. A cukrot illető összes adatok a statisztikai évkönyvek nyomán adódnak (úgy mint adataink túlnyomó része). Azért tartjuk ezt itt szükségesnek fölemlíteni, mert az 1868 előtti cukorgyártást illető adatokat magángyűjtés alapján adtuk (más adat hiányában), mely adatok 1868-tól kezdve, midőn alapunk van az összehasonlításra, lényegesen elütnek a hivatalos adatoktól.

A fent jelzett adatok a következők:

	1868—69	1873—74	1878—79	1879—80
Üzemben állott gyárak száma	22	20	17	17
Feldolgozott répa mmázsa	1.137,286	984,003	2.191,123	1.676,390

a cukorgyárak nagyobb arányú felkarolása hazánkban még egész új keletű. Nézzük csak az 1900-ra vonatkozó adatokat:

Ország	Gyárak száma	Répa- terület hektár	Répa- termés összesen	Répa- termés ha.-kint	Cukor nyeremény nyers- cukor	Cukor kivitel
			millió méter mázsa			
Német	399	426732	124'4	290	17'94	9'84
Francia	339	255542	73'9	257	9'52	5'41
Orosz	268	484677	70'6	146	8'97	1'55
Ausztria	207	243392	63'0	280	8'93	5'84
Belgium	121	59400	19'8	280	2'77	2'22
Németalföld	31	46900	12'5	252	1'70	2'50
Magyar	20	44438	16'8	218	2'05	1'43

A fogyasztási adó-visszatérítések felosztásából az 1878: 19. t.-cz. 2. §-a értelmében Magyarország javára a sör- és cukoradó czímen esett:

ezer forint		ezer forint	
1879-ben	3798	1884-ben	6565
1880-ban	5596	1885-ben	9534
1881-ben	7368	1886-ban	4429
1882-ben	6335	1887-ben	7555
1883-ban	7195		

Egyes fogyasztási cikkeink kétféle adóval is meg vannak terhelve: ennek magyarázata vám- és kereskedelmi szövetségünkben rejlik. A szövetség egyik passzusa ugyanis azt mondja, hogy az ipartermeléssel kapcsolatos fogyasztási adók a két államban egyenlő elbánásban részesülnek, egyenlő gazdasági elvek szerint kezelendők. Mivel azután hazánkban 1881-ben fokozottabb adóztatás szüksége állt be, a cukor és sör után külön fogyasztási adó lőn behozva, mely nem a fogyasztás, hanem a forgalom után volt fizetendő. 1888-ban az italmérési regalejoggal kapcsolatban a bor, sör és szesz után hoztak be italmérési adót, mely 1892-ben a tulajdonképeni Magyarországra bor- és söritaladó néven a két fogyasztási cikk tekintetében a bor- és sörfogyasztási adóval egyesítette. De nézzük magát az italmérést és italmérési adót tüzetesebben.

Az italmérési jog abból állott, hogy a földesúr, majd az úrbériség megszűnte után a földesúri javadalmak bármily című tulajdonosa szesz italokat a birtok területén kicsiben árúsíthattott, míg sört vagy égetett szesz italokat előállíthatott; kivülről a birtok területén másnak ezt tennie nem volt szabad. Az ital-

mérési jog a birtoktól függetlenül is áruba volt bocsátható, ingó dolgot képezett, s tőkekamat- s járadékadóval volt terhelve. A kurialis nemesek, ha e jogot birtokukkal együtt megkapták, úgy azt szabadon gyakorolhatták. A volt úrbéres községek régi italmérési joga 1839-ben erősített meg némi módosítással. E törvény értelmében az úrbéresek, ha szöllejük volt, úgy Szent-Mihálytól Szent-Györgyig, ha nem volt, úgy karácsonyig a bort szabadon mérhették. A község eme joga bérbeadás útján hasznosítottatott. Újabban már a földesúr engedélye nélkül is szabad volt czukrárszoknak, kávésoknak, egyes kereskedőknek finomabb fajtájú égetett szeszes italokat árusítani, míg 50 literen felül bizonyos korlátok mellett saját használatra, vagy munkások számára a pálinkakészítés is megengedett. Az italmérés terén azonban alaposabb változtatást csak az 1888-iki regalemegváltás hozott, mely a régi alapokat megdöntve, új intézkedéseket statuált.

Az 1885 : 35. t.-cz. a szeszes italok kimérését, és kis mértékben való elárúsítását az államnak tartotta fenn, s a 36-ik t.-czikk intézkedett a volt tulajdonosok kártalanításáról. Kártalanítás adódott a nemesi birtokon, az úrbéri jogon, kiváltságon alapuló jogokért, nemkülönben e községek jogáért, de meg mindazon jogért, mely 1848 óta háborítatlanul gyakoroltatott. Mindezen jogokért kártalanítás csak az esetben volt adható, ha a jogból vont haszon után 1882 január 1-től 1886 december 31-ig terjedő öt évnek legalább egy évében adó fizetődött. A kártalanítás alapját rendszerint maga a jog után az 1882 január elsejétől 1886 december 31-ig megadóztatott jövedelem egy ötöde képezte. A megállapított kártalanítási alaphoz 10% levonódott, s az így előálló összeg húszszorosa volt a kártalanítás egész összege.

A kormány által előterjesztett adatok, melyek a regalemegváltás alapját képezték a következők:

Kártalanításra jogot tartók	1882—86. évi jövedelem összege frt	Egy év átlaga frt	Egy év átlagának 10%-a frt	A váltáság alapja frt	A váltáság alap húszszorosa frt
Városok ---	4810334.95	962066.99	962066.99	96206.70	17317205.80
Községek ---	16185390.65	3237078.13	3237078.13	323707.81	58267406.40
Papi birtokok	3491704.15	698340.83	698340.83	69834.08	12570135.—
Hitbizományok	5317263.45	1063452.69	1063452.69	106345.27	19142148.40
Alapok, stb. ---	1301692.25	260338.45	260338.45	26033.85	4686092.—
Kincstár ---	3361530.90	672306.18	672306.18	67230.62	12101511.20
Egyesek ---	21828115.15	4365623.03	4365623.03	436562.30	78581214.60
Összesen ---	56296031.50	11259206.30	11259206.30	1125920.63	202665713.40

Az alap kétségtelenül igazságos volt, melyen a megváltás nyugodott; ennek daczára azonban sokan károsodtak az irreális jövedelem bevallás folytán, mely természetsszerűleg most már tekintetbe nem jöhetett.

A kártalanítás gyanánt megállapított összeg nem készpénzben adódott ki, hanem erre a célra kiadott, s 70 év alatt sorsolás útján beváltandó kötvényekben fizetődött ki: csak a 100 frtnál kisebb töredékek fizetődtek ki készpénzben. A holt kéz, községek, stb. egy kötvényt kaptak az egész megváltási összegről, a mi csak a vagyonkezelésök felügyeletére hivatott felsőbb hatóság, s a pénzügyminister engedélyével volt becserélhető.

Horvát-Szlavonországban e törvény érvénnyel nem bír, de az 1888:35. t.-cz. alapján ott is országos törvények alapján kártalanítottak az italmérésre jogosultak.

Fenti kimutatásunkkal szemben a kártalanítás tényleg kitett a tulajdonképeni Magyarországon 22.926,780 frtot, Horvát-Szlavonországban 16.694,050 frtot.

A kártalanítás az italmérési jövedékből volt eszközendő. Az állam a szesz italok kimérése, s kis mértékben való árusítása után illetéket szed, mert a törvény értelmében «a szesz italok kimérése és kis mértékben való elárúsítása felett a kizárólagos jog az állam részére tartatik fenn». Ennek az alapján csak állami engedély mellett szabad korcsmákat nyitni, a meglevőket fentartani, s általában szesz italokat árusítani. Az italmérési illetéken kívül a kimért, illetve kis mértékben eladott szesz italok után italmérési adó fizetendő.

A bor és sör után fizetendő italmérési adó a tulajdonképeni Magyarországon 1892-ben bor és sör italadó néven a bor- és sörfogyasztási adóval egyesítettet: 1898-ban viszont az italmérési adó az egész vonalon eltöröltetett, úgy hogy 1899-től kezdve italmérési jövedék csak az italmérési illetékek szedéséből, s az italmérési üzletek engedélyezéséből áll. Viszont Horvát-Szlavonországban a bor, sör és szesz kimérése után szedett adó 1898 végeig az italmérési illetékekkel együtt számoltatott el, de 1899-től kezdve a fogyasztási adókkal együtt számoltatik el; így az egész egységesítve áll előttünk. A bevételek a következőkép alakultak:

	1893	1895	1900
	ezer forint		
Italmérési illeték Magyarországban — —	1178	1360	1768
« « Horvát-Szlavonországban	1776	1902	—

Az italmérési jövedék tiszta jövedelme volt 1889-ben 66,000 frt, 1890-ben 17.958,000 frt, 1891-ben 18.273,008 frt, s 1892-ben 17.295,000 frt. 1893 január 1-ével ez a jövedék egyesítettett a fogyasztási adóval, bor illetve sör italadó néven.

Az italmérési engedély kimérésre vagy kis mértékben való elárusításra szól. Kimérés alatt értjük a fogyasztásra iparszerűleg kiadott szeszes italt vendégek részére, akár az üzlethelyiségben, akár azon kívül fogyasztják azokat el; a kis mértékben való elárusítás tisztán zárt edényekben, bornál s égetett szeszes folyadékoknál 100, sörnél 25 literen alul az üzlethelyiségen kívül való fogyasztásra történik. Egyébiránt a törvény az utóbbi tekintetében kivételnek is ad helyet. Az 1890:36. törvénycikk Budapest és Pozsony zárt városokat kivéve, az égetett szeszes folyadékok nagyban való eladását is engedélyhez köti. Az engedélyt a pénzügyigazgatóság adja meg, s a törvény öt pontban sorolja fel azokat, kiknek az engedély kinyerése előtt sem a kimérést sem a kis mértékben való elárusítást gyakorolni nem szabad.

A kimérés s a kis mértékben való elárusítás után illeték fizetendő. Budapest területén az üzlet szerint az illeték 500, 300, 200, 100 vagy 50 frt; más helységeken hat osztály alapján az illeték 100—10 forint között variál. A törvény által meghatározott elárusítók a megállapított díjtételek $\frac{1}{10}$ — $\frac{8}{10}$ -ét fizetik.

Ilyformán alakult az italmérés és az italmérési adó hazánkban napjainkig. 1899 január 1-én a regalejog utolsó maradványai is eltűntek; e naptól kezdve az italmérési jövedék tárgya csak a kimérés, kis mértékben való elárusítás, valamint a nagyban való eladással foglalkozó üzletek engedélyezése, s az italmérési illeték.

Hazánkban rövid ideig fennállott mint fogyasztási adó a kávéadó is: ez azonban csak kísérlet gyanánt tekinthető, melynek semmi létjogosultsága sem volt, mert hisz a kávé vámmal tetszés szerint sújtható, s így az az összeg, mely mint fogyasztási adó szerepel, vám útján is behajtható. Az 1881:4. t.-cikk hozta be a kávéfogyasztási adót, mely a kávé métermázsájára 8 frtos, a kávépótlékra 4 frtos adótételt állapít meg. Miután azonban a kávé vámjá 24 frtról 40 frtra emeltetett, 1883-ban a kávéfogyasztási adó megszűnt.

Kávéfogyasztási adó czímen az állam jövedelme 1881-ben

276, 1882-ben 531, 1883-ban 74, 1884-ben 4, s 1885-ben 1 ezer forint volt.

Az ásványolajadó több kísérlet után 1882-ben lőn behozva. Már az 1878-iki kiegyezés alkalmával tervbe volt véve az ásványolajadó behozatala. A külföldi nyers petroleum ugyanis 1 frt 50 kr., a finomított 8 frt vám alá lett volna vetendő, s nehogy ez a galicziai termelésre védvám gyanánt szerepeljen, a belföldi termelést tiszta métermázsáinkint 7 frt adóval akarták terhelni: ez azonban Ausztria ellenállása folytán ekkor nem lett behozva. A külföldi vám is csak 3 frtban állapítottatott meg. E törvényjavaslatnak 1879-ben gróf Szapáry pénzügyministersége alatt ugyanez a sorsa lőn. 1882-ben lett újra beterjesztve e javaslat. Ekkor azonban a galicziai petroleum védelme szempontjából a belső fogyasztási adó némileg leszállítottatott, a mi jöllehet Magyarországhban visszatetszést szült, mégis törvénynyé vált. Az ásványolaj megterhelése ennek értelmében a következőkép alakult:

Ásványolaj, barnaszén- és palakőkátrány.

A) nyers állapotban és előzetes finomítás vagy tisztítás nélkül nem használható világítási czélokra:

1. nehéz, ha sűrűsége 12 Reaumur hőfok mellett nagyobb a tiszta víz sűrűségének 830 ezredrészénél, úgy 100 klgr. után 1 frt 10 krt fizet;

2. könnyű, 830 és annál kisebb fokú 2 frtot fizet;

B) nyers állapotban és előzetes finomítás vagy tisztítás nélkül világítási czélokra használva 10 frt adó alá esik:

C) finomított vagy félig finomított.

1. nehéz, ha sűrűsége 870 foknál nagyobb 1 frt 90 krt fizet;

2. könnyű 870 és annál kisebb fokú 10 frt adó alá esik: Romániai származású 830 foknál nagyobb 68 krral sújtatik.

A belső fogyasztási adó mindezzel szemben 100 klgr. után 6 frt 50 kr.

Az 1887. évi 25-ik törvényczikk felemelte az ásványolaj vámját olyformán, hogy + 12 Reaumur mellett 870 fok helyett 880-ban állapítottatott meg az a határ, a melynél csekélyebb sűrűséggel bíró finomított ásványolaj még megadóztatik. 1896-ban viszont eltiltatott az ily 880 foknál nagyobb sűrűségű ásványolajnak könnyebbel való vegyítése, ha az világításra ily alakban alkalmas. Egyébiránt ugyanezen évben felmentetett az adó alól

a 770 foknál ritkább olaj, mely motorok hajtásához s tisztításához használtatik, a mi igen fontos intézkedés most, midőn a petroleum-motorok mindjobban terjednek.

Megfelelő intézkedések vannak még arra is, hogy az ásványolaj kétszeresen ne adóztassék meg az egyes átszállításoknál, továbbá a külföldre való vámmentes kiszállítás tekintetében is.

Az ásványolaj adójövedelem a következőkép alakul:

	ezer frt		ezer frt
1882-ben	359	1895-ben	5665
1885-ben	3018	1900-ban	4732
1890-ben	5130		

Az utóbbi években az adójövedelem tekintetében csökkenés tapasztalható. Valószínű, hogy a jövőben sem lehet emelkedést regisztrálni, mert a petróleumot más világító anyagok kezdi helyéről kiszorítani. Az adójövedelem emelkedése 1885-ben kezdődik, a mi egybeesik a fumei petroleumfinomító gyár üzemének nagyobb arányú fellendülésével. De megalakult a budapesti petroleumipar részvénytársaság is, majd más ily vállalatok, a mi az adójövedelemre a mint láthatjuk, nagyban emelőleg hatott.

Állami bevételi forrásaink közül fogyasztási adót képez még a határvám, valamint a dohány- és sójövédék is.

A határvám közös bevételt képez Ausztriával: a két állam egységes vámterületet alkot s a külfölddel szemben vámtételei egyformák. A vámtörvények a két államban egyformák, hogy így a közös, egységes eljárás biztosíttassék. A közös vámbevétel a közös költségek fedezésére fordíttatik. Magyarország vámkezelési átalánya 450,000 forint, Ausztriáé 1.400,000 forint évente; Bosznia-Hercegovina viszont a közös vámjövedelemből beligazgatási szükségletei fedezésére 60,000 aranyforintot kap az 1887: XXIV. t.-cz. értelmében.

A vámjövédelmek az utóbbi években óriási módon emelkedtek. Az ország vámjövédelmére magára, önként értetődik, hogy ebből következtetést vonni nem lehet, mert az az árú, mely az egyik ország vámhivatalánál bejött, épen nem marad meg abban az országban minden esetben, hanem nagyon gyakran a másik államba gravitál. Így tehát az adatokból ez irányú következtetést vonni nem lehet. Az kétségtelen, hogy Bosznia-Hercegovina vámbevétele csökkent s hogy a csökkenő külföldi

árúbehozatal Magyarországból s Ausztriából pótoltatik. 1880-tól 1891-ig vámjövedelme mintegy harmadrészre csökkent (0.49 millióról 0.17 millióra), de ez utóbbi év óta emelkedést lehet regisztrálni, még pedig tetemeset, ha ugyan az 1880-iki magaslatot még épen nem érte el.

A közös vámterület összes vámbevétele a következőkép alakul:

	1867	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900
Vámbevételek behozott	ezer forintban (1878-ig ezüst, 1879-től arany forint)							
árúk után	11,714	20,450	20,453	26,070	39,871	41,162	53,015	50,310
Kivitt áruk után	231	144	240	63	61	36	7	14
Összesen	11,945	20,594	20,693	26,133	39,932	41,198	53,022	50,324

A nagyobb mérvű emelkedés korszaka tehát 1883-ban kezdődik: igaz, hogy 1885—1889 között némi visszaeséssel állunk szemben, az emelkedés azonban a továbbiakra annál intenzívebben nyilvánul meg.

Az osztrák magyar vámterület magában foglalja a magyar szent korona országait, a birodalmi tanácsban képviselt királyságokat s országokat, Bosznia s Hercegovinát, végre Liechtenstein fejedelemséget. Itt a vámhatár összeesik a politikai határral. Ezenkívül vannak vámkülzetek, vagyis a szabadterületek és az idegen vámrendszerhez kapcsolt területek. A szabad területek a tengeri kikötőknél állnak fenn: ott az idegen hajók szabadon kirakodhatnak minden vámfizetési kényszer nélkül, a mi a kikötő forgalmára nagyban emelőleg hat. El hely el van kerítve a vámterülettől s ha árú erre behozatik, úgy azonnal vám alá esik. Ily szabad területek vannak Fiumében és Triesztben. Megjegyezzük, hogy 1891 június 30-ikáig egész Fiume és Trieszt szabad területet képezett, de mivel ez a belső forgalmat nagyban megnehezítette, e vámkülzet korlátok közé szorítottatott. Egyébiránt 1880 január 1-ig vámkülzetet képezett Istria és Dalmátia, Brody, Martinschizza, Buccari, Portoré, Zengg és Carlopago is. Idegen vámrendszerhez tartozó területünk kettő van: Jungholz tiroli és Mittelberg voralbergi községek. Ezek Németország vámterületéhez vannak kapcsolva. Mintegy vámkülzetet képeznek az összes vámhivatalok raktárai, a határszéli vámhivatalok terei s egyes magánfeleknek engedélyezett raktárak, melyek szigorú felügyelet alatt állanak. 1892-ig fennálltak egyes határokon a határkerületek, a határok mentén a külföldön elvonuló földszallagok, melyeken a felügyelet fokozott volt.

A határokon csak a kijelölt vámutakon szabad árút átvinni, ott is csak napkeltétől, nyugtáig. Önként értetődik, hogy utasok, posta s vasút kivételt képez. Mellékutakon árút szállítani tilos. Így az ellenőrzés meg van könnyítve, melynek különben is elég nehéz az ily exponált helyeken a feladata, hol minden csomagot, árút meg kell vizsgálni, megtudandó, hogy az nem tartalmaz-e vámárút. Vámárú az, a mi után beviteli vám fizetendő, vagy a mely beviteli tilalom alatt áll, míg a kivitelt illetőleg az oly árúk, melyek után kiviteli vám fizetendő, vagy a melynek tekintetében kiviteli tilalom áll fenn.

Vannak árúk, melyek vámmentes kezelésben részesíttetnek: ezek azok, melyek a vámtarifa alapján feltétlenül vámmentesek, illetve a melyek csak bizonyos esetekben tekinthetők ilyeneknek. Ez utóbbiak a vámtarifa törvényben taxative fel vannak sorolva mindazon esetekre, melyekre a kivételnek helye van.

A vámmentes árúkkal szemben egyes czikkek behozatala teljesen el is van tiltva: a kiviteli tilalom azonban most már ritka. Előfordul rossz takarmánytermés esetén takarmányra stbre. A behozatali tilalom esetei számosak: ezek főkép pénzügyi (pl. egyedárúság tárgyai), közgazdasági (pl. mesterséges borok), közegészségügyi (pl. mérges anyagok) s közbiztonsági (pl. fegyverek) okokra vezethetők vissza.

Behozatali tarifánk 50 csoportot ismer: a kiviteli csak egyet, míg átviteli vámok nincsenek az osztrák-magyar vámterületen. A vámtarifához betűsoros árúlajstrom van szerkesztve, mely minden előforduló árút a vámtarifa csoportjai szerint osztályoz. A vámtarifa az ország törvényei között is helyet foglal, míg az árúlajstromot a kormány adja ki s a szükséges módosításokat megejti. Az általános vámtarifa tételei azonban csak ritkán jönnek alkalmazásba, mert vám és kereskedelmi szerződéseink vagy tarifális szerződések, vagy pedig a legtöbb kedvezmény kikötésén alapulnak. Ha tarifális szerződéseket köt az állam, úgy megjelöltetnek azok a vámtételek, melyek a két szerződő fél között mérvadók lesznek; ha a legtöbb kedvezmény joga nyújtatik, úgy az összes érvényben levő vagy megkötendő szerződések legkedvezőbb tarifális megállapodása jut érvényre a kérdéses két fél között. Egyébiránt a legtöbb kedvezmény a tarifális szerződésben is kikötetik. Így az általános vámtarifa tételei csak a velünk szerződésben nem levő államokkal szemben nyer alkalmazást, vagy oly esetekben, ha oly árúról van szó, melyről a

két szerződő fél megállapodása nem szól. Csak a határszéli kedvezmények nem bírnak érvénnyel a legnagyobb kedvezmény záradékával szemben; azok csak a szomszédállamok forgalmában nyerne érvényesülést kedvező vámtételek mellett.

Egyes fontosabb árucikkek szerint kimutatva, a közös vámterület vámbevételeit az utolsó két évtizedben a következőkben adjuk:

1881-ben összesen 29,498, 1885-ben 39,871, 1890-ben 41,162, 1895-ben 53,015 és 1900-ban 50,310 ezer aranyforintokban.

Nagyban-egészben a két évtized határán valami nagy különbség nem konstatálható a bor kivételével, melynek behozatala óriási mértékben emelkedett s ennek megfelelőleg a vámbevétel is megtízszereződött. Ez az olasz borok beözönlésének tudható be. Egyébiránt ha a két évtized véghatárait tekintjük, úgy már sok tekintetben nagy emelkedésnek lehetünk tanúi.

A dohánygyedárúság az 1850-ik évi november 29-iki nyílt parancscsal 1851 márczius 1-én terjesztetett ki Magyarországra. 1867-ben a magyar dohánygyedárúság önállósítva lőn s kezelését a magyar pénzügyminiszter vette át. 1882-ben vette azt át azután az akkor rendszeresített dohányjővedéki központi igazgatóság.

Az 1868 : XIV. t.-cz. értelmében a termelő s minden 16 éven felüli férfi családtag, valamint minden feles kertész részére 12 font közönséges pipadohányt lehetett megtartani a termésből annak, ki kincstári vagy kiviteli engedélyben részesült; a többit be kellett szolgáltatni az egyedárúságnak. Felügyeleti költség gyanánt engedélyilleték czímen minden katasztrális hold után 50 krajczárt fizetett a termelő. A ki saját használatára is termelt dohányt, az minden négyszögöltől 20 krajczár fogyasztási illetéket is fizetett; saját használatára azonban csak az termelhetett, ki kincstári vagy kiviteli engedélyben nem részesült. A fenti 12 font dohánytól 20 krajczár fogyasztási illeték járt fontonkint, a mely illeték 1876-ban fél kilogrammonkint 30 krajczárban állapított meg, a mikor is azután a fejenkint kiszolgáltató dohány 10 kilogrammban szabott meg.

Lényegesebb változások a dohánytermelés terén csak az 1887 : XLIV. törvénycikkkel álltak be. Az előterjesztett javaslat azt mondja, hogy azért hoz nálunk a dohánygyedárúság aránylag kevesebbet, mert nagy a csempészet, a mit a saját haszná-

latra adott termelési engedélyek különösen elősegítenek. Így Ausztriában 1885-ben a dohányjövedék 22.296,800 lakos mellett 48.365,526 forintot eredményezett, míg nálunk csak 21.817,728 forintot, 15,642,000 lakos mellett pedig, a lakosság arányát véve, annak 33.930,140 forintot kellett volna jövedelmezni.

Az 1887-iki törvény pénzügyileg rekonstruálja a dohányjövedéket, gazdaságilag a termelést. A minőség jóságának fokozása egyik célja. A törvény kimondja, hogy a saját használatra szóló termelési engedélyek megszűnnek, úgyszintén megszűnik a saját, a családtagok s a dohánykertészek számára való dohányvisszaváltási engedély is. Új termelőknek csak akkor adnak engedélyt, ha a megfelelő nagyságú, zárral és ellenzárral ellátható szárító pajtával, nemkülönben külön szárító helyiséggel is bírnak. De megszabatik az is, hogy egy terjedelemben legalább egy hold nagyságúnak kell a dohánytermelésre szánt földnek lenni. A kedvezményes dohánytermelésre vonatkozó adatokat a kormány a következőkben terjesztette elő:

	1875	1880	1885
Község száma ~ ~ ~ ~ ~	5,212	2,684	3,012
Termelők száma ~ ~ ~ ~ ~	67,910	16,018	37,330
Engedélyezett terület hold ~ ~ ~	886	187	372
□-öl ~ ~ ~ ~ ~	187½	614	702½
Befolyt engedély és felügyeleti illeték ~ ~ ~ ~ ~	frt 181,283'16 103,629'72½ 199,756'57		

Ily nagyarányú s ennyire megosztott termelést, önként értetődik, hogy ellenőrizni kellőleg nem lehetett s a csempészetnek tág teret nyitott az ellenőrzés hiányossága is. A visszaélések nagy arányban folytak, a mi természetszerűleg a kincstárt károsította. Egyébiránt közbejátszott a kincstár jövedelmének apadásában a dohányvisszatartási kedvezmény is.

A kincstári termelők ezen kedvezmény alapján megváltották fogyasztási illeték lefizetése mellett a következő mennyiséget:

	Kilogramm	Fogyasztási illeték frt
1875-ben ~ ~ ~ ~ ~	116,976	42,111'36
1880-ban ~ ~ ~ ~ ~	66,015½	39,609'15
1885-ben ~ ~ ~ ~ ~	65,642	39,385'20

A kiviteli termelők által megváltott mennyiség a következőkép alakult:

		Kilogramm	Fogyasztási illeték frt
1875-ben	— — —	4379'860	1576'75
1880-ban	— — —	1152'033	691'40
1885-ben	— — —	2'194 $\frac{1}{2}$	1316'70

A termelők e mellett azt az eljárást követték, hogy az engedélyt nem 10 kilogramm, hanem mindössze 2—4 kilogramm erejéig váltották meg, míg a visszatartott dohánymenyiség e mellett aránytalanul nagyobb volt. Ezért volt azután káros az engedélymegadás a kincstárra, mert hisz az ily visszaélések ellenőrizhetők épen nem voltak. E három irányú jövedelmi forrás 1885-ben 240,548'47 forintot jövedelmezett, míg az engedélyek megszüntetése mellett 3 millió többletet vártak az illetékes körök.

A dohányjövedék reformálására tehát nagy szükség volt: a törvényjavaslatokat azonban az ellenzék nagy erővel támadta, melynek eredményekép a függetlenségi párt a következő határozati javaslatot nyújtotta be: «Tekintettel egyfelől a hazai mezőgazdaság válságos állapotára, másfelől az ország pénzügyeinek jelen helyzetére, mondja ki a képviselőház, hogy a kormány által beterjesztett törvényjavaslatot, mely az abszolút kormánytól örökölt, a nemzetgazdasági tudomány által rég elítélt dohánymonopóliumot nemcsak hogy egész terjedelmében fentartja, hanem azt számos új, részint zaklató, részint a termelést megszorító és megdrágító intézkedésekkel tetemesen súlyosbítja, a részletes tárgyalás alapjául nem fogadja el, hanem utasítja a kormányt, hogy a következő irányelvek alapján, minél előbb új javaslatot terjesszen a ház elé: 1. A dohánytermesztés, valamint a nyers dohánynyal való kereskedés a magyar korona egész területén szabaddá tétetik; 2. a dohánygyártás, valamint a bel- és külföldi dohánygyártmányoknak árúba bocsátása kizárólag az államnak tartatik fenn; 3. minden dohánytermelő a törvény által megállapított dohánytermelési adót fizeti; 4. minden dohányfogyasztó a törvény által megállapított dohányfogyasztási adót fizeti; 5. minden dohányelárúsító dohánytőzsde adót fizet.» Mindenesetre érdekes a párt felfogása, mely ily irányban nyilvánul meg azzal az adónemmel szemben, mely a jelenlegi alakjában, mint a következmények is megmutatták, a fogyasztási adó egyik legalkalmasabb tárgya s a fogyasztó leghelyesebb megadóztatását képezi.

A mérsékelt ellenzék határozati javaslata a következőket hangsúlyozza: «Tekintve, hogy a törvényjavaslat azon rendelkezését, mely a dohánytermelésből bizonyos mennyiségnek a fogyasztási illeték lefizetése mellett saját használatra való visszatarthatását teljesen megszünteti, sem a csempészet megszüntetésének elengedhetetlen föltételéül nem tekinthetjük, sem a jövedék bevételeinek fokozása érdekében célra vezetőnek nem tarthatjuk s e helyett inkább látnók a bevételek fokozását biztosítottnak, ha a saját élvezetre visszatartott mennyiség minimuma a fogyasztási illeték felemelése mellett, mint megváltási minimum, úgy a termelők, mint a kertészekkel szemben kötelezőleg megállapíttatnék; tekintve a törvényjavaslat azon intézkedését, mely szerint a termelőkre kivétel nélkül azon kötelezettség rovatik, hogy simító házakat állítsanak és pedig nemcsak ott, hol a dohány kimunkálása a községek belterületén történik, de a szigorúan ellenőrizhető külső területeken is. Ebben pedig oly sürgősségtelen és alaposan mivel sem indokolható megterheltetés rejlik, mely míg egyrésről a termelést drágítja meg, addig másrésről sem a csempészet megakadályozására, sem pedig a dohány minőségének emelésére hatékony eszközül el nem ismerhető; tekintve, hogy a törvényjavaslat azon rendelkezését, mely szerint a dohány legkésőbb csak június 15-ig ültethető ki, a növényügyi palánták pedig június 20-ikáig megsemmisítendőek, tarthatatlan és a termelést sok vidéken és a tapasztalás szerint számos években teljesen megbénító intézkedésnek vagyunk kénytelenek kijelenteni; tekintve, hogy a javaslat megdrágítja a termelést s főkép kisebb termelőkre egyértékű a termelési engedély elvonásával; tekintve, hogy a törvényjavaslat némely intézkedései lehetővé teszik a pénzügyi közegeknek esetleg önkénykedő eljárását a nélkül, hogy a termelők jogos igényei és érdekei kellő oltalom és törvényes biztosítások alá helyezettnek; végre tekintve, hogy a törvényjavaslat, ha az a jelen szerkezetében elfogadtatnék, több intézkedésében merőben elfogadhatlan lesz, ilyenek alkotásával pedig a törvény iránti tiszteletnek és ez által a közerkölcsiség tekinteteinek hasznos szolgálatot nem teszünk; mindezen okoknál fogva a törvényjavaslattól jelen alakjában sem a dohányjövedék lényeges fokozását várni nem lehet, közgazdasági tekintetben — sőt erkölcsi szempontból is — azt határozottan károsnak tartjuk; mindazáltal, mert úgy a csempészet megszüntetését, valamint a dohány minőségének javítását s

mindezek által a dohányjövedék bevételeének fokozását az ország pénzügyi helyzetének javulása érdekében szükségesnek ismerjük el, nem lehet elzárkóznunk egy, a fentebbi alapokra fektetett, illetőleg a fentebb körvonalozott hibáktól megtisztított törvény alkotásának szükségessége elől, melyet azonban csakis bizottságtárgyalás folyamán volna lehetséges előkészíteni, indítványozzuk, hogy a dohányjövedéki törvények és törvényesített szabályok némely intézkedéseinek módosításáról szóló törvényjavaslat a fentebbi irányelvek szerint átdolgozás és ennek megtörténte után jelentéstétel végett a pénzügyi bizottsághoz visszatassítsák». A bajokat tehát e határozati javaslat elismeri, a csempészetet megakadályozni akarja, a dohány minőségét javítani kívánja, csak az eszközök megválasztásában kíván másképp eljárni, mint a kormány.

A törvényjavaslat törvénynyé vált, s a hozzá kötött remények teljesültek.

A törvény értelmében köteles a termelő a földterület előkészítése, a mag elvetése, a palánták kiültetése, úgyszintén a csomózás s simítás tekintetében is úgy eljárni, amint azt a jövedéki hivatal előírja, köteles a virágot a magnevelésre szánt tőkék és a kerti levelek kivételével letörni, a kacshajtásokat a törésig eltávolítani. A dohánynyal beültetett terület, az ültetvények fejlődése, s a termés mennyisége folytonos felügyelet alatt van, amiért is katasztrális holdanként 2 frt illeték fizetendő. A pénzügyi hatóság a törés befejezése, s a zsinórokon levő levelek beszáradása után a termést felveszi — de erre hamarabb is joga van — hogy abból a termésre következtethessen: a megállapított adat ellenőrzés gyanánt szolgál. A termelő köteles a zsinórok hosszát s számát a pénzügyi közegnek bevallani, s ezek próbamérlegelés útján a súlyt megállapítják, amely szám a beváltásnál beadandó dohány tekintetében is mérvadó.

A dohánytermelésre szóló engedély iránti kérelmet minden év december 31-ikéig kell kérelmezni.

A beváltáshoz a dohányok osztályozandók: az egyes osztályokért a három évenként megállapított árakat megfizetik. A nehéz levelek egy, szivarboríték, egy, válogatott I., II. és III. osztályba, a kerti és muskotálylevelek válogatott I., II. és III., a kapadohánylevelek I., II. és III. osztályban nyernek átvételt: ezeken kívül van a kihányás, mely oly levelekből s csomókból áll, mely színégett, penészes, stb. dohányból áll. Csomózatlan

levelek s levélrészek hulladék gyanánt vétetnek át. Ha a termelő a beváltó hivataltól 10 kilométertől messzebbre van, úgy 100 kilogrammonként s kilométerenként 40 kilométeren alul 1 kr., azonfelül $1\frac{1}{5}$ kr. fizetődik.

A dohánybeváltási osztályok s árak tekintetében a termelők általában panaszkodnak. A minőség szerinti osztályozásnak kívánnak nagyobb tért biztosítani, amely követelmény méltányosnak is mondható. A minőség szerinti osztályozásnak kellene győzedelmeskedni az egész vonalon, a jelenlegi osztályok szigorú határvonalait le kellene dönteni, mely mellett a jövedék sem károsodnék, mert hisz a minőséget fizetné, s a dohánylevél ép voltára oly nagy figyelmet nem fordítana.

A termelők előleg gyanánt holdpénzt és zsinórpénzt kapnak, hogy így a termelés, a megmunkáltatás könnyebben s jobban történjék. Az első előleg a holdpénz, mely kat. holdanként 20 frt, míg a második előleg, a zsinórpénz, minden várható 100 kilogramm száraz dohány 2 frt. Kivételes esetekben holdanként 50 frt előlegeket is utalványoznak.

A dohányjövedék eredményei az 1887-iki új törvény nyomán a következőleg alakulnak:

	1887	1890	1895	1900
	ezer forint			
Bevétel	42,141	47,358	55,468	57,162
Kiadás	20,860	19,339	24,842	26,424
Felesleg	21,281	28,019	30,626	30,738

Ezzel szemben bekivánjuk a pénzügyi eredményeket az alkotmányos korszak kezdete óta az alábbiakban mutatni:

Év	Tényleges		Pénz- beli fe- lesleg	Az aktívák csökkenése vagy növekedése				Tulajdonképeni jövedelem		
	bevétel	kiadás		a hát- ralé- koknál	az anyag- készlet és leltári szereknél	az épü- letek értéké- nél	együtt	össze- sen	fejen- ként	a bevéte- lek %-ában jövedelmi hányad
e z e r f o r i n t o k b a n										
1868	15823	3690	12133	—961	1782	160	981	13114	0'85	82'37
1870	20270	10179	10091	614	—3670	331	—2725	7366	0'47	36'33
1875	22993	10677	12316	569	2518	112	3199	15515	1'01	67'47
1880	26501	9943	16558	764	34	124	922	17480	1'11	65'95
1881	27501	11731	15770	—469	1992	205	1728	17498	1'11	63'68
1885	34397	15372	19025	101	2119	555	2775	21800	1'33	63'37
1890	38950	11931	27019	—661	—2673	154	—3180	23839	1'38	61'20
1895	49252	18627	30625	—302	2235	449	2382	33007	1'81	67'02
1900	50695	19688	31006	366	3975	975	5316	36322	1'91	71'64

Az adatok óriási emelkedéséről, a dohányjövedék fokozott nagybodásáról tanuskodnak e számok, ha az 1887 előtti állapotot a jelenlegivel összehasonlítjuk. Egyébiránt az utóbbi évek is nagyarányú fellendülésről tanúskodnak.

Fenti adatokban különben csak a tulajdonképeni jövedéki eredmények szerepelnek; az osztrák jövedék részére beváltott dohány ára, az osztrák kincstár térítménye, a külföldre és Boszniába történő eladások, úgyszintén a termelők előlegei nincsenek felvéve.

Érdekes ezzel kapcsolatban a magyar királyi dohányjövedék kiadását is ismerni, mely a különféle kiadási ágak mikénti arányát tárja elénk.

A tekintetben azonban megjegyezzük, hogy 1868-tól 1885-ig a kiadások ténylegesek, míg 1886-tól kezdve utalványozások, miután az állami zárszámadások ezen évtől fogva a hátralékkezelést csak a kiadások összegeire mutatják ki, a kiadások részletezésénél azonban nem tüntetik fel.

Év ...	1868—70	1871—75	1876—80	1885	1890	1895	1900
e z e r f o r i n t o k b a n							
Kezelési és általános kiadások ...	379	453	446	606	672	894	18796
Anyagbeszerz. költségek							
összesen ...	3953	7025	6447	9880	6933	11462	
Ebből külföldi vételnyers anyag ...	1788	3669	3484	5760	3768	7336	8458
kész gyártmány ...	1469	901	201	1161	265	504	559
együtt ...	3257	4570	3685	6921	4033	7840	9017
százalékokban ...	82'32	65'05	57'16	70'05	58'17	68'40	48'33
Gyártási költségek...	1691	2223	2313	3431	3148	4799	6152
Eladási költségek...	845	959	839	975	931	1109	1154
Beruházások és átmeneti kiadások ...	210	250	64	480	60	363	311
Esett az összes kiadásokból %-okban							
kezelésre ...	5'35	4'15	4'41	3'94	5'72	4'80	76'16
anyagbeszerzésre ...	55'85	64'39	63'78	64'28	59'03	61'54	
gyártásra ...	23'89	20'38	22'88	22'32	26'81	25'76	
eladásra ...	11'94	8'79	8'30	6'34	7'93	5'95	
beruházásokra és átmenetikiadásokra	2'97	2'29	0'63	3'12	0'51	1'95	1'14

A kiadások is nagy emelkedést tüntetnek fel, s csak egy esetben látunk apadást. A kezelési kiadások egyébiránt apadtak, apadtak az eladás költségei, úgyszintén a beruházások és átmeneti kiadások százalékos adatai is.

A sójövedelem már a XII. század eleje óta szerepel királyaink háztartásában, melynek elidegeníthetlen jövedelme volt a pénzverés a postabevétellel egyetemben a továbbiakban is, s így a király kizárólagos joga volt az elárusítás. Nagy jövedelmet s fontos állandó jövedelmet adott ez mindig, amiért is különös gondot képezett minden időben annak növelése. A sóárszabás módosításával gyakran nagy terheket róttak a népre, melynek ez nélkülözhetetlen szükségletét képezte. A külföldi sóbehozatal tiltva volt, míg a tenger melléki lakosok a tengeri sót szabadon használhatták. Az 1548: XXIX. t.-cz. alapján Árva-, Liptó- s Turóczmegye lakosai a közelebb eső s így olcsóbb lengyel sót fogyasztották. A só állami monopolium jelleget öltötte az idők folyamán, s 1853-ban császári rendelettel lőn Ausztria ez irányú szabályzata hazánkra is kiterjesztve.

Az alkotmányos korszak elején a só árának mintegy harmadrészszer való leszállítását hozták javaslatba, a mi a sójövedékre mindenesetre nagyban apasztólag hatott volna. Ennek daczára a pénzügyi bizottság ezen leszállítást örömmel üdvözli és rámutat «az arad-fehérvári vasutvonalnak küszöbön levő megnyiltára, mely lehetővé teszi, hogy Erdélyből nagyobb mennyiségű só szállítassék ki, és pedig az eddigi terhes szállítási szerződésnek azon irányban mellőzésével. A leszállított árak mellett a nagyobb mennyiségnek eladhatása képezi azon reménynek alapját, hogy a fokozódó fogyasztás mihamarább ki fogja egyenlíteni az árak alábbszállítása által okozott hiányt. Ha egyszer igazolva lesz ez a remény, és ha a szigeti vasut elkészültével azon irányban is megkönnyebbül a sónak bármily mennyiségben, és pedig az eddigi terhes szállítási szerződésnek ott is mellőzésével való szállítása, akkor lesz helyén, idő és körülmények szerint még messzebb menni a megkezdett úton, s lehetőleg annyira szállítani az árt, hogy elértvén a még most alacsonyabb kedvezményi árak, a fentartásuk által feltételezett ellenőrzésnek szüksége és költsége megszűnjék, s még tovább, hogy még mindig nagyobb mérvet öltson a kivitel.»

Az 1868: XI. t.-cz. értelmében a sótermelési helyeken, még pedig Sugatagon, Szlatinán, Rónaszéken, Deésaknán, Paraj-

don, Marosujvárt, Tordán és Vizaknán a darabsó, s a hordóba rakott morzsaléksó bécsi mázsája 5 frt; Sóvárott a főzött só szintén 5 frt. Más helyeken árusított sónál az 5 frt árhoz a szállítási és mellékköltségek is hozzájönnek. A nyugati részek sóraktárainál bécsi mázsánként 30 kr. eltérés engedtetik meg; a déli és délkeleti részekben a csempészet meggátolása céljából a só ára lejobb szállítható. Kedvezményes sóárak is állapítottak meg egyes helyek részére; még pedig Erdélyben, Kraszna, Zaránd, Közép-Szolnok megyék és Kővár vidék lakói saját szükségletére Deésaknán, Parajdon, Marosujvárott, Tordán és Vizaknán 3'80 frt, Marosportuson 4'10 frt. A mármarosai lakosság szükségletére Sugatagon, Szlatinán és Rónaszéken 4'80 frt, a határőrvidéki sóaknában ezen vidék lakosai számára 3'50 frt. Arva, Turócz s Liptó vármegyékben felállítandó raktáraknál a zöld só ára 5'40 frt, Horvátország szávántúli lakosaira nézve a fehér tengeri só 4'60 frt, a magyar-horvát tenger mellék részére a halak besózására szükséges fehér tengeri só 2'64 frt. E kedvezmények azonban legalább 25 fontra vonatkoznak. Megszűnik azonban a marhasó mérsékeltáron való árulása, míg a trágyázás és technikai célokra szolgáló denaturált só tekintetében az eddigi szabályok állnak fenn, melyek azok árusítását engedélyhez kötik.

A sójövedékről szóló törvény tárgyalásánál érdekesen jegyzi meg a pénzügyminister, hogy «1848-ig a só valóságos regale volt, tudniillik oly jövedelme a fejedelemnek, melyet az oda fordított, ahová fordítani célszerűnek látta, tehát valóságos jus regalet képezett. Csak II. Lipót alatt, az 1790/91 : XX. t.-cikk által biztosított az, hogy a sóár az országgyűlés beleegyezése nélkül felemeltetni nem fog. A sóárak egyébiránt mindig különbözők voltak; 1848 előtt az utoljára országgyűlésileg megállapított ár 4 pengőforint volt, melyhez még hozzászámított az árulási költség, mely különbözött az egyes vidékek szerint. Így például Mármarosban 19¹/₂ kr., Sóovárott 26¹/₂ kr. és a tengerparton 55 kr. Ezenkívül ehez még hozzászámított a fuvar és kezelési költség, minek eredménye az volt, hogy ezüstpénzben 1848 előtt a sóár mázsánként a különböző helyek szerint 5'50 frt és 7'21 frt között volt megállapítva. Ezen gyakorlat állott fenn a régi időkben. Így az 1729 : V. t.-cz. 2. szakaszában meg volt állapítva, hogy a hegyes vidékű vármegyékben mért földenként és mázsánként 3 kr., a sík vidékű vármegyékben pedig 2 kr. számíttassék a meghatározott árhoz.»

A sójövedék újabb szabályozására egész 1874-ig nem akadtunk. Ekkor hozattak be csak újabb intézkedések, melyek 1876 január 1-én léptek életbe.

Eme újabb intézkedések értelmében a Sugatag stb. helyeken, melyeket fentebb felsoroltunk, a só 100 kilogrammonkénti ára 9 frt lett; eddig a bécsi mázsáról való átszámítás 8 frt $92\frac{2}{5}$ krt adott. Sovárott a 8 frt $92\frac{2}{5}$ krnyi átszámított ár 9 frt 50 kr-ra emeltetett, tekintettel ama körülményre, hogy az előállítási költségek nagyok. A törvény a megtérítendő kezelési költségeket is megállapítja, mert a vasutak terjedése folytán a bányáknál való direkt vásárlás terjed a sóhivatalok eladásai rovására, s így a kezelési költségektől a kincstár elesik. Ezért is az alapárhoz a kezelési költségek is jönnek. Az ország különböző sóhivatalainál az alapárhoz a szállítási költségek és a kezelési költségek is hozzáadatok. Az osztrák határok szomszédságában az árak megállapítása eltérhet ugyan a különben követett elvektől, de a különbség 54 kr-nál nagyobb nem lehet. A déli és délkeleti helyeken a csempészet megakadályozása végett az árak lejebb is szállíthatók.

Ami a kedvezményes sót illeti, az az erdélyi stb. említett helyek tekintetében az átszámított 6·78 $\frac{5}{10}$ frt helyett 6·85 frt lett, a marosportusi sóhivatalnál az eddig 7·32 $\frac{1}{10}$ forint helyett 7·40 frt. A mármaroszi lakosság a már említett helyeken 8·57 $\frac{1}{10}$ frt helyett 8·60 frtért kapta a sót, de ha a só kiadása a máramaros-szigeti sóhivatalnál történik, úgy a fuvarozási költségek is hozzájönnek. A polgárosított Határőrvidéken a só átszállított ára 6·25 frt volt, ami 6·30 frtra emeltetett (fejenként 6 klgr.); ehhez is hozzájött a fuvarozási költség. A fehér tengeri sót a volt Határőrvidék az eddigi 5·80 $\frac{2}{5}$ frt helyett 5·85 frtért kapja (fejenként 7 klgr.). A szürke tengeri só ára eddig 4·02 frt volt, most 4·05 frtra emelkedett (fejenként 10 klgr.). Árva s a többi említett megyék az eddigi gácsországi zöld só helyett mármaroszi sót kapnak az eddigi 9·64 $\frac{3}{10}$ frt helyett 9·70 frtért (fejenként 10 klgr.). Horvátország szávántúli része s a fiumei terület a kedvezményes sót az eddigi 8·21 $\frac{4}{10}$ frt helyett 8·25 frtért kapja (fejenként 6 $\frac{1}{2}$ klgr.), míg a magyar-horvát tengerparti halászhok az eddigi 4·71 $\frac{4}{10}$ frt helyett a fehér tengeri sót 4·75 frtért. Gyári és ipari célokra Mármarosban és Erdélyben a tiszta kősót 58 krért, Sovárott a főzött sót 1·16 frtért, Fiumében 1·45 frtért adják, mindig 100 klgrkint értve.

1897 óta a jövedék marhasót is hoz forgalomba: e célra a tiszta só denaturálja, vasoxiddal kezelve élvezhetlenné teszi. A sónak ára az elárusító helyeken métermázsánként 5 frt, amihez vidékenként még a költségek is jönnek.

A sójővedék bevételei az utóbbi 2 évtized adatai szerint a következőkép alakultak:

	1881	1885	1890 ezer forint	1895	1900
Bevétel	14,079	14,799	15,369	15,921	16,135
Kiadás	2,482	2,429	2,426	2,273	2,468
Felesleg	11,597	12,370	12,943	13,648	13,667

A sójővedék feleslege 1891 óta állandóan a 13 millió felett van: egyébiránt az utóbbi években már mindjobban közeledik a 14 millióhoz, s valószínű, hogy a következő évtizedben állandóan e szám felett fogjuk az eredményt látni.

Be kívánjuk ezek után a sótermelés mennyiségét és értékét az egész korszakra vonatkozólag mutatni, amiből az is ki fog tűnni, hogy az egyes sónemek mily arányban nyernek felhasználást, s mily arányban emelkedik az azok iránti kereslet.

Nézzük csak az alábbi összeállítást.

	Kősó	Iparsó mennyisége	Főtt só métermázsza	Összes só	Érték frt
1867-ben	1.091,182	293,375	72,288	1.456,845	—
1870-ben	1.479,582	6,353	68,534	1.554,469	—
1875-ben	997,475	36,177	71,741	1.105,393	—
1880-ban	1.473,088	39,734	65,969	1.578,792	12.371,331
1885-ben	1.511,080	55,277	63,268	1.629,625	12.608,300
1890-ben	1.475,567	54,641	68,913	1.599,121	13.943,165
1895-ben	1.595,404	35,755	62,790	1.693,949	13.451,000
1900-ban	1.573,440	258,067	62,119	1.893,626	13.641,000

Az ipari só óriási emelkedést tüntet föl: vele szemben a többi sófélék lényegesebb változást nem mutatnak; némi csökkenéssel lehet csak azok tekintetében beszámolni.

A lottojövedéket szintén ez adónem keretében tárgyalhatjuk. Lottojövedék alatt értjük a megszűnt kis lutrit és az újabban alakított osztálysorsjátékot. Mindkettő az állam nyilvános sorsjátéka, de míg az előbbi alapja erkölcsösnek nem mondható, addig az utóbbi nagyobb nyeresemény esélyei a szolidabb alapot biztosítják. A lutri mellett a szegény nép fillérei vesztek el, az osztálysorsjátéknál a játékszenvedély kielégítése mellett, a közönség nincs annyira a véletlennek kiszolgáltatva. Az előbbi

csekély tételei mellett jobban vonzott, ami a legszegényebb néposztály elszegényedését mozdította elő.

A lutrit az osztrák tartományokban az 1751-ik évi november 13-iki patens honosította meg. Kezdetben bérbe volt az adva, amiért az állam 1770-ig 260,000 forint évi bért kapott. 1770-től kezdve 400,000, majd 525,000, Mária Terézia uralkodásának utolsó éveiben már 800,000 frt évi bért hozott. Az 1787 október 18-iki patens értelmében rendelte el József császár az állami kezelésbe való vételt, úgy látszik azért, hogy azt megszüntesse. Rövid uralkodása alatt azonban más irányban sokkal jobban igénybe volt véve, semhogy figyelme a továbbiakban erre is kiterjedhetett volna. A bérlet hatálya Erdély s a temesi bán-ság kivételével Magyarországra is kiterjedt. A lutri által teremtett állapotot a mai Magyarország területén az 1853 július 1-i patens ismerte el; a lutri törvényes szabályozása különben az 1813 márczius 13-iki patensen alapszik. A régi állapotot törvényesítette az 1868: XV. t.-cz., mely kimondja, hogy «a lotto-gyűjtők által a magyar koronához tartozó országok területén beszedett játékbetételek, arra való tekintet nélkül, hogy a játékbetételek a magyar korona alá tartozó országokban, vagy Ő felsége többi országaiban történő lottohúzásokra tétettek e, a magyar királyi kincstárba fognak befolyni, valamint ezen betétekre eső nyereményeket is az fizetendi ki: valamint ellenben a m. kir. kincstár Ő felsége többi országában magyarországi lotto-hivatalokra intézett játékbetéteket nem veszen igénybe, úgy az ezek után előállható nyereményeket sem fogja kifizetni.» Viszont az államsorsjáték jegyei tekintetében, melyeket időnkint a bécsi lottoigazgatóság rendezett, vagy a magyar kormány ez irányú ténykedései tekintetében, elrendeli e törvény hogy «Ő felsége által jótékony czélokra engedélyezett, s a bécsi lottoigazgatóság által rendezett államsorsjátékok jegyei a magyar korona országaiban is, valamint ha a magyar kormány által jótékony-sági államsorsjátékok rendeztetnének, ennek jegyei a viszonzosság alapján Ő felsége többi országaiban is árulhatók.»

Magyarországban egyébiránt a kis lutri nem volt oly népszerű mint Ausztriában: áll ez úgy a hatvanhét előtti korszakra, mint az az utána következőre. Ennek daczára az aránylag nagy jövedelem folytán a kormány azt eltörölni nem akarta; végre midőn az 1897-ben ez megtörtént, helyette az osztálysorsjáték lön rendszeresítve.

Az osztálysorsjátékot rendszeresítő 1897 : VII. t.-cikk kimondja, hogy a lottójövedék fentartása mellett, a magyar korona országaiban a számsorsjáték megszüntettetik, s helyébe az osztálysorsjáték hozatik be. A pénzügyminister felhatalmaztatik, hogy az osztálysorsjáték rendezésének a királyi kincstárt megillető kizárólagos jogát — az állami ellenőrzés fentartása mellett — husz év tartamára, meghatározott évi haszonbér ellenében, mely 1.200,000 frtnál kevesebb nem lehet, magánvállalatra átruházhassa.

Nem fedezi ez ugyan a lottójövedéket, mert annak évi átlagos hozadéka 1.300,000 frtot tett ki, de mivel a bérlovállalat fenti bérösszeg mellett 300,000 frt ára bélyeg átvételére kötelezi magát, melyre a sorsjegyek terjesztése mellett szüksége van, a bérlet, s az új állapot még az előbbinél is nagyobb hasznot biztosít az államnak. A bérlők a 20% nyereségyadót kapják a bérösszeg ellenértékeül.

A lottójövedék bevételei s kiadásai az alkotmányos korszak kezdete óta a következőkép alakulnak:

	1868	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900
	<i>ezer forint</i>							
Bevétel	2460	3780	4070	3220	3192	2910	3414	1215
Kiadás	1370	1450	2170	1610	1756	1544	2027	27
Felcsleg	1090	1330	1900	1610	1436	1366	1387	1188

Az osztálysorsjáték eredményei tehát ily alakban veszteséget tüntetnek fel, de amint arra már rámutattunk, a bélyegszükséglet fokozódása a veszteségekért teljes kompenzatiót nyújt. Mérhetlen azonban az a haszon, mely a szegényebb néposztályt éri, miután az előző évek milliói az ő zsebéből kerültek ki, míg az osztálysorsjáték sorsjegyeinek kelendősege a tehetősebbekre támaszkodik.

Fel kívánjuk még ezzel kapcsolatban említeni, jöllehet a lottójövedékekkel semmi kapcsolatban sincs, csak a sorsolás s a nyereségyek képezik a közös vonást, hogy 1889-től kezdve a magyar állam területén új sorsjátékokat alakítani, vagy új sorsjegyeket forgalomba hozni nem szabad, vagyis e tekintetben a régi alap megdöntetett, ami részben a lottójövedék nagyobb eredményességére is hivatva van hatni.

A lőporegyedáruság is fogyasztási adószámba mehet, ha ugyan mint ilyen jelentéktelen; honvédelmi s közbiztonsági okok sorolják azt főlkép az egyedáruság tárgyai között.

3. Forgalmi adók.

A fogyasztási és egyenes adókon kívül vannak még forgalmi adók is: e nevezet alatt a tételes adótörvényhozás ezen adónemet nem ismeri, melyek tulajdonkép legnagyobbbrészt hatósági ténykedéseknél, okiratok kiállításánál stb., tehát bizonyos jogcselekményeknél szedődnek. A forgalmi adók főképp az illetékek és bélyegekben domborodnak ki, jóllehet mint a továbbiakban látni fogjuk, ez kizárólagosan épen nem mondható el. A forgalmi adók egyébiránt az összes vagyonszorgalmat megragadják, s nevüket ép innen veszik. Miután az alap nem titkolható el, nagyon jó adótárgynak bizonyul, s ott hol az egyenes adók jövedelmezőségének kiterjesztése ellen vannak, a forgalmi adók alkalmazása, illetve fokozott igénybevétele nagyon jó szolgálatot tehet. Az adó behajtására úgyszólván semmi költség; az adózó maga mondhatnánk kényszerhelyzetben van a helyes bevallás tekintetében.

A forgalmi adók lerovása vagy bélyegekben vagy készpénzben történik; az ily díjak s illetékek jövedelmeinek nagyságára az állami bevételeknél már rámutattunk. Itt csak arra kívánunk utalni, hogy ez adó jövedelme évente mintegy 32—33 millió forintot eredményez.

A forgalmi adók tulajdonkép három csoportba oszthatók: megkülönböztethetők a halálesetben előálló, — az élők közti forgalom, s az illetékegyenérték. A halálesetben előálló forgalmi adó tárgya az örökösödési adó, s a halálesetre szóló ajándékozás utáni adó. Az élők közti forgalmi adók közzé tartozik az ingatlan vagyonszorgalmi adó, s az egyéb értékek adója. Ez utóbbihoz tartozik a haszonbérlet megadóztatása, az ingó értékek forgalmi adója (számlák, nyugták, kötlevelek stb.), az értékpapírok, váltók, chequek, játéktárgyak, bizonyítványok adója stb. Az illetékegyenérték jogi személyektől szedetik, ami egész méltányos is, mert hisz azok birtokai eladás alá nem kerülnek, s így az ingatlan forgalmi adótól mentesek, az örökösödési adó szintén nem terheli őket, amit mind illetékegyenérték alakjában rónak le évente az államnak.

A bélyeg- és jogilletékek nagysága 1868 óta többféle változtatásnak volt alávetve. Napjainkban a bélyeg- és jogilletékek jogforrása az 1885. évi hivatalos összeállítás, melyet az

1887 : XLV. és 1894 : XXVI. t.-cz. egészítenek ki. Ujabban a hírlap (hirdetési) és naptárbélyeg eltöröltetett.

Ami a részletes statisztikai adatokat illeti, azokat már előzőleg az állami bevételeknél adtuk, s így ismétlések elkerülése végett csak oda kívánunk utalni.

A posta- és távirdajövedékről később fogunk megemlékezni.

C) Vám- és kereskedelmi politika.

A vám- és kereskedelmi ügyekkel már az előzőek folyamán is többször foglalkoztunk. Rá kívánunk azonban itt mutatni a vám- és kereskedelmi politika egészére, mely a multban Magyarország szempontjából alig jöhetett szóba, mert hisz azt Ausztria általános politikai elvei elnyomták. Magyarország el volt ugyan választva Ausztriától a harminczadvonal által, de a harminczadok jövedelmeire, azok szedésére Ausztria sokkal nagyobb befolyást gyakorolt, semhogy Magyarország rendelkezési jogait érvényesítve, az ország javára valamit tehetett volna. Mária Terézia tilalmi vámrendszerét József császár állandósította, a mi 1851-ig megmaradt. Ennek visszahatására alakult egyébiránt 1842-ben a Védegylet is. E közben tudjuk, hogy a német fejedelemségek vámügyi tekintetben egyesültek, s hogy a vámegyesületbe sem 1833-ban sem 1841-be nem sikerült Ausztriának belépni. A következő évek azonban fordulatot hoztak Ausztria s Magyarország egymásközi viszonyaiba. A vám-, illetve harminczadügyek tekintetében is új állapotot teremtett az 1848 december 19-iki császári rendelet, midőn az osztrák s magyar harminczadokat egyesíti; majd az 1849 január 10-iki rendelet hoz számos könnyítést, illetve egyszerűsítést a harminczadok kezelésébe. A vámvonal 1850 október elsején szűnt meg teljesen az osztrák tartományok s Magyarország között, s a közös vámterület a maga egészében jogaiba lépett. Csak az egyedárúsági tárgyak, s az Ausztriában fogyasztási adó alá eső czikkek miatt volt még szükséges a határvonal, de a fogyasztási adórendszernek Magyarországba való behozatala folytán 1851 július 1-én ez is megszűnik. Az eddigi prohibitív vámrendszerrel különben szakitva, Ausztria a védvamos politikára kezdett áttérni. Ez egy lépés akart lenni a német vámszövetség felé, a mi esetleg a politikai supremetiát is biztosíthatná. Ez volt Ausztria álma.

Ez után a fantom után révedeztek Ausztria szemei akkor is, midőn egy közép-európai vámszövetséget akart szervezni Németország s Olaszország hozzájárulásával, a mi annál könnyebbnek látszott, mert hisz 1853-ban a német vámszövetség különben is lejárt. Erre való tekintettel hirdette ki az osztrák kormány az új vámtarifát 1851 november 6-ikán, mely azután 1852 február 1-én lépett életbe.

Az 1852-iki vámtarifa 30 osztályra oszlott. Az osztályokon belül szakaszok és tételek voltak. Az osztályok a következők voltak: 1. Gyarmatárúk; 2. déligyümölcs és gyümölcs; 3. dohány és dohánygyártmány; 4. gabona és más kerti s mezei termés; 5. állatok; 6. állati élvezetre szolgáló termények s olyanok, melyek más osztályokba nem tartoznak; 7. zsíradékok és olajok étkezési és ipari czélokra; 8. szeszes italok és elkészített eledelek; 9. tüzelő-, építő- és műszeranyagok; 10. állati termények ipari czélokra; 11. gyógy-, illat-, festő- és cserzőanyagok; 12. nemtelen fémek, mint érczek, nyersanyag alakjában s mint félgyártmányok; 13. nemesfémek, drága- és féldrágakövek; 14. szövő- és kötőanyagok; 15. fonalak; 16. szőtt- és kötöttárúk; 17. fonadékarúk és hasonló munkák (serte, bél, toll, haj, hancs, káka, vessző vagy szalmából); 18. bőr, úgyszintén bőr- és szűcsárúk s más ily gyártmányok; 19. ruhák és pipereszerek; 20. papíros és papírosárúk; 21. faárúk, úgyszintén esztergályozott, asztalos- és faragott munkák; 22. szárazföldi és vízi járóművek; 23. üveg-, kő- és agyagárúk; 24. árúk nemtelen fémekből; 25. árúk nemes fémekből; 26. összetett árúk; 27. gépek és műszerek; 28. vegyészeti termékek, gyógy-, festő- és illatszerek; 29. irodalmi és műtárgyak; 30. hulladékok, úgyszintén mindaz, a mi az előző osztályokba nem sorolható. Az összes tételszámok 338-at tettek ki, s így jóval egyszerűbb volt e vámtarifa az 1835 július 11-én kiadott «Zoll und Staatsmonopols Ordnung» czim alatt közzétett vámügyi szabályzatokat követő 1838 deczember 27-iki vámtarifánál, mely 654 tételt foglalt magában. Vámentesség csak a következő beviteli tételeknél engedélyeztetett: eperfa-levelek, fű, széna, szecska, szalma, méhkasok élő méhekkkel, külön meg nem nevezett állatok, vér, tojás, tej és túró, kőszén, tőrfa és tőrfaszén, építésre, kövezésre, stb. kövek, mészkö stb., vasércz, érmek, téglák, rongyok, korpa, olajpogácsa és más hátramaradványok, kisajtott gyümölcs és magvak, úgyszintén más meg nem nevezett hulladékok. Ezek 15 tétel alá voltak

foglalva: 323 tétel volt vámmal sújtva. A kivitelnél nagyon sok cikk volt vámentes, míg a legtöbbet csak csekély vám terhelte. Mihelyt azonban a nyersanyagot a belföldi ipar is használhatta, a kiviteli vám tetemes nagyságú volt, hogy így a belföldi ipar nagyobbarányú tevékenységre ösztönöztessék. Az átvitelnél 12 tétel volt csak vámentes, míg 326 vám alá esett. Miután azonban az új vámtételek nem bizonyultak kezdetben helyeseknek, 1853 február 1-ig a pamutfonalaknál, a pamut-, len-, gyapjú- és selyemárúknál, ruhaféléknél s pipereárúknál, úgyszintén a fémárúknál a vám 10%-kal magasabbra emeltetett, a lenből készült fonálnál viszont a 2¹/₂ frtos vámtétel 6 forintra emeltetett, a mi azonban, mivel a porosz szerződés a vámtarifát alapján véve megváltoztatta, nem volt érvényben három évig, mint kontemplálva volt.

Az alacsony 1851-iki vámtételeknek tulajdonkép csak 1853 február elsején kellett a kormány rendelkezése értelmében életbe lépni a jelzett árúknál, hogy így a belföldi árúk a versenyhez hozzá legyenek szoktatva. S dacára, hogy a kormány ennek szükségességét elismerte, 1854 január 1-től kezdve még alacsonyabb vámtételeket állapít meg. Így a vámtételek voltak:

	1852 febr. 1-én	1958 febr. 1-én	1854 jan. 1-én
Nyers pamutfonál — — —	8.— frt	7.— frt	6.— frt
Czéznázott pamutfonál — — —	— — —	15.— «	12 ¹ / ₂ «
Közönséges gyapjuárúk — — —	13'45 «	12'50 «	7'50 «
Finom selyemárúk — — —	660.— «	600.— «	250.— «
Közönséges selyemárúk — — —	275.— «	250.— «	150.— «
Varrótűk — — — — —	110.— «	100.— «	25.— «
Finom fémárúk — — — — —	55.— «	50.— «	15.— «

A lenfonálnál határozottan ki volt jelelve, hogy a magasabb vámok három évig lesznek érvényben, s ennek dacára két év elteltével, 1854 január 1-től a következő vámtételek léptek életbe:

	1852 febr. 1.	1854 jan. 1.
Nyers lenfonál — — —	6.— frt	2 ¹ / ₂ frt
Fehéritett vagy festett — — —	12 ¹ / ₂ «	10.— «
Czéznázott — — — — —	20.— «	15.— «

Az ipar szempontjából tehát e vámtételek határozottan helytelenek voltak: a gyakorlatban ennek hátrányos hatása azonban nem volt érezhető, mert a külföld a vámtételek eme hibáit kihasználni nem igyekezett. Igaz, hogy a közlekedési eszközök fejletlen volta is útját állta ennek.

Az állapot az előzővel szemben mindenesetre lényegesen megváltozott, mert hisz azelőtt 63 cikk a kereskedésből ki volt tiltva, s csak magánhasználatra volt sokféle korlátozás mellett behozható, míg most csak az egyedárúság szempontjából tekintetbe vehető cikkek behozatala volt tilalmazva, s azok, melyek közegészségügyi szempontból jöhettek tekintetbe. De e mellett a multban például a félgyártmányok s ésgyártmányok is csak a magánhasználatra voltak behozhatók, a kereskedelem számára behozataluk tiltva volt, vagy eddig a legmagasabb vám 1000 frt volt, míg most csak 600 frt. Mindenesetre lényeges könnyítéseket statuált az új vámrendszer, ha védővám is alapult, a mi természetes, mert hisz a tilalmi vámok szinte megbénították a kereskedelmet. A vámmérséklések egyes cikkeknel a következőkép alakultak:

Élelmi szerek:

Kávé	.....	12 ¹ / ₂	frtról	10.—	frtra
Tea	.....	90.—	«	15.—	«
Czukor	.....	16.—	«	14.—	«
Rizs	.....	— ⁵⁴	«	— ⁴⁵	«
Hering	.....	2 ¹ / ₂	«	1 ¹ / ₂	«
Halak	.....	5.—	«	4.—	«
Kolbász	.....	12.—	«	7 ¹ / ₂	«
Sajt	.....	7 ¹ / ₂	«	5.—	«

Nyers- és segédanyagok:

Kakao	.....	10.—	frtról	7 ¹ / ₂	frtra
Komló	.....	4.—	«	2 ¹ / ₂	«
Nyúlszőr	.....	5 ¹ / ₂	«	— ²⁵	«
Hódszőr	.....	25.—	«	— ²⁵	«
Emberhaj	.....	50.—	«	2 ¹ / ₂	«
Sárga viasz	.....	5.—	«	4.—	«
Fehér viasz	.....	7 ¹ / ₂	«	4.—	«
Faggyú	.....	1 ¹ / ₂	«	— ⁴⁵	«
Múfa	.....	1 ¹ / ₅	«	— ⁰⁵	«
Teknősbékahéj	.....	45.—	«	— ⁴⁵	«
Széknád	.....	2 ⁰⁵	«	— ⁴⁵	«
Gyógyvirágok	.....	40.—	«	5.—	«
Higviriczedv	.....	8 ²⁰	«	5.—	«
Festő gyökerek	.....	0 ²⁵	«	— ⁰⁵	«
Festőfák eldarabolva	.....	3 ²⁰	«	— ⁴⁵	«
Nyers kaucsuk	.....	5.—	«	— ⁴⁵	«
Nyers ólom	.....	6 ¹⁸	«	2 ¹ / ₂	«
Higany	.....	90.—	«	7 ¹ / ₂	«
Nyers gyapju	.....	— ³⁰	«	— ⁰⁵	«

Félgyártmányoknál :

Nyersvas	— — — — —	2'24	frtról	—'45	frtra
Szinitendő vas	— — — — —	6'—	«	2'1/2	«
Vaspályasínek	— — — — —	4'—	«	3'1/2	«
Vaspléh	— — — — —	9'36	«	4'—	«
Aczéldrót	— — — — —	7'1/2	«	5'—	«
Nyers pamutfonál	— — — — —	10'—	«	7'—	«
Czérnázott pamutfonál	— — — — —	15'—	«	10'—	«
Czérnázott és festett pamutfonál	— — — — —	20'—	«	15'—	«
Közönséges bőr	— — — — —	8'20	«	7'1/2	«
Finom bőr	— — — — —	25'—	«	15'—	«

Egész gyártmányoknál :

Középfinom pamutárúk	— — — — —	116'—	frtról	75'—	frtra
Legfinomabb pamutárúk	— — — — —	1000'—	«	250'—	«
Legközönségesebb lenárúk	— — — — —	20'—	«	7'1/2	«
Finom lenárúk	— — — — —	600'—	«	100'—	«
Középfinom gyapjuárúk	— — — — —	183'—	«	75'—	«
Selyemárúk	— — — — —	1000'—	«	600'—	«
Legközönségesebb vasárúk	— — — — —	12'—	«	5'—	«
Kaszák	— — — — —	20'—	«	10'—	«
Finom vasárúk	— — — — —	60'—	«	15'—	«

Jóllehet, ily mérsékelt elbánás jutott érvényre a vámtarifában, s az alkalmazkodás utáni vágy mindjobban megnyilvánult, daczára a délnémet államok ez irányú igyekezetének, Ausztria a vámegyesületbe jutni nem tudott. Poroszország ezt a leghatározottabban ellenezte, okul hozva fel az ausztriai dohányegyed-árúságot, de meg ama körülményt, hogy a vámegyesület elve az alacsony vámtétel, a mit Ausztria a maga egészében nem acceptálhatna. Tagadhatatlan azonban, hogy ezen ellenkezésnek politikai háttere is volt, s a német vámegylet jórészt azért lépett a szigorú negatív terére: hisz a többi nehézségek okkal-móddal legyőzhetők lettek volna. Kijelentette azonban Poroszország, hogy minden könnyítésbe Ausztriával szemben szívesen bele-megy. Hiába volt Ausztria minden igyekezete, hiába Bruck emlékiratai, hiába hangsúlyozza, hogy «csak az egész Német-országot és Ausztriát felölelő egylet fogja nem egyedül az Elbét, Wesert, Emst és az Oderát egészen a magáénak nevezhetni, hanem át fogja ölelni az Adriát, a Keleti- és Északi-tengert; és egy 70 millió lelket magában foglaló szövetségnek erkölcsi súlya, politikai súlya egy oly kereskedelmi területnek, melyhez hasonló a történet nem ismer; ki fogja majd küzdeni a többit is, a mi

még világtörténeti föladatának teljesítéséhez szükséges. — Azon eszme, hogy a közép-európai kontinens egy nagy kereskedelmi szövetséggé alakíttassék, és hogy a jövő az Egyesült-Államok politikai s anyagi solidaritása által minden eshetőség ellen biztosíttassék, a melyekkel szemközt az eddigi intézmények elég erősek nem voltak, csak akkor érvényesülhet, ha ezen államok közgazdasági állapotai lényegileg egyenlő alapokon nyugszanak». Tagadhatatlan, hogy mindezek tetszetős elvek, de épen nem bizonyítják azt, hogy Németország helyzete ily esetben feltétlenül kedvezőbbre fordul s politikai integritása veszélyeztetve nem volna. Bizonyos, hogy a közgazdasági ellentétek valami ellenállhatatlan akadályokba nem ütköznének az új helyzet mellett, s így heljesen folytatj a Bruck, hogy «a kereskedelmi szabadság és védvám nem képeznek elvben multhatatlanul ellentétet; a harcz szabad kereskedés és védvám közt a czélba vett vámegyesülés által könnyen megoldható. Ezen egyesülés által mindkét rendszer teljesen kielégíttetik, mert minél kisebb egy ország, annál veszélyesebb lesz a védvám, s annál szükségesebb a szabad kereskedés; minél kiterjedtebb az ország, annál nagyobb lesz a belső verseny, annál kevésbé lesz lehetséges a monopol, annál alacsonyabbakká lesznek az árak, annál nagyobb lesz a képesség a világpiaczen versenyezni. Szűk piaczen a védvám az egyeseknek előnyévé, s a többieknek terhévé fejlődik; tág piaczen ez az összességnek előnyére csakhamar kiegyenlíttetik, az ösztönző védelem felkölti a szunnyadó erőket tevékenységre, az erősbüléshez szükséges szabad tért nyújtja és a külföld irányában megadja a hiányzó egyenrangúságot. Ezen érdekek ily vámegyesülés esetében mindenkor fognak sújtatni, de ez így volt a harminczas években is, midőn a német vámegyesület keletkezett s e körülmény gyorsan múlik, s az elért eredményekkel szemben könnyen tűrhető. A tudomány a szabad kereskedés és védvám közt létező látszólagos ellentétet leküzdötte, mióta nem maradt meg többé a tiszta abstractionál, hanem áttért az élő emberre és a népre. A tudomány igenis akarja a kereskedelmi szabadságot, de megengedi egyszersmind, mint eszközt, e szabadság elérésére a védvámok és különbözeti vámok alkalmazását. Minden csak attól függ, mikép alkalmaztatnak ez eszközök. A kereskedelmi szabadság ép oly kevésbé önczél, mint a védvám; mindkettő csak eszköz magasabb emberi és nemzeti czélokra. Mindenesetre hosszabb tapasztalás szól a mellett, hogy a hazai munkát gon-

dosan védő és az érdekeket egyesítő politika által előbb érünk kereskedelmi szabadsághoz, mint az által, ha ezen téren a külfölddel szemben lefegyverkezve s a belföldön széttépve maradunk». Nem használt azonban a teoretikus érvelések hosszú sora: a sok eredménytelen kísérlet után Ausztria már a vám- és kereskedelmi szerződéssel is megelégedett, a mi 1859 február 19-ikén meg is kötöttet, 1854 január 1-től 1865 december 31-ig tartó hatálylyal.

Az 1853-iki vámszerződés alapján vámmentesek lettek a hulladékok, ágytollak, méhkasok, a természetes ásványvíz, kén és tisztított nyers borkő, vasgálicz, gyufák stb., tojás, tej, földek és agyagárúk, érczek, mezei termények, folyami halak, szárnyasállatok, közönséges üveg, szőr, haj, gyanta, fa, közönséges faárúk, szén, kosárkötő-árúk, fémek, malomtermények, közönséges papír, művészeti és irodalmi tárgyak, selyemgubók, kövek, kőárúk, közönséges szalma, nád- és háncsárúk, lovak, öszvérek, szamarak, borjúk, juhok, kecskék, malaczkok, kocsik, párnázatlan szánok, vad és gyapjú. De leszállítottak mindazok a vámtételek, hol Porosz-, illetve Németország kisebb-nagyobb mértékben érdekelve volt, a mi a gyengébb iparú Ausztriának előnyére éppen nem volt. A főbb leszállítások a következők voltak:

	Általános vámtétel pengő p.	Porosz vámtétel pengő p.	Legújabb vámok pengő p.
Nyersvas — — —	0'45 frt	0'22 ¹ / ₂ frt	0'25 frt
Szinitendő vas —	2'50 „	1'— „	1'25 „
Vaspályasínek — —	3'50 „	1'— „	1'25 „
Aczél — — — —	4'— „	1'— „	1'25 „
Fekete vaspléh — —	4'— „	1'1/2 „	2'— „
Pallérozott vaspléh	5'— „	2'1/2 „	4'— „
Vasrúdak — — —	5'— „	1'1/2 „	1'75 „
Nyers pamutfonál	7'— „	2'1/2 „	4'— „
Czérnázott pamutfoaál	15'— „	2'1/2 „	9'— „
Finom kőárúk — —	15'— „	4'1/2 „	6'— „
Finom rövidárúk —	100'— „	50'— „	75'— „

Német részről a vámegylethez tartozó összes államok szerződő feleknek tekintettek, míg Ausztria részéről minden tartomány, mely hozzátartozott, tehát Modena, Párma s Liechtenstein herczegség is.

Szükségesnek látszott azonban a porosz-osztrák vámszövetséggel kapcsolatban az itt felállított vámtételekhez szabni az osztrák vámtarifa tételeit, már csak azért is, hogy a nagy

eltérések gát gyanánt ne tűnjenek föl a még mindig hön óhajtott vámegyesülettel szemben.

1853-ban módosított az osztrák vámtarifa, s 1854 január 1-én lépett életbe. Az eddigi 30 osztály helyett 22-öt állít fel, a 105 szakasz helyett 80-at, s a 340 tétel 265-öt; így tehát az egész vámkezelés lényegesen egyszerűsített, a mellett, hogy az a porosz-osztrák vámtarifához is simulni igyekszik. A fontosabb változtatásokat a következőkben adjuk:

	1851	1853
Prémes árúk — — — — —	10'— frt	2 ¹ / ₂ frt
Tollak — — — — —	2 ¹ / ₂ „	—45 „
Szék — — — — —	1 ¹ / ₂ „	1'— „
Legfinomabb gyógyárúk — — —	50'— „	12 ¹ / ₂ „
Illó olaj — — — — —	15'— „	12 ¹ / ₂ „
Vassinek — — — — —	3 ¹ / ₂ „	2 ¹ / ₂ „
Aczél — — — — —	4'— „	2 ¹ / ₂ „
Vasöntvény — — — — —	2'— „	1 ¹ / ₂ „
Fonott selyem — — — — —	15'— „	7 ¹ / ₂ „
Selyemhulladék fonva — — —	10'— „	7 ¹ / ₂ „
Selyem festve — — — — —	25'— „	15'— „
Nyers pamutfonál — — — — —	7'— „	6'— „
Festett vagy czéfnázott pamutfonál	15'— „	12 ¹ / ₂ „
Lenárúk legközségesebb — — —	7 ¹ / ₂ „	15'— „
„ közsleges — — — — —	20'— „	40'— „
Gyapjárúk legközségesebb — —	12 ¹ / ₂ „	7 ¹ / ₂ „
Finom selyemárúk — — — — —	600'— „	250'— „
Közsleges selyemárúk — — —	250'— „	150'— „

Tehát a legmagasabb — 600 frtos — vám 250 frtra mérsékeltetett; tudjuk, hogy ez a tétel a régi vámtarifában 1000 frttal szerepelt, s így a vámmérséklés ez esetben néhány év alatt óriásinak mondható. Egyébiránt az átviteli vámoknál a változások sokkal mélyrehatóbbak, mert ott a vám úgyszólván megszűnt; a vámmentes cikkek száma 19, a többieké viszont csak 6 és 15 kr. illeték alá estek. A vámpolitika tehát szinte egy csapásra megváltozott, a magas védvámok, vagy a külkereskedelmet gátló vámtételek meg lettek szüntetve. Láthatjuk ezt egyébiránt a kiviteli vámoknál is, melyek nagyrésze meg lett szüntetve, jöllehet egyes esetekben megtartattak, ha azt az ország érdeke megkívánta.

Az 1853-iki osztrák vámtarifa beosztása a következő volt:
I. Gyarmatárúk és déligyümölcsök: 1. cacao, 2. kávé. 3. fűszerek, 4. sago, tapioka, arrowroot, 5. déligyümölcs, 6. thea, 7.

czukor. II. Dohány és dohánygyártmányok: 8. dohány és dohánygyártmányok. III. Kerti és mezei termények: 9. kerti termények és gyümölcs, 10. gabona- és hüvelyes-vetemények, 11. rizs, 12. liszt és örlemények, 13. növények és növényrészek. IV. Állatok: 14. halak, héjas és egyéb állatok, 15. vágó- és ígás-marhák, 16. állatok s más szakaszokban nem foglaltak. V. Állati termékek: 17. bőrök, 18. szőr, serte, toll, 19. hús, 20. méh, viasz és sajt, 21. külön meg nem nevezett állati termékek. VI. Zsíradékok és zsíros olajok: 22. zsíradékok, 23. zsíros olajok. VII. Halak és eledelek: 24. ser és méhser, 25. eczet, 26. égetett szeszes folyadékok, 27. bor, 28. eledelek. VIII. Tüzelő-, építészeti és műanyagok: 29. fa, 30. szén és tufa, 31. esztergályozásra és faragásra való anyagok, 32. ásványok, más szakaszba nem foglaltak. IX. Gyógy-, illatszer-, festék-, cserző- és vegyészeti segédanyagok: 33. gyógy- és illatszeranyagok, 34. festék- és cserzőanyagok, 35. mézgák és egyéb növénynedvek, 36. konyhasó, 37. vegyészeti segédanyagok. X. Fémek és érczek nyers állapotban s mint félgyártmányok: 38. érczek, 39. ólom, 40. vas, 41. higany, 42. horgany, 43. nemtelen fémek, más szakaszba nem foglaltak, 44. nemes fémek. XI. Szövésre való anyagok: 45. pamut, 46. len, kender, manillakender. 47. gyapjú, 48. selyem. XII. Fonalak: 49. pamutfonalak, 50. lenfonalak, 51. gyapjúfonalak. XIII. Szőtt- és kötöttárúk: 52. pamutárúk, 53. lenárúk, 54. gyapjúárúk, 55. selyemárúk, 56. viaszos-vászon, mousselin és tafota, 57. ruházatok és pipereárúk. XIV. Serte-, háncs-, kókusdió-rost-, káka-, fű-, gyékény-, szilánk-, szék nádból és szalmából készült árúk, úgyszintén papír és papíráruk; 58. kefekötő- és szitaárúk, 59. háncs-, káka-, kókusdiórost-, fű-, gyékény-, szilánk-, szék-nád- és szalmaárúk, 60. papír és papíráruk. XV. Bőr és bőrárúk, szűcsárúk és hasonló gyártmányok; 61. szűcsárúk, 62. bőr és bőrárúk. XVI. Csont-, fa-, üveg-, kő- és agyagárúk; 63. csontárúk, 64. faárúk, 65. üveg és üvegárúk, 66. kőárúk, 67. agyagárúk. XVII. Fémárúk: 68. ólomárúk, 69. vasárúk, 70. fémárúk külön meg nem nevezettek. XVIII. Szárazföldi és vízi járművek; 71. hajók és más vízi járművek, 72. kocsik és szánok. XIX. Műszerek, gépek és rövidárúk; 73. műszerek, 74. gépek, 75. rövidárúk. XX. Vegyészeti termékek, festék-, zsír- és gyúárúk; 76. vegyészeti termékek és festékárúk, 77. gyertya és szappan, 78. gyúárúk. XXI. Irodalmi és művészeti tárgyak: 76. irodalmi és műtárgyak. XXII. Hulladékok: 80. hulladékok.

Az 1853-iki vámtarifán, röviddel annak életbeléptetése után, lényeges módosítások történtek. Az 1854 július 3-iki rendelet értelmében a vámok a továbbiakban ezüstben voltak fizetendőek, míg egy 1856 márczius 20-iki rendelet értelmében jelentékeny vámleszállítások eszközöltettek úgy az ipar érdekében, mint azért is, hogy a vámtételek még jobban a vámegylet ez irányú szabályzataihoz illeszkedjenek. 1857-től 1867 végeig a szövőszékek vámmentes behozatala engedélyeztetett. 1857-ben az ólom vámja szállíttatott le, 1858-ban a festő és cserző anyagoké; 1858-ban a sörkivitel érdekében adóviasszatérítés rendeltetett el, míg 1860-tól kezdve a közönséges selyemárúk és vasúti kocsik vámja módosított. Mindehhez jön még, hogy 1860-tól kezdve adóviasszatérítésben részesült a cukor is, 1861-től vámmentes lett a nyers ón, s 1862-ben megszüntették az átviteli vámok. Az 1858-iki új pénzláb inkább kikerekítéssel járt a vámoknál: e 20 pengőforintos pénzlábnak 45 frtos osztrák pénzlábbal történt felszerelése, mely a forint hatvanas beosztását 100-assal cserélte föl, jelentékenyebb módosítással nem járt. Megjegyezzük, hogy Dalmatiára fenti vámtételek nem alkalmaztattak: annak fekvése s népének szegénysége több irányú kedvezményt tett szükségessé, a mi egy lényegében más vámtarifában nyilvánult meg.

A vámtételek ily alakulása ellen az iparosvilágnak nagy panasza volt. Már az 1851-iki vámtarifa ellen kezdődött a rekriminációk hosszú sora, mely a továbbiakban még folytatódott. A prohibitív rendszer elkényeztette az iparosokat, kiket az új állapot készületlenül talált. Mozgolódásuknak azonban semmi eredménye sem lett, sőt lassan-lassan kitűnt, hogy a vámtarifák káros hatása nagyban egészben tulajdonkép nem is érezhető: így azután a kedélyek lecsendesültek, s az új vámpolitikai irányzatot Ausztria zavartalanul követte a továbbiakban is.

Az 1853-iki vámszerződés értelmében a két állam között tulajdonkép meg kellett volna indulni a tárgyalásoknak az 1865-iki vámegyesülésre: a tárgyalások meg is indultak, de Poroszország mindent megtett, hogy Ausztria igyekezete ez irányban eredménytelen legyen. Egyébiránt III. Napoleon 1860-ban letérve a védvamos politikáról, Nagybritanniával kereskedelmi szerződést kötött, a mit 1862-ben Németországgal is sikerült megkötnie: ez a vámegyesület létrejöttét viszont szinte lehetlenné tette, mert hisz így az érdekek összeegyeztetése még nehezebb lett volna: a német vámegylet a franczia szerződést

1865-ben fogadta el. Az osztrák vámegyesülés így újra abban maradt, s nem lehetett mást tenni Ausztriának, mint 1865-ben Németországgal újra vámszerződést kötni.

Az 1865-iki osztrák-német vámszerződésben már az esetleges vámegyesülésre vajmi kevés tekintettel vannak: Ausztria is belátta, hogy ez most már hiu reménykedés. Az 1853-iki vámok mintegy közbenső vámoknak voltak tekinthetők: ennek az új vámszerződésben nyoma sincs. Egyébiránt a szerződési vámtételek lényegesen módosultak; terhesebbekké váltak mint az 1853-iki vámszerződésben. A vámtételek egymáshoz való aránya egyes fontosabb cikkeknel a következő volt a különböző megállapodások alapján:

	1853-diki szerződés szerint	1863-iki szerződés szerint	Általános vám
Sajt... — — — — —	1'50 frt	2'50 frt	5'25 frt
Szinitendő vas — — —	1' — "	1'50 "	2'10 "
Vaspályasín — — — —	1' — "	1'50 "	2'63 "
Aczél... — — — — —	1' — "	1'50 "	2'63 "
Fekete vaspléh — — —	1' 1/2 "	2'50 "	4'20 "
Pallérozott vaspléh — —	2'62 ₅ "	4' — "	5'25 "
Rúdvas — — — — —	1'50 "	2'50 "	5'25 "
Aczéldrót és húrok — —	2'62 ₅ "	4' — "	5'25 "
Réz, sárgaréz stb. árúk	2'62 ₅ "	4' — "	8' — "
Nyers pamutfonál — —	2'62 ₅ "	4' — "	5'25 "
Czernázott, fehérített pamutfonál — — — — —	2'62 ₅ "	6' — "	10'50 "
Czern., festett pamutfonál	2'62 ₅ "	nincs szerződéses tétel	13'15 "
Közöns. kefekötőárúk	0'75 "	3' — frt	4'20 "
Finom papír — — — —	1'50 "	4' — "	8' — "
Legfinomabb papír — —	4'75 "	12' — "	15'75 "
Papirkárpitok — — — —	6' — "	12' — "	31'50 "
Papíráruk — — — — —	4'75 "	12' — "	15'75 "
Közönséges bőr — — —	2'62 ₅ "	3' — "	8' — "
Finom bőr — — — — —	2'62 ₅ "	10' — "	13'15 "
Keztyű — — — — —	31'50 "	45' — "	78'85 "
Legfinomabb faárúk — —	4'75 "	12' — "	15'75 "
Középfinom üveg — — —	3' — "	4' — "	10'50 "
Finom üveg — — — — —	4'75 "	6' — "	15'75 "
Legfinomabb üveg — — —	10' — "	12' — "	21' — "
Finom agyagárúk — — —	4'75 "	12' — "	15'75 "
Szines porcellán — — —	7'50 "	12' — "	42' — "
Legközöns. vasárúk — —	3' — "	4'50 "	5'25 "
Közönséges vasárúk — —	3' — "	4'50 "	10'50 "
Finom vasárúk — — — —	4'75 "	12' — "	15'75 "
Horgany- és ónhengerek	1'75 "	4'50 "	15'75 "
Rézöntő árú — — — — —	4'75 "	12' — "	15'75 "

	1853-diki szerződés szerint	1863-diki	Általános vám
Teherkocsi	vámmentes	nincs szerz. tétel	2'63 frt
Teherszállító kocsi... ..	«	«	15'75 «
Hangszerek	3'— frt	7'50 frt	10'50 «
Műszerek	3'— «	4'50 «	10'50 «
Finom rövidárúk	52'50 «	nincs szerz. tétel	105'— «
Közönséges rövidárúk	15'— «	30'— frt	52'50 «
Keményítő	vámmentes	0'75 «	0'80 «
Írónfában	4'75 frt	12'— «	15'75 «
Viaszgyertyák	3'— «	nincs szerz. tétel	8'— «
Stearin «	3'— «	«	5'25 «
Faggyú «	3'— «	«	3'15 «

A vámemelések tehát oly nagy fokúak, hogy ezek már épen nem illenek bele a tervezett vámegyesületbe, jeléül annak, hogy arra már komolyan Ausztria sem gondolt. A német vámegyletbe való hozatalnál is igen sok esetben magasabb vámok láthatók, úgy hogy minden tekintetben kidomborodott a két terület teljes különállása. Egyébiránt ennek daczára tagadhatatlan, hogy a szabad kereskedelem szelleme nyer teret e szerződésben, mert benne jelentékeny vámmérséklések is eszközöltetnek, a melyek különösen ipari szempontból birnak fontossággal. Jóllehet általános volt a meggyőződés, hogy e vámszerződés a régínél kedvezőtlenebb az osztrák iparra, az a maga egészébenel fogadtatott.

E szerződés az Ausztriába való behozatalnál 13 csoportot állít fel 44 szakaszban, míg az Ausztriából való kivitelnél a vámtételeket 36 csoportban tárgyalja.

A német vámegyesület előkészítésére az 1863 november 18-iki javaslat neve alatt ismert munkálatot készítette B. Hock Károly, mely az 1853-iki vámtarifa osztályait megtartotta, de csak 69 szakaszt tartalmaz 80 helyett, s a 265 tétel helyett csak 209-et sorol fel. A munkálat a régínél egyszerűbb, s több vámszállítást tartalmaz. Általában kedvezően fogadták, ha ugyan egyes esetekre nézve az kifogásoltatott is. A porosz-francia szerződés által teremtett állapot e javaslat elfogadását azonban lehetetlenné tette. Az idő rövidsége miatt a miniszterium minden más eljárás mellőzésével kényszerítve volt ily formán egy új törvényjavaslattal előállni, mely az állam érdekeit minden irányban tekintetbe veszi. A kormány ezt úgy szándékolta keresztül vinni, hogy a német-francia, s német-osztrák kedvezményezett vámtételeknél egyúttvéve ezen új vámtarifa 10%-kal kedvezőbb legyen. Így azon árúk, melyek különben hátrányt szenved-

tek volna, így kedvezménynyel kerültek ki: egyébiránt ezen általános vámtarifa egyes kikerekítéseket is tartalmaz. Így e vámtarifa tulajdonkép csak több módosítást tartalmaz, mely ideiglenesnek neveztetett, dacára annak, hogy intézkedései állandóakká váltak. E vámtarifát az 1865 június 30-iki törvény tartalmazza; 1878-ig változatlanul érvényben maradt. E törvény egyébiránt egy újabb erőteljes lépés volt a szabad kereskedelem felé, mert vámmérséklései nagyban egészben liberalis szelleműek voltak. A fontosabb vámtételek összehasonlító adatai a következők:

	<i>Az 1865-iki módosítás</i>	<i>Az 1853-iki vámtarifa</i>	<i>Az 1865-iki szerződés</i>
Friss halak — — — — —	0'75 frt	1'58 frt	vámmentes
Külön meg nem nevezett halak	2'— «	2'63 «	1'50 frt
Viasz — — — — —	3'— «	4'20 «	2'50 «
Sajt — — — — —	4'50 «	5'25 «	2'50 «
Sör palaczkokban — — — —	5'— «	8'— «	5'— «
Sör hordókban — — — — —	1'50 «	0'80 «	1'50 «
Legnemesebb gyógy-sillatszerek	7'50 «	13'15 «	5'— «
Emésztő só — — — — —	0'42 «	0'80 «	0'40 «
Salétrom stb. — — — — —	0'75 «	1'58 «	0'75 «
Ólom s horganyfehér — — —	2'50 «	3'— «	1'50 «
Nyers ólom — — — — —	0'75 «	1'05 «	0'75 «
Ólomtajt — — — — —	1'— «	1'58 «	—'— «
Hengerített ólom — — — —	3'— «	4'20 «	2'50 «
Öntött ólom — — — — —	3'50 «	4'20 «	2'50 «
Fekete vaspléh polírozott —	4'— «	5'25 «	4'— «
Nyersen kovácsolt kocsirészek	3'50 «	5'25 «	2'50 «
Higany — — — — —	vámmentes	8'— «	—'— «
Nyers horgany — — — — —	«	0'42 «	vámmentes
Horganylapok — — — — —	2'— frt	4'20 «	1'50 frt
Horganydrót, csövek stb. —	2'50 «	4'20 «	1'50 «
Nyers réz, sárga réz stb. —	vámmentes	0'80 «	—'— «
Ón, hengerített, vont — — —	3'— frt	8'— «	2'50 «
Réz, sárgarézt stb. öntve —	6'— «	8'— «	4'— «
Kártolt fonál — — — — —	1'— «	5'25 «	0'75 «
Gyártott fonál — — — — —	4'50 «	5'25 «	0'75 «
Közönséges pamutárúk — — —	36'— «	52'50 «	25'— «
Középfinom — — — — —	62'— «	78'75 «	45'— «
Finom — — — — —	90'— «	105'— «	70'— «
Nyers kötélárúk — — — — —	1'— «	1'58 «	0'75 «
Fehérített — — — — —	1'50 «	5'25 «	0'75 «
Legközönségesebb lenárúk	10'— «	15'75 «	3 és 6'— «
Közönséges — — — — —	36'— «	42'— «	25'— «
Középfinom — — — — —	70'— «	78'75 «	45'— «
Finom — — — — —	75'— «	105'— «	70'— «
Közönséges gyapjuárúk — —	36'— «	52'50 «	25'— «

	<i>Az 1865-iki módosítás</i>	<i>Az 1853-iki vámtarifa</i>	<i>Az 1865-iki szerződés</i>
Középfinom gyapjuárúk ...	54'— frt	78'75 frt	45'— frt
Nyomatott sűrű szőttárúk ...	75'— "	78'75 "	45'— "
Finom gyapjuárúk ...	90'— "	105'— "	70'— "
Közönséges selyemárúk ...	103'— "	150'— "	75'— "
Közönséges viaszos vászon	1'50 "	5'25 "	1'— "
Finom " " ...	12'— "	21'— "	10'— "
Szövetek kautsukkal áztatva	25'— "	52'50 "	25'— "
Széknád hasítva ...	0'75 "	2'63 "	0'25 "
Finom fonatok ...	60'— "	78'75 "	45'— "
Közönséges papír ...	2'75 "	3'15 "	1'50 "
Finom " " ...	5'50 "	8'— "	4'— "
Legfinomabb " " ...	12'50 "	15'75 "	12'— "
Papírszőnyegek ...	12'50 "	15'75 "	12'— "
Papíráruk ...	12'50 "	15'75 "	12'— "
Kész szűcsárúk ...	75'— "	105'— "	50'— "
Közönséges bőr ...	5'50 "	8'— "	4'50 "
Félig cserzett báránybőr ...	1'— "	8'— "	0'75 "
Közönséges bőráruk ...	12'— "	15'75 "	7'50 "
Finom bőráruk ...	25'— "	42'— "	15'— "
Keztyű ...	58'— "	78'75 "	45'— "
Szaggatott halcsont ...	2'50 "	5'25 "	—'— "
Legközönségesebb faárúk ...	0'25 "	0'42 "	vámmentes
Közönséges " " ...	0'75 "	2'10 "	0'75 frt
Finom " " ...	2'50 "	5'25 "	1'50 "
Legfinomabb " " ...	12'— "	15'75 "	12'— "
Legközönségesebb üveg ...	0'75 "	1'58 "	0'75 "
Közönséges " " ...	2'25 "	5'25 "	1'50 "
Középfinom " " ...	7'25 "	10'50 "	4'— "
Finom " " ...	10'50 "	15'75 "	6'— "
Legfinomabb " " ...	15'— "	21'— "	12'— "
Drága és féldrágakövek ...	12'— "	15'75 "	12'— "
Közönséges kőárúk ...	1'— "	1'58 "	0'75 "
Finom kőárúk ...	12'— "	15'75 "	12'— "
Legközönségesebb agyagárúk	0'25 "	0'42 "	vámmentes
Közönséges " " ...	4'50 "	5'25 "	2'50 frt
Középfinom " " ...	6'— "	10'50 "	4'50 "
Legfinomabb " " ...	15'— "	42'— "	12'— "
Közönséges vasárúk ...	6'— "	10'50 "	4'50 "
Közöns. ón- és horganyárúk	5'— "	15'75 "	4'50 "
" fémárúk ...	7'50 "	15'75 "	12'— "
Műszerek ...	4'50 "	10'50 "	4'50 "
Gépek öntött vasból ...	2'50 "	4'20 "	2'— "
" más fémekből ...	7'50 "	15'75 "	6'— "
Finom rövidárúk (részben) ...	100'— "	105'— "	—'— "
Közönséges rövidárúk ...	50'— "	52'50 "	30'— "
Bélhúrok ...	30'— "	52'50 "	30'— "

	<i>Az 1865-iki módosítás</i>	<i>Az 1853-iki vámtarifa</i>	<i>Az 1865-iki szerződés</i>
Közönséges gyűszerek —	0'75 frt	5'25 frt	vámmentes
Réz lőkupakok — — — —	16'— «	52'50 «	—'— frt

Vámszerződés tekintetében Anglia Ausztriával már 1862-ben kezdett tárgyalni: Ausztria örömmel ment azokba bele, mert így a schleswigholsteini kérdés által elidegenített Angliával újból jó viszonyba jöhetett. Az angol vám és kereskedelmi szerződés-létre is jött 1865 december 16-ikán, melyben a két állam egymásnak a legnagyobb kedvezményt biztosította, s így a porosz-oztrák szerződés vámtételei Angliának is javára szolgálhattak a jövőben. Ausztria kötelezte magát, hogy 1867 elejétől csak oly vámot szed, mely az illető cikk értékének, a költségek beleszámításával, nem teszi ki több mint 25 %-át. Egyébiránt a vám-maximum 1870 elejétől kezdve 20 %-ban állapított meg, sőt 1866 július 1-től kezdve a rongykiviteli vám 2 frtra szállított le. S mindezzel szemben Anglia alig nyújtott valamit; pedig tagadhatatlan, hogy vele szemben Ausztria az engedmények tekintetében a végletekig elment, úgy hogy az általány helyesséssel nem is találkozott.

Franciaország már 1861-ben Ausztriához fordult vámszerződéskötés tárgyában, de ezt a német-francia vámszerződési tárgyalások háttérbe szorították egész 1865-ig, midőn azután Ausztria tett e tekintetben kezdeményező lépéseket. 1866 december 11-ikén kötött meg a szerződés a két fél között, mely a legnagyobb kedvezményt mindkét fél részére kiköti, s 1878 végeig maradt érvényben. Az 1865-iki német szerződés határozatai voltak mérvadók az elkészített hús, ólom és horganyfém, pamutárúk, len-, gyapjúárúk, irodalmi és művészeti tárgyak és műszerek tekintetében. Ezen kívül azonban Ausztria még többféle kedvezményt biztosított Franciaországnak; tagadhatatlan azonban, hogy Ausztria Franciaország részéről is jelentékeny kedvezményekben részesült, s így a szerződés mindkét félnek jelentékeny jogokat biztosított.

Az Ausztria által nyújtott kedvezményt az alábbi összeállítás elég jól megmutatja:

	<i>Francia szerződés</i>	<i>Általános vám</i>	<i>Német szerződés</i>
Vaj — — — — —	2'— frt	2'63 frt	nincs szerz. tétel
Szalonna — — — — —	1'50 «	2'63 «	2'25 frt
Zsíros olaj (korsó és palaczkb.)	5'— «	13'15 «	nincs szerz. tétel

	Francia szerződés	Altalanos vám	Német szerződés
Szesz, arak, rum — — —	9'— (fogy. adóval)	8'— (fogy. ad.)	n. szerz. tétel
Likör — — — — —	15'—	13' 15	„ „ „
Eczet palaczkokban — —	5'— frt	8'— frt	„ „
Bor — — — — —	6'— „	{ 10' 50 „ (hordó)	„ „
		{ 13' 15 „ (palaczk)	„ „
Csokoládé — — — — —	10'— „	15' 75 „	10' 50 frt
Belek pamutból — — — —	15'— „	36'— „	25'— „
Jute árúk — — — — —	3'— „	10'— „	6'— „
Legfinomabb lenárúk — —	70'— „	262' 50 „	nincs szerz. tétel
Legközs. gyapjuárúk — —	5'— „	8'— „	„ „ „
Tüll, csipke, himz. pamutárú	100'— „	262' 50 „	„ „ „
Csipke, himzett gyapjuárú	70'— „	262' 50 „	„ „ „
Félselyemárú — — — — —	60'— „	103'— „	70'— frt
Tiszta selyemárú — — — —	120'— „	262' 80 „	nincs szerz. tétel
„ „ 1872 jan. 1-től	80'— „		
Közönséges ruhák — — — —	30'— „	78' 50 „	„ „ „
Középfinom „ — — — —	50'— „	78' 50 „	„ „ „
Finom „ — — — — —	65'— „	157' 50 „	„ „ „
Legfinomabb „ — — — — —	125'— „	262' 50 „	„ „ „
„ „ 1872 jan. 1-től	85'— „		
Szalmafondékok — — — — —	6'— „	10'— „	„ „ „
Szalmaszalagok — — — — —	1'— „	10'— „	„ „ „
Finom fonadékok — — — —	25'— „	60'— „	45'— frt
Szalmakalap darabja — — —	0' 10 „	262' 50 }	vmázsa —'— „
„ diszítve darabja — — —	0' 20 „	262' 50 }	
Enyvezett papir (vmázsa) —	3'— „	5' 50 frt	4'— „
Arany- és ezüstpapir — —	8'— „	12' 50 „	12'— „
Papirkárpitok — — — — —	4'— „	12' 50 „	12'— „
„ 1872 jan. 1-től	3'— „		
Párnázott butor — — — — —	6'— „	12'— „	12'— „
Üveggyurma és üvegcső — —	0' 75 „	vagy 10% 0' 75 „	0' 75 „
Középfinom üveg — — — —	4'— „	„ „ 7' 25 „	4'— „
Festett, aranyozott, ezüstö-			
zött stb. üveg — — — — —	6'— „	„ „ 10' 50 „	6'— „
Rézmiyes árúk — — — — —	7' 50 „	15'— „	12'— „
Árúk nemtel. fémekből — —	50'— „	105'— „	nincs szerz. tétel
„ „ „ 1872 jan. 1-től	25'— „		
Műszerek (vámházsa) — —	1'— „	4' 50 „	4' 50 frt
Zöld, fekete és más kenőszappan	1' 25 „	3' 15 „	2' 62 „
Finom szappan — — — — —	3'— „	3' 15 „	2' 62 „
Illatos szappan — — — — —	5'— „	15' 75 „	nincs szerz. tétel

Ezek voltak Franciaországgal szemben a könnyítések: tagadhatatlan, hogy ezek nagy engedmények voltak Ausztria részéről, de az is bizonyos, hogy Franciaország kompenzálta ezért Ausztriát. A legnagyobb kedvezmény elvénél fogva más

államokkal szemben nyújtott előnyökben Ausztria is részesült, a mi mellett igen sok esetben a vámmérséklések is nagyon jelentékenyek voltak. Nézzük csak az alábbi összeállítást:

	Szerződés szerint	Általános vám
Rúdacél és szallagacél	9'— frt	30'— frt
Barna aczélpél és lemez $\frac{1}{2}$ mm. vastag...	11'25 "	75—110'— "
Ugyanez $\frac{1}{2}$ mm-nél vékonyabb	15'— "	75—110'— "
Fehér aczélpél és lemez	15'— "	75—110'— "
Ezüstözött aczéldrót	20'— "	70'— "
Acélrugó kocsihoz	11'— "	150'— "
Géprészek acélból 1 kg-nál több	15'— "	150'— "
" " 1 " kevesebb	20'— "	150'— "
Műszerek acélból	20'— "	120'— "
Gazdasági eszközök acélból	20'— "	120'— "
Tengeri hajók felszereléséhez eszközök ...	vámmentes	vámmentes
Tengeri hajók a francia tonna után	2'— frt	2'— frt
Fa- vagy vashajótest " " "	2'— "	2'— "
Lenárúk, ha 5 □ mm-en 24-nél több szál van, nyerse, 100 kg.	300'— "	467'— "
Lenárúk fehérített, festett vagy nyomtatott	400'— "	817'— "
Gyapjufonál, ha 1 kg-ra 10,000 méterig jut	10'— "	tiltva
" " 1 " 15,000 " "	13'— "	"
" " 1 " 20,000 " "	20'— "	"
Mindenféle szőnyeg az érték után	10 %	250—500'— frt
Ágytollak, 100 kg	3'50 "	50'— "
Komló	12'50 "	45'— "
Gyógyfüvek vagy virágok	vámmentes	vm. 3'— "
Tárczák, írompappák, albumok, táskák stb. ...	60'— frt v. 10 %	10 % v. tiltva
Áruk esztergályozott fából	60'— " " "	15 %
Gyufák az érték után	5 %	?
Pipák s más árúk tajtból	5 %	?
Butorok hajlított fából, 100 kg	7'— frt	15 %
Palatáblák	3'75 " v. 5 %	10'— frt
Üveggyurma és üvegcső	3'75 " " "	300'— "
Üveggyöngyő és függő	20'— " " 10 %	100'— "
Fonott üveg, üveggomb, üveg korall és gömb	20'— " " "	600'— "
$\frac{1}{2}$ □ méternél kisebb tükör	20'— " " "	16'50 "

A százalékok tekintetében a vagylagosság áll fenn, a mint azt mind a két összeállításban láthatjuk. Ez az állam szempontjából előnyös semmiesetre sem volt, mert hisz a kereskedő a kérdéses %-ig csak akkor fizetett, ha jobban jött ki, mint a fix vámtételek alkalmazása mellett: ha nem úgy ezek alkalmazását követelte. Bizonyos azonban, hogy ez végeredményében valami nagy differentiát nem adott, s így az állam károsodása alig számbavehető.

Olaszországgal 1867 április 23-ikán kötött meg a vám-szerződés 1876 június 30-ig tartó érvénnyel. Megelőzőleg már Szardiniával (1851), Párma s Modenával is voltak vámszerződések, melyek azonban felbontattak időközben, s csak az 1867-iki olasz szerződés teremtett e tekintetben egységes állapotot; ez ugyan Olaszország részéről többféle nehézségbe ütközött, de azokat a következőkben sikerült legyőzni. E szerződés a legnagyobb kedvezmény joga szem előtt tartásával kötött. Az Ausztria által tett engedmények az egyes cikkek vámtételei tekintetében a következők voltak másákra vonatkoztatva:

	Olasz szerződés	Általános vám	Szerződési vám
Datolya, mandola, pistácia	5.— frt	5'25 frt	—
Füge, gránátalma, mazsola	2'50 «	2'63—5'25 «	—
Narancs, citrom	2'50 «	2'63 «	—
Elkészített főzelék	0'75 «	0'80 «	—
Hántott rizs	0'25 «	0'80 «	—
Hüvelyes rizs	v. mentes	0'27 «	—
Borok	«	0'80 «	—
Sajt	2'20 frt	4'50 «	—
Faolaj hordókban	1.50 «	3'15 «	—
Faolaj terpentinnel vegyítve	0'40 «	0'80 «	—
Manna	0'75 «	5'25 «	—
Édesgyökérnedv	2'— «	5'25 «	3'— frt
Selyemgubók	v. mentes	v. mentes	vámmentes
Selyemhulladék és motollált selyem	«	0'80 frt	—
Fehérített és festett selyem	6.— frt	8.— «	—
Czernázott lenfonál	10.— «	15'15 «	—
Legközségesebb agyagárúk	0'25 «	0'25 «	vámmentes
Czitromlé	v. mentes	5.— «	5'— frt

Az Olaszország által nyújtott kedvezményes vámtételek az alábbiak; megjegyezzük azonban, hogy azokon kívül a legnagyobb kedvezmény jogán Ausztria még az olasz-francia szerződés előnyeit is élvezte s így a kedvezményes vámtételek jelen-
tékenyen szaporodtak. Az általános vámtétel a pótilletékek nélkül van feltüntetve, s így annak tekintetbevételével e vámtételek magasabbak: viszont azonban ki volt kötve, hogy a vámokhoz általában pótilletékek nem csatolhatók:

		Szerződés szerint	Általános vám
Repczeolaj	100 kg	2.— lira	5.— lira
Sör palackokban	hektl.	2.— «	15.— «
Sör hordókban	«	2.— «	15.— «
Szesz hordókban 22 foknál alacsonyabb	«	5'50 «	5'50 «
— « — 22 « magasabb	«	10.— «	10.— «

		Szerződés szerint	Általános vám
Bor hordókban	hektl.	5'77 lira	5'— lira
Finomított cukor	100 kg	28'85 "	25'— "
Nem finomított cukor	"	20'80 "	18'— "
Ólomfehér	"	3'75 "	10'— "
Hamuzsir	"	v. mentes	0'50 "
Nyomdafesték	"	3'75 lira	10'— "
Pecsétviasz	"	25'— "	100'— "
Elkészített gyümölcs	"	v. mentes	8'— "
" főzelék	"	"	100'— "
Enyv	"	3'75 lira	10'— "
Friss tengeri halak	"	v. mentes	4'— "
Sardellák, anchovis stb.	"	0'25 lira	0'25 "
Lovak 300 liránál értékesebbek	drbja	15'— "	20'— "
Őkrök és bikák	"	15'— "	15'— "
Tehenek	"	7'50 "	8'— "
Tinók	"	5'— "	5'— "
Juhok	"	v. mentes	0'25 "
Malaczkok	"	"	0'50 "
Halász hálók	100 kg	4'— lira	12'— "
Vászonboríték	"	10'— "	20'— "
Stoppolini (szövetek selyemhulladékból)	"	50'— "	300'— "
Furnírek	"	2'75 "	3'— "
Butorok hajlított fából	"	7'— "	10'— "
Itatós papír	"	v. mentes	8'— "
Nyomatott kóta	"	"	15'— "
Gyufa	"	10'— lira	50'— "
Közönséges kosárkötő árú	"	v. mentes	5'— "
Ágytoll	"	"	—'— "
Vas, első gyártmányú	"	4'62 lira	4'— "
" második	"	6'93 "	6'— "
" hengerelt 4 vagy több mm-es	"	4'62 "	4'— "
" " 4 mm-nél keskenyebb	"	9'25 "	8'— "
Aczéldrót és aczélmunka	"	23'10 "	20'— "
Kocsirugó s hasonló	"	15'— "	15'— "
Mezőgazdasági műszerek	"	9'25 "	8'— "
Vashulladék és tört vas	"	v. mentes	v. mentes
Pakfongárú	"	60'— lira	100'— lira
Antimón	"	v. mentes	15'— "
Tükörüveg, nyers	"	3'75 lira	8'— "
Fehér öblös üveg csiszolatlan	"	5'— "	8'— "
Üveg és üvegyurma	"	3'75 "	8'— "

Ezen vámtételek vizsgálatánál nem szabad szem előtt téveszteni, hogy a mint azt már fentebb említettük az általános vámilleték nélkül vannak adva, tehát a valóságban a kérdéses tételek nagyobbak, s így a szerződés adatai ennek tekintetbevételé

mellett feltétlenül előnyösebben alakulnak: ez pedig nagyon figyelemreméltó, ha tekintetbe vesszük, hogy olasz szomszédunkkal mindig élénk kereskedést tartottunk fenn. Egyébiránt az olasz fővámtételek, az olaj, rizs s déligyümölcs, Olaszországra igen kedvezőek voltak, úgy, hogy nem egy esetben hangoztatták, hogy a külállamok s így Olaszország is többet nyert a szerződések által, mint Ausztria s Magyarország. Ez Olaszországra a maga egészében épen nem áll, ha ugyan némileg Francia- s Angolországra el is volt mondható. A kezdet mindenesetre meg volt téve a rendezett külkereskedelemhez, a vámpolitika szabadelvű irányzatához, mely a szabad kereskedelem ösvényét meglehetősen sikerrel egyengette.

Ausztriának Poroszországgal szemben való folytonos versengése a porosz-osztrák háborúhoz vezet, mely a königräzti csatával Poroszország javára nyert befejezést. Az 1866-iki prágai béke szabályozza a két állam ügyeit s kizárja Ausztriát a német ügyekbe való avatkozásból, s így hosszú idők fáradságos munkája megy Ausztria részéről veszendőbe. A königräzti kiábrándulás elvezet a magyar-osztrák kiegyezéshez, az északnémet szövetséghez, majd a francia háború után a német császársághoz.

Ausztria és Magyarország vámszövetségét itt tárgyalni nem kívánjuk; arról más helyen már kimerítően megemlékeztünk. Itt csak a vámkülföld ügyeit kívánjuk tárgyalni.

A német-osztrák vámszerződés a háború után is érvényben maradt, de a revízió szüksége kimondatott. Ennek alapján kötött meg Berlinben 1868 április 9-ikén — s érvényben volt 1868 június 1-től 10 évig — melynek nagy fontossága annál intenzívebben nyilvánul meg, mert az általános vámtarifa majdnem minden tételét módosította.

A német szerződésnek az osztrák-magyar vámtarifában tett változtatásai első sorban azok, melyekre az angol vámszerződés alapján tarthatott igényt. E szerződés kimondja, hogy 1867-től kezdve 25 %-nál magasabb vámok nem szedhetők. Ennek alapján az 1867 szeptember 8-iki megállapodások értelmében a német szerződésben a következő vámtételek foglalhattak helyet:

	Általános vám	1867-iki	1867 szept. 8-iki
Nyersvas	0'42 frt	0'40 frt	0'25 frt
Szinitendő vas	2'50 "	1'50 "	1'25 "
Vaspályasínek	2'50 "	1'50 "	1'25 "
Aczél	2'50 "	1'50 "	1'25 "
Fekete vaspléh	3'50 "	2'50 "	2 — "

	Általános vám	1867-iki	1867 szept. 8-iki
Kerékabroncs — — — — —	3'50 frt	2'50 frt	1'75 frt
Aczéldrót — — — — —	4'— «	4'— «	2'— «
Vas- és aczélrudakban — — —	4'— «	2'50 «	1'75 «
Ekevas, horganyláncz — — — —	3'50 «	2'50 «	1'75 «
Géprészek — — — — —	3'50 «	2'50 «	1'25 «
Ónhengerek — — — — —	3'— «	2'50 «	2'— «
Rézárúk — — — — —	6'— «	4'— «	3'— «
Horganylemezek — — — — —	4'20 «	2'— «	0'75 «
Közönséges pamutárúk — — —	36'— «	25'— «	20'— «
Sima, sűrű « — — — —	62'— «	45'— «	40'— «
Finom « — — — —	90'— «	70'— «	60'— «
Legfinomabb « — — — —	262'50 «	—'— «	80'— «
Sűrű közönséges lenárú — — —	36'— «	25'— «	20'— «
Vászon — — — — —	36'— «	25'— «	10'— «
Középfinom lenárú — — — —	70'— «	45'— «	40'— «
Finom lenárú — — — — —	75'— «	70'— «	60'— «
Közönséges gyapjuárú — — — —	36'— «	25'— «	20'— «
Középfinom « — — — —	54'— «	45'— «	40'— «
Finom « — — — —	90'— «	70'— «	60'— «
Finom viaszos vászon — — — —	12'— «	10'— «	5'— «
Tömlők kenderből — — — — —	22'— «	—'— «	1'— «
Közönséges ruhák — — — — —	78'50 «	—'— «	25'— «
Középfinom « — — — — —	78'50 «	—'— «	45'— «
Legközönségesebb papír — — —	0'75 «	0'75 «	v. mentes
Közönséges papír — — — — —	2'75 «	1'50 «	1'— frt
Legfinomabb « — — — — —	12'50 «	12'— «	7'50 «
« « 1869 jun. 1-től — — — —	—'— «	—'— «	6'— «
Formaművek — — — — —	12'50 «	12'— «	1'— «
Legközönségesebb vasárúk — — —	5'— «	4'50 «	4'— «
Közönséges vasárúk — — — — —	6'— «	4'50 «	4'— «
Finom « — — — — —	15'— «	12'— «	7'50 «
« « 1869 jun. 1-től — — — —	—'— «	—'— «	6'— «
Személyszállító kocsik párnázva	105'— «	—'— «	75'— «
Gépek öntött vasból — — — — —	2'50 «	2'— «	1'33 «
« kovácsolt vasból — — — —	4'— «	4'— «	2'— «
« más fémből — — — — —	7'50 «	6'— «	4'— «

Másodsorban Németországot megillették a Francia- s Olaszország részére biztosított kedvezmények, harmadsorban viszont az 1865-iki s a most újabban megállapított kedvezmények.

Az új kedvezményes vámtételek a következők:

	Általános vám	1865-iki szerződés	1868-iki szerződés
Kakao őrölve — — — — —	10'50 frt	—'— frt	10'— frt
Katáng — — — — —	8'— «	—'— «	1'— «
Tapioka, arrowroot — — — — —	5'25 «	—'— «	0'75 «

	Általános vám	1865-iki szerződés	1868-iki szerződés
Prémek ~ ~ ~ ~ ~	2'63 frt	—'— frt	1'— frt
Bor hordókban ~ ~ ~ ~ ~	10'50 "	6'— "	4'— "
Bor palaczkokban ~ ~ ~ ~ ~	13'15 "	6'— "	4'— "
Húskivonat ~ ~ ~ ~ ~	15'75 "	10'— "	1'50 "
Kénsav, sósav stb. ~ ~ ~ ~ ~	0'42 "	0'40 "	0'25 "
Czitromsavas mész ~ ~ ~ ~ ~	0'75 "	0'74 "	v. mentes
Czaffer, szmalta ~ ~ ~ ~ ~	1'50 "	—'— "	"
Durva vasöntvény ~ ~ ~ ~ ~	1'— "	0'75 "	0'60 "
Czernázott pamutfonál ~ ~ ~ ~ ~	13'50 "	—'— "	9'— "
Nyers lenfonál ~ ~ ~ ~ ~	2'63 "	3'— "	0'75 "
Fehérített lenfonál ~ ~ ~ ~ ~	8'— "	4'50 "	2'50 "
Czernázott lenfonál ~ ~ ~ ~ ~	13'15 "	10'— "	6'— "
Kemény gyaratolt gyapjufonál ~ ~ ~ ~ ~	4'50 "	—'— "	0'7 "
Lágy " " ~ ~ ~ ~ ~	4'50 "	—'— "	4'— "
Czernázott vagy festett gyapjufonál ~ ~ ~ ~ ~	13'15 "	—'— "	6'— "
Közönséges lenhálók ~ ~ ~ ~ ~	36'— "	25'— "	6'— "
" kefekötő árúk ~ ~ ~ ~ ~	4'20 "	3'— "	1'— "
Szőrecsetek ~ ~ ~ ~ ~	15'— "	12'— "	7'50 "
Finom papír ~ ~ ~ ~ ~	5'50 "	3'— "	1'50 "
Finom bőr ~ ~ ~ ~ ~	13'— "	10'— "	7'50 "
Közönséges préselt bőr ~ ~ ~ ~ ~	13'— "	10'— "	3'— "
Átfont mézgaszálak ~ ~ ~ ~ ~	13'— "	10'— "	6'— "
Közönséges bőrárúk ~ ~ ~ ~ ~	12'— "	7'50 "	6'— "
Kordován árúk ~ ~ ~ ~ ~	25'— "	15'— "	10'50 "
Czipész- és nyeregárúk ~ ~ ~ ~ ~	25'— "	12'— "	6'— "
Csontárúk ~ ~ ~ ~ ~	15'— "	12'— "	6'— "
Legfinomabb faárúk ~ ~ ~ ~ ~	12'— "	—'— "	7'50 "
Közönséges üveg ~ ~ ~ ~ ~	2'25 "	1'50 "	1'— "
Függők koszorúgyertyatartókhoz ~ ~ ~ ~ ~	7'25 "	4'— " v. 10%	1'— "
Fehér öblös üveg ~ ~ ~ ~ ~	7'25 "	4'— "	1'— "
Üveg korallok ~ ~ ~ ~ ~	10'50 "	6'— " v. 10%	1'— "
Szobrok ~ ~ ~ ~ ~	1'— "	0'75 "	v. mentes
Finom kőárúk ~ ~ ~ ~ ~	12'— "	12'— "	7'50 frt
Fehér porcellán ~ ~ ~ ~ ~	15'— "	12'— "	7'50 "
" " 1869 jan. 1-től ~ ~ ~ ~ ~	—'— "	—'— "	6'— "
Ólom kazánok ~ ~ ~ ~ ~	12'— "	4'50 "	4'— "
Drótszögek ~ ~ ~ ~ ~	5'— "	4'50 "	3'50 "
Durva vasárúk ~ ~ ~ ~ ~	5'— "	4'50 "	2'— "
Kovácsolt vasárúk ~ ~ ~ ~ ~	5'— "	4'— "	1'25 "
Csavarok ~ ~ ~ ~ ~	6'— "	4'50 "	3'50 "
Kaszák, sarlók ~ ~ ~ ~ ~	6'— "	4'50 "	2'— "
Vasuti kocsik ~ ~ ~ ~ ~	300'— "	—'— "	10 %
Hangszerek ~ ~ ~ ~ ~	10'— "	7'50 "	3'— frt
Bélhúrok ~ ~ ~ ~ ~	30'— "	30'— "	25'— "
Irón fában ~ ~ ~ ~ ~	15'— "	12'— "	6'— "
Tinta ~ ~ ~ ~ ~	15'— "	12'— "	5'— "
Szappanfőző allóg ~ ~ ~ ~ ~	5'— "	—'— "	0'40 "

Németország tehát a lehető legkiterjedtebb mértékben biztosított magának kedvezményeket, s ebben a törekvésben annyira ment, hogy még az oly cikkek tekintetében is megkövetelte azokat, melyek az ő forgalmában vajmi kevés jelentőséggel bírtak. Minden tekintetben szabad kezét igyekezett azonban magának biztosítani, s a jövőre nézve az esetleges fejlődés alapjait is egyengetni akarta. Németországnak a vámszerződésből származó nagy előnyét az még jobban dokumentálja, hogy vámkedvezményeket nem csak a fenti cikkek tekintetében biztosított magának, melyhez a legnagyobb kedvezményben részesülő valamennyi állam hozzájutott, hanem a direkt Németországból jövő árúk külön kedvezményeket is kaptak, a mint azt alábbiak mutatják:

	Általános vám	Németországgal szemben forint
Buza, tönköly	0°35	v. mentes
Kétszeres, pohánka, köles, tengeri, rozs, bab, borsó, lencse, bükköny, czukorborsó	0°27	„
Árpa, maláta, zab	0°18	„
Liszt és malomtermék	0°80	„
Lóhere és veteménymag	0°27	„
Kerti vetemények, elkészített gyümölcs	0°80	„
Ökör és bika	4°20	2°—
Tehén	2°10	1°50
Tinó	2°10	0°75
Borjú	0°42	v. mentes
Ürű, juh	0°27	0°25
Bárány	0°18	v. mentes
Kecske	0°27	„
Sertés	1°05	1°—
Malacz	0°18	0°15
Ló és csikó	2°10	v. mentes
Kenyer és kétszersült	0°80	„
Tésztaemű	2°63	„
Terpentinolaj	0°75	„
Lábterítők s takarók háncsból, káka, gyékény, szalma stből	2°50	1°50
Zöld, fekete és sárga öblös üveg	0°75	v. mentes
Közönséges agyagedény	0°25	„

Az osztrákok a szerződéssel épen nem voltak megelégedve: Németország velök szemben a vámtarifa tételeinél fogva is már határozott előnyben volt az ipar és kereskedelem tekintetében, s így a leghatározottabb ellenszenv nyilatkozott meg a vámpolitika ily iránya mellett. Magyarországra ez az eset nem állt, a

mezőgazdasági produktumok piaczat Németország biztosította és így reá nézve a vámszerződés inkább előnyös helyzetet teremtett. Tagadhatatlan egyébiránt, hogy egyes években Ausztria is kielégítést nyert, de voltak bizonyos árúczikkek, melyek kedvezőtlen elbánás alá estek. A vámpolitika egésze nem volt kedvező Ausztriára, s azért mondja Plener, hogy «ezen szerződés és az azt megelőző angol szerződés által a tulajdonképeni iparállamokkal a vám és kereskedelmi szerződések megkötésének sorozata most nyugpontjához érkezett, a mit részemről igen szükségesnek s fontosnak tartok». Egyébiránt Németország is sok kedvezményt nyújtott Ausztriának s Magyarországnak, s ha ez a viszontkedvezményekkel minden tekintetben nem is ért föl, azért e szerződést egyoldalúnak mondani semmi esetre sem lehet. Németország vámmérséklései a következők voltak:

	Szerződés szerint			Eddigi vámok		
	26	tallér	20 garas	30	tallér	— garas
Fehérített nem sűrű pamutszövet	—	«	20 «	2	«	— «
Durva kefekötőárú	I	«	— «	I	«	5 «
Chromvas óloméleg	—	«	5 «	v. mentes		
Vasgálicz	—	«	15 «	—	tallér	20 garas
Timsó	—	«	15 «	3	«	10 «
Szénsavas ammoniak	—	«	15 «	I	«	— «
Vízüveg	I	«	10 «	2	«	— «
Édesgyökérnedv	—	«	5 «	—	«	7 ¹ / ₂ «
Nyersvas	—	«	15 «	—	«	25 «
Nyers aczél tuskókban	—	«	15 «	—	«	17 ¹ / ₂ «
Salakot tartalmazó hevenyvas	I	«	10 «	2	«	20 «
Kaszák és sarlók	I	«	20 «	2	«	15 «
Komló	v. mentes			—	«	20 «
Zöld, fekete és sárga öblös üveg	—	tallér	20 garas	2	«	20 «
Üvegfüggő korona gyertyatartóhoz	v. mentes			—	«	15 «
Sörte	I	tallér	— garas	4	«	— «
Fabutor kosárkötő fonadékkal	2	«	— «	4	«	— «
Hangszerek	7	«	— «	10	«	— «
Árú lakirozott kautsukból	15	«	— «	25	«	— «
Szövetek kautsukszálakból	—	«	15 «	6	«	20 «
Félig cserzett kecske- és juhbőr	7	«	— «	10	«	— «
Keztyű	—	«	15 «	2	«	— «
Gépfonál (lenből)	I	«	20 «	3	«	— «
Czernázott lenfonál	—	«	15 «	4	«	— «
Fehérített kötélárú	v. mentes			2	«	— «
Tésztaemű	v. mentes			—	«	15 «
Lisztláng keményítő, hajpor, tapioka	—	tallér	15 garas	2	«	— «
arrowroot	v. mentes			—	«	15 «
Katáng aszalva és szárítva	v. mentes			—	«	15 «

	Szerződés szerint	Eddigi vámok
Csokoládé és csokoládé pótszerek —	7 tallér — garas	11 tallér — garas
Bor — — — — —	2 „ 20 „	4 „ — „
Szürke itatós papír — — — — —	v. mentes	— „ 15 „
Enyvezetlen közönséges papír — —	— tallér 20 garas	1 „ — „
Formamunkák papírból — — — — —	— „ 20 „	1 „ 10 „
Enyvezett papír — — — — —	1 „ — „	1 „ 10 „
Finom szappan — — — — —	2 „ — „	3 „ 10 „
Palatáblák — — — — —	— „ 15 „	6 „ — „
Kőszén — — — — —	v. mentes	— „ 1/2 „
Kalapok faszilánkból — — — — —	— tallér 20 garas	darabja 2 „
Szines porcellán — — — — —	1 „ 20 „	4 tallér — „
Lovak és csikók — — — — —	v. mentes	1 „ 10 „
Ökrök és bikák — — — — —	1 tallér 10 garas	2 „ 15 „
Tehenek — — — — —	1 „ — „	1 „ 15 „
Tinók — — — — —	1 „ 15 „	1 „ — „
Malacz — — — — —	— „ 3 „	— „ 5 „
Ürü — — — — —	— „ 5 „	— „ 15 „

Ezen vámengedmények tehát jelentékenyek; de ha a két fél helyzetét tekintjük, ha a vámszerződés által teremtett helyzetet vizsgáljuk, úgy be kell látnunk, hogy az osztrák védvámoknak sok tekintetben igazuk volt. Ennek daczára a vámszerződés a maga egészében elfogadtatott, mivel már visszalépni, vagy a tarifát reformálni későn volt, s nem is lehetett volna.

A kereskedelemügyi miniszternek ama ígérete, hogy az iparállamokkal kötött szerződések a német vámszerződéssel befejezést nem nyertek, s hogy most már az osztrák ipar biztos alapra tesz szert, nem teljesült. Ugyanis az angol pótegyezmény megkötésének szüksége állt elő rövidesen, mely pedig a szabad kereskedelmi irány betetőzése. A kormány azonban kényszerhelyzetben volt, mert hisz az angol-osztrák szerződés kimondotta, hogy 1870-től kezdve a pamutárúknál 20%-nál, s a gyapjúárúknál 15%-nál nagyobb díj nem szedhető, már pedig ezen általános kijelentést specifikálni kellett, hogy a gyakorlati életben megfelelő alkalmazást nyerhessen. Hosszú ideig folytak a tanácskozások az osztrák-magyar mint egyik fél, s az angol mint másik fél között, a mely idő alatt az angol javaslatok folytonos ellenkezésre adtak alkalmat, az angol követelések tulzásai folyton hangoztattak, míg végre 1869 deczember 30-ikán megkötött az angol pótszerződés, melynek vámtételei a következők voltak:

Pamutárúk		1869 decz. 30-iki angol szerződés vámtételei	1868-iki német frtokban
a) Legközönségesebbek :			
belek stb.	.....	12'—	15'—
b) Közönségesek :			
1. síma, sűrű, nyers vagy fehérített	....	16'—	20'—
2. mustrázott nyers, sűrű	....	16'—	20'—
c) Középfinomak :			
1. síma, sűrű, festett	....	20'—	20'—
2. mustrázott sűrű, fehérített v. festett	....	20'—	40'—
d) 1. nem sűrű, nyers			
2. több színű és vörösre festett, sűrű	....	30'—	60'—
3. bársony	....	30'—	40'—
4. szalag-, gombkötő-, paszománt stb. árúk	....	30'—	40'—
5. színnyomatos árúk	....	30'—	40'—
e) Finomak, nem sűrűek	....	45'—	60'—
f) Legfinomabbak	....	60'—	80'—
Gyapjuárúk :			
a) Legközönségesebbek	.....	4'50	5'—
b) Közönségesek	.....	18'—	20'—
1871 január 1-től	.....	15'—	—'—
c) Középfinomak	.....	35'—	40'—
d) Finomak	.....	50'—	60'70
e) Legfinomabbak	.....	60'—	60'70

Mig Ausztriában a vámtarifa ily alakja heves ellenzésre talált, addig Magyarországon azt helyeselték, mert hisz Magyarország mindeme cikkek fogyasztója volt, s így lehetővé volt téve, hogy azokhoz az eddigieknél jutányosabb árban juthat hozzá. Az osztrák kormány azonban tekintve, hogy e vámtételek is sértették Ausztria érdekeit, a kedélyek megnyugtatóására mintegy kötelezettséget vállalt, hogy a külföld versenyének nem enged többé tért a vámtételek kedvezőtlen alakításával.

A vámszerződések kötése tekintetében sorra kerül Svájc, mely nagy bevételre szorul, mezőgazdasági terményeit jórészt a külföldről szerzi be, s így nem is követ védvámi politikát; vámjait csak pénzügyi célokból szedi, s azok meglehetősen alacsonyak is. A szerződés 1868 július 14-ikén kötött meg 8 évre: ezzel megszűntek Svájc átviteli vámjai, melyek eddig fennálltak, s az alábbi alacsony vámtételek léptek életbe. Önként értődik, hogy a legnagyobb kedvezmény joga itt is kikötött.

Borju, juh, ürü, kecske, 80 fontnál nem

nehezebb sertés és malacz ..... darabja 10 centimes

Csikó, szarvasmarha, 80 fontnál nehe-

zebb sertés ..... " 15 "

Ló	darabja	3	frank
Gabona és magvak	v. mázsája	15	centimes
Faggyú, gyertya, nyers bőrök	«	30	«
Liszt, kása, kenyér	«	50	«
Disznózsír	«	75	« szerz. 50 c.
Aszalt gyümölcs, gubacs	«	75	«
Bor hordóban	«	150	«
Sózott hús, szalonna	«	350	«
Bor palaczkokban	«	15	frank, szerz. 3' 50 frank

Svájcz vámjai tehát oly alacsonyok, hogy szóba alig jöhetnek: ép ezért maradt eredménytelen Magyarországnak egyes czikkek tekintetében nyilvánított vámleszállítási törekvése is. Egyébiránt ép ezért nem is ragaszkodott valami nagyon Magyarország ebbeli követeléseire.

1869 május 17-ikén kereskedelmi szerződés kötött a siámi királysággal 12 évre, 1869 szeptember 2-ikán a kínai császársággal 10 évre, s 1869 október 18-ikán Japánnal bizonytalan időre, s így kereskedelmi viszonyunk a messze kelettel is rendezve lőn. Megkötött a vámszerződés 1870 márczius 24-ikén Spanyolországgal egy évi felmondási idő kikötésével bizonytalan időre. A Spanyolország részéről tett kedvezmények azonban valami magasaknak nem mondhatók, a mi érthető is, mert hisz ott védvamos irányzat uralkodott, sőt tilalmi vámok is álltak fenn, s a szabad kereskedelmi szellemnek, melynek a kereskedelmi szerződés előhírnöke volt, nagy ellenzéke volt. Nagyban egészen ugyanez állt Portugáliára is, melylyel 1872 január 13-ikán kötött meg a szerződés 1877 december végeig. 1873 november 3-ikán létrejött a svéd-norvég szerződés, mely azonban kölcsönösen csak a legnagyobb kedvezmény jogát biztosította.

A nyugati államokkal ilyformán mindegyikkel szerződéses viszonyba léptünk. A mi a keletet illeti, Törökországgal szemben a karloviczi béke XIV-ik czikke a szabad kereskedést biztosítja 1699-ben, de meg a passarovitzi kereskedelmi és hajózási szerződés, mely 1718-ban jött létre, kiköti a legnagyobb kedvezmény jogát, s a be-, ki-, s átviteli vámokat 3%-ban állapítja meg. Egyébiránt mindez a továbbiakban szintén megerősítést nyer. 1862 május 22-ikén azután 28 évre kötött Törökországgal kereskedelmi szerződés, melynek alapján Ausztria a legfőbb kedvezményt feltétlenül megkapja, míg Törökország csak annyiban, a mennyiben az árúk török hajókon hozatnak a birodalomba. A vámok a török be- s kivitelnél 8%-ban állapíttatnak meg, de

ez utóbbi évenként lejobb szállíttatik, míg csak a kiviteli vám 1%-ra nem süllyed, a mi a kezelési költségek fedezésére szolgál. Az átviteli vámok 3%-ról 2%-ra szállíttatnak le, de 8 év mul-
tán ez is csak 1% erejéig szedetik. A vámtarifa hétévenként revizio alá kerül a szerződés értelmében, s ekkor a vámtételek összeállíttatnak: ez azonban Bosznia és Hercegovina tekintetében nem igen haladt előre, a mi egyébiránt azért is nehézségekbe ütközött, mert hisz itt a közlekedési eszközök tekintetében is nagyon hátra voltak maradva. Egyébiránt Bosznia és Hercegovina számára a bevitelnél 6, a kivitelnél 1%-os vám volt kikötve, míg Rumánia s Szerbiára nézve az eddigi állapot tartatott fenn, de ez nem specifikáltatott, a mi azután később sok nehézséget okozott. Tulajdonkép a passarovitzi szerződés alapján 3%-os díjtételek lettek volna szedendők; ennek daczára azonban már 1850-től kezdve úgy a be-, mint a kivitelnél 5%-ot szedtek érték-vám gyanánt; ennek állandósítása épen nem volt kívánatos. A rumán kormány azután 1866-ban a kiviteli vámokat 3, majd 1%-ra szállította le, sőt hogy az érték folytán a vámtételek különbözők ne legyenek, 1867-ben az előző hét év átlagai alapján az értékek átlagait megállapítva, ezek után a fix 1%-os tételeket kiszámította a következő hét évre. Ez az állapot azonban korántsem maradt meg a továbbiakban, mert már 1869-ben az értékeket megváltoztatták, hogy a vámkezelésnél kedvezőbb eredményeket érjenek el. A jogtalan állapotot orvoslandó 1871-ben értekezletet hívtak egybe, mely az értékeket október 1-től kezdve érvényesen megállapította. E mellett azonban a beviteli vámok emeltettek. 1866 július 1-én az 5%-os beviteli vám $7\frac{1}{2}\%$ -ra emeltetett, s egynehány árutól $\frac{1}{2}\%$ községi pótléket szedtek, s emellett a lehető legönkényesebben jártak el a vámszedés körül. Ez egyébiránt más tekintetben is el volt mondható: ugyanis átviteli vámot tulajdonkép Rumániában szedni nem lehetett. Ennek daczára $\frac{1}{2}\%$ -os értékvámot szedtek a tranzito árúktól, a mi mellett az a visszásság is fenforgott, hogy az ily árúk szabad raktárbatételénél is megvették a $7\frac{1}{2}\%$ -os beviteli vámot, a mi egy év alatt a kincstár javára elévült. A vámviszonyok tehát a végletekig rendezetlenek voltak, s a kereskedők teljesen ki voltak szolgáltatva a rumán kincstárnak: a rendezetlen belviszonyokat egyébiránt eléggé mutatja az is, hogy Rumánián belül az egyes községek tetszés szerint szedtek fogyasztási adót a külföldről jövő árúktól, a mit a község határán feltétle-

nül meg kellett fizetni. Az erdélyi fuvaros, ha Rumániában fuvarozott, külön patens váltására volt kötelezve: ez 1866-ban kétlovas kocsitól 25, négylovasztól 62 $\frac{1}{2}$ piaszter volt. De ha más területbe ment, mint a melyikre a pátens szólt, úgy a díjat újból fizetnie kellett. Egyébiránt a rumán határon mindenkinek legalább 2000 piaszternyi vagyont kellett kimutatni, ellenkezőleg a határon nem eresztették át. Emellett az egyes árucikkek tekintetében folyton nehézségeket támasztottak, ha ugyan azt nyiltan tenni nem is merték.

Mindez szükségessé tette a vámügyek rendezését: a főnehézség azonban az volt a szerződéses megállapodások tekintetében, hogy kérdéses volt, miszerint köthet-e Rumánia a maga nevében önállólag szerződést. A török fenhatóság nem-e gördít elibe akadályt. Hogy Rumánia a szerződéses viszonyt kikényszerítse az egyes államoktól, s így Törökország fenhatóságának kérdése szóba se jöjjön, 1875-ben egy rendkívül terhes általános vámtarifát hozott be, mely mindazon államokra nyerne alkalmazást, melyek vele szerződéses viszonyba nem lépnek. A külföldi hatalmak a törvényjavaslat gyors keresztülhajtása mellett semmit sem tehettek annak megakadályozására, de meg Rumania az aggodókat megnyugtatta azzal, hogy a kérdéses vámtételek úgy sem lépnek a szerződő államokkal szemben életbe. Az osztrák-magyar monarchiával meg is kötöttetett a szerződés 1875 június 22-ikén 10 évi időtartamra, melyben Rumania a legnagyobb kedvezmény biztosítékát kapta: ezenkívül csak a rumán gabona vámmentes behozatala engedtetett meg, a mi mindenesetre jelentékeny engedmény egymagában is, továbbá a borb behozatal tekintetében mondatott ki, hogy a legnagyobb kedvezmény mellett sem jut az eddiginél kedvezőtlenebb elbánás alá a behozatalra kerülő bor. Viszont Ausztria és Magyarországra nézve kimondatott, hogy az ott készült liszt és lisztnemű vámmentes, az ott termett bor viszont 5 $\frac{1}{2}$ % értékvám alá esik, holott a borok Rumániában vagy nagyon magas vámmal sujtatnak, vagy bevitelük teljesen tiltatik. A Rumania által szedett vámok kedvezőek, mert hisz az állatok tekintetében a németekkel szemben fennálló legnagyobb kedvezményű vámtételek lettek irányadók, melyek a következőkép alakulnak:

	Szedett vám		Román vámtarifa
Ökör és bika darabja	5'—	frank	5'— frank
Tehén — — "	3'50	"	5'— "
Tinó — — "	1'87 $\frac{1}{2}$	"	2'— "

	Szedett vám	Román vámtarifa
Ürű ... .. darabja	0' 62 ¹ / ₂ frank	1' — frank
Borju ... .. «	v. mentes	1' — «
Juh ... .. «	«	0' 24 «
Kecske ... .. «	«	1' — «
Sertés ... .. «	2' 50 frank	2' 50 «
Ló ... .. «	v. mentes	20' — «

A többi árúcikkek összehasonlító vámtételeiről az alábbi összeállítás ad felvilágosítást 100 kg-ra vonatkozólag:

	Szerződés szerint	1875-iki román vámt. szerint	Osztr.-magy. vámt. szerint
Finomított cukor	20' — frt	30' — frt	65' 75 frt
Nyers és lisztcukor	12' — «	20' — «	47' 25 «
Melassze	6' — «	10' — «	15' 75 «
Sör palaczkokban	15' — «	10' — «	25' — «
Sör hordókban	8 ¹ / ₂ «	10' — «	7' 50 «
Lepárolt szeszecskék	25' — «	60' — «	45' — «
Nyers viasz	43' — «	45—48' — «	12' 50 «
Feldolgozott viasz	55' — «	84' — «	40' — «
Stearingyertyák	25' — «	30' — «	26' 25 «
Szappan	15' — «	20' — «	6' 25—15' — «
Közönséges papír	8' — «	10—20' — «	v. mentes
Más papír	19' — «	28' — «	5—30' — frt
Papírkárpitok	40' — «	48' — «	15' — «
Fényűzési papír	60' — «	200' — «	30' — «
Közönséges gyapjuárú	30' — «	36' — «	20' 50 «
Posztó és hasonló szövet	58' — «	84' — «	75' — «
Más gyapjuszövet	90' — «	135' — «	175' — «
Harisnyakötőárú	150' — «	240' — «	175' — «
Nemez és nemezárúk	25' — «	36—400' — «	75' — »

Pamutárúk:

közönségesek	20' — «	25' — «	80' — «
félíg finomak	25' — «	54' — «	80' — «
finomak	45' — «	68' — «	150' — «
legfinomabbak	90' — «	144' — «	300' — «
paszomántárúk	80' — «	112' — «	150' — «
harisnyakötőárúk	150' — «	180' — «	150' — «

Bőr és bőrmunkák.

közönséges bőr	40' — «	60' — «	15' — «
finom bőr	70' — «	80—320' — «	37' 50 «
közönséges bőrárúk	45' — «	70—140' — «	30' — «
finom bőrárúk	90' — «	224' — «	52' 50 «

Kautsuk árúk:

közönségesek	45' — «	84' — «	30' — «
finomak	90' — «	120' — «	52' 50 «

Famunkák:	Szerződés szerint	1875-iki román vám. szerint	Osztr.-magy vám. szerint
legközönségesebbek _ _ _	2'— frt	6'— frt	v. mentes
közönségesek _ _ _ _	5'— «	6'— «	3'75 frt
finomak _ _ _ _ _	9'— «	24'— «	7'50 «
legfinomabbak _ _ _ _ _	50'— «	84'— «	30'— «
Üveg: préselt, öntött, zsurolt stb.	20'— «	24'— «	20'— «
színes, köszörült, festett stb. _	50'— «	64'— «	30'— «
Ásványvizek _ _ _ _ _	1'— «	1'25 «	v. mentes
Zongorák _ _ _ _ _	érték 6%, drb	140'— «	15'— frt
Más hangszerek _ _ _ _ _	« 5% «	5—10'— «	15'— «
Csillagászati s más műszerek	v. mentes	érték 6%	v. mentes
Kész festékek _ _ _ _ _	60'— frt	2—40'— frt	60'— frt

A kiviteli vámok továbbra is fenmaradnak 1% erejéig, de azok alól sok kivétel áll fönn. Az átviteli vám teljesen meg lőn szüntetve, s e mellett a visszaélések, melyek a vámkezelés körül felmerültek, szintén orvosoltattak. Mindeme intézkedések azonban Rumániában a leghevesebb ellenzést váltották ki, mert a román álláspont teljes feladását látták az adott kedvezményekben. Másrészt azonban hazánkban volt nagy az elégedetlenség a gabona vámmentes behozatala miatt, a mely tényleg igen nagy engedményszámba ment. Kereskedelmi viszonyaink azonban mindenesetre rendeztettek, s így annak lebonyolítása akadálytalanul történhetett meg.

Miután így már előzőleg is mindenféle szerződéses vámtarifák léptek életbe, az osztrák kormány az általános vámtarifa átalakítását akarta keresztül vinni olyformán, hogy a szerződéses vámtételek képezzék az általános vámtarifa tételeit, e mellett azonban a nem szerződéses államok külön pótlékkal sújtassanak. A belföldi ipar oly czikkei, melyek védelemre nem szorulnak, vámmentesekké tétessenek, vagy külön kedvezményben részesítenek. E mellett a vámtarifa egyszerűsítése is célba vétetett. Mindeme módosítások Magyarország ellentállásán törtek meg, mely nem akart belemenni e tervezetbe, mely különben a vámtarifareform hangzatos nevet kapta, annál is inkább, mert a tervezett átalakítások sokkal egyszerűbben minden nagyobb megvitátás nélkül is keresztülvihetők, s így nincs alkalmuk a védvamos s szabad kereskedelmi irányzatnak összecsapni. Sok huza-vona után a dolog vége az lett, hogy a magyar álláspont diadal-maskodott s a tervezett nagy vámtarifareformból mi sem lett.

A mint láttuk, fentiekben a szabad kereskedelmi irányzat a maga egészében dominált a vámpolitikában: nemsokára beállt

azonban a visszahatás. Az államok zilált pénzügyi viszonyaikat vámemelésekkel akarják rendbeszedni. Franciaország behajtja az árúkon a statisztikai illetéket, mi szerződésellenes. Ez történt 1872-ben, mikor is a cukor vámját is felemelte: egyébiránt 1871-ben a gyufa, papír s katáng váma is felemeltetett, mi ellen felszólalni nem lehetett, mert ez csak a belföldi fogyasztási adókat kompensálta. A külföldi hajókat is megvámolják súly szerint, a minek gyakorlati alkalmazása csak ellentállásunkon tört meg: így a szerződéses államok ez alól menekülnek. Thiers vámot vet a nyersanyagra, a mi a behozott hasonló anyagokból készült cikkek vámjának megfelelő felemelésével járna. Ez törvényt nyé vált, de végrehajtani nem sikerült. Behozták a gyufaegyedárúságot is, mely szintén sértette érdekeinket, de sokkal kevésbé, semhogy erélyesebb felszólalásnak kellett volna e ténykedést követni. Ezen intézkedések voltak azonban az egyedüli megnyilvánulásai a védvamos rendszernek Franciaország részéről, mit újból a szabad kereskedelmi politika váltott fel.

Spanyolországban a velünk kötött vámszerződés értelmében 1875-ben kellett volna a vámtarifa több tételét leszállítani, de oly védvamos irány kapott ott lábra, hogy ezt megtenni nem lehetett. Kötelezte azonban magát a spanyol kormány, hogy a vámok leszállítását 1885 július 1-én tul nem halasztja. Egyébiránt Spanyolország hajózási illetékét, gyarmatárúkat, élelmiszerek s tüzelőanyagok vámját felemelte, hogy így hadi szükségleteit pótolhassa; de ezt a belfölddel szemben is megtette, s így rekriminatio-ra ok nem lehetett. Különben is Spanyolországgal szemben vajmi csekély forgalma volt vámterületünknek. Egyébiránt Törökország vámemelési mozgalma, dohány-, gyufamonopoliuma, ipar s jövedelmi adótervezete sem létesülhetett a kereskedelmi szerződések által teremtett helyzet folytán.

Olaszország felemelte a nem szerződéses vámtételek közül a búza, kukoricza, zab s liszt vámját, a mi ellen így kifogást tenni nem lehetett: egyébiránt az új szeszadótörvénye is hátrányos helyzetet teremtett, melyen azonban minden nem lehetett segíteni, mert hisz szerződésbe nem ütköztek e ténykedések. Egyébiránt a szeszadó tekintetében az olaszok némi engedményt is nyújtottak, belátva az új helyzet tarthatatlanságát. De minden óvástétel ellenére behozta Olaszország Franciaország mintájára a statisztikai illetéket is. Különben is az olasz kereskedelmi szerződések lejártá felé a szabad kereskedelmi iránnyal álta-

lában mind elégedetlenebbek voltak az olaszok, magasabb váموkat követeltek, a minek eredménye volt, hogy az 1876-ban lejáро szerződéseket 1875-ben felmondották. Utaltak Olaszország megváltozott viszonyaira, a magas adóteherre, mely a váموk felemelését teszi szükségessé.

Egyébiránt vámterületünkön nemcsak az olasz szerződés felmondása folytán változtak meg a viszonyok: felmondatotт részünkről 1875 végén az angol pótkonventio, s 1876-ban a francia és német szerződések is, úgy hogy a vámpolitikai kérdésekben így teljesen önálló s új irányт foglalhattunk el. A kérdés tisztázására szükségesnek bizonyúlt az 1865-ben elodázott általános vámtarifareformot is végrehajtani, a mely körül a munkálatok 1875-ben meg is indúltak, s a melyekkel rövidesen el is készúltek.

Mindenekelőtt a Németországgal kötendő szerződéssel akartak a kormányok tisztába jönni; ez azonban nehezen ment, mert Németország egyes oly eljárásokat, melyek neki eddig előnyt biztosítottak, feltétlenül fentartani akart. A nyers pamutárúk kikészítési eljárásához Németország ragaszkodott, mert hisz oda sok félgyártmány, illetve nyers pamutárú ment színnyomásra váмmentesen, a mi a németeknek nagy hasznot biztosított. Ezzel szemben állт a mi nyersvászon váмmentes bevitelünk, melyet viszont megakart tiltani. A folytonos állatbeviteli tilalmat állategészségügyi egyezménynyel szabályozni Németország nem akarta, stb. Mindennek következménye lett a tárgyalások megszakítása Németország részéről 1877 október 22-ikén. Viszont a kidolgozott általános vámtarifatörvényjavaslatot november 10-ikén terjesztette a kormány törvényhozásunk elé, a mely többféle módosítások után 1878-ban törvénynyé válva, 1879 január 1-én lépetт életbe. Vámszerződéseket létrehozni azonban nem sikerúlt, s az olasz és svájci szerződéseken kívül csak a legnagyobb kedvezmény kikötését tartalmazó szerződéseket lehetett megkötni, úgy hogy 1891-ig az autonom vámpolitika dominált vámterületünkön.

Az általános vámtarifa értelmében a vám aranyban fizetendő. Kimondatotт az is, hogy az oly árúk, melyek oly országból jönnek, hol vámterületünkбől eredő tárgyak más államéinál kedvezőtlenebb elbánás alá esnek, a behozatalnál 10%-kal magasabb elvámolás alá esnek, mig ha váмmentesek a kérdéses árúk, úgy tőlük 5% értékvámot szednek. Vámtarifánk értelmében

egyébíránt a segéd- és nyersanyagok vagy vámmentesek, vagy pedig tőlük az eddigi mersékelt vámtételek szedődnek. A gabona és liszt vámmentes. A legtöbb esetben az érvenyben volt szerződéses tételek alkalmaztattak: ezekről csak olykor van eltérés. A pamut- és gyapjúárúknál azonban már a belföldi ipar védelme határozottan előtérbe lép, s így e tekintetben a védvamos irányzat tagadhatatlan. A vámtarifa az árú finomsága szerint osztályoz. A meg nem nevezett gyapjúárúk, a posztó- és divatárúk legnagyobb része, 36 vagy 70 forint adó alá estek a multban a szerint, a mint kallottak vagy kallatlanok. Az új általános vámtarifa értelmében, ha a szövet négyszögmétere 600 grammnál nagyobb 40, ha 450—600 grammos 60, ha 450 grammnál kisebb 80, ha 300—600 gramm súlyú, pamutlánczczal 50 frt vám alá esett. Egyes vagy kettős, de nyers állapotban az új tarifa értelmében a pamutfonalak a finomabb fonás szerint 12 számig 6 frt (eddig 8), 12—30 számig 8 frt (eddig is 8), 30 számon felül 12 frt (eddig 8) vámmal sújtattak. Ha fehéritve vagy festve volt a pamutfonal, úgy akár egyes, akár kettős, 12 számig 10 (eddig 12), 12—30 számig 12 frt (eddig 12), 30 számon felül 16 (eddig 12), míg a többes 20 frt vám alá esett az eddigi 18 helyett.

A pamutszövetek tekintetében a fontosabb szövetek vámja a következő volt:

a) 50-es számú s durvább fonálból készültek:

I. Sima vagy sávoljos szövetek, ha 5 □ mm-re

38 vagy kevesebb fonál jut:

	<i>Ujabb vám</i>	<i>1878 előtti vám</i>
1. Nyers állapotban	32 frt	32 frt
2. Fehéritve vagy festve	40 „	32—40 „
3. Tarkán szöve, törökvörösre festve vagy színnyomatosan	60 „	60 „

II. Mustrás szövetek, ha 5 □ mm-re 38 fonálnál több jut:

1. Nyers állapotban	40 „	32 „
2. Fehéritve vagy festve	50 „	32—40 „
3. Tarkán szöve, törökvörösre festve vagy színnyomatosan	70 „	60 „

III. Sima vagy mustrás szövetek, ha 5 □ mm-re 38 fonálnál több jut:

1. Nyers állapotban	50 „	32 „
2. Fehéritve vagy festve	60 „	32—40 „
3. Tarkán szöve, törökvörösre festve vagy színnyomatosan	80 „	60 „

b) Finom, sima vagy mustrás szövet 100—50 közötti

finomságú:

	Újabb vám	1878 előtti vám
1. Nyers állapotban — — — — —	60 frt	32—90 frt
2. Fehérítve, festve, tarkán szöve vagy színnyomatosan — — — — —	90 „	32—90 „

c) Legfinomabb sima vagy mustrás szövet 100-as s

finomabb fonálból — — — — —	150 „	120 „
-----------------------------	-------	-------

De fontos vámemeléseket is tartalmazott e vámtarifa, melyek jelentékeny bevételi többletbe hozták az országot juttatni. Sok esetben a kétszeresnél is nagyobb vámemeléseket tüntet fel néhány cikk, melyek nagy része, ha nem is mind, direkt, s nélkülözhetlen szükségletet nem is képezett. Ezen cikkek a következők:

	Újabb vám	1878 előtti vám
Kávé — — — — —	24'— frt	16'— frt
Közönséges fűszerek — — — — —	24'— „	16'— „
Finom fűszerek — — — — —	40'— „	31'50 „
Vanília, safrány — — — — —	60'— „	31'50 „
Tea — — — — —	50'— „	31'50 „
Bor, hordókban — — — — —	12'— „	8'— „
Bor, palaczkokban — — — — —	20'— „	8'— „
Finom eledelek — — — — —	20'— „	35'— „
Kőolaj, nyers állapotban — — — — —	0'60 „	v. mentes
Kőolaj, finomítva — — — — —	3'— „	1'50 frt

Ezen felemelések dacára az osztrák-magyar vámtarifa védvamos irányzatot épen nem követett; egyes iparcikkeket védelemben részesít, de nagyban egészben a szabad kereskedelem ösvényén halad.

Olaszországgal az új vámszerződés 1878 december 23-ikán kötődött meg; 1879 január 1-én lépett az életbe, s lejárt 1888 végén. Az általános vámtarifa tételeitől jelentékenyen eltértek a szerződések, a mi kivált Olaszország részéről volt szükséges, mely 1878 május 30-ikán egy határozottan védvamos autonom tarifát fogadott el. Franciaországgal a tárgyalások nem haladtak, sőt midőn 1878-ban a vámszerződés lejárt, megtagadták a francziák velünk szemben a legnagyobb kedvezményen alapuló vámeljárást is. Ennek viszonzásául azonban vámretorziók léptek életbe vámterületünkön, s eme vámtarifaharcz azután már január 20-ikán kölcsönösen a legnagyobb kedvezmény megadásához vezetett. A vámszerződés csak 1884 február 18-ikán kötött meg bizonytalan időre hat havi felmondás mellett, a mely a

legnagyobb kedvezményen kívül Franciaország részére a pezsgő vámját 50 frtról 40 frtra szállítja le, míg Franciaország megengedi, hogy juhok, hús, bőrök s állati termékek állategészségügyi ellenőrzés mellett határain belül vihetők. Így Olaszországgal s Franciaországgal minden nehézség mellett is megkötetett a kereskedelmi szerződés. Németország 1876-ban felmondott szerződését azonban véglegesen rendezni nem lehetett. 1878 végén 1879 végeig egy ideiglenes szerződés alapján a legnagyobb kedvezmény kölcsönösen biztosított. A kikészítési eljárás s a nyers vászonbevétel bizonyos korlátok között, de továbbra is megengedett. Németország ama eljárása viszont, hogy vasuti kocsikat lefoglalt, mert egyes vasuti társaságok elsőbbségeik után az ezüst- s aranykamatfizetés közötti vagyilagosságot úgy magyarázták, hogy daczára az ezüst alacsony árának, nem kell áttérniök a kamatoknak aranyban való fizetésére, megszűnt ama engedménnyel szemben, hogy a magyar s osztrák kormányok refaktiókat nem engedélyeznek. A nyersvászon szabadforgalma 1880 januártól kezdve megszűnt: a kikészítési eljárás már 1880 februártól június végeig csak 16 forint vám lefizetése mellett engedtetett meg. Az ideiglenes szerződés többszöri meghosszabbítás után 1881 május 23-tól 1887 végeig kötött meg a legnagyobb kedvezmény jogával. 1881 január 1-ére volt a felmondás időpontja megállapítva: ez utóbbi időpontban egyébiránt a kikészítési eljárás teljesen megszűnt. Németország már előzőleg kijelentette, hogy új vámtarifájának tételeiből semmi esetre sem enged.

Németország lassankint teljesen a védvamos irányzatra tér át, s vámtarifáját ez irányban módosítja. Ugyanez áll Franciaországra is. A szabad kereskedelem elve mind nagyobb akadályokba ütközik, úgy hogy a mi 1878-iki vámtarifánk is átdolgozásra szorul a külföldi nyomás folytán. Ez az új vámtarifa 1882 június elsején lép életbe. Ennek értelmében a gabona és állatok vámjai a német vámtételeknek megfelelőleg felemeltettek. Az eddig vámentes friss szőlő, gyümölcs, olajmagvak, anizs, koriander, vetőmagvak, mustár, baromfi, tojás, méz, élő virágok, vaj stb. elvámolás alá került. Az iparczikkek is a német vámtételeknek megfelelőleg emeltettek föl. A gypjúsövetek 50 (40—60 helyett), illetve 80 (60—80) frt vámmal sújtattak minőség szerint. Úgy a vas és fémek nyers anyagai, mint a belőlük készült cikkek felemelt vámtételek alá kerültek. A fontosabb vámemelések egy része a következőkép alakult:

Kávé — — — —	24	frtról	40	frtra	Pezsgő — — — —	20	frtról	50	frtra
Tea — — — —	50	«	100	«	Káviár — — — —	6	«	50	«
Szegfűszeg — — —	40	«	60	«	Csokoládé — — —	35	«	50	«
Sáfrány, vanília	60	«	120	«	Finom eledel — —	35	«	40	«
Komló — — — —	5	«	10	«	Petroleum — — —	3	«	10	«
Bor hordókban	12	«	20	•					

A nyersvas vámja 50 krról 80 krra emeltetett. Ellenben a tengeri forgalomnak differentialis kezelése is meghonosított, s ennek alapján a kakao 24 frt helyett tengeren 20, a nyers kávé 40 frt helyett 37, a tea 100 frt helyett 90 frttal vámoltatott el. A fűszerek tengeren 5 frttal kevesebbet, a rizs a vám háromnegyedével, a pálmavaj és kokusolaj felével kevesebbet fizetett. Az indigo és cochenil vámmentes lett.

A védvamos politikának megfelelőleg a vámpótlék 10 és 5%-a 30 és 15%-ra emeltetett, de esetleg jogában volt a kormányának magasabb százalékokat is megállapítani. A vámtarifa viszont azt az alaki változást szenvedte, hogy az eddigi rövidséggel szemben, a mennél részletesebb beosztás lett irányadó. Vámtarifánk ily alakja azonban vajmi kevés ideig volt kielégítő, mert Franciaország s Németország újabb vámemeléseket honosított meg, a minek éle a mi nyersterményeink ellen irányult. Szükségessé vált tehát a mi vámtarifánkat újból átdolgozni, a mely átalakított formájában 1887 jun. 1-ével lépett életbe, s jelenlegi autonom vámtarifánkat is képezi. A gabona-, liszt- és állatvámok ugyanazok mint az 1885-iki német vámtételek, ha ugyan magasabbakat is találunk egyes esetekben. Az iparvámok is Németországhoz alkalmazkodnak. A kettős pamutvonalak 2 frttal magasabban vámoltattak el, mint egyesek, s a lenárúk, gyapjúárúk, fém- és vas-nyersanyagok vámjai mind feljebb emeltettek.

Vámtarifánk behozatali része 50 csoportból s 356 tételből áll; a kiviteli csak egyből, a papirgyártásra alkalmas rongyok és hulladékokból. A behozatali tarifa árúcsoportjai a következők: 1. gyarmatárúk, 2. fűszerek, 3. déli gyümölcs, 4. cukor, 5. dohány, 6. gabona, hüvelyesek, továbbá liszt, őrleményekkel s rizsszel együtt, 7. főzelék- s vele egy csoportban gyümölcs-növények és növényi részek, 8. vonó- és igásmarha, 9. más állatok, 10. állati termékek, 11. zsiradékok, 12. zsíros olajok, 13. italok, 14. eledelek, 15. fa, szén és tőzeg, 16. esztergályos és faragó anyagok, 17. ásványok, 18. gyógyszer és gyógyszeranyagok, 19. festő- és cserzőanyagok, 20. mézgák és gyanták,

21. kőolaj s ásványolajok, továbbá barnakő és palakőkátrány, 22. pamut, pamutfonalak s pamutárúk, 23. len, kender, juta és egyéb külön meg nem nevezett növényi fonóanyag, s az ezekből készült fonalak s árúk, 24. gyapjú, gyapjúfonalak és gyapjúárúk, 25. selyem és selyemárúk, 26. ruházatok, fehérneműek és pipereárúk, 27. kefekötő- és szitaárúk, 28. szalma- és háncsárúk, 29. papiros és papirosárúk, 30. kaucsuk és guttapercha, és az azokból való árúk, 31. viaszos vászon és viaszos tafota, 32. bőr és bőrárúk, 33. szűcsárúk, 34. fa- és csontárúk, 35. üveg és üvegárúk, 36. kőárúk, 37. agyagárúk, 38. vas és vasárúk, 39. nemtelen fémek s az ezekből való árúk, 40. gépek, készülékek és ezek alkatrészei, 41. kocsik s hajók, 42. nemes fémek és érczpénz, 43. mű- és hangszerek, órák, apró árúk, 44. konyhasó, 45. vegyészeti- s segédanyagok, 46. vegyészeti árúk, gyógy-, festő- és illatszerek, 47. gyertya és szappan, 48. gyújtószerek, 49. irodalmi és műtárgyak, 50. hulladékok. Ezen csoportokban található fel összes behozatalunk, mely beosztásnak mindenestre meg van az a haszna, hogy könnyen áttekinthető, zavarokra alkalmat nem ad. A 356 tétel specifikálja az egyes árucikkeket.

Fenti vámtételeink maradtak meg, a mint azt már említettük, a továbbiakban is, jóllehet Németország 1887-ben vámjait ismételten emelte. Önként értetődik ennek folytán, hogy az 1887 végén lejárt szerződést kedvezőbb alapon megújítani nem lehetett, úgy hogy az az eddigi feltételek mellett 12 havi felmondási idő joga mellett bizonytalan időre újból meghosszabbított.

Szerbiával már megelőzőleg 1881 május 6-ikán jött létre vám- és kereskedelmi szerződés; melyben vámtételeit vámterületünkkel szemben jórészt lekötötte, másrészt határforgalom czímén biztosított kedvezményeket, melyeket így más nemzetek a legnagyobb kedvezmény jogán meg nem kaphattak. Szerbia részére vámmentes behozatal biztosított a nyers bőrök, méz, cserzőanyag, friss gyümölcs, kerti növények és friss főzelékre; a dió, mogyoró, száraz szilva és lekvára 1 frt 50 kr., ökör s bikára 4 frt, sertésre 1 frt 50 kr., borra s rakiára 3 frt 20 kr. vám köttetett ki, míg a gabonavámok mérsékeltek. 1883 óta állategészségügyi egyezmény alapján a szarvasmarha behozatal meg lett engedve. Rumániával vámszerszerződésünk 1886-ban járt le, mely időtől kezdve 1889 közepéig a kereskedelmi viszonyt rendezni nem sikerült. 1882 óta Oroszország és Rumánia határán

át a szarvasmarha behozatal megtiltatott, sőt Rumániával szemben a sertésbehozatal tekintetében is nagy nehézségek támasztottak, úgy hogy a közvélemény már azért is barátságtalan volt irányunkban. A rumán kedvezőtlen vámtételek részünkről is viszonoztattak, mely ellenséges állapotnak az említett 1889-ik év vetett végett, midőn Rumánia minden külállammal szemben visszatért autonóm vámtarifája alapjára. Az Olaszországgal 1887 december 7-ikén megkötött szerződések mindkét félnek jelentékenyebb kedvezményeket biztosítottak. Svájccsal 1887 november 7-ikén kötött szerződés, melyben állatjaink s nyers termékeink nyertek főkép vámkedvezményt, míg Svájc pamutárúkjában nyert némileg kedvezőbb vámtételeket, s még néhány más árúcikkben. Francziaország lejáró szerződéseit nem újította meg; az agrár irány felszínre jutása a szerződéses viszonyt gátat vetett. 1890 október havában terjesztette elő vámtarifáját, melynek értelmében kettős vámtételek állítatnak fel, a melyek közül a mérsékeltek a velők barátságos viszonyban álló, tehát szerződéses államokra is nyernek alkalmazást, míg az általánosak a többi külföldre. A mennyiben egyes esetekben csak általános vámtételek vannak megállapítva, úgy ezek a szerződéses államokra is érvényesek. Ez utóbbiak főkép agrár szempontból jöhetnek tekintetbe. Így a Meline által inaugurált agrár irány a maga egészében győzedelmeskedett. Ezen vámtarifa 1892 februárban lépett életbe, s így az ugyanekkor lejáró szerződésekkel szemben a helyzet tisztázva volt. Egyébiránt az Egyesült-Államok Mac Kinley billje is hasonló védvamos rendszerben részesítette Európát.

Az autonóm vámpolitika ösvényéről a többi állam 1891-ben kezdett letérni. A szerződéses alapra kezdtek helyezkedni, mert az eddigi tapasztalatok azt mutatták, hogy nem lehet az autonóm vámtarifa mellett, egy oly államnak, mely kivételre szorul, a külföldi piacot biztosítani. Ez a tudat adta meg az első lökést az újabb szerződéses vámpolitika felé. 1891 december havában kötöttek meg az új vám- és kereskedelmi szerződések.

Németországgal való viszonyunk tehát ekkor rendeződött, annyi évi meddő vitája után.

Belátta Németország hogy máskép nem boldogul, mintha a külfölddel szerződéses viszonyba lép. Belviszonyai erre szinte kényszerítették. Érdekesen vázolja ennek szükségét a kérdés

vitatása közben Caprivi birodalmi kancellár. Lehetetlen félreismerni, mondja beszédében, hogy a hazai ipar az utolsó vámpolitika alatt élénk lendületnek indult. Ennek daczára túltermelés állt be s nem volt piacunk. A birodalmi kancellár fejtegeti a Franciaországhoz való kereskedelmi viszonyokat és a frankfurti béke által megállapított legtöbb kedvezményt; előadja a behozatali és a kiviteli viszonyokat és ama következtetéshez jut, hogy a jelenlegi állapotok nemcsak a vállalkozókat, hanem a munkásokat is megfosztanák kenyerüktől. Arról van szó, hogy eszközt találjanak Németország mezőgazdaságának fenntartására és hogy iparának fejlődését lehetségessé tegyék. Ha abban a helyzetben vagyunk is, hogy másokkal szemben elzárkózhatunk, de állandóan nem vagyunk képesek arra, hogy önmagunkkal beérjük. A kormány elfogadja azon alapelvet, hogy Németország érdekeit kiegyeztesse más államok érdekeivel. Ez okból engedményeket kellett tennie, s hogy ezt megtehesse, az engedélyezőkhöz hazaszeretetéhez kellett apellálnia. A kormány mindig az összeséget volt kénytelen szem előtt tartani. A szövetséges kormányoknak szemök előtt kellett tartaniok, hogy országaik mit köszönhetnek egyes iparágaknak, ám ha célzt akarnak vele érni, azoktól áldozatot kellett követelniök. A kormány ismeri az átmeneti kor nehézségeit. Nehéz dolog megszokni az új pályát, habár az közvetlen a régi mellett haladna is. Megadatott az alkalom föntartani tevékenységét, a melyet a mezőgazdaság igényel, hogy viszonya az iparhoz érintetlenül fentartassék. Ez az irány vezette a kormányt a szerződések megkötésénél. Kérdezték, hogy a szerződéseknek minő hatása lesz a pénzügyekre. Körülbelül 17—18 millió márkára rugna a csökkenés. Azt is kérdezték, miként áll a differenciális eljárás más államokkal szemben. Ama államoknál, a melyeket a legtöbb kedvezmény megillet, ez a kérdés önmagát magyarázza. Más államokkal a tárgyalások a küszöbön állanak és törekedni fog Németország, hogy ezeknél engedményeket érjen el. A mi Oroszországot és Amerikát illeti, úgy Oroszországról beszélni fölösleges. A sajnálatos inség, mely Oroszországot sorompó emelésére készítette, nem fog egyhamar megszűnni, mondja Caprivi, s a meddig ez be nem áll, hasztalan beszélni arról, hogy mi lesz azután. A mi Amerikát illeti, a kormányok elhatározták, hogy megmaradnak a 85-ben elfoglalt álláspont mellett, mely Amerikának megadja a jogot a legtöbb

kedvezményre. A kormánynak bizonynyal nincs szándékában, hogy a vámokat továbbra is leszállítsa. A kormányok helytálltak minden támadással szemben, a melyet az úgynevezett inséges helyzet alkalmából ellenök intéztek. Szónok felhívja az agráriusokat, mondanák meg, a vámok fentartása érdekében ki tett többet a kormánynál. A védvámoknak a Keleten volt a legkisebb hatásuk. Mindazáltal, ha nem lett volna vám, mezőgazdasági krízis állt volna be, mely eltartott volna hosszú évekig. A mezőgazda, tartozzék az bármely párthoz, az államfentartó elemek közzé sorozandó. Azonban nekünk mindenekelőtt a hadsereg és a tengerészet fentartására kell gondolnunk, érvel tovább Caprivi. A mezőgazdaság minden veszedelem nélkül bátran elviselheti a vámnak egy és fél márkával való leszállítását. Az öt márkára való felemelés erőpróba volt, a melyet félreértettek. A szövetséges kormányok mérlegelték: mennyit lehet engedni az agrárvámokból, mennyit lehet fentartani károsodás nélkül. A borvámokra vonatkozólag is csak az elérhető lett megállapítva. A kormányok erős konkurrencziát akartak csinálni a műboroknak, a pálinkának, az úgynevezett francia bordeauxi bornak és a házasító boroknak, versenypiaczot akartak teremteni német földön az olasz boroknak a francia borok ellen. A feltétlenül szükséges élelmi czikkek vámjának leszállítása a munkásnak válik előnyére.

Németországnak a szerződést meg kellett kötnie, hogy fejlődő iparának teret biztosítson. A vámszerződés közgazdaságának életfeltétele lett. Reánk nézve is szükséges volt az, mert hisz az eddigi feszült viszony reánk nézve előnyös épen nem volt. A szerződés megkötése reánk nézve is elsőrendű szükséggé vált. Fontosságát egyébiránt e szerződésnek az első pillanatra láthatjuk, ha a vámtételeket vizsgáljuk. Az osztrák-magyar vámterületre való bevitelnél az eddigi szerződéses vámtételektől eltérő megállapodások főbbjeiből az alábbiakat kívánjuk bemutatni. Az eddigi szerződéses vámtarifa (1891 előtt) a Franciaországgal, Olaszországgal, Svájc czal és Szerbiával kötött szerződések vámtételeiből áll, a mely tételek a legtöbb kedvezményű szerződések következtében Belgium, Bulgária, Dánia, Németország, Egyptom, Franciaország, Görögország, Nagybritánia, Olaszország, Liberia, Németalföld, Portugália, Svéd-Norvégország, Svájc, Szerbia, Spanyol- és Törökországgal szemben alkalmaztattak.

A szerződéses vámtételek önként értetődőleg nem azonosak az autonom vámtarifa tételeivel.

	Aranyforint 100 kg-ként	
	új vám-tétel	eddig szerző- déses vám-tétel
Mandula, éretlen, héjastól	1'50	2'—
Külön meg nem nevezett főzelék	2'—	5'—
Élő növények	0'50	1'50
Külön meg nem nev. növények s növényrészek	v. mentes	2'50
Ökör	12'75	15'—
Tinó, üsző	2'50	3'—
Két évnél nem idősebb ló	5'—	10'—
Külön meg nem nevezett illó olaj	15'—	25'—
Pamutárúk:		
közönséges sima, azaz 50-es és durvább fonalu sima szövetek, ha 5 □ mm-re 38 vagy keve- sebb fonál esik nyersen	32'—	34'—
ugyanaz fehérítve	40'—	45'—
ugyanaz festve	50'—	55'—
közönséges mustrás, azaz 50-es és durvább mus- trás szövetek, ha 5 □ mm-re 38 vagy keve- sebb fonál esik nyersen	40'—	45'—
ugyanaz fehérítve	50'—	55'—
ugyanaz festve	60'—	65'—
tarkán szöve színnyomatosan	70'—	80'—
közönséges sűrű, azaz 50-es és durvább szövetek, ha 5 □ mm-re 38 fonálnál több esik nyersen	50'—	55'—
ugyanaz fehérítve	60'—	65'—
ugyanaz festve	70'—	75'—
tarkán szöve színnyomatosan	80'—	90'—
himzett szövetek	200'—	300'—
Borítás árúk selyem- vagy félselyem-zsinórból stb.-ből	400'—	500'—
Tiszta selyemárúk: gombkötő- és paszomántféle	300'—	400'—
Félselyemárúk	300'—	400'—
Kefék, seprők, fasziták	8'—	15'—
Finom ecsetek	20'—	30'—
Szitafejekre, kalapokra stb.-re fonadék festve	5'—	15'—
„ „ „ „ nem „	0'50	15'—

Hasonló jelentékeny leszállítások még nagy számban találhatók a vámtarifában, melyek a kereskedelem nagy könnyebb-ségére váltak az eddigi védvamos politikával szemben, ha ugyan a következőkben a vámtételek sok kifogásra is adtak okot. A multnál minden esetre jobb volt a jelen, mely az adott viszonyok mellett a jövőre a kellő tekintettel nem lehetett. Fenti beviteli vámjaink, melyek egyébiránt az ugyanekkor megkötött

olasz szerződés vámtételeivel megegyeztek, kompenzálni voltak hivatva a kivitel megkönnyítését. A kiviteli vámok igaz, hogy az egyes államokkal szemben különbözőkép vannak megállapítva, de miután a szerződő államok egymásnak egyúttal a legtöbb kedvezmény jogát is biztosítják, bármely államnak adott kedvezmény érvényes mindegyik vámterületre. Kivétel csak a határforgalom, mely azonban csak szűk keretekre szorítkozhatik. A német vámterületre való bevitelnél szedett vámtételek fontosabbjaiból adni kívánjuk a következőket:

	Márkában 200 kg-ként új vám-tétel	eddig vám-tétel
Buza	3°50	5°—
Rozs	3°50	5°—
Zab	2°80	4°—
Hüvelyesek	1°50	2°—
Árpa	2°—	2°25
Tengeri	1°60	2°—
Árpamaláta	3°60	4°—
Étkezésre szálló 5 kg vagy azon aluli postacsomagokban. Másféle friss szálló (szüretelt)		
hordókban stb.	v. mentes	4°—
Komló, komlóliszt	14°—	20°—
Két évnél nem idősebb ló, darabja	10°—	20°—
Ökör, darabja	25°50	30°—
A határkerületek számára a szövetségtanács külön határozata mellett 2½—5 éves vonómarha, ha a saját gazdaságra szükséges	20°—	—°—
Fiatal marha 2½ évesnél nem idősebb, drbja	5°—	6°—
Sertés, darabja	5°—	6°—
Liszt	7°30	10°50
Ágytoll	v. mentes	6°—
Cserzőhéj	«	0°50
Hús	15°—	20°—
Vad	20°—	30°—
Tojás	2°—	3°—

Kötelezte még magát Németország, hogy az állatbevitel tekintetében támasztott nehézségeket megszünteti, illetve mérsékli, a mi 1878 óta a forgalomnak nagyon gyakori akadálya volt.

Hogy ezen vámtételek mellett sem vagyunk e kereskedelmi szerződésünkkel megelégedve, annak oka ama körülményben rejlik, hogy az ellenszolgáltatás aránylag nagyobb. A nyújtott kedvezmények nem elég nagyok, a melyek hatására, legalább

részben ennek hatására, nyers terményeink kivitele nem öltethet nagyobb arányokat. Egyébiránt a mint ismeretes, az 1903-ban lejáró szerződéses viszonyra Németország erős agrárvám fel-emeléssel készül (hogy az agráriusokat a csátorna javaslatok-nak megnyerje) a mi tekintve, hogy mi valami nagy kivitellel árú forgalmában nem szerepelünk a gabonaféléket illetőleg (úgy-szólván csak a sörárpa kivitelünk jöhet számba), valami nagyon nem sújthat bennünket.

Az Olaszországba való bevitelnél a vámkedvezmények egy része a fontosabb tételeknél a következőkép alakul:

Zsíros olajok:	Új vámletétel lírákban	Eddigi 100 kg-kint
tiszta faolaj	6'—	15'—
terpentinolaj	3'—	38'—
Eczet:		
1. 10 %-os és kevesebb	15'—	200'—
2. 20 %-osnál több, 50 %-osnál kevesebb	90'—	200'—
3. 50 %-osnál több	180'—	200'—
Kénés kéneső (czinober vagy vermillon)	80'—	100'—
Nyers vasreszelék	10'—	120'—
Gyökerek, héjak, levelek, virágok, zuzmók, nö- vények, gyümölcsök festéshez vagy cserzés- hez őrölve	v. mentes	2'—
Festőanyag-kivonatok festőfából s más festő- anyagok	10'—	12'50
Festékek általában	10'—	12'50
Nyomdafesték	12'—	15'—
Sertések 10—20 kilogramm súlyban	3'—	3'75

Egyébiránt fentiekén kívül még sok lényeges kedvezményt ad e vámtarifa, melyek a szerződés-megkötés idejében minden-esetre nagy jelentőségűeknek voltak mondhatók.

Szerbiával 1892 augusztus 9-én kötött meg a vám- és kereskedelmi szerződés, mely 1893 július elsején lépett életbe, s úgy mint a többi szerződés, ez is 1903-ban jár le. Nagy súlyt fektettek itt az előmunkálatok alatt az érték vámok további fentartására, jöllehet már akkor elismerték, hogy a mindennapi élet szükségleteit képező árucikkeknek ez keresztül nem vihető: a jövedék alá eső árucikkeket az eddigieknél magasabb pénz-ügyi vámokkal kívánták sújtani. Egyébiránt Szerbia a legnagyobb súlyt az állat és állati termékek kivitelére fektette. Szerbia megkapta a legnagyobb kedvezmény jogát a megkötött kereskedelmi szerződésben, de ezen kívül határforgalmi kedvezmény

gyanánt, mely tehát más állammal szemben a legnagyobb kedvezmény tárgyát nem képezhette az alábbi vámtételeket kapta:

	Új	Előbbi	Szerződéses	Általános
	vámtarifa tételei forintokban			
Tengeri	0'25	0'25	0'50	0'50
Árpa	0'25	0'25	0'75	0'75
Zab	0'60	0'25	0'75	0'75
Tatárka és köles	0'50	0'50	1'50	1'50
Buza, kétszeres, rozs	0'75	0'50	1'50	1'50
Aszalt szilva, szilvaíz	1'50	1'50	2'—	5'—
Ökör	4'—	4'—	12'75	15'—
Méz	v á m m e n t e s			6'—
Rakia	3'20	3'20	—'—	60'—
Bor	3'20	3'20 (olasz)	3'20	20'—

Ezzel szemben Szerbia összes vámtarifa tételeit lekötötte, de ezen kívül mást mint a legnagyobb kedvezményt nem biztosította.

A mi Rumánia vám- és kereskedelmi szerződését illeti, az csak később kötött meg. Rumánia ugyanis mindenkép el akarta érni, hogy szarvasmarhát vámterületünkre behozhassa, a mi jelentékeny lendületet adhatott volna állattenyésztésének. Ez azonban az állategészségügyi nehézségek folytán lehetetlen volt. Mindenkép el szerette volna érni, hogy szarvasmarha kivitele lehetővé tétessék, de ez különösen azért nem vezetett eredményre, mert határát nem tartotta szigorúan elzárva az oroszországi szarvasmarha behozatala előtt, a minek következménye gyanánt az ország több vidékén járványos és fertőző betegségek uralkodtak. Miután a külföldről a kívánt kedvezményeket meg nem kaphatta, úgy mint Franciaország, ő is az autonóm vámtarifa alapján akart maradni: nem adott kedvezményt, s nem is kapott. Ez az elv jutott érvényre az 1894 június 14-én életbe lépett kereskedelmi szerződésben is, mely bizonytalan időre szól egy évi felmondással, s csak a kölcsönös kedvezmény jogát köti ki.

Svájcznak 1891-ben megkötött kereskedelmi szerződése sok tekintetben az eddiginél magasabb vámokat állít föl, úgy hogy a bevétel iparczikkeinket illetőleg tetemesebb megterhelésnek lett alávetve. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy nemcsak a szerződéses vámok, hanem magának az 1891-ik évi új svájci tarifának a vámtételei is még mindig

alacsonyabbak, mint a többi államok vámjai, és hogy Svájcban a vámjövedelem képezi úgyszólván az egyedüli és legjelentékenyebb bevételi forrást. Szerződés hiányában mindenesetre még kedvezőtlenebb állapotnak lenne kivitelünk kitéve. A legnagyobb kedvezmény jogától eltekintve is számos kedvezményt kapott a vámterület az eddigi állapottal szemben, úgy hogy számba véve a hátrányokat is, azért a magyar kivitel szempontjából tekintve azt lehet mondani, hogy az új szerződés csak kevéssel kedvezőtlenebb az eddiginél. Főbb kiviteli cikkeink, mint gabona, liszt, bor és az ökrök az új szerződésben is ugyanoly magas vámoknak vannak alávetve, mint eddig voltak. Az ásványvíz változatlan marad a jövőben is; a vám 1.50 frank. A magyar érdekek szempontjából tekintetbe jönnek még az élő állatok. Ezek közt első helyen állanak az ökrök, a melyekre szintén a status quonak fentartása lett biztosítva, darabonként 15 frank vámmal. Ellenben a tehenek-, üszők-, fiatal marhánál és a borjúknál a helyzet kedvezőtlenebb, a mennyiben ez állatokra Svájc, tekintettel a mind inkább erősebbé váló agrármozgalomra, a jelenlegi vámokat megkötni többé nem volt hajlandó, hanem a tehenekre és üszőkre 12 frank helyett 18 frankot, fiatal marhára 5 frank helyett 12 frankot és a borjúknál 3 frank helyett 5 frankot engedélyezett (az új vámtarifa vámjai 25, 20, illetve 6 frank). Ezen állatok különben a magyar kivitel nem igen érdeklik és első sorban az osztrák határos tartományokra bírnak jelentőséggel. Felemlítendőek még a sertések, melyek közül a 60 kilogrammon felüliek jövőben 6 frank vám alá esnek az eddigi 5 frank helyett.

A hizott borjú (60 kilogrammon felül) és a 60 kilogrammon aluli sertésekre nézve Svájc későbbi tárgyalások számára szabad kezett tartott fenn magának, miután az előbbiek jóval nagyobb mérvben Franciaországból, az utóbbiak pedig Olaszországból kerülnek bevitelre. Eddig a hizott borjú ugyanazon vám alá estek (5 frank) mint a fiatal marha, a sertések pedig 25 kilogrammon alul 3 és a 25 egész 60 kilogramm súlyú sertések 5 franknyi vámot fizetnek.

E szerződés által fentartatik a status quo a következő cikkeknel: ásványok, épület- és műfa, friss vaj, tojás, friss gyümölcs, gabona, liszt, bor hordókban és ökröknél. A vadnál a jelenlegi állapothoz képest javulás áll be.

Magasabb vámok alá esnek sózott, olvasztott vaj, friss hús

elkészített hús, eleven és holt szárnyas, aszalt gyümölcs, étkezésre való szőlő, bor palaczkokban, tehén és üsző, fiatal marha és borjú, hizott borjú és sertések.

A friss vaj vámja jelenleg 7 frank, jövőben is ez marad, ellenben a sózott és olvasztott vaj vámja felemeltetik 7 frankról 10 frankra.

A tojás a régi szerződésünkben nem volt megkötve, az egy frank mérsékelt vámot az olasz-svájci szerződés által élveztük. Az új szerződésben a tojás szintén egy frankkal van felvéve. A friss hús vámja felemeltetik három frankról 4.50 frankra és összeköttetésben áll az állatvámokkal. A kivitel különben nem jelentékeny és azon intézkedésektől függ, melyek állategészségügyi tekintetből az élő állatok bevitele ellen elrendelhetnek. Hasonlóképp felemeltetik az elkészített hús vámja négy frankról hat frankra.

A szárnyasok vámja a régi szerződésünkbe nem volt felvéve. Az új szerződésben ugyancsak az általános tarifa vámjai köttetnek meg és pedig az eleven szárnyasnál 6 frankkal és a vágottnál 12 frankkal, mi a jelenlegi állapottal szemben 2, illetve 6 frankkal való felemelés. A vámleszállítás a mostani tárgyalásoknál a svájciak részéről, tekintettel a küszöbön álló tárgyalásra Olaszországgal, megtagadtatott. A vad vámja 12 frank volt, az új szerződés szerint pedig csak 10 frankot fizet. A friss gyümölcs jövőben is vámmentes marad. Az aszalt gyümölcs vámja ellenben 1.50 frankról 2.50 frankra emeltetik. Az étkezésre való friss szőlő vámja az olasz szerződés által lett leszállítva 2.50 frankra és miután Olaszország a szőlőbevittet illetőleg jóval nagyobb mérvben van érdekelve, mint a mi vámterületünk; tárgyalásainknál a vám 5 frankról csak 3.50 frankra mérsékeltetett, a további leszállítást fentartván maguknak a svájciak az olasz tárgyalások számára.

Magyarország legjelentékenyebb kiviteli czikke volt ekkor Svájcba a buza, a többi gabonaneműek közül még a zab és az árpa bir kivitelünkben jelentőséggel. A gabonaneműek jövőben is csak 30 ccentime vám alá esnek, mi inkább statisztikai illetéknek tekinthető.

A bornál szintén biztosítva lett az eddigi helyzet, a mennyiben a hordóborok vámja 3.50 frankkal a szerződésben megkötetett.

1894 július 1-én lépett életbe az orosz vám és kereske-

delmi szerződés: nehezen jött létre, mert Olaszország szabad cselekvő képességét lekötöni nem akarta, de mégis sikerült vele vámterületünknek s Németországnak a szerződéses viszonyt 1903-ig megkötni. Általános vámtarifánk tételeihez ragaszkodott csak Oroszország, s ezeket kötötte le magának.

1903-ig vám és kereskedelmi politikánk iránya meg van szabva: addig a kijelölt ösvényről le nem térhetnek a szerződő államok. A vám emelések ideje, a vámháborúk elmúltak s békés irányzat honosodott meg az egész vonalon. Ha bizonyos irányban nem is bizonyultak e szerződések megfelelőeknek, ha nem is feleltek meg teljesen a hozzájuk fűzött várakozásnak, az az előnyük mindenesetre meg volt, hogy az állandóságot biztosították, az országot közgazdasági meglepetéseknek vámpolitikai oldalról nem tették ki.

A huszadik század elején kötendő első kereskedelmi szerződések mértőföldjelző gyanánt fognak állni közgazdaságunk történetében. Gazdasági megerősödésünkkel karöltve parancsoló szükség gyanánt lépett föl érdekeinknek minden legcsekélyebb részletre kiható védelme, s így nem csoda, ha a most lejáró olyannyira fontos vámpolitikai egyezmények maguk után vonják azt, hogy a vámügy terén általában érvényesülésre törek a különféle köz és magánérdekek. A multat már vázoltuk. 1891 és 1892-ben léptek életbe a jelenleg fennálló kereskedelmi egyezmények Ausztria-Magyarország, Belgium, Németország, Olaszország, Svájc, majd Szerbia, Oroszország s Rumania között. Ekkor kezdődött a kereskedelmi szerződések korszaka, míg előzőleg 1879-től kezdve az autonóm vámpolitika évről-évre változó tarifája tette ingataggá közgazdaságunk zöldelőni kezdő mezejét. A bizonytalanság itt boszúlja meg magát a legjobban. Biztos állandó alap nélkül egészséges gazdasági fejlődés nem lehetséges. A bizonytalanság nagyban-egészben annál jobban érezteti hátrányos hatását, mennél terjedelmesebb az a foglalkozási kör, mely gyámolítására szorulna. Hogy a bizonytalanság amaz éveiben egyik-másik közgazdasági ág produktiója talán eredményesebb volt, az mit sem bizonyít önmagában véve. Számolni kell a sajátos viszonyokkal is minden adott alkalommal, melyek úgy a részletkérdésekre, mint az egészre is éreztetik hatásukat. Úgy az elmélet, mint a gyakorlati élet tanúsága a kereskedelmi szerződések mellett szól, melyek mellőzve az általános, vagyis autonóm tarifák ideig óráig tartó voltának

hátrányait, a maguk teljes összességében karolják fel a közgazdasági élet követelményeit. Önként értetődik, hogy a vámpolitikai védelemnek úgy a mezőgazdaságot, mint az ipart egyaránt kell segítségében részesíteni; egyiket a másik rovására favorizálni nem szabad. A multban Ausztria nagyobb mértékben tudta befolyását érvényesíteni minden téren, így a vámpolitika terén is, a minek eredménye volt azután az, hogy az ipar nagyobb vámvédelemben részesült, mint a mezőgazdaság. Napjainkban már az ipari védelemre hazánk is rászorúl, de ez azért nem nyomja el a mezőgazdaság védelmére irányuló törekvéseket. Egyébiránt minden védelemnek megokoltnak kell lenni, ha káros visszahatását semmi téren sem akarjuk érezni. Kétségtelen hogy a jövő vámpolitikájának nagyobb kedvezményt kell hozni a mezőgazdaság, mint az ipar részére, mert hisz ép az imént hangsúlyoztuk, hogy a multban az ipar a mezőgazdasággal szemben előnyöket élvezett. Különben is a mostani vámtételek az ipart általában már nagy védelemben részesítik, míg a mezőgazdasági termelés tekintetében sok a panasz, sok a jogos feljajdulás. Ha ezen segítünk, úgy a gazda méltányos segítségben részesül, s egyenlő jogokat nyer, az eddig nagyobb mértékben előnyben részesített iparosokkal. A mult mulasztásait így helyrehozni ugyan már nem lehet, de legalább a jövőt illetőleg adunk egyenlő jogokat, mert hisz a kereskedelmi szerződések megkötésének bő tapasztalatokkal s alapos megfontolással megyünk neki. A mult által teremtetett hátrányos helyzet tanúságait most a maga egészében hasznunkra fordíthatjuk.

Sok ellentétes érdek vár kiegyenlítésre, sok ellentétes törekvés tör az érvényesülés felé. Eltekintve hazánkban a különféle közgazdasági ágak nem egyszer homlokegyenest ellenkező kívánságaitól, Ausztria érdekei is respektálásra várnak, de meg a külföld többi államai is előtérbe állítják jogaikat.

Mert hisz hacsak Ausztriát vesszük, látjuk, hogy az ellene van minden oly kedvezménynek, mely a külföldi iparnak némi előnyöket biztosít, az esetleges gabonavám mérséklésekkel, illetve a mezőgazdaság javára általában tett kedvezményekkel szemben. Mi nem támogathatjuk azt a törekvést, hogy az ipari vámok emeltessenek föl, jöllehet az iparunkra előnyös volna, mert számitanunk kell arra, hogy ez esetben a mezőgazdasági vámtételek megszüntetése nem történik előnyünkre. Ausztria az ipari nyersanyagok vámmentes behozatalát kívánja, a mi őstermelésünkre

való tekintetből kivihetetlen; oly anyagokat illetőleg viszont, melyek nálunk nem állíttatnak elő, az állam fiskális érdekei állnak ellene a vámmentes behozatalnak. Ausztria minden áron ipari érdekeit akarja előtérbe helyezni, a mivel Magyarországgal kerül ellentétbe, mert hisz itt azt az alapos föltevést osztják hogy Ausztria már eddig is eléggé védve van. Ausztria viszont kifogásolja, hogy mi a kelet mezőgazdasági terményeinek behozatalát meg akarjuk nehezíteni, a mi annak megtorló intézkedéseit vonhatná maga után az iparczikkeket illetőleg. Ha viszont a mezőgazdasági termények kivitele a nyugat felé könnyítettik, úgy valószínű, hogy ezt Németországgal szemben Ausztria fizetné meg, mivel az előbbi ellenszolgálmány nélkül — a mi csak a német ipari termékek beözönlésével járhatna — abba bele nem egyeznék. Ez Ausztria álláspontja, a mi mellett különben az alsó ausztriai ipar-egyesület egész helyesen a kettős tarifa ellen is állást foglal, mert hisz nem is lehet helyes törvényhozásilag kimondani, hogy hol van az alkudozás határa; részint mert a szerződő állam így előre tudja a reá nézve legkedvezőbb tételek nagyságát, részint viszont mert így az állam, ha nagyobb kedvezmények vannak is kilátásban, akkor sem hagyhatja el az előírt alapot, nem lépheti át a megadott határokat.

A legnagyobb kedvezmény megadása, mint a gyakorlat bizonyítja, káros a mezőgazdaságra, mert a hármass szövetség államainak adott kedvezmény tekintettel a barátságos viszonyra mely köztük fennáll, aránylag nagy, s a legnagyobb kedvezmény elvénél fogva ez más államokra nézve is fennáll. De hát ezen segíthetünk oly formán, hogy az engedékenységre terén csak addig megyünk el, a meddig azt az állam érdeke megkívánja, s ezt soha szem elől nem tévesztjük.

A kettős vámtarifát a mezőgazdaságra való előnyös hatása folytán kívánják úgy a magyar mint a német agráriusok rendszeresíteni. Pedig a kettős vámtarifa elég bajt okozott már Franciaországnak, melyet vámháborúba kevert Svájc, Olasz- s Spanyolországgal, a minek csak a vámtételek módosítása vetett véget, s a mely utóbbit különben Észak-Amerikával szemben is meg kellett tenni. Melíne kísérlete így legalább részben balúl ütött ki ha ugyan előnyei sok tekintetben nagyok. Spanyol-, Görög- és Oroszország is utánozták Franciaországot, de a kívánt siker ott nagyban egészben elmaradt, annak a jeléül, hogy a legtöbb kedvezményes rendszer, mely az előbbivel ellenkezik, a szabad

kereskedelem, a helyes irányú vámpolitika legerősebb biztosítéka.

Németországban nagy a mozgalom a követendő vámpolitika tekintetében: részint az eddigi kereskedelmi szerződéseket akarják fenttartani fokozott vámtételekkel, részint a mezőgazdaságot akarják jobban favorizálni. A németek erősen küzdenek a mellett, hogy érdekeik az egész vonalon kielégítést nyerjenek, csak hogy nem szabad feledni, hogy minden állam csak megfelelő engedmények mellett érhet el előnyöket. Minden állam védi a maga érdekeit. Azokból ha csak teheti, megfelelő ellenérték nélkül feláldozni semmit sem fog. Kiváltképp áll ez a vámpolitikai irány megszabásánál, melynél a nemzetek küzdelme közben a nemzetek tevékenysége nyer védelmet, nemzetek produktiója nyer vagy veszít értékéből.

Hogy a mezőgazdasági vámok emelendők, azt hazánkban mindenki vallja, csak azoknak nagyságára nézve vannak eltérő nézetek. A védvamos irányzatnak a maga kiméletlenségében érvényesülni nem szabad. Hisz világszerte gyöngül ennek követése, miután belátják annak helytelenítését. Az az állam, mely a védvamosokat a maga kiméletlen egészében felállítja, nem számíthat más téren a külföld részéről kedvezményre. Ellenkezőleg: retorsiókkal fognak élni vele szemben. Minden ország rá van utalva más államra; a külkereskedelem képezi a vagyonosság előmozdításának legerősebb emeltyűjét. Vámháború mellett pedig a közgazdasági ágak békés fejlődése illuzoriussá válik, főképp a kisebb, vagy aránylag szegény államokban. Egy hatalmas, erős ország sem maradhat meg huzamosabb ideig a rideg negatio terén, egy sem húzhat állandó nagy hasznót, abszolút előnyöket a kiméletlen, megalkuvást nem tűrő védvamos politika mellett. Egyébiránt a gazdasági tevékenység nyilvánulásai állandóan nem szoríthatók korlátok közé, mert azok daczolnak a mesterségesen felállított gáttal. Ezt mind tekintetbe kell venni, ha bármily irányú társadalmi osztályérdek természetellenes követelményekkel lép föl, ha a tényleges szükséglettel ellenkező nézeteknek csinál propagandát. Ezt az iparos részéről is jó lesz szem előtt tartani, midőn túlzott követelésekkel állnak elő, jóllehet bizonyos, hogy ha már követelésekről van szó, úgy elmondható hogy a multban peccatur extra et intra muros. Hogy azonban agrár részről nagyobb az igazság, azt minden elfogulatlan szemlélőnek be kell látni. Az agrár követelmények

alappal birnak, csak alkalmazni kell azokat a sajátságos viszonyokhoz, melyek közt vagyunk, egyeztetni kell azokat a fennálló állapotokhoz. A mezőgazdaság emeléséhez fontos államérdekek fűződnek, mely előtt az objektív politikusnak az ipart illető aggályai nagyban enyhülnek.

Pedig hogy aggályok merülhetnek fel, az kétségtelen: hisz iparunk a jelenlegi védelem mellett virágzásra jutni nem tudott, már pedig nagyobb változást az ipari vámok tekintetében nem igen várhatunk. Így azután az iparnak a kihasználatlanul heverő erők teljes felhasználása mellett erős akarattal, öntudatosan kell nagyban egészben a jelen viszonyok mellett előre haladni. Miután pedig a békés haladás, a kedvező fejlődés csak állandóság mellett lehetséges, a hosszú időre szóló szerződések kötése elengedhetlen követelmény. Ezt a mezőgazdaság szempontjából is üdvösnek tartjuk, mert a rövid lejáratú szerződések bizonytalan helyzetet teremtenek. Jó példa erre az Ausztriával való huza-vona, az ideig óráig tartó szerződéses megállapodások, melyek pangást hoznak gazdasági viszonyainkba, pangást a köz s magángazdaság minden irányú nyilvánulásaiba. Pedig Ausztria sok tekintetben egyenest ránk van utalva, míg a külfölddel szemben ez nem áll. Ausztriával közös vámterületet képezünk, a mi főkép mezőgazdasági érdekeinknek használ, de a mely a bizonytalanság eme időszakában közvetve sok tekintetben hátrányosan befolyásoltatott. Hazánk önmagára utalva gazdasági pangásnak nézne elibe, s így a külföld kívánalmait mindig össze kellett egyeztetni a magunkéival. Ép ezért különben a legtöbb kedvezmény záradéka is mindig fentartandó, mert hisz oly ország, mely a külföldre van utalva, egyik államnak nagyobb kedvezményt nem biztosíthat, mint a másiknak.

A mezőgazdaság képviselői az elzárkozás politikáját követelik, az ipar a szerződéses politikát, mely a szabad kereskedelemhez áll közel. Az elzárkozás lehetséges oly óriási vámterületen, mint Amerika, de ott sem teljes egészében. Ezt tehát túlzásnak kell tekintenünk, ha megfontoljuk, hogy azt retorzionális intézkedések követhetik. Mindannak daczára állítjuk, hogy a mezőgazdasági érdekek megvédése a jelen esetben határozottan az ipariak előtt áll; magától értetődik, hogy nem szabad ezért ennek fejlődését az újabb vámpolitikának akadályozni sőt annak határozottan kedveznie kell. Sok ellentétes pont van a kettő felfogásban: a védvamos irányzat fokozása, kettős vám-

tarifa, a legtöbb kedvezmény záradékának elejtése, rövid lejáratú szerződések, az őrlési forgalom megszüntetése az mit az egyik, s az ellenkező, mit a másik fél kíván. Homlokegyenest ellenkező kívánságok ugyan, de nem olyanok, melyek a mezőgazdaság érdekeinek kérdését háttérbe szoríthatnák, mert hisz a védvamos irányzat megfelelő volta mindent kiegyenlíthet.

Mert ha azt állítjuk, hogy a védvámoknak a mezőgazdaság terén mérsékelteknek kell lenni, azért határozottan követelhetjük annak erősebb felemelését. A mezőgazdaságot a multban vám nem védte, vagyis helyesebben, nem védte kellőleg. Ennek hatása alatt az árak hanyatlása mellett a mezőgazdaság folyton sínylődött. Ausztria szava sokkal erősebb volt, semhogy más érdekek érvényesülését megengedte volna, mint az osztrákokét. Magyarország mezőgazdasági állam volt a multban; ezt kihasználta az iparos Ausztria s minden téren háttérbe szorította. Daczára az iparfejlesztési törekvéseknek, Magyarország főereje a jövőben is a mezőgazdaság lesz, jóllehet egyik erősségét az ipar is fogja képezni; de most már érvényesülni kell a mezőgazdasági érdekek kívánalmainak a vámpolitikában is. A nyers-termelés a multban szabadjára hagyatott: oly nagy volt az ország gazdagságában való hit, hogy az ez irányú fejlesztés vagy védelem feleslegesnek tartatott. Másrésről viszont nem tulajdonítottak fontosságot Magyarországnak, jogait nem respektálták. Századok során át az osztrák erőszakoskodások hatása alatt gyarmati állapotba sülyedt, s az ujjászületés után nem volt még meg a kellő tekintélye, a kellő ereje az érvényesülésre. Ennek árát a mezőgazdaság is megadta, — jóllehet a mint tudjuk az ipari pangás is ennek a nyomán kelt: az a kihasználatlan, de erősen bugyogó forrás, mely annyi vizsály, elhanyagolás, s káros behatás után is még erejének teljében áll, sőt a mely a közel jövőben a tisztítás munkálatainak kihatására még erőteljesebben fogja gyarapítani az ország gazdaságát, megköveteli a meder egyengetését. Háttérbe kell most szorúlni minden önző felfogásnak, tárgyilagosan kell megítélni a helyzet tényleges követelményeit.

Az utóbbi időben hangok merülnek fel az «európai egyesült államok» szövetsége megkötése tárgyában.

Nem örök békéről, vagy az amerikai Egyesült-Államok eszméjéről van szó, nem az egyes államok önállóságának feladását jelzi e név, hanem az európai államok kereskedelmi és

vámszövetségét akarja az kifejezni. Nem egy földrajzi fogalmat akar az statuálni, a közgazdasági élet alakulásának, kedvező irányításának kérdését akarják általa megoldani a tervezgetők. Az amerikai verseny hatalmas lendülete már régen érezteti hatását s az a jövőben még óriási méretekben haladhat előre. Japán roppant fejlődése bámulattal tölt el bennünket; 1868 óta óriási léptekkel halad ez állam előre, s nemcsak hogy a kultur-államok sorába emelkedett, hanem azoknak lassankint nagy versenyt is fog támasztani. Ez új világok gazdasági preponderantiája produktumaiknak az ó-világban nagy piacot fog biztosítani, s részben már biztosít is. A már megvetett alapokon oly erőteljes gazdasági ellenféllel fog világrészünk szembe állani, hogy az ellene való egyesülés, az egyesült védelem, nagyon is megfontolandó. Fenti név tehát nem az utópiák országába való s mindenesetre érdekes a fogalma alá rejtőző czélzat, ha annak gyakorlati megvalósítása elé nagyon sok nehézség is ütközik.

Az európai egyesült államoknak tulajdonkép egyesíteni kellene az összes európai államokat. Tagadhatatlan, hogy ez nagy nehézségekbe ütköznék; oly különböző érdekek állanak az egyes államok szolgálatában, hogy azok kiegyenlítése talán a lehetetlenséggel határos. A két határállam, Oroszország s Anglia volna az egyesülés keretébe a legnehezebben beilleszthető. Oroszország szervezeténél, nemzeti életének sajátosságánál fogva inkább Ázsiához szít, míg viszont Anglia gyarmatpolitikája ellenkeznek az egyesülés eszméjével. Egyébiránt ez akadályt épen nem képezhetne, mert hisz Anglia s Oroszország nélkül is fennállhatna az az európai koncert, mely mint egységes egész állna az idegen világrészek versenye elé.

Az eddig vázoltakból is látható már e tervezet fontossága, mely nagyon jó magyarázatát adja annak, hogy ez eszme miért újul fel folyton a népek életében. Az a hatalmas szövetség, mely legalább is a középeurópai egyesült államok alakjában formálódni kezd ki, oly erőteljesen s hathatósan képviselhetné az egyes államok érdekeit, hogy azoknak megtámadása, vagy veszélyeztetése mindenesetre megfontolandó lenne. S nem csak közgazdasági szempontból volna előnyös az egyesülés, nemcsak a gazdasági szempontok volnának ily módon megvédelmezhetők, hanem az érdektársulás maga után vonná a politikai s kultur-érdekek közös védelmét is. Közös érdek volna a békés haladás, megszűnnének a hatalmak féltékenykedései egymás irányában, meg a

közöttük dúló káros viszálykodások. A közös cél elérése iránti igyekezet békés egyetértést hozna a különben önálló államtestek kormányzói s népei közzé. Hogy a német vámszövetség politikai egyesülésre, a nagy német birodalom megalkotására vezetett, az elrettentő példa nem lehet; erőteljes, önálló államok, nagyhatalmak, egymásba nem olvadhatnak. Egyébiránt Németország példája is csak azt mutatja, hogy a vámegyesülés a közös érdekek megvalósítására, a legjobb, a leghathatósabb eszköz. Hogy azt évszázados agitatio előzte meg, hogy a politikai s gyakorlati nehézségek csak az évek hosszú sora alatt voltak legyőzhetők, az vissza nem ijeszthet, mert hisz a mit a mult kezdetlegessége csak hosszú idő alatt tudott megtenni, azt korunk gyorsan haladó munkássága aránylag rövid idő alatt el tudná végezni.

Általában ismeretes mindez, s ép ezért hallunk reá vonatkozó utalásokat nem egyszer a közgazdasági életben: sőt azt is hallhatjuk hangsúlyozni, hogy a szomszédunkkal fennálló politikai szövetséget csak kívánatos volna gazdasági kapcsolat által még szorosabbá tenni. (Németország.) Egyébiránt tagadhatatlan, hogy vámterületünknek ép Németországgal volna a legkívánatosabb vám- s kereskedelmi szövetségre lépni, már csak azért is, mert ha az általában lehetséges úgy a jó viszony aránylag gyorsabb egyességet tudna létesíteni, mely így minden nagyobb rázkódtatás nélkül életbe léphetne, de meg azért is, mert vámterületünknek ép Németországgal van a legélénkebb áruforgalma. A közlekedési eszközök folyton tökéletesednek s így ennek hiánya nem lehetne akadály a hasonló szövetségnek. Mert kétségtelen, hogy a vám- s kereskedelmi szövetség előnyei annál jobban érezhetők, mennél könnyebb a szállítás, úgyannyira, hogy ennek nehézkessége útját állhatná esetleg az egész tervezet eredményességének. Ha a közlekedés rossz s drága, úgy a közös vámterület előnyei nem használhatók ki. Miután úgy Németországgal, mint a többi középeurópai államokkal szemben folyton tökéletesülnek az összekötő eszközeink, így ez akadályt nem képezhetne sem egy, sem több állammal való egyesülésre.

A vámunió fokozatos előkészítést igényel. Hosszabb időn át tartó fokozatos vámleszállítások szoktatják csak hozzá a produktiót a nagyobb versenyhez, a mi egyébiránt egy-egy államot illetőleg nem minden áruczikkre áll fönn.

A mi hazánkat illeti, általa a mezőgazdaság óriási nyere-

ségre tenne szert. Hazánkból a kivitel azonnal megindulna: a Balkán államok s Oroszország feleslege is, — feltéve, hogy ezek is benn volnának a vámunióban, a mit ugyan az utóbbiról még feltételezni is merész dolog volna, — könnyebben megtalálná a helyét. Ha az amerikai versenytől tartani nem kell, s a mezőgazdasági termékek kivitelének lassankint szabad tér engedtetik, úgy a mezőgazdaság rentabilitása aránylag, a jelenlegi állapotokhoz képest, óriási mérveket öltene. A mezőgazdaság szempontjából a más államokkal való vámegyesülés a legnagyobb mértékben kívánatos: ez kétséget nem szenvedhet. Nem így az iparra való tekintetből. Németország hatalmas arányú ipari tevékenysége, melynek a kellő érvényesülésre csak a megfelelő tér hiányzik, egy csapásra meghódítaná az iparban gyenge államokat. A fokozatos vámleszállítás neki csak kedvezne, míg a fejlődő iparú államok ez irányú tevékenységét tönkre tenné. Ez állna hazánk iparára is, míg a kedvező eset Németországra s az összes nyugati államokra, hol az ipar már mindenütt megvan erősödve. Nálunk, sajnos, az még csak gyermekruhákban jár. Eme körülmény adná hazánkban a legnagyobb nehézséget. Mert mindenesetre megfontolandó volna, hogy az ipari gyengülést ellensúlyozhatja-e a mezőgazdasági megerősödés, hogy az ipart fel lehetne-e áldozni a mezőgazdaságnak? Mert a mily bizonyos, hogy a mezőgazdaság roppant vagyont biztosíthat az országnak, mert hisz a viszonyok arra kiválólag kedvezők hazánkban, ép oly bizonyos az is, hogy nagyon kockáztatott dolog volna a közgazdasági ágak egyoldalú fejlesztése. — Egy tisztán mezőgazdálkodással foglalkzó állam rossz termés esetén a tönk szélére juthat, míg ha terjeszkedésében az iparral osztozik, annak tért enged, úgy az, az ez irányú bajokat csökkentheti. Mindenesetre áll azonban, hogy a hasonló irányú vámegyesülés a mezőgazdaságnak használ, az iparnak árt — honi viszonyaink között. Ez különben Ausztriával fennálló vámközösségünk tekintetéből is elmondható.

A vámunió fokozatos fejlesztése nagyobb nehézségekbe semmi esetre sem ütköznék: az eszme a gyakorlati életben keresztül vihető. Ha csak Németországról van szó, úgy a megvalósulás aránylag a legkönnyebb; semmi esetre sem okoz nehézséget a frankfurti béke, mely leköti Németországot Franciaországgal szemben a legtöbb kedvezmény megadására, mert a legtöbb kedvezmény alól azok kivételnek, melyek a vámegye-

sülés folytán adatnak. — Egyébiránt a többi középeurópai államokkal szemben sem merülnének fel a vámunió tekintetében nagyobb nehézségek.

Tisztán teoretikus elmélkedések azok most, melyek európai vámunió propagálását, vagy kivihetőségének lehetőségét tárgyalják. Az eszme megvan, sőt iránta érdeklődés is mutatkozik. Pár év előtt a delegatióban Goluchowski gróf külügyminister is szóvá tette a középeurópai vámunió kérdését, mely különösen az egyre fenyegetőbb amerikai verseny, a mind nagyobb méreteket öltő kereskedelmi terjeszkedés ellen vetne gátat. De hogy a jelenlegi vámterület megszorításáról is lehet szó, sőt, hogy az komoly megfontolás tárgyát is képezi, azt az osztrák mozgolódások, sőt hazánkban is egyes körök állásfoglalásai, melynek sok tekintetben a viszonyok igazat adnak a legjobban mutatják. Pedig kétségtelen, hogy egy nagy önálló gazdasági területen az erő kifejtés, a kereskedelmi tevékenység, óriási méreteket vehet, az egységes törekvések hatalmas lendületet adhatnak a közgazdasági életnek. Csak az egyes foglalkozási ágakat hátrányosan érintő helyzettel kellene számolni, azokkal szemben kellene a rekompensatiót minden egyes esetben keresni.

Érdekes lesz, ha fenti elmélkedésünk kapcsán Leroy-Beaulieu Pálnak, a híres franczia közgazdának nyilatkozatát közöljük e tárgyban:

«Tagadhatatlan, — úgy mond — hogy az Egyesült-Államok óriási területükkel, gazdag ásványtelepeikkel, nagy folyóikkal és vízi erejükkel, a 76 millió főnyi lakossággal, mely tíz évenként rendszeren 12 millióval szaporodik, minek folytán 1920-ban körülbelül eléri a száz milliót, a rendkívül vállalkozó szellemmel és alkotó erővel a világ legfontosabb gazdasági faktorává lesznek. Mostantól fogva az első iparos nemzetnek tekinthető, és ez évről-évre erősebben fog megnyilatkozni. Ezenkívül az Egyesült-Államoknak nemsokára figyelemreméltó kereskedelmi tengerészete lesz. Mily szerepet fog az összedarabolt Európa a fiatal óriással szemben játszani? Az amerikaiak amúgy is megszokták már az európaiakat, különösen a kontinensbelieket a keletiek egy nemének tartani, a kik alusznak multjuk felett, tőkéseknek, a kik takarékoskodnak — a mi mindenesetre túlzás. Európa mostani viszonyai aránylag szűk piacokat nyújtanak, a melyeken a munkamegosztást nem viszik a technikai vívmányok által megengedett szélsőségig, mint Amerikában. Másrészt

pedig tudjuk, hogy a munkamegosztás foka, a mi ismét arányban áll a piac kiterjesztésével, a termelés olcsóságát eredményezi. Nézetem szerint Európa, szemben Amerikával, melynek lakossága 1920-ban száz millióra és 1950-ben körülbelül száznegyven millióra fog emelkedni, nem maradhat tovább gazdaságilag apró részekre osztva, a melyek elégtelen terjedelmű piacokra aprózzák. Ha maga magát ily apró czellákba akarja zárni, akkor arra lesz elítélve, hogy vegetáljon, és az európai népek az amerikaiak szemében többé-kevésbé ama keletiek vagy kicsinyes tőkepénzesek lesznek, a kik a fentiekben vannak jellemelve. Szükséges ennél fogva megteremteni az európai kontinens gazdasági szövetségét. Lehetséges, hogy ez az első formatio politikai szövetséget is fog eredményezni, a mi bizonyára kívánatos.»

Hangsúlyozza ezután Leroy-Beaulieu, hogy a vámszövetségnek hosszú időre kötött kereskedelmi szerződések alakjában kellene megnyilvánulni, mely a vámtételeket lényegesen leszállítaná, és egy állandó európai vámbizottságot kellene szervezni, mely a vámokat lassankint leszállítaná, s a gazdasági viszonyt az európai államok között lehetőleg bensővé tenné.

Bármily alakot is öltene ez eszme a gyakorlati életben, annak megvalósulása csak kívánatos volna; kívánatos kivált a mi szempontunkból. A vámterület nagyobbítása a mezőgazdaság szempontjából csak előnyös. Tagadhatatlan, hogy kenyérterményeink kivitelre nem igen szorulnak, de ne feledjük, hogy ha ezeknek nagyobbodik a piacza, úgy daczára annak, hogy most el tudjuk azt fogyasztani, nagyon is kerülne árú a kivitelre, mert hisz ha a kereslet nagy, a mi az árak emelkedésével jár, úgy a kenyérpótló anyagok nagyobb szerepet játszanak a kiskgazda táplálkozásánál (s általában a kis embereknél), s a kereskedelmi forgalomba jutó termények mennyisége nagyobbodik.

Az előzőekben vázoltuk már a fontosabb vám- és kereskedelmi szerződéseket. Vámtarifáink egyes tételeit fenti államok közül a Németbirodalom, Franciaország, Belgium, Olasz- s Oroszország, valamint Svájc és Szerbia lekötötték. A legnagyobb kedvezményes viszonyban velünk a következő államok vannak: Belgium (1903 decz. 31-ig), Bulgária (1903 decz. 31-ig), Dánia (felmondás után egy évig), Egyiptom (1901 decz. 31-ig), Észak-amerikai Egyesült-Államok (felmondás után 1 évig), Franciaország (felmondás után hat hónapig), Görögország (felmondás

után 1 évig), Libéria (felmondás után 1½ évig), Nagy-Británia s gyarmatai (felmondás után 1 évig), Németalföld s gyarmatai (felmondás után 1 évig), Németbirodalom (1903 deczember 31-ig), Olaszország (1903 decz. 31-ig), Oroszország (1903 decz. 31-ig), Perzsia (felmondás után 1 évig), Románia (felmondás után egy évig), Spanyolország, Svájc (1903 decz. 31-ig), Svéd- és Norvégország (felmondás után 1 évig), Szerbia (1903 deczember 31-ig), Törökország, s Portugália. A legnagyobb kedvezmény joga nincs biztosítva: China (10 évenként megújítható), Havaii (felmondás után 1 évig), Japán (felmondás után 1 évig), Korea (1903 okt. 6.), Marokko (örök időkre), s Sziámban (felmondás után 1 év, szeszesez folyadékokra 6 hó). Törvénybe van iktatva Argentína, Chile, Guatemala, Peru s Urugnay szerződése is, de a megerősítő okmányok kicserélve nincsenek, mert a kérdéses államok törvényhozásai (belzavarok stb. folytán) az állapotot még nem törvényesítették. Azt, hogy Liechtenstein fejedelemséggel egy vámterületet képezzünk, azt már említettük.

Nézzük ezek után, hogy tárgyalt korszakunk egészében hogyan alakult az osztrák-magyar vámterület specziális árúforgalma a nemes fémek nélkül. Nézzük első sorban a behozatalt 1890-ig összesítve, azután a részletekre kihatólag, a mint az rendelkezésünkre áll:

Év ...	1868	1870	1875	1880	1885	1890
	e z e r f o r i n t o k b a n					
Dél-Németország ...	111100	117800	119000	131600	132500	124600
Szászország ...	131300	135000	177700	163800	132700	175900
Poroszország ...	41600	52200	79000	80600	72300	90300
Együtt ...	274000	305000	375700	376000	337500	390800
Oroszország ...	11800	10900	15400	35900	21400	24100
Románia ...	15600	11100	17300	41300	40000	3800
Szerbia ...	16800	16200	22400	10500	14100	20100
Törökország és Montenegro				100	600	1000
Olaszország ...	20700	15500	19800	25500	19200	19600
Svájc ...	2100	2500	3400	3700	5500	19700
Trieszt ...	44000	67700	71200	83000	87900	106100
Fiume s a többi kikötők	2400	3000	24100	37500	31700	25500
Összesen ...	387400	431900	549300	613500	557900	610700

	1891.	1895. évben ezer forint	1900.
Fiume szabad kikötő	4,400	160	25
Trieszt „ „	1,000	430	138
Németbirodalom	232,000	257,630	317,494
Hamburg szabad kikötő	2,410	340	147
Bréma	1,600	960	53
Nagybritannia	65,700	75,290	74,471
Brit birtokok a K.-tengeren	80	70	126
Franciaország	40,000	25,860	26,932
Olaszország	37,500	47,520	57,148
Oroszország	28,300	46,890	44,574
Svédország	760	1,600	2,195
Norvégia	1,500	1,300	2,001
Dánia	200	260	395
Németalföld	6,700	11,300	8,171
Belgium	12,100	13,260	13,043
Svájc	24,000	21,270	28,150
Spanyolország	1,200	2,010	2,421
Portugália	270	426	466
Görögország	7,100	10,250	8,587
Törökország	12,560	15,510	20,962
Bulgária	1,650	1,600	2,120
Románia	4,340	13,900	16,113
Szerbia	20,800	17,300	21,106
Montenegro	240	280	276
Ázsia összesen	58,600	53,110	59,865
Afrika „	6,170	9,910	19,401
Amerika „	67,440	89,570	114,272
Ausztrália „	3,580	2,810	5,520
Hadihajók építéséhez	1,570	* 1,640	2,007
Mindössze **	652,435	722,473	848,179

Behozatali adataink tehát folyton emelkednek: ha olykor némi visszaesést is látunk, utána újból nagyobbodnak az adatok. Ugyszólván minden állammal, illetve az összes külfölddel szemben jelentékeny a behozatalunk, ha ugyan olykor csökkenés is tapasztalható. Az 1891-iki adatoknak az előbbi évek alapján való összesítése szépen tünteti fel a folytatólagos eredményeket, melyek alkotmányos korszakunk kezdete óta hűen megmutatják a közös vámterület behozatalának egészét.

* Visszküldemény.

** A kikerekítések tekintetbe vétele nélkül a valóságos végösszeg.

Kivitelünk adatai a következők:

Év	1868	1870	1875	1880	1885	1890
	e z e r f o r i n t o k b a n					
Délnémetország	114000	86700	109900	164200	136200	153000
Szászország	100400	97700	140800	161300	156100	226400
Poroszország	39600	33200	88200	84800	81000	90300
Együtt	254000	217600	338900	410300	373300	496700
Oroszország	21700	23200	36600	36900	21700	22600
Románia	38200	41700	36700	52200	39200	30000
Szerbia	15600	16600	11600	11900	14000	16600
Törökország és Montenegro	15600	11600	11600	100	200	300
Olaszország	24500	27500	29800	44100	47600	40500
Svájc	1200	1300	2800	4100	29500	49000
Trieszt	69900	64800	82600	92000	95000	88400
Fiume s a többi kikötők	3800	2700	11900	24400	51600	54200
Összesen	428900	395400	550900	676000	672100	771300

	1891.	18 5. évben ezer forint	1900.
Fiume szabad kikötő	11,080	30	23
Trieszt " "	38,300	8,770	3,822
Németbirodalom	376,250	350,110	470,845
Hamburg szabad kikötő	50,100	30,940	35,407
Bréma szabad kikötő	4,070	2,290	1,917
Nagybritannia	53,760	63,740	10,625
Brit birtok a K.-tengeren	300	290	823
Franciaország	34,000	30,400	34,245
Olaszország	48,600	62,260	73,493
Oroszország	17,870	26,870	35,830
Svédország	1,100	1,460	2,030
Norvégia	560	640	958
Dánia	1,300	1,390	1,912
Németalföld	9,800	8,360	13,721
Belgium	7,580	7,450	7,444
Svájc	42,600	34,660	34,315
Spanyolország	2,400	1,530	3,054
Portugália	400	250	1,053
Görögország	2,950	3,880	6,693
Törökország	16,600	19,540	31,809
Bulgária	11,400	7,870	4,684
Románia	23,150	24,920	21,605
Szerbia	15,250	9,350	12,087
Montenegro	170	280	187
Ázsia összesen	5,600	8,430	30,321

	1894.	1895.	1900.
		<i>éven ezer forint</i>	
Afrika összesen	4,950	9,160	16,475
Amerika «	16,500	22,520	25,086
Ausztrália «	560	4,430	531
Mindössze	798,050	741,810	971,001

Kivitelünk adatai lényegesen felülmulják a behozatalét. Láthatjuk azonban, hogy az minden évre épen nem mondható el. Nemcsak korszakunk elejére áll ez, hanem sajnos, az utóbbi évek egynémelyikében is előfordul. Egyes államokba kivitelünk nagyon szépen emelkedik, s az 1899-iki összes kivitel nagyobb számadata arra enged következtetni, hogy kiviteli forgalmunk emelkedése a jövőben nem fog elmaradni.

Magyarországra specialisan a kereskedelmi és vámpolitika statisztikai adatok, vagyis a vámhatároknak Magyarországra vonatkozó ellenőrzési forgalma, az alkotmányos korszak kezdete óta nem áll a maga egészében rendelkezésünkre. Tagadhatatlan, hogy ez irányban is gyűjtettek adatok: a statisztikai hivatal kezdettől fogva az osztrák államvasút, a déli vasút s a Duna-gőzhajózási-társaság forgalma nyomán gyűjtötte az adatokat, de azok ily alakban vajmi tökéletlenek voltak.

Fel is hagytak az egész adatgyűjtéssel 1875-ben, illetve 1876-ban; 1875-ben az értékkiszámítástól tekintettek el, 1876-ban az egész adatgyűjtés abbamaradt. Ha tökéletlen is ez adatgyűjtés, azért teljesen értéktelennek nem mondható, mert legalább aránylag véve az egyes évek közötti árúforgalom tekintetében adott támpontokat, de meg általános szempontokból is nyújtott némi alapot az árúforgalom nagyságára. Ez adatok a következők:

	<i>Behozatal</i>	<i>Kivitel</i>	<i>Behozatali (—), kiviteli (+) többlet</i>
1868-ban	319.702,541	329.995,351	+ 10.292,810
1869-ben	408.970,146	329.749,608	— 79.220,538
1870-ben	344.076,877	342.876,945	— 1.199,932
1871-ben	472.314,174	357.578,104	— 114.736,070
1872-ben	488.139,923	313.087,487	— 175.052,436
1873-ban	456.783,912	300.091,132	— 156.692,780
1874-ben	452.386,062	288.928,650	— 163.457,412

A külkereskedelmi forgalom tehát óriási differentiókkal marad passiv. Igaz, hogy az 1868-ik év, mint a hogy ekkor az államháztartás mérlege aktiv, ez is aktiv: a következő évben azonban már mindkettőnél fellépnek a bajok, s sajnos, állandó-

sulnak is. Az 1870-iki áruforgalmi kedvezőbb irány — mely azonban csak aránylag kedvező — a következő évben óriási különbözetté növekszik.

Az 1882: XVI. t.-cikkkel rendeltetett el azután az áruforgalmi statisztika tökéletesebb rendszere, melynek értelmében a feladott árukról kiállított árúnyilatkozat alapján állíttatnak össze az adatok. Miután ezen árúnyilatkozatok a magánosok, illetve a szállítási vállalatok által gyűjtetnek össze s küldetnek be a statisztikai hivatalnak, az semmi esetre sem oly pontos, mint a vámhivatalok adatgyűjtései, mert hisz ezek tényleges ellenőrzésen alapulnak. Mint összehasonlító adatok azért nagyon jó szolgálatot tesznek s a tényleges állapottól nagy eltérést semmi esetre sem mutatnak. Nézzük csak 1882-től kezdve a közös vámterület adatait, összehasonlítva a magyar birodalom áruforgalmával. A közös vámterület adatai a következők:

Év	Behozatal		Kivitel		Összes forgalom		Behozatali (—)többlet	Kiviteli (+)többlet
	mennyiség 1000 mm.	érték millió frt	mennyiség 1000 mm.	érték millió frt	mennyiség 1000 mm.	érték millió frt	mennyiség 1000 mm.	érték millió frt
1882	46231	654'2	88562	781'9	134793	1436'1	+42331	+127'7
1885	49691	558'0	95291	672'1	144982	1230'1	+45600	+114'1
1890	58077	610'7	136519	771'4	194596	1382'1	+78442	+160'7
1895	82870	722'5	133233	741'8	216103	1464'3	+50363	+ 19'3
1900	105088	848'2	175009	971'2	280097	1819'4	+69921	+123'1

Daczára a visszaesésnek, a haladás az áruforgalom mennyisége tekintetében óriási. Tekintetbe kell azonban venni, hogy ez nagyon szoros összefüggésben van hazánk fellendülésével, mert mint az alábbi Magyarországra vonatkozó adatok mutatják, itt a behozatal mennyisége a feltüntetett évek alatt meg-háromszorozódott, s a kivitel megkétszereződött.

Év	Behozatal		Kivitel		Összes forgalom		Behozatali (—)többlet	Kiviteli (+)többlet
	mennyiség 1000 mm.	érték millió frt	mennyiség 1000 mm.	érték millió frt	mennyiség 1000 mm.	érték millió frt	mennyiség 1000 mm.	érték millió frt
1882	12461	437'5	29683	446'4	42144	884'0	+17222	+ 8'9
1885	15419	448'9	30864	396'1	46283	845'0	+15445	— 52'7
1890	19083	458'5	39963	530'1	59046	1015'1	+20880	+ 44'6
1895	34140	544'0	42282	504'8	76422	1048'8	+ 8142	— 39'2
1900	34535	555'2	69565	663'8	104100	1218'9	+35030	+108'6

Sajnos, kiviteli adataink eme Magyarországra vonatkozó adatai a bevitelivel szemben nagyon kedvezőtlenek, s így az összesített adatok kedvező számai Ausztria javára maradnak.

Be kívánjuk ezek után mutatni a Magyarbirodalom árúforgalmát származási és rendeltetési országok szerint, mely a közös vámterület ez irányban adott adataival szemben hazánk árúforgalmának egészét tünteti föl 1896 és 1900-ban;

	Behozatal		Kivitel	
	1896	1900	1896	1900
	ezer forintokban		ezer forintokban	
Ausztria	444,679	441,417	417,092	474,880
Németország	29,042	27,267	53,905	70,600
Szerbia	18,308	16,998	3,557	5,380
Olaszország	10,480	10,604	10,243	16,944
Románia	5,407	5,900	8,722	9,228
Brit-Kelet-India	4,855	8,317	41	4,930
Bosznia és Hercegovina	7,911	6,196	7,178	12,022
Nagybritannia	6,133	7,978	10,499	14,015
Európai Törökország	3,504	2,564	2,274	3,592
Franciaország	2,256	5,120	11,283	16,154
Északam.-Egyesült-Államok	886	4,875	2,880	5,147
Oroszország	3,219	1,851	1,392	2,767
Brazília	3,535	2,325	5,606	1,446
Svájc	1,252	1,579	1,093	3,809
Belgium	618	1,404	1,517	3,349
Ázsiai Törökország	333	676	7,045	1,598
Hollandia	763	1,676	2,242	3,385
Bulgária és K.-Rumélia	242	489	1,913	2,158
Más államok	4,905	9,741	2,522	12,538
Összesen	548,328	555,177	544,704	663,742

Ilyformán oszlik meg árúforgalmunk a külföld egyes államai irányában. Behozatalunk Ausztriából a legnagyobb, de kivitelünk is ott alakul a legelőnyösebben. Ausztria behozatala azonban nagyobb átlaggal vehető fel, mint a mi kivitelünk, s így világos, hogy Ausztria velünk szemben előnyösebb helyzetben van. 1899-ben behozatali többlete volt Ausztria, Szerbia, Brit-Kelet-India, Olaszország, európai Törökország s Braziliának: ezenkívül a «más államok» rovattól eltekintve, a többi államnak kiviteli többlete volt.

Hogy árúforgalmunkról tiszta képet nyerhessünk, adni kívánjuk még a magyar birodalom árúforgalmát a vámtarifa főcsoportjai szerint részletezve az utolsó öt évben, melyből megláthatjuk, hogy az egyes árúcsoportok tekintetében mikép

alakul helyzetünk a behozatal s kivitel tekintetében, mert hisz elsőrendű fontossággal bír az, hogy mely árucikkek azok, melyek tekintetében kiviteli többletünk van s melyek azok, melyek behozatalára rá vagyunk szorulva, illetve a melyek behozatalát vámszerződéseink nagyobb mértékben megengedik. Az ez irányú adatok a következők:

Behozatal:

	1896 mm, illetve	1900 darabszám *	1896 ezer forintban	1900
1. Gyarmatarúk	89,013	89,292	10,384	9,346
2. Fűszerek	13,491	14,281	807	1,528
3. Déligyümölcs	210,418	292,684	2,815	4,330
4. Cukor	387,662	424,194	11,172	9,054
5. Dohány és dohánygyártmány	77,235	79,337	13,791	9,685
6. Gabona és hüv., liszt, őrlemény, rizs	2.121,060	1.621,527	13,215	11,262
7. Főzelék, gyümölcs, növények és növényrészek	747,985	1.347,427	9,904	10,739
8. Vágó- és igásmarha	*152,920	176,916	11,632	13,406
9. Más állatok	{ 228,128 18,601	{ 948,230 16,045	1,307	1,824
10. Állati termékek	110,943	143,877	6,580	9,755
11. Zsiradékok	139,699	158,937	3,390	4,233
12. Zsíros olajok	72,645	72,473	2,204	2,904
13. Italok	1.445,190	1.254,335	22,954	18,056
14. Eledelek	213,399	182,121	11,959	10,625
15. Fa, szén és tőzeg	20.551,438	19.100,642	20,609	23,162
16. Esztergályos és faragó anyagok	4,245	4,807	415	266
17. Ásványok	1.716,408	1.781,801	3,318	2,539
18. Gyógy- és illatszeranyagok	2,018	2,217	372	519
19. Festő- és cserzőanyagok	141,363	161,959	2,469	2,570
20. Mézgák és gyanták	138,300	181,425	1,077	1,582
21. Ásványolaj, barnaszén, palakőkát- rány	1,549,847	1.425,793	8,144	7,248
22. Pamut, pamutfonalak és pamut- árúk, lennel vegyesen is, de gyapju vagy selyem nélkül	535,198	561,983	84,424	84,891
23. Len, kender, juta s az ezekből ké- szült fonal és árúk	288,021	326,937	18,395	16,832
24. Gyapju, gyapjufonál s gy. árúk más fonóanyagokkal vegyest is	145,183	131,392	53,203	47,984
25. Selyem és selymárúk, egyéb fonó- anyagokkal vegyest is	9,503	11,797	25,440	25,487
26. Ruházat, fehérnemű, pipereárú, de				

* A darabszám mellett a súly is kimutatva s az összesítésben a 40. tétel darabszáma nincs hozzáadva, hanem csak a súly.

	1896 mm, illetve	1900 darabszám *	1896 ezer forintban	1900
papir-, bőr-, kautsuk- s viaszos- vászonárúk kivételével	59,980	61,357	31,068	3,452
27. Kefekötő- és szitakötőárúk	3,995	3,908	1,041	766
28. Árúk szalmából, háncsból stb.	5,667	6,284	445	685
29. Papiros és papirosárúk	349,143	420,452	8,957	9,220
30. Kautsuk és guttapercha s azokból árúk	8,037	9,378	2,723	2,930
31. Viaszosvászon és viaszos tafota	7,565	8,954	1,009	1,070
32. Bőr és bőráruk	104,290	106,561	29,464	27,897
33. Szűcsárúk	2,640	2,451	3692	2,015
34. Fa- és csontárúk	205,092	153,010	11,899	11,809
35. Üveg és üvegárúk	228,997	247,889	3,593	4,076
36. Árúk kövekből	234,095	349,709	3,119	9,800
37. Agyagárúk	895,574	649,256	4,329	4,344
38. Vas- és aczélarúk	1,588,965	1,264,306	29,589	25,971
39. Nemtelen fémek s azokból árúk	152,658	161,100	12,842	14,539
40. Gépek és géprészek	{ *21,352 282,265	{ 51,573 342,026	15,617	22,290
41. Kocsik és hajók	{ * 820 433	{ 5,834 1,142	1,274	2,086
43. Mű- és hangszerek, órák, apró árúk	{ * 2,131 45,136	{ 840,246 43,825	21,524	23,398
44. Konyhasó	96,676	111,928	677	134
45. Vegyészeti segédanyagok	407,516	468,920	4,846	5,514
46. Vegyészeti árúk, gyógy-, festő- és illatszerek	106,290	142,211	6,936	9,457
47. Gyertya, szappan	69,325	82,726	2,806	3,085
48. Gyujtószerek	22,734	19,071	1,178	1,091
49. Irodalmi és műtárgyak	22,449	23,085	8,846	6,972
50. Hulladékok	24,474	468,646	874	2,144
Árúforgalom összesen	* drb. { 383,999 mm. { 35.872,861	1.971,226 34.535,478	548,328	555,172
42. Nemes fém- és ércpénzforgalom	227*05	296*30	8,436	10,385

A behozatal adatai ilyformán alakulnak; gabona, ital, fa, szén, tőzeg, pamut, gyapju, selyemféle, ruhanemű, bőr, vas, hangszerek s órák jönnek be a legnagyobb értékben. A pamut s gyapjuféle adatai mindenestre dominálnak. De nézzük a kivitelt.

* A darabszám mellett a súly is kimutatva s az összesítésben a 40. tétel darabszáma nincs hozzáadva, hanem csak a súly.

Kivétel:

	1896 mm, illetve darabszám*	1900	1896 ezer forintban	1900
1. Gyarmatárúk	16,080	12,380	3,118	1,338
2. Fűszerek	4,761	6,793	203	457
3. Déligyümölcs	5,709	30,261	89	300
4. Cukor	870,147	1,729,437	14,242	23,412
5. Dohány és dohánygyártmány	191,672	211,504	3,842	5,212
6. Gabona és hüv., liszt, őrlemény, rizs	27,142,586	26,486,885	220,361	219,673
7. Főzelék, gyümölcs, növények és növényrészek	2,658,497	3,526,430	15,695	14,761
8. Vágó- és igásmarha	*793,814	1,005,400	76,906	101,950
9. Más állatok	{ *3,565,757 108,403	{ 7,197,426 150,489	10,191	12,022
10. Állati termékek	536,338	808,324	22,061	32,160
11. Zsiradékok	160,339	241,983	7,097	11,807
12. Zsíros olajok	38,559	36,407	1,027	1,106
13. Italok	1,138,389	1,148,670	26,439	23,771
14. Eledelek	172,619	186,617	9,203	10,513
15. Fa, szén és tőzeg	9,613,024	19,762,518	31,672	50,229
16. Esztergályos és faragó anyagok	46,941	52,857	546	1,485
17. Ásványok	4,963,701	7,436,417	4,011	6,786
18. Gyógy- és illatszeranyagok	330	348	52	41
19. Festő- és cserzőanyagok	654,015	846,091	4,230	5,368
20. Mézgák és gyanták	17,842	32,653	105	180
21. Ásványolaj, barnaszén, palakőkát- rány	405,458	235,497	5,601	2,086
22. Pamut, pamutfonalak és pamut- árúk, lennel vegyesen is, de gya- pot vagy selyem nélkül	35,962	52,557	5,690	7,478
23. Len, kender, juta s az ezekből ké- szült fonal és árúk	102,988	155,231	4,183	6,410
24. Gyapju, gyapjufonál s gy. árúk más fonóanyagokkal vegyest is	92,442	78,724	13,548	10,982
25. Selyem és selyemárúk, egyéb fonó- anyagokkal vegyest is	5,316	4,731	3,710	5,963
26. Ruházat, fehérnemű, pipereárú, de papír-, bőr-, kautsuk- s viaszos- vászonárúk kivételével	11,335	12,569	5,675	6,241
27. Kefekötő- s szitakötőárúk	8,540	14,593	1,710	1,581
28. Árúk szalmából, háncsból stb.	15,869	18,984	447	316
29. Papiros és papirosárúk	88,600	149,962	1,875	2,313
30. Kautsuk és guttapercha, s azokból árúk	875	2,754	115	586
31. Viaszosvászon és viaszos tafota	1,773	4,705	189	499

* A darabszám mellett a súly is kimutatva s az összesítésben a 40. tétel darabszáma nincs hozzáadva, hanem csak a súly.

	1896 mm. illetve darabszám *	1900 darabszám *	1896 ezer forintban	1900 forintban
32. Bőr és bőráruk	30,186	43,522	6,671	8,504
33. Szűcsárúk	1,223	1,334	898	548
34. Fa- és csontárúk	113,491	171,792	3,714	5,302
35. Üveg és üvegesárúk	57,730	64,021	802	950
36. Árúk kövekből	17,662	212,233	617	1,197
37. Agyagárúk	130,384	205,396	424	488
38. Vas- és aczélárúk	611,556	2,265,259	7,881	22,090
39. Nemtelen fémek s azokból árúk	32,868	57,765	1,976	3,773
40. Gépek és géprészek	{ *2,836 59,853	{ 11,580 143,952	4,159	14,297
41. Kocsik és hajók	{ *733 433	{ 5,223 155	654	7,125
43. Mű- és hangszerek, órák, apró árúk	{ *134 8,751	{ 89,298 10,759	5,217	7,403
44. Konyhasó	48,449	24,187	73	14
45. Vegyészeti segédanyagok	140,702	318,424	1,678	2,735
46. Vegyészeti árúk, gyógy- és illatszerek	144,383	255,002	3318	6,980
47. Gyertya, szappan	7,962	12,828	209	459
48. Gyújtószerk	16,995	29,368	1,358	1,509
49. Irodalmi és műtárgyak	5,512	6,400	1,808	1,930
50. Hulladékok	2,160,065	2,305,522	9,414	11,430
Árúforgalom összesen	* drb. { 4,360,438 mm. { 52,697,315	{ 8,297,347 69,565,290	544,704	663,742
42. Nemes fém- és ércpénzforgalom	568*56	973*26	5,566	5,835

Ily keretek között bonyolódik le kivitelünk; gabonaféle, vágómarha, fa, szén s tőzeg szerepelnek a legmagasabb érték-számokkal, ami természetes is mert hisz úgyszólván tisztán nyers-termelő ország voltunk mostanáig, s a belterjesebb ipari tevékenységre csak most kezdünk átmenni.

Mindenesetre áll az, hogy kereskedelmi szerződéseink irányítják jórészt, ha nem is kizárólagosan, az árúforgalom mikéntjét. Igaz úgy, hogy az általános gazdasági törvények folyamánya gyanánt a kereslet és kínálat szükségkép kiegyenlítést keres s talál, de kétségtelen, hogy amennyiben a vámtarifa egyes árúk behozatalának kedvez, az tekintet nélkül a keresletre beözlök hozzánk. Legjobb példa erre az olasz bor, mely daczára honi boraink mennyisége kielégítő voltának, versenyt teremt a belföldön saját termelvényeinknek. Tagadhatatlan,

* A darabszám mellett a súly is kimutatva s az összesítésben a 40. tétel darabszáma nincs hozzáadva, hanem csak a súly.

hogy az ily kedvezményekért a kormányok kompenzatiót keresnek más irányban, hogy így általános közgazdasági szempontból az ország kedvezőtlenebb helyzetbe ne jusson, s azon vannak, hogy egyoldalú kedvezmények az egyes államoknak ne nyújtassanak, kétségtelen azonban, hogy az ily eljárás mellett egyes közgazdasági ágak szenvednek. Hazánk nyerstermelő állam, s ennek megfelelő kivitelünk még nincs; ez a szomszédos államok elzárkózási politikájának tudható be, mellyel saját produktiojukat védeni akarják. Ennek daczára áll azonban, hogy az utóbbi évek kereskedelmi politikájának hatása alatt az ország általános közgazdasági szempontból haladt, s nagyban egészben eredményes is volt a közgazdasági munkálkodás. A kereskedelmi szerződések ellen felhangzó panaszok inkább a jövő kereskedelmi politikájának irányítására vonatkoznak. Kétségtelen ugyanis, hogy minden ország gazdasági állapota időről-időre változik; amely oldalra való tekintetből az egyik évtizedben védelmi politikát kellett követni, az rövidesen kinövekszik s védelemre nem szorul. A kereskedelmi szerződések évtizedek hosszú során át egy irányban nem haladhatnak: az ország gazdasági állapotának megfelelőleg mindig más és más irányt kell kidomborítaniok, ha a szükségletnek meg akarnak felelni, ha a fenálló viszonyokat s állapotokat a kellő figyelemben akarják részesíteni.

Az áruforgalom egy külön fejezetét képezi az átviteli forgalom. Önként értetődik, hogy ez hasonló szempontokból mint a be- s kivitel, számba nem jöhet, jóllehet az országra való nagy jelentősége, fokozódásának fontossága s előnyös hatása kétségtelen. Adni kívánjuk az ide vonatkozó adatok fontosabbjait az utóbbi két évtizedben a következőkben, ezer métermázsákban, a közös vámterület tekintetében:

	1881	1885	1890	1895	1900
Gabona és hüvelyesek	527	1370	2824	1826	2057
Vas és vasárú	219	322	354	457	341
Bor	156	176	243	129	124
Déligyümölcs	203	243	256	239	194
Pamut és pamutvatta	156	53	33	180	146
Gépek és készülékek	75	117	180	114	297
Ásványok	110	80	—	—	—
Len, kender, juta stb.	69	37	67	88	129
Zsíros olajok	98	52	—	—	—
Pamutárúk	52	56	66	46	40

	1881	1885	1890	1895	1900
Sör.....	54	78	91	74	90
Üveg és üvegárúk.....	42	51	—	—	—
Gyapjuárúk.....	22	37	40	30	—
Pamutfonalak.....	28	19	—	—	—
Papir és papirárúk.....	22	25	—	—	—
Aszalt gyümölcs.....	—	—	314	277	325
Friss főzelék.....	—	—	65	163	400
Szén.....	—	—	79	198	205
Friss gyümölcs.....	—	—	38	35	107
Ásványolajok.....	—	—	169	133	220
Tojás.....	—	—	223	88	180
Friss szőlő.....	—	—	8	36	66
Maláta.....	—	—	46	61	75
Czukor.....	—	—	88	60	140
Fűrészelt faárú.....	—	—	—	36	139
Kőárú.....	—	—	—	29	50
Egyéb árú.....	2209	1809	1752	1108	1630
Összesen.....	4042	4525	6936	5377	6955

1881-től kezdve ez adatok mutatják a tényleges állapotot. Megjegyezzük, hogy 1891-ben a főösszezen kívül még 296 ezer drb., 1892-ben 283 ezer drb. árú, 1893-ban 405 ezer drb. 2816 tonna és 27 ezer métermázsa üres göngytárgy volt. 1894-ben az összes rovatban viszont nincs befoglalva 308 ezer drb. árú, továbbá 29 ezer métermázsa üres göngytárgy; 1895-ben 180 ezer drb., 5391 tonna és 29 ezer métermázsa üres göngytárgy volt még fentiekén kívül. 1896-ban az adott főösszezen kívül még 180 ezer drb., 5384 tonna és 31 ezer métermázsa üres göngytárgy szállítotott; 1897-ben 272 ezer drb., 1405 tonna és 30 ezer üres göngytárgy nincs felvéve. 1898-ban hozzáveendő még 246,141 drb. és 281 tonna, míg 1899-ben 183,791 drb. és 52 tonna s 1900-ban 273,432 drb. és 10 tonna. A sörben viszont 1899 végeig a méhser is benfoglaltatik. Az összes átviteli forgalomból a tengeri forgalomra esett 1196 mm. vagyis 17·2%.

Árúforgalmunk egy teljesen elkülönített részét képezi a nemesfém forgalom. Ezt nem lehet a többi árúk közzé csoportosítani, mert hisz ez nemcsak mint szorosan vett árú bir fontossággal, hanem az államháztartás, a valutaügy tekintetéből is nagy jelentőséggel bir. Tagadhatatlan, hogy mindez az árúforgalom tekintetében is elmondható, de a nemesfémforgalom fentiek tekintetében közvetlenebb részt vesz. Adjuk ezt a közös vámterületre nézve az egész korszakunkat illetőleg, míg

Magyarországra nézve csak 1882-től kezdve, mint amely időponttól fogva azok elkülönítve is ismeretesek.

A vámterület nemes fém forgalmának értéke a következő:

Behozatal.

Év	Arany és arany- törmelék	Ezüst és ezüst- törmelék	Arany- pénz	Ezüst- pénz	Arany és ezüstpénz vegyesen	Platina és más nemes fém	Összesen
ezer osztrák értékű forintokban							
1867	610	623	14716	3181	2043	2	26181
1870	83	317	29017	8608	3031	1	41057
1875	22	7030	3887	3139	2021	24	16123
1880	240	5020	21977	2104	2848	10	32199
1885	183	2062	8460	457	518	3	12283
1890	787	2144	40072	316	116	37	43472
1895	8244	2484	42820	226	—	49	53823
1900	2761	1383	17809	491	—	33	23347

1890 óta a nemesfémbehozatal állandóan magas, jóllehet nagyobb ingadozásokat tüntet föl. Tagadhatatlan, hogy korszakunk elején is találhatunk magas számokat, de az utóbbi éveket a kérdéses adatok meg sem közelítik. Különösen az 1892-iki valutarendezés utáni évben találunk magas adatokat, ami azonban az utóbbi években már erősebben hanyatlott.

De nézzük a kivitel adatait:

Kivitel.

Év	Arany és arany- törmelék	Ezüst és ezüst- törmelék	Arany- pénz	Ezüst- pénz	Arany és ezüstpénz vegyesen	Platina és más nemes fém	Összesen
ezer osztrák értékű forintokban							
1867	—	2	7915	11271	19718	53	38959
1870	13	34	13015	11914	9056	29	34061
1875	4	61	3145	10898	4575	—	18683
1880	128	854	3094	14598	3863	—	22537
1885	272	45	4177	3357	831	46	8728
1890	15	18	3861	64	325	20	4303
1895	971	231	21877	2024	—	77	25180
1900	1078	2461	28528	680	—	523	33270

A kivitel csak az utóbbi néhány évben vett nagyobb lendületet, de ha a végeredményt vizsgáljuk, láthatjuk, hogy az előző években az utóbbi évek maximumánál is magasabb adatra

akadunk, s hogy korszakunk elején a nemes fém kivitel állandóan magas volt. A helyzet tehát, ha a bevitelt is számba vesszük, az utolsó években is elég kedvező volt, mert hisz egy-két év ellentétes adata irányadónak épen nem vehető.

De nézzük ezek után Magyarország adatait a rendelkezésünkre álló években:

Behozatal.

Év	Arany nyers állapotban	Aranypénz emlékpénz- érem	Arany vakarcs	Ezüst nyers állapotban	Ezüstpénz emlékpénz- érem	Ezüst vakarcs	Platina és más nemes fém	Össze- sen
ezer osztrák értékű forintokban								
1882	—	—	—	1192	—	—	255	1447
1885	868	4561	1	39	659	—	17	6145
1890	200	7161	1	107	6832	58	63	14422
1895	2328	15967	6	315	448	—	14	19078
1900	1199	8506	2	211	454	—	2	10374

Nézzük ezzel szemben mikép alakulnak a kivitel értékszámai:

Kivitel.

Év	Arany nyers állapotban	Aranypénz emlékpénz- érem	Arany vakarcs	Ezüst nyers állapotban	Ezüstpénz emlékpénz- érem	Ezüst vakarcs	Platina és más nemes fém	Össze- sen
ezer osztrák értékű forintokban								
1882	3	1	7	17	8	1	—	37
1885	359	1579	25	63	244	8	21	2299
1890	507	855	61	27	7517	4	3	8974
1895	406	6336	95	56	384	2	34	7313
1900	233	2930	626	1677	278	55	26	5825

Megjegyezzük ez adatokra, hogy a postai forgalom csak 1884-től kezdve van beszámítva az egyes tételekbe.

A behozatal tehát 1884 kivételével állandóan fölözi a kivitelt: a behozatal különösen 1888 óta kezdett fokozódni, míg a kivitel magasabb adata úgyszólván csak korszakunk végén található. Ha tehát a vámterület adatait a két államfél szerint elkülönítve vizsgáljuk, úgy Magyarország helyzete nagyon kedvező alakulást mutat.

A vámterület áruforgalmában a kivitel nagyban egészben felülmúlja a behozatalt, még pedig sok esetben tetemesen. A ki-

viteli többlet ellenértéke, s az a csekély összeg, mely a külföldi aranytökek után Ausztria és Magyarország területén tartózkodó hitelezőknek fizetett kamatból befolyik, képezik a külfölddel szemben a vámterület követelését. Ezzel szemben tartozásunkat képezi az ipari- s közlekedési vállalatok, pénzintézetek és magánosok külföldön elhelyezett adósságai után fizetendő részletek. Míg a követeléssel szemben tartozás állítható, mindaddig a kiegyenlítés ércváltókkal történik: ha ez az eset nem áll fön, úgy már a nemes érczek mérlege is nagyon fontos szerepet játszik. Míg azonban az árúforgalomnál a kiviteli többlet a kívánatos, addig a nemes fémeknél az ellenkező áll. A gazdasági aktivitást itt már a behozatali többlet mutatja. A kettőnek kedvező együtthatása az, ami a valutarendezés céljaira beszerzett aranykészletet a belföldön megtartani képes. Egyébiránt nem szabad szem előtt téveszteni, hogy árúforgalmunk kiviteli tárgyait főkép Magyarország szempontjából, oly árúk képezik, melyek a használat folytán rövidesen megsemmisülnek, míg a behozatal árucikkei maradandóbb értékűek. A nemzeti törzsvagyron gyarapodására nézve pedig ez a legkedvezőbb eset. Valutarendezésünk szempontjából tehát árúforgalmunk határozottan kedvezően alakul, mert hisz egy év kedvezőtlen eredménye még csak számba sem vehető. Nagy átlagban a kivitel adatai dominálnak. Egyébiránt az aranykészlet megtartásának nagy támasza ami aránylag magas kamatlábunk, mely minden tőkeszegény ország tartozékát képezi: ez azonban nem marad állandó. Mindenesetre áll az, hogy valutánk rendezetlensége a tőke gyorsabb forgalmát akadályozta, sőt a tőke állagát is veszélyeztette, mert hisz a kint levő tőkék gyors visszavonása lehetetlen volt, miután a tőkemozgósítást valutaszámitásnak kellett megelőzni. Valutarendezésünk a pénzviszonyokat egészségesebb alapokra helyezi, ami árúforgalmunkra is kihatással lesz: a kettő kölcsönös hatása tagadhatatlan. Rendezett valutájú állam közgazdaságának erőteljesebb fellendülése nagyobb nehézségekbe nem ütközik.

Újabban az Ausztria és Magyarország közti közbenső forgalomról is tétetnek közzé részletesebb adatok. Az első az 1900-ik évről szól. Az összkereskedelemről statisztikai hivatalunk adott a multban adatokat az Ausztria s Magyarország közti forgalom tekintetében. A közbenső forgalmi statisztikai adatok részleteit most Ausztria statisztikai hivatala tette közzé,

egyelőre az áruforgalom mennyiségéről. Az 1901-ik évtől kezdve hazánk ide vágó adatait a maguk egészében szembe állíthatjuk Ausztriának, míg az 1900-ik évben Ausztria adatai részletesebbek. Az összehasonlításra rendelkezésre álló anyag most a két ország statisztikai hivatalát illetőleg nem egyezik meg: lehet, hogy ez csak technikai okokban találja magyarázatát. Így a kiviteltre kerülő magyar gabonát, ha Ausztriába megy, mi nálunk mint ilyent mutatták ki, míg ezt Ausztria, ha ki megy az országból, az egész kvantumból leszámítja. Ezt a magyar statisztikai hivatal csak akkor teheti meg, ha a fentiek ténye tudomására jut. Ellenben össze lehet hasonlítani az osztrák közbenső forgalmi statisztikai adatokat 1900-ban azon eredményekkel, melyek a magyar statisztikán alapulva, az összes árúnevet tartalmazák. Ezek szerint:

	1900 az osztr. köz- benső statisztika alapján	1899 a magyar statisztika alapján métermázsra	1900 arányítva 1899-hez
Ausztria összehozatala Magyarországból	47.117,362	36.605,938	+ 10.511,424
Ausztria összkivitele Magyarországra	21.671,205	23.115,471	— 1.444,266
Összes bevitel Ausztriába	25.446,157	13.490,467	+ 11.955,690

Ha Ausztriának Magyarországból való bevitelét tekintjükontosabb árúcikkek tekintetében, úgy a következő összehasonlítást adhatjuk:

Buza	5.247,629	3.529,115	+ 1.718,514
Rozs	3.358,661	2.054,553	+ 1.304,108
Árpa	2.299,714	2.219,426	+ 80,288
Zab	2.543,436	2.205,854	+ 337,582
Tengeri	2.379,952	2.853,026	— 473,074
Liszt	5.294,092	4.304,460	+ 989,631

1. A behozatal összege gabonában, hüve-

lyes vetemény és lisztben	21.910,655	17.897,398	+ 4.013,267
---------------------------	------------	------------	-------------

2. Fában, szénben, tőzegben	10.077,240	5.682,478	+ 4.394,762
-----------------------------	------------	-----------	-------------

Ez utóbbi között:

Fűrészárúk és nyersen kifaragott épü-

letfa, puhafa	1.149,572	1.143,405	+ 6,167
Barnaszén	4.455,052	1.156,178	+ 3.298,874
Kőszén	853,704	21,748	+ 831,956
3. Ásványok	5.371,630	5.226,783	+ 144,847

Ez utóbbi között:

Vasércz	3.664,502	3.551,942	+ 112,560
4. Vas és vasárúk	1.745,076	1.028,607	+ 716,469

	1900 az osztr. köz- benső statisztika alapján	1899 a magyar statisztika alapján		1900 arányítva 1899-hez
Ez utóbbi között:		métermáza		
Nyersvas	590,571	349,912	+	240,659
Ócska- és hulladékvas	204,374	115,981	+	88,393
Vasrúdakban	292,229	241,999	+	50,230
Fekete vas- és aczépléh	168,266	95,236	+	73,030
Vas mestergerendák	158,477	40,408	+	118,069
5. Gépek	56,890	59,748	—	2,858
6. Főzelék, gyümölcs és növényrészek	2.890,216	2.162,647	+	727,569
7. Hulladékok	1.389,533	992,781	+	396,752
8. Állati termények	545,852	509,245	+	36,607
Ez utóbbi között:				
Tej	258,627	230,901	+	27,726
Baromfitojás	220,097	211,730	+	8,367
9. Italok	791,808	689,495	+	102,313

Ausztriának hazánkba való kivitele a következőkép alakul:

1. Fa, szén és tőzeg	11.855,429	13.614,418	—	1.758,989
----------------------	------------	------------	---	-----------

Ezek között:

Kőszén	6.327,144	7.325,106	—	997,962
Pirszén	2.579,020	2.598,061	—	19,040
Barnaszén	897,851	1.201,816	—	303,965
2. Ásványolajok és kátrányok	1.283,011	972,902	+	310,109
3. Vas és vasárúk	1.058,605	1.059,983	—	1,378

Ez utóbbi között:

Vasrúdakban	172,272	144,130	+	28,142
Szőgek és szegecs	102,769	116,675	—	13,906
4. Főzelék és gyümölcs	862,793	828,085	+	34,708
5. Italok	680,103	608,257	+	71,846
6. Ásványok	625,102	1.030,851	—	405,749
7. Pamutok, fonalak és fonalárúk	517,281	536,114	—	18,833
8. Agyagárúk	454,302	498,003	—	43,701
9. Czukor	431,857	452,108	—	20,251
10. Papir és papíráruk	405,197	416,972	—	11,775
11. Kőárúk	296,515	178,345	+	118,170
12. Vegyeszeti segédanyagok	247,167	254,529	—	7,362
13. Gépek	245,741	251,635	—	5,894
14. Üvegárúk	230,266	251,323	—	21,057

Mindezzel szemben nézzük az osztrák közbenső statisztika, s a magyar statisztika 1900-ik évi eredményeit néhány főbb árucikknél:

Ausztria bevitele Magyarországból:

	<i>Osztrák köz- benső forgalmi statisztika</i>	<i>Magyar statisztika</i>	<i>Különbözet</i>
	<i>1900-ik évre métermázsra</i>		
Buza	5.247,629	5.294,623	— 46,994
Rozs	3.358,661	3.425,880	— 67,219
Árpa	2.299 714	2.416,265	— 116,551
Zab	2.543,436	2.585,239	— 41,803
Tengeri	2.379,952	2.451,101	— 71,149
Liszt	5.294,092	5.260,685	+ 33,407
Kőszén	6.327,149	4.832,651	+ 1.494,498
Barnaszén	897,851	848,000	— 49,851
Nyersvas	590,571	608,332	— 17,761

Ausztria kivitele Magyarországba:

Finomított cukor	363,771	351,152	+ 12,619
------------------	---------	---------	----------

Ezen adatok a mennyiségre szólnak, a tényleges helyzetre következtetéseket nem engednek vonni; az értékadatok még nem állnak rendelkezésünkre, már pedig a mennyiségi adatok egymagukban e tekintetben megfelelő adatokat nem adhatnak. Nagyobb mennyiség egymagában nagyobb értéket nem jelent. Általában az a nézet volt elfogadva, hogy Ausztria többet hozott be hazánkba, mint kivitt: ezt a statisztikai adatok is bizonyítják. Az újabb időben e tekintetben jelentékeny változás várható, mert hisz hazánk iparfejlesztési törekvése megtermi gyümölcseit. Ha hazánk behozatala kevesebb Ausztriával szemben mint a kivitel, úgy nem lesz Ausztria érdeke a vámközösség fentartása. A múltban a közös vámterület nagyban egészben Ausztriára járt nagyobb haszonnal. A mezőgazdaságra való előnyös hatás e tekintetben kiegyenlítőleg nem hathatott.

A fenti súlyadatok értékadatai az autonom vámtarifa s a vám és kereskedelmi szövetség tárgyalásainak alapjává fognak válni, vagyis a statisztika tanuságai fogják megállapítani a követendő vám- és kereskedelmi politikánkat, mely eddig főképp csak feltevésekre volt alapítva. Ausztriával szemben így helyzetünk teljesen tisztázódik.

De nézzük ezek után a külföldi országok kereskedelmét, miként oszlanak meg a részletekben, s milyen annak a mérve a múlt évtizedben.

Németország kereskedelmi forgalma a következőkép alakul:

	<i>Behozatal</i>	<i>Kivitel</i>	<i>Osszesen</i>	<i>Behozatali —, kiviteli + többlet</i>
		<i>millió márká</i>		
1880-ban	2844·3	2976·7	5821·0	+ 132·4
1885-ben	2975·2	2911·5	5886·7	— 63·7
1890-ben	4273·0	3409·6	7682·6	— 863·4
1895-ben	4246·1	3424·1	7670·2	— 822·0
1899-ben	5783·6	4368·4	10152·0	— 1415·2

A behozatali többlet tehát roppant arányokban növekszik: 1887 óta behozatali többlete nincs, akkor is csak jelentéktelen volt. 1886-ban volt 100 millió: ez volt az utolsó jelentékeny összeg.

A mi viszont az egyes államokat illeti, azok Németország behozatalánál a következő számokkal szerepelnek 3—3 évi időközrel:

<i>Országból</i>	<i>Millió márká</i>			<i>Összes behozatal százaléka</i>		
	<i>1899.</i>	<i>1896. évben</i>	<i>1893.</i>	<i>1899.</i>	<i>1896. évben</i>	<i>1893.</i>
Egyesült-Államok	907·2	584·4	458·1	15·7	12·8	11·1
Nagy-Britannia	777·1	697·4	656·4	13·4	14·2	15·9
Ausztria és Magyarország	730·4	578·0	580·2	12·6	12·7	14·0
Oroszország	715·9	634·7	353·4	12·3	13·9	8·5
Franciaország	308·2	233·6	241·4	5·3	5·1	5·8
Belgium	246·1	175·7	189·9	4·3	3·9	4·6
Brit-India	230·5	171·2	178·8	4·0	3·8	4·3
Németalföld	203·3	162·6	214·2	3·5	3·6	5·2
Olaszország	197·0	137·5	149·7	3·4	3·0	3·6
Argentína	194·5	108·8	95·3	3·4	2·4	2·3
Svájc	176·3	146·3	143·7	3·0	3·2	3·5
Brit-Ausztrália	121·1	103·2	96·2	2·1	2·3	2·3
Svédország	104·2	74·0	61·4	1·8	1·6	1·5
Chile	93·4	79·3	78·5	1·6	1·7	1·9
Brazília	91·0	100·1	126·1	1·6	2·2	3·0
Dánország	77·5	58·2	50·3	1·3	1·3	1·2
Spanyolország	69·5	35·9	35·9	1·2	0·8	0·9
Holland-India	62·4	77·1	31·2	1·1	1·7	0·7

A behozatal 93 %-a ez országokra esik: a többire tehát csak 7 % körül jut. A mint látjuk az Egyesült-Államok, Nagy Britannia, Ausztria és Magyarország s Oroszország áll elől: a többiek részesedése aránylag csekélyebb.

Jólehet a behozott árúk nemei megoszlanak, mégis egy nagy részük a mezőgazdaság, s általában a termelés köréből valók. Az őstermelés ama forrás, melyre Németország a legjobban rászorúl, melyből maga eleget produkálni nem tud.

Kivitele a következő országokban mutatja a legnagyobb arányokat:

Országba	Millió márká			Összes kivitel százaléka		
	1899.	1896. évben	1893.	1899.	1896. évben	1893.
Nagy-Britannia	851·6	715·1	673·3	19·5	19·0	20·7
Ausztria és Magyarország	466·0	477·3	420·5	10·7	12·7	13·0
Oroszország	436·9	364·1	184·6	10·0	9·7	5·7
Egyesült-Államok	377·6	383·7	354·3	8·6	10·2	10·9
Németalföld	327·7	262·3	240·7	7·5	7·0	7·4
Svájc	284·7	244·0	187·4	6·5	6·5	5·8
Franciaország	217·4	201·6	203·1	5·0	5·4	6·3
Belgium	207·1	168·0	147·8	4·7	4·5	4·5
Svédország	136·1	78·9	70·8	3·1	2·1	2·2
Dánország	125·8	97·4	80·8	2·9	2·6	2·5
Oláhország	116·0	85·6	85·4	2·7	2·3	2·6
Norvégia	77·0	48·3	38·8	1·8	1·3	1·2
Hamburg	70·8	39·5	30·6	1·6	1·0	0·9
Brit-India	65·3	49·2	46·9	1·5	1·3	1·4
Argentina	52·3	44·1	42·5	1·2	1·2	1·3
Kína	50·6	45·3	33·3	1·2	1·2	1·0
Brazília	46·5	60·3	62·2	1·1	1·6	1·9
Spanyolország	44·0	39·4	33·1	1·0	1·0	1·0

Ez országok a kivitel 90 %-át képviselik. Ugyanazon államok állnak elől mint a bevételnél: csak a sorrend más. Németalföld s Svájc adatai is nagyok, sőt még Franciaországé is ennek mondható. Nagy-Britannia óriási adatával az egyes államok közül messze kimagaslik.

Főképp az iparárúk azok, melyek a kivitelben szerepelnek, jóllehet más anyagok is nagy számokkal vannak képviselve. Németország a kivitel fejlesztésére a legnagyobb erőfeszítéseket tesz, a minek hatása főképp a jövőben fog mutatkozni.

Nézzük ezek után Franciaország külkereskedelmét, melyre nézve régebbi időkre visszamenőleg is vannak adataink:

	Behozatal	Kivitel	Összesen	Behozatali —, kiviteli + többlet
	millió frank			
1831-ben	374·1	445·5	819·6	+ 71·4
1835-ben	520·2	577·4	1097·6	+ 57·2
1840-ben	747·4	695·0	1442·4	— 32·4
1845-ben	856·2	848·1	1704·3	— 8·1
1850-ben	790·7	1068·1	1858·8	+ 277·4
1855-ben	1594·1	1557·9	3152·0	— 36·2
1860-ban	1897·3	2277·1	4174·4	+ 379·8
1865-ben	2793·5	3180·6	5974·1	+ 387·1

	<i>Behozatal</i>	<i>Kivitel</i>	<i>Osszesen</i>	<i>Behozatali — kiviteli + többlet</i>
1870-ben	2867·4	2802·1	5669·5	— 65·3
1875-ben	3536·7	3872·6	7409·3	+ 335·9
1880-ban	5033·2	3467·9	8501·1	—1565·3
1885-ben	4088·4	3088·1	7176·5	—1000·0
1890-ben	4436·9	3753·4	8190·3	— 683·5
1895-ben	3719·9	3373·8	7093·7	— 346·1
1899-ben	4217·1	3899·1	8116·2	— 318·0

A behozatali többlete tehát folyton apad Franciaországnak, ha ugyan visszaeséseket is találhatunk. Franciaország nagy erejéről tesz az bizonyosságot hogy a szükségletet a belföld mindjobban tudja pótolni.

Behozatala az egyes világrészek szerint a következőkép oszlik meg:

	<i>1898</i>		<i>1897</i>		<i>1896</i>	
	<i>millió frt</i>	<i>%</i>	<i>millió frt</i>	<i>%</i>	<i>millió frt</i>	<i>%</i>
Európa	2339	52·29	2124	53·69	2109	55·51
Amerika	1232	27·54	879	22·21	922	23·95
Ázsia	435	9·72	496	12·53	364	9·92
Afrika	367	8·20	365	9·22	316	7·70
Ausztrália	100	2·17	92	2·35	88	2·92

Európa %-a tehát apadóban van; Franciaország a többi kontinenst, illetve Amerikát vonja jobban kereskedelme körébe, úgy hogy ez egész jelentékeny többletet ad.

A behozatal az egyes országok szerint a következőképen alakul:

<i>Országból</i>	<i>1898</i>		<i>1897</i>		<i>1896</i>	
	<i>millió frt</i>	<i>%</i>	<i>millió frt</i>	<i>%</i>	<i>millió frt</i>	<i>%</i>
Egyesült-Államok	623·4	13·9	437·3	11·3	313·8	8·25
Nagy-Britannia	505·6	11·3	485·8	12·2	511·1	13·35
Németország	334·0	7·4	309·2	7·8	307·9	8·10
Spanyolország	325·5	7·3	247·4	6·3	287·9	7·57
Belgium	314·6	7·0	288·2	7·3	282·0	7·42
Oroszország	281·7	6·5	236·1	7·9	180·8	4·75
Argentina	251·0	5·6	210·7	5·3	212·6	5·59
Algeria	224·5	5·0	237·9	6·0	196·8	5·17
Brit-India	190·8	4·2	122·4	3·1	167·8	4·41
Olaszország	137·8	4·1	131·7	3·3	126·9	3·34
Kína	136·6	4·0	148·5	3·7	79·6	2·09
Törökország	102·2	2·3	107·4	2·7	90·2	2·37
Ausztrália	84·8	1·9	79·5	2·0	76·9	2·02
Svájc	80·8	1·5	78·6	1·9	75·4	1·98
Brazília	70·8	1·6	67·5	1·7	89·0	2·34
Ausztria és Magyarország	66·5	1·5	65·4	1·6	73·0	1·92

Országból	1898		1897		1896	
	millió frt	%	millió frt	%	millió frt	%
Svédország	60'7	1'4	63'3	1'6	63'2	1'66
Chili	58'7	1'3	50'2	1'5	57'1	1'50
Japán	53'0	1'2	80'9	2'0	62'4	1'64
Németalföld	43'4	0'9	38'6	0'9	44'6	1'17

Körülbelül 90 % részesedést jelentenek e számok s országok, s a többire csak a hiányzó 10 % körül esik. A behozatalt illetőleg Nagy-Britannia s az Egyesült-Államok állnak elől, melyek a sorrend tekintetében egymást váltják fel.

1898-ban a gabona, nyers gyapjú és bőr összege majdnem felét tették ki a behozatali százalék számnak; de a nyers selyem százaléka is aránylag nagy.

Franciaország világrészek szerinti kivitele a következő:

	1898		1897		1896	
	millió frt	%	millió frt	%	millió frt	%
Európa	2600	74'04	2663	74'01	2454	72'17
Amerika	475	13'53	532	15'31	558	15'16
Afrika	345	9'82	324	9'00	313	8'75
Ázsia	80	2'28	66	1'53	65	2'33
Ausztrália	13	0'33	13	0'25	11	1'59

Ha e számokat összevetjük a behozatal adataival, láthatjuk, hogy az arány egész más irányban halad, mert hisz Európa mintegy három negyed részét abszorbeálja a kivitelnek, míg a behozatalnál csak felét. Európa után azonban itt is Amerika következik.

A kivitel fontosabb államai, annak nagyságának feltüntetése mellett a következő:

Országba	1898		1897		1896	
	millió frt	%	millió frt	%	millió frt	%
Nagy-Britannia	1024'0	29'3	1135'6	31'6	1033'3	30'3
Belgium	549'0	15'6	512'9	14'3	501'4	14'7
Németország	394'0	11'2	380'1	10'6	339'7	10'0
Algeria	216'2	6'1	217'8	6'0	203'2	6'4
Egyesült-Államok	242'2	6'9	224'7	6'2	288'7	6'6
Svájc	202'2	5'7	190'6	5'3	179'9	5'3
Olaszország	143'3	4'1	151'0	4'1	115'2	3'4
Spanyolország	82'0	2'0	98'5	2'7	100'3	3'0
Brazília	55'3	1'5	60'9	1'7	68'7	2'0
Argentína	49'1	1'4	50'7	1'4	56'4	1'7
Törökország	47'4	1'3	49'0	1'3	40'6	1'2
Francia-Indo-Kina	41'6	1'2	30'7	0'9	23'4	0'7
Németalföld	41'4	1'2	45'9	1'3	46'1	1'4
Oroszország	39'4	1'1	25'5	0'7	25'4	0'7
Ausztria és Magyarország	16'2	0'5	15'0	0'4	16'1	0'4

A felsorolt országok e két utolsó évben az összes behozatalban mintegy 88 %-kal szerepeltek, míg 1896-ban a 92 %-ot fölötték. Az egész oroszlánrésze azonban Nagy Britannia, Belgium s Németországra esik; 1898-ban ez 56 %-ot tett ki; Ausztria és Magyarország adatai minimalisak.

Főkép az iparczikkék azok, melyek a kivitelben nagyobb szerepet játszanak, jóllehet néhány nyers termelvény is aránylag nagy százalékot ad.

Nagy-Britannia áruforgalma az évek folyamán a következőkép alakul:

	<i>Behozatal</i>	<i>Kivitel</i>	<i>Osszesen</i>	<i>Behozatali többlet</i>
1860-ban	210	165	375	46
1865-ben	271	219	490	52
1870-ben	303	244	547	59
1875-ben	374	282	650	92
1880-ban	411	286	697	125
1885-ben	371	271	642	99
1890-ben	421	328	749	92
1895-ben	406	286	702	130
1898-ban	470	294	764	176

Nagy-Britanniának állandóan nagy a behozatali többlete, a mi természetes is, mert hisz már csak gyarmataiból is roppant mennyiséget importál. Egyébiránt Amerika ez irányú százaléka is óriási, mely a brit gyarmatokat nem egyszer megelőzi. Nézzük csak a behozatal megoszlásának főbb adatait:

<i>Országból</i>	<i>Millió font sterling</i>			<i>Osszes behozatal százaléka</i>		
	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>
Egyesült-Államok	126'0	89'6	95'4	26'8	21'9	22'3
Brit gyarmatok	99'4	93'9	97'2	21'1	23'0	22'7
Franciaország	51'3	43'4	45'7	10'9	16'0	11'2
Németország	28'5	26'8	27'1	6'0	6'6	6'3
Hollandia	28'5	27'6	26'6	6'0	6'7	6'2
Belgium	21'5	17'0	17'6	4'5	4'1	4'1
Oroszország	19'4	23'5	27'1	4'1	5'7	6'3
Svéd- és Norvégország	14'7	11'9	12'7	3'1	2'9	2'9
Spanyolország	13'1	10'5	11'5	2'8	2'5	2'7
Dánia	11'7	9'5	7'8	2'5	2'3	1'8
Egyiptom	8'8	9'2	8'6	1'8	2'2	2'0
Argentína	7'7	6'1	2'0	1'6	1'5	0'5
Törökország	5'0	4'9	5'2	1'0	1'2	1'2
Brazília	4'6	3'9	5'0	0'9	0'9	1'2
Chili	3'6	3'7	3'2	0'8	0'9	0'7
Portugália	3'4	2'3	3'1	0'7	0'6	0'7
Olaszország	3'3	3'1	3'2	0'7	0'8	0'7

Országból	Millió font sterling			Összes behozatal százaléka		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Kína	2·6	3·5	6·1	0·5	0·9	1·4
Románia	2·5	3·9	3·2	0·5	1·5	0·8
Japán	1·1	0·9	0·9	0·2	0·2	0·2
Ausztria és Magyarország	1·1	1·3	2·2	0·2	0·3	0·5

Az Egyesült-Államokhoz és a brit gyarmatokhoz, a behozatali százalék nagy adatai tekintetében Franciaország is társul, míg a többi államok már jelentékenyen csekélyebb adatokat adnak.

A gabonaféle, pamut s gyapju állnak elől a behozatal tekintetében: a gyapju behozatal is nagy, de némi hanyatlást tüntet föl. A többi cikkek behozatali százaléka jelentékenyen kevesebb.

A kivitel megoszlása az egyes országokba a következő:

Országba	Millió font sterling			Összes kivittel százaléka		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Brit gyarmatok	83·4	72·7	83·2	35·7	33·6	33·4
Németország	22·5	17·8	18·4	9·6	8·2	7·4
Egyesült-Államok	14·7	18·8	30·2	6·3	8·7	12·1
Franciaország	13·7	13·5	14·6	5·9	6·4	5·8
Oroszország	9·2	6·8	5·3	3·9	3·1	2·1
Belgium	8·8	7·6	7·2	3·8	3·5	2·9
Hollandia	8·6	8·7	9·7	3·7	4·0	3·9
Svéd- és Norvégország	6·4	4·8	4·5	2·7	2·2	1·4
Brazília	6·1	7·5	6·2	2·6	3·5	2·4
Törökország	6·1	6·5	6·1	2·6	3·0	2·4
Olaszország	5·6	5·5	7·1	2·4	2·5	2·9
Argentína	5·5	4·5	10·6	2·4	2·0	4·2
Kína	5·0	4·4	5·0	2·1	2·0	2·0
Japán	54·9	3·7	3·8	2·1	1·7	1·5
Egyiptom	4·4	3·9	2·9	1·4	1·8	1·1
Dánia	3·3	2·5	2·3	1·2	1·1	0·9
Spanyolország	2·8	3·9	4·2	0·9	1·8	1·7
Holland gyarmatok	2·1	2·0	1·7	0·8	0·9	0·7
Chili	1·6	2·2	2·9	0·7	1·1	1·1
Ausztria és Magyarország	1·6	1·4	1·0	0·7	0·6	0·4
Portugália	1·5	1·4	2·5	0·6	0·6	1·1
Románia	1·3	1·3	1·2	0·6	0·6	0·5

A kivitelnél szintén a brit gyarmatok állnak elől, mint a behozatalnál az Egyesült-Államokkal együtt, melyekhez Németország is társul; Franciaország csak ezek után következik.

Az iparárúk főképe azok, melyeket Anglia exportál. Az ipar adja Anglia erősségét, gazdagságát, az nyilvánul meg külkereskedelmi adataiban lépten nyomon.

Belgium kereskedelmi forgalma a század közepe óta a következőkép alakul:

	<i>Behozatal</i>	<i>Kivitel</i>	<i>Összesen</i>	<i>Behozatali többlet</i>
	<i>millió frank</i>			
1850-ben	221'9	201'2	423'1	20'7
1855-ben	384'5	344'1	728'6	40'4
1860-ban	516'6	470'2	986'8	46'4
1865-ben	756'4	601'6	1358'0	154'8
1870-ben	920'7	690'1	1610'8	230'6
1875-ben	1307'1	1101'7	2408'8	205'4
1880-ban	1680'8	1216'7	2897'5	464'1
1885-ben	1347'0	1200'0	2547'0	147'0
1890-ben	1672'1	1437'0	3109'1	235'1
1895-ben	1680'4	1385'4	3065'8	295'0
1898-ban	2044'7	1787'0	3831'7	257'7
1899-ben	2260'2	1949'2	4209'4	311'0

A behozatali többlet folyton fokozódik, de emellett a kivitel is állandó emelkedést tüntet fel. A behozatali többlet különösen az utóbbi években emelkedik jelentékenyebben, ha ugyan közbe-közbe tetemes visszaesésekre is akadhatunk.

A behozatal főképp a következő országokból ered:

<i>Országból</i>	<i>Millió frank</i>			<i>Összes behozatal</i>			<i>%-a</i>
	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>	
Franciaország	311'3	282'0	322'7	15'2	17'1	20'7	
Egyesült-Államok	303'0	125'9	118'2	14'3	9'0	7'1	
Nagy-Britannia	283'8	177'7	198'4	13'8	10'1	12'1	
Németország	245'3	184'6	173'9	12'0	10'2	11'0	
Hollandia	164'9	174'3	205'4	8'0	10'1	13'0	
Oroszország	125'9	105'4	113'4	6'1	6'1	6'0	
Argentina	100'0	89'5	56'8	4'9	5'1	3'7	
Brit-India	92'1	76'3	64'3	4'5	4'1	4'0	
Románia	79'8	68'6	96'7	3'9	4'0	6'0	
Svéd- és Norvégország	52'4	47'1	42'6	2'5	2'9	2'7	
Brazília	43'4	43'2	20'0	2'1	1'1	1'3	
Spanyolország	37'3	16'1	15'6	1'3	1'0	1'0	
Olaszország	24'3	23'9	19'7	1'1	1'1	1'3	
Chili	23'1	54'7	44'7	1'0	3'0	2'8	
Uruguay	14'5	11'3	15'8	0'7	0'7	1'0	
Svájc	6'0	5'4	1'9	0'3	0'3	0'1	
Dánia	1'2	1'1	0'8	0'0	0'0	0'0	

A behozatal túlnyomó része Franciaország, az Egyesült-Államok, Nagy-Britannia s Németországból ered, de Hollandia s Oroszország is aránylag nagy százalékkal van képviselve.

Gabonaneműből mutat fel Belgium a legnagyobb szükségletet; a többi őstermelvények százaléka aránylag csekély, de azokra bizonyos fokig Belgium rászorul.

A kivitel a következő országokat keresi föl nagyobb mértékben:

Országba	Millió frank			Összes kivitel %-a		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Németország	451·2	294·2	257·6	25·2	22·5	17·6
Franciaország	331·9	285·4	352·7	18·6	21·9	24·2
Nagy-Britannia	306·5	235·4	299·8	17·1	18·0	20·5
Hollandia	203·1	154·5	216·9	11·3	11·8	14·8
Egyesült-Államok	51·5	42·2	43·2	2·8	3·2	2·9
Svájc	34·8	27·7	29·9	1·9	2·1	2·0
Olaszország	32·6	23·3	45·1	1·8	1·8	3·1
Spanyolország	23·1	22·6	22·3	1·3	1·7	1·5
Svéd- és Norvégország	20·7	14·1	10·0	1·1	1·1	0·7
Argentina	20·6	13·5	41·7	1·1	1·0	2·9
Brit-India	18·0	15·8	8·9	1·0	1·2	0·6
Brazília	14·3	11·4	14·2	0·8	0·9	0·9
Kína	11·4	8·5	6·0	0·7	0·6	0·4
Dánia	8·9	6·4	10·2	0·5	0·5	0·7
Chili	6·3	7·5	8·5	0·3	0·6	0·6

A kivitel egy óriási hányada Németországra esik, de Franciaország, Nagy-Britannia s Hollandia is igen nagy százalékot mutatnak fel.

A gabonanemű bevétele a legnagyobb: ugyanez áll a kivitelre is, azzal a különbséggel, hogy itt az adatok aránytalanul alacsonyabbak. A kivitelnél inkább az iparcikkek dominálnak.

Németalföld kereskedelmi forgalmában a be- s kivitelről a következő adatokat adjuk:

	Behozatal	Kivitel	Összesen	Behozatali többlet
	millió frank			
1889-ben	1245·2	1094·0	2339·2	151·2
1890-ben	1299·7	1087·5	2387·2	212·2
1895-ben	1443·8	1178·0	2621·8	265·8
1898-ban	1795·7	1515·8	3311·5	279·9

A behozatal az egyes országok szerint viszont a következőkép alakul:

Országból	Millió frank			Összes behozatal %-a		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Németország	304·1	284·7	269·5	17·8	19·5	21·6
Nagy-Britannia	269·6	246·1	176·6	15·8	16·8	14·1
Oroszország	248·7	175·2	112·6	14·5	11·1	9·0

Országból	Millió frank			Összes behozatal %-a		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Egyesült-Államok	234'1	132'0	76'0	13'7	9'0	6'1
Jáva, Madeira	217'9	225'0	142'5	12'7	15'4	11'4
Belgium	186'4	161'0	176'6	10'9	11'0	14'1
Brit-India	36'6	43'8	29'7	2'1	3'0	2'4
Spanyolország	31'6	28'9	19'9	1'8	1'9	1'6
Románia	31'2	33'5	24'0	1'8	2'3	1'9
Franciaország	19'6	21'5	22'4	1'1	1'3	1'8
Svédország	17'6	14'5	8'4	1'1	0'9	0'6

Németalföld kereskedelmi forgalmában tehát a behozatal tekintetében több ország van nagy százalékkal érdekelve. Németországa azonban mindenkor a vezérszerep.

Kinahéj és buza képezi a behozatal több mint 20 %-át, míg a többi behozatali cikk aránylag csekély százalékkal szerepel.

A kivitel tekintetében a külföldi államok adatai a következők:

Országba	Millió frank			Összes kivitel %-a		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Németország	790'2	557'1	511'0	53'4	49'9	46'7
Nagy-Britannia	321'9	260'2	384'6	21'7	24'2	26'0
Belgium	165'7	155'1	140'0	11'2	13'9	12'8
Jáva és Madeira	60'3	53'7	69'0	4'8	4'8	6'3
Egyesült-Államok	44'9	22'2	22'1	3'0	2'0	2'0
Franciaország	35'3	11'5	10'8	2'3	1'0	0'9
Afrika keleti része	9'7	12'3	1'7	0'7	1'0	0'1
Olaszország	7'1	5'0	8'7	0'5	0'4	0'8
Oroszország	6'9	5'1	4'5	0'4	0'4	0'4

Mintegy fele az összes kivitelnek Németországra esik.

Úgy mint a bevitelnél, úgy a kivitelnél is a kinahéj s gabona szerepel a legnagyobb százalékkal: a többi árúczikk kiviteli százaléka mind alacsony.

Svájc kereskedelmi forgalma a nemes fémeket beleértve, a következő arányokat tünteti fel:

	Behozatal	Kivitel	Összesen	Behozatali többlet
			millió frank	
1885-ben	756'3	665'7	1422'0	90'6
1890-ben	1022'5	724'3	1746'8	298'2
1895-ben	980'1	704'4	1684'5	275'7
1899-ben	1286'6	865'6	2152'2	421'0

A kereskedelmi forgalom tehát erős fejlődésben van.

Svájc behozatali forgalmában az árucikkek a következő országokból származnak:

Országból	Millió frank			Összes behozatal %-a		
	1899	1894	1889	1899	1894	1889
Németország	345·3	242·8	270·0	29·7	29·4	29·7
Franciaország	214·2	110·2	262·3	18·4	13·3	28·9
Olaszország	191·3	143·8	140·8	16·5	17·4	15·5
Ausztria és Magyarország	76·6	80·2	106·4	6·6	9·7	11·7
Egyesült-Államok	61·8	35·0	25·2	5·3	4·2	2·7
Oroszország	57·1	55·2	26·1	4·9	6·7	2·8
Nagy-Britannia	56·4	43·1	50·7	4·9	5·2	5·6
Belgium	28·7	23·0	29·7	2·5	2·7	3·3
Kelet-Ázsia	28·1	19·9	4·4	2·4	2·4	0·5
Spanyolország	16·0	11·2	3·0	1·4	1·3	0·3
Egyiptom	15·7	11·0	12·6	1·4	1·3	1·4
Brazília	8·7	12·6	3·0	5·8	1·5	0·3
Dunai tartományok	6·2	3·7	3·3	0·5	0·4	0·3

Az árúk több mint 60 %-a származott tehát 1899-ben Német-, Francia- s Olaszországból. Ausztria és Magyarország részesedése évről évre hanyatlik.

Gabonára és állatokra szorul legjobban a kis Svájc: ezekből produkál aránylag a legkevesebbet. Egyébiránt kőszén, bor, s gyapjuszövet behozatala is elég nagyinak mondható.

Svájc kivitele országok szerint megoszolva a következő alakulást veszi:

Országba	Millió frank			Összes kivitel %-a		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Németország	194·0	157·1	184·6	26·8	25·3	26·5
Nagy-Britannia	148·2	117·5	105·9	20·4	18·9	15·2
Franciaország	83·2	73·0	142·2	11·5	11·7	20·3
Egyesült-Államok	73·7	71·8	76·1	10·0	11·5	10·9
Ausztria és Magyarország	42·0	39·3	38·5	5·8	6·3	5·5
Olaszország	38·7	37·9	53·4	5·3	6·1	7·7
Oroszország	30·6	22·4	12·8	4·2	3·6	1·8
Kína és Japán	12·9	7·4	7·6	1·8	1·2	1·1
Brit-India	12·2	10·8	12·2	1·7	1·7	1·7
Törökország	8·9	9·9	7·4	1·2	1·6	1·0
Spanyolország	8·0	11·7	9·1	1·1	1·9	1·3
Dunai tartományok	6·6	7·1	6·8	0·9	1·1	0·9
Hollandia	5·0	4·1	4·1	0·7	0·7	0·6
Brazília	3·4	5·7	4·7	0·4	0·9	0·7
Egyiptom	2·5	2·4	1·1	0·3	0·4	0·1

Németország, Nagy-Britannia, Franciaország s az Egyesült-Államok majd nem 70 %-kal részesednek a kivitelben; így azután

a többi külföld százaléka alacsony marad. Körülbelül 60%-a a kivitelnek a selyemszövet, órák, pamutszövet és selyemre esik: a többi kiviteli cikkek százaléka jelentékenyen kevesebb.

Olaszország külkereskedelmének főadatai a következők:

	<i>Behozatal</i>	<i>Kivitel</i> <i>millió lira</i>	<i>Összesen</i>	<i>Kiviteli többlet</i>
1871-ben	961'4	1074'5	2036'0	113'3 *
1875-ben	1206'9	1022'2	2229'2	184'6
1880-ban	1186'8	1104'1	2290'9	82'7
1885-ben	1459'8	950'5	2410'4	509'3
1890-ben	1319'6	895'9	2215'5	423'6
1895-ben	1187'2	1037'7	2224'9	149'5
1898-ban	1413'3	1203'5	2616'2	109'8

Igaz, hogy némi fellendülésnek lehetünk tanui ha Olaszország külkereskedelmi állapotát vizsgáljuk, de csak a század végén, mert még néhány év előtt általános volt a stagnálás.

Olaszország behozatala a következő országokra oszlik meg:

<i>Országból</i>	<i>Millió frank</i>			<i>Összes behozatal %-a</i>		
	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>
Nagy-Britannia	253'8	251'9	314'2	17'8	23'0	22'6
Oroszország	188'1	71'8	153'5	13'3	6'5	11'0
Egyesült-Államok	166'2	107'3	75'3	11'9	9'8	5'4
Németország	157'2	140'0	156'3	11'1	12'8	11'2
Ausztria és Magyarország	129'9	115'4	159'4	9'1	10'5	11'4
Franciaország	116'3	130'8	167'4	8'2	11'9	12'0
Brit-India	68'8	74'6	93'1	4'9	6'8	6'7
Románia	53'5	3'3	23'3	3'8	0'3	1'7
Kína	51'2	13'5	2'9	3'6	1'2	0'2
Svájc	39'5	43'3	62'3	2'8	3'9	4'4
Argentína	34'4	20'5	14'7	2'4	1'9	1'6
Belgium	31'8	24'6	46'9	2'3	2'2	3'4
Spanyolország	27'1	10'7	12'4	1'8	0'9	0'9
Törökország	15'8	12'0	26'8	1'1	1'2	1'9

Nagy-Britannia, Oroszország, az Egyesült-Államok, Németország, s Ausztria és Magyarország szerepelnek Olaszország behozatalában nagy százalékkal. Hazánk adatai azonban csökkenőben vannak.

A gabonaszükséglete a legnagyobb Olaszországnak, a mit a kőszén és pamut nagy adatai követnek. E három árucikk bevétele 1898-ban fölözte a 450 milliót.

* Kiviteli többlet.

Olaszország kivitelénél a következő országok vannak érdekelve:

Országba	Millió frank			Összes behozatal %-a		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Németország	191·8	142·6	91·4	15·9	13·9	9·6
Svájc	185·3	205·9	235·6	15·4	20·0	24·8
Franciaország	146·0	143·9	164·8	12·1	14·0	16·3
Ausztria és Magyarország	143·9	126·0	90·1	11·1	12·3	9·5
Nagy-Britannia	116·6	121·5	112·7	9·7	11·8	11·8
Egyesült-Államok	107·2	91·2	75·5	8·9	8·9	7·9
Argentina	88·3	29·5	47·2	7·3	2·9	4·9
Törökország	33·4	16·3	10·6	2·8	1·6	1·7
Egyiptom	24·9	10·6	5·8	2·1	1·0	1·1
Belgium	23·1	21·7	29·0	1·9	2·1	0·6
Brit-India	20·0	13·6	13·4	1·6	1·3	3·0
Brazília	16·6	11·0	4·8	1·4	1·1	0·5
Hollandia	12·6	11·2	9·6	1·0	1·1	1·0

Az elsősorban említett hét állam van a kivitelbe a legnagyobb mértékben bevonva. Hazánk adatai meglehetősen magasak, a mi különösen az olasz bor révén érint bennünket hátrányosan.

Az összes kivitel negyedrésze a selyemre esik: a selyemtermelés Olaszországban óriásilag van fejlesztve, a mi a külkezelkedelmi mérlegen is meglátszik.

Spanyolország külkereskedelmének be- illetve kivitele a következőkép alakul:

	Behozatal	Kivitel	Összesen	Behozatali —, kiviteli + többlet
	millió frank			
1881-ben	650·6	670·9	1321·5	+ 20·3
1885-ben	764·8	698·0	1463·8	— 66·8
1890-ben	941·1	937·8	1878·9	— 3·3
1895-ben	838·4	804·9	1643·4	— 33·5
1897-ben	909·5	1074·8	1984·3	+165·3

Spanyolország behozatala a következő országokból származik:

Országból	Millió frank			Összes behozatal %-a		
	1897	1894	1889	1897	1894	1889
Nagy-Britannia	155·0	153·4	161·0	17·0	19·1	18·6
Franciaország	146·8	206·3	264·2	16·1	25·6	34·0
Cuba	118·4	37·6	34·7	13·0	4·7	4·0
Egyesült-Államok	99·4	93·1	102·0	10·9	11·6	11·8
Németország	52·5	22·2	53·5	5·8	2·8	6·2
Oroszország	52·6	47·0	19·6	5·8	5·8	2·2
Portugália	37·6	30·2	16·8	4·1	3·7	1·9
Belgium	27·5	27·0	29·9	3·0	3·3	2·4

Országból	Millió frank			Összes behozatal %-a		
	1897	1894	1889	1897	1894	1889
Portorico	26'7	21'5	15'9	2'9	2'7	1'9
Svédország	24'0	29'9	29'0	2'6	3'7	3'3
Olaszország	22'8	16'8	19'5	2'5	2'1	2'2
Filipplinák	16'7	17'9	23'1	1'8	2'1	2'7
Argentina	13'8	18'0	8'5	1'5	2'1	0'9

Nagy-Britannia, Franciaország s Cuba számai tűnnek ki a legjobban: ezek behozatala 46 %-ot tesz ki. De az Egyesült Államok behozatala is nagyon jelentékenynek mondható.

Úgy mint Olaszországban, itt is nagyon jelentékeny a pamut s kőszén behozatal: ezek szerepelnek a legnagyobb adatokkal a behozatali árúk között.

A kivitel Spanyolországból a következő országok felé irányul:

Országba	Millió frank			Összes kivitel %-a		
	1897	1894	1889	1897	1894	1889
Nagy-Britannia	263'6	177'2	207'3	24'5	26'3	23'1
Franciaország	254'4	174'4	386'4	23'6	25'9	43'1
Cuba	252'9	117'0	82'7	23'5	17'4	9'2
Filipplinák	79'4	28'5	8'6	7'4	4'2	0'9
Portugália	34'5	29'1	43'7	3'2	4'3	4'8
Portorico	33'1	28'6	16'3	3'1	4'2	1'9
Németország	21'4	8'5	14'9	1'9	1'1	1'6
Belgium	19'2	14'0	19'9	1'8	2'1	2'2
Hollandia	18'9	14'5	16'4	1'8	2'1	1'9
Egyesült-Államok	12'2	13'4	15'1	1'1	2'0	1'7
Argentina	11'4	7'8	23'2	1'1	1'2	2'6
Olaszország	10'1	7'4	9'5	0'9	1'1	1'0
Mexikó	7'7	6'9	8'4	0'7	1'0	0'9

Ugyanaz a három ország van a kivitelnél legelől mint a bevitelnél; a kivitelnél azonban már az Egyesült-Államok meglehetősen hátra jutnak.

Az ásvány- s borkivitel óriási adatokkal szerepelnek. A borkivitel néhány év előtt hasonlíthatatlanul nagyobb volt; az csak az utóbbi időben csappant meg némileg, de azért még most is hatalmas támasza a spanyol gazdaságnak.

Nézzük ezek után Románia áruforgalmát. A behozatal s kivitel a következő:

	Behozatal	Kivitel	Összesen	Behozatali —, kiviteli + többlet
		millió lei (frank)-ban		
1876-ban	565'9	225'3	391'2	+ 69'4
1880-ban	255'3	218'9	474'2	— 36'4
1885-ben	268'5	248'0	516'5	— 20'5

	Behozatal	Kivitel	Osszesen	Behozatali —, kiviteli + többlet
1890-ben	362·8	276·0	638·8	— 86·8
1895-ben	304·5	265·0	569·6	— 39·5
1899-ben	333·2	149·1	482·3	—184·1

A behozatal a következő országokból származik:

Országból	Millió frank			Összes behozatal %-a		
	1899	1896	1890	1899	1896	1890
Ausztria és Magyarország	95·6	92·8	52·7	28·7	27·5	14·5
Németország	91·0	95·8	109·2	27·3	28·3	30·1
Nagy-Britannia	60·0	73·3	97·5	18·0	21·8	26·9
Franciaország	22·2	25·8	39·6	6·7	7·7	10·9
Olaszország	16·4	7·6	5·1	4·9	2·3	1·4
Törökország	13·3	13·0	12·1	4·0	3·9	3·3
Belgium	10·5	9·8	18·9	3·2	2·9	5·2
Oroszország	7·2	8·1	8·6	2·2	2·4	2·4
Németalföld	4·6	0·6	7·5	1·4	0·2	2·1
Bulgária	4·0	2·4	1·5	1·2	0·7	0·4
Svájc	3·6	4·6	8·0	1·1	1·4	2·2
Görögország	1·9	2·5	0·9	0·6	0·8	0·3

Ausztria és Magyarország s Németország adatai az egész 56 %-át képezik, de még Nagy-Britannia adatai is kiválnak nagyságukkal. Franciaország aránylag már kevesebbet mutat fel, míg a többi ország adatai már jóval jelentéktelenebbek.

A behozatal nagyrészt az iparcikkekre szorítkozik; legalább a főbb behozatali cikkekre minden esetre ez áll. Ez természetes is, mert hisz a Balkán államok ipara minimalis.

A kivitel a következő országok felé vette útját:

Országba	Millió frank			Összes behozatal %-a		
	1899	1896	1890	1899	1896	1890
Belgium	44·1	113·8	43·6	29·6	35·1	15·8
Ausztria és Magyarország	38·4	32·6	8·9	25·8	10·1	3·2
Törökország	13·5	11·5	6·8	9·1	3·6	2·5
Olaszország	11·3	10·3	11·6	7·6	3·2	4·2
Nagy-Britannia	10·5	111·9	161·3	7·1	34·5	58·5
Németország	9·7	17·0	12·6	6·5	5·3	4·6
Oroszország	5·8	6·1	4·5	3·9	1·9	1·7
Franciaország	5·6	8·7	17·1	3·8	2·7	6·2
Hollandia	4·3	4·2	0·5	2·9	1·3	0·2
Bulgária	3·2	3·9	2·5	2·2	1·2	0·9

A multban Nagy-Britannia felé irányult a legnagyobb kivitel: a helyzet azonban megváltozott. Belgium s Ausztria

és Magyarország állnak most már elől, hova a kivitelnek több mint fele exportálódik.

Általában véve az ős termelvények azok, melyek a kivitelben számbavehető szerepet vesznek. A felsorolt anyagok különben is mind oda tartoznak.

Szerbia be- s kiviteli forgalma az alábbi arányokban halad előre:

	<i>Behozatal</i>	<i>Kivitel</i>	<i>Osszesen</i>	<i>Behozatali —, ki- viteli + különbözet</i>
1885-ben	50·5	37·6	78·1	— 2·9
1890-ben	38·0	45·8	83·8	+ 7·8
1895-ben	28·2	43·3	71·5	+15·1
1899-ben	46·4	65·7	112·1	+ 8·7

A behozatalnál főkép a következő országok vannak érdekelve:

<i>Országból</i>	<i>Ezer frank</i>			<i>Összes behozatal %-a</i>		
	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>
Ausztria és Magyarország	22,965	20,529	22,656	56·6	50·9	64·4
Németország	4,282	2,814	2,055	10·4	5·2	5·9
Nagy-Britannia	3,837	3,592	3,742	9·3	10·3	10·6
Románia	2,357	1,185	1,532	5·8	3·4	4·4
Törökország	1,805	2,517	854	4·4	7·2	2·4
Amerika	1,053	1,447	1,081	2·5	4·1	3·1
Olaszország	733	637	469	1·8	1·7	1·5
Franciaország	652	447	180	1·6	1·2	0·5
Belgium	546	285	206	1·3	0·8	0·6
Svájc	507	573	521	1·2	1·6	1·5
Oroszország	291	658	1,057	0·7	1·9	3·0

A behozatalban tehát hazánké az oroszánrés.

A behozatal nagy része az ipari termékekre esik, jöllehet őstermelvény is szerepel jelentékeny százalékkal, a mit azonban a kivitel ez irányú adatai messze túlszárnyalnak.

Szerbia kivitele országokint megoszolva a következő:

<i>Országba</i>	<i>Ezer frank</i>			<i>Összes kivitel %-a</i>		
	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>
Ausztria és Magyarország	50,982	41,117	34,377	89·4	89·3	88·0
Németország	2,243	1,982	782	3·9	4·3	2·0
Törökország	1,969	1,543	1,547	3·4	3·3	3·9
Bulgária	956	649	548	1·6	1·4	1·4
Franciaország	378	235	738	0·6	0·5	1·9
Románia	200	252	278	0·3	0·4	0·7
Bosznia	167	241	270	0·2	0·2	0·6
Olaszország	3	5	8	0·0	0·0	0·0
Nagy-Britannia	0	0	159	0·0	0·0	0·4

Ausztria és Magyarország tulajdonkép egy csekély hányad kivétellel az egész kivitelt abszorbeálja: a többi államok adatai egész jelentéktelenek.

Az őstermelvények képezik Szerbia kiviteli árúczikkeit, ezek adják külkereskedelmi kivitelének egészét.

Bulgária be- és kivitele a következőkép alakul:

	<i>Behozatal</i>	<i>Kivitel</i>	<i>Összesen</i>	<i>Behozatali —, kiviteli + többlet</i>
	<i>millió frank</i>			
1886-ban	64·3	50·4	114·7	—13·9
1890-ben	84·5	71·1	155·6	—12·4
1895-ben	69·0	77·8	146·7	+ 8·7
1898-ban	72·7	66·5	139·2	— 6·2

Bulgária behozatala viszont országokint feltüntetve a következő:

<i>Országból</i>	<i>Millió frank</i>			<i>Összes behozatal %-a</i>		
	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>
Ausztria és Magyarország	20·45	35·10	22·49	28·0	35·4	30·4
Nagy-Britannia	17·38	20·17	21·19	23·1	20·2	29·1
Németország	9·39	12·09	3·91	10·3	10·2	5·3
Törökország	7·44	12·78	9·77	5·1	10·2	13·4
Franciaország	4·31	3·74	3·44	5·0	3·8	4·7
Belgium	3·71	1·71	1·96	4·0	1·8	2·6
Oroszország	3·16	4·94	4·53	3·1	4·9	6·2
Olaszország	2·70	2·69	1·08	3·0	2·8	1·5
Románia	1·53	2·82	2·33	2·0	2·9	3·2
Szerbia	0·81	1·19	0·96	0·9	1·2	1·3
Svájc	0·55	1·00	0·93	0·7	1·0	1·3
Görögország	0·53	0·53	0·15	0·7	0·5	0·2
Amerika	0·39	0·20	0·06	0·5	0·2	0·1

Bulgária behozatalánál Ausztria és Magyarország, Nagy-Britannia s Németország több mint 61 %-kal osztozik: a hátralevő 39 % marad csak a többi országokra, melyek már igen csekély hányaddal szerepelnek a behozatalnál.

Az iparczikkék a fő behozatali áruk, míg az őstermelvény aránylag jelentéktelen százalékkal szerepel.

Bulgária kivitelének országokinti megoszlása a következő:

<i>Országba</i>	<i>Millió frank</i>			<i>Összes kivitel %-a</i>		
	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>	<i>1898</i>	<i>1894</i>	<i>1889</i>
Törökország	16·61	26·79	30·55	24·1	36·8	37·9
Nagy-Britannia	10·34	12·30	12·59	15·5	16·9	15·1
Ausztria és Magyarország	9·68	2·88	3·55	14·5	3·9	4·4
Belgium	8·66	3·25	1·22	13·0	4·4	1·5

Országba	Millió frank			Összes kivitel %-a		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Németország.....	7'18	11'95	1'23	10'8	16'4	1'5
Franciaország.....	7'14	8'72	18'39	10'7	11'9	22'8
Olaszország.....	2'23	0'54	1'64	3'3	0'7	2'0
Görögország.....	1'39	0'16	1'23	2'1	0'2	1'5
Hollandia.....	0'73	0'39	—	1'1	0'5	—
Szerbia.....	0'67	0'13	0'35	1'0	0'2	0'4
Románia.....	0'59	0'72	1'59	0'9	1'0	1'9
Egyesült-Államok.....	0'30	—	—	0'4	—	—
Oroszország.....	0'12	0'04	0'08	0'2	0'0	0'0

Igaz hogy Törökország szerepel a legnagyobb százaléku kivittel, de ez azért meglehetősen megoszlik, mert hisz a mint látjuk az első hat állam százalécai magasaknak mondhatók.

A kivitel tételei az őstermelvények közé tartoznak; más árúczikk kivitele jelentéktelen.

Ezzel Európa külkereskedelmi forgalmát nagyban egészben bemutattuk, s így most áttérünk az amerikai Egyesült Államok ez irányú viszonyaira, melyek óriási számadati mellett az európai országok többnyire csak egész másodrendű szerepet játszhatnak, — ha nem is minden esetben. A behozatal s kivitel adatai a következők:

	Behozatal	Kivitel	Összesen	Behozatali —, kiviteli + többlet
		millió dollár		
1850-ben	173'5	144'3	317'8	— 29'1
1855-ben	257'8	218'9	476'7	— 38'8
1860-ban	353'6	333'5	687'1	— 20'0
1865-ben	238'7	166'0	414'7	— 72'7
1870-ben	435'9	392'7	828'6	— 131'3
1875-ben	533'0	513'4	1046'4	— 19'5
1880-ban	667'9	835'6	1503'5	+ 167'6
1885-ben	577'5	742'1	1319'6	+ 164'6
1890-ben	789'3	857'8	1647'1	+ 68'5
1895-ben	731'9	807'5	1539'4	+ 75'5
1898-ban	587'1	1210'2	1797'3	+ 623'1

E számok a külkereskedelem roppant fellendülését bizonyítják: a kiviteli többlet roppant mértékben emelkedik. A behozatal a következő országokból származik:

Országból	Millió márka			Összes behozatal %-a		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Nagy-Britannia.....	93'74	83'14	146'41	15'9	13'0	19'7
Brazília.....	61'26	79'32	57'10	14'0	12'4	7'7
Németország.....	59'65	55'26	68'10	10'1	8'6	9'2

Országból	Millió márka			Összes behozatal %-a		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Franciaország	44'87	35'01	54'93	7'6	5'5	7'4
Brit-India	24'60	12'32	17'69	4'2	1'9	2'4
Quebec, Ontario és Monitola	19'90	20'65	27'80	3'4	3'2	4'7
Olaszország	19'29	16'69	17'15	3'3	2'6	2'3
Havai	17'17	9'95	12'83	2'9	1'5	1'7
Kína	17'12	14'66	14'08	2'9	2'3	1'9
Mexikó	16'29	21'63	19'18	2'7	3'4	2'6
Svájc	10'03	7'59	11'95	1'7	1'2	1'6
Hollandia	8'00	5'76	6'08	1'3	0'9	0'8
Belgium	7'81	7'10	8'34	1'3	1'1	1'1
Venezuela	6'99	2'12	10'39	1'2	0'3	1'4
Cuba	6'69	69'84	22'66	1'1	10'9	3'0
Holland-India	5'54	11'27	3'65	0'9	1'7	0'5
Columbia	4'76	1'48	4'22	0'8	0'2	0'6
Argentína	4'27	2'71	4'74	0'7	0'4	0'6
Ausztria és Magyarország	4'24	5'74	6'62	0'7	0'9	0'9
Chili	3'60	3'42	2'55	0'6	0'5	0'3
Oroszország	3'11	2'16	1'79	0'5	0'3	0'2
Ausztrália	2'97	3'04	4'18	0'5	0'4	0'5
Spanyolország	2'77	3'27	3'34	0'4	0'5	0'4

Nagy Britannia, Brazília s Németország szerepelnek aránylag a legnagyobb százalékkal; a többi ország részesedése mind 10 %-on alúl van, a mi azonban abszolút számban még mindig nagy összeget ad.

Képviselve vannak a behozatalnál úgy az őstermelvények, mint az iparcikkek, de a kávé s cukor adatai a legnagyobbak. A mi az abszolút adatokat illeti, azok a kivitellel szembe állítva foglalnak el nagyon előnyös helyzetet az Egyesült-Államok szempontjából.

A kivitel az alábbi módon oszlik meg az egyes országok között:

Országba	Millió dollár			Összes kivitel %-a		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Nagy-Britannia	534'39	423'96	379'99	44'1	48'8	42'0
Németország	153'17	90'06	66'56	12'6	10'4	9'1
Franciaország	93'79	52'88	45'11	7'8	6'1	6'2
Quebec, Ontario, Monito	69'07	44'63	33'32	5'7	5'1	4'5
Hollandia	63'41	43'08	14'80	5'2	4'9	2'0
Belgium	47'46	26'92	22'60	3'9	3'1	3'1
Olaszország	23'06	13'80	12'54	1'9	1'9	1'7
Mexikó	20'40	12'44	10'88	1'7	1'4	1'5
Japán	20'35	3'98	4'61	1'7	0'4	0'6
Ausztrália	15'52	8'05	12'25	1'3	0'9	1'6

Országba	Millió dollár			Összes kivitel %o-a		
	1898	1894	1889	1898	1894	1889
Brazília	13'26	13'82	9'27	1'1	1'6	1'2
Dánia	12'68	5'04	3'21	1'0	0'6	0'4
Spanyolország	10'20	13'11	11'93	0'9	1'5	1'6
Kína	9'99	5'85	2'79	0'8	0'6	0'4
Cuba	9'23	19'85	11'29	0'7	2'3	1'5
Oroszország	7'93	6'82	8'36	0'6	0'8	1'1
Svéd- és Norvégország	6'31	4'35	2'61	0'5	0'5	0'3
Honkong	6'23	4'02	3'67	0'5	0'4	0'5
Havai	5'77	3'21	3'97	0'5	0'3	0'5
Argentina	5'94	4'59	8'37	0'5	0'5	1'1
Ausztria és Magyarország	5'47	0'52	0'72	0'5	0'0	0'1
Brit-India	4'69	4'32	4'33	0'4	0'5	0'6
Haiti	3'77	7'05	3'97	0'3	0'8	0'5
Portugália	3'53	5'19	2'87	0'3	0'6	0'4
Columbia	3'20	2'70	3'79	0'2	0'3	0'5
Venezuela	2'70	4'09	3'70	0'2	0'4	0'5
Chili	2'35	2'26	2'96	0'2	0'2	0'4
Holland-India	1'20	1'72	2'24	0'1	0'2	0'3

A kivitel tehát Nagy-Britanniába a legnagyobb, melyet Németország követ. E két ország az összes kivitel felénél többet exportál az Egyesült-Államokból. A többi állam kivitele mind 10%-on alul van, illetve még sokkal lejjebb sülyed, úgyannyira, hogy sok esetben már $\frac{1}{2}$ százalékot sem tesz ki.

Ily képet nyújt a világ kereskedelmi forgalma, ha az egyes főbb országok nemzetközi kereskedelmét vesszük. Természetes, hogy a különféle államok vonatkozásba hozható adatai egymással nem egyeznek meg, mert hisz az egyes államok statisztikai feldolgozásai nagyban elütnek egymástól. Így például Belgiumnak behozatala Nagy-Britanniából, s Nagy-Britannia kivitele Belgiumba nem egy s ugyanazon adattal van feltüntetve. A statisztikai feldolgozások olyannyira elütők, hogy ily irányban megegyező adatokat nem adhatnak. Az árúk részint nem is abban az évben érkeznek meg mindig, mint a melyben útnak indítottak s így két statisztikai hivatal ugyanazon évi adata már ezért is változhatik (például 1899 deczemberében feladott árú 1900-ban érkezhetik meg a rendeltetési állomásra), részint pedig nem ugyanazon árucsoportba osztatnak a feladási, mint a leadási állomáson stb. Innen a nagy eltérés. Mindenesetre megmutatják e számok, hogy hazánk külkereskedelme még nagyarányú fejlesztésre szorul, jóllehet már így is számot tesz a világforgalomban. Ipari forgalmunk s tevékenységünk fejleszt-

tése a külkereskedelem nagyarányú fellendülésével járhat, mert hisz a Keleten nagy terünk van a terjeszkedésre. Különben őstermelvényeinkre is ez áll nagy átlagban: azok intenzívebb kulturája a produktiót nagyban emelhetné, mely úgy ily alakban, mint az ipar által feldolgozva fokozhatná a kereskedelmi forgalmat.

Meg kívánunk még röviden néhány fontosabb külföldi állam vám- és kereskedelmi politikájáról is emlékezni. Ausztriáét és Magyarországit már bemutattuk, vele vonatkozásban más államra is kitértünk, ha arra szükség volt. Nézzük most nagy vonásokban egyes államok ide vonatkozó intézkedéseit önállólag, a kérdéses államok szempontjából.

Németországban a század elején rendkívül sok apró vámterület volt: nemcsak az egyes államok voltak vámsorompókkal elválasztva, hanem azokon belül is, a történeti kifejlődés szerint fennálltak egyes vámsorompók, úgy hogy 67 külön vámterületre akadunk magában Poroszországban. Felismerték azonban ennek hátrányait, s legalább az egyes államocskák keretén belül igyekeztek ezen szakadozottságot megszüntetni. Így azután 1807-ben Bajorország, 1808-ban Württemberg s 1812-ben Baden, egységes vámterületté vált. 1818-ban Poroszország a közbenső vámsorompókat megszüntette, mely irányban 1806 óta, midőn a régi Németbirodalom feloszlott, többször tétetett kísérlet. Az 1815-iki német szövetség megkötésekor is tettek ez irányban javaslatot, de csak 1818-ban tétetett a vámsorompó a határra. Ekkor a vámtételek is rendeztettek: a legmagasabb az érték 10%-a lett, a mi elég mérsékeltnek mondható. Egyébiránt a vámok három évenként revideáltattak. Így kezdődött a német vámpolitika rendezése. 1819-ben egyesült ez ország vámpolitikailag Schwarzburg-Sondershausennel, s 1828-ban Hessen-Darmstattal. 1828-ban viszont Bajorország s Württemberg alkotott vámegyesületet, mely két unio ellen a többi német államocskák állást készültek foglalni, a minek azonban eredménye nem lett, sőt 1829-ben a két vámegyesület egymással kereskedelmi szerződést is kötött. Lassankint mind nagyobb hullámokat vert a vámegyesülés eszméje, úgy hogy 1834-ben a német vámegylethez már a következő államok tartoztak: Porosz- és Bajorország, Württemberg, Szászország, Hessen-Darmstadt, Hessen választó-fejedelemség s a thüringiai államok, melyekhez 1835-ben Baden, Hessen-Nassau és Frankfurt, 1840-ben Lippa, Braunschweig és Luxemburg

csatlakozott. 1848-ban kezdődött Ausztria törekvése a vámege-sületbe jutni, a mit Poroszország mindenkép megakadályozni igyekezett. Rámutattunk már eme igyekezet sikertelenségére. Különben Poroszország 1851-ben a vámszövetségen kívül álló két állammal Hannover és Oldenburggal is vámszerződést kötött szabad kereskedelmi alapon, a mi Ausztria törekvése elé vetett gátat, mert ez védvámrendszeren kívánta a vámege-sület, mely már ezáltal is meghiusított. Ausztria nem jutott be a vámege-sületbe, csak kereskedelmi szerződést kötött azzal. A vámege-sület a szabad kereskedelem elveit követte, s Franciaországnak a legnagyobb kedvezést is megadta. A vámege-sület együtt maradt, a mi különben a német birodalom egységesítése után mint ilyen meg is szűnt 1870-ben. A szabad kereskedelem rendszere érvényben maradt, de az 1873-iki válság után kezdték e politika hátrányait hangoztatni, a mi az 1879-ik védvamos tarifákhoz vezetett. A vámemelések folytatódtak, a mi, mint tudjuk, hazánk-szal szemben is abban nyilvánult meg, hogy a kereskedelmi szerződés megkötése lehetetlenné vált. Csak Bismarck távozása után tértek le a védvamos politikáról, s kötötték meg a közép-európai államokkal a kereskedelmi szerződéseket. Oroszország-gal a szerződést megkötni nem sikerült: Oroszország ekkor még védvamos politikát követett, sőt vámemeléseket is rend-szeresített, melyekre Németország hasonlókkal felelt. A vám-háború azonban nem tartott egész egy évig, s 1894-ben létre-jött Oroszországgal is a kereskedelmi szerződés.

Franciaország csak a forradalom után lett egységes vám-területté. Franciaország védvamos politikáját a század elején már ismerjük: a kontinentális zár-ra már rámutattunk. Annak megszűnte után is folytatódott a védvamos rendszer, de a szá-zad közepén már jótékony mérséklésekre akadunk. Az 1860-iki angol-francia kereskedelmi szerződés lön előhírnöke a szabad kereskedelmi rendszernek, a mennyiben rendkívül nagy mér-sékléseket jelentett a fennálló tételekkel szemben. Ezután követ-keztek a vámszerződések a többi államokkal, Belgium, Német-ország, Olaszország, Svájc, Svéd- és Norvégország, a Hanza városok, Spanyolország, Ausztria és Magyarország, továbbá Portugáliával, melyeket mind a szabad kereskedelem szelleme lengett át. A vámmérséklés lett az irányadó szempont, melyet csak 1871-ben váltott fel az ellenkező irányzat. Ekkor kezdődtek újra a vámfelemelések. Felemelt vámtételekkel köttettek meg a

szerződések a nyolczvanas évek elején Belgium, Olaszország, Portugália, Svéd- és Norvégország, Spanyolország, Svájc, Angolország s Ausztria és Magyarországgal. A vámemelések a közvéleményt a továbbiakban is folyton foglalkoztatták: különösen a mezőgazdasági czikkek védelmét tűzték napirendre, melynek megfelelőleg a nyolczvanas évek közepén fel is emelték a váموkat. Ennek eredménye lőn a kettős vámtarifa, melynek alapján a kilenczvenes évek elején a vámszerződések megújítottak. A minimális tarifát élvezik 1892 óta Belgium, Bulgária, Dánia, Dominika köztársaság; Görögország, Mexiko, Nagy-Britannia, Németalföld, Németország, Oroszország, Ausztria és Magyarország, Svéd- és Norvégország, Szerbia, Törökország s 1893 óta Argentina, Columbia, Marokko, Montenegro, Paraguay, Románia, Spanyolország, Uruguay, 1895 óta Svájc, 1899 óta Olaszország. Az Egyesült-Államokkal szemben szintén a minimális tarifák jönnek alkalmazásba.

Angolországban a védelmi vámok a szabad kereskedelemmel váltakoztak: a mint azt az ország helyzete megkívánta, úgy rendezték be a vámpolitikai helyzetet, a mi egész természetes is. Anglia történetében a védővámoknak nagyon fontos szerep jutott. Nem akarjuk vámpolitikáját a régi századokon át követni, csak utalni kívánunk arra, hogy a XIX. század elején a tilalmi vámok tért engedtek a védővámoknak, melyek lassankint szintén mérséklődtek. Meghonosított 1825-ben a mozgó vámrendszer is, vagyis a hány shillinggel csökken a buza belföldi ára, annyival emelkedik a vám: az alap a buza quarterének 66—67 shillingje, mikor is a vám 66—67 shilling. A szabad kereskedelem tekintetében folytatandó agitatoria Cobdennek az 1838-iki roszs termés szolgáltatta az alkalmat; meg is volt az eredménye, hogy 1842-ben a gabonavámok lényegesen leszállítottak, a mit követtek a többi czikkek vámmérséklései, illetve 1845-ben a nyersanyag vámmmentessé tétele. 1846-ban eltörlik a gabonavámokat, s leszállítják az állatok s élelmiszerek vámját, s egyes iparczikkekét 10%-ra mérséklük. A szabad kereskedelem eszméje mind nagyobb tért hódít; egyes anyagokat vámmmentesekké tesznek, mások vámját mérséklük. Ezen mérséklési procedura folyton tartott, úgy hogy végre csak 20 cikk maradt vám alá vetve a század végére. Nagy-Britannia gyarmatai külön vámterületet képeznek, de egy oly törekvés nyomára is akadunk, mely egy egységes vámterületet kíván létesíteni.

Belgium 1830-ban lett önálló állam; vámjai mérsékeltek voltak ez időben, melyeket Hollandia magatartása folytán fel-emelni kényszerült. 1834-ben mozgóvámokat rendszeresített a gabonaneműekre, a textilipar vámjait viszont felemelte. 1836—43-ban Belgium Francziaországgal vámegyesülési tanácskozásokat folytatott, melyek azonban eredményre nem vezettek, s csak az 1842-iki kereskedelmi szerződéshez vezettek, mely különösen a belga len- és vászonárúknak biztosított nagy kedvezményt. Igaz, hogy védelmi eljárást követelt a közvélemény, de Belgium vámpolitikája még inkább a szabad kereskedelmi rendszeren alapult. Egyébiránt Belgium nemcsak Francziaországgal, Németországgal is akart vámegyesületre lépni, a mi azonban szintén nem vezetett eredményre; az 1844-iki kereskedelmi szerződéshez vezetett. 1845-ben az Egyesült-Államokkal, 1846-ban Hollandiával kötött Belgium kereskedelmi szerződést. A szabad kereskedelmi rendszer mind erőteljesebben nyilvánul meg Belgium vámpolitikájában, úgy hogy a vámok sok esetben csak ép névlegesekké válnak. Ezek alapján jön létre az 1861-ben Francziaországgal, 1862-ben Nagy-Británniával, 1863-ban Németországgal kötött kereskedelmi szerződés; majd más államokkal is köt Belgium szerződést. A vámmérséklések 1880-ban megszakadtak, s Belgium is kénytelen volt vámemelésekhez nyulni Francziaország példájára. Bizonyos azonban, hogy ha módosításokkal is, de most is csak az 1865-iki általános vámtarifa van érvényben.

Dánia vámtarifája kezdetben (1863) szabad kereskedelmi-nek mondható: ilyen volt, s ilyen is maradt. Vámemelésekre már ismételt kísérletek történtek, s a szabadelvű irányzatot már ismételten mérsékelni kívánták.

Németalföld vámpolitikája is szabad kereskedelmi, mióta Belgiumtól elvált. azelőtt védvamos politikát követett. 1850 óta teljesen a szabad kereskedelem alapján áll. Azelőtt ugyanis még a védvamos irányzatnak nagyobb tere volt, s a mozgóvámok is alkalmaztattak. Ezóta a vámmérséklések a vámtételeket nagyban leszállították, illetve részben el is törölték.

Olaszország államai az egyesülés előtt védvamos politikát követtek: az egységes Olaszország azonban a szabad kereskedelem terére lépett. 1863-ban kötött azután mérsékelt vámtételekkel szerződést Francziaországgal, a melynek intézkedései kiterjesztettek Törökország, Salvador, Venezuela, Liberia, Persia, Mexiko s Columbiára; 1866-ban Ausztria és Magyarország,

Németország és Svájc kötött Olaszországgal vámszerződést. A szabad kereskedelmi irányzat azonban rövid életű volt. Az állam pénzügyi bajai a vámbevételek fokozását tették szükségessé, a minek következtében a vámtételek emeltettek. Már 1866-ban kezdődtek a vámemelések, melyek teljesen csak az 1876-iki lejáró szerződés alkalmával jutottak érvényre. Bizonyos azonban, hogy túl magas vámokat nem alkalmaztak, s a vámemelések csak mérsékeltek voltak. Ennek dacára Franciaországgal a vámszerződést megkötni nem sikerült Olaszországnak: az 1878-iki általános vámtarifa tételei jöttek alkalmazásba, majd ideiglenes egyezmény váltotta azt fel, míg végre 1882-ben jött létre az új szerződés, melyben a védvamos irányzat mégis érvényre jutott. Ugyanez áll az 1878-iki ausztriai és magyar, az 1883-iki svájci, az 1882-iki belgiumi, az 1883-iki németországi és nagybritániai szerződésekre. Az 1878-iki általános vámtarifátételeit azonban nem találták elég magasaknak; általában elégedetlenek voltak azzal, úgy hogy 1887-ben egy új általános vámtarifát fogadtak el, mely a következő évben életbe is lépett, s a mely mai nap is érvényben van. Ez a vámtarifa meglehetősen magas vámtételeivel tűnik ki. Ausztria és Magyarországgal 1887-ben, Svájc-czal 1889-ben kötöttek újra meg a szerződések lejáratukkor, míg Franciaországgal ezt megtenni nem sikerült, s az 1881-iki szerződés 1887-ben felmondatot, mire 1888-ban mindkét állam az általános vámtarifáját alkalmazta egymással szemben, sőt Olaszország vámjait 50%-al fel is emelte, a mit Franciaország is követett s így a vámháború nyílt kitörésére vezetett. 1889 végén vonta vissza Olaszország a felemelt vámtételeket, a mi azután az általános vámtételek alkalmazását vonta maga után. 1891-ben kötött Olaszország Németországgal tarifasz szerződést, 1892-ben Ausztria és Magyarországgal, majd Svájc-czal, míg más államok a legnagyobb kedvezmény jogát érvényesítik vele szemben, a mi Franciaországnak 1898-ban biztosítatott. Egyébiránt a magas gabonavámokat azóta már Olaszország mérsékelni kényszerült.

Oroszország a század elején teljesen a védvamos irányzatot követte: magas vámokkal vette magát körül, tilalmi váموkat rendszeresített, a mi csak 1857-ben szűnt meg, ha ugyan az irányzat ekkor is védvamos maradt. Ezek a vámtételek egyébiránt a krími háború következtében jövedelem szaporítása céljából ismételten felemeltetett. A vámügyi helyzet 1867-ben, kez-

dett azután tisztulni, mikor is vámemelések történtek ugyan de vámleszállítások is eszközöltek. Jó darabig érvényben maradtak e vámtételek, de már 1877-től kezdve folytonos vámemelésekkel találkozunk. Egymást érik a vámok nagyobbítása: 1877-ben, 1881, 1882, 1884, 1885, 1886, 1887, 1890-ben újabb s újabb vámemeléseket látunk, a mit 1891-ben a vámrevízió szakított félbe, a mely azonban védekezést jelentett az egész vonalon. Sőt midőn Oroszországgal szemben a nyugati államok kedvezőtlen vámpolitikai intézkedéseket tettek, e vámokat minimálisoknak jelentette ki Oroszország, s egy maximális vámtarifát is alkalmaz. 1893-ban Franciaországgal mégis kereskedelmi szerződést köt, melyet az 1894-iki német, majd osztrák és magyar követ, s így védővamos politikájából sokat enged. De azért 1900-ban újból felemeli vámjait a nem szerződéses államokkal szemben a chinai háború költségeinek részbeni fedezésére.

Romániára nézve a török szerződések állapították meg a multban a vámokat, mert török fennhatóság alatt állt. Így önálló szerződést nem is köthetett s az európai államok ezért vele alkudozásba nem igen akartak bocsátkozni. Ausztria és Magyarország ennek daczára már 1869 óta folytatott vele tárgyalásokat, mert a kereskedelmi állapotot rendezni kellett volna. Hogy Románia a szerződéskötést kikényszerítse, egy autonóm vámtarifát fogadott el 1874-ben, melyet a vele szerződéses viszonyban nem álló nemzetekre kívánt alkalmazni. 1875-ben Ausztria és Magyarország vele szerződésre is lépett, a mit azután a többi államok is követtek. Szerződést kötött Német-, Angol-, Francia-, Orosz- s Görögországgal, Svájc czal, Belgiummal s Hollandiával. Az 1885-ben lejáró osztrák és magyar szerződést Románia felmondotta, mert az állatbehozatal eltiltatott, a mi Romániára nagy hátrányokkal járt, de meg a legnagyobb kedvezményt sem akarta megadni egy államnak sem, s így szerződést kötnie nem sikerült. Románia az általános vámtarifát léptette életbe, míg Magyarország határán Románia magas védővámokkal találkozott, a mi 1889 közepéig tartott, a mely idő alatt Németország vele vámszerződésre lépett. Románia vámtarifája 1886-ban már fel lőn emelve, de ennek daczára 1891-ben a vámtarifa átdolgoztatott, s még magasabb vámtételek rendszeresítették. Németországon kívül — melylyel 1893-ban 1903-ig szerződött újra Románia — a többi állammal szerződést nem is kötött, ellenben a német vámtételeket felvette az általános vám-

tarifába, s Belgiummal (1894), Franciaországgal (1893), Nagy-Britanniával (1892), Olaszországgal (1892), Ausztria és Magyarország (1893) s Svájc (1893) évről-évre felmondható egyezményt kötött.

Spanyolország vámpolitikája is tilalmi volt a század elején: 1859-től datálódik csak egy erőteljesebb mozgalom, mely a szabad kereskedelemnek kíván propagandát csinálni, a mi azonban még az 1862-iki vámtarifára épen nem tudta hatását érvényesíteni. Megvolt azonban az az eredménye, hogy 1865-ben lépések tétettek az eddigi országok szerint megszabott vám eljárás megszüntetésére, a mi a szabadelvűbb felfogás előjele gyanánt üdvözölhető. A tulajdonképeni alapos vámreform azonban csak 1869-ben következett be; az ekkor statuált vámintézkedések mérséklőleg hatottak, de azok mégis védvamosak voltak. Egyébiránt e vámtarifa többször módosított, míg végre 1877-ben kettős vámtételek léptek életbe, a melyeket azonban egy pótlék kivetése általában felemelt, úgy hogy újra védvamos tételeket találunk Spanyolország vámtarifájában. Franciaország a minimális tarifa alapján 1877, majd 1882-ben kötött Spanyolorzággal szerződést, de az utóbbi évben több mérséklés kikötése mellett. Különben ez évben egy újabb vámtarifa lépett életbe, mely jelentékeny fokozatos 1882, 1887 s 1892-ben életbe léptetendő leszállításokat rendelt el, s ennek alapján állt fön a spanyol vámtarifa, mely 1892-ig maradt évényben. Részben felemelte a vámokat, de részben leszállításokat is eszközölt. Egyébiránt kereskedelmi szerződést kötött a továbbiakban Spanyolország, Svájc, Svéd- és Norvégország, Portugália s Németországgal, a minimalis tarifák leszállítása mellett. Az 1887-iki vámmérséklés nem történt meg úgy, a mint az kontemplálva volt, hanem indítványoztatott, hogy az 1877-iki pótlék nélküli vámtarifa léptetessék életbe. A legnagyobb kedvezés elvét a javaslat elvetni kívánja, s különbözeti előnyöket kíván a spanyol hajóknak biztosítani. Az ez irányú tanácskozások eredménye az 1890-iki vámemelés, s az 1892-iki magas vámtarifa lön, de az 1897-iki inséges év következtében a gabona vámját leszállítani kényszerültek, s így a felemelt díjtételek e tekintetben nem soká maradtak érvényben.

Svájc kezdetben a szabad kereskedelem ösvényén haladt, de lassankint áttért a többi állam példájára a védővamos politikára. Első vámtarifája az 1849-iki, mely 1850-ben lépett életbe,

s mely minden áruczikket vám alá vont, s a mely lényegében 1878-ig maradt érvényben. 1877-ben reformálták e tarifát, fel-emelték egyes tételeit tetemesen, úgy hogy míg eddig a leg-magasabb vámtétel 30 frank volt, az ezután 100 frank lőn méter-mázsánként; sőt az oly államokkal szemben, melyek a legnagyobb kedvezményt nem kapták meg, vámtételei fel voltak emelhetők. 1882-ben Franciaországgal lépett Svájc szerződésre leszállított tételekkel; miután azonban a szomszéd államok kezdtek áttérni a védővamos politikára, Svájc is lépéseket tett ennek behozatalára. Kettős vámtarifát készítettek, de az heves ellenzésre talált, s újból csak egy általános vámtarifát készítettek. Svájc újabb tarifatorvénye 1884-ben készült, a mely azonban már 1887-ben egy magas vámtételű tarifának adott helyet: az eddigi 100 frankos maximalis vámtétel helyébe 200 frank jött, s általában a pénzügyi vámok jellemzik a tarifát, úgyszintén az 1892-ik is, mely ezt felváltotta: itt a legnagyobb vámtétel 300 frank lett. Kénytelen volt Svájc az általános vámtarifa tételeit tetemesen felemelni, mert máskép a szerződő feleknek nem lett volna érdekben esetleg áldozatokat hozni azok mérséklésére. 1891- és 1892-ben mérsékelt vámtételekkel szerződésre lépett Svájc, Németországgal, Ausztria és Magyarországgal, Olaszország és Belgiummal, míg Franciaországgal megegyezni nem tudott s így 1893 jan. 1-étől 1895 jun. 25-ig tartó vámháború állt fenn a két állam között. 1895 június 25-től kezdve oly egyezség jött létre közöttük, hogy egymás irányában általános vámtarifájuk tételeit alkalmazzák.

Svédország szabadelvű kereskedelmi politikája 1848-ban jutott erőteljesebb kifejezésre, jóllehet arra már 1824 és 1826-ban is lépések tettek: 1858-ban szüntek azonban meg az utolsó tilalmak. Az 1865-iki francia szerződés különösen szabad irányzatról tesz bizonyosságot. Még 1875-ben is folytatták a szabad kereskedelmi irányzatot, s több cikket teljesen vámmentesekké tettek. 1878-ban azonban Svédországban is fordulat állt be s egyszerre a védvamos irányzatra tértek át: 1880-ban s 1884-ben több áruczikket vám alá vontak, illetve vámját felemelték, míg végre az 1888-ik vámtarifa teljesen védvamos irányzatú lett.

Norvégia állandóan szabad kereskedelmi irányzatot követ. Már az 1797-iki vámtarifája sem oly szigorú tilalmi illetve védővámokat rendszeresít mint más államok ez időbeli vámtarifája. Állandó vámleszállításokkal találkozunk Norvégiában, melyet

csak olykor váltottak fel némi emelésék a fogyasztási cikkek-nél. Vámmérséklési rendszere különösen az 1873-iki vámtarifában jutott kifejezésre.

Ha végre az Egyesült-Államokat tesszük vizsgálódásunk tárgyává, azt látjuk, hogy függetlensége kezdetén mindjárt a szabad kereskedelem útjára tért. Első vámtarifája az 1789-iki volt, mely után egymást követték a vámmérséklések. 1819-ben szakadt ennek vége, midőn szükségesnek látszott már csak Anglia gabonavámjai miatt is védővamos irányzatra áttérni. Ennek eredménye volt az 1820-iki, majd az 1824-iki magasabb tételű vámtarifája, a melyet az 1828-iki rendkívüli felemelt vámtételek követtek. 1832-ben azonban már visszaállítottak az 1824-iki vámtételek, melyek 1833-ban oly módon mérsékeltek, hogy fokozatosan 20% értékvámra szállíttatnak le a vámtételek 1842 július 1-re. De 1842-ben újra magasabb értékvámok hoztak be, melyek átlag 33% értékvámnak feleltek meg, s melyet 1846-ban újra a szabad kereskedelmi irányzat váltott fel, s az átlagos vám 20% lőn. 1857-ben azonban újra vámemelésekre akadunk, mely 30% maximális vámot állapít meg, de sok tekintetben a 20%-os vámtétel alapján marad. Ezen folytonos változtatások egyik oka a déli és északi részek ellentétes érdekében található. A déli államok nyerstermelők, az északiak iparosok, s ezeknek érdekei akárhányszor homlokegyenest ellenkeztek egymással. A szabad kereskedelmi rendszert a déli részek kívánták, de az 1857-iki vámtarifa volt mozgolódásuk utolsó eredménye. Ezután a védővamos irányzat nyer tért, s az 1860-iki Morill-féle tarifa a vámokat 10%-kal emeli s több esetben az értékvámokat különös vámtételekkel cseréli fel. Ezután egymást érik a vámemelések, mert az 1861-ben kitört polgárháború nagy pénzáldozatokkal járt, melyre fedezetet a vámokban kerestek. 1861-ben kétszer emelték a vámokat, mit az 1862-ik 37·2%-os értékvámok követtek, 1863-ban újra emeltetnek a vámok, majd 1864-ben 50%-kal az összes vámtételek felemeltetnek, a mi 1864 július 1-ig marad érvényben. Az új Morill-féle vámtarifa 1864 június 30-ikán lőn elfogadva, a mely mit átlagos vámot 47·06% értékvámot eredményez, s a mely a jelenlegi tarifának is az alapját képezi. A védővamos irányzat ugyanis a háború befejezése után is érvényben maradt, ha ugyan az a fogyasztási cikkek tekintetében mérséklődött is. 1870 s 1872-től datálódnak a vámmérséklések, de 1865, 1866, 1867 s 1869-ben a vámtételek még

emeltettek. Az emelés az iparczikkekre szorítkozott. Egyébiránt az 1872-iki vámmérséklést, mely 10%-kal szállította le egyes iparczikkeket stb. vámjait, 1875-ben megszüntették. 1883-ban akadunk csak újabb mérséklés nyomára. 1890-ben újra a védvamos irányzat győzött, mely a Mac Kinley billben nyert kifejezést, de a mely a reciprocitási szerződések kötésével módosítható volt; ez abból állt, hogy az oly országokkal szemben, melyek cukrot, kávé, teát, bort vagy hasonlókat exportálnak, s az Egyesült-Államokkal szemben ennek terményei tekintetében oly vám eljárást követnek, mely nem felel meg az odavaló behozatalnál alkalmazott eljárásnak, úgy az Egyesült-Államok e czikkek vámentességét felfüggeszthetik. Vámleszállítást az 1894-iki Wilson-Brice-Gorman tarifa eszközöl csak, mely megtöri a védvamos irányzat hatalmát, s az átlagos értékvámot 41·75%-ban állapítja meg. 1897-ben szűnt meg e tarifa, helyébe lépett a Dingley-féle vámtörvény, mely 54·50% átlagos értékvámokat állapít meg, s így a legerősebb védővámokhoz nyul. 1891-ben Brazília, Spanyolország s San-Domingoval, 1892-ben a brit nyugatindiai gyarmatokkal, Nicaraguával, Guatemalával, Costa-Ricával és Honduras-sal jött létre reciprocitási szerződés, s jött létre a legnagyobb kedvezményű szerződés Német-, Franciaország, s Ausztria és Magyarországgal, míg 1898-ban Franciaországgal, 1899-ben Portugáliával, Argentiniával, néhány angol gyarmattal, s végre 1900-ban Németországgal kötötték meg a reciprocitási szerződést.

A vámszerződések minden állam legfontosabb ügyei közé tartoznak, mert hisz azok irányítják az egész kereskedelmi politikát. Az szabja meg a közgazdasági haladás irányát, az biztosít nagy jövedelmet az államnak. A pénzügyi vámok mégis már mindinkább háttérbe szorulnak, s főkép csak az országban nem termelt árúkra szorítkoznak, jóllehet esetenként másra is fennállanak. Svájc gabonavámjai pénzügyi természetűek; ugyanilyen volt Ausztria és Magyarországon 1878 előtt a borvám. A fontosabb pénzügyi vámok jelenleg Európában (métermázsánként s aranyforintokban) a következők:

	<i>Kávé</i>	<i>Tea</i>	<i>Kakao</i>
Franciaország	63·00	84·24	42·12
Olaszország	60·75	101·25	40·50
Portugália	40·86	45·40	7·85
Ausztria és Magyarország	40·00	100·00	24·00
Görögország	32·40	129·60	97·20

	Kávé	Tea	Kakao
Oroszország	30'61	214'00	30'60
Spanyolország	20'23	60'85	24'30
Németország	20'00	50'00	17'50
Norvégia	16'87	112'50	2'81
Nagy-Britannia	14'09	37'54	9'38
Románia	7'29	20'25	4'05
Svédország	6'75	28'12	0'40
Belgium	4'05	36'45	vm.
Svájc	1'42	16'20	—

A legmagasabb vámok tehát a teán vannak, s azok között Oroszország vámtétele a legmagasabb.

A mint tudjuk, hazánk vámpolitikájának mikénti irányításánál az agrár vámok mikénti megszabása képezi a legfontosabb feladatok egyikét. Az a panasz, hogy az agrár vámok nem elég magasak, hogy a mezőgazdasági érdekek eléggé védve nincsenek. A panasz sok tekintetben jogosult. Nézzük csak a külföld idevágó adatait első sorban a terményekre vonatkozólag (100 klgr. s arany forintokban):

Ország	Buza	Rozs	Árpa	Zab	Tengeri	Bab	Borsó
Portugalia	tilos ¹	3'72	3'72	3'72	4'19	3'49	8'15
Spanyolország	3'20	1'76	1'76	1'76	1'76	2'08-1'76	2'08-1'76 ²
Olaszország	3'00	1'80	0'16	0'16	0'30	0'46	0'46
Franciaország	2'80	1'20	1'20	1'20	1'20	1'20	1'20
Németország	{ 2'50 1'75 ³	{ 2'50 1'75 ³	{ 1'22 ^{1/2} 1'00 ³	{ 2'00 1'40 ³	{ 1'00 0'80 ³	{ 1'00 0'75 ³	{ 1'00 0'75 ³
Görögország	2'30	1'57	1'57	1'57	1'57	7'50	7'50
Svédország	{ 1'28 ³ 2'05	{ 0'94 ³ 2'05	{ 0'94 ³ 2'05	{ 0'94 ³ vám.	{ 0'94 ³ 2'05	{ 2'13 ³ 2'05	{ 2'13 ³ 2'05
Ausztria és Magyarország	{ 1'50 0'75 ⁴	{ 1'50 0'75 ⁴	{ 0'75 0'25 ⁴	{ 0'75 0'60 ⁴	{ 0'50 0'25 ⁴	{ 1'00 —	{ 1'00 —
Szerbia	0'80	0'80	0'40	0'40	0'30	vám.	vám.
Norvégország	0'32-0'44 ²	vm.-0'12	0'12-0'16	vm.-0'12	vm.-0'12	0'20-0'22	0'20-0'22
Svájc	0'12	0'12	0'12	0'12	0'12	0'12	0'12
Belgium	vám.	vám.	vám.	1'20	vám.	vám.	vám.
Dánia	«	«	«	vám.	«	«	«
Németalföld	«	«	«	«	«	«	«
Románia	«	«	«	«	«	1'60	1'60
Oroszország	«	«	«	«	«	vám.	vám.

¹ Belföldi őrlésre 3'49 frt vám mellett 600,000 mm-ig hozható be buza. —

² Maximális és minimális vámtételek. — ³ Szerződéses vámok. — ⁴ Szerbia részére kivételes vámtételek.

Kétségtelen tehát, hogy Ausztria és Magyarország vám-tételei a legalacsonyabbak közé tartoznak, s hogy így nagyon jogosult a mezőgazdasági termények vámjainak emelése irányában megnyilvánuló mozgalom.

Az állatok tekintetében már ez oly mértékben nem áll, de kétségtelen, hogy itt is nagyobb védelemre szorulnánk egyes esetekben. Nézzük csak az alábbi adatokat, melyek darabonként arany forintokban mutatják a vámtételeket, Franciaország, Norvégia s Belgium kivételével, mert itt a szarvasmarha, Franciaországban a juh is élősúly szerint vámoltnak el, tehát itt élősúly szerint métermázsákban értendők az adatok:

	<u>Ökör</u>	<u>Tehén</u>	<u>Juh</u>	<u>Bárány</u>	<u>Ló</u>	<u>Sertés</u>
Görögország	14'40—24—32 ³ 7'20—12—16 ¹		0'60	0'60	8'00	4'00
Franciaország	4'00q	4'00q	6'20q	0'60	4 80—60 ² 5 60—40 ²	4'80q
Spanyolország	16'00	14'00	0'96	0'96	72'00—54	8
Olaszország	15'20	4'80	1'20	1'20	56'00	4'00 1'50 ¹
Németország	15'00 12'75 ¹	4'50	0'50	0'25	vment. ¹ 10'00	3'00 2'50 ¹
Ausztria és Ma- gyarország	15'00 12'75—4 ⁶	3'00	0'50	0'25	10'00 5'00 ¹	3'00 1'50 ¹
Szerbia	11'00	4'00	0'40	0'40	4'00	2'00
Norvégia	2'78-3'36q	2'78-3'36	1'11-1'39	1'11-1'39	27'80-44'48	0'55q-1'11 ²
Belgium	2'00q	1'20q	0'80	0'40	vment.	vment.
Svájc	6'00	7'20	0'20	0'20	1'20	2'00
Portugália	5'82	5'82	0'97	0'97	75'00-57'20	8'38
Svédország	5'56	5'56	0'55	0'55	27'80	0'05
Románia	2'00	2'00	0'80	0'80	10'00	1'20
Dánia	vment.	vment.	vment.	vment.	vment.	vment.
Németalföld	«	«	«	«	«	«
Oroszország	«	«	«	«	«	«

Vámtételeink tehát az állatok tekintetében sem mondhatók oly magasaknak, mint egyes külföldi országoknál láthatók. Aránylag az ökör vámjá a legmagasabb, de annál is magasabb vámtételek vannak egyik-másik országnál. A mezőgazdaság védelme tehát itt sem túl nagy, sőt határozottan fokozható, egyik-másik esetben tetemesen is.

¹ Szerződéses vámok. — ² Maximális és minimális vámok. — ³ Az állat 140, 300 vagy több okája szerint. — ⁴ Öt éven felül. — ⁵ Öt éven alul. — ⁶ Szerbia határkedvezménye.

III. PÉNZ- ÉS HITELINTÉZETEK.

A közgazdasági helyzet sivárságával a hitelügy helyzetének rosszabbodása jár. Korszakunk elején a közgazdasági állapot kezdetlegessége a gazdasági eszközök elégtelenségével karöltve áll előttünk. Ez egyébiránt természetes is; ha az általános gazdasági állapot hanyatló, úgy a tőke bizalmatlan. A gazdasági helyzet jellemzése a hitelügy nagy vonásait tárja elénk: az államháztartás folytonos bajai visszahatással voltak a közgazdasági állapotra, ez a pénz- s hitelügyekre. Ha ideig-óráig emancipálni is tudta ez magát a belföldi helyzettől, a visszahatás rövidesen beállt. Csak akkor jöhet friss vér a gazdasági élet ereibe, ha az alap egészséges: ellenkezőleg az eredmény — ha az talán sikereket mutat fel — mesterkéltné, semmi esetre sem huzamos életű. A gazdasági élet felpettedése gyakran konstataható korszakunkban, de csak az utolsó évtizedben vesz az egészséges irányzatot. Ugyanez mondható el hitelügyünkre is. Megjegyezzük, hogy egészséges alapok mellett is jöhetnek oly pillanatok, melyek megrázkódtatják a gazdasági állapotot, de ennek reális volta megakadályozza ilyenkor a válság kitörését.

Mindezzel nem azt akarjuk mondani, hogy e korszakban a hitelügy nem óriási arányokban haladt előre. A békés állapot maga elősegíti a fejlődést, s a mulasztottakat kipótolni igyekszik. Hazánkban rendkívül sok volt a tenni való. Százados elnyomatás után, midőn a gyarmati viszonyból kiszabadulni akartunk, az erőszak igyekszik bennünket visszavetni az eddigi alárendeltségbe, s az idegen segély megtöri a nemzeti ellenállást, megszünteti az önállóságot, melynek a nemzeti öntudat érvényt akart szerezni. Az abszolút uralom alatt az elmaradt helyzetből kiemelkedni nem sikerült: az alkotmányos korszak kezdetével rengeteg munka állt a nemzet előtt, melyet ez nagy munkakedvvel igyekezett elvégezni.

Az alkotmányos korszak első munkája volt tehát a mulasztottakat pótolni: mivel azonban békés helyzet mellett a gazdasági fejlődés folytonos, ennek megfelelőleg haladni kellett minden irányban. Évtizedek munkája volt a nélkülözhetlen szükségességes teendők elvégzése, s csak ezután kerülhetett sor oly alkotásokra, melyek kezdeményezőleg léphettek fel, s melyek így új lökést adtak az intenzívebb fejlődésre.

A hitelügy terén is rengeteg sok volt a tenni való: e téren is teljesen el voltunk maradva. Egy nagy, őserőben gazdag ország áll előttünk, mely nem bírja erejét érvényesíteni, mert nincsenek meg hozzá a kellő eszközei. Ez általában el volt mondható: haladásunk aránylag azért volt lassu, mert nemcsak eredményeket kellett felmutatni, hanem az azok felmutatásához, az azok eléréséhez szükséges eszközöket is elő kellett teremteni. Az alkotmányos korszak első éveit mégis pénzhiánnyal küszködöttük. Az 1867. és 1868-ik év bő aratása aránylag nagy pénzmenyiséget biztosított az országnak, a mi az előbbi pénztelen állapottal szemben a közélet minden terén buzdítólag hatott. Az alkotmányos korszak tehát jó előjelekkel kezdődött. A jó termés előnyös hatását fokozta az aránylag nagy pénzhiány, mely az államjegyek kibocsátásával járt. Ez mindenesetre csak relative mondható kedvezőnek, mert hisz az állam szempontjából ennek ép az ellenkezője áll. A valutarendezést küszöbön levőnek hitték; a bankjegyforgalmat megszorították mintegy száz millió forinttal az egyezménynek megfelelőleg, de a rendezetlen valuta, a készületlen helyzet következménye gyanánt, az érczpenzforgalom megfogyott. Így azután 1865-ben a jegyforgalom csak 351 millióra rúgott, úgy hogy államjegyek kibocsátása vált szükségessé. Ennek következménye gyanánt 1867 végén 247 milliónyi bankjegy s 313 milliónyi államjegy volt forgalomban.

Sajnos, az 1868-ik évi 31-ik t.-cz. eltörölte az uzsoratorvényeket, sőt a törvény 3. §-a kimondja, hogy a szerződő feleknek szabadságukban áll kikötni, miszerint a kölcsön visszafizetése az adott tőkénél nagyobb mennyiségű, vagy más és jobb minőségű dolgokban történjék. Ez a gyengébb fél kizsákmányolására vezetett, demoralizáló hatása mellett még a bizonytalanságot s rendezetlenséget fokozta. Csak az 1883-iki uzsoratorvény mondja ki, hogy «a ki másnak szorultságát, könnyelműségét vagy tapasztalatlanságát felhasználva, oly kikötések mellett hitelez vagy ad fizetési halasztást, melyek a neki, vagy egy harmadiknak engedett túlságos mérvű vagyoni előnyök által az adósnak, vagy a kezesnek anyagi romlását előidézni vagy fokozni alkalmasak, vagy oly mérvűek, hogy az eset körülményeihez képest a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között szembetűnő aránytalanság mutatkozik», az uzsoravétségbe esik. A 8%-nál magasabb kamatkikötés már uzsora. Egyébiránt

daczára ezen nagymérvű hitelezési előnyöknek, a hatvanas évek végén, s a továbbiakban is megmaradt a nagy pénzbőség.

A pénzbőség megvolt, a nélkül hogy hitelviszonyaink rendezettek lettek volna. A közgazdaságilag fejletlen országban nem tudott elhelyezést találni a nagymérvű pénzkészlet. Pénzintézeteink a kölcsönnyújtást megkönnyítették. Az értékpapír előlegezés nagy arányokat vett s előnyösen volt foganatosítható: a bankok 90—95%-ig is hiteleztek. 1867 és 1868-ban a termés mint említettük nagyon jó volt, míg 1869-ben az már épen nem mondható el. A terménykereskedők az így fölösen maradt pénzükkel a telhetetlen tőzsdéhez fordultak, mely a nehezen megtakarított vagyont mindenestől elnyelte. A tőzsdéhez özönlött a pénz, hol a játékszenvedély az értékpapírok árait kezdetben a magasba hajtotta. A bécsi nagymérvű tőzsdejáték előidézte az 1869-iki krachot, mely a budapesti piacon is nagy pusztítást vitt végbe, ha ezt ugyan a bécsihez hasonlónak épen nem lehetett mondani.

Míg eddig a pénzbőség volt a baj, s a hitelintézetek a betétek kamatait 3%-ra is leszállították, addig az 1869-iki válságos év után, mely a budapesti tőzsdén jegyzett részvényekben 25—30 milliónyi értékcsökkenést idézett elő, egyszerre pénzszüke állt be. A nemzeti bank megszorította a hitelezést, nehogy a nagymérvű kereslet a pénzt elvonja, a mely példát egyébiránt a többi intézetek is követték. A válság különben tulajdonkép csak az értéktőzsdén érdekelt elemet érintette, s így a ki ettől távol állt, annak direkt anyagi veszteséget nem okozott. Mivel azonban a pénzviszonyok rosszabbodtak, általános visszahatástól lehetett tartani, mert a solid alapú vállalatok, melyek hitelüket a maga egészében kénytelenek voltak igénybe venni, az üzemükhöz szükséges összeghez a megrendült hitelviszonyok között jutni nem tudtak. Az állapot szanálásra a pénzügyminister 16 milliót bocsátott a pénztári feleslegből a pénzpiacz rendelkezésére.

A feszült pénzügyi viszonyok 1870-ben is folytatódtak, a melyen a kiütött német-francia háború épen nem volt alkalmas segíteni. Egyébiránt a pénzpiacz lassankint kezdte a bajokat kiheverni, annál is inkább, mert az 1869-iki válság a pénzintézeteket nem is érintette. Ezek kezdték most a különböző vállalatokat alapítani. Az alapítási kedv óriási mérveket öltött. Bécs roppant pénzbősége a tőzsdejáték hatalmas felszárnyalását segí-

tette elő, a mi hazánkban is követésre talált. Az 1869-iki krach feledve lőn: minden pénz a tőzsdére igyekezett; elfogta az embereket a könnyű s gyors meggazdagodás láza. Így volt ez különben Franciaország kivételével a többi értékpiacon is. Franciaországot a roppant hadisarcz távol tartotta a játéktól: annál közelebb hozta azonban az ahhoz Németországot, melyet a hadisarcz fejében kapott milliardok pénzzel elárasztottak. Egyébiránt a válság kitörését a német valutareform egynémely hibái is elősegítették, ha ugyan rendes körülmények között kitörésre birni nem is tudták volna.

Míg 1869-ben a börzekrach hazánkban mélyebb nyomokat nem hagyott hátra, addig az 1873-ban óriási pusztításokat okozott. Ekkor ugyanis a pénzintézetek s a lakosság szélesebb rétege volt abban érdekelve. Bankok s cégek nagy száma ment tönkre, s mindenki, ki a tőzsdével összeköttetésben volt, óriási veszteségeket szenvedett. Ha a pesti értéktőzsde 1872 végén eszközölt jegyzéseit vesszük az összehasonlítás alapjául, úgy a bankpapirosok 44 milliónyi veszteséget tüntetnek fel; de ha más intézeteket is tekintetbe veszünk, úgy e veszteség 55 millióban állapítható meg. Tönkrement a fővárosi intézetek hosszú sora, de osztozott e sorsban sok vidéki intézet is: Pozsony, Szeged, Temesvár, Sopron, Székesfehérvár pénzintézetei roppant veszteségeket szenvedtek, illetve tönkre is mentek. Nem használt az osztrák nemzeti bank s a megalakult pesti hitelsegély akciója: csak romok voltak azok, miket megmenthettek.

Különösen a franko-magyar, és angol-magyar bank szenvedtek roppant veszteségeket: a krach után részvényei alig értek valamit.

Az a mérhetlen pusztítás, mely az 1873-ik év nyomán kelt, hosszú időközön keresztül érezte hatását: hosszú évek sorának szorgalmas tevékenysége volt csak képes kiköszörölni azt a csorbát, melyet az 1873-iki krach amúgy is pénzszegény hazánkban okozott. A rossz termések okozta kedvezőtlen állapot a helyzetet csak súlyosbította. Minden téren megkellett erősíteni gazdasági életünk nyilvánulásait, mert hisz azok nagyon gyengén voltak alapozva. A megerősítés munkája folyt, sajnos azonban nem a kellő rendszerességgel. Ez egyébiránt közös hibájuk az oly akcióknak, melyek széles körben vannak hivatva a regeneratio munkáját végezni. Pedig hazánkban úgyszólván mindent

gyökeresen kellett reorganizálni, illetve az új irányú tevékenységek hosszú sorát kellett lehetővé tenni. Mindehhez pénz kellett, mely nem állt kezdetben abban az arányban rendelkezésre mint szükséges lett volna, a mi természetes is, mert hisz a befektetett tőke még a megfelelő eredményt nem adta. Investálni kellett az egész vonalon, hogy a jövő megérlelje évtizedek tevékenységének gyümölcsét. Pénzintézetek lassankint mind nagyobb számban alakulnak, a jegybank nagyobb figyelemben részesíti hazánkat, majd egyenlő elbánást biztosít a két államnak; államháztartásunk rendeződik, valutaügyünk rendezése végéhez közeleg, a mi mind nagyobb mértékben hozza felénk a külföldi pénzt. A vállalatok mind nagyobb s nagyobb eredményeket adnak, a nemzeti munka, a nemzeti tevékenység bő aratása megadja fáradságunk gyümölcsét: pénz- és hitelügyünk a teljes rendezés ösvényére ér. A nemzeti tevékenység tőkét halmoz fel, mely a hitel biztos alapjává válik.

Az 1873-iki válság után értékpiaczunk jó darabig megkimélve maradt a nagyobb rázkódtatásoktól, s így pénz- s hitelügyünk izmosodni kezdett; haladt a megerősödés útjain. Csak a század utolsó évtizedének második felében álltak be újra aggasztó tünetek. Tagadhatatlan egyébiránt, hogy ez nem önállólag lépett föl, hanem a többi európai piacok is hasonló bajban szenvedtek. Nálunk a baj 1895-ben tört ki, s a század végéig azt orvosolni nem sikerült, ha ugyan időnkint könnyebülés is állt be. Ez az európai válság egyébiránt már 1890-ben kezdődött a londoni Baring krizissel; ugyanis a londoni piac, főképp pedig a Baring-ház Argentínában s Uruguayban rengeteg befektetéseket eszközöltek. Csak a cég kötelezettségei 525 millió frankra rugtak. A délamerikai államok azonban ezt nem birták meg, s beállt az angol Baring válság, melyet Lidderdale bankormányzónak sikerült csak kiegyenlíteni. Ezt követte az 1893-iki newyorki krízis, mely az Egyesült-Államok valutarendszeréből s a bankok pénzügyi politikájából eredt, s a melynek következménye gyanánt a pénzpiacz bizalmának megrendülése állt be. Még ugyanezen évben elért a krízis hullámvonala Ausztráliába, s ott házkracl alakjában nyilvánult meg. Ausztrália után Oroszországban ütött ki a derout; az értékekben óriási árcsökkenést okozott, s 1895-ben elérkezett mihozzánk.

De az 1895-iki válság nem szorítkozott csak hazánkra. Októberben London s Párisban ütötte fel fejét annak réme.

Néhány hét alatt rengeteg veszteség érte e piacokat. Az értékek visszamentek, visszaestek, úgy hogy mintegy 2 milliárdnyi veszteség árfolyamkülönbség állt elő. A délafrikai s ausztráliai bányaspekuláció balul ütött ki, Konstantinápolyban az örménykérdés fenyegette a kelet ügyeit, Londonból háborús hírek jöttek. November 9-ikén egy óriási vihar söprött végig a tőzsdéken, mely azokat alapjukban véve megingatta. Aránylag véve a budapesti tőzsde nem oly sokat szenvedett, ha a többi tőzsdék veszteségeit vesszük az összehasonlítás alapjául. Viszonyainkhoz képest azonban ez is elég volt megbénítani a forgalmat. Az 1895-ik év óriási veszteségeinek tényleg kihatásuk van egész napjainkig; a pénzvilág ellenállási erejére ez mérte az első csapást. Hogy azonban ennek daczára elmondhatjuk, miszerint viszonyaink egészségesek voltak, ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a járadékok alig estek, s csak az osztalékpapirosok azok, melyek jobban szenvedtek; tagadhatatlan azonban, hogy a devizák is árfolyamvesztést szenvedtek. A budapesti tőzsdén a helyi értékek ez évben 1.198,000 forint értékemelkedést mutatnak, a mivel szemben 47.741,497 forintnyi értékvesztés mutatkozik. Az egész azonban nem volt más, mint spekulatív válság: gazdasági tevékenységünk érintetlen maradt, de ennek következménye gyanánt értékgorgalmunk órási mértékben visszament. 1895-ben a leszámoló-egylet forgalma 428 millióra rúgott: 1896-ban mintegy 60%-nyi visszaesést láthatunk. Értékpapirtőzsdénk stagnálásának kezdete az 1895-ik év hatása alatt áll elő.

A közgazdaság minden terén nagyobb fellendüléssel jártak egyébiránt ez évek: gazdasági haladásunkat a tőzsdebajok valami nagyon nem érintették, jeléül annak, hogy a spekulatív válság a tőzsde falain átcsapni nem tudott. A jobb termékek állandósulnak, az ipar s kereskedelem fejlődik. Óriási méretekben látjuk közgazdaságunkat fejlődni, mely sajnos a század utolsó éveiben sok tekintetben stagnálásba csapott át.

Már 1898-ban kezdett az óriási mérvű házipítési kedv alábbhagyni. A főváros óriási mértékben fejlődött, épült, de ez utóbbi tekintetben már mértéket nem tartottak. 1899-ben ütött ki a házkrach; a telek- s házspekuláció megtermette gyümölcsét. Az 1873-iki válságban is nagy szerepet játszott egyébiránt a telekspekuláció. Mindehhez azonban más baj is járult. A tőzsde pangott: 1899-ben újra óriási értékcsökkenés áll elő. Általános a depressio minden téren. A hitelt megszorítják, sőt megvonják,

s az oly vállalatok, melyek támasza, alapja a hitel, összeroppannak. A vállalatok alapítása abba marad, a tőzsde felvevőképessége minimalis: így tart ez a következő évben is (sőt az új századba is ily symptomák mellett megyünk bele). Az árfolyamveszteség fokozódik: e tekintetben ugyanoda jutunk, a hol 1895-ben voltunk. Az 1900-ik s 1895-ik év két évtized legrosszabb éve a tőzsde szempontjából. Nézzük csak az árfolyam-differentiákat a helyi értékek tekintetében, a rendelkezésünkre álló adatok alapján napjainkig:

	<i>Értékelmelkedés</i>	<i>Értékesőkkenés forintokban</i>	<i>Különbözet</i>
1878-ban	9.437,025	273,500	+ 9.163,525
1879-ben	18.416,415	98,750	+ 18.317,665
1880-ban	7.548,353	2.474,195	+ 5.074,158
1881-ben	19.011,511	1.720,000	+ 17.291,511
1882-ben	1.883,100	16.056,702	— 14.173,602
1883-ban	3.780,551	3.368,156	+ 412,395
1884-ben	9.868,840	2.919,308	+ 6.949,532
1885-ben	3.358,930	6.258,786	— 2.899,856
1886-ban	12.774,160	3.634,255	+ 9.139,905
1887-ben	847,390	13.954,178	— 13.106,788
1888-ban	18.629,174	1.549,000	+ 17.080,174
1889-ben	33.579,973	988,348	+ 32.591,625
1890-ben	14.317,672	7.092,036	+ 7.225,636
1891-ben	15.880,437	2.318,680	+ 13.561,757
1892-ben	13.086,360	1.986,100	+ 11.100,260
1893-ban	34.104,825	862,000	+ 33.142,825
1894-ben	51.677,700	4.211,406	+ 47.466,294
1895-ben	1.198,000	47.741,497	— 46.543,497
1896-ban	9.561,000	9.997,848	— 436,848
1897-ben	20.842,990	7.584,004	+ 13.258,986
1898-ban	12,553,250	13.503,258	— 950,008
1899-ben	5.700,000	32.551,284	— 26.851,284
1900-ban	1.576,000	49.020,378	— 47.444,378

A mint látjuk az értéktőzsde baja 1895-től datálódik. Tagadhatatlan, hogy az előző évek is mutatnak fel árfolyamvesztéseket: ezek azonban kisebb jelentőségűek általános gazdasági szempontból. Az 1882-iki hanyatlás Bontoux nevével van kapcsolatban. 1873-iki merész spekulatiói folytán elvesztette vagyonát, de azért 1880-ban Párisban a legitimisták s klerikálisok támogatásával megalapította az Union General nevű bankszövetkezetet, mely a Rotschild elleni versenyben 1882-ben megbukott. Egyébiránt kivüle a francia börzék általában sokat vétkeztek

alapításaikkal, melynek következtében előbb a lyoni, majd a francia tőzsde is megingott. A francia tőzsdével való összeköttetésünk folytán megérezte ezt a budapesti tőzsde is, a nélkül azonban, hogy más irányban ez mélyebb nyomokat hagyott volna maga után. A tőzsde azért még a következő évben is nyögött a kapott sebek alatt. Az 1885-iki árfolyamveszteség, mely nagyobb arányokat nem is öltött, kedvezőtlen külföldi politikai eseményeknek, a keleti kérdésnek stb.-nek, tudható be, a mi mélyebb nyomok nélkül vonult tova: az ok megszüntével megszűnt az okozat is. Az 1887-iki év is a politikai viszonyok behatása alatt vált kedvezőtlenné. A német-francia háború réme, a német-orosz viszony rosszabbodása, valamint az utóbbival szemben Ausztria és Magyarország feszült viszonya is a tőzsdében találta fokmérőjét. Egyébiránt ne feledjük el, hogy a mint azt az előbbiekből is már tudjuk, ez időben a vámügyek rendezetlensége, a vámháború egy bizonyos neme is fennállt a maga egészében, a mi a tőzsdére szükségképp kihatással volt.

Értékpapirjaink azonban a század utolsó éveiben szenvedtek a legtöbbet. Az 1900-ik év megközelítette veszteségeiben az 1873-ikit. Ez különben csak a helyi papirokra áll. Mert hisz 1873-ban az ország minden részében bukás bukást követett, vállalatok mentek tönkre, s általános volt a gazdasági válság, addig a század végén az értékpapírárfolyamveszteség pénzszükét idézett csak elő, a mi általános pangással járt, de semmiesetre sem válsággal. A kellően nem alapozott vállalatok a tőkehiány folytán tönkrementek, de közgazdaságunk alapja nem rendült meg. Általános értéksökkenés állt be a pénzhiány folytán, de spekulatív krachról szó sem lehetett. Gazdaságunk alapja szilárd, ha annak üzeme pang is a pénzhiány folytán. A rejtett bajok mindenesetre előtűnnek, az eddig virágzó vállalatok kénytelenek sebezhető oldalait megmutatni; a bizalom így megrendül, a tőke visszahúzódik, s az oly vállalkozások, melyek a fennálló állapottal megküzdeni nem tudnak, elmerülnek. Az általános bizalmatlanság pangást hoz a viszonyokba, a mi kicsap a közélet minden terére. Hogy viszonyaink mily egészségesek, azt legjobban mutatja ama körülmény, hogy ezen általános depressziót válság nem képes felváltani, sőt a vigasztalan helyzet közepette is sok tekintetben s sok irányban javulás tapasztalható. A jobb vállalkozások összeszedik magukat, s a sivár hely-

zet mellett is eredményeket tudnak felmutatni. Pénzügyintézeteinknek veszteségeik nincsenek (legalább említésre méltó), sőt a magas kamatláb mellett fokozott eredményeket tudnak felmutatni. Válság tehát semmiesetre sincs: a bizalmatlanság, s a jövőtől való félelem hoz csak pangást közviszonyainkba a század végén.

De hogy visszatérjünk a pénzsűke okára, az semmiesetre sem lépett fel sporadice. 1895 óta általában kedvezőtlen a pénzügyi helyzet, ha azokban időnkint kedvező momentumokat lehet is találni. Egyébiránt ne feledjük el, hogy mint említettük 1890 óta egy világkrízis indult körútjára, s egy óriási hullámgyűrű keríti hatalmába a pénzpiacokat, jeléül annak, hogy a rengeteg távolságnak is összekapcsoló ereje a pénz, s hogy a gazdasági élet visszahatása a távolságok rengetege mellett is meg tud nyilvánulni. De messze országok pénzügyi bajainak kihatását a közeli tájak gazdasági kalamitásai is szaporították. Ezeket egyébiránt amazok készítetik a kitörésre. Ha a világpiacz pénz-bajai nem jelentkeznek, úgy a helyi viszonyok alakulásai sem váltják ki oly nagy mértékben a sivár helyzetet, jóllehet mindenestre nyomasztólag hatnak; de a pénzébőség sokat kiegyenlített volna.

De hogy Európában maradjunk, s annak a bajait vizsgáljuk, mely reánk nézve az előbbieket mellett is elsőrangú fontosságú marad, mert hisz sokkal gyengébbek vagyunk pénzügyileg, sokkal nagyobb a tőkeszegénységünk, semhogy ez nem irányítaná közvetlen is gazdasági alakulásunkat, nálunk a pénzsűkére Anglia s Németország gyakorolta a legközvetlenebb hatást.

Anglia s Németország gazdasági fellendülése rengeteg tőkelekötéssel járt: iparuk fellendült, gyarmatpolitikájuk mind szélesebb mederben haladt. Az alapítások, kibocsátások egymást érték, a melyek papirosai mind elhelyezésre találtak, s így a pénz óriási mennyiségét kötötték meg.

Németország iparának fellendülése újabb keletű: Németország egy csapással a nagy iparos államok sorába akart emelkedni. Meg is teremtette a német iparállamot, de a nagyarányú produktióval nem tartott lépést a fogyasztás. Főképp a Balkán államokra s Oroszországra számítottak, de Oroszország maga is az iparfejlesztés ösvényére lépett, a mi ott az ipari verseny eredményességét lehetetlenné tette, sőt a Balkán félszigeten is megerősítette. Pedig az utóbbi időben hazánk is kezdi e téren

megtenni a lehető, a minek hatása azonban még csak később fog megnyilvánulni.

Németország ilyformán e tekintetben elszámította magát; más fogyasztási kör az elmaradott piacot kellőleg nem pótolta, a mi nagyon komoly dolog, mert így a befektetett óriási nagyságú tőke más irányú tevékenységtől vonatik el, s a pénzszüke egy nemét idézi elő, a mi hatását annál inkább érezteti, mert a koloniális terjeszkedés is az utóbbi időben mind nagyobb arányokat öltött. Ennek logikus következménye a pénzdrágulás s a pénzszüke. Így pénz nem jöhet hozzánk Németországból, sőt az ott levő értékeinket is visszaküldik.

Anglia iparfejlesztése, annak roppant gazdagsága mellett hasonló bajokat nem okozott volna nekünk, ha ki nem tör az angol-búr háború. Transvaalból arany nem jött, mely pedig óriási mennyiséggel szaporítja a világ aranykészletét; a háború hallatlan összegekbe került s kerül (hazánk államadósága abból kitellenék, de úgy látszik még eléri a francia hadisarcz összegét), s így a pénzszüke mind intenzivebb lett. A jegybankok kénytelenek voltak a kamatlábat felemelni, hogy az aranykivitelt megakadályozzák: s kezdetét vette a magas kamatláb korszaka, mely az 1899- és 1900-ik év uralkodó jegyévé vált.

Nem csoda, ha a tőzsde, a pénzpiacz, az ily viszonyok között folytonos izgatottságban volt: hozzájött e bajhoz 1899-ben az építő-iparválság, a házkraich, melynek következménye gyanánt a téglagyári részvények rohamosan estek, s a pénztelenség általános volta mellett a papirosok általában véve árfolyamaikban oly nagymérvű hanyatlást tüntettek fel, melyre 1873 óta példa nem volt. A következő év, a század utolsó éve a mint láttuk a veszteséget több mint 20 millióval jegyezte az 1899-ikin felül.

Bizonyos egyébiránt, hogy a belpolitikai helyzet sem volt alkalmas a jobb viszonyok inaugurálására. Az exlex állapot, a Bánffy kormány ellen irányuló obstrukcio, az osztrák zavaros viszonyok, az Ausztriához való helyzetünk szabályozatlansága, épen nem volt alkalmas a bizalomkeltésre. Értéktőzsdénk pangott, forgalma minimális volt, illetve alig számbavehető. 1895 óta ez krónikus baj, mely csak folyton rosszabbá vált. A pénz- és hitelviszonyok szilárd alapjának az értéktőzsde solid alapja, erőteljes forgalma lett volna a leghatalmasabb támasza, de ez a viszonyok sajátságos alakulása folytán mint ilyen nem állt a pénzvilág mellé.

Így fejeződött be a tizenkilencedik század ; mert az 1900-ik év sem hozott semmi segítséget. A pangás tartott, jóllehet gazdasági állapotunk, tevékenységünk alapja, ép oly szilárd maradt, mint annak előtte. A két év óriási pénzszüke nem volt képes válságos helyzetet teremteni, a mi legbiztosabb jele az ország közgazdasága helyes alapozásának. A súlyos megpróbáltatások alatt a gyenge, beteges elem, az enervált vállalatok elmaradoztak a gazdasági küzdelem teréről, megtisztult az egészségtelen vállalatoktól a gazdasági tevékenység tere, s egy erőben gazdag, munkakedvtől duzzadó közgazdasági tevékenység áll a huszadik század élén, mely hivatva van az ország nagyságát a legmagasabb fokig emelni, s mely, ha a kellő anyagi eszközök rendelkezésére állanak, újult erővel fogja hazánk őseréjét kiaknázni, melyből a produktív munkásság egy gazdag országot fog elővarázsolni. A nemzeti tevékenység, a nemzeti munkásság, kiépíti az erős nemzeti államot. Pénz- és hitelügyünk rendszerének kiépítésénél közreműködtek a hitelintézetek, az osztrák-magyar bank, s a postatakarékpénztár. Külön kívánjuk ezek működését tárgyalni, mert e két utóbbi nagyban egészben kiválik az első keretéből. Amazoknak üzletkörét az állammal való kapcsolat is szabályozza és befolyásolja, míg az utóbbiét csak a társadalom, a magánosok alakítják. Ezek után mint a pénzintézetekhez tartozó vállalatokat, a biztosítási intézeteket kívánjuk e fejezet keretében tárgyalni.

A) Hitelintézetek.

A hitelintézetek alapítása csak lassan haladt előre. Nem volt még kellőleg elkészítve azok talaja, jóllehet a szükséglet már általában kezdett irányukban mutatkozni. A hiteligények a vállalkozási kedvvel arányban növekedtek, már pedig azokat reális alapon csak pénzintézetek elégíthették ki. Annak keretén kívül az uzsora kicsapongása verte békóba a gazdasági tevékenységet, melynek a hitelintézeti forma oly tág teret még sem nyújtott.

Korszakunk első évében az osztrák hitelbank budapesti fiókjából megalakult Pesten a «magyar általános hitelbank», Budán viszont a «budai kereskedelmi és iparbank». A vidéki nagy bankok sorra alakultak: így Pozsonyban, Kassán, Temesvárott s Szegeden két bankot is találunk. A következő évek e

tekintetben már nagyobb eredményeket mutatnak fel: a pénzintézetek szinte rohamosan szaporodtak. Kivált közülök a már említett hitelbank, az angol-magyar s a franko-magyar bank: e három hitelintézet nagy tőkeerejével kimagaslott a többi közül. De míg az elsőt reális bázis s a szolid vezetés megóvta a nagyobb rázkódtatásoktól, s a pénzügyi válságokból érintetlenül került ki, addig a két utóbbit merész vállalkozásai óriási veszteségbe sodorták, s jöllehet túléltek az 1869-iki és 1873-iki válságot, de a hetvenes évek második felében megszűntek. 1869-ben alakult egy másik hatalmas bankunk: a leszámítoló és pénzváltó bank is.

A magyar jelzáloghitelbank az 1869-ik évben alakult, s ezen évben vette fel működésének fonalát is. Csak záloglevél kölcsönöket nyújtott, s e téren tevékenységének tág teret talált: a feloszlott pozsonyi jelzálog- és váltóbank fiókjává lőn, a mi működésének körét még jobban kiterjesztette. Hogy ezen intézet mily jól teljesítette hivatását, azt legjobban bizonyítja ama körülmény, hogy mily hatalmas intézetté fejlődött. Egyébiránt ez időben csak a földhitelintézet s a kereskedelmi bank foglalkozott záloglevelek kibocsátásával, s így egy meglehetősen kihasználatlan tér kultiválását mozdította ez intézet elő.

A takarékpénztárak is mind nagyobb számmal alakultak: a Pesti hazai megerősödése korszakunk első éveire esik: egyébiránt 1868-ig részvénytőkéje sem volt csak tartaléka, részvényei sem fixösszegre szóltak, hanem a vagyon egy bizonyos hányadára. De létrejött ekkor az Egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár is, a budai s pest-budai takarékpénztárak egyesülése folytán, s számos más hasonló pénzintézet.

A pénzintézetek megalakulása az alkotmányos korszak előtt nagy nehézségbe ütközött, mert az 1852 november 26-iki nyílt parancs kormányengedélyhez kötötte az alakulást, a mi sok zaklatásnak volt szülő oka. 1867-ben ez megszüntettetett, s újból az 1840:18. törvénycikk szabadelvű felfogása lépett e tekintetben életbe, melyet az abszolút rendszer e tekintetben engedékenyebb szellem eflytán jónak látott a maga egészében hatályon kívül helyezni; vagyis intézkedéseinek reánk nézve kedvező részeit újabb rendeleteibe nem vette fel.

A pénzintézetek különböző nemei a különböző vállalatokkal egyetemben nagy arányokban szaporodtak: ennek illusztrálására talán elég felhozni, hogy 1872-ben a kereskedelmi minis-

ter 565 részvénytársulat alapszabályait látja el a bemutatási záradékkal. Ebben volt 361 takarékpénztár, 94 nagyobb bank, 40 hitel- és népbank, 28 mezőgazdasági és jelzáloghitelbank, 17 takarékbank, 7 biztosító intézet, 2 iparbank, 1 hitelbiztosító s 15 különféle iparvállalat. Tagadhatatlan, hogy ez nem jött mind létre, de az alapítási láz kitörését mindenestre nagyon jól illusztrálja.

Mielőtt az 1873-iki évet átlépnénk, — mely ugyan közgazdaságunk terén demarkationális vonalat nem húzott, de mindenestre maradandó emlékkövet alkotott magának, melyre fájó szívvel nézhetünk vissza, — a földhitelintézettel is foglalkozni akarunk.

A földhitelintézetről már az alkotmányos korszak előtti idő tárgyalásánál is megemlékeztünk: újjászervezése azonban korszakunk elejére esik. A szövetkezeti szervezettel létesült intézetnek különállását ugyanis az 1871:34. t.-cz. biztosítja, illetve az eddigi kivételes állása minden tekintetben rendeződik. Minden ügyleteinél, mely peres eljárást von maga után, a pesti váltótörvényszék illetékessége köttetik ki, s így ügymenete egyszerűsítettetik. Ezenkívül bélyegmentesség stb. kedvezményeket is kapott, úgy hogy előnyös állásánál fogva minden tekintetben kedvező helyzetbe jut. Egyébiránt a törvényhozás a továbbiakban is több kedvezményt igtat törvénybe a földhitelintézet javára, illetve annak érdekében. A kereskedelmi törvénynek a szövetkezeteket illető részét az 1876:21. t.-cz. a földhitelintézetre való tekintettel módosítja: de eltekintve más oly jogoktól, melyek vele együtt más intézeteknek is megadatnak, ott találjuk az 1889:30. t.-cikket, mely a vízszabályozási s talajjavítási kölcsönöket az intézet üzletkörébe utalja, s mely gazdasági szempontból mérhetlen hasznót von maga után. A vízszabályozási s talajjavítási kölcsönök a telkesítés szempontjából óriási fontossággal birnak. A kölcsönök lebonyolításának gyorsasága, a kölcsönök megadása, vízszabályozási s talajjavítási szempontból óriási előnyöket rejtett magában.

1871-ben egyébiránt egy másik ily intézet is alakult: ez a magyar általános földhitel részvénytársaság. A földhitel nyújtás azonban vajmi csekély részét képezte ezen intézet üzletkörének. Merész spekulatiókba bocsátkozott, melyek a vállalatok alapításának eme korszakában aranyhegyeket látszottak ígérni. Csak nagy tőkeerejének tudható be, hogy az 1873-iki válság nyomása

alatt össze nem roppant. Így sem birta egyébiránt 1881-nél túl vinni üzletét. 1872-ben egy másik ily intézet is alakult a «Kisbirtokosok földhitelintézete»: a hűtlen kezelés s rossz vezetés ennek életét is rövidre szabta, de legalább megadta az alapját egy egészséges alapokon fejlődő másik intézetnek, az 1880-ban alakult «kisbirtokosok földhitelintézeté»-nek. Egyébiránt még ezeken kívül is találunk a hetvenes évek elején más kisebb földhitelintézeteket is.

Az 1873-iki év tehát a földhitelintézeteket sem kerülte el: igaz, hogy csak azt, mely tulajdonképeni üzletkörétől eltért. Egyébiránt ép az volt a legnagyobb baj, hogy olyanok mentek a tőzsdére, kik nem voltak odavalók, kiknek hivatása attól nagyon is távol állt. Az árfolyamhanyatlás pusztítása ép ezért volt oly vehemens, s ép azért ért oly széles köröket.

Alább be fogjuk mutatni pénzügyi intézeteink alakulásának haladását. Itt csak azt kívánjuk felemlíteni, hogy azok alakulása fokozatosan haladt, számuk folyton gyarapodott. Nagyobb intézetek is alakultak az idők folyamán. Ilyen a «magyar vasúti bank», mely Bontoux tevékenysége nyomán alakult. Feladatát képezte volna ennek a vasútügy fejlesztése, vasutak építése, s vele kapcsolatban a vízszabályozás s telkesítés. A hozzája fűzött várakozásnak azonban nem felelt meg, már 1881-ben felszámolt, s hamvaiból életre kel a «magyar országos bank». Ebben az alakban sem volt életképes: vezetése helytelen volt, úgy hogy 1887-ben felszámolás alá került. Az Adria magyar tengerhajózási társaság a legmaradandóbb alkotása, mit azonban csak állami segély tudott megerősíteni.

Az 1890: XIV. t.-cikk alapján alakult a «magyar ipar- s kereskedelmi bank», mely az ipar s kereskedelem segélyezését tűzte feladatául, számos vállalatot alapított, vidéki pénzügyi intézeteket kreált, s ő alapította a «Magyar takarékpénztárak központi jelzálogbankját» is, mely egyike legfontosabb intézeteinknek. A vidéki pénzügyi intézetek jelzálogköveteléseinek gyors mozgósítása ennek a célja, mit meg is valósít jelzálogleveleivel. Közgazdasági szempontból fontos szükségletet pótol, melynek előnyös hatása már nagyon is érezhető.

Egyik nevezetes pénzügyi alkotás a magyar agrár- és járadékbank is, mely 1895-ben alakult. A gazdasági hitel megoldása lett volna célja, a filloxera által elpusztított szőlőterületek felújítása üzletkörének egyik legfontosabb ágazata. Sajnos eredeti

czéljától eltért. A gazdasági hitelnyújtás tág körét, melyet alapszabályaiban körülír, csak részben használja ki, s a többi bank ágazatokhoz fordul, melyek nagyobb hasznot is biztosítanak. A szállók felújítása körül hálás feladatot teljesít, s e téren már is szép eredményeket mutat fel.

Pénzintézeteink egyébiránt az utóbbi években nagy számmal alakultak. Ez nemcsak a kis intézetekre mondható el, hanem a nagyokra is. Számos oly nagy intézet alakult az utóbbi időben, mely nagy hasznára van a hitelügynek, a közgazdaság különböző ágainak. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezek a nagy intézetek, melyek különben is a fővárosban vannak koncentrálva, a mezőgazda szempontjából hitelnyújtás tekintetében úgyszólván mit sem nyújtanak, s a mezőgazdának csak közvetve állnak rendelkezésére. A leszámítoló bank és a hitelbank e tekintetben mindenesetre kivétel, melyek áruosztályaik révén a mezőgazdasági hitelt is kultiválják, s e téren nagyon hasznos szolgálatokat tesznek.

A vidéken is mind nagyobb számmal vannak már pénzintézetek. E tekintetben hiányról nem igen beszélhetünk. Egyébiránt azokat igyekeznek kiegészíteni a szövetkezetek, melyekről a továbbiakban fogunk megemlékezni. Fel kívánjuk említeni hazánk keleti részének pénzügyi szervezetét, melyet a nemzetiségek sok tekintetben hatalmukba kerítettek, s nemzetiségi célok szolgálatára használnak fel. Ez sok tekintetben sikerül is nekik. A magyar földbirtok hatalmukba kerítése a cél, s a nemzetiségek erősítése, a mi sok tekintetben sikerül is. Sajnálatos tünet, melyen e pénzintézetek gyarapodása s folytonos erősödése folytán vajmi nehéz lesz segíteni. Mindenesetre erőteljesebb akcióra volna e tekintetben szükség.

Nagyobb pénzintézeteink az ipari s pénzügyi alapítások, a vállalatok financirozása terén nagy tevékenységet fejtenek ki: különösen áll ez a fővárosi intézetekre, melyek nagy anyagi erejüknél fogva erre képesek is. Hogy mindennek alapja egészséges, azt mi sem mutatja jobban, minthogy daczára a nehéz helyzetnek, nagyban egészben prosperálnak. Nyoma sincs a könnyelmű alapításnak, melyre a pénzintézetek története különben elég példát mutathat fel. Pénzintézeteink erősségének legjobb jele az, hogy az állami pénzügyletek lebonyolításában is tevékeny részt tudnak venni, s sok tekintetben vezérszerepet is visznek. A magyar általános hitelbank e tekintetben előljár:

ipari vállalatai tekintetében a fiumei rizshántoló s keményítő gyár és a fiumei kőolajfinomító gyár a legnevezetesebbek. A hitelbank vállalata volt egyébiránt a budapest-pécsi vasút kiépítése is. A leszámítoló bank nevezetes vállalkozása a közraktári vállalat, a melynek ügykörében Budapesten s Fiumében fontos közgazdasági missiot teljesít. Az ipar- s kereskedelmi bank alapította a Danubius magyar hajó- és gépgyárat, a fegyver- és gépgyár részvénytársaságot s a leszámítoló bankkal együtt a kőbányai polgári serfőző részvénytársaságot. Mellőzve a többi más irányú alapítások felsorolását, feltétlenül állíthatjuk, hogy pénzügyeink közgazdasági fellendülésünk hatalmas faktorait képezik, melyek saját jól felfogott érdekükben is minden jó, hasznos, reális alapú vállalkozásnál tevékeny részt vesznek, s igyekeznek az ország gazdasági felvirágzását az adott viszonyok között a lehető legintenzívebben előmozdítani.

A hitelintézeteket illető törvények közül alapvető volt az 1875-iki kereskedelmi törvény, mely a felügyelő-bizottságot szervezte, s több más intézkedései mellett elrendelte, hogy míg a részvénytőke befizetve nincs, új részvények ki nem bocsáthatók, hogy a részvénytársaságnak saját részvényeit megszerezni nem szabad. Egyébiránt a kereskedelmi törvény ismertetéséről még a továbbiakban lesz szó. Az 1876:27. t.-cikk az új váltótörvényt adta, mely így hatályon kívül helyezte az országbirói értekezlet által visszaállított 1840:22. és 1844:6. t.-cikk utasításait, melynek egyik főbaja volt, hogy Erdélyben s Horvát-Szlavonországban a német váltórendszabályt hagyta érvényben, s hogy a Magyarországra érvényben álló szabályzatok sok tekintetben ellenkeztek azon államok tételes jogszabályaival, melyekkel kereskedelmi összeköttetésben voltunk. Egyébiránt az 1876-iki magyar váltótörvény tulajdonkép a német mintájára készült, a miből különben a kereskedelmi világra sok haszon háramlík, mert hisz így egy oly állammal vagyunk ugyanegy alapon, a kereskedelem főközvetítője tekintetében, melylyel élénk s sokoldalú összeköttetésben állunk. Mellőzve a hitelügyet érdeklő számos törvényeink ismertetését, melyek törvénykönyveinkben nagy helyet foglalnak el, még csak az 1881:17. t.-cikket, a csődeljárásról, kívánjuk felemlíteni, s az 1883:25. t.-cikket, mely az uzsoráról szól: mindkettő a hitelintézetek közéről érdeklő, üzletvitelükre elsőrendű fontossággal bír, mert

hisz egységes eljárást, könnyű lebonyolítást hoz az ügyletekbe, s az egész üzletmenet reális bázisát biztosítja.

Az 1867 előtti korszak tárgyalásánál utalunk már a Schulze-Delitzsche-féle hitelszövetkezetek alakulására. A német mintára kezdtek azok hazánkban is alakulni. Alapelvei e szövetkezeteknek, hogy üzletrészekre alapulnak, a nyereségből osztalék adódik a tagoknak, s idegen tőkékkel szemben a felelősség korlátlan. Fennálló ily szövetkezeteink között legrégibb a pécsi. Ennek első alapszabálya azt mondja, hogy a szövetkezet célja «minden még a legkevésbé vagyonos egyleti tagnak is alkalmat nyújtani, hetenkénti csekély betétei által idővel maga részére egy szerény ugyan, de biztos pénzalapot szerezni; másrészt pedig az egyleti tagoknak iparüzletük, vagy bármely keresetágukhoz s illetőleg kereseti viszonyaik fejlesztéséhez és javításához szükségeltető kisebb vagy nagyobb előlegeket a törvényes 6% kamatok fizetése mellett megajánlani». 1876-ban az alapszabályok már csak meghatározott kamatok fizetéséről szólnak, de ez a 8%-ot nem igen haladta túl akkor sem, midőn másfelé nagy uzsorakamatokat szedtek. Egyébiránt az 1876-iki alapszabályok a szavatosságot már csak a törzsbetétek erejéig mondják ki. — E szövetkezetek alakulása 1873-ig nagy dimensiokat öltött. E téren is erőt vett az alapítási láz, úgy hogy 1869-től 1873-ig 166 szövetkezet alakult. E szövetkezetekkel szemben a Raiffeisen-félék az önségélyen kívül a kölcsönös támogatást is programjukba veszik, s náluk a nyereszkesedés ki van zárva, illetve korlátok közzé szorítva.

A Raiffeisen-féle alapelvek főbbjeit az 1869-ben alakult pestmegyei Károlyi-féle hitelszövetkezet vette programjába, mely feladatául tűzte ki a községi hitelszövetkezetek megalakítását is. Az eszme kedvező talajra talált, mert a községi hitelszövetkezetek nagy számban alakultak nem csak Pestmegyében, de a többiekben is, úgy hogy rövidesen más központok is keletkeztek. A nagy arányú mozgalomnak eredménye az lett, hogy a pestmegyei hitelszövetkezet 1894-ben közgyűlésén megalakultnak mondotta ki a «hazai szövetkezetek központi hitelintézetét.»

A községi szövetkezetek alakítását nagy erővel mozdította elő a pestmegyei szövetkezeten kívül a borsodmegyei, a maros-tordamegyei, s a nagyszombati. Mindennek dacára azok alakulása nem haladt a kívánt arányban előre, jóllehet kétségtelen, hogy

lassankint az egész országot kezdték behálózni. A szövetkezetek azonban e hálóban nagyon aránytalanul voltak megoszolva.

A törvény intézkedései megfelelőnek nem bizonyultak. Az 1873-iki kereskedelmi törvény intézkedik a szövetkezetek tekintetében is, de azok nagyarányú s könnyű alakulásának nem kedvez. Kimondja e törvény, hogy a tagság semmi irányban sem korlátoztatik, csak a tagszám alsó határa állapíttatik meg 7-ben. Üzletrészek részbetétek által képezhetők, de üzletrészek nélkül is meg van engedve a szövetkezetek alakítása. Alakulhatnak bizonytalan, határozatlan időre, de ha egy bizonyos számú évre alakulnak, úgy működésük ennek letelte után csak akkor hosszabbítható meg, ha alapszabályilag ki volt mondva. Az igazgatás és ellenőrzés tekintetében a részvénytársaságokkal egyforma elbírálás alá esnek. Ha a felelősség korlátozt, úgy annak legcsekélyebb mérve az üzletrész erejéig terjed; de a felelősség korlátlan is lehet, a mi azonban csak csőd esetén, s ekkor is csak kivételes eljárás gyakorlása mellett évényesíthető.

Ez a törvény a gyakorlatban megfelelőnek nem bizonyult: mellette nagyon sok visszaélés történhetett. Ezeknek szanálására készült az 1893-iki Wekerle-féle törvényjavaslat, a melynek nagy hibája volt az, hogy csak azon szövetkezetekre terjedt ki, melyek a központi szövetséges viszonyban voltak. Az 1894-iki Nagy Ferencz-féle tervezet viszont túlszigorúnak látszott, s így esetleges megvalósítása aggályosnak tetszett. 1898-ban hozták meg végre «a gazdasági ipar- és hitelszövetkezetekről» szóló törvényt. Ezen törvény értelmében gazdasági és ipari hitelszövetkezet csak a közigazgatási hatóság, nyilvános testület, vagy az országos központi hitelszövetkezet útján alapítható. A központi intézet Budapesten állítódik fel. Rendes tagjai a szövetkezetek. Megkezdí működését, ha ötszázezer forint üzletrész jegyezve van, melynek jegyzésére egyébiránt a pénzügy-minister felhatalmaztatik. A szövetkezetek 100 forint üzletrész jegyzésére vannak kötelezve. A tiszta nyereségből 10% a tartalék-alapra, 10% a kötvények külön biztosítási alapjára fordítandó: ezután az üzletrészek után 4% osztalék fizetődik, míg a mi ezen felül megmarad: az a közgyűlés által meghatározandó arányban újból a két tartalékalap javára marad. A rendes tagok az üzletrészek ötszöröséig felelősek. Alapító tagok, vagyis azok, kik 500 forint üzletrészt jegyeznek, ennek egyszereséig felelősek. A központi hitelszövetkezet a kormány felügyelete alatt

áll. Kibocsáthat kamatozó és törlesztéses kötvényeket azz egyes szövetkezetek oly kölcsöneire, melyeket ezek a központra átruháztak saját jótállásuk mellett, a követelés összegének teljes névértékeig. Ezek biztosítására azonban külön tartalékalap létesíttetik, melynek minimális összege a törvény értelmében 1 millió 500 ezer forint, s a mit az állam italmérési kártalanítási kötvényekben bocsát a központ rendelkezésére. A biztosítéki alap tízszerese a kötvénykibocsátás határa. Az állam az alapítási és szervezési költségekhez 50,000 frtot ad, sőt üzemi költségek fedezésére a biztosíték kamatain kívül évente még 50,000 frttal járul. Az intézet a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adóját nem fizeti, nem fizeti az ezután kivethető pótagót, a kereskedelmi és iparkamarai illetéket, továbbá személyes bélyegilletéket és portomentességet biztosít a törvény számára. A községeknek megengedtetik központi vagy községi hitelszövetkezeti üzletrészek jegyzése, sőt tőkéiket a központi hitelszövetkezet kötvényeiben is elhelyezhetik. A hitelszövetkezetektől hitelben csak tag részesülhet, de takarékbetéteket és kölcsönöket másoktól is elfogadhatnak. A tagok legalább egy üzletrészt kötelesek jegyezni, melynek névértéke 50 frtnál több nem lehet. Az osztalék a befizetett összegtől számítva 5%-nál nagyobb nem lehet. A községi szövetkezetek tartalékalapjuk javára addig, míg üzletrészek fele névértékét el nem érik, a nyereségből 10%-ot irnak le. A tagok felelőssége az üzletrész 5—10-szerese lehet.

A mely szövetkezetek a központi intézet kötelékébe nem tartoznak, azok a kedvezményeket igénybe nem vehetik. Mindenestre lehetnek tehát oly szövetkezetek, melyek a központtal összeköttetésben nincsenek, de az előbbiekből látható, hogy ez saját jól felfogott érdekükben semmiesetre sem kívánatos, s hogy a szövetkezetek prosperálása, terjeszkedése, s életerős intézménynyé való izmosodása úgyszólván csak a központ kötelékében érhető el a legkönnyebben.

A szövetkezetek alakulása az utóbbi időben mind nagyobb arányokban halad előre.

Már az előzőekben rámutattuk ama körülményre, hogy a hitelintézetek mily nagy számban alakultak az alkotmányos korszak kezdetén. Az 1873-iki válság után némi csend állott be e téren, de azért a haladás kétségtelen jeleivel találkozunk. A szövetkezetek nagyobb arányú fellendülésével viszont az újabb időben találkozunk, jóllehet tagadhatatlan, hogy e téren már az

előbbi évek is sokat produkáltak. Adjuk alább a hitelintézeteink számára vonatkozó adatokat, még pedig a szorosan vett Magyarországra külön s Horvát-Szlavonországra is, hogy így a haladás mérve jobban szembeötlővé váljék.

A továbbiakban önként értetődik, hogy országrészenként nem részletezünk, hanem az egész magyar birodalom adatait együttesen adjuk:

Év	Magyarország					Horvát-Szlavonország				
	Bank	Földhitelintézet	Takarékpénztár	Szövetkezet	Összesen	Bank	Földhitelintézet	Takarékpénztár	Szövetkezet	Összesen
1867	11	1	65	29	106	—	—	3	1	4
1870	65	2	154	102	323	2	—	8	4	14
1875	122	6	306	224	658	6	—	32	23	61
1880	107	6	316	249	678	5	—	33	17	55
1885	119	5	393	398	915	6	—	39	49	94
1890	174	5	460	592	1231	7	—	41	46	94
1895	271	7	593	970	1841	14	1	54	60	129
1900	341		656	1626	2623	20		77	156	253

Fiume város és kerületében a jelzett adatokon kívül 1858-ban 1 takarékpénztár, 1870-ben 1 bank s 1 takarékpénztár, 1873-ban 1 bank s 2 takarékpénztár, 1878-ban ezeken kívül még egy szövetkezet is volt, mely azonban 1884-ben megszűnt. Viszont 1887-ben fennállt itt 2 bank s 2 takarékpénztár. A további években ez adatok az anyaországéban vannak. Meg kell egyébiránt még jegyeznünk, hogy 1886-tól kezdve az oly intézetek száma is fel van itt véve ez adatokban, melyek még a kérdéses évben nem mérlegeztek, s így más adatokkal való összehasonlításnál — a mi egyébiránt lényeges különbséget épen nem ad, ezt is tekintetbe kell venni.

Ha fenti adatokat vizsgáljuk, úgy láthatjuk, hogy azokból a már előzetesen vázoltak világlanak ki. Nagyban egészben a harminczhárom évi időköz hitelintézeteink erős szervezetét építi ki, melyen még a válságos évek is alig változtatnak valamit, azok is csak ideig-óráig tartóztatják fel haladásukban. A szövetkezetek száma az utolsó pár évben hatalmas léptekkel megy előre, a mi a kisemberek hitelügyének óriási javulásával jár. Horvát-Szlavonországra nagyban egészben ugyanaz mondható, mint a szorosan vett Magyarországra. Viszonyaihoz képest az

absolut számok itt csekélyebbek, de a haladás, a fejlődés nagysága tagadhatatlan.

A bankok s takarékpénztárak között az elsőség feltétlenül a takarékpénztáraké, melyek az előbbieket számának kétszeresét teszik napjainkban. Horvát-Szlavonországra nézve egyébiránt az arány hasonlíthatatlanul kedvezőbb, mint az anyaországban. Ez utóbbiban a szövetkezetek száma óriási, a takarékpénztárakét kétszeresen véve is fölözi, a mi Horvát-Szlavonországra nem mondható el. Ezt ama körülménynek tudhatjuk be hogy itt a viszonyok még sokkal fejletlenebbek.

Attérve a magyar birodalom hitelintézeteinek alap- s tartaléktőkéjének nagyságára, itt is óriási lendülettel találkozunk. Nézzük csak az idevágó adatokat osztrák értékű ezer frtokban:

Év	Alaptőke					Tartaléktőke				
	Bankok	Földhitelintézetek	Takarék-pénztárak	Szövetkezetek	Összesen	Bankok	Földhitelintézetek	Takarék-pénztárak	Szövetkezetek	Összesen
1867	8579	—	2017	173	10769	101	2438	1147	28	3714
1870	24088	600	7194	514	32396	360	3201	1394	63	5018
1875	53470	9170	19837	15253	97730	1388	3575	3586	355	8904
1880	33664	7958	20989	15580	78191	2517	7881	10824	570	21792
1885	49022	12210	26482	25292	113006	9079	10128	21003	1133	41343
1890	47946	12210	33335	32842	126333	7705	14709	29919	1898	54231
1895	98818	17040	62313	45914	224085	21669	19011	52270	3264	92614
1900	130709	22040	82955	69019	304723	36098	29319	65824	6356	137597

Megjegyezzük az utóbbi évek adataira (1898-tól), hogy azok tekintetében némi rektificatio szükséges, mert ez alaptőke adatait a rész- és törzsbetét-tőke számaival egyesítve találtuk csak fel: ez azonban valami jelentékeny különbséget nem adhat. Hisz az például 1896-ban a bankoknál csak 259 ezer, s a takarékpénztáraknak 1935 ezer forintot tett ki, a mi oly óriási összegnél oly nagy szerepet nem játszik, ha a számokat csak összehasonlítás alapjául vesszük. Tehát ha az utóbbi évek némi tekintetben eltérők is a valóságtól, az az egész alakulásán valami sokat nem változtat. Egyébiránt a szövetkezetek alaptőkéje gyanánt állandóan a rész- és törzsbetét-tőke szerepel. Viszont ott, hol alaptőke kezdetben nincs, csak a későbbi években alakul, ott természetesen csak ez utóbbi esetben van az felvéve. Így a földhitelintézet 1863-ban alakul, de tartaléktőkéje csak

1870-ben van, vagy a Pesti hazai takarékpénztár is csak 1868-ban kap alaptőkét, a mint arra különben már reá is mutattunk.

Az alaptőke tehát roppant arányokban emelkedik. Igaz, hogy az 1873-iki események hatása alatt némileg visszafejlődik, s e bajt megsínyli 1882-ig, de azután mintegy újult erővel emelkedik föl, s olykor ugyan némi visszaeséssel, de azért nagy méretekben emelkedik napjainkig. 1894-től a század végéig az emelkedés több száz milliónál, a mi hitelintézeteink roppant fellendüléséről tanuskodik. Az utóbbi évek pangása tehát nyomtalanul siklik el felette, akár csak a hitelintézetek számának nagyobbodása felett. Nem szabad azonban elfeledniünk, hogy a részvénytőke értékénél lényegesen nagyobb az árfolyamérték, s így óriási az a vagyon, mely hitelintézeteinkben nyugszik.

Ha fenti számadatokat vizsgáljuk, úgy láthatjuk, hogy az összes alaptőke adatainak ingadozása a bankok megfelelő adataira vezethető vissza. Az előzőekben már vázoltuk a bankok bajait, ismerjük néhány bankunk szomorú történetét, s ez fenti adatokban élénken tükröződik vissza. Az országos bank bajai még a nyolczvanas évek végére esnek, s tényleg csak ezután láthatjuk az alaptőke adatait megszilárdulni.

A földhitelintézetek alaptőkéjének ingadozását a Magyar földhitelintézet okozta a hetvenes években, de a részvénytőke rövidesen állandósul, s hosszú ideig semmi, majd csak némi emelkedést mutat.

A takarékpénztárak s szövetkezetek alaptőkéje rövidesen megizmosodik, s hatalmasan ellensúlyozza a bankok ingadozását. Koczkáztatott vállalataik nincs, s így a megadott ügykörben óriási tevékenységet fejtenek ki, a mi egyébiránt a többi adatokon is meg fog látszani.

Áttérve a tartalékalap adataira, annak adatai abszolút pontosságra a maguk egészében igényt nem tarthatnak, mert kezdetben a statisztikai hivatal a tartalékalapot nem mutatta ki oly pontosan mint napjainkban: a külön tartalékot értjük, mely eleinte külön nem szerepelt, sőt gyakran épen nem tartaléknak lett kimutatva. Egyébiránt külön tartalékról főképp csak 1873 után kezdtek a pénzüzetek gondoskodni.

A tartalékalap tekintetében a takarékpénztárak dominálnak. Így volt ez kezdettől fogva a bankokkal szemben, melyek e tekintetben csak lassúbb arányban haladtak előre. Egyébiránt a multban az arány még kedvezőtlenebb volt: csak az utolsó

években találunk ez irányban kedvezőbb helyzetre. Kezdetben a földhitelintézet tartaléktőkéje vezetett, de a hetvenes évek vége felé a takarékpénztárak vették át a vezérszerepet. A tartaléktőke emelkedése mindenesetre kedvező színben mutatja be intézeteink üzletmenetét, s arra enged következtetni, hogy folyton jobban s helyesebben alapozzák üzletmenetük egészét, mert hisz a tartaléktőke az alaptőke esetleges veszteségeit van hivatva kipótolni.

Hitelintézeteink legfontosabb feladatának egyike a takarékoság előmozdítása, a vagyongyűjtés, mely az ő szempontjából a betétek alakjában nyilvánul meg. Takarékbetéteink alakulása a tőkeszerzés, a solid berendezkedés legbiztosabb tanujele, — ha ugyan nem is csálhatatlan, mert hisz a vagyonosodást, gazdagodást csak a munka nyújthatja, s így az aránylag improduktívabb elhelyezés nem mindig mondható kívánatosnak. Ennek daczára csak örvendetesnek mondható, ha a népben a takarékoság ily irányban nyilatkozik meg: csak a túlságba menéstől kell őrizkedni. Feltétlenül áll az, hogy szegény, vagyontalan országban a takarékbetétek alacsony nivón állanak: hisz hazánkban is csak az utóbbi évek erőteljesebb munkássága nyomán mutatkozik a hitelintézetek eme kölcsönkövetítő forrásának erőteljesebb bugyogása.

Nézzük miként alakulnak takarékbetéteink napjainkig az egyes intézeteknél ezer forintokban a magyar birodalomban:

Év	Bankok	Földhitelintézetek	Takarékpénztárak	Szövetkezetek	Összesen
e z e r f o r i n t o k b a n					
1867	2147	—	69118	1370	72635
1870	6734	—	121504	3258	131486
1875	22469	169	175444	3848	211930
1880	35638	423	275801	11331	323193
1885	54474	660	355290	18200	428624
1890	93535	1113	452835	28997	576480
1895	141105		565132	37553	743790
1900	208315		666381	43283	917979

Takarékbetéteink emelkednek: emelkednek azok folyton összes hitelintézeteinknél. Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy az összes gyarapodás nem írható új betétek javára, mert hisz maga a tőkésítés is több gyarapodást ad

évente 30 milliónál az utóbbi években. Ha tehát az utóbbi években 30 millió alul látjuk a betétgyarapodást, az új betét javára épen nem marad s így a kisebb betétnagyobbodás újabb megtakarításokat nem jelent. Míg most a kamata $37\frac{1}{2}$ milliót fölözi, addig például 1894-ben csak 26, 1889-ben 20·7 s 1884-ben 16·7 milliót tett az ki, a mi természetesen a betét nagyságával szoros kapcsolatban van. Az első pillanatra is láthatjuk, hogy akárhány év van, melyekben a betét nagyobbodást tisztán csak a kamatszaporulat adja. Igaz, hogy a mint azt előre bocsátottuk, a betétnagyobbodás nem mindig a nagyobb vagyonnossággal jár, s következésképp annak csekélyebb mérve, nagy elmaradása sem az ellenkezőt mutatja, de például az utóbb jelentkező lassú haladást talán nem csalódunk, ha az uralkodó gazdasági pangásnak tudjuk be.

Érdekes jelenség hitelintézeteink betétüzletének fejlődésénél, hogy míg eredetileg a bankoknál a folyószámlára való elhelyezés tette a betétek egy nagy kontingensét, s a takarékbetéteknél a takarékpénztárak óriási pluszt mutatnak föl, addig az utóbbi időben a bankok passzív tételei között a takarékbetétek kezdenek mind nagyobb összeggel szerepelni, viszont a takarékpénztáraknál a folyószámlai betétek. A bankoknál a takarékbetétek összege jóval felülmúlja a folyószámlai és cheque betétek összegét, a mely arány mindig nagyobb és nagyobb számokat mutat fel, úgy hogy a bankok kezdik a takarékpénztárak szerepét betölteni.

Fentieket igazolják alábbi adataink:

1895-ben folyó- és chequeszámla együtt bankoknál ezer frtokban 4974, takarékpénztáraknál 2920; 1900-ban bankoknál 7227, takarékpénztáraknál 4920.

A takarékpénztárak adatai tehát aránylag óriási növekvést mutatnak fel: üzletkörük lassankint a bankszerű üzletekkel tágul. Megjegyzendő, hogy ha a chequeszámlákat elkülöníténénk, úgy a folyószámlák tekintetében a takarékpénztárak még nagyobb adatokat adnak elénk. 1900-ban a chequeszámla a bankoknál ezer frtokban 4861, a takarékpénztáraknál 1854, tehát e tekintetben a bankok állnak elől, ha ugyan a takarékpénztárak adata is igen nagynak mondható. De ha már a folyószámlákat vesszük ott a bankok 2366 adatával 3066 áll szemben. Azt látjuk tehát, hogy a kétféle hitelintézet tulajdonképpen lényegileg valami nagy eltérést nem mutat fel.

Czélunk nem lehet az, hogy minden jelenség okait kutatva a részletekbe is átmenjünk, s így a takarékbetétek természetét, azok megoszlását sem akarjuk kutatni, csak konstatálni kívánjuk, hogy nálunk a betétek átlagai igen magasak. A század végén egy betéti könyvre 800 forint (1899-ben 807) körül esik, a mi rendkívül magas, kivált ha a nyugati államok alacsony átlagait látjuk. A szövetkezeteknél az átlag jóval alacsonyabb (1899-ben 457), a mi azonban vajmi keveset befolyásolhatja az országos átlagot. Ennek tekintetbe vétele mellett meggy az fel egyébiránt az említett magaslatra.

A pénztári jegyek a nyugati fejlettebb hitelrendszerű államokban igen nagy elterjedésnek örvendenek, mert praktikus fizetési eszköznek bizonyultak. Nálunk lassan terjednek. 1867-ig csak a kereskedelmi bank bocsátott ki ilyeneket; azóta foglalkoznak csak azzal többi hitelintézeteink is. Nagyobb kedveltségnek e jegyek azonban nem örvendenek, pedig mint pénzhelyettesítők nagyon jó szolgálatot tehetnének a fizetéseknel. Pénztárjegyeink forgalma a következő:

	<i>Forint</i>		<i>Forint</i>
1867-ben	4.247,961	1885-ben	13.478,370
1870-ben	10.683,017	1890-ben	6.826,000
1875-ben	12.742,884	1895-ben	6.368,000
1880-ban	8.013,053	1900-ban	6.643,000

Csak 1891 óta vannak Horvá-Szlavonországgal adva ez adatok: ez azonban rendkívül csekély különbözetet tesz ki, s így az alapot az összehasonlításra épen nem zavarja. Így 1893-ban Horvát-Szlavonországban 15 ezer, 1894-ben 11 ezer, 1895-ben 11 ezer, 1896-ban 24 ezer forintot tettek ki.

A hetvenes évek közepéig a pénztári jegyek nagyon erős fellendülést mutatnak, azután azonban vesztenek jelentőségükből, s meglehetősen csekély forgalmat tüntetnek fel. 1885-ben látjuk még egyszer nagy arányú forgalmát, de már a következő évben 50%-os visszaesés következik. A közönség jobban szereti a betétkönyvet, a pénzvillág a giró- s folyószámlát, pedig tagadhatatlan, hogy a pénztárjegynek minden kelleke meg van az erősebb elterjedésre, s kitünő fizetési eszköznek mutatkozik.

A fizetések lebonyolítására szolgálnak a chequek is s a folyószámlák is. Ezek már hasonlíthatlanul jobban el vannak

terjedve, mint a pénztári jegyek, de még sem annyira, mint a mennyire fontosságuknál fogva várható volna. Áll ez különösen a chequere, melynek a valutarendezés után fontos szerep jut: nélküle el sem képzelhető a valuta teljes szabályozása, a készfizetések felvétele után a fizetések lebonyolítása. A közéletbe át kell menni annak a tudatnak, hogy a készpénzfizetések aranyvaluta mellett nem felelnek meg sem a magán, sem az állam szükségletének, s hogy a képleges fizetési eszközöknek kell elfoglalni, a ténylegesnek, a pénznek a helyét.

Postatakarékpénztárunk a talajt már előkészítette, a chequet a forgalomba átvitte, most már csak az elterjedési körét kellene bővíteni.

A folyószámla s cheque statisztikája 1894 óta részletesebben gyűjtetik. Állítsuk csak szembe a két határév adatait a magyar birodalomban.

Nézzük először a folyószámlai elhelyezéseket:

	1894-ben	1900-ban
Álladék az év elején ---	50.773,320	53.580,000
Betétetett --- --- ---	842.667,667	520.212,000
Visszafizettetett --- ---	845,022,547	522.480,000
Álladék az év végén ---	48.418,440	51.311,000

A folyószámla rendszer keretei tehát kisebbek lettek, olyanira, hogy a lebonyolítás majdnem csak az eddigi határ felét éri el.

A chequeszámlák eredménye a következőkép alakul:

	1894-ben	1900-ban
Álladék az év elején ---	38.305,666	74.358,000
Betétetett --- --- ---	619.706,442	620.555,000
Visszafizettetett --- ---	619.407,528	619.950,000
Álladék az év végén ---	38.604,580	74.963,000

Kétségtelen tehát, hogy a chequeszámla fontossága mind erőteljesebben megy már át a köztudatba. Bizonyos azonban, hogy a jövőben még ez adatok óriási emelkedésének leszünk szemtanúi. A cheques mindjobban népszerűsödnek, s évről-évre nagyobb az elterjedési körük. Közgazdasági szempontból óriási fontosságú volna, ha a cheques mint közönséges fizetési eszközök a legszélesebb rétegekben elfogadtatnának, hogy így a készpénzfizetések mennél jobban háttérbe szorulnának.

Hitelintézeteink egyik legfontosabb kölcsönágazatát a jelzáloghitel képezi. Óriási összegek vannak így módon elhelyezve, melyek természetüleg a kölcsönök legbiztosabbikát képezik. Bankjaink s a szövetkezetek a hitel eme ágát nem kultiválják valami kiterjedt mértékben: nem illik az be annyira üzletkörükbe, mint a többi intézeteknél. Tőkéjüknek ezek inkább oly elhelyezést keresnek, melyből az könnyebben kivonható. Egyébiránt azért tagadhatatlan, hogy kivált a bankoknak tetemes tőkéjük vagyon így módon megkötve. Óriási összeg az, mely az ingatlanokon nyugszik, s nagy kár, hogy annak egészét nem ismerhetjük. Csak pénzügyintézeteink ez irányú követeléseit van módjában a statisztikai hivatalnak összegyűjteni. Minden más irányú megterheltség a maga egészében ismeretlen.*

Az utóbbi években igen nagy mértékben emelkedtek a jelzálogterhek. A régi magas kamatozású kölcsönök konvertáltattak, de meg a földbirtokokat kénytelenek voltak a gazdák nagyobb mértékben megterhelni, hogy folyton nagyobbodó kiadásainak eleget tehessenek, hogy a megváltozott viszonyok között mind nagyobb befektetést igénylő gazdálkodási rendszerekkel az intenzívebb kultúra hatása alatt fokozottabb eredményeket érhessenek el. Az ingatlan kölcsöne tehát nem egész helyes fokmérője az eladósodásnak, mert hisz nagyon sok esetben a produktivitást van az hivatva fokozni, nem is számítva a már említett dukonverzionális kölcsönöket, továbbá Budapest óriási fejlődését, melynek épületei óriási nagyságú jelzálogterhet absorbeálnak.

Adni kívánjuk az alábbiakban pénzügyintézeteink jelzálogos kölcsöneit: jóllehet az osztrák-magyar bank üzletmenetét külön kívánjuk tárgyalni, adatait eme tárgyalásunk folyamán is adni kívánjuk, hogy a kölcsönök egészét áttekinthessük. Az osztrák-magyar banknak külön jelzálog osztálya van, de az külön magyar zálogleveleket e kölcsönökről nem ad ki.

Ide vonatkozó adataink a következők a magyar birodalomra vonatkozólag:

* 1883-ban kilencz törvényszék területén 6—6 községben próba felvételt csináltak, a mi 365,101 kat. holdra s 48,318 telekkönyvre terjedt ki. Ez a földbirtok telekkönyvi megterheltségének statisztikájára az első lépés volt, — s az utolsó, melynek eredménye az, hogy a pestvidéki törvényszék hatkötőségénél 2.571,229'90 a deésinél 523,965'94, a fehértemplominál 1.632,601'54, a kolozsvárinál 581,932'03, a kassainál 585,702'94, a nagyváradinál 650,780'13, a nagykanizsainál 2.706,061'52, az aradinál 1.309,286'11 s a pozsonyinál 1.137,570'41 frt, vagyis összesen 11.699,130'52 frt a külsőség és belsőség megterheltsége.

Év	Bankok	Földhitel- intézetek	Takarék- pénztárak	Szövet- kezetek	Osztrák- magyar bank	Összesen
e z e r f o r i n t o k b a n						
1867	915	18964	27433	—	39468	86780
1870	10871	28931	54180	19	36242	130243
1875	14502	57576	83684	3135	52489	211386
1880	12888	72264	103394	4013	59711	252270
1885	21318	115915	139269	6207	64763	347472
1890	40209	156795	186057	9433	87662	480156
1895	75846	227122	284024	15460	112744	715196
1900	403481		411451	16166	131290	992388

A jelzálogkölsönök ily folytonos növekedése főkép a már említettekre vezethető vissza. Tagadhatatlan, hogy a gazdasági helyzet nyomasztó volta bizonyos irányban szintén befolyt azoknak gyarapodására, de sokkal kevésbé, sem hogy az ily nagyarányú emelkedésben nyilvánulna meg. Ha a gazda helyzete bizonyos tekintetben rosszabbra is fordult, az maga fentieket nem váltotta ki. Hisz tudjuk, hogy az utóbbi években megtörtént, hogy a jó termékek hatása alatt a gazda nagyobb arányú törlesztéseket eszközölt, a mit fenti adatokból épen nem lehet kiolvasni. A jelzálogos kölcsönök folytonos növekedése semmi esetre sem a gazda helyzetének rosszabbodását jelzi, hanem főrésze van abban, a már említetteknek. Azt mondhatnánk inkább, hogy a nagy adatok magyarázata az ország nagyarányú fejlődésében, pénzügyeinek rendezettségében (alacsony kamatláb), intenzivebb gazdálkodásában s csak utolsó sorban egyes hátrányos alakulásokban kereshető.

Különben ezen üzletág óriási fellendülésében nagy oka van az alacsony kamatozásnak s alacsony törlesztési rátának. A felmondható kölcsön helyett előttünk áll a felmondhatlan törlesztéses kölcsön. Kinek pénzre van szüksége s ingatlana van, a helyett, hogy az aránylag drága s nem mindig rendelkezésre álló személyi hitelhez fordulna, jelzálogkölsönhöz nyúl, melyet 50 évi törlesztésre (kamat- s tőketörlesztést értve) 5 %-ra megkap. Emellett az általános jövedelmi pótladóból a teher kamatjának 10 %-a elengedtetik (mint a mit az állam tőkekamattal adóban úgy is megkap), s így a kölcsönök e módját nagyon kedvelik az ingatlanok tulajdonosai.

A törvényhozás a kölcsönök eme ágazatát fokozott figye-

lemmel kíséri, belátva annak nagy fontosságát. Az 1876:36. t.-czikk feljogosítja a részvénytársulatokat s szövetkezeteket e kölcsönök után záloglevelek kibocsátására, ha azok biztosítására legalább kétszázezer forintos alapjuk van. Ha ezen alap egy millió ötszázezer forintot kitesz, úgy a záloglevelek szelvényei adómentesek, a mi különben csak a nagy (ügyszólván kizárólag fővárosi) intézeteknek válhatik javukra, mert hisz kisebb intézet ily összeget félre nem tehet. Mindenesetre a záloglevelek biztosságát fokozza ezen intézkedés, s nagyon alkalmas áraik stabilitására hatni. Ez a záloglevelek kelendőségét, jó árát van hivatva fenntartani. A földhitelintézet s az osztrák-magyar bank jelzálogosztálya számos kedvezményben részesül a törvényhozástól. Egy intézetnek sem szabad azonban több záloglevelet kibocsátani, mint a jelzett külön alap húszszorosa, mely alap ellen végrehajtás sem intézhető. Zálogleveleket ingatlanokra csak annyit szabad kibocsátani, a mennyit azok értékének kétszerese fedez: a kölcsönök törlesztésével arányban vonandók azok ki a forgalomból.

A mint a fentiekből látható, a jelzálogkölcsönök összege 1000 millió körül van. Ez összegnek oroszánrésze a takarékpénztárakra esik, a bankok s földhitelintézetek viszont csak együtt érik el e számot, illetve mulják felül. A szövetkezetek ez irányú adata minimális, míg az osztrák-magyar banké maga felér az összes bankok eme üzletágával.

Az osztrák-magyar bank jelzálogkölcsöne záloglevelekkel van fedezve, vagyis e kölcsönök felmondhatlanok: a szövetkezetek kölcsönei készpénzkölcsönök. A takarékpénztárak óriási adatával szemben viszont áll az, hogy annak csak mintegy negyedrésze volt például 1894-ben felmondhatlan kölcsön, a többi felmondható, a mi a takarékpénztárak üzletmenetében találja magyarázatát. A kölcsönvevők érdekében véve tehát a takarékpénztárak a multban a jelzálogkölcsönök tekintetében eleget épen nem tettek. A helyzet azonban az újabb időben lényegesen változott. A takarékpénztárak, a magyar takarékpénztárak központi jelzálogbankja közvetítésével eme kölcsönökre zálogleveleket adnak ki, a melyek képesítik a felmondhatlan kölcsönök nagyarányú megadására. Egyébiránt kölcsöneik azóta szaporodnak csak ily nagy arányban. A mi viszont a bankokat s földhitelintézeteket illeti: ezek már a multban is előljártak e tekintetben. Ezt különben az alábbiakban tüzetesen

ki fogjuk mutatni. De megkivánjuk jegyezni, hogy a jelzálog-kölcsönök fenti kimutatásának elbírálásánál figyelembe kell venni, hogy az új intézetek, illetve azok, melyek ezen üzletágot csak újabban gyakorolják, egész összegüikkel a kölcsönöket gyarapítják. A régi intézeteknél nem ez az eset áll. Ott a törlesztésekkel már a kamatokon kívül a tőke is nagy arányban törlesztődik, s így az évente előálló hiányt is kell pótolni az új kölcsönöknek. A törlesztéses kölcsönök természetében rejlik, hogy kezdetben csak egy minimális összeget rónak le a tőkeösszegeből; csak évek sora után, midőn ezen apró részletek tetemes összegé nőve a kamatot nem absorbeálják, kezd a tőke is fogyni. Ez az eset áll a földhitelintézetnél, mely már régebb idő óta törleszti a tőkét, s így a kölcsönösszeg gyarapodása lassúbb.

A felmondhatlan kölcsönök állagáról a jelzáloglevelek forgalma tesz bizonyosságot. A felmondhatlan kölcsönök fedezete a záloglevelekben van. Ez lesz azután a pénzintézetek terhe, a bekebelezett összegekkel mint vagyonnal szemben.

Nézzük a záloglevelek forgalmát: mily arányban fejlődtek azok alkotmányos korszakunk kezdete óta. Annakelőtte egyébiránt e tekintetben vajmi csekély a forgalom, a mi különben is csak 1863-ban kezdődik. Miután az osztrák-magyar banknak külön magyar záloglevelei nincsenek, azokat itt mellőzzük.

A magyar birodalom záloglevélforgalma a következő:

	Bank	Föld- hitelintézet ezer forintokban	Takarék- pénztár	Összesen
1867-ben	—	18,964	—	18,964
1870-ben	—	28,059	—	28,059
1875-ben	10,835	57,615	166	68,616
1880-ban	10,304	74,181	—	84,485
1885-ben	14,268	118,260	—	132,528
1890-ben	27,759	157,726	7,094	192,579
1895-ben	53,333	239,710	78,088	374,131
1900-ban	95,911	333,721	156,451	586,083

Megkivánjuk jegyezni, hogy fenti számokban Horvát-Szlavonország csak 1893 óta szerepel, még pedig csak földhitelintézeteivel. A fentiekben azonban csak minimális összegek esnek ez országrészre; így 1893-ban 1918, 1894-ben 4262, 1895-ben 6780, 1896-ban 9222, 1897-ben 12,270, 1898-ban 13,623, 1899-ben 14,588 és 1900-ban 15,608 ezer forintnyi záloglevél van Horvát-Szlavonország földhitelintézeteitől kibocsátva.

Már említettük előzőleg, hogy a záloglevél kibocsátásnak az utóbbi években tapasztalható nagymérvű emelkedése a takarékpénztárak központi jelzálogbankjának tudható be. Ezen intézet a kölcsönök nyomasztó terhének elviselésére sokat tett, mert hisz a legterhesebb kölcsönöket apasztotta, — a felmondható tartozásokat.

A záloglevél-kibocsátások folyton emelkednek, s ha az utóbbi két táblázatot összehasonlítjuk, láthatjuk, hogy a kettő közötti arány folyton kedvezőbbé válik. Igen érdekesek azok az adatok, melyek a jelzálogkölcsönöket azok tárgya szerint csoportosítják: ezen adatok a kölcsönök megoszlását, vagyis a házak és földbirtokok megterhelését nagyon tanúságosan mutatják be. Így 1900 végén a *hazai hitelintézetek* jelzálogkölcsöneiből a magyar birodalom földbirtokaira 572.648,591 forint esett, míg magára a szorosan vett Magyarországra ez összegből 555.146,566 frt jutott. A bérházakra 286.834,630, illetve 273.692,304 forint esett. Ebben azonban sem az osztrák-magyar bank követelései, sem a más irányú megterheletés nem foglaltatik. Fentiekén kívül Ausztria követelése a földbirtokokat illetőleg 961,950 frt, a házakat illetőleg 652,988 forint az egész magyar birodalomban.

Láthatjuk tehát ez összegekből, hogy óriási az a teher, mely az ingatlanon nyugszik. Tekintve azonban az alacsony kamatlábat, a törlesztéses kölcsön valami súlyosan a birtokosokat nem terheli. A jelzálogkölcsönök kamatlába ugyan sok esetben még napjainkban is magas: mégis túlnyomó már az alacsony kamatozású kölcsön. Összes hitelintézeteink 4%-os jelzálogálladéka 1900 végén 199.485,000, a 4½%-os 241.075,500, az 5%-os 90.214,500, az 5½%-os 55.690,000 s a 6%-os 97.851,000 forintot tett ki. Ezen felül volt 6½%-os kölcsön 43.180,000 frt, 7%-os 67.263,000, 7½%-os 14.350,000, s 8%-os 51.987,000 forint. A kölcsönök legnagyobb kontingense mindenesetre 6%-tól fölfelé esett. A záloglevélkölcsönök 5½%-ig terjednek, s a legalacsonyabb kamatozásúak a 4%-osak. 5½%, 5, 4½ s 4%-os papírértékű záloglevelek bocsáttatnak ki hazánkban, továbbá 5%-os ércértékűek, s így a törlesztéses kölcsönök elég kedvezőeknek mondhatók.

Valószínű, hogy a jelzálog megterheletésnek fenti óriási mérve nem fog hasonló arányokban tovább tartani. Valószínű, hogy az eddigi kölcsönösszegek segítségével a nemzeti munkás-

ság nagyméretű tevékenységet fog kifejteni, mely a vagyonosodást óriási mértékben elősegíti. A házépítés alább hagyott, pedig az új házak rendszerint azok, melyek a házbirtokok jelzálogkölcso-neit szaporítják: e téren tehát egy darabig nagyobb arányú kölcsönvétel talán nem fog eszközöltetni. A földbirtok megterheltetése viszont tagadhatatlan, hogy napjainkban is már nagyfokú, s az eddigiekhez hasonló arányokban nem haladhat előre. Jogos a remény, hogy az eddig mobilizált összegek eredménye viszonyaink egészségesebbre fordultával nagyobb mértékben fog nyilvánulni: mert hisz az tagadhatatlan, hogy ennek egy jó része az üzemtőke gyarapítására fordított. Egyébiránt a régi kölcsönök folyton nagyobb s nagyobb hányadot törlesztenek a régi adósságból, s így az új kölcsönök először ezt a hézagot töltik be. A törlesztéses kölcsönöknek, vagyis a záloglevélkölcsönöknek még nagy arányokban kellene fejlődni, mert hisz a mint láttuk, a felmondható kölcsönök még óriási összegekkel szerepelnek. Nem szabad azonban elfeledni, hogy ezeket a záloglevélkölcsönök nem absorbeálhatják, mert hisz azok nagy része másod, harmad stb. fokú bekebelezési kölcsön, melynek minden része záloglevélkölcsönne való konvertálásra nem alkalmas.

A jelzálogkölcson egy faját képezi a törvényhatósági, községi és egyéb közhasznú művekre adott kölcsön is. Ennek jellemző sajátága azonban, hogy nemcsak ingatlanra való bekebelezésre adódik, hanem egyéb biztosítás is elfogadtatik annak nyújtásánál: a vízszabályozási társulatok kölcsönei, helyi érdekű vasutak kölcsönei stb. mind ide tartoznak. Nyomaira már a hetvenes években akadunk, de nagyobb mérvű fellendülése csak az újabb időkre tehető: a statisztikai hivatal is csak 1894 óta gyűjti az ide vonatkozású részletesebb adatokat. E kölcsönök községi záloglevelekkel fedeztetnek túlnyomó részben.

A magyar birodalom ez irányú adatai a következők:

	Kölcsönök	Záloglevelek
	ezer forint	
1894-ben	200,929	165,201
1895-ben	233,836	192,802
1896-ban	242,743	203,327
1897-ben	252,690	188,165
1898-ban	269,532	191,678
1899-ben	273,212	220,312
1900-ban	282,808	247,175

Az arány tehát a kettő között elég kedvező; az adatok lassan bár, de folyton emelkednek.

A jelzáloghitel után legfontosabb, illetve legnagyobb összegekre menő üzletága a pénzügyintézeteknek a váltóleszámtól. Tagadhatatlan, hogy a kereskedelmi forgalom emelkedésével a váltótárcza emelkedése egyenes arányban növekszik. Könnyen érthető tehát, hogy az utóbbi évek erőteljes közgazdasági fejlődése mellett a váltóleszámtól is óriási mértékben emelkedett. Rövid pár év alatt száz milliós emelkedéseknek lehetünk tanúi, a mi már maga elegendő rámutatni a kereskedelmi élet óriási fellendülésére.

Váltótárczánk állománya az év végén a magyar birodalomban a hitelintézeteket illetőleg a következőképen alakul:

Év	Bankok	Földhitelintézetek	Takarék-pénztárak	Szövetkezetek	Oszták-magyar bank	Összesen
ezer forintokban						
1867	6254	287	24164	1539	8772	41016
1870	33928	406	42905	3315	19714	100268
1875	39804	3229	75235	8380	30718	157366
1880	50962	3195	104182	9940	39917	208196
1885	73099	2947	144259	18055	42508	280868
1890	91084	2405	188205	23085	57228	362007
1895	153693	5370	275320	31358	98328	564069
1900	217840	6741	346735	49898	85216	706430

1890 óta 330 millióval emelkedett a váltótárcza. Az emelkedés legnagyobb hányada a bankok s takarékpénztárakra esik, míg a többi intézeteknél az emelkedés kisebb arányú. Különben az oszták-magyar banknál gyakori visszaesésekre is akadunk, míg a többi intézetek a hitelnyújtás tekintetében meglehetősen bőkezűen bánnak el. Egyébiránt e számok épen nem mutatják az évi leszámítolás nagyságát, hisz ez a tárcza álladéka az év végén. A váltók átlag rövid ideig (mintegy 75 napig) vannak forgalomban, s ennek tekintetbe vétele mellett 1899-ben 27 milliárd körül volt a leszámított váltók összege, a melyből mintegy két milliárd visszleszámtólásra került.

Kétségtelen, hogy váltótárczánk a jövőben még nagyobb összegeket fog felmutatni: hisz iparunk s kereskedelmünk most van a legerőteljesebb fejlődésben. Az utóbbi évek pangása sem igen volt a váltótárczán megérezhető: hisz az még emelkedést

tüntet föl. Mennyivel inkább fog ez előtérbe lépni a jövőben, ha Ausztriával való helyzetünk tisztázódik, s iparfejlesztő politikánk gyümölcsét kezdi érlelni. Az utolsó évtized roppant emelkedése bizonyítja a legjobban, hogy a békés állapotok aránylag fejletlen viszonyok között is mily pénzforgalmat tudnak előidézni; a szövetkezeteknél a jövőben még nagyarányú emelkedésnek lehetünk szemtanúi; hisz azok megerősödése még rövid életű. Igaz, hogy ezek nagyban egészben csak kisebb kölcsönöket nyújtanak, de azok nagy tömege mindenesetre nagy eredményeket mutathat fel, a mi annál fontosabb, mert hisz ezek a kis embereknek nyújtanak segítyt.

A mi az értékpapirokra, értéktárgyakra s árukra adott előlegeket illeti, ezek tekintetében újabban adataink tökéletesedtek. 1894 óta egész új irányú adatgyűjtés folyik, mely a tényleges állapotokat a részletekre kihatólag megállapítja. Az 1892-ig egységesen gyűjtött adatok e tekintetben a következők a magyar birodalom összes intézeteinél:

Év	Bankok	Földhitel- intézetek	Takarék- pénztárak	Szövet- kezetek	Osztrák- magyar bank	Összesen
ezer forintokban						
1867	1884	117	3520	23	1178	6722
1870	10225	614	8254	302	6230	25625
1875	7379	145	11159	1931	8272	28886
1880	8092	1449	8664	905	4846	23956
1885	15012	3583	9009	804	7003	35411
1890	30817	4008	17159	1109	9220	62313
1892	49267	3742	18628	1107	8114	80858

Az utóbbi évek itt is nagyobb fellendüléssel jártak, de ennek daczára nagyban egészben az egyes intézetek üzletmenetéhez képest csak csekély kiterjedést vett ez az üzletág. A bankok gyakorolták az előlegüzletet a legnagyobb mértékben, de azok is csak az utóbbi néhány évben. A nyolczvanas évek végeig általában véve minimális kiterjedést vett ez az üzletág.

1893-tól kezdve az összes értékpapírelőlegek és egyéb zálogokra adott előlegek az alábbi módon alakultak. Megjegyezzük, hogy az osztrák-magyar bank kézizálog kölcsönei az alábbi összegekben nincsenek benne, azokat ez utóbbi czímen később fogjuk kimutatni. Adjuk alábbi adatokkal párhuzamban a fedezett mellett engedélyezett folyóhitelt is:

	1893	1895	1900
		<i>ezer forint</i>	
Előlegek értékpapírok- és egyéb zálogokra — — —	24,387	32,886	69,358
Fedezet mellett engedélyezett folyó számlahitel	120,930	194,222	209,241

Az értékpapír s más zálogokra adott előlegek az adott keretek között aránylag nagymérvű emelkedést mutatnak fel: az adott évek alatt megkétszereződnek. A fedezet mellett engedélyezett folyóhitel keretei már tágasabbak, s az is nagy arányban halad előre.

Egyes pénzügyintézetek arany, ezüst, értéktárgyakra s más ingóságokra is adnak kölcsönt, de ezen üzletágat csak kevés pénzügyintézet gyakorolja; a forgalom is alacsony színvonalon marad. Ellenben a szövetkezetek a törzsbetétekre vagy üzletrészekre adnak előlegeket, a mi meglehetősen nagy lendületet vett. Pénzügyintézetek a kötelezvényekre adott kölcsönöket is kultiválják ugyan, de vajmi csekély mértékben. Főkép a szövetkezetek azok, melyek ezen üzletágat nagyobb mértékben felkarolják. Ugyanis a kölcsön eme módja főkép csak a kis emberek hitel-igényének felel meg: sokkal nehezkesebb, semhogy a mobil-értékekhez szokott nagyobb intézetek üzletmenetébe volna illeszthető. Tény, hogy a jelzálogkölcsönök is hosszabb időre szólnak, de ezek feltétlen biztosságuak, s a záloglevelek által különben is mobilizálhatók. A mint említettük, főkép a szövetkezeteknek felelnek meg e kölcsönök a legjobban, s ép ezért a szövetkezetek erősebb fejlődésével az utóbbi időben a kölcsönök eme alakja is jobban fellendült. 1893-ban 51.365,000, 1894-ben 54.794,000, 1895-ben 59.595,000, 1896-ban 62.046,000, 1897-ben 69.657,000, 1898-ban 78.538,000, 1899-ben 87.420,000 forintba rugott a kötelezvényekre kezesség mellett kölcsön adott összeg. Valószínű, hogy a jövőben erőteljesen megnövekedett számokra fogunk e téren akadni, a mi egyébiránt nagyon kívánatos is.

Értékpapírokban a pénzügyintézetek szintén jelentékeny összegeket helyeznek el, de e tekintetben meglehetősen nagy az ingadozás. Mint egyik legbiztosabb elhelyezési mód, nagyon is figyelemre méltó, kívánt ha tekintetbe vesszük, hogy könnyen folyóvá tehető. Mindenesetre kívánatos, hogy a pénzügyintézetek tőkéik egy részét ily módon helyezték el, hogy így a kockázat mennél jobban megoszolják. Értékpapírjaink szempontjából is kívánatos ez, mert hisz ha a pénzügyintézetek a vásárlók sorába lép-

nek, úgy az árfolyam magasabb színvonalra emelhető. Kétségtelen, hogy az aránylag alacsony kamatozás folytán a nagyobb összegű felhalmozás az intézetek szempontjából épen nem kívánatos.

Az értékpapírtárcza alakulása a következő adatokat adja a magyar birodalomban:

Év	Bankok	Földhitel- intézetek	Takarék- pénztárak	Szövet- kezetek	Összesen
					e z e r f o r i n t o k b a n
1867	361	—	13023	8	13392
1870	7710	136	20853	155	28854
1875	10413	5740	23923	179	40255
1880	9143	8139	68102	558	85942
1885	11171	12828	60342	557	84898
1890	15802	16726	78716	1564	112808
1895	43544	37469	86764	1749	169526
1900	67677	43571	114229	3213	228690

Folytonos tehát az emelkedés az értékpapírtárczában. Tény, hogy az értékpapírokra való tőkebefektetés nem minden veszély nélküli, mert hisz lehetnek esetek, hogy nagy árfolyam-vesztések állhatnak elő. Jó példa erre a század utolsó néhány éve. Nem szabad azonban elfeledni, hogy az árfolyam-csökkenés még nem mutat tényleges veszteséget. Ha az értékpapírálladék jó, úgy a pénzüintézeteknek épen nem kell azokat értékesíteni az árcsökkenésnél. Kivárthatják a helyzet javulását. Sőt ép az árcsökkenés mellett érdemes azokat összevásárolni, mert hisz így a kamatozás magasabb. Nagyban egészben értékeink oly jók, hogy azokból (esetleg némi megválogatással) nagyon tanácsos ily esetben tőkebefektetésre vásárolni.

Pénzüintézeteinknek főbb üzletágait kívántuk a fentiekben vázolni: természetes tehát, hogy azzal nem merítettük ki az összes tőkebefektetési módokat. Így például 1899-ben a pénzüintézeteknél elhelyezett más tőkék több mint 31 milliót tettek ki; adócsok czímén mintegy 115 milliónyi összeget találunk, leltár s ingatlan 47 milliót tett ki, a különféle követelések 705 milliót, a mi mellett még 33 milliót tett ki a pénztári állapot (osztrák-magyar bank nélkül). Ha csoportosítjuk az összes idevágó adatokat, úgy az utolsó 10 évben a vagyon összesített adatai a következők a magyar birodalomban:

	<i>Vagyon, ezer frt</i>		<i>Vagyon, ezer frt</i>
1891-ben	1.337,650	1896-ban	2.138,190
1892-ben	1.451,260	1897-ben	2.331,706
1893-ban	1.602,980	1898-ban	2.495,426
1894-ben	1.741,750	1899-ben	2.591,535
1895-ben	2.009,190	1900-ban	2.673,954

Egy-egy üzletágot tekintve, az az 1900-ik évben a jelzett összegben a bankszerű váltótárczáánál 22,9, a hiteltulajdonosi váltótárczáánál 0,4, az előlegeknél 2,6, a fedezet mellett engedélyezett folyószámlánál 7,8, a jelzálogos kölcsönnél 32,2, a községi kölcsönöknél 10,6, a kötelezvényeknél 3,7, a más pénzintézeteknél elhelyezett tőkéknél 1,3, az értékpapírtárczáánál 6,5, az alapok s alapítványok értékpapirjainál 2,0, az adósoknál 4,0, leltár- s ingatlanoknál 1,9, különféle követeléseknél 2,9, s a pénztári állapotnál 12%-kal szereppel. S ha több évet veszünk is az összehasonlítás alapjául, úgy az utóbbi évek valami nagy ingadozást nem tüntetnek föl. A jelzálogkölcsön szerepel a legnagyobb százalékkal, s azt mindjárt a váltótárcza követi. Ez a kettő teszi ki az összes hitelműveletek összegének túlnyomó részét. Csak a községi kölcsönök szerepelnek még 10%-nál nagyobb arányszámmal, míg a többi pénzintézeti ügylet ez adatoknak messze alatta marad.

Az egyes üzletágak azonban a pénzintézetek szerint korántsem a fentebb vázolt arányban oszlanak meg. Így a bankoknál a bankszerű váltótárcza dominál, s ezt a jelzálogos kölcsön majd a fedezet mellett engedélyezett folyószámla hitel követi: ezek szerepelnek a legnagyobb százalékkal. A földhitelintézeteknél a jelzálogos kölcsön állandóan nagyobb %-u az összes többi üzletágaknál, a mit különben a törvényhatósági, illetve községi kölcsön követ körülbelül fél oly összeg erejéig, mint a jelzáloghitel kitesz. A takarékpénztáraknál újabban (a záloglevelek nagyobb mérvű kibocsátása óta) a jelzálogüzlet dominál, melyet nyomban a bankszerű váltótárcza követ, míg a szövetkezeteknél a kötelezvények kölcsönei járnak elől, melyeket a többi hitelintézet elhanyagol, s ezen üzletágot a bankszerű váltótárcza követi: egyébiránt jelzálogos kölcsönei is jelentékeseknek mondhatók.

Már most, ha a tiszta nyereséget keressük, úgy a magyar birodalom hitelintézetei e tekintetben a következő képet mutatják:

Év	Bankok	Földhitel- intézetek	Takarék- pénztárak	Szövet- kezetek	Összesen
e z e r f o r i n t o k b a n					
1875	2999	534	4390	1052	8975
1880	3304	1028	5711	1303	11346
1885	4279	1584	7337	1548	14748
1890	6354	1850	9067	2281	19552
1895	12751	3125	14783	4075	34734
1900	14715	3648	17640	4370	40373

A tiszta nyereség kezdetben ugyan visszaesést tüntet fel olykor-olykor, de kivált az utóbbi években folytonos az emelkedés. 1897-ben találunk csak csekély emelkedést, a többi évek mind nagy nyereséget tüntetnek fel; az utóbbi évek pangása épen nem látszik meg, 1896-ban nincs egyébiránt nagy emelkedés, s így az 1895-iki válságos év utóbajai itt is mutatkoznak; azóta azonban a nyereség növekedése tetemes. Az utóbbi évekre panasz épen nem lehet. Ha a pénzintézeteket egyenkint vesszük, nagyban egészben azokra ugyanez mondható el. Visszaesésekre nem egyszer akadunk, de azok jelentékenyeknek nem mondhatók. Az üzlet menete hozza magával, hogy e tekintetben ingadozások fordulhatnak elő. A bankok nyeresége tetemesen nagyobb, mint a takarékpénztáraké, daczára a nagyobb összeredménynek, mert hisz tudjuk, hogy takarékpénztár jóval több van, mint bank. 1900-ban a bankok száma 361, a takarékpénztáraké 733. Ezzel szemben azonban nem szabad elfeledni, hogy a bankok alaptőkéje mintegy 50 millióval több, mint a takarékpénztáraké. A részvénytőkéhez képest tehát a takarékpénztárak nyeresége hasonlíthatatlanul előnyösebben alakul, mint a bankoké. Bizonyos, hogy a részvényesek mindkét intézetnél óriási osztalékot élveznek — a névértékhez képest. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a részvények tulajdonosai folyton változnak, s hogy így folyton s fokozatosan emelkedik a részvény ára (arányban annak jövedelmezőségével), úgy beláthatjuk, hogy a részvényesek helyzete nem oly kedvező, a mint az az első pillanatra látszik. A földhitelintézetek s szövetkezeteknél természetsszerűleg nem ez az eset áll, de azért azok jövedelmezősége is biztos alapokon áll, jöllehet nem nyeréskedésre alakultak a szövetkezetek, sem pedig a földhitelintézetek.

Nem kívánjuk itt a szedett kamatok nagyságát részletezni.

Óriási eltérések vannak, ha a különféle intézetek kamatlábát összehasonlítjuk. Az osztrák-magyar bank ügykörének tárgyalásánál óhajtunk erre kiterjeszkedni, mint a melynek üzletmenete különben is jobban ellenőrizhető. A záloglevelekre egyébiránt már az előbbiek folyamán rámutattunk: azok csak 5 %-ig variálnak. A biztosíték mellett adott kölcsönök különben általában alacsonyabban kamatoznak a személyi hitel kölcsöneinél. Ez utóbbi az, melynél a nagyobb emelkedések vannak: az előbbiek 6 %-nál a nagyobb intézeteknél nem igen emelkednek feljebb, míg a személyi hitelre ez épen nem mondható el. Tudjuk, hogy a kamatláb maximuma a törvény értelmében 8 %, de emellett különféle mellékköltségek a kölcsönt jóval megdrágítják. Tény, hogy az osztrák-magyar bank kamatlába aránylag alacsony színvonalon marad ha azt az országos átlaggal összehasonlítjuk, de általában véve áll az, hogy az osztrák-magyar bank kamatlábalal arányban az ország pénzintézeteinek kölcsönei emelkednek vagy csökkennek. Emellett még az is elmondható, hogy ha az osztrák-magyar bank kamatlába magas (aránylag véve), úgy nemcsak drágább a pénz, hanem az nehezebben is szerezhető meg az egész ország területén. Az osztrák-magyar bank kamatlába fokmérője a személyi hitel drágaságának, ez viszont a kölcsönök könnyebb vagy nehezebb megszerezhetőségének. Ha a gazdasági helyzet rosszabbra fordul, ha a hitel nagy mértékben vevődik igénybe, s ha mindennek folyománya gyanánt az adómentes bankjegytartalék csökken, úgy az osztrák-magyar bank a kamatlábat emeli. Ha a politikai helyzet kedvezőtlen, s ha tartani lehet, hogy a bank aranykészlete ennek következtében csökken, vagy ha általában véve tartani lehet attól, hogy bármely külbehatás nyomán a bank készlete olyannyira igénybe vevődik, hogy az aranykészlet csökkenésétől lehet tartani, úgy a bankkamatláb emelkedik. Tény, hogy nemcsak a belső gazdasági helyzet irányítja ennek nagyságát, de kétségtelen, hogy az időszaki kölcsönök az egész ország területén vele szoros kapcsolatban vannak.

A mi a külföldi hitelintézeteket illeti, ott a bankok keletkezése a legrégibb korra vezethető vissza.

Mellőzve az ókori bankok taglalását, felkivánjuk említeni, hogy az első olasz bank gyanánt már az 1157, mások szerint 1171-iki velencei említhető. Eleinte csak letéti bank gyanánt szerepelt, de lassankint a bankügyleteket felkarolta. Hosszú

századok során fennállt, s csak 1797-ben szűnt meg. A barcelonai bank, mely a XIV. században keletkezett, hasonló szervezetű volt, míg a San Giorgio bank, mely 1407-ben Genuában alapított, sok tekintetben eltért tőle, legfontosabb eltérés volt az, hogy alaptőkéjét úgy szerezte meg, hogy az állam magánosoktól pénzt vett kölcsön, s ezt, mint letétet, az illető fél javára iratta, melylyel egyébiránt a bank üzletfelei között fizetések voltak eszközölhetők, de a pénz a bankból kivonható nem volt. Az állami tartozások biztosítására a bank egész országrészeket kapott biztosítékul, illetve zálogul, a mi hatalmát nagy mérvben növelte. 1740-ben szűnt meg ez a bank, midőn azt az osztrák hadak kifosztották. A XV. és XVI. században bankok nagy számban keletkeztek. Olaszországban, melyeket az állami intézkedések sok tekintetben korlátoztak, vagyis a magánosok érdekeit védték. Mivel ez a maga egészében nem sikerült, Velence állami girobankot kapott. 1586-ban állították fel a Banco di Rialtot, s 32 évvel előbb a Banco del Giro, melyek tisztán letéti üzletekkel foglalkoztak. Solid alapon álltak, pénzeik, melyekkel fizettek, s a melyeket elfogadtak, mindig teljes értékűek voltak, s ezért e bankok nagy hírnévre tettek szert. Az olasz montes pietatis kölcsönöket adtak a szegény népnek s nagy kedveltségnek örvendettek. Olaszország bankjai tehát nagy multra tekintenek vissza; ennek tudható be, hogy az újabb századokban mint erős intézmények állnak már előttünk, melyek feladatukat a maguk egészében be tudják tölteni.

Amsterdam már 1609-ben kapott egy nagy központi bankot, hogy így a magánbankárok kezeiből a bankügyletek kivehetők legyenek, kik sokféle visszaéléseket engedtek meg maguknak. Letéteiért az állam vállalt felelősséget, s kimondatott a kereskedés reális voltának biztosítására, hogy 300 frt vagy nagyobb összeg váltó csak a bank pénzével volt fizethető. Ez a pénz azonban, mivel jobb volt, mint más pénz, agioval birt. Egyébiránt megengedték, hogy az oly pénznem után, mely a bank pénztárában fogytán volt, felpénzt vegyenek, a mi megakadályozta a bankvaluta nagyobb mérvű kivonását. Főkép ugyan letéti üzletekkel foglalkozott, de nemes fémekkel is kereskedett, giroüzletet folytatott, sőt kölcsönöket is adott fedezet nélkül személyes hitelre is. Ez okozta vesztét, mert állása megrendült, a szolidságába vetett bizalom megszűnt, úgy hogy 1819-ben végleg feloszlott. Ezen hatalmas bank más apróbb bankoknak is

példát adott a létesülésre, de hozzá hasonlókká válni nem tudtak.

A hamburgi bank az amszterdamihoz hasonlított, s rövidre ennek felállítása után 1619-ben a városi kormány állította fel. Letéti és girobank volt tulajdonkép, de más üzletekbe is kezdett bocsátkozni rövidesen, a mi nagy megpróbáltatások elé vezette. A XVIII. század végén óvatosabban kezdett eljárni, s ez megerősítette fennállását, fokozta irányában a bizalmat. Létesítette a mark-bancót ezt a fiktív pénzt, mely $\frac{1}{2}$ tallérnak felelt meg, s melynek értéke az ezüst bizonyos súlyában volt megállapítva. 1873-ban, midőn a birodalmi aranyvaluta létesített, ez a pénznem nem maradhatott érvényben, először: mert ezüstpénz az aranyvaluta mellett meg nem állhat, másrészt: mert a fizetések egységét zavarta volna.

Nürnbergben 1621-ben állítottak fel egy letéti girobankot: 50 frtnál nagyobb összegről szóló váltó vagy 200 frtnál értéke-sebb árú a bank pénzeivel volt fizetendő.

A nürnbergi volt az utolsó bank, mely mint girobank szerepelt. Az állam szempontjából ezután kezdetüket vették a jegybankok, melyeket más helyen ismertetünk. Fentiek voltak a bankok ősei, azok adták a példát a bankok alakítására, melyek a nyugati államokban elég nagy számban keletkeztek már a multban is. Ha nem is voltak ezen magánbankok oly szervezet-tek még a század elején sem, mint azt a közelmultban tapasztaljuk, azért kétségtelen, hogy hazánkra ilyeneknek fennállása is rendkívül üdvös lett volna, s kereskedelmének, iparának csiráit hatalmasabb fejlődésre készítette volna. Láttuk, hogy nálunk a fejlődés nagyon lassan ment előre.

A mi viszont a takarékpénztárakat illeti, ezek főkép csak századunkban kezdtek keletkezni, de a külföld egyes államaiban rövidesen hatalmas szervezetű intézménynyé fejlődtek.

Angliában már 1817-ben állami beavatkozás szabta meg a takarékpénztárak menetét. Kimondja, hogy a betétek biztosítására állampapírok szerzendők be. Az alapszabályok vizsgálatnak vettettek alá. Betét-maximumot állítottak fel, a mely azonban gyakori változtatásnak volt kitéve. A tapasztalható visszaélések siettették a postatakarékpénztárak létesülését. A takarékpénztárak ügyét az 1873-iki, majd az 1891-iki törvények szabályozták. Egyébiránt Angliában a magántakarékpénztárak nem valami erőteljes fejlődésnek örvendenek, sőt határozottan hanyatlik

üzletmenetük. 1887-ben a betétállományuk 47·3 millió font sterling volt, míg 1895-ben 45·31.

Francziaországban 1818-ban alakult az első takarékpénztár, mely alkalommal kimondatott, hogy a betétek állami papirosokban gyümölcsöztetendők. 1829—35-től kezdve a betétek az államnak folyószámla követelés gyanánt lettek átadhatók. A betét-maximum, s takarékpénztárak ügye általában többször rendezés alá került, míg végre 1895-ben az egész véglegesen s egységesen szabályoztatott. Ki lett mondva, hogy a betétek a központi pénztárnak adandók át, mely azt értékpapirosokba helyezi. A január 1-i betétállomány 10%-át nem haladhatja túl a készpénzkészlet, mely különben a kincstárnál vagy a francia banknál helyeztetik el. A betét maximuma Francziaországban 15000 frank. Az ellenőrzés kezdettől fogva a legnagyobb fokú, s ha így a takarékpénztárak cselekvési szabadsága gátoltatik is, (csak a legszükségesebb összeg van kezeikben) kétségtelen, hogy azok szinte feltétlen biztosságot nyújtanak.

Németországban az 1765-ben alapított takarékpénztárszerű intézmény a legrégebbi ily intézet. Ez idő óta egymásután alakulnak a különféle takarékpénztárak, úgy, hogy a század elején már azoknak nagy számával találkozunk. Magántakarékpénztárak, városi, tartományi, kerületi, községi s egyesületi takarékpénztárak nagy számára akadunk, úgy, hogy Németország tekintetbe a takarékpénztárak tulajdonképeni hazájának. Az állami rendezés már korán kifejlődött: így Poroszországban 1838-ban már nyomára akadunk ennek. A maximum s minimumot a betétek tekintetében megállapítják, s általában minden tekintetben szabályozzák a takarékpénztárak ügyét. A takarékpénztárak hatalmas s célirányos szervezetének tudható be, hogy a postatakarékpénztári intézmény Németországban meghonosulni nem tud. A takarékpénztárak vezetői befolyásának sikerült e kérdés rendezését mindeddig elodázní. Az egységes eljárás biztosítására (a takarékpénztárak érdekében) létesítették azok szövetkezetét 1881-ben. Áldásos működésük a német takarékpénztáraknak azonnal szembetűnik, ha látjuk, hogy például a porosz takarékpénztárak betéte 1897-ben 4655 millió márka volt, vagy a szász takarékpénztáraké 658 millió, s a bajoroké 216·28 millió.

Ausztriában a legelső takarékpénztár egy évvel később alakult, mint Francziaországban: 1819-ben keletkezett Bécsben az első osztrák általános takarékpénztár, mely a mai napig is

fennáll, s a mely kezdetben hazánkban ügynökségeket tartott fenn. 1830-ban még csak hat takarékpénztára volt Ausztriának, nem csoda tehát, ha hazánkban e téren ekkor még alig mozgóldtak. Hisz ez időben mi minden impulzust Bécsből kaptunk. 1844-ben már törvényhozásilag szabályozták a takarékpénztárak ügyét Ausztriában, a mi azután a továbbiakban sem hanyagoltatott el. 1893-ban már a betétállomány másfél milliárd forint.

Olaszországban a takarékpénztárakat az északi részeken tisztán a takarékoság előmozdítására alakították a magánosok, míg délen ezek községi intézetek, a szigeteken viszont ezenkívül még államiak is fennállanak. 1888-ban szabályozódott törvényhozásilag a takarékpénztárak ügye; az üzletvitel állami felügyelet alá helyeztetett. 1893-ban a betéti állomány 1,3 milliárd lira volt.

Svájcban 1787-ben alakult az első takarékpénztár; a kantonok kormányai szigorú felügyeletet gyakorolnak az egész üzletmenetre.

Belgium 1830-ban vált el Hollandiától, a mely előtt a királyság déli részein már keletkeztek takarékpénztárak, de a különválás után megszűntek. 1832-ben alakult azután a Société Générale pour favoriser l'industrie, mely takarékgyűjtő helyeket is állított fel; 1848-ban azonban ez intézet a többi fennállóval egyetemben tönkrement. Ezért azután a takarékpénztárak ügyeibe az állam is beavatkozott; felállította a Caisse Generale d'épargne de retraitet, mely a postatakarékpénztár szerepét is viszi bizonyos tekintetben az országban.

Hollandiában a takarékpénztárak helyzete ép oly vigasztalan képet mutat, mint Belgiumban. Az 1784-iki Közhasznú Társaság takarékpénztárai a czélnek alig feleltek meg. Az 1830 s 1848-iki évek bajai a takarékpénztárakra is válságosak voltak, s ez vonta maga után 1881-ben a postatakarékpénztárak felállítását. Lassankint azonban a magántakarékpénztárak is erősödtek, úgy, hogy például már 1892-ben a betétállomány 57.267,000 hollandi forint volt.

Dániában 1820-ban alakult az első takarékpénztár. Számuk csak lassan nagyobbodott, de 1870 után rohamosan emelkedett; 1894-ben a betétállomány 564.150,217 korona. Állami ellenőrzés alá a takarékpénztárak 1880-ban jutottak.

Norvégiában az első takarékpénztár 1822-ben alakult, de 1856—1865 között kezdett csak az alapítás nagyobb lendületet

venni. 1895-ben 339.339,266 korona volt a betétállomány e takarékbankokban, mint ott nevezik őket, jóllehet bankügyletekkel nem foglalkoznak. 1875-ben kerültek a takarékpénztárak szigorú ellenőrzés alá.

Oroszországban 1841-ben vette kezébe az állam a takarékpénztárak alapítását. Betétek elfogadásával a községi s kerületi adóhivatalok (1862 óta), az orosz nemzeti bank összes ügynökségei s fiókjai (1864), az összes kerületi hivatalok (1884), a postahivatalok (1899) s a vámhivatalok (1893) fogadnak betéteket, a mint arra a postatakarékpénztáraknál is rámutattunk. A takarékpénztár szervezete tehát rendkívül kiterjedt s erőteljes; ennek tudható be, hogy például 1893-ban 240 millió rubel volt a betétállomány.

A Balkán államok közül Románia takarékpénztári ügye a legfejlettebb, hol 1865 óta alakulnak már takarékpénztárak, midőn is az állam lépett fel e tekintetben indítványozólag, illetve alakította az első állami takarékpénztárt. Bulgária takarékpénztári intézménye már kevésbé fejlett.

Az Egyesült-Államok takarékpénztári szervezete nagyon különböző: vannak tulajdonképeni takarékpénztárak, de vannak, mint ilyenek, tágabb értelemben vett hitelintézetek is. A takarékpénztárak szabad fejlődése eredményezi a betétállomány óriási fellendülését. 1895 végén az 1810.597,023 dollár volt.

A nyugati államokban általában korábban kezdődik a takarékpénztárak alakítása iránti törekvés, mint hazánkban; áll ez különben általában minden irányú hitelintézetekre. Tekintve a mult bajait, ez nem is csodálható. Kétségtelen azonban, hogy hazánkban az utolsó negyedszázad ez irányú mozgalmá a külfölddel szemben is kiállja az összehasonlítást, s nagy reményekre jogosít, ha tekintetbe vesszük, hogy úgyszólván a semmiből teremtdött meg az a hatalmas szervezet, mely napjainkban előttünk áll.

B) Osztrák-magyar bank.

Az alkotmányos korszak kezdetével jegybankunk az osztrák nemzeti bank nevet viselte. Tudjuk, hogy a bankszabadság 1876 végeig tartott, vázoltuk már a bank helyzetét, mely csak Ausztria érdekeit tartotta szem előtt s hazánk érdekeivel mit sem törődött. 1867-ben a bankkérdés megoldatlan maradt.

Pénzjegyei továbbra is forgalomban maradtak, úgy, mint annak előtte, de ténykedéseinek hazánkra nézve semmi jogalapja nem volt, mert hisz az 1862-iki banktörvény Magyarországra kötelező erejű nem volt az alkotmány helyreállítása után. Hogy a jegybank Magyarországgal mit sem törődött, azt legjobban megmutatta 1869-ben, midőn a válság kitörése után a kellő időben közbe nem lépett. Általában a bankot okolták az 1869-ik év vehemes pusztításaiért, mert az kellő segítség mellett korlátok közzé lehetett volna szorítani. Mindez közbejárt, hogy 1876-ban a szabadság lejártával Magyarország részéről erélyesen követelték a dualizmus jogait. Végleges megegyezés csak 1878-ban jött létre, a mely megadta a banknak a dualisztikus szervezetet. Az osztrák-magyar bank magyarországi bankjai részére 50 milliót adott a bankkegyezmény értelmében leszámítolási s kölcsönüzletek céljaira, sőt szükség esetén ideiglenesen nagyobb összegek is bocsáttatnak rendelkezésre. Igaz, hogy az ötven millió hitel eddig is igénybe vétetett, sőt azt akárhányszor jóval felülmulta a leszámítolási s kölcsönüzlet által igénybe vett összeg, de a törvényadta minimumot a bank semmi körülmények között sem szállíthatta le; ez volt a magyar érdekek védelmének egyik hathatós támasza. Ez a minimum a továbbiakban mindinkább kevésnek bizonyult, úgy, hogy az lassankint az eredeti alaphoz képest óriási mértékben nagyobbodott.

A bank fiókintézetet 1867 előtt is tartott hazánkban. 1851-ben alakult meg az első fiók, de azok száma még 1867-ben sem volt több hatnál; sőt e szám maradt meg 1878-ig mikor is egyik fiók helyett főintézetet kaptunk. 1879-től kezdve mellékhelyek is alakítottak (1878-ban kapta Ausztria az első mellékhelyet). Már maguk a fiókok is egyszerűsítették a kölcsönök lebonyolítását; ezt azután a mellékhelyek még könnyebbé tették. A bankfiókokhoz egyes területek tartoznak, s ennek keretében vannak a mellékhelyek, melyek a bankintézettel szoros kapcsolatban vannak. A bankmellékhelyekből lassankint fiókok alakítottak, ott, hol azokra a viszonyok kedvezők. Az újabb bankkegyezmények mind több jogot biztosítottak hazánkban, úgy, hogy a bank most már a teljes paritás alapján állva, hazánk érdekeit figyelmen kívül nem hagyhatja.

A bankfiókok és mellékhelyek alakulása a következő képet mutatja hazánkban 1867 óta:

	Főintézet	Fiók- intézet	Mellék- hely	Osszesen bankpiacz
1867-ben	—	6	—	6
1870-ben	—	6	—	6
1875-ben	—	6	—	6
1880-ban	1	14	7	22
1885-ben	1	15	13	29
1890-ben	1	19	62	82
1895-ben	1	21	80	102
1900-ban	1	29	73	103

A bank hálózata tehát napjainkban már nagyon kiterjedt. 1900-ban lényegesen megszorodott a fiókok száma, úgy, hogy most már hazánk minden részének igényeit a bank közvetlen tapasztalat útján ismerheti.

Az osztrák-magyar bank váltó- s előlegüzletének nagyságára már rámutattunk. Fontosságánál fogva azonban ezen üzletágakat részleteiben is bekivánjuk mutatni az utolsó tíz évben, annak mikéntjét pénzügyi alakulásunkra nagy fontosságúnak tartjuk. Nézzük tehát az alábbi összeállítást, nézzük, hogy különösen Ausztriával szemben milyen e tekintetben helyzetünk.

Év	Magyarország			Ausztria		
	1891	1895	1900	1891	1895	1900
Váltótárca az év elején	57228	78224	143038	109390	102030	150765
Az év folyamán leszámított váltók értéke	336487	476233	504444	634359	774169	944928
Az év folyamán beszedett váltók értéke	320293	456129	512266	626982	755052	953158
A váltótárca az év végén általában, darab	59219	106493	119046	95117	110215	123411
« ezer forint	73422	98328	85216	116767	121147	142534
átlag egy követelés nagysága	1240	923	716	1228	1099	1154
Kézizálogkölsön az év elején	9220	10401	10178	32178	28101	28034
Az év folyamán engedélyezett kézizálogkölsön	25730	39140	36071	116608	150750	123682
Az év folyamán visszafizetett kézizálogkölsön	29065	37742	38413	121298	144375	125980
Kézizálogkölsön az év végén	5885	11799	7835	27488	34476	25736

Az első, mi szembe tűnik, mindenesetre az, hogy Ausztriával szemben a váltóüzlet mindjobban előtérbe lép. Ha a váltótárcza darabszámát vesszük, ha azok értékét az év elején vagy a végén nézzük, úgy láthatjuk, hogy Magyarország mindig nagyobb százalékkal szerepel. Egyes évek ellenkező eredményei csak kivételt képeznek, de a több évek átlagát vajmi keveset befolyásolhatják. Bizonyos, hogy a kézi zálog adatai tekintetében Ausztria Magyarországgal össze nem hasonlítható, de ennek oka ama körülményben van, hogy Ausztria óriási értékpapír-állománnyal bír, melylyel a tőkeszegény Magyarország épen nem dicsekedhetik. Egyébiránt egy-egy váltó átlagos értéke is alacsonyabb nálunk, mint Ausztriában, sőt hazánkban e tekintetben lefelé irányuló a tendentia. Ez csakis arra vezethető vissza, hogy a bank kölcsöneit mind szélesebb körben veszik igénybe, már pedig az ipar s kereskedelem terén Ausztria nagy vállalataival szemben hazánkban inkább a kisebbek nyernek tért. A nagyobb váltóösszegek átlaga a gazdagabb országok sajátsága.

A leszámítolási üzletben a kamatláb minimuma és maximuma a következőkép alakult:

	Minimum %	Maximum %		Minimum %	Maximum %
1867-ben	4	4	1885-ben	4	4
1870-ben	5	6	1890-ben	4	5 ¹ / ₂
1875-ben	4 ¹ / ₄	5	1895-ben	4	5
1880-ban	4	4	1900-ban	4 ¹ / ₂	5 ¹ / ₂

Ily ingadozásokat mutatott a kamatláb alkotmányos korszakunk kezdetétől napjainkig. A hetvenes évek válságos hatása alatt a kamatláb rendkívül magasra szökkent. Ez a magas kamatláb azonban épen nem mondható páratlannak a kamatláb történetében. Az osztrák-magyar bank kamatlába 6¹/₂%-nál magasabb nem volt: ezzel szemben az olasz nemzeti bank maximuma 1863- és 1864-ben 9% volt, az angol banké 1861-ben 8, 1863-ban 8, 1864-ben 9, 1865-ben 7, s 1866-ban 10%. A francia bank 1864-ben 8%-ot szedett, a német birodalmi bank 1866-ban 9, 1870-ben 8%-ot, vagy megelőzőleg 1864- és 1865-ben 7%-ot. A belga bank kamatlába 1863-ban 7%-ra emelkedett, vagy a németalföldié 1864-ben és 1866-ban szintén ennyire. Az osztrák-magyar bank eme 6¹/₂%-os kamatlába tehát, a többi bankokkal összehasonlítva, maximálisnak épen nem mondható korszakunk

elején. A hetvenes évek közepe óta még csak 6%-os kamatlábat sem találunk a legújabb korig, midőn az az angol-búr háború hatása alatt rövid időre újra e magaslatra emelkedett. A gazdasági visszahatás az újabb korban nálunk 5, kivételesen 1890- és 1891-ben $5\frac{1}{2}\%$ -ot váltott ki, de például a század utolsó tizedének közepén sem emelkedett az 5%-nál magasabbra, midőn pedig komoly bajoknak lehettünk szemtanúi.

A bank érczkészletének s bankjegyforgalmának alakulása a következő:

	Bankjegyek	Érczkészlet		Ércváltók
		arany	ezüst forint	
1867-ben	247.021,120	1.991,892	106,354,702	40.573,854
1870-ben	296.893,160	1.424,923	112.902,253	33.058,330
1875-ben	286,242,330	67.854,046	66.562,849	11.344,110
1880-ban	328.622,890	65.010,262	108.291,351	14.222,097
1885-ben	363.603,020	69.072,718	129.723,317	10.242,126
1890-ben	445.934,210	54.047,595	165.475,911	24.966,862
1895-ben	619.854,140	244.091,527	126.602,571	6.827,248
1900-ban	747.011,500	459.803,500	119.251,000	29.996,000

Korszakunk kezdetén kezdte már a bank az aranyvásárlást eszközölni, a minek következménye gyanánt az ezüstkészlet csökkenni kezdett. Korszakunk elején az aranykészlet aránylag csak csekély volt, kivált ha az ezüst óriási mennyiségéhez hasonlítjuk. Midőn azonban az ezüst értékét kezdte veszteni, az ezüstpénzek nagy arányban kerültek újra a bankhoz vissza, melyeket, daczára a nagyobb mérvű eladásoknak, csökkenteni a kilenczvenes évek elejéig nem sikerült. A valutarendezés hatása alatt azután ezüstkészletünk az utóbbi években a minimumra csökkent. Pénzügyeink annyira konszolidálódtak, hogy az ezüstkészlet nagymérvű csökkentése mi akadályba sem ütközött: a bank az aranybeszerzést mindnagyobb erővel végezte, úgy hogy a készfizetések felvételére ez oldalról már semmi nehézség sem mutatkozik. Az aranypénzverés ennek megfelelőleg szintén nagy arányokban folytatódik, melynek kapcsán viszont az ezüstpénz veretése teljesen háttérbe szorul. Ennek demonstrálására adjuk az alábbi összeállítást, melyből egyébiránt a pénzverés egésze is áttekinthető:

	Aranypénz	Ezüstpénz	Ezüst- ezer forintokban	Réz- váltó pénz	Nikkel- pénz	Bronz-
1867-ben	2204	1898	—	—	—	—
1870-ben	2252	1822	4615	—	—	—
1875-ben	2153	2074	43	—	—	—

	Aranypénz	Ezüstpénz	Ezüst- ezzer forintokban	Réz- váltó pénz	Nikkel- pénz	Bronz-
1880-ban	2517	3815	—	—	—	—
1885-ben	2422	1672	—	200	—	—
1890-ben	2784	2022	—	—	—	—
1895-ben	19353	9272	—	—	840	694
1900-ban	5485	9600	—	—	—	58

Az aranypénzveretés óriási lendületéről tanuskodnak e számok, a mi csak az utolsó években kezdett alább hagyni, midőn már az aranybeszerzés is alább hagyódott. Az aranypénzveretés teljesen szünetel, úgy szintén a rézé is, csak a nikkel és a bronzból verődik a szükségletnek megfelelő összeg.

Nem mulaszthatjuk el, hogy mielőtt az osztrák-magyar bank ügymenetének tárgyalását abba hagyjuk, egy fontos ágazatára, a giro-forgalomra rá ne mutassunk. A giro-forgalom tulajdonkép nem egyéb átkönyvelés, átutalásnál, oly két ügyfél követeléseit illetőleg, kiknek ugyanegy bankárnál van folyószámlájuk. Az osztrák-magyar bank giro-számla tulajdonosai tehát egymás számlájára fizetéseiket átutalhatják. A számlatulajdonosok a bank által fizettetik ki tartozásaikat, a banktól nyert kölcsönöket jóváírás útján kapják. A számlatulajdonosok kötelesek minden fizetést a bank által eszközöltetni. A követelésekről a számlatulajdonos chequekkel rendelkezik: fehér chequekkel fizettet ki számlájáról készpénzben tartozásokat, míg az átutalást veres chequekkel eszközölteti. A készpénzfizetések kerülnének el tehát a giro-forgalom igénybevételével, s így ennek minél tökéletesebb kiépítése a valutarendezés szempontjából felette kívánatos.

A giro-forgalomba való utalásért a gyakorlatban háromféle módon kapják meg a bankok a díjakat, mint fáradságuk rekompenzatioját. Rendesen nem fizet a bank az ily tőkék után kamatot, hanem azt maga élvezi. Az így nyert érték nagyon jelentékeny az összességnél, ha tekintetbe vesszük, hogy az egyes számlakövetelések összege tekintélyes értéket képvisel, a mely a giro-forgalomban való forgás következtében állandóan a banknál marad, s mint ilyent értékesíthet, tőkésíthet. Igaz hogy a számlatulajdonosok azon vannak, hogy mennél kevesebb legyen számlájuk javára írva, vagyis hogy ott csak ép annyi legyen, a mennyivel tartozásaikat esetről-esetre kielégíthetik,

hogy így a kamatveszteség mennél kisebb legyen: de azért a dolog természetéből folyik, hogy egy tekintélyes összeg mint érintetlen összeg marad a banknál, mert hisz a követeléseket az egyes számlatulajdonosok különböző időben egyenlítik ki, s így végeredményben a banknál állandóan nagy összeg van érintetlenül, daczára annak, hogy minden számlatulajdonos minden időben rendelkezhetik követelésével. Ama körülmény, hogy ez az egész évre marad elosztva — miután ezt a gyakorlati élet követelményei s a különböző érdekek kielégítése megköveteli — eredményezi a jelzetteket. E mellett azonban minden számlatulajdonos egy érintetlen törzsösszeget tartozik folyó számláján hagyni. Ez esetben azonban a kamatmentesség hátránya mellett azon előnyben részesíttetik, hogy az egyes műveletekért, átutalásokért költséget nem fizet. A most vázolt eset az osztrák-magyar banknál áll fenn hazai intézeteink között, a melynek összes bankhelyeire utalhat át az egyes számlatulajdonos díjmentesen fizetéseket. Tekintve hogy a főintézet bankjai beágazták Ausztriát és Magyarországot, ez nem kicsinylendő dolog. A második eset az, midőn a bank díjakat számít föl az egyes átutalási műveletekért, de e mellett azután a folyó számlakövetelés kamatozik — ha nem is rendes magasságú kamatlábal — úgy az érinthetlen törzsösszeget, mint a többi követeléseket illetőleg is; így van a giro-forgalom berendezve a postatakarékpénztáraknál. Végre a magán-bankok a folyó számlaköveteléseket rendes kamatlábal kamatoztatják, s díjakat nem számítanak fel.

A giro-forgalommal szoros kapcsolatban van a clearing: ez arra támaszkodik, az adja létét. Nálunk ennek a központja az osztrák-magyar bank s így erről is itt emlékezünk meg.

A clearing-forgalom sajnos hazánkban még nagyon kis keretekben mozog: pedig ez a fizetések lebonyolításának legideálisabb módja. A clearing-forgalomban szintén követelések átutalásáról van szó, de már itt a különböző bankok számlatulajdonosainak kölcsönös követeléseit egyenlíti ki egy központi intézmény — a clearing-house. A giro- és clearing-forgalom egymástól nemcsak az említett gyakorlati okból különbözik, hanem azért is, mert a giro-ügylet tulajdonkép delegatio s semmi egyéb, míg a clearing-ügyleteknek csak a végső jelentkezése a delegatio: ezt megelőzőleg jogi szempontból többféle jogügyletek bonyolítottak le. Az első kétségkívül a *scontratio*, a mely

után egy beszámítási művelet, majd engedményezés következik, mert a clearing-tag a beszámítás után követeléseit mintegy az egész clearingre cedálja, tartozásait a clearingnek lefizeti, a mely most már a hitelezővel szemben mint kötelezett — *expromissio* — áll. Ezt követi a *delegatio*, mely feleslegessé teszi a készpénzfizetést.

Magától értetődik, hogy csak a clearing-forgalomban résztvevő bankok számlatulajdonosai élvezhetik követelésük ily módon való kiegyenlítését. Az egyes bankok naponta megállapítják a központban, hogy mennyi tartozásaik, illetve követeléseik vannak egymás irányában, a melyeket beszámítás útján egyenlítenek ki a beérkezett leszámítolási papírok (*cheque*) alapján. Mindegyik bank összeállítja a clearingben résztvevő bankok névsorát, jobbról melléjegyezve a követeléseket, balról pedig tartozásait, a melyek az egyes számlatulajdonosok ügyleteinek összesítéséből az egyes bankokat illetőleg fennállanak. A végeredmény gyanánt jelentkező plus- vagy minus-differentia mint tartozás vagy követelésegyenleg a központi banknál könyveltetik el a clearing-house terhére vagy javára: a központi banknál ugyanis úgy az egyes clearing-forgalomban résztvevő bankoknak, mint magának a clearing-housenak mint ilyennek van számlája. s így az elkönyvelés nagyon egyszerűen megy minden készpénzfizetés nélkül magában a clearing-forgalomban. A clearing-house számlája naponta kiegyenlítődik. Magától értetődik, hogy bármily leszámítolási papír alapját képezheti a clearing-forgalomban való elszámolásnak, de a dolog természete hozta magával, hogy ott, hol a chequerendszer a maga teljességében ki van fejlődve, a *cheque* képezik az elszámolási papirosok legnagyobb részét.

A budapesti leszámoló-egylet tagjai a következők: osztrák-magyar bank (a mely a leszámoló egylet ügyeit vezeti), magyar hitelbank, pesti magyar kereskedelmi bank, leszámítoló- és pénzváltó bank, ipar- s kereskedelmi bank, angol-osztrák bank budapesti fiókja, országos központi takarékpénztár, egyesült fővárosi takarékpénztár, s a budapesti giro- és pénztár-egylet. A leszámolás naponta megtörténik az intézetek között, a mely meg lehetős nagy forgalmat bonyolít le.

Mindebből következik, hogy a *cheque*-forgalom üdvös hatását a maga teljességében csak a giro és clearing legkiterjedtebb mérvben való fejlesztése mellett tudja érvényesíteni.

A cheque-forgalomnak meg kellene adni minden könnyítést, a mely a gyakorlati életben az ügkörébe tartozó ügyletek lebonyolításának kedvezhet, de e mellett a giro- és clearing-forgalomnak is a lehető legkiterjedtebb mértékben kell kedvezni, hogy ez intézmények mennél több ügyfelet vonzzanak körükbe. Csak ez esetben érvényesíthetik az állam s magángazdaságra való hatásukat minden irányban.

A giro- és clearing-forgalom helyes kiépítése a valutarendezés kiegészítő része: a készpénzforgalmat csökkenti, az arany-szükségletet kevesbiti.

A cheque igen alkalmas pénzhelyettesítő, a mely nemcsak a pénzkezelést könnyíti s egyszerűsíti, hanem a giro- és clearing-forgalommal kapcsolatban a legalkalmasabb a fizetések lebonyolítására. Önként értetődik, hogy mindhárom tényező elterjedésével az ügyfelek száma is nő, s így a fizetések egyszerűsbödése fokozódik, mert hisz ha többen vannak az intézmény ügkörébe vonva, úgy többek közt van lehetővé téve a követeléseknek képleges kiegyenlítése. A cheque kiállítása s átadása által a clearing-forgalomban idealisan egyszerűsítve van a pénzkezelés s ellenőrzés, a melynek folytán a pénz megolvasásától kezdve a gyakorlati életben egyes kereskedelmi stb. ügyletek végleges lebonyolításáig számtalan kalamitás válhatik elkerülhetővé. E mellett az egész ügykezelés aránylag olcsó. A tőke jobban koncentrálódva a hitel céljaira jobban kihasználhatóvá válik: a bankok tőkéje emelkedvén, olcsóbbá válhatik a hitel, a mely a kereskedelmi élet fentartója; s mindemellett kevesebb pénz lehet forgalomban mint különben, kevesebb pénz cziikulál a nagyobb forgalom mellett. Úgy a köz- mint a magánérdeket részesíti tehát e hármas intézmény jótékony hatásában, a mely annál intenzívebben jelentkezik, mennél jobban van fejlesztve ez intézmények összessége.

A cheque-forgalom marad azért az alap, melyen a giro- és clearing nyugszik, de a giro és clearing legkiterjedtebb mérvű fejlesztése marad a cheque-forgalom általános elterjedésének alapfeltétele is.

A giro-forgalom a maga rendszerességében hazánkban csak az osztrák-magyar bank s a postatakarékpénztárnál van keresztül vive. Ez utóbbiról még a következőkben meg fogunk emlékezni.

Nézzük ezek után nagy vonásokban a külföld jegybankjait,

állítsuk azokat az osztrák-magyar bankkal szembe, hogy azok mikéntjéről tájékozva legyünk:

Az angol jegybank 1694-ben alakult: ez volt a többi államok előtt a példa, ennek mintájára alakultak a többi államok jegybankjai. Az angol bank mellett több apró jegybank működött a XVII. században, melyek jegyeikkel elárasztották az országot, s válságot idézve elő, 1797-ben az angol bankot is ez elé hajtották: ezt egyébiránt részben az államnak adott nagy kölcsönök is okozták. Az angol bank részvénytársaság formájában jött létre. A tulajdonképeni kereskedelmi ügyletektől eltiltatott, csak jegykibocsátással foglalkozhatott, valamint a kereskedelmi üzletek, váltók, arany, ezüst, s a vissza nem váltott zálogtárgyakkal való kereskedésen kívül, a többi hitelügyletekkel. 1797-ben a készfizetéseket megszüntetni volt kénytelen a bank, majd a belbajok következtében az arany s papír között disagio jött létre, s csak 1821-ben kezdett újra arannyal fizetni. 1813-ban érte el a disagio tetőpontját, mikor 100 font bankjegy csak 71-et ért aranyban. A bank jegyeinek terjedését már az előző században akadályozta ama körülmény, hogy 1775-ig 20, 1793-ig 10 fontnál kisebb jegyeket kibocsátani nem volt szabad: ehhez jött a bankok által okozott egészségtelen verseny, melyek még a XIX. század második tizedéig is elárasztották az országot egyfontos bankjegyekkel. 1825 körül azonban a még eddig meg nem szűnt ily egészségtelen bankok sorra megbuktak. Ekkor azután eltiltatott az 5 fonton aluli bankjegykibocsátás, de megengedtetett Londontól 65 angol mértföldnyi távolságban 6 személynél több tagból álló bankoknak a jegykibocsátás. Ezek egy része 1830-ban megbukott, s a pénzügyi bajok elvezettek végre az 1844-iki Peel-aktához. Ez az angol bankra vonatkozólag elrendelte, hogy «látra szóló jegyeinek kibocsátása választassék el teljesen a bank általános banküzletétől, és a kibocsátási üzlet vezetessék külön osztályban az angol bank kibocsátási osztálya név alatt.» Megengedte a Peel-akta a banknak, hogy 14 millió fontnyi bankjegyeket értékpapírfedezettel bocsásson ki, mert ennyi bankjegy beváltásának kényszere úgy sem fog soká fennállni: ennyire szüksége van a forgalomnak. Az ezentul kibocsátott pénznek arany s legfeljebb $\frac{1}{5}$ -nyi ezüstoffedezettel kell bírni. A 14 millió fontot a magánbankok kontingensének $\frac{2}{3}$ -a növelheti, ha jegykibocsátási jogukat átengedik. Így 16.800,000 fontra emelkedett a jegykészlet nagysága. Új bank jegykibocsátásra

jogot nem kap. 1899 szeptember 27-ikén a kiadott jegyek összege 49.600,920 font, a jegykészlet 21.631,530 font, tehát a jegyforgalom 27.969,390 font, s az érczkészlet 34.592,710 font.

Az angol bank hatalma, erőssége folyton nagyobbodott, míg a Joint-stock vagy magánbankok mind jelentéktelenebbek lettek. A jegykibocsátást az angol bankon kívül 37 Private Banks, és 28 Joint-stock banks gyakorolja. 1899 október elején megengedett jegykibocsátásuk összege 2.958,900 font volt, tényleges jegyforgalmuk viszont 1.159,716 font. Skócziában 10, Írországbán 6 jegybank áll fön; fedezetlen jegykontingensük 9.030,844 font 1899 július havában, jegyforgalmuk 13.915,069 font, és érczkészletük 9.244,981 font.

Az angol bank kezeli az államadósságot, mint főpénztár szerepel, megadóztatva nincs, sőt 200,000 font sterlinget kap évente szolgálataiért, viszont azonban 180,000 font illetéket s a meghatározott jegyforgalmon felüli kibocsátásért 20,000 font nyeményrészt fizet.

A francia bank 1800-ban alakított. Ennek előtte már volt jegybankja Franciaországnak, az 1716-ban alakult Banque general, vagy Law-féle jegybank, mely visszaélései miatt óriási válságot idézett elő. 1776-ban alakult a Caisse d'Escompte, melyet 1793-ban oszlattak fel, majd a Caisse des comptes Courants mely 1796-ban, a C. d'Escompte du Commerce mely 1797-ben, a Comptoir Commercial mely 1800-ban alakult s jegykibocsátással foglalkozott. Helyét egyik sem tudta betölteni, míg végre 30 millió frank részvénytőkével a francia bank megalakult; ez a kontinens leghatalmasabb bankjai egyikévé lön az idők folyamán. A jegykibocsátást rövid időközöktől eltekintve mindig gyakorolta; utóbb 1897-től 23 évre hosszabbított meg szabadalma. 1848-ban lett az egyedüli jegykibocsátó bank, de már 1839-től kezdve nem adott az állam újabb jegykibocsátási szabadalmat. Csak ideiglenesen gyakorolta 1848 óta 1860—1864 között a savoyai bank a jegykibocsátást. 1848-ban a francia bank jegykibocsátási maximuma 350 millió frank volt, mely fokozatosan felemeltetett, úgy hogy 1900-ban ez 5000 millió frankot tesz ki. Az 1848-iki események hatása alatt a készfizetések felfüggesztettek, s márczius 15-ikén a jegyek kényszerforgalma mondatott ki; de ez csak az év végéig tartott. Ugyanez állt a német-francia háború után 4 évig, midőn különben az államnak 1470, s Páris városának 400 millió frankot adott kölcsön. A készfize-

tések 1874-ben újra felvételtek, jöllehet erre csak 1878-ban volt kötelezve. A jegykibocsátási szabadalom fejében a bank az államnak 180 millió frank kamatnélküli előleget ad, a produktív jegyforgalom utáni jövedelem $\frac{1}{8}$ -át, de legalább évi két millió frankot. Az állampapírok szelvényeit ingyen beváltja, az állami czimlemek kibocsátásánál közreműködik, s ha a leszámítolási kamat 5 %-nál nagyobb, úgy a többletnyereség $\frac{1}{4}$ -e a bank tőkéjéhez csatoltatik; a többi az államé.

A német birodalmi bank nagy multra tekinthet vissza. 1765-ben állíttatott fel a «Königliche Giro- und Lehnbank in Berlin» nem ugyan mint jegybank, hanem csak fiktív bankpénzzel: már kezdetben is meg volt azonban engedve a jegykibocsátás. Sok viszontagság után, melyeket a bank kihevert, 1846-ban teljesen át lön alakítva, s a jelenlegi német birodalmi bank elődjévé vált. 1846-ban «Preussische Bank» név alatt vette fel működését, s vált igazi jegybankká. Az előző apró jegybankok mint az 1824-iki pomerániai, az 1835-iki müncheni, s az 1838-iki lipcei számba alig jöhetnek. A «Preussische Bank» azonban nem maradt egyedüli bank, mert a több bankrendszer lön elfogadva, s hét millió tallér erejéig magánbankok is bocsáthattak ki bankjegyeket. Később a jegybankok még szaporodtak, úgy hogy 1874-ben a német birodalom területén már 33 jegybank állt fenn. A bank ügyét újra az 1875-iki birodalmi törvény rendezte. A porosz bankot birodalmi bankká tette, de meghagyta a többi bank jegykibocsátási jogát. A bankjegyforgalom 385 millió márkában állapíttatott meg; ez az a jegykontingens, mely érczfedezet nélkül forgalomban található. Ha a bankok ezt túlhaladják, úgy a többlettől 5 % adót fizetnek. Eleinte a birodalmi bankra 250 millió jegykibocsátás esett, de mivel a megszűnő jegybankok kontingensét a birodalmi bank megkapja, ez esetről-esetre fokozódik. (1889-ben 287 millió.) Az 1889-ik év az állam részesedését a bank nyereségében felemelte. Jelenleg a Reichsbankon kívül még hét jegybankja van Németországnak. A birodalmi bank jegyforgalma 1898 decz. 31-ikén 1,357.392,000 márka volt, s az érczkészlet 752.419,000 márka, melyből 504.673,000 márka aranykészlet. A hét magánbank adómentes jegykontingense 91.600,000 márka.

Skótországbán már 1695-ben állítottak fel jegybankot: ez volt a Bank of Scotland. Ezt követte 1727-ben és 1747-ben a Royal Bank of Scotland, s a British Linen Company: ezek mel-

lett azonban még több kisebb bank működött, a mi folyton szaporodott, úgy hogy 1845-ben 19 jegybankja volt már Skótországnak, a mely szám azonban később apadt. A jegybankok nagy kedveltségnek örvendettek, s a jegyforgalom nagy mértékben terjedt, úgy hogy e téren nagyobb a fellendülés itt, mint Angolországban. Az egész intézmény egészséges irányban működött, s sokat tett az eszme népszerűsítésére.

Olaszországnak már a század elején volt több kisebb jegybankja, a melyek azonban megerősödni nem tudtak. Az olasz nemzeti bank 1849-ben alakult meg a genuai és turini bankok egyesülése nyomán, de emellett még több más bank is keletkezett: így 1843-ban, Szicília két bankja, 1850-ben a római bank, 1857-ben a toscanai nemzeti bank s 1860-ban a toscanai ipar-s kereskedelmi bank. E hat bank gyakorolta a jegykibocsátást. Szabadalmuk azonban nem volt, úgy hogy bankok, egyletek s magánosok is bocsátottak ki jegyeket. A szabadalmat e bankok csak 1874-ben kapták meg, midőn már látták, hogy a forgalomban levő 1100 milliónyi bankjegy, melynek az 1866-iki 250 millió lírás államkölcsön után kényszerárfolyama volt, s a 750 millió kényszerárfolyam nélküli magánosok által kibocsátott pénzjegy mily nehézséget okoz. 1874-ben másnak mint a 6 banknak jegyeket kibocsátani nem volt szabad. Az 1892-iki banktörvény három bankra ruházta a bankszabadalmat, a két toscanai, s a nemzetre, melyek fuzionáltak, továbbá a szicíliai és nápolyira; a római bank megszűnt. A jegykibocsátás 864 millió lírára kontingentáltatott, s az azon felüli kibocsátásnak érczfedezettel kell bírni: ebbe azonban az államnak adott 90 milliónyi előleg beleszámítva nincs. A Banca d'Italia államszolgálatokat is teljesít.

Spanyolországban az 1856-ban felállított Banca d'España nem bírt monopoliummal a jegykibocsátásra. 1874-ben azonban a létező 18 kisebb bank a főbankkal egyesítve nemzeti bankká vált.

Svájcban az 1830-as évekig magánosok kezeiben volt a bankügy, s jegyeket nem igen bocsátottak ki; ha kibocsátottak, csak rövid ideig voltak forgalomban. A bankintézetek alapítása 1830 körül kezdődik, melyek mindjobban szaporodtak, úgy hogy 1864-ben 21, 1881-ben 36 jegybank volt az országban. A jegybankok között csak 1846-ban jött létre kölcsönös megállapodás, melynek értelmében 50 frankon felüli jegyeiket kölcsönösen elfogadják. A bankügy teljes rendezése azonban csak 1881-ben sikerült. Ekkor kimondatott, hogy a bankok egymás jegyeit

elfogadni kötelesek; a jegyforgalom 40 %-áig érczfedezet szükséges. Legalább 500,000 frank befizetett alaptőke kimutatása szükséges a jegy kibocsátáshoz, s az alaptőke kétszereséig van jegy kibocsátás engedélyezve. 1891 óta a jegy kibocsátás ügye egységesítve lett, mert a bankok egy központot kaptak, mely az ügyeket intézi.

Hollandiában a németalföldi bank végzi a jegy kibocsátást, melyre $\frac{2}{5}$ ércz pénzfedezet kívántatik meg. A bankjegy kibocsátás ugyan más intézetnek is megengedhető, de eddig e jogot csak a németalföldi bank gyakorolja.

Belgiumban már 1822-ben állítottak fel jegybankot, mely 21 millióig bocsátott ki jegyeket; ezt követte 1835-ben a Banque belgeque, de egyik alapja sem volt reális. A jelenlegi jegybank a Banque National 1850 óta van jegy kibocsátással felruházva, melyet az 1872-iki törvény is megerősített. Bizonyos fokig az állam bankárja szerepét viszi a bank. A tiszta nyereségből az állam 25 %-ot kap, az államé tovább az 5 %-os kamaton felül elért kamatnyereség, a melyen kívül 275 millió frank jegyforgalmon felüli összeg után $\frac{1}{4}$ % s az egész jegy kibocsátás után a megfelelő adó fizetődik. Adó és illeték czímen 1898-ban az állam 2.796,698 francot kapott, a melyhez hozzá jön 1.572,630 franc mint tárczaértékek jövedelme, mely az állam részére beszereztetett. 1899-től 30 évre kapott újra a bank szabadalmat, de az állam a részvénytőke 4 %-os kamatoztatása után fenmaradó osztalék negyedrészt is megkapja. A $3\frac{1}{2}$ %-os bankkamatláb felemelése után a többlet az államé, továbbá évente 230,000 francot fizet az államnak a kincstár költségeinek részbeni fedezetére. A jegyforgalom 1898 végén 544.652,040 franc volt, míg az érczkészlet 117.087,292 francot tett ki.

Dániában az első jegybank 1736-ban állítódott fel, mely azonban túlzott jegy kibocsátásai folytán kénytelen volt készpénzfizetéseit megszüntetni. 1773-ban állami bankká alakult át, de a jegy kibocsátást annyira fokozta újból, — de már most az 1807-iki háború kezdetével s nyomása alatt, — hogy megbukott, s 1813-ban új bank lépett a nyomába, mely 1818-ig maga állt fön, de ekkor egy az államtól független bank, a Nemzeti bank alakult, mely 90 évre kapta meg a jegy kibocsátás jogát. Az 1813-iki bank újból a túlzott jegy kibocsátás folytán veszélyeztette létét, de önhibáján kívül, mert a 46 millió tallérnyi bankjegy, mely Dánia és Norvégiának volt szánva, Norvégia elsza-

kadása folytán Dániába került mind vissza. A nemzeti bank 1854-ben 16 millió tallérra redukálta a jegyforgalmat, s később kimondatott, hogy teljes fedezet mellett bármily összegig bocsáthat ki jegyeket. A fedezetnélküli jegyek határa 1877-ben 30 millió tallér volt.

Norvégia 1816-ban kapta a «Norges Bank»-ot, mely kezdetben szinte nagymennyiségű bankjegyet bocsátott ki, úgy hogy a készpénzfizetéseket csak 1842-ben kezdhette meg. A bankjegykibocsátási monopólium e banké maradt napjainkig.

Svédországban 1656-ban alakították a jegybankot, mely 1668-ban állambank lett. Jegyei többször devalválódtak, majd a készpénzfizetéseket szüntette be. Több kísérlet után 1887-ben kimondatott, hogy 35 millió korona bankjegy ellenében 15 millió korona érczkészlet tartása kötelező; ezenfelül 30%-os érczkészlet tartásának kötelezettsége mondatott ki. 1824 óta magánbankok is foglalkoznak jegykibocsátással. Az ily jegybankok azonban nagyon elszaporodtak, úgy hogy 1890-ben kimondatott, hogy a létező 44 magánjegybank szabadalma 1904-en túl nem hosszabbíttatik meg, s ezen túl csak az állambank kap jegykibocsátásra szabadalmat.

Oroszországban a jegybank csak 1860-ban kezd működni; ekkor sem úgy mint más országban, mert itt ekkor 3%-os letéti jegyek voltak helyenkint pénz gyanánt forgalomban. Egész a legújabb időkig fejletlen maradt itt a jegybank ügye, s többféle változáson ment keresztül. 1894-ben az egész jegybankügy közvetlen a pénzügyminiszternek lett alárendelve. 1899 október 1-én a kincstári tartozás hiteljegyek kibocsátásából a bankkal szemben 100.000,000 rubel volt, aranyrudakban s különféle pénznemekben 726.600,000 rubel; leszámított és rövid lejáratú értékek kitettek 211.900,000 rubelt, az előlegek s kölcsönök 102.400,000 rubelt; a bankjegyforgalom volt 550.000,000, a betétek 86.200,000, s a folyószámlák 605.600,000 rubel.

Az Egyesült-Államokban a jelenlegi egységes államforma kialakulása előtt már bankszabadság állt fönn: most is ez az eset áll, úgy hogy 1898-ban 3600 nemzeti bank élt a jegykibocsátás jogával. A jegyforgalom biztosítására minden bank az állampénztárnál kamatozó államkötvényeket tartozik letenni, még pedig a mindenkori árfolyam alapján; 150,000 dollárnál kisebb alaptőke mellett annak negyedét, ellenkezőleg 50,000 dollárt. A letét 90%-áig kapnak azután a bankok a kincstártól

jegyeket, melyek általános forgalom tárgyát képezik. A nemzeti bankok felett állami felügyelet gyakoroltatik: a «comptroller of the Currency» a bank üzletének megvizsgálására bármely időben fel van jogosítva.

Ilyenformán alakulnak a fontosabb jegybankok ügyei: keletkezése egynémelyiknek aránylag nagyon régi korra tehető, megerősödésük azonban többnyire újabb keletű.

C) Postatakarékpénztár.

A postatakarékpénztár intézményét nálunk az 1885:9. t.-czikk léptette életbe. Járt úton haladtunk ezen intézmény statuálása tekintetében, hisz Angolország már 1861-ben rendszeresítette a postatakarékpénztárt. Belgium 1870-ben, Olaszország 1875-ben, Franciaország s Németalföld 1881-ben, vagy Svédország 1883-ban. Ausztria egyébiránt bennünket e téren megelőzött, a mennyiben ott már 1883-ban lépett életbe ez intézmény.

Nem mondhatjuk, hogy hazánkban ez eszmével korábban nem foglalkoztak: hisz már a hetvenes évek elején foglalkozott vele kormányunk. Túlságos óvatosságból, de meg mert más téren még rengeteg volt a tenni való, az egész kivitele 1885-ig elhúzódott.

A postatakarékpénztárnak takarékbetéti s cheque- és clearingforgalma van: mindkettő óriási fontosságú közgazdasági szempontból. A takarékbetét a kis tőke szempontjából jön első sorban tekintetbe, míg a cheque- és clearingforgalom a kereskedelemnek egy hatalmas előmozdítója.

A takarékbetéti forgalom a kis tőkék képződését segíti elő: annak az apró összegnek a megtakarítását teszi lehetővé, melyet a nagyobb takarékpénztárak nem szívnak fel. Ez utóbbi a garantiája annak, hogy a nagyobb hitelintézeteknek versenyt nem támaszt, de meg ama körülmény is, hogy kamatoztatása állandóan alacsony. Kezdetben 3,6% fizetődött a törvény értelmében, de 1895 január 1 óta, mióta a kamatláb meghatározása a ministerium ügykörébe tartozik, az 3%-ra szállítottatott le.

Kétségtelen, hogy a cél — a kis tőke koncentrációja — a postatakarékpénztárak útján érhető el a legjobban: a posták behálózják az egész országot, minden kis községbe eljutnak, s így a postatakarékpénztárakat mindenütt meghonosíthatják.

A postákkal a postatakarékpénztárak az egész országban meghonosítottak. 1899-ben 4212 stabil postahivatalunk volt, míg postatakarékpénztár 4182: tehát úgyszólván az összes postákkal szerves kapcsolatban van ez intézmény.

A takarékbetétek csak 1000 forintig kamatoznak: egy betevőnek csak egy könyv után fizethető kamat. A legkisebb 50 kr., de 5 kros tételek — bélyegek — gyűjtésére is adnak ki takaréklapokat, melyek 50 kr. érték mellett a betéti könyvben jóvá iratnak. Látható tehát ebből, hogy az egész intézmény annak a tőkének a kedvéért áll fön, mely különben könnyen elkallódhatnék. Ez ad az egész szervezetnek óriási fontosságot.

Más mint a betevő pénzt a könyvecskével ki nem vehet: e tekintetben az ellenőrzés nagyon szigorú. A betétek kamatai mindennemű kereseti-, jövedelmi-, tőkekamat vagy más későbbben ezek helyett behozandó adótól mentesek.

Ha a betét 1000 forinton felül emelkedik, s a betevő más-kép nem intézkedik, úgy a takarékpénztár az 1000 frton felüli összeget a törvény által erre a célra kijelölt értékpapirokba helyezi el. Egyébiránt minden egyes betevőnek jogában áll a törvényben megállapított értékpapírok vétele dolgában a postatakarékpénztárhoz fordulni, az értékpapírvásárlásért semmi közvetítési díj sem jár. Az értékpapírokat vagy a fél maga őrzi, vagy ennek kívánságára a postatakarékpénztár, mely utóbbi esetben az értékpapírtulajdonos járadékkönyvet kap papirosairól. Ilyformán az állami értékpapirosok kellendősége nagy mértékben előmozdítatik, miután a vevőközönség nagyobbodik. Az értékpapír őrését, mint említettük, a postatakarékpénztár magára vállalja, kamatszelveit a lejáratkor díj nélkül beváltja, s a kamatösszeg mint új betét a betevő javára iratik, nemkülönben az esetleg kisorsolt nyereményjegy nyereménye is. Az értékpapírüzlet egyébiránt a chequeforgalomban is fenn áll.

A betétek gyümölcsöztetése a postatakarékpénztár részéről csak értékpapírvásárlás alakjában van megengedve. A betevők elhatározásától függetlenül a rendelkezésre álló összeg erre fordítható. Csak kamatozó magyar állampapírt, kamatozó magyar állami sorsjegyet, vagy a ministerium által kijelölt magyar záloglevelet, esetleg az osztrák-magyar bank zálogleveleit szabad vásárolni a takarékpénztárnak. Alább be fogjuk mutatni, hogy ily módon mily nagy összegű értékpapiros talál elhelyezésre.

A postaalkalmazottnak a szolgálatból való rögtöni elbocsá-

tás terhe alatt meg van tiltva a betevő nevét, vagy a betét nagyságát bárkivel tudatni. A betevőknek tehát teljes titoktartás biztosítottatik. Ha a betevő esetleg csődbe jut vagy elhal, a tőke és kamatkövetelés csak a kellőkép igazolt tömeggondnoknak, jogutódoknak vagy törvényes képviselőiknek fizettetik ki.

A postatakarékpénztár betéti üzletének alakulása a következő :

	1886	1890	1895	1900
Közvetítő hivatal	2,000	3,828	3,983	4,205
Az év végén fennálló betétkönyvek száma	85,517	168,706	276,565	389,083
Leírás értékpapir vásárlásra ezer frt	—	311	692	688
Betét az év végén	1,420	4,791	10,858	16,337
Átlag egy könyvre esik forint	16.60	28.40	39.26	41.99
A betétek gyümölcsoztetésére vásárolt értékpapir névértéke ezer frt	1,477	5,009	11,604	1,604

A betétkönyvek száma óriási mértékben emelkedik: emelkedik a betétek összege is. Aránylag jelentékeny az értékpapirleírás folytán előálló betétcsökkenés, jöllehet e tekintetben az ingadozás igen nagymérvű. A két adat egybevetése mindenestre a betétek folytonos növekedéséről tanuskodik, a melyek tekintetében az átlag ha növekedik is, mégis aránylag kicsiny. Ép ezért pótol szükségletet a postatakarékpénztár. Előmozdítja a takarékoságot az aránylag kis összegek felett rendelkezők rétegében. Hogy az értékpapirvásárlók között a postatakarékpénztár mily nagy szerepet játszik, az is kitűnik a fentiekből.

Legjobban bizonyítja azt, hogy ez az intézmény a kis tőke gyűjtésének kedvez, ama körülmény, hogy az 5 forintig terjedő betétek száma óriási %-kal szerepel az összes betétek között. 1899-ben 53.23 %-ot ad az 5 forintig betevők hányada; e tekintetben különben némi csökkenés észlelhető, mert pár év előtt még ezen arányszám állandóan felülmulta a 60 %-ot. 500 forint felett a százalék állandóan alacsony: 1899-ben 1.56 volt. Szó sincs tehát arról, hogy a postatakarékpénztár versenyt támasztana a hitelintézeteknek: ellenkezőleg. Nagyban egészben elmondhatjuk, hogy oly tőkét ment meg, mely különben improduktív módon ment volna veszendőbe: a takarékosághoz szoktat, s így a pénzintézetek ügyfeleit szaporítja. Missziót teljesít tehát ez intézményünk a közgazdasági téren: a józan gazdasági tevékenységet mozdítja elő, a takarékoság elvét oltja a népesség egy nagy rétegébe.

A betétkönyvecskék száma óriási mozgékonytságot tüntet föl, úgy hogy maga a betét álladéka majdnem a maga egészé-

ben kicserélődik egy-egy év alatt. A betétek és visszafizetések száma rendkívül nagy. Az év folyamán kiállított betétkönyvek száma jóval több százezernél (1899-ben 116,681), míg a kiegyenlítés közel van a kilenczvenezerhez (1899-ben 89,842), Ausztriában az ez irányú mozgékonyaság különben még nagyobb.

E nagy mozgékonyaság tette drágává már kezdetben a kezelést úgy nálunk, mint Ausztriában. Ennek ellensúlyozására honosították meg Ausztriában a chequeüzletet; nálunk a cheque és clearing terjesztése volt e tekintetben a cél, mert ezt illetőleg a postatakarékpénztár tevékenységeig vajmi csekély történt. A törvényjavaslat indokolása — 1889-ben — elmondja, hogy «mindössze néhány fővárosi banknál találjuk csak ezt, de aránylag szűk helyi korlátok közt, s csak újabban, az 1889-ik év eleje óta tette az osztrák-magyar bank az eddigi helyi forgalmat interlokalissá az által, hogy az akkoráig csakis két főintézeténél berendezett giroforgalmat kiterjeszté összes fiókjaira. Bármily jó hatásúnak bizonyult azonban ez az intézkedés, mégis — különösen a mi a terjedelmet illeti, — nem felelhet meg az igényeknek. A forgalom nagyobb általánosítása elé gátlólag lép mindenekelőtt az e célra szolgáló fiókindézetek korlátolt száma, továbbá az a körülmény, hogy az érinthetlen törzsösszeg, melyet az intézet a giroforgalomban résztvevőktől kíván, aránylag oly magas, hogy azt a kisebb iparos és kereskedő a maga üzletében, kivált kamat nélkül, csak nehezen nélkülözhetné. Tekintettel továbbá arra, hogy úgy a mint az osztrák-magyar bank ezen üzletágakat saját szervezetében gyakorolja, azok szorosan összefüggnek hitelüzleteivel, a mennyiben az intézet egyidejűleg bankárját képezvén ügyfeleinek, a kiknek részére váltókat számítol le, inkasszál, lombard üzleteket nyújt stb., s ennél fogva azon egyének tekintetében, a kik javára ily szolgáltatokra vállalkozik, szükségkép válogatósnak kell lennie: az osztrák-magyar bank az e forgalmat igénybe vevőknek viszonylag csak szűk körét ölelheti fel.» Az osztrák-magyar bank chequeüzlete a nagy tőkét elégítette ki, a postatakarékpénztár a kisebb igényeket is ki akarta elégíteni; s a mint a következmények mutatják, eme feladatának nagyszerűen megfelelt.

Hazánk cheque- és clearingforgalma az 1889: 34. t.-cikken alapszik. A cheque számlatulajdonosnak 100 forintnyi érinthetlen törzsösszeget kell számláján hagyni, s a fölösösszeg fölött rendelkezhetik a postatakarékpénztár chequejeivel. A befizetések befizetési lapokkal eszközöltetnek. Ha a chequeszámlatulajdonos

a clearingforgalomban részt akar venni, úgy azt a központnak be kell jelenteni. Ha a clearingforgalomban akar fizetést eszközölni, úgy ezt a cheque hátlapjára jegyzi. A postatakarékpénztári számlatulajdonos átutalhat az osztrák-magyar bankra, s az osztrák postatakarékpénztárra is fizetéseket, mert ezek kapcsolatban vannak egymással.

A betétek kamatoztatnak, de az egyes fizetésekért stbiért díjak, jutalékok fizettetnek. A mint már említve volt, érték-papírvásárlás ezen üzletágnál is fennáll.

Az osztrák postatakarékpénztár forgalma jóval felülmúlja a magyarét. Ennek főka Ausztria nagyobb ipara s kereskedelme, fejlettebb viszonyai, de meg ama körülmény, hogy midőn az az osztrák postatakarékpénztár az átutalási üzletet megkezdette, akkor még az osztrák-magyar banknál ez üzletág nem volt berendezve; tehát a berendezkedés elsősége az előbbié, s így a megerősödés is intenzívebb lehetett. Nálunk már a banknak fejlett giroüzlete volt, midőn ezt a postatakarékpénztár felölelni kezdte. Hanem azért a fejlődés nálunk is folytonos. Tagadhatatlan azért, hogy nálunk még nincs annyira elterjedve a cheque-és clearingforgalom, mint kívánatos lenne: a számlatulajdonosok egy nagy része külföldi, s így a belföldiek száma aránylag nem nagy. 1899-ben 6643 számlatulajdonos volt, melyben 2398 a külföldi. Nézzük egyébiránt ennek arányát kezdettől fogva, valamint a befizetések mikénti alakulását:

Év	1890	1895	1900
Befizetési lappal szám	281533	1903105	3882154
„ „ ezer frt	48124	252445	420651
Telepített utalvánnyal szám	83207	162354	307162
„ „ ezer frt	3588	4676	6201
Clearing útján szám	9217	73360	180750
„ „ ezer frt	11325	69040	196330
Értékpapir eladásból szám	—	5	3
„ „ ezer frt	—	56	28
Ertékpapir szelvény beváltásból szám	7	48	123
„ „ ezer frt	1	8	30
Átutalás Ausztriából szám	—	—	9394
„ „ ezer frt	—	—	17768
Összesen szám	373964	2138872	4379586
„ ezer frt	63038	326225	641008
Számlatulajdonos	910	3767	7222
Ebből külföldi	166	1192	2653

Az első néhány évben a chequeszámlatulajdonosoknak majdnem összes száma részt vett a clearingforgalomban, míg a továbbiakban csak az összes számnak mintegy kétharmada. Kezdetben ugyanis a nagyobb kereskedelmi forgalom nagyobb arányokban szerepelt a postatakarékpénztár ügyszolgálatában, míg lassankint az intézmény népszerűsítésével oly elemek is részt kezdtek abban venni, melyeknek maga a chequeforgalom is elegendő volt üzletük vitelének megkönnyítésére. Az Ausztriából való átutalás 1896-ban kezdődik, s ekkor emelkedik jobban az idegen számlatulajdonosok száma. A clearing óriási emelkedést tüntet föl, s ép ez a legjobb jele annak, hogy az intézmény mennyire megfelel a szükségletnek. Az utóbbi évek általában rohamos emelkedést mutatnak. Nagyban egészben ugyanez mondható a fizetésekre is. Nézzük csak ennek adatait:

Év	1890	1895	1900
Cheque alapján ..... szám	16131	64167	101058
„ „ ..... ezer frt	35354	138870	232557
Fizetési utalvány alapján ..... szám	23606	112771	225490
„ „ ..... ezer frt	13952	56370	97332
Postautalvány alapján ..... szám	2413	17216	18739
„ „ ..... ezer frt	521	3623	3667
Átutalás az osztrák-magyar bankhoz szám	—	21798	23117
„ „ ..... ezer frt	—	57751	65158
Értékpapír vásárlás folytán ..... szám	5	34	63
„ „ ..... ezer frt	2	99	196
Átutalás Ausztriába ..... szám	—	—	53085
„ „ ..... ezer frt	—	—	41640
Összesen ..... szám	51372	289346	602302
„ ..... ezer frt	61154	325753	636876

Természetesen a visszafizetéseknel a clearingforgalom ugyanazon adatokkal szerepel, mint a befizetéseknel s így ezen rovatot kihagytuk jelen összeállításunkból, de az összesítésnél a maga egészében tekintetbe vettük.

A befizetés s visszafizetés végeredményei között vajmi csekély eltérés van: ezt ama körülménynek tudhatjuk be, hogy a számlatulajdonosok a számlájukon javukra mutatkozó összeget a maga egészében igyekeznek igénybe venni, s csak az érintetlen törzssösszeget hagyják meg — nagyban egészben — folyó-számlájukon. Természetszerűen a chequekkel való kifizetés a

legnagyobb arányú, mert hisz a nagy közönséggel való érintkezésben ez áll a legkönnyebben rendelkezésre. Ugyanez áll a befizetési lapokkal való befizetésre is. Ha majd az átutalási forgalom szélesebb körben vétetik igénybe, ha a számlatulajdonosok száma fokozódik, úgy ennek az emelkedése várható a legnagyobb mértékben. Az Ausztriába való átutalás aránylag nagy eredményeket mutat fel, a rövid fennállást szem előtt tartva; Ausztriába egyébiránt több átutalás történik a postatakarékpénztár útján, mint Ausztriából, s így a számlatulajdonosoknak Ausztriában több a követelésük velünk szemben, mint megfordítva.

A chequeforgalomban értékpapírvásárlás sokkal kevesebb történik, mint a takaréketét ügymenetében. Ez a takarékos-ságot igyekszik előmozdítani, az a kereskedelmi forgalmat: ez a dolog magyarázata. A kérvények alapján vásárolt értékpapírok összege 1899-ben a takaréktüzetben 643,750 forint volt, míg a chequeforgalomban 228,500 forint. Az előző években különben az arány még kedvezőtlenebb.

A postatakarékpénztár forgalmának erősebb fellendülése közgazdasági szempontból csak kívánatosnak mondható. A postatakarékpénztár tanítja meg a népet a kis összegek megbecsülésére, a postatakarékpénztár tanítja meg a kereskedő osztályt a cheque- és giroforgalom minél kiterjedtebb igénybevételére. Ez utóbbi a fizetések könnyű lebonyolítása szempontjából elsőrendű fontossággal bír. Napjainkban még chequeforgalmunk nagyban egészben csekély; csekély, ha viszonyainkat tekintjük, s csekély ha más államokkal összehasonlítjuk. Tagadhatatlan, hogy a chequeforgalom nagyobb elterjedése előrehaladt közgazdasági állapotot követel, de bizonyos, hogy ez a fejlettebb állapot hazánkban már előttünk van, bizonyos, hogy az intenzív haladás mind erőteljesebb lökést ad az ország közgazdaságának, melyet a cheque, a legkényelmesebb, s legnagyobb közgazdasági hasznót hajtó fizetési eszköz kielégíteni nem tud. Egyébiránt a postatakarékpénztár s osztrák-magyar bank mintájára összes bankjainknak el kellene fogadni a giroszámlavezetést, a melyről a kiutalásnak csak chequekkel volna szabad történni. Semmi értelme sincs a pénz forgatása tekintetében a folyószámla terjedésének vagy fennmaradásának: a giroszámla az, melynek jövője van, s a mely a chequeforgalom tartozékai között a leghelyesebben beilleszthető. Mert hisz a ki pénze után arány-

lag nagy kamatot akar, az ne helyezze azt giroszámlára, viszont a ki üzletmenetéből kifolyólag sokoldalú fizetéseket eszközöl, az a szükséges összeget a legpraktikusabban giroszámláról utalja ki. Kétségtelen, hogy a kereskedőknek általában érdekükben volna a chequekkel való fizetés: a jövőben ez még inkább érdekükben lesz, mert hisz a fellendülés hazánkban minden téren óriási mérveket ölt, s így a jövőben bizton várható — a viszonyok egészségesebbé válása folytán is, — hogy a pénzforgalom jóval nagyobb mérveket fog öltetni.

A mi a külföld postatakarékpénztárait illeti, e téren Anglia volt az úttörő, hol már 1807-ben megpendítették annak eszméjét. De gyakorlati kivitelre csak 1861-ben került a sor. Ekkor lőn az idevonatkozó törvényjavaslat benyújtva, s még ez évben megkezdte ez intézmény működését. Belgiumban 1850-ben készítették el a postatakarékpénztárra vonatkozó javaslatot, mely azonban csak 1864-ben fogadtatott el s 1865-ben lett szentesítve. Ez az intézmény inkább állami takarékpénztár volt, mint postatakarékpénztár. 1870 jan. 1-én vált csak azzá, midőn a közvetítéssel a posták is megbizattak. Olaszországban 1869-ben merült fel a postatakarékpénztárak szervezésének eszméje, de csak 1875-ben válhatott törvénynyé a benyújtott javaslat s 1876-ban kezdte meg az intézmény működését. A szenatus kétszer is elutasította a képviselőház által elfogadott javaslatot, míg végre Sella miniszter fáradozásai eredménynyel jártak s a postatakarékpénztár rendszeresítve lőn. Franciaországban 1863-ban kezdtek mozgolódni a postatakarékpénztár felállítása tárgyában, de jó időbe került, míg azt felállítani sikerült. 1881-ben sikerült csak a nehézségeket legyőzni s a javaslatot törvényerőre emelni. Előzőleg az adóhivatalokat is megpróbálták betétek elfogadására berendezni, de a kísérlet nem sikerült. Csak az 1881-iki törvény rendezte ez ügyet, melyen az 1895-iki takarékpénztári törvény némileg módosított. Hollandiában is 1863-ban kezdték már a tervezgetéseket, a melynek eredménye lőn, hogy 1875-ben a postahivatalokat a magántakarékpénztárak rendelkezésére bocsátották. A postahivatalok lettek ilyformán felhatalmazva a legközelebbi takarékpénztárak részére betéteket elfogadni, a miért 12 hollandi forint s 50 cent után 5 cent illetéket fizettek a postának. 1877-ben ez illeték a felére szállíttatott le, de ennek sem volt eredménye. A postatakarékpénztár valódi alakja csak 1881-ben honosíttatott meg. Ausztriában a hatvanas évek óta

folytonos a postatakarékpénztárak felállítására irányuló mozgalom, de csak 1879-ben tettek ennek felállítására pozitív javaslatot, minek következménye gyanánt 1883 január 1-én meg is kezdte az intézmény működését. Németországban is 1879-ben tettek ez irányban komolyabb lépéseket, de az 1883-iki javaslat elvetetett; ugyanez történt az 1885-iki javaslattal is, úgy hogy a kérdés még a mai napig sincs rendezve. Románia, Svédország s Oroszországnak szintén van postatakarékpénztárja. Romániában a postatakarékpénztár csak az állam által garantált országos takarékpénztár egy ága, tehát az egész nem egyezik meg a tulajdonképeni postatakarékpénztárak szervezetével: az 1880-ban alakult meg. A svéd postatakarékpénztár angol mintára szervezve 1884 óta áll fönn. Oroszországban a postatakarékpénztárak eszméje régi, mert ott magántakarékpénztárak nem voltak. Igaz, hogy az csak 1889-ben vette fel jelenlegi alakját, de már 1862-ben az adóhivatalok stb. megbizattak betétek elfogadásával, mely megbízatás mindnagyobb terjedelmet vőn, míg végre a postahivatalok jelenlegi alakja előállt. Egyébiránt 1893 óta még a vámhivatalok is fogadnak el betéteket. Finnországban 1887 óta működik a postatakarékpénztár.

Ha az Európán kívüli országokat vesszük, ott Ázsiában Japán volt az első a postatakarékpénztár terén: 1875-ben nyílt meg itt a postatakarékpénztár. Brit-India a nyolczvanas évek elején rendszeresítette a postatakarékpénztárt, 1882-ben Madras, 1885-ben Ceylon tette ugyanezt. Ha Afrikát vesszük, ott Algír s Tunis 1884-ben fogadják el a postatakarékpénztári intézményt, mely tulajdonkép csak a francia postatakarékpénztár kiterjesztése volt, a mi az olasz afrikai gyarmatokra is elmondható az olaszországi postatakarékpénztárral szemben. Afrikában csak a Capföldnek van külön postatakarékpénztára már 1884 óta. Az Egyesült-Államokban daczára annak, hogy már 1872-ben foglalkoztak e kérdéssel, postatakarékpénztár nincs: Amerikában csak Canada bir ilyennel, még pedig már 1868 óta. Ausztráliában Victoria állam már 1865 óta bir postatakarékpénztárral, Uj-Seeland 1867 óta, Queensland 1865 óta, mely azonban nem áll a központi postaigazgatás felügyelete alatt, hanem azt az állami takarékpénztár végzi: ugyanez áll Dél-Ausztráliára, különösen Uj-Dél-Walesre, hol már 1891 óta van hasonló intézmény. Tasmaniában s a Hawai szigeteken szintén van postatakarékpénztár.

Érdekes s rendkívül célirányos amaz intézkedés, melynek

értelmében a francia s belga postatakarékpénztár között bizonyos kapcsolat áll fön. Átköltözés esetén a betevő pénzét a másik takarékpénztárra utalhatja. Belgium s Hollandia között szintén fennáll egy hasonló egyezmény; Francia- és Olaszország között a tárgyalások még sikerre nem vezettek. Tervben van a világ-posta egyesület elveit a postatakarékpénztárakra is kiterjeszteni, de e tekintetben még végérvényes határozat nem hozatott.

Egyes külföldi postatakarékpénztárak üzleti eredménye a következő:

Ország	A betevők száma 1898 decz. 31.	Betétek			Visszaizetések		
		száma	összege frank	átlagos összeg frank	száma	összege frank	átlagos összeg frank
1898. év folyamán							
Anglia — — — —	7630502	13757244	942265554	54.07	4957895	831070347	154.07
Ausztria — — — —	1318626	2269388	113137225	48.15	862516	99659357	115.55
Canada — — — —	143049	177088	43874234	247.75	97002	47456382	489.10
Franciaország, Algir-Tunissal	3087621	3010198	361959469	120.27	1519486	352228370	231.80
Hollandia — — — —	693228	1057453	72744364	68.79	421453	58715286	139.32
Magyarország — —	337936	730919	29856962	40.80	331395	27261367	82.25
Olaszország — — —	3369873	2784583	332275116	119.32	2102804	314002790	149.32
Svédország — — —	535305	588849	27949323	47.46	155236	22394579	144.26

Ország	A betevők száma 1898 decz. 31-én	A betevők követelése frank	Átlagos követelés frank	Ezer lakosra betevő	Ezer lakosra betét frank
	1898 decz. 31-én				
Anglia — — — —	7630502	3105694176	410.83	189.00	76971.44
Ausztria — — — —	1318626	149732285	113.55	52.00	5930.05
Canada — — — —	143049	174537141	1220.12	27.00	32895.02
Franciaország, Algir-Tunissal	3087621	875021387	283.39	80.15	22717.20
Hollandia — — — —	693228	146746064	211.67	138.05	29224.92
Magyarország — —	337936	33059015	97.82	18.26	1786.97
Olaszország — — —	3369873	554863540	164.65	107.00	17626.34
Svédország — — —	535305	88942803	166.15	106.00	17567.48

Meg kívánjuk végre jegyezni, hogy a postatakarékpénztárak a takarékpénztári, továbbá a cheque s clearing üzleten kívül a külföldön letétüzlettel is foglalkoznak, például Angliában, Belgiumban s Olaszországban, vagy életjáradék biztosítással, mint Belgium s Angliában.

D) Biztosítási intézetek.

A hitelintézetek készpénzkészletünket őrzik meg, tehát biztosítják megmaradását, annyira, mennyire szervezetük megengedi: a biztosítási intézetek többi vagyontárgyaink nagy részét biztosítják, esetleg halál, baleset stb. bajai ellen nyújtanak kárpótlást, a mennyire azt az anyagiakkal megtehetik.

A biztosításügy fejlődését hazánkban a XIX. század második felére tehetjük, jöllehet tagadhatatlan, hogy már a korábbi időben is akadunk a biztosítási intézmény szervezésének nyomára: ezt azonban csak embrionális jelenségnek tekinthetjük, ha összehasonlítjuk ama hatalmas szervezettel, mely napjainkban hazánkban a közjó emelését előmozdítja.

A biztosítás eszméje azonban régi keletű: annak eredete a régi kor homályába vész. Már a régi rómaiaknál is akadunk a *tengeri biztosítás* nyomaira; persze csak a legkezdetlegesebb alakjára, a mely azonban hovatovább mindinkább kifejlődött s alkalmazkodott a praktikus élet követelményeihez. A XV. században kezdett ez intézmény erősebben terjedni a külföldi államokban, s a XVI. században Olaszországban már e tekintetben törvényes intézkedésekre is akadunk. A dolog természetében rejlik, hogy hazánkban a tengeri biztosítás, a biztosítási intézmény megalakulásakor nem létezhetett, nem lévén még akkor tengeri kereskedelmünk a szó valódi értelmében; kifejlődött azonban ennek rokon ága, a hajózási biztosítás. A *tűzbiztosítás* első nyomaira a XVI. században akadunk Angliában s Franciaországban, a melynek azonban tulajdonképeni célja nem egyezett meg a napjainkban az intézményhez kötött feladatokkal. A tulajdonképeni tűzbiztosító-társaságok alakulása Angliában a XVII. századra tehető, míg Németország- s Franciaországban a XVIII., nálunk s a szomszédos Ausztriában a XIX. századra esik alakulásuk. Úgy az *élet*-, mint a *járadékbiztosítás* szervezése a XIII. századra esik, de csak a XIV-ikben kezdett jobban a kezdetlegességből kibontakozni; színhelye Anglia, hol az különösen a hajósok életének biztosításával hozatott kapcsolatba. Nálunk az élet- s balesetbiztosítás nem régi keletű — a mi honi társaságaink ügykörét illeti. A legfiatalabb biztosítási ág általában véve a *jégbiztosítás*, a melylyel legelőször egy Mecklenburgban 1797-ben megalakult s kölcsönösségen alapuló társaság foglalkozott.

Hazánkban tudjuk, hogy a XVIII. század második felében egy biztosítási társaság működését megszüntette. Az elzálogosított szepesi megyék területén működött kölcsönösségi alapon, s épületeket biztosított tűz ellen. Működése 1792-ben szűnt meg s arról semmi más pozitív adatot sem tudunk.

Az első biztosítási társaság, melyről részletesebb adataink vannak, a révkomáromi, mely egyébiránt hajózási biztosítással foglalkozott. Alaptőkéje 200,000 frt volt 400 részvénynyel. 1807-ben alakult, s tekintve a kezdet nehézségeit, azt mondhatjuk, hogy aránylag sokáig tudott fennállani. Ugyanis csak 1854-ben szűnt meg, midőn már részint a konkurrenzia, részint az 1848-iki események folytán megváltozott körülmények lehetetlenné tették fennmaradását. Ügynökségeket tartott e társulat Mosonban, Baján, Monostorszegen és Török-Becsén. Megszűnése idejében különben Komárom is megszűnt a gabonaforgalom központja lenni — az 1848-iki nagy tűzvész, a bombázás s ostromzár után — s így egy a nagyobbára lokális szükségletek fedezésére alakult hajózási biztosítási társaság fennmaradása lehetetlenné vált. Nagyban hozzájárult ehhez egyébiránt az a konkurrenzia, a melyet nemcsak a külföldi társaságok, hanem a győri kölcsönös is okozott már a harminczas években. Ezután különben a külföldi biztosítási társaságok is mindjobban kezdték áthelyezni működési területet hazánkba, de azért időszakonként honi társaságok is alakultak. A külföldi társaságok megalakulása mind gyakoribbá vált: Ausztriában 1811-ben alakult meg a felső-ausztriai és salzburgi kölcsönös, 1822-ben projektáltatott az Azienda Assecuratrice, a mely különben csak 1824-ben alakult meg. Ugyanekkor lett engedélyezve a bécsi első osztrák biztosító részvénytársaság. 1825-ben alakult meg Bécsben az Oesterreichische wechselseitige Brandschaden Versicherungsgesellschaft, a mely hazánkban is állított fel ügynökségeket. 1827-ben keletkezett a csehországi, 1828-ban a morvaországi kölcsönös. 1831-ben alakult meg Triesztben a napjainkban is egyik legnagyobb társaság, az Assicurazioni Generali Austro Italicho, melynek első képviselője hazánkban a jelenlegi Leszámitolóbank elődje, Malvieux C. J. bankár volt; a Generali nálunk 1834-ben kezdte meg az életbiztosítást. A nagyobb külföldi intézetek közül felemlítjük az 1838-ban alakult Riunione Adriatica di Sicurtat, a melynek most is nagy üzletköre van hazánkban. 1839-ben alakult meg a Janus, 1840-ben a marosszéki megyei

kölcsönös, s projektáltatott a tiszamelléki, 1843-ban alakult az első magyar kölcsönös s a pesti jégbiztosító, míg 1842-ben a kisküküllőmegyei kölcsönös. 1844-ben találjuk az erdélyi kölcsönöst, 1847-ben a tiszamelléki s a trieszti Nuovat; 1848-ban a lipcsei engedélyt kapott Ausztriában s nálunk is.

A kölcsönösen biztosító intézetek még ekkor nagyon el voltak terjedve: ezen intézetek azonban bizonyos kikötéseket tettek a kár esetén való mikénti fizetés tekintetében. Így a pesti csak a befolyó díjakat osztotta ki; az erdélyinél viszont a biztosítottak a rendes díjtételek ötszöröséig voltak kötelezve.

A biztosítás ügye azonban csak nem akart fejlődni: igaz, hogy fejletlen volt az ügynöki szervezet, de nem voltak még arra a közviszonyok sem megfelelőek. A részvértlenség meglehetősen nagy volt. A mezőgazdaság jórészt távol állt ez intézménytől, mely pedig tulajdonkép a fenntartója. Az első magyar általános biztosító társaság tulajdonképeni alapítója Lévy Henrik, ennek okát egész helyesen az urbéri viszonyban mutatja ki. «A tűzvész, mely a legáltalánosabban érezhető elemi csapás, a földesúrnak és a jobbágnak alig okozott oly vagyoni kárt, hogy annak helyreépítése biztosítási intézményt igényelt volna. A földesúri erdő és gazdaság a tűzkárt szenvedett épületek helyreállítására természetben ingyen szolgáltatott fát és egyéb anyagot; a jobbágy viszont ingyen szolgáltatott munkát. Ez volt természetes elhárítása az épülettűzek káros vagyoni következményeinek. A gazdasági terményeket a régi külterjes gazdálkodási mód mellett sem a tűzkár, sem egyéb elemi kár ellen védelmezendőnek nem tartották s védelmezhetőnek nem tudták. Olyan nagy értékek mint most, akkoriban egy-egy helyen összehalmozva nem is voltak.» Meglehetősen nagy nehézségbe ütközött tehát az «Első magyar általános biztosító társaság» megalapítása, mely 1857-ben létesült s alapját vetette meg a jelenlegi hatalmas intézetnek. 1859-ben vette fel ez intézet ügykörébe az életbiztosítást is, mert addig csak az elemi biztosítást üzte.

Ezután mind nagyobb számban alakultak hazánkban biztosítási társaságok; a hatvanas évek elején az első magyar általános biztosító társaságon kívül működött még hazánkban az erdélyi tűz és víz ellen, a győri szállítmányi károk ellen biztosító társaság, továbbá a Generali, Azienda, Riunione a Nuova (mind a négy trieszti), a bécsi első ausztriai, az Anker és a Phönix, továbbá a lipcsei és a Gresham. Részint elemi bizto-

sítók voltak ezek, részint életet biztosítottak, esetleg mindkettőt. 1869-ben jött létre egy állatbiztosító intézet Pesten, a mely azonban csakhamar letűnt, úgy hogy a legújabb időkig reális alapon ily társaság nem is jött létre. 1867 és 1868-ban keletkezett a pesti biztosító s a hazai életbiztosító társaság, az országos, a budapesti kölcsönös, a magyar kölcsönös, a nemzeti, a nagyszebeni Transylvania, az Unio és Hunnia. Ujabb nagyobb intézeteink az Első magyar, a Foncière pesti biztosító, Magyar-francia, Hazai, Országos kölcsönös s a Nemzeti baleset-biztosító. A Pannonia s Lloyd viszontbiztosítással foglalkozik. Felemlítjük még végre az ujabban megalakult állatbiztosító társaságot s a gazdák biztosító intézetét.

Biztosító intézetek tehát hazánkban nagy számmal voltak, s vannak: azok számát a fentiek nem is merítik ki. Biztosítási ügyünk most már különben is szilárd bázison nyugszik: a mult kezdetlegességei régen feledve vannak s nem egy biztosító intézetünk lett oly hatalmas vállalat, mely a külföldi nagy vállalatokkal szemben is megállhat.

A biztosítás államosításának kérdése a jobbagyság megszűnte után merült fel, s arra mint érdekes inczidensre kívánunk rámutatni. Előbb rámutattunk már, hogy a jobbagyviszony a tűzbiztosítással mily oldalról állt közeli kapcsolatban. Az urbéri viszony megszűntével az így előálló helyzetet vélték ily módon biztosítani. A kész javaslat be is nyújtatott az országgyűlésnek 1847-ben, de az 1848-iki események az egész mozgalmat elsöpörték. Elégnek bizonyult a magánvállalkozás is a köz- s magán-érdekeknek biztosítás útján való megvédésére.

Egy biztosítási intézetünk azért mégis van, a maros-tordavármegyei, mely némileg az államosított biztosító társaság képét mutatja. 1893-ban egy megyei szabályrendelet újjászervezte olyformán, hogy most egész a közigazgatás keretében, vagyis az állami hivatalok keretén belül működik. Az alispánnak van a vezérügynök alárendelve, s egy őrnök van rendelkezésére bocsátva. A kárösszeget felesketett becsüsök kárfelvétele után az alispán folyósítja. A díjkövetelések hivatalos úton szedetnek be: a falusi bírók, jegyzők, szolgabírók s közvetlen a vezérügynök útján is tétetnek az ajánlatok. Minden vitás biztosítási ügyben elsőfokulag az alispán, másodfokulag a vármegye közgyűlése dönt.

A biztosítás ügye nálunk aránylag rövid idő alatt fejlődött

óriási méretűvé: annak nagyobb fellendülése különben az «Első magyar» megalapításával esik egybe. Napjainkban már egy óriási szervezet áll a vagyontárgyak biztosítására, annak nagy elterjedtsége a garancia, hogy az elemi csapások direkt kárt az egyeseknek nem okoznak. Mindenesetre elmondható, hogy óriási az az adó, melyet a népesség biztosítás czímén lefizet: de ki tagadhatná, hogy ezzel szemben szinte beláthatlanok azok az előnyök, melyeket a népjólét biztosítására s annak fenntartására nyújt a biztosítási intézmény. Mondhatnánk, hogy a természettől függetleníti az embert az anyagiakat illetőleg, midőn a véletlen esélyeivel szemben biztosítékot nyújt, midőn csökkenti azon nehézségeket, melyekkel az embernek a gyakorlati élet mezején meg kell küzdeni. Bátran elmondhatjuk, hogy a biztosítási intézmény előnyeit többé-kevésbé a népesség minden rétege élvezzi, mert hisz annak egyik vagy másik ága a legtöbb foglalkozási körbe belevág: az élet- s balesetbiztosítás alakjában, valamint ezek különböző kombinációjában pedig minden ember élvezheti a biztosítás előnyös hatását.

Az összes biztosítási ágak üzletviteli eredményét csak az újabb időkre vonatkozólag ismerjük. Közölni kívánjuk ennek egészét az utóbbi években a következőkben.

A tűz- és jégkár elleni biztosítás alakulása a következő az összes intézetekre vonatkozólag a magyar birodalomra:

	1896	1900
Tűzkár elleni biztosítás:	ezer forint	
Biztosított összeg — — — — —	2,958,272	3,598,310
Befolyt díjak — — — — —	11,569	12,710
Kifizetett kárösszeg — — — — —	5,518	7,405
Jégkár elleni biztosítás:		
Biztosított összeg — — — — —	153,276	138,838
Befolyt díjak — — — — —	2,857	3,707
Kifizetett kárösszeg — — — — —	2,361	1,580

A biztosítási intézeteknek az utóbbi években nem kedvez a véletlen: egyes biztosítási ágakra ráfizetnek, vagy alig találják meg a rendes kamathasznót. A mint látni fogjuk, az élet- s balesetbiztosítás az egyedüli, mely virágzik s a mely esetleg a többi ágak veszteségeit pótolni tudja. A biztosítási díjak alacsonyága, a felek számának aránylagos csekélyisége, a kárfelvétellel járó költségek, az irreális károk szaporodása, a nagy jégverések mind közbejártszottak a költségek nagyobbítására, az

üzleti eredmény veszteségeinek nagyobbítására. Kezdetben csak a jégüzletre volt panasz: most ugyanez áll már egy idő óta a tűzüzletre is. Az utolsó pár évben a panaszok hatványozódtak.

1896-ban összesen 40 biztosítási intézet működött hazánkban; 1899-ben 51. A haladás tehát óriási. Valószínű, hogy a jövőben e tekintetben lassabb lesz a fejlődés, mert hisz a biztosítási intézetek helyzete most épen nem valami fényes. A mind-nagyobb hullámokat felvert agrár mozgalom a meglevő intézetek ellen fordult, a gazdák kihasználásával vádolva azokat, s kiváltotta a legújabban megalakult gazdák biztosító intézetét. Az intézetek, legalább részben, mult csapásait akarták kiheverni a felemelt díjtételekkel, a melyek azonban a gazdát érzékenyen sujtották. Egyébiránt az általános gazdasági pangás, mely érték-papirjaink árfolyamának hanyatlásával járt, szintén érzékeny csapást mért a társaságokra, mert hisz különféle alapjaik ily papirokba vannak fektetve, s a fokozódó pénzszükséglet mellett azok egy részét értékesíteni voltak kénytelenek.

A tűzkárok folyton szaporodnak, a kárösszegek nagyobbodnak, melylyel arányt épen nem tartanak a befolyt díjak: különben a tűzüzletnél a díjtételek sem emelődtek. A mi a jég-biztosítást illeti, e tekintetben az 1896-ik év csak a közönséges s megszokott nehézségekkel küzdött: s már e mellett is hiú reménység maradt az eredményes tevékenység. De már az 1897-ik év nem maradt a közönséges évek színvonalán. A társaságok szervezkednek a kár csökkentésére: ez képesíti őket az 1898-ik év óriási veszteségének elviselésére, mely roppant terheket, kötelezettségeket ró reájok. A biztosításügy történetében ezen óriási veszteségeket felmutató év egymagában áll, s mintegy a társaságok fekete éve gyanánt fog kiválni minden időben a többi közül. Az 1899-ik s 1900-ik év felemelt díjtételei s csekély kár aránya sok tekintetben előnyösen hatott, de az előző évek veszteségeit kipótolni nem képesek. Az 1898-ban jégkár fejében kifizetett kárösszeg nagyobb mint az előző három év összege: tetemesen nagyobb, de bizonyos hogy a biztosított összeg s díjak is nagyobbodnak. A fokozott díjtételek hatása alatt egyébiránt a biztosított összeg kevesbedik, ha ugyan a befolyt díjak a felemelt díjaknak megfelelőleg nagyobbodnak is.

A tűzkárok különben nálunk folyton nagyobbodnak: e tekintetben a haladás nagyon is erőteljes, a mint azt alábbi adataink mutatják az utolsó 20 évre az egész Magyarországra.

	1881	1885	1890	1895	1900
Megkárosult községek	3,047	4,726	5,251	5,236	6,783
Tűzesetek száma	6,450	10,653	13,430	10,247	15,912
Az összes elégett tárgyak értéke, ezer frt	9,398	16,232	19,902	13,094	—
A biztosító intézetek által fizetett kártérítés, ezer frt	3,528	5,986	7,720	4,667	—

A megkárosult községekre s tűzesetekre vonatkozólag megjegyezzük hogy Horvát-Szlavonországra az adatokat csak 1892 óta ismerjük, s hogy Fiume ez irányú adatai még 1893-ban nincsenek felvéve. Különben Horvát-Szlavonország káreseteinek számában a mezei s erdei tüzek nincsenek benne.

A károsodások tehát óriási mértékben nagyobbodnak: bizonyos, hogy velük szemben a biztosítások száma is nagyobbodik. De hogy óriási még az az érték mely nincs biztosítva, hogy óriási ennek folytán a népesség károsodása, azt a fenti számok nagyon jól mutatják. Nem akarunk azonban az elégett tárgyak értéke s a biztosító intézetek által kifizetett kártérítés között párhuzamot vonni: nem tartanók az eredményt a tényleges állapottal megfelelőnek. A káresetek után ugyanis az érdekelt felek maguk mondják be az előljárásnak a kár nagyságát, mely rendesen túlozva van. Az emberi természetben rejlik, hogy ilyenkor rendesen a maximalis adatok vétetnek irányadónak, tekintet nélkül a tényleges értékre. Sokszor a pretium affectionisnak is tág tér engedtetik. Láthatjuk hogy a biztosító intézeteknek feladott károk is mily reduktióban részesülnek a becsléseknél. Minden esetre áll azonban, hogy a közvagyon óriási hányada vesz el a biztosítás hiányában, s nagyon óhajtható volna a biztosítás eszméjének a jelenleginél még szélesebb körben tért hódítani.

De térjünk át az élet- s balesetbiztosításra.

Az életbiztosítás tőkebiztosítás alakjának adatai a következőkép alakulnak hazánkban:

	1896	1900
Biztosítások száma az év végén	228,134	278,073
Biztosított összeg az év végén, ezer frt	376,199	461,592
Előforduló fizetési esetek száma	4,318	5,663
Kifizetett kárösszeg, ezer frt	5,994	8,522

Az életbiztosítás fellendülése igen nagy mérvűnek mondható: e tekintetben panasz valóban nem lehet. Ez is a legjövődelmesebb ág a biztosításnak, a mi különben az alábbiakra is elmondható.

A járadékbiztosítás alakulása a következő:

	1896	1900
Biztosítások száma az év végén	6,952	558
Biztosított összeg az év végén, ezer frt	266	327
Előfordult fizetési esetek száma	5,909	603
Kifizetett kárösszeg, ezer frt	95	118

A biztosítottak számából 1899-től kezdve a brassói nyugdíjintézet több mint 5000 tagja kihagyatott, mint nem idetartozó; innen a csökkenés. Miután a szám pontosan kimutatva nincs az előző évekről, kénytelenek voltunk azt egészében felvenni.

Az egyéni baleset és utazási baleset elleni biztosítás a következő eredményeket adja:

	1896	1900
Biztosítások száma az év végén	34,967	33,705
A biztosított összeg:		
halálra	ezer frt 66,707	192,438
állandó munkaképtelenségre	« 201,428	273,327
mulékony	« 112	134
Kifizetett kártérítés összege:		
halálra	« 39	47
állandó munkaképtelenségre	« 19	33
mulékony	« 123	164
Utazási balesetbiztosítás száma	141	4,668
A biztosított összeg	ezer frt 1,069	32,558

Óriási fellendülésről tanuskodnak e számok, s a kifizetett összeg aránylag valóban minimálisnak mondható.

Az együttes biztosítás végeredményét a következő adatok tüntetik föl úgy mint mindenütt, a magyar birodalomban:

	1896	1900
Biztosítások száma az év végén	84,944	108,998
A biztosított összeg, ezer frt	79,651	92,592
A kifizetett káresetek száma	1,869	3,458
A kifiz. károk összege betegség folytán, ezer frt	23	38
A kifizetett károk összege munkaképtelenség folytán, ezer frt	32	41
A kifizetett károk összege halál folytán, ezer frt	41	38

Az életbiztosítási ág a balesetivel kapcsolatban képezi azon oszlopot, mely a biztosítási intézeteket jelen válságos helyzetökben fenttartja. Az életbiztosításnak óriási terjedelme hatalmasan előmozdítja az egész biztosításügy érdekét. Egyébiránt az

ipar terjeszkedésével arányban a baleset elleni biztosítás is mind nagyobb arányokat ölt; a mi természetes is. Az ipari munkálatoknál a balesetek aránylag nagyon gyakran lépnek föl s mondhatjuk, hogy a szükségesség elve viszi rá az embert a balesetbiztosítás igénybevételére. Az életbiztosítás a messze jövőre esetleg a jelenre nyújt biztos megélhetést, a balesetbiztosítás a balesetek esetére ad segítséget. A foglalkozások minden ága rejt magában több-kevesebb veszélyt a baleseteket illetőleg, s így a jövő biztosítása szinte kényszerítőleg mutat rá a teljes vagy részleges keresetképtelenség esetén való kártalanításra, a mennyiben az anyagilag megtehető.

Ama körülmény, hogy az élet- s balesetbiztosítás jövedelmezősége oly nagy arányú, arra mutat, hogy a díjak általában véve magasak ezen biztosítási ágaknál. A társaságok által felvett halálozási s baleseti koefficiens lényegesen magasabb a gyakorlati élet számadatánál, s ez adja a nagy jövedelmezőséget. A legtöbb európai biztosítási intézet a cégbírósnak az élet-üzlet alapjául a Brune-féle táblázatot mutatta be, mely pedig még 1845-ben készült. Ez a táblázat pedig már rég elavult. Több mint félszázados multa tekinthet vissza ez összeállítás, már pedig ez idő alatt a halandóság csökkent, a közegészségügyi viszonyok óriási mértékben javultak. Az életbiztosítás alapja tehát helytelen, a biztosító felekre igazságtalan. Egyébiránt a jövőben a társaságok helyzete a jelenlegi díjtételek mellett még kedvezőbb lesz. A közegészségügyi s közbiztonsági viszonyok folyton javulnak, s így különösen a halálozási átlag csökkenésére számíthatunk a jövőben. Ezzel szemben azonban bizonyos, hogy ha a közbiztonsági stb. viszonyok javulásával a balesetek tekintetében a jelenlegi helyzet javul is, az ipari stb. vállalatok szaporodásával az újult helyzetnek megfelelőleg nagyobbodik a balesetek átlaga.

A szállítási biztosítás hazánkban minimálisnak mondható.

A biztosítás tekintetében hazánkban a kereskedelmi törvény intézkedik, meglehetősen hézagosan. Kimondja, hogy a vállalatok tartoznak üzleti eredményeiket részletesen közzétenni: a bíróságok szintén felügyeleti hatáskörrel vannak felruházva stb. A gyakorlat megmutatta, hogy mindez nem elég. Radikálisabb intézkedésekre van szükség ama óriási működési kör mellett, mely a népesség minden rétegére kihatólag karolja fel ügykötér. Például az életbiztosítási szerződések hosszú időre szólnak,

bonyolult számítások adják csak meg a díjtételeket; kívált ha a fél esetleg valami tekintetben változtatást kíván, oly eredményt kap, melyet ellenőrizni nem tud. Egy roppant nagy vagyon biztosításáról van szó, melynél az államnak kétségtelenül a legszélesebb körű felügyeleti s ellenőrzési jogot kellene megadni.

Az új biztosítási törvényjavaslat, melyet több elődjének eredménytelen megvitatása előzött meg, alaposan kívánja az egész biztosítás ügyét rendezni, s daczára annak, hogy még változtatások történnék rajta, bizonyos, hogy alapelvei a meghozandó törvény milyenségét mutatják.

A törvényjavaslat kimondja, hogy az állami felügyelet gyakorlására Budapesten egy állami biztosítási hivatal állíttatik fel. Minden nagyobb biztosítási magánvállalatnak a biztosítási üzlet minden főágára, tehát élet-, kár- és viszontbiztosításra, 300,000 frt belföldön elhelyezett biztosítási tőkéjének kell lenni. Az egyes társaságok alapszabályait az állami biztosítási hivatal bírálja fölül: az üzlet terveit a társaság szintén bemutatni tartozik. A kötvény visszavásárlási értéke a kötvényre eső teljes díjtartalék háromnegyed részénél kevesebb nem lehet, és a tőkésített biztosítási összeg illetve járadék a kötvényre eső teljes díjtartalék alapul vétele mellett számítandó ki. A tartalék képzése előre meghatározott elvek szerint eszközrendező, mely annak az üzlethez mért nagyságát biztosítja. E törvényjavaslat értelmében a fő- és vezérügynökségek köthetnek minden irányú biztosítási üzleteket, kötvényeket állíthatnak ki, biztosítást meghosszabbíthatnak stb.; ügykörüknek ily nagy kiterjesztése mindenesetre aggályos. Életbiztosítási díjtartalékot csak a következő értékekbe lehet fektetni: a) magyar állampapírokba; b) a magyar állam által kamataikra nézve biztosított értékpapírokba, és az 1896: V. t.-cz. alapján kibocsátott kötvényekbe; c) a budapesti értéktőzsdén jegyzett oly záloglevelekbe, a melyekre az 1889: XXX. t.-cz. 11. §-ának rendelkezései kiterjednek, és d) a vállalat életbiztosítási kötvényeire a megfelelő tartalék határain belül adott előlegekbe vagy kölcsönökbe. Az élethbiztosítás egész díjtartalékának legalább 50%-a az a) pont alatt említett értékekben helyezendő el. A kárbiztosítási egész díjtartaléknak legalább 50%-a az a) pont alatt említett értékekben, 50%-a pedig a b) és c) pont alatt említett értékpapírokban és jó hitelű belföldi pénzintézeteknél pénztári jegyre vagy folyószámlára is

elhelyezhető. Önként értetődik hogy ezen intézkedések minden belföldi biztosítás arányában képzett tartalékra szólnak. Mindenesetre kérdéses, hogy ezen intézkedések ily alakban válnak e törvénynyé: az érdekelt körök sokféle javítást kérnek, melynek legfontosabbjai közé tartozik az, hogy a fő-, illetve vezérügynök kötvénykiállítási joggal ne birjon, a mi kivált az életbiztosítás tekintetében fontos, továbbá az is, hogy a tartalék elhelyezése tekintetében tágabb kör biztosíttassék. Mindenesetre leghelyesebbnek látszanék, ha az 50%-nak készpénzben való befizetése mondatnék ki kötelezőnek.

Mindenesetre szükségét fognak pótolni a törvény ez irányú intézkedései: de a mint nem volna helyes az, ha a kellő ellenőrzés tekintetében engedmények tétetnének, úgy helytelen volna ha a kérdés eme végleges rendelkezése nem járna a kellő alapossággal. A nyilvánosság bajt nem okozhat, a biztosítás alapjának szigorítása az egész intézményre csak jótékonyan hathat. A biztosítás ügye tulajdonképen humanistikus intézmény; itt elsősorban a közérdek jöhet szóba. Alapjában véve az önsegély elvén alapszik az egész biztosítás, s így itt a legszigorúbb önzetlenséggel kell eljárni az intézetek vezetőinek: ha a törvény adta alapon a részvényesek jogai biztosítva vannak, úgy semmi más mellék érdeknek közbe játszani nem szabad annak a tőkének csökkentésére, mely épen nem nyereszkesedésre van összehordva. Intézeteinknek ez nem is céljuk, de a garantiát csak az állami ellenőrzés adhatja meg.

A külföld biztosítása nagyon régi korra tekint vissza. Tengeri biztosításra vonatkozó szabályzatra már 1435-ben akadunk Barcelonában; mint törvényes biztosítási intézkedés a florenczi az első. A tengeri biztosítás után a tűzbiztosítás kezdett fejlődni: már a XVI-ik század első felében akadunk London és Párisban tűzkárelleni biztosítást nyújtó egyesületekre. Lassan hódított csak a biztosítás eszméje, de már a XVIII-ik században meglehetősen nagy lendületet vett. Jégkár ellen biztosító intézet mint említettük először 1797-ben alakult Mecklenburgban, tehát ez aránylag a legújabb biztosítási ágazat. Az élet- és járadékbiztosítás már 1300-ban ismert volt Londonban s így ez volna a biztosítási intézmény legrégebben kultivált ága. Önként értetődik hogy a jelzett időkben az egész mozgalom csak embrionalis volt, s a biztosítás fogalma alig felelt meg mai értelmének.

A külföldi törvényhozás aránylag korán kezdett a biztosí-

tással foglalkozni. Angliában már 1601-ben adtak ki e tárgyban szabályzatot. Ezt követték a század derekán több törvényes intézkedések. Az 1864-iki biztosítási törvény az életbiztosítás állami intézményét hozza be, míg végre az 1870-iki törvény az állam ellenőrzését a biztosítás ügy egészére rendezi. 1900-ban az életüzletet 103 belföldi intézet kultiválja; az összes életbiztosító intézetek évi díjbevétele 20 1/2 millió font sterling. A tűzbiztosítást 47 belföldi társaság folytatja: 1898-ban a díjbevétel ez ágnál 193 millió font sterling volt, míg a balesetbiztosításnál 28 millió. Franciaország első biztosítási törvényét 1681-ben alkotta, melyhez jött az 1779-iki királyi declaratio. Ujabban az 1867 és 1868-iki intézkedések szabályozzák a biztosítás ügyét. Az életbiztosítási állománya 1899-ben 4 milliárd, míg a biztosított járadékok összege 82 millió frank. A francia tűz üzlet díjbevétele 109 millió frank, a balesetbiztosításé 37 millió, míg a jégüzleté 87 millió. Olaszországban az 1715-iki nápolyi és 1771-iki velencei szabályzatok rendezték először a biztosítás ügyét, míg újabban 1883-ban a kereskedelmi törvény rendezi annak egészét. Napjainkban az olasz belföldi intézetek csak a tűzüzletet dominálják: az életüzletben csak harmadát adják az összes díjbevételnek. A belföldi életbiztosító intézetek száma 1898-ban mindössze öt, tíz millió lira díjbevétellel. A baleset biztosítást újabban az 1898-iki balesetbiztosítási törvény módosította, melynek alapján szövetkezeti pénztárak is kezdik ezen biztosítási ágat kultiválni. Két nagyobb magántársasága van Olaszországnak, mely balesetbiztosítással foglalkozik, s azok évi díjbevétele 2 millió lira. A tűz üzletben 7 belföldi társaságnak 14 millió lira évi díjbevétele van, míg a 8 jégbiztosító belföldi intézet díjbevétele évente 8 millió lira. Hollandiában az 1838-iki kereskedelmi törvény szabályozza a biztosítás ügyét. Az intézetek nincsenek állami felügyelet alatt, de azért fejlődésük nagyon egészséges irányzatot vett. Az életbiztosítást 21 belföldi intézet folytatja, s azok évi díjbevétele 18 millió hollandi forint. Belgiumban sincs specialis biztosítási törvény. Az 1874 és 1879-iki kereskedelmi törvény szabályozza azt. A belföldi intézetek nagyon ingatag alapon állanak, s ezért a külföldiek vezetnek. A tűzbiztosítást mintegy 20 belföldi intézet űzi: évi díjbevételeük 32 millió frank. Spanyolországban az 1886-iki kereskedelmi törvény, Portugáliában az 1889-iki öleli fel a biztosítás törvényes rendelkezését, tehát külön biztosítási törvény itt sincs.

Zürichben az 1855-iki magánjogi kodex foglalkozik a biztosítással. Németországban a biztosítás ügye nincs egységesen rendezve: minden régi államocská ez irányú törvényei hatályban vannak, de a tengeri biztosítást a kereskedelmi törvény öleli fel. Az 1877-iki törvény a biztosító intézetek tevékenységét bizonyos tekintetben szabályozta, illetve határozottabban körvonalozta. A biztosítás terén különben a szövetkezeti eszme vezet: talán ép azért fejlődik oly egészséges irányban az egész biztosítási ügy. A vezetés itt kitünő. Az életbiztosítási díjbevétel 1899-ben 411 millió márka volt, a tűzüzleté 164 millió, a bal-esetbiztosításé 36 millió, a jégüzleté 27 millió, a szállítmány biztosításé 106 millió, az állatbiztosításé 5 millió (egyes kisebb lokális egyesületektől eltekintve). Egyébiránt az összes biztosítási ágazatok évi díjbevételét a német birodalomban mintegy 900 millió márkára teszik. Ausztria biztosítása Magyarországgal meglehetősen kombinálva van: értve ez alatt ama körülményt, hogy az intézetek kölcsönösen foglalkoznak a két ország, biztosításaival. Ausztriában a biztosítás tekintetében tételes jogszabályok nincsenek. A polgári törvénykönyv s különféle kormányrendeletek szabályozzák a biztosítás ügyét.

Európa főbb államainak biztosítás ügye ilyformán alakul. Láthatjuk, hogy minden államban törvényes intézkedések nincsenek is, illetve újabb tételes jogszabályok nem mindenütt vannak. Amerikában majdnem minden államban törvények szabályozzák már a biztosítás ügyét. Felölelik azok a biztosításügy egészét s gondoskodnak annak egészséges fejlődéséről. Braziliában 1850-ben, Chiliben 1867-ben, Argentínában az 1889-iki törvények szabályozzák a biztosítási jogot.

TARTALOMJEGYZÉK.

MÁSODIK KÖTET.

Magyarország közigazdasága 1867-től 1900-ig.

	Lap
I. Közgazdasági viszonyunk Ausztriához	I
II. Államháztartás	93
A) Állami hitel- és pénzügy	93
B) Adóügy	163
1. Egyenes adók	165
2. Fogyasztási adók	229
3. Forgalmi adók	282
C) Vám- és kereskedelmi politika	283
III. Pénz- és hitelintézetek	390
A) Hitelintézetek	400
B) Osztrák-magyar bank	433
C) Postatakarékpénztár	448
D) Biztosító intézetek	458

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

HC
300
.24
M5
kot.2

Milhoffer, Sandor
Magyarország közgazdasága

Q455

66

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 16 18 20 04 015 7